Motiejus Čepas

MOLIO MOTIEJAUS UŽRAŠAI

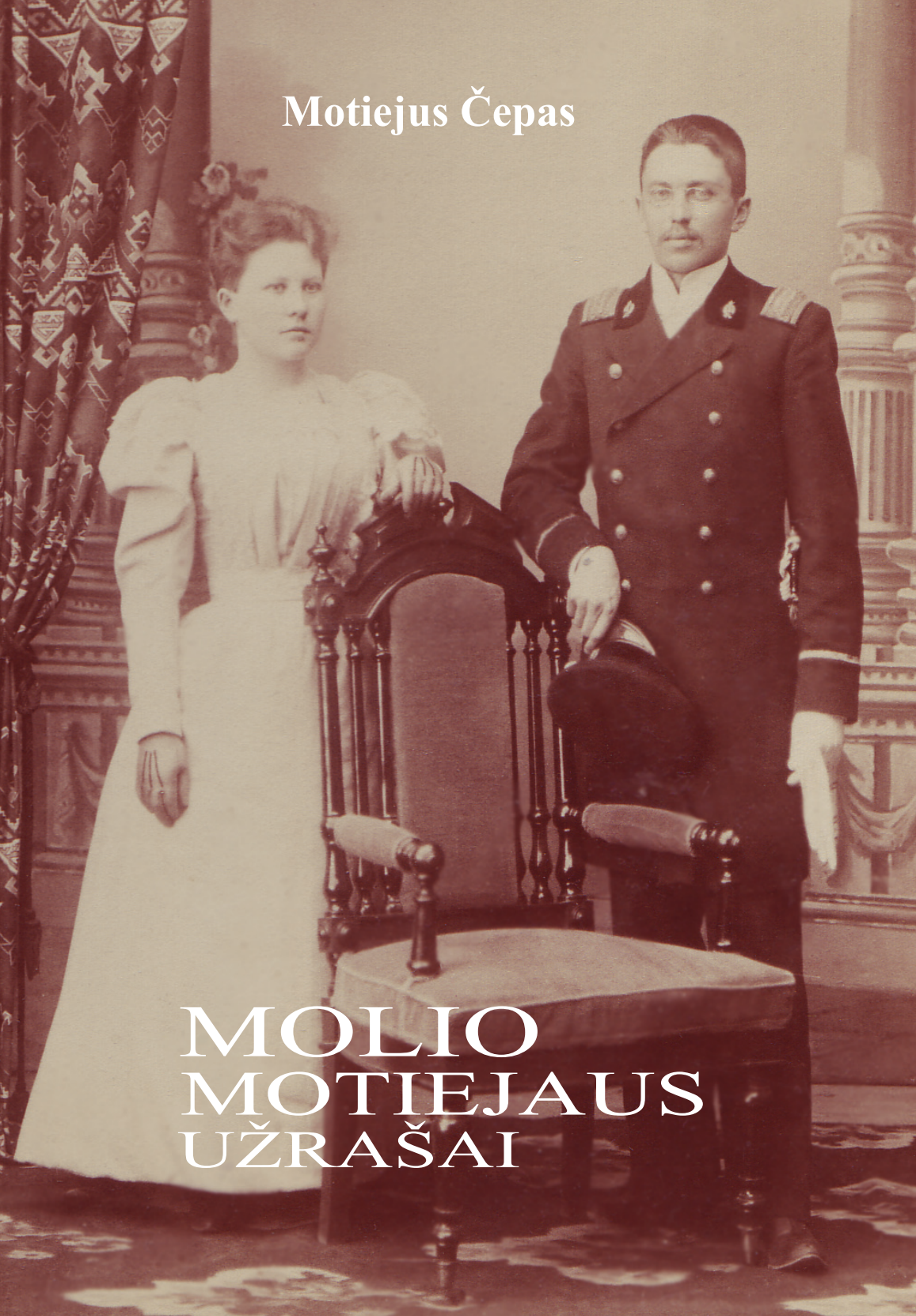

MOTIEJUS ČEPAS

MOLIO MOTIEJAUS UŽRAŠAI

Vilnius
2007

UDK

Knyga išleista Domo Adomaičio lėšomis

Sudarytoja Danutė Andriušytė
Redaktorė Audronė V. Škiudaitė

Pirmajame viršelyje:
Marija Jablonskytė Čepienė ir Motiejus Čepas.1898 m.

© Danutė Andriušytė Butrimienė

ISBN

M. Čepas, Lietuvos atgimimo XIX a. pab.-XX a pr. dalyvis, Lietuvai atsikūrus - Vyriausiojo tribunolo Civilinio skyriaus pirmininkas, Lietuvos valstybės apdovanotas Vytauto Didžiojo II laipsnio ordinu bei LDK Gedimino I laipsnio ordinu su žvaigždėmis

Turinys

LEIDĖJŲ ŽODIS 9
UŽRAŠŲ AUTORIUS MOTIEJUS ČEPAS 11
APIE SENELIO MOTIEJAUS ČEPO RANKRAŠČIUS IR JŲ PATĮ .. 13
MOTIEJAUS ČEPO PRISIMINIMŲ PUSLAPIAI 15
BUVAU RAGINAMAS RAŠYTI PRISIMINIMUS 17
KŪDIKYSTĖS IR VAIKYSTĖS METAI GIMTINĖJE 18
Kūdikystė Diržių sodžiuj 18
Pirmieji prisiminimai 20
Seneliai 21
Dėdės Čepo kieme – krikštynos 23
Mano draugas Antaniukas 25
Brangus svečias – dėdė kunigėlis 31
Vestuvės Steigviliuos 46
Podino Antano atsitikimai 53
Gyvenimo pamokos 54
Poteriai 59
Gera gyvent eiguliui 68
Jau ir Kūčios 71
Užgavėnės 74
Pelenų diena 75
Velykos 76
Tute Leonora 77
Kalėdojimas 80
Elementorius 84
PRADŽIOS MOKSLAI ŽEIMELYJE IR BAUSKĖJE 86
Mokinys Žeimelyje 86
Žeimelio krikščionys ir žydai 91
Nuobodus sekmadienis 93
Gudrus ir žydų rabinas, ir mūsų kunigėlis 95
Kiek smagumo per Kalėdų atostogas 97
Mokinys Bauskėj 101
Latvijoj kita tvarka negu Lietuvoj 103
Aliutė mokosi politikės 106
GIMNAZISTAS ŠIAULIUOSE 110
Dar tik „švėdas“ 110

Žmogus tas, kurs sodžiuj gyvena 114
Jau gimnazistas 115
Pirmosios gimnazisto atostogos 121
Škaplierna Linkuvoj 123
Drąsuolis drąsuoliui nelygu 127
Patirtis Zubovo bibliotekoje 131
Bajorai ir klebonai 140
Mokytojai rusų gimnazijoje 146
Nenoriu būt kunigu 152
Repetitorius Šiaulių advokato namuos 155
Renkuosi profesiją 157
STUDIJŲ METAI MASKVOJE 161
Keliauju Maskvon, universitetan 161
Įsikuriame Maskvoje 162
Studentas Medicinos fakultete 173
Studentiški nuotykiai 180
Pirmų atostogų į Lietuvą 187
Pažintis su knygvežiu Jurgiu Bieliniu 188
Svečiuose pas Didžiulius Griežionėliuose 189
Neregėtas svečias – didiko Karpio įgaliotinis Landsbergis .. 190
Motinos mirtis 193
Maskvos lietuvių studentų slaptas ratelis 194
Kitų tautų slaptos organizacijos Maskvoje 196
Nesotus studento gyvenimas 199
Studentų riaušės 202
Bastūnas 206
Pažintis su vikaru Šiaučiūnu 209
Lankau Jablonskius Mintaujoj 211
Baigiamieji egzaminai Maskvos universitete 213
LIETUVIŠKOSIOS VEIKLOS SŪKURYJE MINTAUJOJE 217
Teismo kandidatas Mintaujoj 217
Į Rygą, „Giedorių draugystės“ vakarėlį 224
„Amerika pirty“ 233
Piršlybos 234
„Auszra“ 238
Repečkynė 241
Zalumų balius 244
Qui pro quo 245

Verutės mokslai 246
Lietuvių neatsargumas 248
Didžiulienė Mintaujoj steigia bendrabutį 250
Pas Jablonskius Latvijos pajūryje 250
Tretieji tarnybos metai 253
Latviškos Kalėdos 254
Kandidatas sulaukia pasiūlymo 255
Ar važiuotum su manim į Sibirą? 258
O kas yra meilė? 262
Lietuviai nusikaltę, kad gimė lietuviais 266
Piršlybos Jablonskynėj 267
Atsisveikinimas su gimtine 268
Tėveliai laimina 271
Vedybos be vestuvių 273
Vinco Kudirkos priesakas 275
TAIKOS TEISĖJAS TOLIMAJAME SIBIRE 279
Kelionė į Sibirą 279
Taiga 289
Molio Motiejus 299
Gyvenimas Barguzine 309
Rusiškos Užgavėnės – Maslenica 310
Tuoktuvės Čitoje 311
Slapknisių byla 313
Žiemos kelionė į taigą su mokytu vežiku 323
Laimė sulaukus pirmagimio 336
Susibičiuliauta su oročionų kunigaikščio šeima 339
Molio Motiejus perkeliamas į Stretenską 340
Taikos teisėjo darbas įvertintas gerai 348
Kaltinamas dėl lietuvybės 351
DVEJI METAI LIETUVOJE, TEISMO PRIEŽIŪROJE 361
Rygiškiuos, laukiant geresnės ateities 361
Antrosios krikštynos – Diržiuose 362
Nauji kaltinimai – dėl rašinių „Varpe“ 373
Pažintis su Antanu Jablonskiu 376
Kvota pas Jablonskius Revely 382
Suvalkietiškos vestuvės 383
Motiejaus brolis Juozas socialistų rojaus nenori 384
Proklamacijos prieš lietuviškos spaudos niekšingą draudimą 387

„Bitės“ ir „Greitakojo“ susitikimas 389
Molio Motiejus lanko draugus Kaune 393
Pas Vilniaus lietuvius..... 396
BYLA NUTRAUKTA. VĖL SIBIRAN..... 399
Bandymai apkaltinti lipdžius proklamacijas..... 399
Peterburgo nuotykiai..... 400
Atgal į Sibirą 402
Petrovskij Zavod 404
METAI, PRALEISTI ČITOJ... (apyaklio rašinys) 420
Susitikimas su Bielinio-Bieliako sūnum..... 420
Viešnelė iš Lietuvos..... 424
Čitos lietuviai buriasi..... 426
MOTIEJAUS ČEPO PAVEIKSLĖLIAI APIE ŽMONES..... 431
Verutė 433
Knygnešys Jurgis Paršaitis..... 439
Karolio Poželos giminė..... 443
Mažasis bičiulis 447
MOTIEJAUS ČEPO LITERATŪRINIAI BANDYMAI 451
Mūsų šeima 453
Grafo Tankoj vardinės..... 456
MOTIEJAUS ČEPO GYVENIMAS NUOTRAUKOSE 471
APIE MOTIEJŲ ČEPĄ IR JO ŠEIMĄ..... 493
IŠ MŪSŲ GYVENIMO SIBIRE 495
SENELIS NEMOKĖJO MELUOTI..... 502
DĖDĖ MOTIEJUS ČEPAS 506
POST SCRIPTUM 508

Motiejaus Čepo tėviškės peizažas

VIETOJ ĮVADO

Tikras stebuklas, kad šiandien dar galima rasti istoriškai vertingų, bet nespausdintų rankraščių, kurie liudija daugiau kaip šimto metų senumo įvykius. O ši knyga yra būtent tokia – Motiejus Čepas yra mūsų tautos gaivintojų Vinco Kudirkos, Jono Jablonskio, Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio, Motiejaus Lozoraičio, brolių Vileišių, Liudos Didžiulienės-Žmonos ir kitų idealistų šviesuolių bendraamžis, bendramintis, bendradarbis, tautinių idėjų puoselėtojas XIX a. pabaigoje-XX a. pradžioje, „Varpo“ bendradarbis, pasirašydavęs „Greitakojo“ slapyvardžiu, knygnešys, vienas iš Lietuvos civilinės teisės kūrėjų. Čia skelbiami rankraščiai rašyti 1942–1944–1947–1953–1955–1959 m. (daugiausia parašyta bene 1953 m.)

Ne stebuklas, kad prisiminimai, M. Čepo rašyti sovietmečiu, autoriui gyvam esant ar po jo mirties nebuvo publikuoti – jie netiko okupacinių metų standartams, bet keista, kad visas rankraštis nebuvo išleistas Lietuvai atgavus nepriklausomybę (ištraukos iš rankraščio 1992 m. buvo išleistos 80 psl. brošiūrėle „Apie žymųjį kalbininką Joną Jablonskį ir jo artimuosius bei gimines“, parengta lituanistės Teodoros Katilienės ir giminių finansuota). Reikia tik įsivaizduoti, kad tokios istorinės asmenybės, kaip Motiejus Čepas, palikuonys nesikreipė į giminaičius, turinčius įtakos Lietuvos valdžioje, visus tuos metus glostė rankraščius ir dūsavo, jog nėra pinigų Senelio prisiminimams parengti spaudai ir išleisti. Tai neįprasta mūsų šalyje su galingomis pažinčių tradicijomis. Jie nėjo, neprašė sau išskirtinių sąlygų, ir tai visai atitinka Motiejaus Čepo idealus. Domas Adomaitis, M. Čepo sūnėnas, gyvenantis Čikagoje, yra pasakojęs, kad dėdė Motiejus nutraukė santykius su savo broliu vien dėl to, kad šis drįso ateiti pas jį, Vyriausiojo tribunolo teisėją, su žąsim ir prašyti padėti geram savo kaimynui ūkininkui byloje. Gal ne veltui šis rankraštis taip ilgai užsigulėjo, gal kaip tik šiandien šio Teisėjo iš didžiosios raidės mintys, jo idealizmas, jo tyra kaip krištolas sąžinė ir begalinis siekimas Tiesos yra labiausiai reikalingi.

Kodėl Molio Motiejus? Taip save užrašuose vadina Motiejus Čepas. Kelionėje į Sibirą jis nukenčia dėl to, kad pasielgia kilniaširdiškai. Jis dažnai mato, kad aplinkiniai naudojasi jo demokratiškumu, žmogiškumu, jį tai skaudina, jis save laiko nevykėliu, – kaip jo gimtuosiuose Diržiuose pasakytų – Molio Motiejum – neapsukriu, negudriu, apkiautėliu, – bet savęs pakeisti negali. Kaip sakoma: toks jis gimė, toks ir mirė.

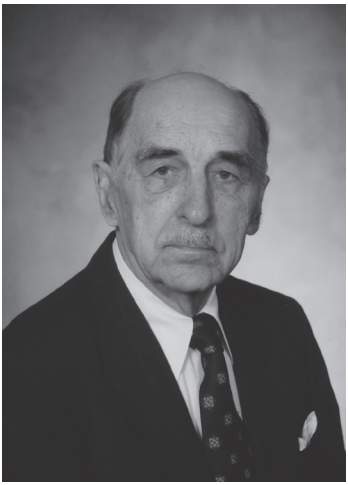

Domas Adomaitis - knygos mecenatas

Motiejaus Čepo prisiminimų knygos mecenatas – Domas Adomaitis, Motiejaus Čepo sesers Eugenijos Čepaitės-Adomaitienės sūnus, su dėkingumu prisimenantis motinos brolį Motiejų Čepą, be kurio globos ir pagalbos „universiteto mokslas būtų likęs svajonėse“. Paskyręs lėšų knygai išleisti jis jaučiasi nors tokiu būdu grąžinantis Dėdei skolą.

Apie mecenatą Domą Adomaitį. Jis gimė 1909 m. Laitiešinių kaime, Pašvitinio valsčiuje, Šiaulių apskrityje. Mokėsi slaptoje „daraktoriaus“ mokyklėlėje, vėliau – Pašvitinio pradžios mokykloje, Linkuvos ir Šiaulių berniukų gimnazijose. 1936 m. Vytauto Didžiojo universitete įgijo cheminės technologijos inžinieriaus diplomą. Dirbo Kaune, Prekybos departamente sekretoriumi, revizoriumi, vėliau – inspektoriumi. 1937 m. baigė karo mokyklą. 1939 m. – Finansų ministerijos atstovas „Maisto“ ir „Cemento“ bendrovių valdybose. 1940 m. – kuriamo Pramonės departamento vicedirektorius. 1940 m. vedė teisininkę, vėliau tapusią operos soliste, suvalkietę Sofiją Pusdešrytę. 1944-aisiais su žmona pasitraukė į Vokietiją. 1947 m. – į JAV. 1947–1974 m. dirbo pramonės tyrimų centruose plastiko srityje, yra keliolikos išradimų autorius. Nuo studijų metų – visuomenininkas: „Neo Lituania“ narys, Lietuvos inžinierių-architektų sąjungos valdybos sekretorius, vokiečių okupacijos metais – VLIKo komisijos narys. JAV – „Lietuvių enciklopedijos“ autorius; Čiurlionio galerijos Čikagoje ilgametis pirmininkas; 1972 m. parodos „Lietuvių tautos genocidas“ redaktorius. Savaitraščio „Lietuvių balsas“ vienas iš steigėjų, tarybos pirmininkas, dešimčių straipsnių autorius, 2005 m. išleidęs savo straipsnių rinktinę „Laisvųjų ištvermės vaisius“. Gyvena JAV, Čikagos priemiestyje Oak Lawn, ir, eidamas 98-uosius metus, pats automobiliu kas sekmadienį dar vyksta dalyvauti šv. Mišiose Marquette Parko lietuvių bažnyčioje.

Motiejaus Čepo rankraščius išsaugojo ir sutvarkė jo anūkė Danutė Andriušytė Butrimienė.

Audronė Viktorija Škiudaitė

UŽRAŠŲ AUTORIUS MOTIEJUS ČEPAS

Motiejus Čepas gimė 1866-10-26 Diržių kaime, Nociūnų (Žeimelio) valsčiuje, Šiaulių apskrityje. Pradėjo mokytis tėvų namuose iš elementoriaus. Mokėsi pradžios mokyklose – Žeimelyje rusiškai, Bauskėje vokiškai, 1878–1886 m. Šiaulių gimnazijoje vėl rusiškai. Baigęs gimnaziją vienerius metus privačiai mokęs vaikus užsidirbo šiek tiek pinigų ir 1887 m. įstojo į Maskvos universiteto medicinos fakultetą. Po dvejų metų, po motinos mirties, sako, nusivylęs medicina, kad nesugebėjo padėti motinai, perėjo studijuoti į teisės fakultetą, kurį pirmojo laipsnio diplomu baigė 1894 m.

Dar būdamas gimnazistu pradėjo skleisti lietuvišką žodį. Trečioje klasėje, gavęs iš gimnazisto Antano Vileišio lietuviškas knygeles „Jonukas ir Onutė“, „Vitolio rauda“ ir kitas, parvežė į tėviškę, skaitė namiškiams ir kaimynams. Septintoje klasėje gavęs tilžiškės „Aušros“ laikraštį jį užsiprenumeravo ir pradėjo platinti tarp tėviškės ūkininkų, kviesdamas ir kitus prenumeruoti. Šiauliuose, būdamas slaptosios grafo Zubovo bibliotekos bibliotekininku, dalino gimnazistams lenkišką literatūrą, vaizduojančią Lietuvos gyvenimą.

Studijuodamas Maskvoje priklausė slaptai Maskvos lietuvių studentų draugijai, kuriai tuo metu vadovavo P. Leonas. M. Čepas kurį laiką buvo tos draugijos kasininkas. 1894 m. kartu su K. Grinium, P. Janušiu ir M. Venclovu parengė „Trumpą senovės lietuvių istoriją“. Knygelė buvo atspausdinta Tilžėje, bet, siekiant apgauti cenzūrą, viršelyje pažymėta, kad išleista 1864 m. ir atspausdinta Vilniuje (J. Būtėnas „Vinco Kudirkos bendražygiai“). 1890–1895 m. „Greitakojo“ slapyvardžiu bendradarbiavo „Varpe“ ir „Ūkininke“. Kartu su studentu J. Šliūpu jo tėviškėje, Rakandžių kaime, surengė kauniečių (Kauno gubernijos) suvažiavimą lietuviškai spaudai remti. Suvažiavimui vadovavo A. Sketeris. Iš žymesniųjų veikėjų dalyvavo G. Landsbergis-Žemkalnis, L. Didžiulienė ir kt. Po metų panašų suvažiavimą surengė tėviškėje, Diržių kaime. 1889 m., atvykęs iš universiteto atostogų, Žeimelio valsčiuje įkūrė slaptą draugiją lietuviškiems spaudiniams platinti. Pirmas 7–8 vyrų susirinkimas įvyko Bardiškių miške. Buvo nutarta kas mėnesį iš kiekvieno draugijos nario surinkti po 10 kapeikų spaudai įsigyti. Diržiuose įsteigė slaptą bibliotekėlę, kuri veikė iki pat spaudos draudimo panaikinimo. Lietuviška spauda ją aprūpindavo knygnešiai, tarp jų ir garsusis Jurgis Bielinis, apsistodavęs Čepų sodyboje. Ir pačiam teko parsigabenti draudžiamų knygelių iš Užnemunės, iš J. Bulotos.

Baigęs universitetą 1894 m. įsidarbino Mintaujoje (Jelgavoje) teismo kandidatu, tačiau be algos. Algą gavo tik kaip teismo sekretoriaus padėjėjas. Apsigyveno pas Joną Jablonskį, kur susipažino su būsimąja žmona Maryte Jablonskyte, Jono Jablonskio seserim. Bendravo su Motiejum Lozoraičiu, Pranu Mašiotu, Mečislovu Davainiu-Silvestravičium, Vincu Kudirka, Liuda Didžiuliene-Žmona ir kt. Dalyvavo Rygos lietuvių savišalpos draugijos renginiuose, lydėdamas tautiniais rūbais pasipuošusias ponias, tuo viešai demonstruodami lietuviškumą.

Negaudamas teisėjo darbo ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijoje 1897 m. sutiko vykti į Sibirą Barguzino apygardos apylinkės teismo teisėju. Ir Sibire palaikė ryšius su Lietuvos veikėjais. Per Liudą Vaineikį, Gabrielių Landsbergį-Žemkalnį prenumeravo lietuvišką spaudą. 1900 m. prasidėjus vadinamajai Vaineikio ir kitų bylai dėl lietuviškos spaudos M. Čepas Stretenske buvo suimtas. Jo bute atlikta krata. Žandarų rotmistro Vansiackio įsakymu atsiųstas į Petrapilį, po to į Liepoją. Jam skirtas namų areštas. Su gausėjančia šeima gyveno tai savo gimtinėje Diržiuose, tai žmonos gimtinėje Rygiškiuose. Tik po dvejų metų, nesudarius bylos, buvo grąžintas į Užbaikalę dirbti taikos teisėju Stretenske, vėliau paskirtas Čitos apygardos teismo teisėju. Po 1917 m. revoliucijos Rusijoje iš teisėjo pareigų atleistas. Kurį laiką dirbo Čitos psichiatrinės ligoninės ūkvedžiu.

1904–1923 m. buvo Čitos lietuvių ratelio steigėjas ir vadovas. 1915–1917 m. – Čitos miesto lietuvių karo pabėgėliams šelpti draugijos pirmininkas. 1917 m. – Čitos lietuvių atstovas Lietuvių seime Petrapilyje. 1918–1923 m. – Užbaikalės lietuvių komiteto tremtiniams tėvynėn grąžinti pirmininkas. 1920-10-09–1921-02-29 buvo Tolimųjų rytų demokratinės respublikos teisingumo ministerijos departamento direktorius. 1921-02-01–1921-08-12 Lietuvos Respublikos diplomatinis agentas Čitoje. Nuo 1921-09-05 – Lietuvos įgaliotinis.

Su šeima grįžęs į Lietuvą nuo 1923-07-10 dirbo Vyriausiojo tribunolo teisėju. Nuo 1929-03-28 – Vyriausiojo tribunolo pirmininko padėjėjas. 1933-09-15–1939 Vyriausiojo tribunolo civilinio skyriaus pirmininkas. Mirus A. Kriščiukaičiui kurį laiką ėjo Tribunolo pirmininko pareigas.

1931 m. parengė ir atspausdino Civilinio proceso įstatymą.

1932 m. buvo apdovanotas Vytauto Didžiojo II laipsnio ordinu su žvaigžde, 1934 m. – LDK Gedimino I laipsnio ordinu su žvaigžde.

1939 m. išėjo į pensiją. Gyveno tai sūnaus, tai dukterų šeimose, o 1956 m. galutinai sugrįžo į savo namelį Kaune, Perkūno al. 8(16), kurį pasistatė 1928 m. Mirė 1962-02-20. Palaidotas Petrašiūnų kapinėse.

APIE SENELIO MOTIEJAUS ČEPO RANKRAŠČIUS IR JĮ PATĮ

Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį
Iš kapų milžinų
Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį
Iš senųjų laikų.

Maironis

Šie Maironio žodžiai nuolat skamba mano mintyse, kai vartau, tvarkau senelio Motiejaus Čepo prisiminimų puslapius. Juk aprašytiems įvykiams – šimtas metų. Mes, anūkai, jaunystėj galėjom daug daugiau sužinoti apie to meto gyvenimą. Deja, deja... Dabar taip trūksta to gyvo žodžio.

Prisiminimus Senelis pradėjo rašyti išėjęs į pensiją ir 1939 m. mirus žmonai Marijai. Manau, pradėjo rašyti Kaune, dar savo namuose Perkūno al. 8 (16). Bet greitai karas jį nubloškė į Vokietiją, iš kurios varganai grįžęs nustojo visko, taip pat ir savo namų, visuomeninės padėties, bičiulių. O prisiminimus rašė ant ko papuolė – ant įvairiausių popieriaus lapelių, bloknotėlių.

Po karo gyveno dukters Birutės Kubilienės šeimoje. Ten daugiausia savo prisiminimus ir rašė. Į savo namelį Kaune, kur jau gyveno mūsų šeima, sugrįžo 1953 m. Bet neilgam, nes 1954 m. už politinius eilėraščius buvo suimta ir nuteista jo dukra, mano mama Danutė Čepaitė Andriušienė. Namuose buvo daryta krata. Kad nepatektų saugumui, dalį rankraščių senelis liepė sudeginti. Kas juose buvo rašyta, ar vėliau jie buvo atkurti, jau nebesužinosime. Galutinai į Kauną Senelis sugrįžo 1956 m., jau blogai matantis. Pats rašyti nebegalėjo. Prašydavo užrašyti mūsų, studentų.

Kad Senelis kažką rašo, žinojom visi, o į turinį nesigilinom. Po jo mirties rašiniai buvo saugomi kaip šeimos relikvija, kurią, atrodė, bus galima perskaityti, kai atsiras laiko. O laiko vis nebuvo. Prisiminimus į dienos šviesą iškėlė jo sesers anūkė filologė Teodora Katilienė, ieškodama medžiagos apie gimtąjį kraštą, Linkuvą. Jinai dalį tų prisiminimų publikavo laikraščiuose, žurnaluose: „Žiemgala“, „Valstiečių laikraštis“, „Knygnešys“, „Teisės apžvalga“. Jos iniciatyva išleista knygutė „Apie žymųjį kalbininką Joną Jablonskį ir jo artimuosius bei gimines“. Pas Katilienę atsidūrė ir visi M. Čepo rankraščiai. Jos svajonė buvo sutvarkius išleisti atskirą leidinį.

Deja, svajonė žlugo. Pati nebepajėgė, o pagalbininkų nerado ir rankraščių išleisti jai nepavyko. Rankraščiai, keliaudami iš rankų į rankas, dar labiau aptirpo, kai kurie dingo. Džiaugiuosi, kad spėjau atsiimti, mano galva, svarbiausius – jaunystės, mokslo metų, darbo pradžios, gyvenimo Sibire aprašymus. Dingo daugiausia filosofiniai pamąstymai. Prisiminimai baigiasi gyvenimu Čitoje, Sibire. Nebuvo ar neišliko prisiminimų apie grįžimą į Lietuvą. Šioje knygoje tą spragą užpildo mano mamos Danutės Čepaitės Andriušienės prisiminimų, rašytų jau jos gyvenimo saulėlydyje, pluoštelis.

Kaip žinau iš mamos pasakojimo, seneliai Čepai grįžę į Lietuvą apsigyveno Kaune. Senelis nusipirko žemės sklypą būsimojoje Perkūno alėjoje, kur tuomet augo medžiai ir krūmai. Visa šeima rovė krūmus ir kultūrino žemę. O buvusiame Senelio sodybos kieme ąžuolai tebeauga ir dabar. Senelis kažkur kaime nusipirko vieno aukšto medinį namelį ir jį pervežė į Kauną. Nemažame sklype augo vaismedžiai ir ilgos braškių lysvės. Toks Čepų namelis išliko iki 1979 m. Mama prisimindavo, kad dažnas stebėdavosi, jog Vyriausiojo tribunolo teisėjas gyvena tokiame kukliame name. O Senelis tuo metu stengėsi padėti savo brolių, seserų vaikams siekti mokslo. Dažnas jų studijuodamas gyveno Čepų namuose.

Gimtojo Senelio Diržių kaimo kapinėse, virš vartelių, yra užrašas: „Nebijokit mūsų, mes – seneliai jūsų, kurie jus mylėjo, už jus galvas dėjo“. Neturiu daugiau įrodymų, bet mama sakydavo, kad tai Senelio sugalvoti žodžiai mirus jo mamai. Ar taip yra iš tikrųjų, neturiu daugiau ko paklausti.

Senelis mylėjo žmones, mėgo bendrauti, diskutuoti. Buvo įsigilinęs į Šv. Raštą. Šv. Rašto temomis mėgo diskutuoti ir su kunigais, ir su pasauliečiais

Buvo teisingas ir sąžiningas. Kai dirbant Tribunole jį bandė papirkti, jis pasiūlė surašyti protokolą dėl kyšio davimo. Bėgdamas nuo Pirmojo pasaulinio karo pavojų pas jį Čitoje buvo apsilankęs jo sesers sūnus klausti patarimo, ar jam verta nuo karo bėgti toliau – į Kiniją. Senelis atsakė: „Pagal amžių ir įstatymus tau priklauso būti kariuomenėje“.

Mėgo jaunimą. Kai pas mus, studentes, rinkdavosi draugės, draugai, jis daugiausia juos užimdavo. Senu – ne sovietiniu papročiu norėjo apie kiekvieną žinoti: iš kur kilęs, kas tėvai. Buvo įsitikinęs, kad namų šeimininkas turi žinoti, kas jo namuose lankosi. Mokėjo rūpintis savo sveikata. Vaistų vartojo nedaug, bet tikėjo mankštos, masažo galia. Gal dėl to iki mirties buvo žvalus, išlaikė šviesią atmintį ir meilę gyvenimui.

Danutė Andriušytė Butrimienė

MOTIEJAUS ČEPO PRISIMINIMŲ PUSLAPIAI

BUVAU RAGINAMAS RAŠYTI PRISIMINIMUS

„Prisiminimai“ šiuo vardu buvo mano rašomi dar 1939 metais, kai iš Vyriausiojo tribunolo Civilinio skyriaus pirmininko tarnybos išėjau į pensiją; juos rašiau Vilniaus dr. Jono Basanavičiaus įsteigtos Lietuvių mokslo draugijos pirmininko Mykolo Biržiškos vardu raginamas jo bendradarbio, Istorijos skyriaus vedėjo Untulio ilgo laiško, kviečiančio mane, kaip „Aušros“ amžininką, ką beatsimenąs pasisakyt. Per Antrąjį pasaulinį karą tie „Prisiminimai“ dingo. 1945 metais atsidūręs Vokietijoje, Liubene, parašiau „Prisiminimus“ apie pirmesnį auklėjimą savo šeimoj. Šie tebėra mano rankose. Pasiryžau dabar, kiek atsimenu, dingusius „Prisiminimus“ pakartot. Toliau tęsiau dukters gydytojos Birutės butuose Pumpėnuose (Pasvalio raj.), Troškūnuose, nūn Kupišky. Neturėdamas reikiamo popieriaus braižiau popiergaliuos, įvairiuose blankuose, bloknotėliuose, gimnazistų jau sunaudotų sąsiuvinių likusiuose sveikuose lapeliuose.

Besikraustant iš miestelio į miestelį, iš buto į butą gana ūmai kai kurie rašiniai išnykdavo. Kai ką paskiau atnaujindavau. Štai ir dabar, 1953 m. rugsėjo 22 dieną, kartoju dingusį patį pirmąjį rašinėlį, braižinėlį.

Teisininkas, buvęs Vyriausiojo tribunolo Civilinio skyriaus pirmininkas Motiejus Čepas, šių užrašų autorius, tais metais, kai juos slapta vedė

KŪDIKYSTĖS IR VAIKYSTĖS METAI GIMTINĖJE

Kūdikystė Diržių sodžiuj

Gimęs aš, Motiejus Čepas, 1866 m. spalių 14 d. (naujuoju stilium spalio 26 d. Red.) Diržių sodžiuj – kaime. Tatai matyt iš Pašvitinio parapijos, Laiksodžio filijos bažnyčios metrikos, rusiškai lenkuojančio kunigo surašytos senuoju Juliaus Cezario kalendorium. Todėl aš krikštytas šitaip: Matej-Antoni, syn Franciški i Eleni Čapovič.

Diržių trylikos kiemų sodžiaus ulyčia (gatvė) – plataus žvyruojamo Linkuvos-Žeimelio vieškelio dalelė, apstatyta iš abiejų pusių gana geromis medinėmis sodybų trobomis šiaudiniais stogais. Ulyčia – maždaug pusės viorsto (viorstas – 500 sieksnių, šiek tiek ilgesnis negu kilometras), ilga ir tiesi, tęsėsi palei upelį Beržtelį, palei kairįjį vakarinį šoną, atstu nuo jo apie trečdalį viorsto.

Anapus Beržtelio, prie pat dešiniojo rytinio kranto – Bardiškių 11 kiemų sodžius, kaip tik priešpriešiais Diržių sodžių. Bardiškiuose daug vėliau gimęs, jau XX amžiuj pagarsėjęs didis bolševikas Karolis Požela (gimęs 1896 m. Red.). Beržtelio upelis teka per slėnį iš pietų pusės, iš Linkuvos valsčiaus, prasidėjęs vos už kelių viorstų nuo Mūšos upės. Šita, susiliejus su Nemunėlio upe Latvijoj, prie Baukės miesto, virsta dar didesne upe, latviškai vadinama Lielupe, o vokiškai – Aa. O pats Beržtelis iš Linkuvos pelkių-balų vingiavo per Nociūnų (nūn Žeimelio) valsčiaus žemę į šiaurę, pro tuometinius beržinius miškus ir beržinius lieknus (pelkes). Turbūt dėl to ir jo vardas Beržutėlis, Beržtelis, net Berštalis, Berkštalis. Šit bene iš vokiško žodžio Bergštahl. Srovendams beveik lygiagrečiai Linkuvos-Žeimelio vieškelio jisai tą vieškelį perkirsdavo dukart Nociūnų valsčiaus žemėje – prieš Steigvilių sodžių ir už Žeimelio miestelio, kur per jį buvo pastatyti mediniai tiltai.

Steigvilių 20 kiemų sodžius tūnojo išilgai Beržtelio kairiojo kranto, porą viorstų už Diržių. Minimi trys Bardiškių, Diržių ir Steigvilių sodžiai Rusijos valdžios buvo laikomi viena bendruomene, rusiškai – selskoje obščestvo. Svarbesnius ūkiškus reikalus sprendė Bendruomenės skodas (rus. schod) – sueiga. Sueigai vadovavo pačios Bendruomenės kiemų atstovų vyrų trejiems metams renkamas storasta – seniūnas.

Kadangi Bendruomenės sueigos nutarimai turėjo būt rašoma rusiškai, o seniūnas raštininko neturėjo, tai sueigininkai susirinkdavo Žeimely, kur nutarimus surašydavo valsčiaus pišoris (raštininkas). Sueiga turėjo teisę, sakykim, skirt našlaičiams globėjus ir juos prižiūrėt. Turėjo teisę nutart atsiradusį bendruomenėj savo žmogų – nedorėlį, ištvirkėlį, nepagaunamą vagilį išmest iš bendruomenės. Tokį nutarimą valsčiaus staršina (viršaitis) turėdavo pristatyt per Panevėžio apskrities vyresnybę Kauno gubernatoriui ir šis tą nedorėlį ištremdavo iš Kauno gubernijos net į Sibirą. Menkesnius dalykus: kada pievas šienaut, piemenims viršininką (kerdžių) pasamdyt arba sodžiaus kalvį metams suderėt ir t.t., kiekvienas kaimas skyrium sau spręsdavo namie, susirinkus vyrams į vyrybę, be seniūno, be jokių raštų.

Steigvilių ir Bardiškių ūkininkai iš senovės buvo vadinami karališkaisiais, rusiškai – gosudarstvennyje krestjane. Kiekvienas valdė savo šeimos dubą po 60 dešimtinių. Diržių kaime devyni ūkininkai – buvę Biržų grafo Tiškevičiaus baudžiauninkai, o keturi – laisvi žmonės (rus. voljnyje liudi) žemę iš grafo buvo išsinuomoję. Tokiu nuomininku buvo ir mano senelis Juozapas, nūn tėvas Prano. Visi diržiečiai kiekvienas teturėjo naudotis tik po 40 dešimtinių (1 dešimtinė – 1 ha) žemės.

Šitokiomis aplinkybėmis aš augau savo tėviškėje. Be manęs vėliau gimė dar trys broliukai ir trys sesutės.

Mano tėvą Praną senelis Juozapas, girdėjau, leidęs mokytis Panevėžy tuomet veikusioj lenkiškoj gimnazijoj dar baudžiavos laikais, prieš pat lenkmetį, t. y. prieš 1863 m. sukilimą. Dėl to sukilimo Praniuko mokslas buvo nutrauktas. Šiaip ar taip namie su poniškais svečiais tėvas laisvai kalbėdavo lenkiškai. Mūsų namuose svečiavosi grafo Tiškevičiaus įgaliotinis Pogučauskas, vadinamas laučasnyj. Kai kuomet po sykį, po du per metus iš užu Linkuvos, iš Laborių dvaro, Nociūnų valsčiaus, atvažiuodavo pišoris (raštininkas) Tiknius-Tiknevičia iš Žeimelio arba Pašvitinio klebonas, bene Rimkevičia, kasmet rudeniop kalėdodamas, ar taip pat ar dažniau – Lauksodžio filialistas, senas kunigėlis, kurio pavardės nebeatsimenu, ar Žeimelio filialistas – vikrus, jaunas kunigėlis, pokštininkas Vaitkevičius, taip sau apsilankydamas; vienais metais, atsimenu, mūsų trijų sodžių seniūnijos kviečiamas šisai taip pat kalėdojo.

Be to, iš užu Linkuvos, iš Pakruojo, retkarčiais atvažiuodavo miestelio asesorius, t. y. rusas, policijos apylinkės viršininkas, rusiškai – stanovoj pristav. Su asesorium tėvas šnekėdavo rusiškai, bet mažai, matyt, temokėdamas. Ir šį poną seklyčioj motina mylėdavo (vaišindavo) kaip svečią, kaip kunigą. Tėvas ir motina lyg bijodavo šito svečio.

Motina, išaugusi Steigviliuose, Morkūno-Poželos kieme, temokėjo paskaityt lietuvišką maldaknygę. Ji padejuodavo, kad su tais ponais svečiais negalinti susikalbėt nei lenkiškai, nei rusiškai. Sykį net parūgojo ponui Pogučauskiui, kad jis su tėvu ir prie jos šnekąs lenkiškai, nors mokąs ir lietuviškai. Tokio mokslo mano tėvai.

Mano tėviškė Diržių – trylikos kiemų kaimas (sodžius) priklausė grafui Tiškevičiui. Devynių kiemų ūkininkai, baudžiauninkų įpėdiniai, rusų ciesoriaus valdžios nustatytąja tvarka turėjo savo valdomą žemę, apytikriai po 40 dešimtinių kiekvienas, išsipirkt per 49 metus, mokėdami kasmet paskirtą sumą. O keturi laisvieji žmonės, tarp jų – ir mano senelis Juozapas, buvo susitaręs su grafo įgaliotiniu išperkamąją sumą sumokėt per septynerius metus. Rašytą sutartį su grafu padarė jau senelio sūnus, mano tėvas Pranas, kai aš buvau gimęs, o senelis jau miręs.

Pirmieji prisiminimai

Pirmasis mano prisiminimas: pabundu, gryčioj tamsu. Siena kertėj, prie durių šiek tiek švysčioja. Krosny braška, suprantu, kūrenasi. Man matyt krosnies kakta prieš tą sieną. Nežti man akutės. Imu zirst. Girdžiu senelio balsas: „Aukštinis ar pradaras?“ Motinos balsas iš užu krosnies kaktos: „Pradaras, netraukia“. Senelio balsas: „Atidaryk duris!“ Durys sugirgžda. Pajutau: šalta. Verkšlenu. Motina mane paima, suvynioja į kažką, nusineša prie krosnies kaktos. Pamačiau ugnį, liepsną. Motina sako: „Mociuk, neverk. Iškepsiu kukuliuką“. Krosny ji du puodu juodu prastumia į šalis. Tarp jų, prieš ugnį, blinkteli lapą; ant jo tekšteli tešlos gniužulą. Nusiraminau. Dūmai išnyko. Daugiau nieko nebeatsimenu. Turbūt užsnūdau ant motinos rankų.

...Kitas prisiminimas. Pramerkiu akis. Guliu tėvų seklytėlėj. Langelis pridengtas. Pro ne visai pravertas duris skleidžiasi dienos šviesa. Vadinasi, rytas. Tylu. Tik štai išgirdau kažkokius nežinomus garsus. Tartum tie garsai eitų iš sodžiaus ulyčia, įeitų į kiemą, tiesiog prie namo priesienio durių. Sugirgždėjo gryčios durys, priesieny pasigirsta motinos balsas, dar kažkieno balsai. Tuoj seklyčioj motina tarė: „Prašom, sveteliai, sėstis“. Netrukus suklykė pirmiau išgirstieji garsai. Išsigandęs sucypiau. Į seklytėlę įbėgo motina, pačiupo mane vienmarškinį. Tie garsai nutolo. Motina mane išnešė į seklyčią. Žiūriu: sėdi du prie stalo. Vienas ant savo kelių laiko kažkokią dėžutę. Tas sako: „Mociuk, nebijok! Nieko baisaus. Pasiklausyk!” Jis rankomis tą dėžutę patampė į šalis. Tie garsai vėl ūmai suskambėjo ir aš

vėl ėmiau bliaut. Motina išgrūdo mane per priesienį į gryčią. Čia tiesiog į langą saulutė šviečia. Staklėse Juozapota audžia. Mane motina sodina ant suolo – už stalo, veideliu į duris, davė svečių dovanotą medauninkėlį. „Te, kiškio ragaičio“, – ir išėjo. Skanu, džiaugiuos. Tik ūmai kad sužviegsiu: mat perkandau kažką juodą, turbūt pipirą. Pro duris įlėkė motina. Aš netikėtai nudribau į pastalį. Ir nūn tiek teatsimenu. Gal nustojau sąmonės.

...Tą pat ar kitą dieną vėl tartum sėdžiu ant suolo, tarp stalo ir staklių. Ant stalo krašto matau truputėlį baltuojant – lyg grietinėlę. Motina prie krosnies kažką peiliu drožia. Prieina, šakaliukėlio galiuką kiša į tą grietinėlę ir tepa man galvutę. Tiek. Paskiau, girdėjau, dėl tos armonikos mano kiauše ilgokai buvęs regimas randelis.

Nūn kyla klausimas: kokio amžiaus tuomet buvau? Antrojo šeimos vaiko – sesutės Aliutės tada, manau, dar nebuvo. Nuo dūmų ir ji būtų verkus. Ir nuo mano ar armonikos žviegimo būtų išsigandus. Šeimoj kūdikiai gimsta vienas po kito maždaug kas metai, kas dveji. Atrodo, jog tada galėjau turėti gal dvejus metus.

Seneliai

Savo senelytę vos prisimenu. Dieną gryčioj, prie sienos, tarp staklių ir krosnies, ji guli lovoje. Stebiuos, ko ji guli, kai visi sukilę. Aš bindzinėju po aslą, besidžiaugdams ką tik apvilktu nauju drabužėliu, susegamu užpakaly, ant nugarėlės. Vadinasi, aš jau su kelnytėmis. Iki šiol vaikščiodavau vienmarškinis. Senelytė pamoja sudžiūvusia ranka: „Eik šen!” Prisiartinu. Mane paglosto, dar peržegnoja, kažką pasako. Tik tiek ir teatsimenu. Neatmenu nei kaip ji mirė, nei kaip laidojo. Girdėjau, senelis vedęs ją iš užu dviejų mylių, iš Vaškų parapijos, iš turtingos dubos. Sykį mane buvo nuvežę į senelytės tėviškę, šunkeliais pro Bardiškius, toliau – tiesiog per mišką, pro Mykoliškio sodžių, kur mano tetutė – tėvo sesuo Užpurienė ištekėjus gyveno, ir pro kitus sodžius iki kito vieškelio. Nei senelytės sodžiaus vardo, nei jos tetušio pavardės nebeatsimenu. Kai prieš kelerius metus rašiau straipsnį, buvau įrašęs tą vardą ir pavardę. Pavardė bene Vaitiekūnas. Paskiau galbūt dėl nuotolio ir dėl vargingo kelio mūsų, Čepo, kiemas su senelytės tėviškės kiemu nebesibičiuliavo, nebesilankydavo.

Savo senelį Juozapą geriau atsimenu. Šiltą vasarą trijų klėčių po vienu šiaudiniu stogu kiemely, ant pryklėčio, senelis meistrauja – pjūkleliu pjausto, kūjeliu (plaktuku) kalinėja, – taiso grėblį. Aš savaip jam padedu, kliudau, sukinėjuos po kiemelį. „Mociuk, kur nujojai kūjelį?“ – šaukia se-

nelis. Vos atrado jį patvory, dilgynėse, mano pamestą.

Sykį klėčiukėj, pristatytoj prie klėties užpakalinės sienos, sodnely, rytmety pabundu vienas. Senelis mat jau atsikėlęs ir išėjęs. Tuo nepatenkintas imu verkt, klykt. Atsiskubina motina, parneša mane į gryčią. Kitą rytą ta pati istorija. Ateina tėvas, mane išsiveda. Motinai jisai įsako daugiau vaiko nebeleist su seneliu sodnely nakvot.

Saulėtas rytas. Senelis Beržtely, gylioj (gili vieta, duburys), išsimaudo, apsivelka kitais baltais marškiniais, baltomis drobinėmis kelnėmis. Parėjęs namo pasiima degančių anglių, dar puvėsių bei kitko, pasikviečia mano motiną ir nueina į sodnelį, kur du bičių kelmai. Man jisai uždraudė paskui sekt. Kai grįžo, motina dejavo: veidas po akim patinęs, bitė įkandus. O senelis džiaugiasi. Tuoj visiems padalino po duonos riekę su medum. Toks saldumėlis!

Ruduo. Vėlybas vakaras. Lietus lyja, vėjas ūžia, švokščia. Po vakarienės ir šunes, gavę lakt, palindo po suolais. Vos iškrapštom juos laukan – ir jiems šalta lauke per darganą. Aš jau guliu seklytėlėj prie vienos sienos, vaikiškoj lovelėj. Vidury, lopšely – sesutė Aliutė. Senelio nėra namie. Prie kitos sienos, ties krosniuku, guli tėvas su motina. Juodu šnekasi: „Kam dabar šią dieną seneliui reikėjo eit į Kūkus!" – tarė motina. Tėvas atsiliepė: „Gi sutaikint tuos Muldarius". Iš tėvų pašnekesio supratau, kad senelis išleidęs savo dukterį į Kūkų sodžiaus 40 dešimtinių dubą. Senelio žentas, tėvo švogeris jaunasis Muldaris – girtuoklis ir pačią mušąs, dubą apleidžiąs. Tai, gelbėdams dubą, Muldario tėvas ją pats valdąs, neleidžiąs sūnui jos praskolint. Šiuodu besibardami net susipešę. Šit išgirdęs senelis ir iškiūtinęs reikalų tvarkyt, savo dukters gelbėt. „Naktis. Kaip grįš senelis? Gyva bėda", – padejavo motina. Pereit Kūkmiškio beržyną, dar didelę brastą, vėl Diržių beržyno liekną. Iš viso keturi viorstai. Tokiu baisiu oru – tokiam šalty, šlapdribai krentant... Tėvas ramino: „Jeigu lig šiol senelis neparėjo, matyt, jis ten nakvos. Tokiu oru geras ūkininkas nė šuns iš gryčios laukan nevaro. Tai senelio Mulderiai neišleis".

Rytmetis. Senelis namo parėjęs vidurnaktį. Šlapias užsiritęs ant krosnies, paskui nulipęs į lovą. Čia jį ir pamačiau. Iš lovos nei tą, nei kitą dieną nebesikėlė. Kaip senelis atsirado seklyčioj, nemačiau. Atmenu tik, kad buvo graži diena, kieme daug žmonių – pėsčių, raitų, važiuotų. Seklyčioj gieda. Aš, apvilktas milo švarkiuku, slankioju tarp giedotojų. Štai girdžiu motiną šaukiant mane. Paima mane už rankutės, veda į seklyčią atsisveikint su seneliu.

Netikėtas reginys. Vidury seklyčios lova ne lova, ilga dėžė – grabas

(karstas) ant suolelių. Jame guli senelis rankomis ant krūtinės. Nejuda. Galvūgale žiba geltona žvakė. Pasieniais stovi žmonės. Tyla. Baisu. Sudrebėjau aš, nusigandau. Motina sako: „Pabučiuok seneliui rankeles!"

Ūmai aš strikt aplinkui karstą, pro žvakę, – ir pro duris į kiemą, pro žmones, pro kūdrą – tiesiog linkui magazino ir šmaukšt po jo pamatu. Girdžiu mamos balsą: „Mociuk! Kur tu?" Drebu ir tyliu. Subildėjo, sutrepsėjo, išvežė senelį vieškeliu per sodžių. Paskiau vieną gražią dieną nuvedė mane į aną sodžiaus galą, tolėliau – į Diržių kapinyną. Ten parodė man šviežiai sukastą smėlio kupstą – kapą; jo rytmetiniam gale stovėjo aukštas paprastas medinis kryžius su kančia, toks, kaip ir kiti – prie paskirų kapų. Ilsisi, girdi, čia senelis ir senelytė.

Dėdės Čepo kieme – krikštynos

Mano tėviškė – Čepo kiemas – pirmutinis Diržių sodžiaus pietiniam gale, prie vieškelio, rytų pusėj. Pavasarį, pavakarėj iš kiemo, atsimenu, bričkutėj vienu arkliu, pakinkytu pavalkais, lanku ir šikšniniais šlajais, važiuojame tėvas su motina ir aš per visą sodžių. Kitam gale iš vieškelio pasukam vėl į dešinę, šunkeliuku pro Diržių kapines, toliau – skersai Diržių-Bardiškių sienos – siauručio keliuko per Beržtelio upelio tiltą, toliau vėl nuriedam šunkeliuku, dar kartą pasisukam į dešinę, į Bardiškių ulyčią, dar sykį į dešinę – į dėdės Čepo kiemą. Šituo keliu nuo mūsų kiemo ligi to dėdės kiemo bus ne daugiau, – mažiau kaip viorstas. O tiesiog iš Diržių, mūsų kiemo, iki Bardiškių dėdės Čepo kiemo – per pakluones, laipteliu per Beržtelį – visai arti. Kodėl mūsų keliauta ne tiesiai pėsčiomis, aplinkui dar važiuota ratais? Mat pavasarį Beržtelis patvinsta, aplieja pakluones. Diržių ulyčia, nors žvyruojama, vos išbrendama. O Bardiškių ulyčia nežvyruojama, – nėr ko besakyt.

Dėdės Čepo kieme – krikštynos. Daug svečių – giminių ir kaimynų. Gardus alutis padarytas. Gėrė, gėrė, net dainavo. Dėdė – mano tėvui pusbrolis. Jo sūnelis Jonuks – bene vienų metų su manim. Svečiai vadino jį kunigėliu. Iš tikrųjų paskiau išaugęs tapo jis kunigu.

Kai sėdomės į savo bričkutę grįžt namo, mus išlydėjo su žiburiu. Naktis buvo tamsi, pasakė tėvas: „Nors į akį durk, nematyt". Arkliui klampojant aš užsnūdau ant motinos kelių. Tik girdžiu – tėvas šūktelėjo: „Koks čia paibelis? Arklio nebėra". Pravėriau akutes. Regiu, sėdime bričkutėj, o bričkutė nė krust. Motina nusigando. Senelytė ir senelis čia, kapinėse, palaidoti. Kaip tik prie tų kapinių tvoros mes stovime. Motina sušuko: „Jė-

zus, Marija, Juozapai šventas! Škaplierių kišenėj nerandu". Tėvas išlipa, apgraibo. Ienos yra, arklio nėra. Ir man baisu, prisiglaudžiu prie motinos. Pagaliau tėvas sako: „Arklys duobėje. Iškrypom iš kelio į smėlyną. Širmis duobėj".

To smėlyno duobėse Diržių ūkininkai rudeniop užkasa bulves, o pavasarį jas išsiima. Nūn į tokią duobę mūsų Širmis, iškrypęs iš šunkeliuko, kaip tik ir įsmukęs. Daug buvo darbo, kol patamsy tėvas arklį iškinkė, apynasrio pavadžiu iš duobės ištempė, bričkutę nuo duobės nustūmė ir vėl pakinkė. Tik tada persižegnoję, atsipeikėję nuo vaiduoklio išgąsdinimo, tėvai pargabeno mane namo.

Gardžių juokų buvo rytojaus dieną, per pusryčius, kai susėdo prie stalo, kaip paprastai: tete (tėtė) ir mama krikštasuoly, Justinas ir antras vaikesas (pusbernis) suole iš šono, Juozapota ir pusmergė – ant kilnojamo suolelio iš kito šono, o aš su sesute Aliute – prie atskiro žemučio staliuko, pritaisytose prie jo sėdynėse.

Mama pradžioj dvejodama vaizdžiai nupasakojo, kaip prie kapinyno pasivaidenę, kaip lyg koks Liuciferis mus iš kelio nejučiomis išviliojęs, kaip pasigriebusi ji nuo kaklo škaplierius ir iš sijono kišenės – rožančių, kaip baisiai susijaudinusi, ypač kad nuo dėdės Čepo alučio tete buvęs įkaušęs ir ji pati ne be to... kad iš karto negalėjus susigaudyt. Klausydami vieni šypsojosi, kiti juokais pliupo.

Galop Justinas išsprendė: „Čia jokio vaiduoklio nebūta; tik alaus garai, galvos svaigulys. Kas kita, kai velnias pasivaidena". Ir papasakojo jis: kadaise iš tų pačių Bardiškių, iš tėvų naktį kitu keliu grįžusi pas vyrą į Steigvilius jauna ūkininkė. Pervažiavus ji per Beržtelį, per brastą ties Steigvilių kapinynu. Plaukai jai pasišiaušę. Pasivaidenęs jai striuks buks vokietuks, tiesiog kipšiuks su ragais, su uodega. Iš išgąsčio išvirtus ji iš ratų, o arklys parbėgęs namo. Vyras su kitais išvykęs ieškot, radęs ją rėplomis, visomis keturiomis berėpliojant. Pasirgus ji kiek ir amžinatilsin. „Ten tai būta tikro vaiduoklio", – pabrėžė Justinas.

Po vakarienės seklytėlėj aš su sesute Aliute jau lovelėj. Tete, mama kažkodėl delsia gult. Paima juodų serčikų (degtukų), taukinę žvakelę, mamos darytą, ir pranyksta. Stebiuos, kas atsitiko. Imu snaust. Žio (štai) pareina abu, nešini molio puodyne, murina (nešvaria), nuskelta šuke. Atsisėdęs ant lovos tete iš jos kažką išgraibo, deda ant paduškos (pagalvės). Pastebėjus mane besidairant mama parodo balzganą, pajuodusį rutuliuką. „Senelio muštiniai, tik neplepėk!" – pasakė ji.

Paskiau nugirdau, iš kur tie sidabriniai pinigėliai. Kieme, tarp sodno

ir daržo, buvo senelio pastatytas naujas diendaržis (vidinis kiemas) – medinės kūtės (tvartai) po vienu šiaudiniu stogu aplinka keturkampę aikštelę. Arčiau prie namų, priešaky daržo, teberiogsojo apirusi dar senojo, nugriauto diendaržio kūtelė. Atsimenu, kaip tete nugriovė ir tą kūtelę, kaip jos vietą priarė prie daržo. Paskiau ten sodino bulbes (bulves). Besodinant vagoj pusmergė radus tokį muštinį; slaptai nunešus į karčiamą (smuklę) sodžiaus vidury, prieš metus įsteigtą. Žydas karčiamninkas pasišaipė: „Ei, žaisliukas vaikams", – ir davęs jai už tą žaisliuką penkias kapeikas.

Kitą dieną žydas atėjęs į mūsų kiemą. Priesienio kamaroj, kur trejos girnos ir lova abiem mūsų darbininkėm, pasišnibždėjęs su pusmerge. Klausinėjama pusmergė prisipažinusi mamai ir parodžiusi vietelę, kur ji pinigėlį radus. Tai aną vakarą, kai mūsų šeimyna (samdininkai) sumigus, tete ir mama iškasė aną puodynę, o joj – apie šimtą rublių, didelį skarbą (indelį). Tuomet už kelis rublius pirkdavo arklį. Tada tėvai suprato, jog čia būta senelio Juozapo banko. Jisai nusišaldęs ūmai mirė ir nespėjo nei sūnui, nei marčiai pasakyt.

Paskiau sklido gandai: sidabrinius senelis įkasęs dar kitur. Įkastas sidabras laikas nuo laiko degąs. Sutemus moteriškė ėjus vieškeliu; darže mūsų, prie kurio kurpis Joselis gyveno, regėjusi ugnelę žybčiojant, nusigandusi, nubėgusi tolyn, kitiems pasakojusi. Vieną kartą, jau man mokyklą lankant, tete įteikė geležinę lazdelę smailiu galu ir liepė: vaikštinėdams, sakė man, nežymiai, kad žmonės nematytų, pabadyk tam darže, patvory, gal aptiksi kokį turtą. Nieko kieto lazdele neradau.

Kitą kartą kažkoks vyras, eidamas naktį pro šalį, matęs Čepo kluone, sodybos pievoje, mėlyną liepsnelę žiburiuojant. Tą vietelę tete iškasinėjęs, išknisęs, nieko neaptikęs. Paskiau ten išdygo ir išaugo keliolika apušėlių (epušėlių, drebulių). Pernai, 1944 m., tebežaliavo jos, išaugo aukštais medžiais.

Negana to. Po daugelio metų mūsų namus tete (tėtė) perstatė į kitą kiemo pusę, į sodną. Nugriautą namų molinę aslą kamaroj talkininkai kasė ir molį nešė į naujus namus, bėrė ant lubų. Tuomet tete man liepė kreipt dėmesį, gal kasant iškils senelio paslėptos mantos žymių. Mat savo laiku senelis miegodavęs kamaroj ir čia, tetės namuose, galėjęs ką nors įkast.

Mano draugas Antaniukas

Mūsų pirmas kaimynas Augustinas Navickas – žilas. Jo jaunesnysis vaikas Antaniuks – metais-dviem už mane vyresnis. Kartą pakvietė jis ma-

ne, visai mažą, į savo kiemą. Pavedžiojo. Jų diendaržio stogas senas ir labai žemas, aš jį rankute pasiekiu. Antaniuks užsirito ant to stogo, ant paties šelmenio (kraigo). Paskui jį rioglinuosi ir aš. Pamačiau daug toliau, negu bėginėdams žeme. Neregėtas vaizdas. Dangus žemę ratu apglėbęs. Rytų pusėj, už Beržtelio, palei upelį, išsitiesęs Bardiškių sodžius, kaip ir mūsų Diržiai; už Bardiškių – Mykoliškio sodžiaus miškas. Pietų šone, šiapus upelio, Steigvilių sodžius, apžiojęs vieškelį Lionkavos (Linkuvos) miestelio kryptin. Vakarų pusėj – mūsų, Diržių, lieknas (beržynas šlapioj vietoj). Toliau – Kūkmiškis – Kūkų sodžiaus beržynas. Žiemiuose, kairėj nuo vieškelio, Lauksodžio bažnyčia, medinė, o dešinėj, už Beržtelio, palei jį – Nociūnų sodžius, mūsų valsčiaus buvusi raštinė; toliau vieškelis ir Beržtelio upelis vingiuoja į Žeimelio miestelį, kuriame tuomet buvo jau perkeltoji valsčiaus kanceliarija; tada Antaniuks įsistebeilijęs parodė man ten vos regimus katalikų bažnyčios ir latvių (liuteronų) baznicos bokštus, mūrinius – vieną baltą, kitą raudoną.

Antaniuks aiškino man: nuo mūsų kiemo pakluoniais pėsčiam, pieva, per Beržtelį, laiptu ligi Bardiškių dėdės Čepo sodybos – pusė viorsto (kilometro), o aplinkui važiuojant keliais per vieną ir antrą sodžių, per Beržtelio tiltą – daugiau negu viorstas. Nuo Diržių ligi Steigvilių, taip ir ligi Lauksodžio – maždaug du viorstu, o nuo Lauksodžio ligi Žeimelio – daugiau negu keturi viorstai. Gudrus tas Antaniuks: viską žino.

Atbėgo pusbernis, parsivedė mane namo. Motina mane išbarė, kam landžioju po Navicko kiemą ir lipu ant stogo ir nubaudė: pririšo virvute prie staklių ir pati sėdo aust. Aš nusitraukiau. Motina skaudžiai perdrožė mane rykšte, kuri visuomet kyšojo krikštasuolio kertėj, už lango staktos, ir vėl pririšo storu naminiu siūlu. Siūlo nutraukt nė nebandžiau, bijodams rykštės glūdėjau apsiašarojęs.

Kitą kartą Antaniuks savo kieme nusivedė į kertelytę prie aptverto diendaržio pažiūrėt, kokios pampuškos (blynai) pas juos kepamos. Tokia kertelytė buvo ir mūsų kieme, kur kasdien visi vaikščiodavo. Jų kertelytėj ant paverstų dviejų kaladėlių gulėjo nauja stora lenta, o už jos, ant žemės, geltonai ruda krūvutė. Antaniuks pasiūlė: „Paragauk!“ „Pas mus, – pasakiau, – kiaulės įbėgusios suėda. Tik mūsų kertelėj nėra lentos ant kaladėlių. Šiaudais pakratoma“. Antaniuks pasakė: „Lentą su kaladėlėm Augustas pastatęs“. Netrukus ir mano tėvas savo kieme pastatė lentų būdelę su stogeliu ir durelėmis; jos viduj – ir sėdynę su skyle. Supratau, jog rūpintasi kitas už kitą geriau įsitaisyt.

Kitą kartą, kai jau buvau didesnis, vasarą, perpietės pogulio metu, su

Antaniuku ganėva abudu nušienautoj pievoj, prie Beržtelio, savo arklius. Aš gulėjau, aukštyn žiūrėjau, Antaniukas pasakė, ką namiškiams jo brolis Augustas pasakojęs: nuo žemės iki slenkančių juodųjų debesėlių – pusė viorsto, o ligi baltųjų – bene viorstas, o ligi dangaus – dešimt viorstų. Vadinasi, tuomet Lietuvoje sodiečiai teturėjo tokias žinias apie pasaulį. O kaip nūn žinome, daugiau kaip prieš 300 metų (1543 m.) mokslininkas astronomas kunigas prūsas Kopernikas buvo išaiškinęs, kad mūsų Žemė ne, kaip atrodo, plokščia, lygi kaip stalas, ant kurio lyg būtų aplink atsirėmęs Dangus, bet didelis, didelis rutulys, besisukąs lyg apie savo ašį ir plaukiąs erdvėj aplink dar daug daug didesnį liepsnojantį Saulės kamuolį... Tuomet jau žinota, jog mokslininkai apskaičiavę, kad nuo Saulės kamuolio iki Žemės rutulio – apie pusantro šimto milijonų viorstų. Tačiau mudu su Antaniuku patikėjova taip, kaip Augustas pasakęs. Mudu išsitarėme, kad nėra tokių ilgų – 10 viorstų ilgumo kopėčių, kad galima būtų įlipt į Dangų... Mudu buvova girdėję, jog kadaise kažkur Babilone žmonės statę bokštą iki Dangaus, bet Dievas užsirūstinęs, kalbas sumaišęs, išvaikęs, o bokštas prasmegęs į Žemę.

Antaniuks jaunutis mirė. Diržių kapinėse Lauksodžio kunigėlis prie jo kapo paminėjo, koks jis dievobaimingas buvęs.

...Einu vienas, besidairydams po Dikšo kiemą, pro Navicko kiemą į savąjį. Mūsų kieme – čigonės. Vienos su motina prie namų durių šnekasi, kitos po kiemą slankioja. Pusmergė pas šulinį, prie diendaržio, jovalą kiaulėms taiso. Šiai motina šūktelia: „Kur višta su viščiukais?“ Ir man motina liepia eit, pabūt prie prūdo (kūdros), anties su ančiukais palesint.

Lesindams ančiukus matau motiną įėjus į priesienį ir išnešus čigonei su kūdikiu ant rankų pieno sklenyčią (stiklinę), kitoms davus po duonos riekę. Tos kaulijo iš motinos dar mėsytės, sūrelio. Visoms motina tepadalino po saują kitą iš rėčio suraškytų serbentų, tik čigonei su kūdikiu tedavė šiek tiek varškės.

Pastebėjau dar, kad juodbruva čigonė, paėmus pusmergės delną, pamurmėjo kažką, o ta, įsmukus į lozaunę (vežiminę), kurios durys išėjo ne į diendaržio vidų, bet į kiemą, išnešė ir padavė tris vištų kiaušinius.

Paskiau išgirdom Kasiulienę pasigedus vienos vištos. Kasiulienė pati mačius tuomet, kai čigonių dar nebuvo, vištelę besikrapštant patvory, griovy prie vieškelio. Šnekėjo, kad čigonės tevagią ten, kur joms nieko neduoda.

Kitą dieną, po pusryčių, pusbernis su manim išjojo per sodžių, per vasarojaus lauką, ragankeliu (taip vadinosi tas šunkelis) į mišką, teisingiau

pasakius, į kulynus (krūmus), į pačią šiaurvakarinę sodžiaus žemės kertelę, arklių ikipiet paganyt. Aplink tą kertelę – Lauksodžio dvaro miškas, taip ir Petronių bei Gelčių sodžių beržynai. Priešingoj Gelčių kertėj pamatėm čigonų stovyklą. Čigonų baltos, pakulinių audeklų būdos ant ratų, kur jų manta ir kur jie miega. Tolėliau ganosi jų arkliai. Aikštelėj kūrenama ugnis. Ant ugnies, katile, verdamas vanduo. Čigonai – kas ką triūsia, kas pypkę rūko, kas voliojasi. Čigoniukai su čigoniukėmis žaidžia, bėginėja. Čigonės, girdi, išėjusios medžiot. Kaip jos medžiojo, pats mačiau. Taip per vasarą keliaudami po Lietuvą čigonai ir gyvena. Paskiau mačiau, kaip kai kurie ūkininkams kiaurus puodus lopo, virina.

...Sodne bitelės, vabalėliai zvimbia. Aš prie agrastų krūmo. Raškau nokstančias uogas ir smaguriauju. Tik žio – iš vieškelio, per griovį, per statinių tvoros plyšį, į sodną spraudžiasi Ickiuks. Dviese agrastai skust (valgyt, smaguriaut) linksmiau. Iš kiemo netikėtai mane šaukia. Ickiuks – namo. Mama duoda duonos riekutę, apteptą taukais. Besisotindams žingsniuoju iš kiemo pro vartus vieškeliu į namelius dviem galais, prieš sodną. Pietiniam gale, grytelėj, Joselis, Ickiuko tėvas, prikalinėja puspadžius. Ickiuks kapt riekutės gabaliuką iš mano rankutės ir į burnelę. Motina Sorė kad suriks: „Mišiugene (kvaily), tref, tref!" Duonutę su taukais vaikas tuoj išspjovė į aslą. Aš namo. Pasakoju. Pusmergė pasipiktino: „Parkos (bjaurybės) tie žydai, kiauliena jiems tref, lyg smarvė".

Vaikesas Justinas pašiepia: „Ko (ką) tu išmanai! Ne vien kiaulienos, ir nesveiko gyvulio mėsos žydai neryja. Tik kai jų rieznikas tepaskerdžia. Ištiriąs, ar gyvulio būta sveiko, ar košer, tik tokią mėsą jie teėda. Tesižino"… „Bet žydai, nevidonai, Jėzų Kristų nukryžiavo, nužudė", – atsikirto pusmergė.

Visa tatai – tref, košer, iš kur Dievo kančia – įsiskverbė mano galvutėj.

Atėjo Velykų šventės; pirmiau žydų Velykos. Į gryčią įžengia linksmas Joselis, apdovanoja mus jų velykiniais macais. Gardžiai krimtom juos. Mama dėkojo, dėkojo, lyg atsilygino atnešusi jam pilną cininę (cinkuotą) lėkštę žalių (nevirtų) kiaušinių. „Hi, mano Sorė kaip apsidžiaugs", – tarė jis.

...Tete (tėtė) liepė mamai šventadieniškai mane aprėdyt. Veda jis mane į kitą sodžiaus galą, į Čepuko kiemą. Gi mūsų, vadinas, Čepo kiemas. Kas tas Čepuks, galvoju aš. Aš Čepo sūnelis – irgi Čepuks. Ar ir jis toks mažas?

Kur tau! Ten gryčioj randam senelį. „Sveikas, dėde!" – pasisveikino

tete. Štai koks senelis Čepuks! Tuoj nusikvietė jis mus į seklyčią, pats vos paeidams. „Ar norėtum pas mane gyvent?" – klausia jis manęs. Tyliu. Tariasi jis su tete. „Kai pasveiksi, dėde, susitarsim", – atsiliepia tete.

Senelis Čepuks, supratau, buvo mano senelio Juozapo brolis. Iš mūsų dubos jį buvo išleidęs užkuriuosna į aną dubą dar jo tėvas, vadinasi, mano prosenelis. Todėl ir pravardžiuojamas jis Čepuku. Dabar jis našlys, bevaikis. Norėdams turėt įpėdinį augino jis žmonos giminaitį – Nociūnų sodžiaus ūkininkaitį Karolį Varnauskaitį. Ilgainiui tasai virtęs vėjavaikiu, išdūmęs į Rygą laimės ieškot. Tai senelis Čepuks, matyt, buvo sugalvojęs mane įsūnyt, tam ūky apgyvendint. Bet greitai jis mirė. Kitaip būčiau tapęs tik 40 dešimtinių dubos ūkininku.

Po senelio Čepuko galvos (po jo mirties. Red.) giminės sutarė: jo ir jo žmonos giminaičių porą apvesdint ir tai porai pavest likusią be šeimininkų dubą. Duba atiteko Steigvilių Valiuliukui, kurs atsilygino mano tetei pamokėdams šimtą rublių.

Atsimenu tos poros vestuves. Senelio Čepuko namuose, kieme, pilna svečių. Laukia iš Steigvilių atvažiuojant jaunųjų, užkandžiaudami, gurkšnodami, dainuodami:

Gerkit, sveteliai, ir aš gersiu.
Kai reiks alučio, vėl atnešiu...

Kažkas šūktelėjo: „Ar dovanai jiems dubą perleisim? Vartus apkraukim!" Tuoj keli vaikesiukai kiemo vartus pridarė; vieną kitą akmenį privoliojo, pora sienojų (rąstų) prispaudė. Nei iš kiemo, nei į kiemą nebeįvažiuosi. Vyrai šaiposi, moterys ėmė bartis: neregėta, negirdėta taip pasitikt jaunieji, lyg kerštas.

Pagaliau atdundėjo, atskambėjo jaunieji su palydovais – su pamergėmis bei paberniais. Nustebo, sumišo. Kilo triukšmas. Pabūgau smurto. Tik štai jaunųjų ratuos piršlys, iškėlęs ranką, parodė didelį butelį. „Midus, midus!" – pasklido linksmas šūksmas. Tuoj virto vartų sienojai, akmenys nusviesti į šalį, ir jaunieji atsidūrė kieme, vėliau – ir seklyčioj. Bet čia jiems nauja kliūtis. Ant suolų aplink stalą susėdę vyrai, moterys. Suolus iš diržiečių steigviliečiai turi vaduot. Vėl midaus butelys. Čerkelė (taurelė) perėjo iš rankų į rankas, nuo burnos lig burnos. Po tokių vaišių gavo jaunieji su palydovais prie stalo atsisėst.

Iš sodžiaus vidurio, iš Petro Kasiulio kiemo, ateidavo pas mus Juoziuks Čepuks. To kiemo dubą, visą žemę, buvo išrūpinęs mano senelis

Juozapas savo kitam sūnui – Juzei, Juozui. Šis vedęs, bet netrukus miręs, palikęs sūnelį Juozuką. Po Juozo Čepuko mirties jo jaunai našlei senelis Juozapas pripiršęs savo giminaitį, Diržių ūkininko Karolio Kasiulio brolį Petrą.

Vieną vasaros dieną mama mane aprėdė ir liepė eit pas Juozuką svečiuosna. Dėdienė Kasiulienė pavaišino uogiene, Juozuks išsivedė į kiemą palakstyt. Diendaržis buvo tuščias. Arklidėj Juozuks, žvilgterėjęs pro sienos plyšį į vieškelį, prašvebeldžiavo: „Ragana“, – ir šoko iš arklidės į galvidę (galvijų tvartą); aš pabūgęs paskui jį. Ten jis pasižvalgęs prašnabždėjo: „Ateina ji“, – ir smuko į kiaulidę. Ir aš paskui... Ėmėm slapstytis po daržinę, po kūtes (tvartus), po lozaunę. Nepajutom, kas darosi kieme. Kasiulienė buvo užkėlus vartus į ulyčią, nenorėdama priimt neprašytų viešnių. Tokių viešnių mudu nematėm. Mat visos tvartų ir daržinės durys išėjo į diendaržį.

Tik štai Juozuks mane paklausė: „Ar matei raganą?“ „Kokią raganą?“ – nustebau aš. „Gi burtininkę. Kam ką ji nulemia, tam taip ir bus“, – atsakė Juozuks. Aš apkvaišau. Juozuks dar pridūrė: sutemus, girdi, ragana raita ant šluotos išlekia aukštyn pro kaminą ir grįžta tik prieš pirmuosius gaidžius. Aš pabūgau. Juozuks šoko galvidėn – prie plyšio apipuvusioj sienoj, ir aš paskui jį. Regiu kiemo žemą tvorą, toliau vieškelį – ulyčią, dar toliau daržą, pakluones, Bardiškių trobesius ir augančius sodybose medžius. Daugiau nieko.

Atsigręžiu. Juozuko nebėr. Aš pro duris, pro kitas, į arklidę. Juozuks ten – prie kiauro langelio. Tas pat reginys, tik dešiniau, antrapus vieškelio, matyt ūkininko Dikšos sodnas ir namai. Dairausi. Juozuks vėl išnykęs. Taip ūmai, netikėtai. Mudu lakstėva viens paskui kitą kelis kartus iš arklidės į galvidę, iš galvidės į arklidę. Pagaliau pamačiau vieškeliu pro šalį, Dikšos kiemo link einančią juodbruvę, galvą skarele apsigaubusią, pečius apsisiautusią didele skara, lyg ką po pažastim nešančią moterį. Šiurpulys mane nukrėtė.

Išėjova su Juozuku į sodnelį serbentų, agrastų pasivaišint. Noriu eit namo. Baugu. Prašau Juozuko mane palydėt. „Nebijok, – sako jis. – Bus jau išėjus į Steigvilius“.

Namie papasakojau mamai. Jos žodžiais, Juozuks, keliais metais už mane vyresnis, šelmis, tyčia pagąsdinęs mane, dėl juokų. Dieną žmonėse raganos nelandžiojančios. Per sodžių perėjus elgetaudama, burtus burdama, – kam iš delno, kam iš kortų atspėdama, kas atsitiks ateity, čigonė.

Vieną dieną Juozuką Čepuką, praeinantį pro šalį, tete pakvietė: ar

mokąs pasirašyt? Popieriuke pasirašė jis savo vardą, pavardę. Kitą kartą tete, pakvietęs jį, paprašė parašyti tam tikrą prašymą. Šį kartą Juozuks atsisakė, pareiškęs, kad už aną pasirašymą jo motina Kasiulienė ir patėvis Kasiulis išbarė jį, paaiškinę, jog dėdė Čepas – mano tete – norįs jį apgaut, nuskriaust.

Kai išaugau, patyriau: dalykas toks. Su Biržų pilies grafu Tiškevičium, daugelio dvarų ir sodžių viešpačiu, tarp kitko ir Diržių žemės savininku, susitaręs mano senelis Juozapas, išleidęs į aną dubą savo sūnų, mano tetės brolį Juozą, arendatoriaus (nuomininko) teisėmis taip, kaip ir pats senelis valdė mūsų ūkį. Tokiu būdu Diržiuos buvo atsiradęs antras ūkininkas Čepuks. Po Juozo Čepuko mirties senelis Juozapas su našlei pripirštu Petru Kasiuliu pasirašęs sutartį. Tą sutartį teko ir man skaityt. Užkurys Petras Kasiulis buvo pasižadėjęs aną dubą valdyt, našlaitį Juozuką Čepuką augint, o po 20 metų dubą palikt našlaičiui, gi pačiam baigt savo amžių priešpriešiais, kitoj gatvės-vieškelio pusėj, esančioj sodyboj, jo paties statytoj troboj.

Tuomet, Juozukui Čepukui atsisakius pasirašyt prašymą, pats mano tete vis dėlto buvo pateikęs tam tikram rusų valdininkui (mirovoj posrednia), kad jam, užaugusiam našlaičiui, anoji duba būtų grąžinta. Šis valdininkas sutaikino: pusė dubos – Juozukui Čepukui, o kita pusė – Petrui Kasiuliui. Pastarasis buvo per daug žmonėms įsiskolinęs, nebegalėjo iš dubos pusės išsimokėt. Vėl buvo susitarta ir antrą dubos pusę pavesti Juozukui Čepukui, kad jis žmonėms anas Kasiulio skolas išmokėtų. Bet ir jis nesugebėjo. Tik po daugelio metų, kai Diržių sodžiaus ūkininkai išsiskirstė į vienkiemius, jisai atsilygino skolintojams pardavęs dubą. Už likusius pinigus jis buvo kitur nusipirkęs mažesnį ūkelį, paskiau tik vėjo melnyčią (malūną), vėliau nusigyvenęs visiškai ir prieš šitą karą (Antrąjį pasaulinį) kažkur, girdėjau, tarnavęs jau girininkui bernu.

Brangus svečias – dėdė kunigėlis

Gražią dieną į kiemą su pora bėrių, pakinkytų šorais (šikšninėmis plėškėmis), su dyšlium (rodikliu) įriedėjo karai (porinis vežimas). Prieky sėdėjo vežikas, dėvįs ant galvos kepurę, rankose – vadelės, botagas. Užpakaly – skrybėliuotas, be ūsų, be barzdos ponas, kuris ant slenksčio buvo besustojąs, bet prieš save staiga pamatęs tetę, naginėmis apsiavusį, begrėbiantį šiukšles į mėšlyną, nuriedėjo tenlink.

Kol ūsuotasis vyras iškinkė, nuvedė į diendaržio aikštelę, prišėrė

prakaituotus bėrius ataušt, kol diendaržio lozaunėj, tarp mūsų bričkutės ir varstoto (iš vok. gal Werkstatte), ištuštino vietą ir įbruko savo karus, tol svečias su tete stovinėdami šnekučiavosi. Tuo tarpu iš gryčios į seklyčią šoko mama, padėt kur reikia išblaškytas drapanas (drabužius), grindis šluot, dulkes nuo stalo, kanapos, suolelių šluostyt. Švariai persivilkusi basa išsiskubino į kiemą.

„Sveikas, kunigėli klebonėli, brangus sveteli! Užklupai mus mėšlyne", – guodėsi mama, bučiuodama jam ranką. Kviečiamas į vidų atsiliepė jis dar po sodybą su tete pasidairysiąs. Atrodo, lyg norėjo jis mamai duot laiko viduj susitvarkyt.

Pamačiau jį pirmą kartą. Jis – tetės brolis, senelio išmokslintas. Pasirašydavo: ksiodz Ignacy Czapowicz.

Tuomet priesieny, plačiam, aukštam plytų mūre, lyg kamine skubiai mama įkaitė samovarą (virdulį-virtuvą). Arbata mūsų namuose buvo verdama tiktai poniškam svečiui. Sau šiokią dieną, anksti rytą, kai samdytoji šeimyna išsiskirstydavo darbo dirbt, mama pusryčiams, pietums ir večerijai (vakarienei) išvirdavo puodą barščių – ar su mėsa, ar su pienu, ar be jokio pavilgo (be riebalų). O sekmadieniais, šventomis dienomis, šutindavo tiršta kopūstų sriubą su lašiniais, taip pat visai dienai. Vasarą, per darbymetį, per vakarienę pasigardžiuodavom kitokiais viralais: bulbiene, lakšiniais (makaronais-lakštiniais), kruopomis.

Dabar dėdei kunigėliui be arbatos su duona, su sviestu, sūriu, dešra, kumpiu mama ano kamino židiny virė, kepė viščiuką, paršiuką, kiaušinių, – ką ir kaip išmanė. O tete tą pat dieną iš miežių salyklo ir apynių ėmė daryt alų.

Dėdė kunigėlis pas mus klėty nakvojo tris naktis. Rytojaus rytą tetės per naktį verdamoji misa iš šutinamojo salyklo kubilo nusunkta į antrąjį, kuriam, gavus mielių, ėmė rūgt. Po pietų jau parūgęs alus buvo perkoštas į bačkas (statines); tik vėliau, kai putojantis alus nurimo, teužkimšo jas volelėmis (kaiščiais). Tuo metu koštuvių po uzboną (ąsotį) pusmergė ir pusbernis išnešiojo artimiausiems kaimynams Navickui ir Dikšai, taip ir giminaičiams Kasiuliui ir Valiuliui; be to, mūsų grytelninkams. Gi mūsų pačių šeimyna – darbininkai, darbininkės ragaut koštuvių gavo dar iš rauginamojo kubilo; ragavo ir dėdė kunigėlis.

Vakare seklyčioj susirinko giminės – tetės ir kunigėlio seserys, jau ištekėjusios. Pirma – Steigvilių Antano Poželos našlė su sūnum Antanu, kurs prieš lenkmetį, besimokydams Panevėžio gimnazijoj, turėjęs, tėvui mirus, grįžt namo gaspadoriaut (turbūt iš rus. – gospodarj, gospod – šei-

mininkas, viešpats). Antra – Mykoliškio Užpurienė (Užperienė) su vyru ir su vyresniuoju sūnum Juze, mėgėju muzikantu. Trečia sesuo – Kūkų Mulderienė, jau našlė; jos vyras, Žeimely pasigėręs, grįžęs namo nebegyvas, arklio vežamas susmukęs ratuos: spirito sudegintas. Ketvirtoji sesuo – Šimkevičienė (Šimkūnienė) neatvyko; toli, už trijų mylių (mylia – 7 varstai), į Joniškio parapiją buvo ji ištekėjus; tada dėl darbymetės nesuskubta jai duot žinią. Bet kunigėlio pasveikinti atėjo dar Kasiulienė su Juozuku Čepuku, taip ir Bardiškių dėdė Čepas ir jo kaimynas Keršanskas (Keršis), dėdės kunigėlio gimnazijos draugas, puikus ūkininkas, našlys, kažkodėl draugavęs su mumis, besisvečiuodams, besikviesdams pas save.

Linksmas buvo vakaras. Aplink stalą, iš rankų į rankas vaikščiojo alaus sklenytėlė (iš len. szklanka). Svečiai užkandžiavo, gurkšniavo, prakaitavo, dainavo:

Saldus alutis padarytas, meili giminėlė suprašyta...

Arba

Kunigėliui bėda yra, sklenytėlė rankoj styra.
Jis nežino, kur padėt, tur kaimynei pažadėt...

Iš tikrųjų džiaugtasi: dėdė kunigėlis visus apdovanojo šiuo tuo. Mamai padovanojo baltą baltą, didelę vilnonę skarą (skepetą). Jąja apsigaubus gėrėdavosi ji paskiau, važinėdama į Lauksodžio filijos bažnyčią, kuri priklausė Pašvitinio parapijos klebonui. Vaikams padalino po saują saldainių. Be to, aš gavau švelnutį šalikutį. Mūsų samdiniams įteikė kam pypkutę, peiliuką, kam skepetaitę, juostelę. Paskiau nugirdau: tetei kunigėlis davęs šimtinę (100 rublių) ir liepęs pirkt ūkį. Diržių duba nuo prosenelio laikų tebebuvo mūsų valdoma, mokant grovui Tiškevičiui nuomą. Ir iš tikrųjų dėdės kunigėlio pinigais paskiau tete pirko už dviejų mylių Draudelių dvaro du ūkiu po 25 dešimtines už 3200 rublių. Abiejų ūkių sodybos su trobomis tūnojo priešpriešiais abipus kelio. Tuodu ūkiu kaip vieną valdė, pavedęs nuomininkui Katinui, kurs kasmet mokėdavo po 300 rublių.

Prie stalo prisėsdavo ir mūsų darbininkas Justynas, ir darbininkė Juozapota. Na, ir dainavo tą naktį. Valgė ir gėrė, gėrė ir dainavo.

Nei kumpio, nei dešros, nei kitokios mėsos ant stalo nebuvo. Ta diena mat buvo sereda (trečiadienis). Tuomet seredomis, subatomis (šeštadieniais) – pusiau pasnikaudavo, t. y. maitinosi be mėsos. O pėtnyčiomis

(penktadieniais) – pasnikaudavo sausai, t. y. nevalgydavo nei mėsiško, nei pieniško. Todėl tą dieną svečiai buvo vaišinami pieniška lakšinių sriuba, pampuškomis su smetona (blynais su grietine), įvairiais sūriais, kiaušiniais, žaliomis ir keptomis silkėmis su smetona.

Ketvirtadienį dėdę kunigėlį pietumis pamylėjo Karolis Kasiulis. Vakare vėl užėmė Steigviliuos tetutė Poželienė. Tada išgirdau, jog tam sodžiuje be jos yra dar šeši ūkininkai Poželos. Tai juos vadindavo ne pavardėmis, bet pravardėmis: viens – Likniuks (nuo žodžio „lieknas“ – miškelis žemoj vietoj), antras – Kalninis, trečias – Pakalnis. Kitų pravardžių neprisimenu. Šie, be Antanienės Poželienės, dar Jonas Požela, Leonas Požela ir Domininkas Požela, kurio kieme išaugo mano motina.

Mūsų seniūnijoje, Bardiškiuose, buvo dar du ūkininkai Poželos. Vieną kiemą vadino Ignotienės kiemu. Jos velionis vyras, Ignatas Požela, buvo mano motinos brolis. Kai išaugo jų sūnus Juozuks ir ėmė savarankiškai ūkininkaut, tą kiemą pradėjo vadint Juozuko kiemu, neminėdami pavardės. Priežastis buvo ta, kad greta jo sodybos ūkininkavo jaunuolis Juozo vardu, o jo tėvo vardas – Edvardas Požela. Tai šitas kiemas buvo pramintas Edvarčiuko kiemu. Juozuko ir Edvarčiuko kiemai giminiavosi. Susikūrus Lietuvos demokratinei respublikai pagarsėjo Edvarčiuko sūnus Aleksis Požela, girininkas, baigęs Dotnuvos akademiją, griežtas tautininkas. Pats Edvarčiuks jau miręs. Juoziuks, apie 90 metų senelis, tebegyvena savo ūkyje su trimis seserimis. Trys jo sūnūs – žuvę: pirmas būdamas Rusijos kareiviu Peterburge-Petrograde, per didžiąją revoliuciją kalėjime pasikoręs. Antras – Karolis, garsus komunistas, prezidento Smetonos laikais sušaudytas. Trečias – ramus, malonus, liaudininkas, Lauksodžio pieninės kasininkas, išeikvojęs kelis tūkstančius litų, Bardiškių miške nusišovė.

Vieną dieną su dėde kunigėliu lankėmės Steigviliuos, pas tutę (tetulę) Antanienę Poželienę – 60 dešimtinių ūkininkę. Taip pat linksmai vaišinomės, gėrėm alutį, saldų midutį. Be Antano, jaunojo gaspadoriaus, mano podino, tebeaugo jo broliai – Ignas, kuris vėliau plaukiojo jūrėmis, vandenynais, ketverius metus jūreiviu ištarnavo Afrikos pietų uoste; pagaliau grįžęs namo stojo locmanu Liepojos uoste, išsitarnavo pensiją ir po Didžiojo 1914–1918 m. karo tebegyveno Mintaujoj su žmona latve ir vaikais. Jaunesnysis brolis Vitolis, bene dvejais metais už mane vyresnis, paskiau, išbuvęs metus klierikų seminarijoj, išlaikęs provizoriaus padėjėjo kvotimus (egzaminus), stojo tarnaut į vaistinę Novgorode. Gavęs iš dėdės kunigėlio tūkstantį rublių Linkuvoj įsteigė vaistinę, bet po kelerių metų, vedęs kažkokią guvernantę (dvaro vaikų mokytoją), perėjo į rusų valdžios tarnybą savo

apskrity, spirito monopolio krautuvių pajamų sborščiku (rinkėju). Susirinkęs kiek pinigo išdūmė į Ameriką. Girdėjau, ten įsisteigė kavinę, dar prieš Didįjį karą parsikvietęs iš Lietuvos žmoną su vaiku.

Pas tutę Antanienę dėdę kunigėlį sveikino ir jos kaimynas Januškevičius. Išaugino jis septynis sūnus ir keturias dukteris. Visus septynis sūnus išleido į mokslus. Keturi tapo farmaceutais; jų vyresnysis Motiejus buvo Petrapily (Peterburge) įsisteigęs vaistų magaziną. Po Didžiojo karo, per Rusijos revoliuciją, miręs jis Rygoj, gatvėj pardavinėdams degtukus. Antras – Aleksandras buvo įsisteigęs vaistinę Rozalimo miestely. Vedė jis to miestelio gyventojos auklėtinę. Piršlio pareigas ėjo Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis. Kiti du farmaceutai Januškevičiukai tarnavo kažkur Rusijos vaistinėse. Jų vienas ten įsigijęs savo vaistinę, praturtėjęs ir miręs. Penktas jų brolis, Juozas, beeidamas mokslą Mintaujos gimnazijoj, šeštoj klasėj, dėl susiklojusių aplinkybių turėjęs bėgt į Ameriką ir dingęs. Šeštasis – Nikodemas, baigęs Patrapilio katalikų klierikų seminariją, kunigavo Gudijoj – pasiilgdavęs savo krašto, savo žmonių, išgerdavęs daugiau negu reikia, greit miręs. Septintasis – Karolis, bene mano vienmetis, Rygos politechnikume baigė inžinieriaus mokslą, tarnavo Uralo kalnų kasyklose; po Didžiojo karo, per Rusijos revoliuciją su žmona vokiete ir vaikais buvo atbėgęs į Sibirą, į Užbaikalę, į Čitos miestą, kur aš jau tarnavau tos apygardos teisėju; užsikrėtė jis dėmėtąja šiltine, mirė ir ten, katalikų kapinyne, palaidotas. Jo žmona vokietė su vaikais buvo parvykus į Lietuvą, į Steigvilius; čia paliko jo sūnų iš pirmos žmonos – rusės, vardu Serioža, kurs piemenavo, pusberniavo, vedė ir tebebernauja. O našlė vokietė sugebėjo tapti advokato Poželos, paskiau buvusio Lietuvos vidaus reikalų ministerio, žmona.

Viešėdams Diržiuos, trečią dieną dėdė kunigėlis su mama ir tete anksti rytą savo arkliais išvyko į Lauksodžio bažnytėlę Mišių atlaikyt (pėtnyčios – penktadienio būta), kunigėlio filialisto aplankyt. Grįžę namo pusryčiavo, kaip pridera pasniko dieną, sausai: tevalgė silkutes, parsivežtas iš Lauksodžio krautuvėlės, pirktas po dvi ar tris kapeikas štuka (kiekviena), taip ir rūkytas žuveles (šprotus), kurias iš Rygos pajūrio žuvelninkai lietuvninkai pasninko dienomis mūsų apylinkėj vežiodavo vežimais (vežėčiomis) po sodžius, pardavinėdami sunertas po šimtą už griviną (10 kapeikų) ar dar pigiau. Atsigėrę alučio, pasiėmę mane, jau mūsų Širmiu, bričkute išriedėjo į Bardiškius, pas 60 dešimtinių ūkininką Keršanską pietų.

Jeigu Steigviliuos tetutės Antanienės seklyčia daug didesnė ir gražesnė negu Diržiuos mūsų, tai Keršansko namai – visai poniški, nepaprastai dideli. Prieš priesienio duris – gonkelis (prieangis) su suoleliais šonuo-

se. Iš priesienio į dešinę ir į kairę – seklyčios su seklytėlėmis, o į gryčią eit tiesiai koridorėliu pro kamarą iš vienos pusės ir pro mūrinį kaminą – iš kitos. Darbininkai iš gryčios į gryčią ir kiemą vaikščiot turi atskiras duris. Iš priesienio – į dešinę – gražioji seklyčia. Sienos tinkuotos, prie sienos – didelis veidrodis (zerkolas) ir trijų rusų imperatorių – Aleksandro I, Nikalojaus I ir Aleksandro II didoki portretai dailiuose rėmuose. Stalas dengtas ne drobine skotertim (rus. skatertj) – megztine spalvota staltiese. Prie stalo – dvi kanapos su minkštomis sėdynėmis. Kėdės su atlošais nugarai atsiremt. Kertėse – staliukai; ant jų atvaizdai rėmeliuose, gėlės puodynėlėse. Šalutinėj seklytėlėj – dvi lovos, gražiai paklotos svečiams, staliukai, kėdės, ypatingas sulenkiamas stalelis kortomis lošt.

Iš priesienio į kairę – antroji seklyčia, paprastesnė, tokia kaip pas kitus ūkininkus. Čia radom stalą svečiams, paruoštą pietums. Prie stalo paprasta, kaip ir mūsų seklyčioj, kanapa. (Gi mūsiškę padirbo dėdė kunigėlis, besimokydamas seminarijoje, atostogaudamas). Prie vidujinės sienos – dvi lovos su patalais pačiam Keršanskui ir jo sūnui Kavoliukui, gerokai vyresniam už mane. Kertėj, užustalėj, prie sienų prikabinėta Dievo ir šventųjų abrozų (paveikslų). Aplink stalą – kėdelės, suoleliai. Šalutinėj seklytėlėj – dvi lovos gražuolėm dukrelėm Julytei ir Verutei; komoda – šėpa (rus. škaf) – indauja indams, kita – spinta drabužiams. Gryčia – namų užpakaly, prie priesienio, už kamaros.

Mus atsibaladojusius pasitiko pats Keršanskas ir nusivedė į gražiąją seklyčią. Keršanskas – našlys. Ant stalo tuoj atsirado portveino butelis su dviem stikliukais dėdei kunigėliui bei moterims ir dar butelis arielkos (degtinės) su čerkele (taurele) vyrams; be to, kvietinių miltų kukuliukai. Tuodu buteliai buvo tuštinami, kol samdytoji šeimininkė pakvietė pietų. Be mūsų, svečių tebuvo iš trijų artimiausių kaimynų kiemų. Dėdė Čepas su žmona, kurių sūnus Jonas, baigęs Kauno klierikų seminariją, kurį laiką kunigaudamas, dirbęs vyskupo sekretoriate; jaunas mirė paskiau jam pavestoje parapijėlėj ar filijoj. Dalyvavo dar mano motinos giminės – dviejų Poželų šeimų našlės, kiekviena su vyresniuoju sūnumi. Juodu – vienas ir antras – Juozai. Tai ligi šiol tie kiemai tebevadinami – vienas Edvarčiuko (velionis tėvas Edvardas), o antras – Juoziuko (sūnaus vardu).

Buvo pėtnyčia (penktadienis), srėbėm sausus apysaldžius barštelius, valgėm virtą ir keptą žuvį, iššvejotą vakar dieną – lydekas iš Beržtelio, karosus iš Keršanskų prūdo (kūdros); žinoma, jis vaišino dar ir putojančiu alučiu, pasiskolintu iš mūsų. Kreipėsi jisai vis į dėdę kunigėlį žodžiais: „Panie dobrodzieju, panie dobrodzieju“, – ir kalbėjo lenkiškai. Tuomet mūsų

kunigai, namie, klebonijose, ir viešėdami pas ūkininkus, mokančius lenkiškai, tešnekėdavo ta kalba. Keršanskas, atrodė, puikiai mokąs tą kalbą. Kur galima, jąja jisai ir naudojosi. Bet mano mama padejavo: jai, nemokančiai tos kalbos, liūdna, nesmagu prie stalo sėdėt. Pritarė ir kitos viešnios. Dėdė kunigėlis ir Keršanskas maloniai nusileido. Visi pralinksmėjo, pradžiugo, ėmė ūžt lietuviškai. Keršanskas pajuokavo, kaip prieš gavėnią gavo dispensą: Lauksody paprašęs senelio kunigo pavelyt (leisti) jam per gavėnią be trečiadienio, penktadienio ir subatos, ir kitomis dienomis dėl jo senatvės valgyt pieniškai. Kunigas jį išbaręs. Tada Keršanskas nuvažiavęs į Žeimelį, užpirkęs Mišias už rublį ir jaunasis kunigas Vaitkevičius leidęs dėl dispenso. Tai žodis lotyniškas, lietuviškai – dėl nesveikų vidurių. Dėdė kunigėlis nusijuokė: „Gudriai paprašei, gudriai ir gavai leidimą“. Žodis „dispensas“ man atrodė lyg koks šventas ar burto žodis.

Apie pavakarį iš Bardiškių šunkeliu, per šito sodžiaus mišką ir per Mykoliškio mišką pajudėjom į Mykoliškio sodžių – per balas, per brastas. Dėdės kunigėlio arkliais klampojome bent valandą, nors kelio tik trys viorstai. Mykoliškis – tik keturi kiemai miško vidury. Kiekviena duba – po 60 desiatinų. Tutė Užpurienė ir tetulėnas sutinka mus išskėstomis rankomis; labai nuoširdžiai sveikina dėdę kunigėlį, džiaugiasi jo sulaukę. Apspito jį sveikinti ir vaikai – berniukai dideli ir maži, bene šeši. Seklyčioj pasitiko maršu Juzė, armoniką plėšdams. Iš karto nušvito veidai. Dėdė kunigėlis, linksmas dar po Bardiškių vaišių, čia netikėtai, priešaky kilstelėjęs sutaną, ėmė trypt ir suktis, pritardams: „Raz, dwa, trzy, czteri – raz, dwa, trzy, czteri...“ Kilo juokai, klyksmas: „Valio, valio...“ Atsiradęs čia Bardiškių dėdės Čepo brolis Dionyzas, šlubis siuvėjas, užtraukė:

Man dalgelė vieno plieno,
Pasipjausiu žalio šieno.
Valio dalgelė, valio, valio...

Antrą posmą pagavo mano mama:

Man grėblelis padarytas,
Brolužėlio išbraižytas.
Valio grėblelis, valio, valio...

Pradėta taip nuoširdžiai, linksmai, ūžta per vakarą, net per visą naktelę ligi diena išaušo. Be mūsų dar buvo Užpurų kaimynai – Mažuknos

ir Maldužio šeimos. Svečius šeimininkai vaišino dukart: sausa vakariene be mėsiško, be pieniško – rugienė duona, miežinis ragaišis, silkutės, ypač plendarkos (vok. Flunder), t. y. plekšnės iš Rygos pajūrio, rauginti grybai, medus ir alučio kiek nori. Po vidurnakties, po dvyliktos valandos – naktipiečiai, jau pieniški: varškė, smetona (grietinė) su šutintom bulbėm, sūris paprastas ir saldusis, sviestas, šildytas alus su grietinėle, lašiniai, kvietinis pyragas piene, su sviestu keptas.

Tetulėnas, vaišindams savo naminiu alum, pripylęs pilną stiklinę, tarė: „Į kunigėlio sveikatą!“. Pats išgėrė, vėl pripylė, padavė kunigėliui ir padainavo: „Klebonėliui bėda yra, sklenytėlė rankoj yra. Jis nežino, kur padėt, tur Burkienei pažadėt“... kai dėdė kunigėlis išgėrė į Burkienės sveikatą, vėl pripylė ir stiklinę atidavė jai. Padainuota: „Mūs Burkienei bėda yra, sklenytėlė rankoj yra. Ji nežino, kur padėt, tur Mažuknai pažadėt“. Ir taip toliau. Kai stiklinė apėjo visus sėdinčius aplink stalą svečius, iš rankų į rankas keliavo vėl iš naujo.

Įsismaginęs dėdė klebonėlis netikėtai papasakojo: „Senovėje čia buvus garsi vietelė – Perkūno arba Pero dievaičio, mūsų protėvių lietuvių žinyčia, palyginant, kaip dabar Lauksodžio katalikų bažnyčia. Į tą žinyčią žmonės vykdavę pėsti ir raiti per tankų mišką, per brastas, išgrįstas akmenimis. Tokio grindinio likučius ir dabar galima rast, einant čion tiesiog iš Steigvilių. Per amžius, kai lietuviai virto katalikais, tasai grįstas kelias apžėlęs, apaugęs krūmais, net medžiais. Anuomet žmonės dievaičiui Perui aukų aukodavę. Aukas priimdavęs čia to dievaičio vaidila, lyg jo kunigas. Šis tas aukas degindavęs dievaičio garbei. Ans vaidila turėjęs padėjėją, kūrėją, lyg kokį mūsų katalikų zakristijoną, kurs prie altoriaus uždega žvakes. Per tas iškilmes kitas vaidilos padėjėjas trimitu trimitavęs, dūdavęs, lyg mūsų vargonininkas, lyg koks burtininkas, žadinąs žmonių dūšias (sielas) pamaldumui. Tas vaidila gyvenęs už Pero žinyčios. Tai žmonės buvo praminę Užperiu. Štai iš kur tavo, švogeri, Užporo, Užpuro pavardė. Iš to trimitininko-burtininko kilus Borkos ar Burkos pavardė. Gi kūrėjas kurdavęs mažą ugnį. Didžioji ugnis Perui dievaičiui, didysis laužas, buvo deginamas Lietuvos vidury, Ramovėje. Šis kūrėjas dėl jo mažos ugnies buvęs pramintas Mažugniu. Iš to atsirado čia pavardė Mažukna“.

Mums važiuojant nuo Steigvilių Mykoliškio miško šunkeliu kunigėlis buvo atkreipęs dėmesį, kad keliukas grįstas akmenimis. Jo žiniomis, kadaise, kol mūsų tėvai nebuvo krikštyti, tebetikėjo į Perkūną ir kitus savo dievaičius, ten buvęs kelias į senovės šventą vietą. Čia, Mykoliškio miške, aplink seną ąžuolą, buvus Perkūnui – perų kūnui, kūnų perui – pašvęsta ži-

nyčia. Pagal žmonių kalbas už Pero žinyčios iš tiesų gyvenęs Užperis.

„Na, ir dailią pasaką pasakei mums, klebonėli“, – tarė senis Užpuras. Ačiū, ačiū!”

Dar prieš saulei tekant, po ankstyvų pusryčių, dėdė kunigėlis subruzdo grįžt namol. Nedėlioj (sekmadienį) turįs būt savo parapijoj, sumą laikyt. Parklampojom į Diržius. Dėdę kunigėlį pro mūsų liekną ligi Kūkmiškio palydėjo tete, steigvilietis Antanas Požela ir bardiškietis siuvėjas Dionyzas. Prie Diržių-Kūkų sienos išgėrę pasiimtą iš namų ąsotį alaus, teatsisveikino. Dėdė kunigėlis žadėjęs Kūkuos stabtelt, pamatyt Muldarienės du sūneliu – Antaniuką ir Juozuką.

*

Lynoja lietus, vieškelis pabiuręs. Tete vis dėlto išvažiavo į Žeimelį. Vakare gulame seklytėlėj. Į iškūrento pečiuko pramurką (krosniuko orkaitę) mama stato uzbonėlį (ąsotėlį) alaus su smetonėle (grietinėle). Mat tete sugrįšiąs sušalęs. Kad nesusirgtų, kaip senelis, jam reikia karšto alučio. Jau buvau įmigęs, kai tete parsibaladojo. Iš tikrųjų griebė jis baltą alutį šliurpt. „Tai kaip prisūdijo (priteisė)?“ – paklausė mama. „Kad jį bala prarytų, tą Augustiną! – atsiliepė tete, – 40 rublių jis man atidavęs, skolą grąžinęs mūsų seklyčioj. O kas matė, klausiamas užsikirto. Be sviedkų (liudininkų) pasiskolinęs, be sviedkų, be rašto ir atsilyginęs”. Kai išėjęs iš volastės (valsčiaus rūmų), – pasakė dar tete, kieme Navickas pasišaipęs: nebūtum skundęsis, geruoju, girdi, būtų atsiskaitęs, o dabar – šnipšt, še tau, ir parodęs špygą (trijų pirštų ženklą).

„Tai ko (ką) sūdžios (teisėjai)?” – vėl klausia mama. „O ko jie!“ – padejavo tete. „Gaišta jie kas seredą (trečiadienį) tam valsčiaus sūde (teisme) be algos. Nukiūtinę į Žeimelį vargsta; sušalę pirma lenda į karčiamą pas Jankelį pasišildyt. Kas provojasi (bylinėjasi), tuoj gerinasi, pastato jiems po butelį alaus. Kas turi didesnę provą (bylą), stato po puskvortę arielkos, silkių pyrago. Tik laptelk, žydas tuoj pristato. Taip sušyla ligi popiet. Volasty sūdžios vėl gaišta, kol pišorius (valsčiaus raštininkas) atlieka kitokius reikalus kitiems žmonėms, pasismaginęs su jais Iršos karčiamoj. Tai sūdas prasideda vos pavakary“. Todėl tete taip vėlai namo grįžęs. „Tai ko (ką) sūdas nusprendė?“ – nekantravo mama. „Gi nieko, be pasliedstvų (rus. bez posledstvij – be rezultatų). Nuo tos dienos nei iš mūsų kiemo į Augustino Navicko kiemą, nei atvirkščiai nebebuvo vaikščiojama.

Tik štai išgirdom – senelis Augustinas susirgęs. Pamatėm kunigą parvežant, išpravodijant (išlydint). Buvo kviečiamas mūsų tete. Senelis persi-

prašė, pasižadėjo pagijęs gaut pinigų, skolą grąžint. Bet pasveikęs atsikalbinėdavo dar vis neturįs iš ko skatiko pasidaryt. Tete numojo ranka, išsitarė: iš to Augustinas nevirsiąs turtuoliu, o tete – elgeta, ubagu. Po kiek laiko senelis Augustinas vėl susirgo, susilaukė paskutinio kunigo patepimo. Tete vėl buvo kviečiamas. Šį kartą senelis vėl parsiprašė ir skolą grąžino. Po kelių dienų atidavė jis Dievui savo dūšią (sielą).

Po senelio Augustino Navicko galvos jo duboj savarankiškai ėmė gaspadoriaut vyresnysis sūnus Augustas, jo broliuko Antaniuko žodžiais, viską žinąs, mokąs. Ir iš tikrųjų. Jo rankose linksmai, maloniai skambėdavo armonika. Nedėliomis (sekmadieniais) armonikos garsai surinkdavo Navickų kieme bernužėlius, mergužėles. Dainų, šokių – vakaruškų kiemu virto. Šiokiomis dienomis Augustas dirbdavo namie ir lauke motinos neraginamas. Vasarą po pietų, kai darbininkai sugula poilsio valandai kitai, Augustas, žiūriu, taiso svetimą armoniką, uždirbdamas 15 kapeikų. Diržių laukai pilni mažų ir didelių akmenų. Didžiuosius akmenis iškasa, išverčia iš žemės, verčia į ratus, parvežę krauna į krūvas, prakaituodami, aimanuodami, vos pajėgdami. Didžiulį akmenį išverst iš duobės, įvoliot į ratus tepajėgia keli stiprūs vyrai. Gi žiūriu jis, Augustas, vienas tatai padaro dalbomis. Kaip? Kaimynai stebisi, paskui įsižiūrėję ir jie išmoksta iš jo taip pat verst.

Vienais metais pastebėta, kad Augustas ilgokai iš medžio dirbąs kažkokią mašiną: stakles su trimis dantuotais volais, didžiulį ratą didumo kiek tilpo gulsčias daržinėj. Rudeniop, užuot linus mynęs mintuvais, Augustas ėmė mint savo linus tąja mašina. Ans didžiulis ratas – aukštai ant stačio stiebo. Po ratu įkinkytas arklys suka stiebą su ratu; gi ratas suka volus staklėse. Linų saujos kišamos tarp besisukančių volų. Tos saujos iš volų išlenda jau išmintos. Kiek linų mintuvais mindavo savaitėmis, tiek mašina padirbo per kelias dienas. Tais metais, nusisamdęs tą mašiną iš Augusto, ir tete savo linus šitaip išmynė. Paskiau mašina liko mūsų kieme, tėvas ją nupirko. Augustas pasidirbo kitą, dar geresnę. Paskui, ir tą pardavęs, vėl darė naują. Kai mynė linus mūsų daržinėj, arklį po mašinos ratu varinėjau aš, sėdėdams prie besisukančio stiebo pritaisytoj sėdynėj. Vyresnieji – vaikesas ir mergaitė, sėdėdami priešaky staklių, kišo į volus linų saujas. Antras vaikesas, pusmergė, pusbernis, taip ir tete su talkininke, turėjo čia pakankamai darbo: vieni nešiojo čion iš jaujos džiovinamus linus, kiti rinko jau išmintus linų pluoštus, rišo juos, nešė tolyn į pašiūrę; vienas linų saujas padavinėjo kišantiems jas į volus, kitas grėbė, stūmė į šalį pribyrėjusius spalius. Kiek bedirbdami pavargę, šiek tiek sustabdę arklį, ilsėdavomės, gėrėdavo-

mės Augusto sumanumu. Justinas ir juokus krėsdavo. Atsimenu, pagavęs į glėbį talkininkę – Bardiškių Juoziuko Poželos sesutę Monikutę, Justinas ėmė voliotis, niūniuodamas: „Augustui garbė, juokai mums darbe“...

Gudrus Augustinas! Gudriai jis ir žmoną vedė. Tyčia ar netyčia vedė ūkininkaitę, kurios brolis vedė Augusto seserį Onytę. Abidvi gražios mergaitės. Nei vienam, nei kitam nereikėjo nei duot, nei imt pasogos, gyvulių. Tik kraičio pilnas skrynias kiekviena jaunoji iš tėviškės į vyro vietą teatsivežė.

*

Kažkaip tete pasakė: maskolių (rusų) ciesorius įsakęs duot žydams pavardes. Nė nežinojau, kad jie be pavardžių. Tete, galvoju, Pranas (Pranciška) Čepas, kaimynas – Augustas Navickas, mano pusbrolis ir podinas (krikšto tėvas) – Steigvilių Antanas Požela. Vadinasi, mes, lietuvninkai, turim pavardes. Dar daugiau. Steigviliuose – šeši Poželos, jie visi ne tik pavardes, bet ir pravardes turi. Štai mano podinas Antanas Požela – Šmėrka. Kodėl žydai pravardžių neturėjo? Aa, manau sau, gi Adoms su Ieva rojuj tevadinami vardais, o Jėzus Kristus – jau su vardu ir pavarde. Todėl turbūt, kad jis buvo krikštytas. Tai dabar, spėliojau, ir žydai bus krikštijami. Nieko panašaus!

Kitą kartą išgirdau: Vilniaus generalgubernatorius liepęs visus žydus iš sodžių, iš dvarų iškraustyt į miestus ar miestelius. Iš tikrųjų, Joselis išsikraustė į Žeimelį. Tete padejavo: „Prakiurusį čebatą (batą) nešdavom čia pat, Joseliui taisyti; dabar turėsim vežt jam į Žeimelį, visą mylią”. Bet mama džiaugėsi: „Karčiamos Diržiuos nebebus; nebebus kur nešiot vogtus iš vištų lizdų kiaušinius; mergos ir vaikesai nustos bevagiliavę”.

Po ilgų metų žydams ir miestuose, miesteliuose buvo uždrausta karčiamas laikyt. Žeimely Jankelio, Iršos ir visų kitų karčiamos išnyko. Girtuokliai nuliūdo. Vaistinėj vokietys ėmęs pardavinėt lašus buteliukuose – silpnesnius ir stipresnius negaluojantiems. Atsirado ūkininkaitis, įsteigė traktierių (svetainę). Visiems to pakako.

Mūsų Diržių sodyboj stovėjo dvi ypatingos trobos: medinė kalva (kalvė) sodno kertėj, prie vieškelio, prieš namuką, kur kurį laiką gyveno Joselis, taip ir klėtelė – magazinas, kuriam aruoduose kas rudenį buvo atsargai suberiami sodžiaus ūkininkų javai, kad pavasarį, pritrūkus duonos ar sėklos, galėtų jie pasiskolint. Vieną vasarą ištuštinę rugių aruodą jo dugne, tai yra klėtelės grindyse, vyrai pastebėjo išgręžtą skylę, o po grindimis, ant žemės, pribyrėjusių grūdų. Klėtelė buvo rakinama dviem spynom. Vie-

ną raktą laikė tete, kitą – Augusto Navicko kaimynas Dikša, gerbiamas žmogus. Krito įtarimas prieš šio Navicko brolį Juzę, kalvį, kurs kasmet sodžiaus vyrybės (vyrų susirinkimo) buvo samdomas mūsų kalvoj arklių kaustyti ir kas reikia nukalt, sutaisyt. Tuomet jis jau buvo vedęs ir atsikraustęs į mūsų namuką, į Joselio butą, kai šis persikėlė į Žeimelį.

Prispirtas prie sienos kalvis prisipažino: palindęs po klėtele, pragręžęs skylę, prisisėmęs išbyrėjusių grūdų maišą, vežęs toliau nuo namų į Lionkavą (Linkuvą), pakeliui Kerkšnio karčiamoj pragėręs. Kitiems metams Diržių vyrybė nusisamdė kitą kalvį, o kalvis Juzė buvo perėjęs į Bardiškius. Gavęs iš brolio Augusto tris desetinas (dešimtines – hektarus) žemės lauke ir sodybai 16 sieksnių jų rėžio gale, prieš mūsų kiemą, pasistatė namuką dviem galais, kūtelę, daržinėlę ir, nudrėbęs iš molio kalvę, ėmė jis beveik priešpriešiais samdyto sodžiaus kalvio verstis savo amatu, gaudams pripuolamų darbų. Sunku jam buvo išsimaitint. Persiprašė vyrybės, vėl atgavo Diržių sodžiaus kalvio vietą. Mūsų kalvę tete nugriovė, padidino sodną.

Sunkus kalvio darbas. Kalk ir kalk kiaurą dieną, nusisuodinęs, prakaituodams. Gal todėl nedėlioj (sekmadienį) kalvis Juzė, ištrūkęs į Lauksodį, į bažnyčią, po sumos įsukdavęs į karčiamą, gerdavęs per naktį, tik padielnike (pirmadienį) išsipagiriojęs grįždavo namo. Meistras buvo jis geras: jo kaustyti arkliai nešlubuodavo. Vyrai, kad ir niurzgė, nerasdami kalvio pirmadieniais, vis dėlto laikė jį ligi jo gyvos galvos. Toks pat buvo ir jo įpėdinis sūnus, dar didesnis girtuoklis. Girtas būdamas primušdavo savo žmoną. Kartą anksti rytą atbėgo ji pas mus apsiašarojusi, pamėlynavus, prisiprašė nuvežt ją pas jos tėvus. Netrukus grįžo. Vėl iš jų namuko sklisdavo jos, mušamos, balsas, riksmas. Kai vyras mirė, kalvio vietoj stojo sūnus. Taip pat sodžiuj, kaip ir tėvas ir senelis, tebekausto arklius. Tik šis visiškas girtuoklis; išvaikė iš namų ir žmoną, ir vaikus, kurie kažkur kitur verčiasi kalvyste. Tačiau ir šitas geras kalvis. Kai dirba, tai ima kalt dienai brėkštant ir priverčia mūsų kiemą nenorom taip anksti keltis. Po 1914–1918 m. karo, per revoliuciją, buvo virtęs dideliu bolševiku-komunistu. Jo seklytėlėj atsirado iš kažkur brangių paveikslų ir kitko brangaus.

Kas lietuviui blogai, tat maskoliui – samo blago (rus. palaima, gerai). Kalviui Juzei Lietuvoj gyvent buvo blogai, jo anūkui, rusams komunistams įsiviešpatavus, toks gyvenimas virto rojum. Bet ne visuomet taip atsitinka.

Vieną vakarą seklytėlėn, vaikams ir tėvui gulint savo vietose, žvakigaliui žibant, laukėm motinos. Tik štai įpuola raudodama ir ant kelių

prie tėvo lovos pusmergė: „Dėdyte, pasigailėk, nevaryk, kur aš pasidėsiu!“ Įžengia motina. Tėvas ir sako: „Tegul pasilieka, Mykalojus nebetoli“. Žinojau, kad darbininkai metams samdomi nuo Mykalojaus ligi Mykalojaus (gruodžio 6 d.). Mergaitė bučiuoja rankas ir tėvui, ir motinai.

Paskui girdėjau, kad vieną ankstų rytą atsikėlus motina, iš seklyčios eidama ir pravėrusi duris gryčion, netikėtai pamatė pro langą į vyšnių sodnelį iššokant Navicko Augustino antrą sūnų Joną, kalvio Juzės brolį, gražų, linksmą, malonų vaikesiuką. Mat tuomet gryčioj pusmergė lovoj miegodavus. O tėvas buvo paliepęs merginai gulėt kamaroj su Juozapota. Motina patyrus, jog mergaitė esanti nebe viena, sušukus: „Laukan tuoj iš namų“. Todėl ta ir atbėgus pas tėvą malonės prašyt.

Mykalojaus dieną pusmergė išėjo drauge su savo motina, kuri buvo tinkamai pavaišinta. Duota ir tinkamas paviršius. Tėvas sumokėjo visą 15 rublių algą ir pridėjo jai dar 5 rublius, atlygindamas turbūt už senelio banko atradimą. Kitais metais pusmergė susilaukė kūdikėlio.

Tą ar kitą vasarą Jonas Navickas buvo suimtas, išvarytas į turmą (kalėjimą). Kas pasidarė? Vieną naktį naktigonėje, pusberniams bemiegant apie ugniakurį, dingo Dikšos Margiukas arklys. Netrukus paaiškėjo, kad Margiuką pavogęs Navicko Augusto Jonas. Margiuką Jonas nujojęs į Lauksodžio dvarą ir pardavęs nuomininkui latviui... Paskiau Jonas susipratęs: per arti nuo Diržių pardavęs. Kitą naktį dvaro kūtėj (tvarte) Jonas arklį pasmaugęs, taip lyg būtų pats pasismaugęs. Nuluptą arklio kailį nelaimingas latvis padžiovęs ant tvoros. Dikša skūrą (odą) pažinęs. Nepasigailėjęs kaimyno sūnelio, dar krikštasūnio: Jonas buvo taikos teisėjo priteistas į kalėjimą. Atlikęs bausmę Jonas į Diržius nebegrįžo. Po kelerių metų išgirdau, kad Jonas stojęs tarnaut už dviejų mylių melnyčioj (vėjo malūne) bernu, paskui vedęs malūnininko našlę, tapęs malūnininku, gerbiamu žmogum, ir tuo darbu vertęsis iki gyvos galvos, nebenusikalsdams.

Teisme Jonas prisipažinęs Margiuką pavogęs mylimai mergaitei padėt kūdikį augint. Pinigus, gautus už Margiuką, atidavęs jos motinai. Tą vasarą už Diržių liekno, krūmuose prie Kūkmiškio beržyno, ganiau su kitais pusberniais. Tuoj už siauručio keliuko, vadinamo Kūkų-Diržių siena, draugai parodė supiltą kapą. Tame kape palaidota mergaitė, pasakė vienas draugų: ji pasikorusi; pasikorėlių kapinėse nelaidoja.

Šlapdriba. Iš Žeimelio pas mus atvažiavo uriadnikas su sotniku (valsčiaus policijos vyresniuoju su padėjėju). Tuo metu tete buvo Diržių sodžiaus desiatnikas. Sodžiuj – trylika kiemų. Iš eilės, kas trylikti metai, desiatniko pareigas ėjo kiekvienas kiemas. Desiatnikas, lyg žemiausias po-

licininkas, priklausė (klausė) sotniko, o tas – uriadniko. Tiedviem ponams gryčioj tete pastatė uzboną alaus, o mama – sūrį. Ilgai vaišinosi, kažko laukė. Į kiemą įvažiavo pora arklių su brička. Priešaky vežikas, užpakaly ponas, dėvįs kepurę su žvaigždele. Sotnikas, žvilgterėjęs pro langą, šūktelėjo: „Asesorius“. Visi išbėgo jo pasitikt. Tete įsivedė jį į seklyčią. Ant stalo mamos jau buvo paruošta užkandžių. Nusimetęs ploščių (apsiaustą) ponas asesorius (stanovoj pristav, kolležskij assesor) sėdosi užkandžiaut, alučio gert. Pašauktas uriadnikas stovėjo ir klausė, ką tas ponas įsakinėja. Asesorius paklausė uriadniko: „Vsio gotovo?“ Uriadnikas atsakė: „Da, vaše blagorodije“. Supratau: viskas gatava (paruošta). Netrukus asesorius su tėvu ir uriadniku išsinešdino į sodžių. Kiek vėliau parėjo tėvas su asesorium, paskiau iš sodžiaus gatve prie mūsų kiemo privažiavo karai pora arklių. Iš jų iššoko uriadnikas. Karuose pasiliko – pryšaky bernas su vadelėmis ir botagu rankose. Šalia jo – Diržių desiatnikas, ne pats, bet jo vaikesas, apsimovęs desiatniko kepure, o užpakaly – sotnikas ir Igniuko Juzė, sėdėdami sėdynėse. Asesorius rusiškai jiems pasakė, o uriadnikas pakartojo lietuviškai: „Jeigu pražiopsosite, ir Lašinis (vadinas, Juzė Lašinis) išspruks, jūs patys atsidursite jo vietoje“. Igniuką suėmę išvežė į Pakruojį, kur asesorius gyvena, už keturių-penkių mylių nuo Diržių.

Pavalgęs pietus, atsigėręs arbatos ponas asesorius atsisveikino ir taip pat išdundėjo.

Paskiau, išvažiavus asesoriui, gryčioj iš tėvų kalbų su namiškiais supratau, kad Igniuko Juzę išgrūdo į Panevėžį, pas isprauniką (apskrities viršininką), tas – į Kauną pas gubernatorių, o ans – į Sibirą, į šaltą baisų kraštą. Juzė Lašinis visiems įkyrėjo. Šunybių pridarydavęs, vis išsisukdavęs. Kokios tos šunybės, nė nežinau. Tik atsimenu tokį atsitikimą. Mūsų pusbernis nusivedė mane į mišką, kur viso sodžiaus arkliai ganėsi. Susikūrę ugnelę pusberniai sketeriojosi. Buvo šventadienis, pusdienio laikas. Vieni šokinėjo per ugnį, kiti vartaliojosi per galvą, štukas (pokštus) krėtė. Vieni buvo ūkininkų vaikai, kiti – samdyti. Aš bene aštuntų metų, kiti vyresni, kai kurie gal 14-os. Susėdova aplink ugniakurį. Imta kalbėt apie arklių vagis. Vienas paklausė, ką darytume pamatę arklį vagiant. Gaškos Aleksiukas šūktelėjo: „Bėgčiau namo pasakyt“. Povilaičio Igniuks: „Tuoj vagį užmuščiau“. Kažkas paprieštaravo: „Dievo įsakymas: neužmušk“. Igniuks atsikirto: „Be arklio žemės dirbt negalima, duonos neturėsi“.

Nežinia ko atkiūtino Juzė Lašiniuks, nebe pusbernis jaunuolis. Atsitūpęs prie ugnelės pliauškė, o pusberniai leipo juokais. Pagaliau, atsisėdęs ant žemės, išsižergęs, atsisegė kelnes ir parodė, kas nerodoma. Paklausė

dar: „Kas toliau nušvirkšt gali?“ Ėmė blevyzgoti, rusiškai keiktis. Vieni išsižioję spoksojo, kiti drovėdamiesi nusigręžė ir nuėjo arklių žiūrėt. Kai grįžom, Igniuko Juzės nebebuvo. Kai kas pasakė: Juzė didelis mergininkas, mergaitėms ramybės neduodąs. Igniuko Juzė buvo ištremtas iš Bardiškių, Diržių ir Steigvilių kaimų skodo (sueigos) nutarimu, kurį patvirtino gubernatorius.

Diržiuos, kuriam kieme nebeatmenu, buvo parsisamdžiusi ir darbininkė, kuri ramybės neduodavo pusberniams, vaikesams. Jiems pirkdavo papirosų, kad prisimeilintų. Vieną vakarą ji buvo atėjusi ir į mūsų kiemą. Pasiūlė jai belstis į Bardiškius. Ji ir išėjus. Paskiau dingo. Kalbėta, jog mergina išėjus į miestą, į tokius namus, kur tokių mergaičių reikia. Jos į Sibirą neištrėmė.

Tais laikais Rusijos įstatymu valstietį dėl jo piktų darbų seniūnija turėjo teisę padaryt prigavorą (nutarimą) – išmest iš seniūnijos. Toksai nutarimas buvo pristatomas vyresnybei. Čia taip ir atsitiko. Mūsų trijų sodžių gyventojai, susėję į skodą (sueigą) buvo padarę tokį nutarimą. Tad Kauno gubernatorius įsakęs Juzę Lašiniuką ištremt į Sibirą. Iš ten jis jau nebegrįžo.

Škaplierna Linkuvoj

Škaplierna – atpuskai (atlaidai) Linkuvoj – Juliaus (liepos) mėnesio 16 dieną. Švenčiama 8 dienas, bet tik nedėlioj (sekmadienį) didelė šventė ir jomarkas (metinis prekydienis). Iš visų apylinkių svieto daugybė: važiuotų ir pėsčių sueina. To sekmadienio anksti rytą iš Žeimelio savo arkliu bričkute atvažiavo uriadnikas. Pavaišino jį seklyčioj karštais kopūstais, kiauliena ir alum. Dargi su juo valgė, gėrė ir mūsų antrasis darbininkas Jonas. Jonui tėvas davė savo dešimtininko kepurę. Jį su ta kepure ant galvos uriadnikas ir išvežė. Tą dieną Linkuvoj, girdi, pats asesorius su kai kuriais uriadnikais, sotnikais ir dešimtininkais prižiūrėsiąs minioj tvarkos.

Po pusryčių į Linkuvą karais pora arklių su šorais išvažiavome ir mes – tėvas su motina ir manim, Justinas, pusmergė ir grytelninko duktė.

Tuomet pro mus vieškeliu jau dardėjo lauksodiečiai, žeimeliečiai. Tiek lietuviai, tiek latviai liuteronys. Už Steigvilių atsidūrėm vidury eilės važiuotų kits už kito. Vieškelis dulko. Išsukt iš eilės, pralenkt kitus buvo neįmanoma. Vieškelio pasisukimuose pryšaky vežimų eilės galo nebuvo matyt. Važiuojant ristele, žingine motina atsiminė užmiršus pasakyt Juozapotai, kad lieptų pusberniui nunešt kerdžiui (piemenų viršininkui) spirgučių. Tatai pėtnyčioj (penktadienį), jis jo valgymo dieną pas mus sausai maitinosi.

Linkuvoj vos įsispraudėm į pažįstamo ūkininko diendaržį. Čia jau stovėjo keli vežimai su arkliais. Mane paliko, kad kiek lukterėjus arkliams numest šieno. Netrukus atėjo du vyru. Vienas žiūri, žiūri į mūsų arklius ir sako: „Gi štai mano arklys!“ Antras atsiliepia: „Kažin ar tavo?“ Pirmas tvirtina: „Mano!“ Jis klausia manęs: „Iš kur tu, vaikeli?!“ „Iš Diržių“. „Kieno tu?“ „Čepo“, – atsakiau. Antras sako: „Čepą aš gerai pažįstu. Arklio jis nevogs“. Pirmasis sumurmėjo: „Ką tu čia šneki. Reikia policiją šaukt“. Antrasis, arčiau priėjęs, nusijuokė: „Gi čia palšė kumelė, o tavo arklys“. Pirmasis nusispjovė: „Kad ją velniai! Visai panaši į mano pavogtąjį“. Grįžo motina. Tėvas atnešė man baranką (riestainį). Atsirado Jonas dešimtininkas (desiatnikas). Papasakojau, kas atsitiko. Jonas ėmė kvatot. Tai būtų pas asesorių buvę juokų! Motina išsivedė mane sumos mišių klausyt.

Į bažnyčią nėra ko galvot įlįst. Bažnyčia pilna prisikimšus žmonių, kaip silkių bačkoj. Tiršta ir šventoriuj, aplinkui pagal mūro tvorą. Įsispraudėm į šventoriaus kertę prie ulyčios (gatvės). Čia pat už tvoros kažkieno trobelė šiaudiniu stogu. Pačioj kertėj – krūva akmenų. Ant jų aš užsirioglinau, dairausi. Iš užu bažnyčios kertės, nuo didžiųjų durių ateina procesija. Žmonės gieda, dūdoriai eidami pritaria. Eina žmogus, komža apsivilkęs, neša didelį kryžių, – kiti neša karūnas (vėliavas), abrozus (paveikslus). Dvi eilės mergyčių barsto gėles. Po baldakimu, kurį neša keturi vyrai, žengia pamažėli, prilaikomas dviejų kunigų iš šonų, senas žibančiais drabužiai klebonas, nešinas, sako, Švenčiausiąjį Sakramentą. Praėjo pro mus, atsiklaupusius, ta procesija. Netrukus giedojo ir vargonavo bažnyčioj. Prasidėjo suma. Stovėdams ant akmenų aš išgirdau iš užu tvoros, iš anos trobelės, vyro balsą: „Boba, duokš alaus!“ Moteriškas balsas: „Pasigėrei, nebenusimanai! Pati suma, o tau gert!“ Vyro balsas: „Velniop, rupūže! Duokš tabokos... serčikų (degtukų) duokš!“ Ir labai negražiai sukeikė jis. Viena moteriškė, klūpėdama prieš mane, sudejavo: „O kad jį perkūnas nutrenktų! Viešpatie! Viešpatie!“

Netrukus kažkas pakvipo. Besimeldžią žmonės ėmė dairytis. Žiūriu, dūmai ir liepsna iš tos trobelės. Gaisras. Kai kas bandė šokt per šventoriaus tvorą. Kiti į gatvę išbėgo pro vartus. Puolė gaisrą gesint. Sumos mišios nebuvo nutrauktos. Trobelė sudegė.

Buvo didelė kaitra. Dangus ėmė niauktis. Šventoriuje tai šventei iš lentų buvo pastatytas ambonas. Įlipo į jį kunigas sakyt pamokslą. Prabūžė vėjas. Paskaityta Evangelija. Tik oras niaukiasi, niaukiasi. Prasidėjo pamokslas. Ėmė lašnot. Žmonės sujudo. Motina čiupo mane už rankutės. Nusiskubinom pas savo arklius. Čia jau radom mūsų abidvi mergaites. Prapliupo smarkus lietus, griaustinio, perkūno trenksmas. Atsirado ir tėvas, ir

Justinas, net ir Jonas dešimtininkas. Lindėjom diendaržy po pastoge, kol praėjo audra. Jonas papasakojo, kad šiandien Linkuvoj alus atpigęs. Karčiamose dar vakar pardavinėjo alų – du buteliu už 15 kapeikų. Šiandien atsirado grafo Zubovo, Šiaulių Gubernijos dvaro, alus, kurį imta pardavinėt butelį po tris kapeikas. Justinas apsidžiaugė. „Tai pašmuorysim (pagersim) dabar“, – tarė jis ir išėjo, čia kiek užkandęs su kitais atsivežtų iš namų gėrybių. Tiek jo paskiau ir tematėm.

Rinkoje (prekyvietėje) tiesiog žmonių minia. Eilė vežimų: vienuose pavalkai, šlajai, kituose – rėčkos, bačkos, trečiuose – dalgiai rugiams kirst, dar kituose – ratlankiai, kirviai, šmėris (tepalas) ratų geležinėms ašims tepti. Kita eilė būdelių – stalų. Čia pilna barankų, piernikų (medauninkų), cukierkų (saldainių) ir t.t. Įdomiausia būda – teatras. Už penkias kapeikas gali pamatyt, kaip už stalo sėdi Jėzus Kristus su apaštalais – jų dvylika, kaip jie kraipo galvas, vadinasi, šneka, mojuoja rankomis, rodo į Judą Iskariotą, kurs Jėzų žydams už 30 pinigėlių parduosiąs. Ten vėl būda – cirkas. Sumokėsi griviną (10 kapeikų), žiūrėk, kaip vikriai ant ištemptos virvės vaikščioja pirmyn ir atgal pusplikis vaikesiuks (bernaitis), kaip jis raičiojasi ant dviem virvėm pakabintos kartelės, vien kojomis pats ant jos pakimba galva žemyn ir vėl ant kartelės atsisėda. Tokių prašmatnybių nebuvau matęs.

Pagaliau be Justino, na, ir be dešimtininko Jono, išvažiavom namo. Už 4 viorstų – Ruponių sodžius. Jame ūkininkai kiekvienas valdo po 70 desiatinų. Ties vienu kiemu, prie vartų, vėl stovi motinos brolis Jonas Požela. Kviečia mus pas jį pasisvečiuot. Tėvas atsiliepia: „Kur dėsi tokią mūsų krūvą?“ Dėdė sako: „Merginos tegu važiuoja namo. Rytoj Juozapota su pusberniu atvažiuos į atlaidus ir jus tris parveš“. Taip ir padaryta.

Plačioj, ilgoj seklyčioj skersai pastatytas stalas, gana ilgas. Jau yra svečių: steigviliečių, bardiškiečių ir kitų pažįstamų. Netrukus susodino pietų valgyt, nors jau pavakarys. Kiekvienam svečiui, kaip dar niekur nebuvau matęs, atskira torielka (lėkštė), peilis, videlčius (šakutė). Svečių – koks tuzinas (12 žmonių). Aš su motina iš vienos torielkos srėbėm nepaprastai gardžią kukulainę, valgėm keptos avienos su salotais, dar košelieną (šaltieną) ir negirdėtą patrovą (patiekalą), kurią vadino želė – tirštesnę už kisielių, itin gardžią. Namiškiai sakėsi jau pavalgę. Dėdė Jonas pilstė alų, o dėdienė rūpinosi, kad svečiams nieko netrūktų.

Dėdė ragino: „Srėbkit, kąskit, sveteliai. Dievo dovanos netrūksta. Ne prasčiau už bajorą sotinamės. Dvaruose bajoras – ponas. Su jais nesusilyginsime. Kas kita okolicų (len. aplinka) bajorai – šunbajoriai“.

Lauksodžio, Žeimelio apylinkėje okolicų nėra. Tat man buvo naujie-

na. Dėdei Jonui taip pradėjus kilo linksma šneka. Tada patyriau – okolica – sodžius, ne sodžius; bajorų sodybų krūva ne eilėj, ne ulyčioj, o išbarstyta. Kiekvieno trobos skyrium pastatytos – kur kalneliau, kur sausiau, kur kam patogiau. Jų žemės ne siaurais ilgais rėžiais, bet mažesniais ar didesniais šmotais (gabalais) šmoteliais.

Okolicų bajorai namie šnekasi lenkiškai, lietuviškai tekalba jie su mumis, sodiečiais. Bet jų lenkišką kalbą dvarų ponai pašiepia; jų kalba – lenkų ir lietuvninkų mišinys. Tačiau tąja lenkiškąja kalba okolicų bajorai didžiuojasi prieš sodiečius žmones. Mus jie niekina, pravardžiuoja mužikais, klopais, kamais (chamais). Prieš mus jie pučiasi, nosis riečia, dedasi ponais. Mūsiškiai žmonės juos irgi pašiepia. Kits bajors, girdi, pėsčias eina, o fanaberijas (išdidumo) lyg pora arklių veža. O bajoro tokia pora – ne arkliai, o kuinai. Važiuoja jie ta pora kalamaškoj (senoviška brička), priešaky pasisodinę darbininką – purmaną (vok. Fuhrmann – vežikas). Tai porai reikia gero botago. Dėdė Jonas, pasikinkęs savo Širmį į bričkelę, privejąs tą bajorą ir pralenkiąs tik timptelėjęs vadeles. Kažkoks svečias, išjuokdams okolicų bajorus, nusišaipė: „Rudeniop jiem ligi pusryčių du vaikesai sumala po sieką rugių duonai. O vieną akolicos bajorą, girdėjau, mergina rytmečiais žadina: pons, kelkis malti, berns savo sieką jau malas“. Svečiai nusikvatojo: štai tau ir bajoro unaras (len. honor*)*.

Dėdė priminė asesorių, kai šis, važinėdams po savo apylinkę, sustojęs pas juos alaus atsigert. Šiandien ans Linkuvoj labai užimtas. Svečias vienas pramurmėjo: „Žinom, kaip ans užimtas!“ Dėdė pasakė: „Ir šiandien nepaprastas įvykis atsitikęs“. Žeimelio pišoris (raštininkas) Tiknevičius atvedęs pas asesorių mergaitę ir pasakęs: bažnyčioj per sumą didelėj spūsty pajutęs, kad jo šlaunį kažkas bekrapštąs. Jis čiupt, savo kišenėj pagriebęs ranką tos mergaitės. Asesorius liepęs rašyt protokolą, kad ji mėginus iš kišenės pavogt kapšiuką su pinigais. Mergaitė ėmus raudot, sakyt, kad ji, vargšė, neturinti kuo maitinti kūdikio. Ji klausiama, kas kūdikio tėvas, atsakė, žiūrėdama į asesorių: „Tamsta pats žinai“. Pišoris Tiknevičius pasigailėjęs jos ir net davęs jai auksiną, o asesorius – visą rublį. „Mat, koks asesorius geras žmogus!“ – pasakė dėdė Jonas. Gi ans svečias šūktelėjo: „Netvarka, baisi netvarka visose kanceliarijose – ir asesoriaus, ir ciesoriaus, ir paties Dievo!“ Mano motina atsiliepė: „Na, švogerėli, ir nušnekėjai niekus. Bijok poną Dievą užrūstint! Kokia gali būti pas Dievą netvarka!“ Tas atrėžė: „Lietuviai lietuviškai turi Dievui melstis. Kunigas lipa į amboną, pradeda pamokslą sakyt. Ūmai iš Dangaus lietus, kaip iš viedro (kibiro), kunigas nutraukia pamokslą, žmonės išbėgioja“.

„O kuo čia kaltas ciesorius?“ – paklausė dėdė Jonas. Švogeris atsakė: „Kalbėjau aš ne apie ciesoriaus, bet apie jo kanceliarijos netvarką. Uždrausta lietuviškas knygas drukavot (spausdint). Žandarai iš žmonių atiminėja naujas maldaknyges. O žydiškas knygas leidžia drukavot ir skaityt! Ar čia tvarka?“ „Gi asesorius kokią netvarką daro?!“ – įsikišdamas į pašnekesį paklausė steigvilietis Dominyko brolis Juzė, gyvenąs su juo drauge. Ans švogeris Eidukas-Eidukevičius, ūkininkas iš Voronių sodžiaus, iš pačios Pašvitinio parapijos, nusijuokė ir bambtelėjo: „Nori žinot, tai rytoj Linkuvoj paklausk karčiamninkės Šmulienės, kaip naktimis asesorius su gražuolėmis ulioja. Ne be reikalo vargšei merginai čielą (visą) rublį dovanojo“.

Pašnekesį nutraukė muzikantas, įėjęs į seklyčią su armonika. Ėmė suktis poros. Patrypė polkutę. Ir mano motina su Eiduku pašoko. Čia pamačiau neregėtą šokį – kadrilį, šešias kadrilio figūras. Šoko keturios poros. Šoko dėdės Jono Ancė, Keršansko Julytė, Verutė, Ignotienės Monikutė, taip ir Bardiškių Juozuks, Edvarčiuks ir du Ruponių bernužėliai.

Ruponių dėdė Jonas Požela manęs neišleido namo važiuot su tėvais, likau svečiuotis. Per kelias dienas susidraugavau su dėdės dukrele Ance, keleriais metais už mane vyresne. Dėdės sūnus Joniuks ir posūnis Lingevičiuks – dar vyresni; aš jiem per mažas ir per prastas: juodu aprėdyti gražiai, miestiškai siūtais trumpais švarkeliais su atlapėliais, o mano žiponėlis – dėdės Dionyzo siūtas, ilgas ligi kelių, susegamas po smakru. Gi Ancytė (Onutė), kad ir vilki suknele prie svečių, kitą dieną jau, kaip ir Diržių ūkininkaitės, paprastu sijonėliu, šniūravone (kikliku). Ji eina į skiedryną skiedrų parnešt, ir aš, jos kviečiamas, seku drauge; ji į priesienį, į kaminą ugnelę kurt, ir aš su ja. Taip ir susibičiuliavome. Kiti bažnyčioj, laukuose. Namie vieni du.

Vestuvės Steigviliuos

Rudeniop, padielniko (pirmadienio) vakare, tete, mama su manim važiuoja į Steigvilius, pas tutę Antanienę Poželienę į mergvakarį. Sūnus Antanas daro alų jau antrą, kiekvieną iš trijų pūrų miežių. Jo sesutė Miliutė nusiminus. Kelios draugės puošia seklyčią, jos palubę, baltais ir spalvotais popierėliais, juostelėmis, paukščiukais, kiškiukais. Lakstoma iš seklyčios į gryčią ir atgal. Pagaliau seklyčioj večerija (vakarienė).

Geriama koštuvių, košto (šviežio) alaus. Linksmiau. Pasipasakojama. Miliutė ištekanti. Jaunikis čia pat, antram sodžiaus gale. Jaunas, bet apsileidęs, jo trobos prastesnės, negu kitų ūkininkų. Antano prikalbėta Mi-

liutė sutikus. Kai būsianti žmona, vyras pasitaisysiąs, nebedykinėsiąs. Jaunieji jau lankėsi Pašvitiny poterių tikrint, klebonui sumokėję dešimt rublių. Tas jau davęs raštelį, pazvalijęs (pavelijęs – leidęs) Lauksodžio kunigėliui suvinčiavot (sutuokt). Šitas rytoj jauniesiems suteiksiąs šliūbą (moterystės sakramentą). Svočia – mano mama. Paprastai, jaunavedžiams grįžus iš šliūbo, jaunosios namuos svočia iškelianti pietus. Bet Antano prikalbėta mama sutikus, tetei nesipriešinant, svočios pietus kelt Diržiuos, mūsų namuos, kai jaunieji su palydovais, grįždami iš bažnyčios per Diržius, pas mus apsistos. Taip būsią patogiau. Gudrus tas Antanas, mano podinas!

Kitą dieną, utarniko (antradienio) rytą, po pusryčių, iš Steigvilių atdzingėjo vežimų eilė arkliais, papuoštais rūtelėmis, popieriniais kaspiniukais, skambančiais dzinguliukais, varpeliais, ir sustojo ties mūsų kiemu Diržiuose. Prie vartų pryšaky pora bėrių, abipus dišlio įkinkytų šikšniniais šorais į karus, kuriuose mano podinas Antanas ir jaunoji Miliutė. Užpakaly vienas sartis taip pat su šorais ir brička; joje jaunasis Bičkūnas su piršliu. Toliau bene šešios bričkutės, kur kiekvienoj vis pora: pabernis su pamerge... Jaunoji, pamergės su rūtų vainikėliais ant galvos. Išėjo iš namų mano motina, svočia, įsirito į karus ir atsisėdo šalia jaunosios ant sėdynės, o podinas – priešais ant lentelės. Supliaukšėjo jis botagu, ir visa vilkstinė nušlamėjo dumblina ulyčia per sodžių į Lauksodį.

Priešpiet vestuvininkai sugrįžo ir visi įriedėjo į mūsų kiemą, į kluoną. Svočios pietūs buvo patiekti gryčioj, ant atsarginių senelio dviejų stalų, kurie riogsodavo sodno klėtelėj, dabar sujungtų kertėj. Tuodu stalu kiek žemesni negu paprastai ir ypatingi tuo, kad jų kojos kryžmai sunertos. Stalus kertėj sujungus svečius patogu buvo susodint iš vienos pusės ant sieninių suolų, iš kitos – ant kilnojamųjų siauručių suolelių, kažkodėl vadinamų zoslanais.

Svočios pietūs – be sriubos. Ant stalo – virta, kepta mėsa: žąsis, paršiuks, kumpis, dešros, sūriai, sviestas, taip ir kvietiniai pyragai, miežienis ragaišis, rugienė duonelė, ne duona. Svečiui: atsipjauk, atsiriek, kramtyk. Seneliai valgydavę be šakučių, be lėkščių, dabar ir pas mus jau, kaip pas dėdę Ruponiuos, jau valgo su lėkštėmis.

Svočios pietūs jaunosios namuose – ypatingi. Svočia patiekianti tiktai užkąst, o atsigert alučio duodą jaunosios namų šeimininkai. Ir pas mus taip pat pasielgė mama. Tete, kad ir turėjo šviežiai daryto alaus, nedavė: ne mūsų namų veselios (vestuvės). Gi podinas Antanas ir čia išgudravojo. Prikalbėjo jisai pabernius ir piršlį patiems čia pasirūpint. Ir iš tikrųjų jie iš tetės nupirko aštuonių viedrų (kibirų) bačką (statinę) alaus. Po pietų podi-

nas Antanas išvažiavo namo priimti turinčių atvykti svečių. Kiti pasiliko baigt gert pirktojo alaus. Atėjo Augustas Navickas su armonika, dar Kasiuliai, Valiuliai. Tuoj šokiai, dainos. Įsismaginę veselnykai (vestuvininkai) nusipirko iš tetės dar antrą alaus bačką ir ėmė ūžt. Atsirado žydas su kromu (nešuliu), pajutęs, kur kas kaip yra. Iš jo paberniai pirkinėjo saldainių pamergėms mylėt, taip ir papirosų, tabokos sau. Piršlys – ne mažiau.

Piršlys buvo ypatingas, latvis, tyčia podino pakviestas, gal dėl didesnės garbės. Šis latvis iš Nociūnų (Žeimelio) valsčiaus, Baltausių sodžiaus, kurs prie pat Latvijos sienos ir kur gyvena ūkininkai latviai. Žeimelio miestelio daugelis gyventojų namie kalbėjo latviškai. Todėl miestely buvo dvi bažnyčios: viena balta dviem bokštais – katalikų, antra raudona vienu bokštu – latvių liuteronų. Šitas latvis, jo pavardės nežinojau ir nūn nežinau, buvo išrinktas Nociūnų valsčiaus staršina (viršaičiu). Mat mūsų valsčiuj gyventojai – į pietus nuo Žeimelio – lietuvninkai, į žiemius – latviai. Tuomet tik tą vieną kartą staršina buvo išrinktas latvis. Žmogus, girdėjau, jis mokytas ir doras. Kasdien atvažiuodams į Žeimelį jisai sustodavo ne kurioje žydų laikomoje karčiamoje, kaip tatai darydavo staršinos lietuviai, bet valsčiaus kanceliarijos kieme. Į karčiamą (smuklę) nė kojos neįkeldavęs. Dėl to karčiamninkai turėdavę nuostolių. Mat kur staršina, ten ir prašytojai. Karčiamoje prašytojas, prisigerindamas staršinai, pastato porą butelių alaus, o kai reikalas didesnis – net ir arielkėlės (degtinės) su silkute ir kitkuo.

Žmonių reikalus staršina atlikdavo padoriai. Atvažiavęs tuoj eidavo į kanceliariją; atlikęs dienos darbus nedelsdamas grįždavo namo. Dėl to juo buvo nepatenkinti ne tik žydai karčiamninkai, bet ir kai kurie ūkininkai. Į valsčiaus skodą (sueigą) vibornieji (rinktiniai) vėlindavosi, kiti visiškai neatvykdavo. Jeigu nesusirinkdavo rinktinių vyrų pusė, skodas nieko negalėdavo spręst, nutart. Tam pačiam reikalui staršina turėdavęs antrą kartą šaukt rinktinius, antrą kartą rašyt raginimus; tuos raštus siuntinėt storastoms (seniūnams), o šie turėdavę antrą kartą skelbt rinktiniams. Kas jau buvo į sueigą nuvykęs pirmuoju raginimu, dabar pyko. Vieną kartą skodui nesusirinkus šis latvis staršina visus neatvykusius nuštropavęs (nubaudęs); kiekvienas turėjęs sumokėt po vieną rublį baudos.

Bet pas mus, eidams piršlio pareigas, tas latvis visiems patiko, ypač Diržių Valiulio žmonos seseriai. Šita buvo parvykus iš Peterburgo, kur tarnavo prie ponų. Kai kitos pamergės kiklinais, sijonais dėvėjo, ši, Varnauskaitė, vilkėjo suknelę, atrodė kaip panelė. Į ją kreipė dėmesį ir paberniai, ir piršlys. Ar dėl tos panelės, ar dėl kitos priežasties veselnikai nesiskubino į Steigvilius, linksminosi, vakarieniavo ligi vidurnakčio; pasiliko nakvot.

Šiaip taip suguldėm trijų klėčių patalpose: mergaites – dešinėj klėty, lyg seklyčioj, vaikesus – kairiojoj, aruodinėj, kurioj stovėjo laiptai į užlą, ant lubų. Į tą užlą galima buvo įlipt ir iš klėties-seklyčios, pakėlus lubose gulsčias dureles. Rytmety buvo daug juokų, kad naktį, patamsy begraibaliodams, piršlys pro tų durelių skylę įdribęs į klėtį-seklyčią, kaip tik į po ta skyle stovėjusią lovą, kurioj gulėjusi ana panelė.

Staršina su paberniais pasirūpino ir muzikantu. Jie buvo pasikvietę kaimyno Augusto Navicko sūnų Augustą su armonika. Seklyčioj imta šokt, daužyt grindis batų padais. Paskui pasklido dainos. Mano motina turėjo gerą balsą. Ji užtraukė, kiti turavojo (pritarė). Dainuota iki trečiųjų gaidžių. Man įstrigo atmintin keliskart dainuota dainuška:

Nepaimti Dievo cūdai, anei visi žmonių būdai.
Nėr ant svieto tos asabos, kuri visiems pasidabos.

Blogas būsi, kai kalbėsi, ir netikęs, kai tylėsi.
Kurs pravornas – tą už durną apsūdija žmonių burna.

Kursai rėdos – tasai pliuškis, nesirėdo – tasai suskis,
Kursai geria – tas pijokas, kurs negeria – tas laidokas.

Ir kunigas, Dievo tarnas, nuo apkalbų nėra valnas,
Ir ant jo ką nors išranda, o jei gali, ir įkanda.

Kaip dabar žinau, tai kunigo Strazdelio sukurta dainuška. Dainuota buvo ir kita – svarbesnė jo dainelė. Čia jos tik ištrauka:

Kai tik svietas prasidėjo, Dievas lygumą padėjo.
Žmonės Dievą kai užmiršo, tuoj sau velnią prisipiršo.

Liepė šienavot balvonus, užsidėjo sau ir ponus...
Jau prikalta daugel plieno. Tai ateis tokia jiems diena!

Vestuvininkai nesiskubino išvažiuot į jaunosios tėviškę, kur taip pat begerdami alutį, laukė giminės. Atvirkščiai, paberniai, nuvedę savo arklius pas kaimynus – Navicką, Dikšą ir Čepuką, pasikvietė ir anuos, dėkodami už arklių pašėrimą. Svočios pietūs užsitęsė ligi seredos (trečiadienio) popiečio. Tą dieną svečius mylėjo ir tete savo alum. Jų išlydėt buvo atbridę

iš Bardiškių Juoziuks Požela ir dėdė Dionyzas Čepas. Į Steigvilius su svečiais iškiūtinom ir mes. Mūsų arkliais, su dzinguliukais po kaklu, mūsų karais tete išvežė jaunavedžius, piršlį su svočia (mama), dėdę Dionyzą ir mane. Paskui sekė paberniai su pamergėmis, savo karuose dainuodami. Veselių (vestuvių) kieme muzikantai – birbynė, smuikas, armonika, bubinėlis – mus pasitiko maršu. Vakare prisirinko daugybė svečių, kviestų ir nekviestų. Kviestieji – seklyčioj, gryčioj, nekviestieji – kieme, prieklėty. Kas tie nekviestieji? Sodžiaus darbininkai, darbininkės, grytelninkai. Būta seno papročio. Darbininkas, metams ūkininko samdomas, kai kada išsiderėdavęs bent į vienas būsimas sodžiuj veselijas, šeimininkas pasižadėdavęs išleist ne tuščią, su paviržiu. Toksai į vestuves ateidavęs nekviečiamas su savo užkandžiais: kilbasa (dešra), lašiniais, ragaišiu. Tokių jau maža. Kiti – pasigavę iš namų šį bei tą arba nieko. Vestuvių kieme gaudavo alaus. Miliutės vestuvėse nekviestieji svečiai, kai kurie buvo darže susikūrę ugnį, kepė avieną, į jos gabalėlius įsmeigę karklines vyteles. Kai kurie kažką virė katilėly. Alų jiems nešiojo uzbone (ąsoty) Miliutės antras brolelis Igniuks – pusberniuks. Iš apšviestos klėties skambėjo, dundėjo muzika. Prieklėty žibėjo liktarna (žibintas; vok. Laterne). Priešais, pievutėj, šoko kviestieji ir nekviestieji. Drąsesni pusberniukai, mergiotės lindo į ramų priesienį, spoksojo, klegėjo.

Gryčioj keli stalai sujungti kaip vienas palei dvi sienas. Jaunosios paruošta iškilminga vakarienė. Susodinta jaunieji, piršlys, svočia, pamergės, paberniai, garbingesni svečiai, viso labo aplink stalą pora tuzinų, gal dar daugiau. Valgė, gėrė, dainavo. Kai prisisotinę visi išgarmėjo į seklyčią, gryčioj vakarieniaut aplink stalą sėdosi kiti svečiai ir kai šie liovėsi kąst, srėbt, gurkšnot, dar prisirinko pilnas trečias stalas vakarieniautojų. Šeimininkės, kurios ruošė vakarienę, didžiavosi: vos trejais stalais tepavaišinusios svečius. Kol vieni vakarieniavo, kiti svečiai ūžė seklyčioj prie stalo, apkrauto užkandžiais, alaus uzbonais; išdainavo senas ir naujas dainas; vadžiojo ir mama, ir dėdė Dionyzas, ir kiti. Dainavo: „Sėjau rūtą, sėjau mėtą, sėjau lelijėlę“... Padainavo ir štai tokią:

Esmi sau žmogelis, vikrus kožnam darbe.
Vis man pagal norą klojas, Dieve, būk Tau garbė.

Turiu jaučių jungą, tris žvalius žirgus iššertus
Ir namelius neskolingus, šiaip visiems atvertus.

Turiu du sūneliu, tris skaisčias dukreles.
Kas tik anas gal matyt, sako, tai panelės.

Užmokėjau donią, nors pakėla ponas.
Myli man(e) urėdas ir kunings klebonas.

Uliavota ligi gaidžių. Tolimesnius svečius iš kitų sodžių steigviliečiai pradėjo kviestis pas save nakvynėn. Priešpiešiais – Januškevičiaus kiemas. Ten nakvot mane nuvedė, reikia pasakyt, nunešė per vieškelį, tada vos išbrendamą. Tete su mama parvažiavo namo. Antrą naktį vėlai guldams buvau nuvargęs; miegojau iki papusryčių. Nakvojau ten aš ne vienas, su Miliutės broliuku Vytuliuku; tą naktį namie nebeturėjo jis vietos miegot. Dėdienė Januškevičienė primylėjo mus ir kitus nakvynininkus pusryčiais ar priešpiečiais. Į vestuvių kiemą iš nakvynių svečiai ėmė rinktis apie pietus, kai kurie dar vėliau. Mat buvo pasidarę alaus ir kaimynai dar prieš tas vestuves – būsimiems nakvynininkams. Buvo atsitikimų, kad per anksti atėję į vestuvių kiemą svečiai sugalvodavo eit kitų nakvynininkų kviest iš nakvynių, kur ilgiau mylėta; gi iš tikrųjų patiems ten pasisvečiuot rūpėjo, kur linksmiau, vaišingiau.

Kai vestuvių kieme apsčiai prisirinko, svečiai buvo kviečiami į gryčią jaunosios išleistuvių pietų. Atvažiavo kraičvežiai, jaunojo giminaičiai. Pasivaišinę jie, vyrų padedami, iš klėties išvilko didelę, išmargintą, kaustytą skrynią – Miliutės kraitį, įrioglino į ratus drungas (vežėčias). Be to, kraičvežiams podinas Antanas atidavė priderėtą bėrą kumelę, pakinkytą naujais pakinktais į naujus kaustytus ratus; į tuos ratus įvertė poliruotą spintą ir prie jų pririšė žalą karvutę. Išmaukė po kelias sklenyčias (stiklines) alaus, susėdę tuose dvejuose ratuose kraičvežiai pasijudino važiuot iš vietos, bet tprrruu... karvutė nusitraukė ir į diendaržį. Juokai, triukšmas. Karvutė, girdi, išbūrus: ne mada jai, blaiviai, brist pėsčiai per sodžių dumblinu vieškeliu, su įkaušusiais važiuotais kraičvežiais. Varu varyt ją, pririštą prie ratų, iš užpakalio brendant purvu, norinčio neatsirado. Nutarta nuvest ją pakluoniais.

Jaunavedžius išlydėjo pavakariais. Jaunasis linksmas; jaunoji atsisveikindama apsiašarojo. Lydėjo per sodžių palydovai, svečiai, susigūžę krūvelėmis keleriuose ratuose, muzikantams muzikuojant. Lydėjom ir mes: tete, mama su manim, važiuodami savo Širmiu, bričkute, rausdami purve gilias vagas. Steigviliečiai pėsti nėrė sodybomis, lipdami, laužda mi tvoras. Kurie drąsesni, spėjo važiuojantiems įšokt į ratus. Ir mūsų bričkutėj prie-

šaky sėdėjo du; kiti du buvo prisikabinę stovėdami ant bričkutės geležinių pakojų. Purškė smulkutis lietelis. Dangus niaukstėsi. Oras niūrus, bet įkaitusiems nuo alučio vestuvininkams buvo linksma.

Jaunikio Bičkūno kieme radom nemaža jau jo linksmų suėjusių, suvažiavusių giminių, genčių, kaimynų. Sodne berniukai ėjo galėtynėmis (ristynėmis); juos skatino juokdamosios merginos. Prieklėty vyrai skiltuvais į titnagą iš kempinių skėlė liepsnelę, pypkas kūrijo (rūkė). Seklyčioj ir čia stalas apkrautas parvežtuvinių, lauktuvinių svočių karvoliais, žąsimis, paršeliais bei kitkuo – ir šeimininko jaunikio alučiu. Gryčioj taip pat sujungtas stalas. Pasivaišinę svočių užkandžiais svečiai ėmė šokt, dainuot seklyčioj, priesieny. Vėliau gryčioj vakarienė. Šeimininkės, glostydamos rankomis svetelius, jų milinius švarkus, čerkazinius kiklikus, ragino sotintis mėsiškomis patrovomis (patiekalais); po vidurnakties, jau pėtnyčioj (penktadienį), jų ant stalo nebebus.

Tą naktį tete, mama, išvažiuodami namo, paliko mane nakvot pas Bičkūno artimą kaimyną, pas dėdę Domininką Poželą. Senelis Morkūnas jau buvo miręs.

Kitą dieną jaunųjų kieme pietūs sausi: silkės su naminėmis garstyčiomis, rauginti grybai, kopūstai, šutintos bulbės su alyva, baršteliai su baravykais.

Po pietų pamergės ėmė piršliui rūgot: išpiršęs į prastą vietą. Pabernіai atsikirto: „Ko jum dar trūksta?“ Kilo ginčas. Kažkas šūktelėjo: „Pakart piršlį!” Sumurmėjo, suspiegė įvairūs balsai. Prikibo prie piršlio. Tas galvą panarino. Iš užpakalio jam į rankas jaunasis kyštelėjo didelį butelį. Piršlys butelį iškėlė. Visi nuščiuvo, į tą butelį akis įbedę. „Midus, midus!” Lyg koks burtininkas tučtuoj sutaikino visus. Ir šitą kartą, kaip ir per Diržių Valiulio vestuves, neteko man paragaut; vaikams nedavė nė pauostyt. Tačiau, spėjau, tatai skystas medus.

Vakare jaunimas ištrūko lankytis – pakiemiais „višteliaut“. Steigvilių sodžius – 20 kiemų – maždaug pusė viorsto ilgumo. Višteliaujama tuose kiemuose, kurie kviečiami dalyvauti vestuvėse. Jaunavedžių toki giminingi kiemai glūdėjo ir sodžiaus vidury, ir jo galuose. Tai aš per mažas buvau višteliaut. Kol jaunimas višteliavo, vestuvių kieme vyresnieji svečiai vakarieniavo. Parsibaladojo jaunimas triukšmingai, ne tuščiomis. Prisikalėdavę – kas vištą, kas antį, o kas ir paršiuką. Kiti vėl – vienas cininę tarielką (lėkštę), antras – kaušą (samtį), trečias – medinę druskinę. Tai, girdi, jauniesiems Bičiūnams prasikurt. Pasipasakojo jie: kur trumpiau, kur ilgiau buvę jie vaišinami, dainavę, išdaigas darinėję. Kai šeimininkai įsistebeilydavę,

viens, kits patyliukais išnykdavęs, kur nors kas pakliuvo, capt, ir mauna tolyn. Taip ir prisivišteliavę.

Šitą naktį nakvot mane parsivedė dėdė Šurna. Kaip jis Čepams giminė, nė nežinau; tolimesnis giminė. Nelaimingas tas dėdė Šurna. Dubą valdyt gavo jis jo vyresniajam broliui mirus. Ans buvo vedęs Leono Poželos, gyvenusio priešpriešiais, seserį. Tą našlę vedė ir jis; prigyveno daug vaikų, o velionis brolis paliko tik vieną sūnelį. Kai šis išaugo, jo dėdė Leonas pareikalavo tam jaunuoliui pusę dubos. Nesusitaikino, kaip mano tutė su Kasiuliu dėl Juozuko Čepuko, bylinėjosi ilgus metus, prasiskolino advokatams šitas Šurna ir nustojo visos dubos. Jo vienas sūnus apsigyveno Linkuvos miestely. Praslinkus 50 metų šio dukterį Miliutę, Kauno universiteto studentę, pažinau aš, tarnaudamas jau Vyriausiojo tribunolo teisėju. Kitą Šurnaitę buvo vedęs kažkoks Čepas, tarnaudams Rygoj policijos viršininku. Šios Šurnaitės dukterį, buvusią jau Kėdainių apylinkės teisėjo Andriejausko žmoną, pažinau dar vėliau.

Iš Bičkūno vestuvių parsivežė mane namo subatoj (šeštadienį) tete, atvykęs atsipagiriot, drauge su tokiais pat kitais svečiais.

Podino Antano atsitikimai

Krikšto podinas Antanas sakydavo: „Reikia mokėt geruoju su žmonėmis sugyvent".

Pėtnyčioj (penktadienį), anksti rytą, išpažinties išvažiavęs jis ne į Pašvitinio parapijos Lauksodžio ar Žeimelio filijas, bet į Linkuvos bažnyčią. Tą dieną iš senų senovės Lietuvoj dievobaimingi žmonės iš sodžių eidavę šventų Mišių klausyt. Daug davatkų (ypatingų maldininkų) rodės bažnyčioj. Po visam nuėjęs podinas į kleboniją, klebonui davęs rublį Mišioms atlaikyt už mirusio tėvo dūšią (sielą). Klebonas jį pakvietęs arbatos gert; pavalgius kleboniškus ne sausus, pieniškus, pusryčius atsirado bajoras Lapinskas, 90 dešimtinių palivarko (pilno ūkio) savininkas. Atvyko dar didiko Karpio Palinkuvės dvaro urėdas (vedėjas). Vieną kunigėlį vikarą pas ligonį išvežę paskutinio sakramento suteikt.

Klebonas tiem dviem ponam atrekomendavęs podiną tardams: „Pan Požello", – juos tris su antruoju vikaru klebonas pasodinęs kortomis proferanso lošt. Sulošę jie vieną pulką. Kas pralošė, kas išlošė po rublį, po pusantro. Tuoj pieniški pietūs. Prieš pradedant – po šnapselį, po kieliškėlį (po taurelę) – po vieną, po kitą; baigiant pietus – po sklenytėlę (stiklinėlę), po antrą – alaus. Po pietų vėl kortos, jau stukalka. Proferansas – įmantrus

lošimas, o stukalkai reikia ne tiek proto, kiek laimės. Laimėt ar pralaimėt gali daug daugiau.

Pavakary važiuoja, sakė podinas, namo sotus, jau be griekų (nuodėmių), išlošęs apie 40 rublių.

Kitas atsitikimas. Nuvažiavęs podinas į kažkokį dvarą, nebeatsimenu į kokį. Rūmų seklyčioj visiems nusilenkęs: poniai pabučiavęs ranką, ponui spūstelėjęs paduotą dešinę, panelėms linktelėjęs galvą, ponaičiams ištiesęs savo dešinę, kurios vienas kaulas jam, vaikui išdykaujant, kritus nuo arklio, buvo perlaužtas, paskiau suaugęs. „Tuoj matyt, – pasakius ponia, – kur pan Požello ėjęs kliasas (klases)“. Ponia pakvietus jį priešpiečių drauge pavalgyt. Tada ponas pigiai jam pardavęs geros veislės vienos kiaulės mažutį paršiuką – kiaulytę, kitos kiaulės – didesnį kuiliuką.

Dar įvykis. Nociūnų valsčiaus sueiga išrinko staršiną (viršaitį) ne jį, bet latvį, o jį patį paskyrė sotniku (šimtininku). Tatai šyderstvo (pajuoka, išniekinimas). Tačiau podinas draugiškai pasveikinęs latvį-staršiną, pakvietęs į sesers Miliutės vestuves, pasirūpinęs, kad jį jaunikis Bičkūnas prapašytų būt jo piršliu. Taip pat pasirūpinęs podinas, kad jo, jau šimtininko, namuos susitiktų asesorius su uriadniku, vadinasi, abudu viršininkai. Uriadnikas prieš asesorių, kaip maskolis (žalnierius-kareivis) prieš savo oficierių (karininką), abudu prie vieno stalo sėdėt negali. Seklyčioj podinas su asesorium pietavo. Prieš pietus po čerkelę arielkėlės, per pietus – konjako taurelės, po pietų – arbata su romu. Ir podinas su asesoriu kaip pani-brat. O uriadniką gryčioj vaišina motina tokiais pat pietumis, tik be konjako, romo, tik arielkėle ir alučiu. Po to uriadnikas koks podinui viršininkas – tik prietėlis (bičiulis).

Na, ir sodiečiai. Kai kam koks valsčiuj ar pas asesorių, ar Panevėžy pas isprauniką (apskrities viršininką), ar pas posredniką (tarpininką), kurs sprendžia ginčus dėl žemės, svarbesnis reikalas ar nesusipratimas, tuoj žmogus kreipiasi į podiną. Jį vežioja net į Panevėžį, vaišina dieną, dvi, tris, primeta po rublį, po kitą už gaištį ir pagalbą. Juk kitaip žmogui atseitų brangiau; reiktų mieste kreiptis į faktorių – žydą ar šunadvokatį arba tikrą advokatą. Esą ir tokių, teisinasi podinas, kurie pavydi jam ir tampa jo priešais, neprietėliais. Tatai neišvengiama.

Gyvenimo pamokos

Toliau – daugiau gyvenimo pamokų. Vasara. Darbymetė. Darbininkai laukuose. Ūkininkas Jonas Lašinis su pačia išvažiavę į Žeimelį. Namie

maži vaikai, radę serčikų (degtukų), braukė, braukė, kol įsiliepsnojo diendaržis. Pastebėję dūmus kitų kiemų vaikai, moterys atkiūtino, griebė iš namų nešt ką gali. Sukliko: kaimyno daržinės šiaudinis stogas smilksta. Atsiradęs Bardiškių Edvarčiuks Požela suriko: „Šlapių paklodžių!“ – pats, pačiupęs lazdą ir kibirą vandens, tuoj rėplomis, kopėčiomis ant stogo; paskui jį ir aš su šluota. Neišsilaikiau, nusiritau žemėn. Gi Edvarčiuks, pasiremdams lazda, laisto nukritusias ant stogo kibirkštis, mindžioja batais. Taip vienas jis gesino, kol atbėgę iš laukų darbininkai padėjo jam stogą padengt šlapiais skudurais ir daržinę išgelbėt. Kiti, viedrais (kibirais) liedami vandenį, apribojo gaisrą diendaržy. Pardardėję namo tėvai Lašiniai rado tik diendaržio nuodėgulius, ištrauktus vyrų kekšėmis (ilgomis medinėmis kartimis, kurių kiekvienas galas apkaustytas geležiniu smaigaliu ir kabliu). Tik vėliau suieškojo jie savo pasislėpusius vaikus.

Kai Juoziukui Čepukui iš patėvio buvo atiteista dubos pusė, Petrienė Kasiulienė, turėdama iš jo patėvio krūvą dukrelių, ėmė kaulyt, kad jos vyrui brolis Karolis Kasiulis, bevaikis, jau žilas, po savo galvos pavestų savąjį ūkį. Karolienė Kasiulienė pasipriešino: „Gal, girdi, jūs pirma kojas ištiesite“. Tuomet tiedu kiemu susipyko. Vieną naktį Karolio Kasiulio klojimas, pastatytas nuošaliai nuo jo kitų trobų, antroj ulyčios (rus. ulica) pusėj, netikėtai sudegė, nors klojimo jauja dar buvo nekūrenama. Vadinas, padegimas, įtarimas. Imta plepėti: tatai Petro Kasiulio kerštas. Nuo jo kluono ligi sudegusio klojimo kai kas dirvoje pastebėjęs dviejų moteriškių pėdas. Gaisro vietą apžiūrėjo ir policija, ir sledovatelis (teismo tardytojas), kaltininko nerado, įrodymų nepakako.

Petras Kasiulis ramus, malonus žmogus, gabus pasakot naujienas kukliai, juokingai. Atsimenu: tete nusivedė mane pas jį. Vaišindamas alučiu juokavo jis: „Kadaise kažkur karalius sūnelį auginęs taip, kad vaikas nematytų moteriškės. Išaugusį karalaitį tėvas karietoj išvežęs sostinę parodyt. Pamatęs vaikščiojančias gražuoles karalaitis paklausęs: „Kas jos?“ Tėvas pramurmėjęs“: „Lelės (lėlės)“. Tai, tėveli, nupirk man vieną“, – paprašęs jaunuolis.

Neįtikėtina, kad toks žmogus būtų gundęs žmoną ar dukterį anaip keršyt broliui.

Kaime gaisras yra kilęs ne vieną kartą. Neatmenu, iš kokios priežasties vieną vasarą, dienos vidury, Diržių sodžiaus antram gale sudegė bemaž visos keturių ūkininkų: Čepuko – nūn Valiulio, Povilaičio, Gaškos ir Karolio Kasiulio trobos. Šiam Kasiuliui pasiliko antrapus gatvės, prie pat griovio, sena pirtelė ir tolėliau – didelis klojimas su jauja ir daržine. Per

gaisrą subėgę žmonės padėjo gesint ugnį, nešt mantą, baldus, vilkt ratus, roges, vest arklius, kitką.

Dar tebeliepsnojant pamačiau pažįstamą jauną moteriškę, pririštą prie šulinio svirties. Žmonės gėdino ją. Jos vyras meistras statė kitiems trobas. Nūn iš išgelbėtos nuo gaisro mantos ji vogus audinio ritinį. Prikaišiojo jai, kad ji sočiai gyvenanti ir vagianti iš nelaimingų žmonių. „Žiūrėk, – sakė jai, – vargšas Karolius (tokia jo pavardė) senas, tarnaująs sodžiuje kerdžium (piemenų viršininku), pakiemiais kasdien valgąs, o jo senutė irstančioj grytelėj verpianti kitiems, vos duonos kąsnį teuždirbanti“. Ši senutė padėjo gelbėt mantą ir nieko nepavogė. Atėjo storasta, pasakė: „Ko (ką), nepasisekė? Na, vyručiai, pagėdinta, gana“. Ir liepė jie ją atrišt. Niekas jos nemušė ir vyresnybei neskundė. Rudeniop ji su vyru iš sodžiaus išsikraustė.

Tą naktį Karolis Kasiulis nakvojo pas mus seklyčioj, o paskiau – savo pirtelėj. Padegėliams seniūnijos ūkininkai, giminės padėjo naujus trobesius pasistatyt, važinėdami į talką pirktas kitur senas trobas arba miško medžiagą parsigabent. Gaškai į talką mano tėvas leido mane su Balčiuku, pakinkytu į drangas (vežėčias). Iš Diržių bent dešimt vežimų ar daugiau išvažiavome.

Toli toli vieškeliais pro Linkuvą, pro Joniškėlį, pro Pušalotą nudardėjom į vietą. Ten buvo sugriautas, išardytas medinės karčiamos pastatas. Sienojai (rąstai) tučtuojau buvo sukrauti į vežimus ir vakare, sutemus, grįžom į Pušalotą. Nakvojom karčiamoj. Naktį smarkiai lijo lietus. Miegojau aš ant pliko suolo, nenusivilkęs viršutinių drabužėlių, po galva pasidėjęs kažką, bene maišelį su duona, sūriu, kurie buvo man iš namų įdėti. Man, mažam, nereikėjo Balčiuko nei nukinkyt, nei šert. Dėdė Gaška viską padarė.

Kitą dieną, grįžtant per upę Mūšą, atsimenu, buvau pabūgęs. Nuo pirmųjų dviejų ratų ašies buvo atskirtos drangos su užpakaliniais ratais. Taip ant jų buvo pakrauti ilgi sienojai. Tai ant sienojų sėdėjau aš lyg raitas. Žiūriu į smarkiai tekantį upės vandenį. Netikėtai pasirodė man tartum ne vanduo teka į dešinę, o Balčiuką su vežimu ir manim neša į kairę. Nusigandau. Norėjau sušukt, bet tuoj pamačiau, kad priešais ir kiti vežimai taip pat ramiai važiuoja pirmyn. Nusiraminau.

Perbridę Mūšą sustojom prie karčiamos pasiganyt, vadinasi, duot arkliams pailsėt, paėst ir mums patiems pavalgyt. Balčiuks sušilęs, net šlapias. Diena karšta, vežimas sunkus. Jisai truputį šieno pakramtė ir liovėsi ėdęs. Kažkas pasakė: „Nereikėjo sustojus tučtuojau arklių šert“. Kai mes pavalgėm, Balčiuks buvo pagirdytas ir tada ėmė ėst ir šieną, ir abraką. Vakare namo parsivarėm.

Ta karčiama – prie Pamūšio dvaro. Jame, sakė man, gyvenąs vokietis Radinas. Jisai esąs taikos teisėjas, trejiems metams bajorų dvarininkų renkamas. Tame dvare, savo rūmuose, ir teisiąs mūsų žmones; už nusikaltimus baudžiąs pinigais, areštu, kalėjimu; sprendžiąs žmonių ginčus dėl skolų ir kitko ne daugiau kaip dėl 500 rublių vertės ir ne mažiau kaip dėl 100 rublių. Kai mažiau negu 100 rublių, ginčus sodiečiams sprendžia valsčiaus teismas. Ginčus dėl didesnės negu 500 rublių turto vertės visiems gyventojams sprendžiąs tik didelis – trijų teisėjų Kauno gubernijos teismas. Mat kokių žinių gavau iš tos talkos kelionės.

Ilgainiui visi keturi padegėlių kiemai, kalėdodami, pirkdami, talkomis parsiveždami, prisirinko medžiagos, pasistatė naujas, gražias trobas. Gaškos Aleksiuks, Povilaičio Igniuks, Valiulio Juozuks po jų tėvų galvos net praturtėjo, vaikus išmokslino. Gaškos Aleksiuko sūnus, baigęs Dotnuvos akademiją, tapo agronomu; Povilaičio Igniuko sūnelis liko šioj Akademijoj docentaut, profesoriaut; Valiuliuks ilgus metus garbingai ėjo pareigas Žeimelio valsčiaus viršaičio. Kai Karolis Kasiulis dėl senatvės nebepajėgė, pasielgė kaip senelis Čepuks: savo ir žmonos giminaičius apvesdino; tai porai dubą pavedė. Čia tada jo duboj atsirado Jasiūnas, darbštus vyras. Taip pat trobomis išpuošė savo kiemą. Ir jo sūnus iškilo: ilgametis prezidento Smetonos rūmų komendantas leitenantas, paskiau kapitonas, galop majoras; dar paskiau, vokiečių okupacijos metu, Žeimelio valsčiaus viršaitis, pagaliau – Šiaulių apskrities viršininko padėjėjas. Be to, dar Smetonos laikais nusipirko jis 90 ha palivarką (vok. Vollwerk) prie Pašvitinio.

Vėliau gaisras buvo ištikęs ir mūsų kiemą. Buvo smarki audra. Perkūnas trenkė į klojimą, sudegino jį su jauja ir prie jos prišlietą daržinę. Dievo koronė, – kalbėjo žmonės. Bet Dievo padedamas tete pastatė, nudrėbė dar didesnį molio klojimą nuošaliau, plačios sodybos šone; prie jo pridūrė dar ilgesnę medinę daržinę, perkeldams nuo Augusto Navicko kluono ežios dvi iš trijų tenai stovėjusių daržinių. Be to, senoj klojimo vietoj buvo pastatytas mažas klojimas be jaujos, bet su daržine, kaip seniau buvo.

Beaugdams painiojau žodžius: varstas ir viorstas, kol pagaliau supratau. Diržių ulyčioj, prie vieškelio griovio, buvo įkastas stulpas (stiebas, rus. stolb), jame ličba (skaičius) „14“. Tai nuo Linkuvos miestelio ligi Diržių – keturiolika viorstų. Perėjęs per sodžius ir toliau vieškeliu Lauksodžio bažnytkaimio linkui, matydavau kitą stiebą su skaičium „15“. Vadinasi, dar vienas viorstas – 500 sieksnių, daugiau negu 1000 metrų. Lietuvos valstybei įsikūrus nuo Linkuvos ligi Diržių buvo skaičiuojama 15 kilometrų. Varstas – kas kita. Tai dirvos rėžio galas. Kai ardavo mūsų rėžį prieš

sodybą, matydavau: vienas vaikesas vienu arkliu arba dviem jaučiais mediniu arklu, geležinėmis žagrėmis varinėdavo pirmyn ir atgal, arė lauką vandeniui iš brastos nuleist į Beržtelio upelį; antras vaikesas, pradėdams nuo to griovio, toliau išrėžęs maždaug tokią, kaip ir pirmas, ilgumo vagą, apsigręždavo atgal art; taip pat darydavo ir pusbernis arba pats tete – dar toliau ardami. Sakydavo, iš karto aria tris varstus. Tai tie varstai kiekvienas galėdavo būt ilgumo 50 sieksnių – daugiau ar mažiau.

Ateina dieną kažkoks vyras, visas nusipurvinęs. Sako, važiuojąs iš Žeimelio apylinkės į Linkuvą. Pervažiavęs mūsų sodžių, nuklampojęs dar porą viorstų vieškeliu; įklimpęs arklys, nebeišbrendąs. Prašo padėt, gelbėt. Tuomet buvo ankstyvas pavasaris. Diržių ulyčia – vieškelis vos išbrendamas. Vienas pas kitą vaikščiojo sodybomis, laipiodami per tvoras ar pro tvartų spragas arba pakluonėmis. Tete leido ir mūsų vaikesai, pasiėmę po baslį ir kartį, išėjo su tuo vyru. Grįžę vaikesai juokėsi. Tik pasikloję kartis tegalėję prieit prie gulinčio arklio ir ištraukt iš makalynės jį ir ratus, kilnodami basliais. Toks tuomet buvo mažai žvyruojamas vieškelis.

Savaitei (nedėliai) praslinkus vieškelis šiek tiek pradžiūvo. Mama liepė šventadieniškai apsivilkt ir jot į Steigvilius. Pasodino mane ant arklio, ant Balčiuko, be balno. Vienoj rankelėj laikau apynasrio pavadį, kitoj – skepetoj suvyniotas velykines dovanėles jos tėveliui. Prijoju prie anos vietos. Vieškelis ten, slėny, labai šlapias. Joju sausesniu pakraščiu. Griovys gilus, pilnas vandens. Netikėtai iš ryšulio pliumpt į griovį pyrago kukulis. Kas daryt? Lipt nuo Balčiuko, išgriebt jį iš vandens? Nepasieksiu rankele. Laikydams ryšulį nevaliosiu užsirist ant arklio. Et, nujojau. Steigvilių sodžiaus beveik antram gale, Domininko Poželos kieme, senelį – mamos tėvelį Morkūną, radau gulintį lovoj, atskiroj seklytėlėj, į kurią įeinama tiesiog iš priesienio. Apsidžiaugė jis. Iš ryšulio išsiėmė miežinio ragaišio apskritą bakanėlį (kepalėlį; vok. kepti - backen), kumpio šmotelį (gabalėlį), dešros galą, sūrį, sviestą, kelis kiaušinius, rudai dažytus alksnio žieve. Padėkojo, pagyrė mane, mažą, atjojus. Apie nuskendusį kukulį nieko nepasakiau. Po Velykų mama sako: „Senelis rūgojęs, kad jam pyrago nenusiuntus“. Kur, – klausė ji, – aš tą kukulį padėjęs? Pasakiau ir buvau baramas.

Mama ir Domininkas Požela – vienos motinos vaikai. Mūsų namuose jisai susitikdavo su Antanu Požela, bet jie vienas pas kitą nebuvo kviečiami. Jie nebesigiminiavo. Dėdės Domininko šeimoj gyveno nevedęs brolis Juozas, stambus vyras, darbininkas ir gaspadorius. Trečias brolis Ignatas buvo išėjęs užkuriuosna į Bardiškius. Tai Amžino Juozuko tėvas. Jo gyvo aš neatsimenu. Jo kieme, kiek atsimenu, mačiau daug svečių. Gryčioj ilgas

stalas; prie jo galo iš šono pridurtas kitas – raide L. Abudu kaip vienas, dengtas balta skotertim (rus. skatertj). Stalas apkrautas: kumpis su įsmeigtu peiliu, keptos žąsys, sviestas, sūriai, ragaišių, duonos, pyrago kepalai, uzbonai alaus. Spėlioju, jog tatai buvo dėdės Ignato pakasynų (šermenų) iškilmės. Palaidoję numirėlį namuose tuomet giminės, gentys, kaimynai vaišindavosi, gerdavo tris dienas. Ketvirtas brolis Jonas taip pat buvo išėjęs užkuriuosna į Linkuvos parapiją, į Ruponių sodžių, į dar didesnį – 70 desiatinų ūkį. Steigvilių, Bardiškių, Mykoliškio ir Ruponių ūkininkai buvo vadinami karališkais (gosudarstvennyje krestjane). Pirmutinių trijų sodžių kiekvienas valdė po 60, o Ruponių – po 70 dešimtinių (ha) žemės. Dėdę Joną gerai atsimenu. Kasmet per aštuonias Škapliernos atpuskų (atlaidų) dienas Linkuvoj pas dėdę Joną Ruponiuos mes, Čepai, kaip ir kiti jo giminės, lankydavomės, uliavodavom po kelias dienas, taip, kaip per šv. Jono atlaidus Lauksody (birželio 24 d.) ruponiečiai baliavodavo Diržiuos pas mus, Bardiškiuos pas Juozuką Poželą ir Steigviliuos pas dėdę Domininką ligi šv. Petro atlaidų Žeimely (birželio 29 d.).

Dėdės Ignato anūkas, Juoziuko sūnus Karolis, komunistas, buvo išėjęs mokslus; dėdės Jono jaunesnysis sūnelis Aleksiuks, baigęs Rygos politechnikume komercinį skyrių, tarnavo kažkur Rusijoj; Lietuvos valstybei įsikūrus atsirado jis Kaune; čia kiek pavargo. Pagaliau ministerio Vileišio (Vileišiai ir Poželos – giminės) jisai buvo paskirtas kažkokiu komerciniu agentu Lietuvai užsieniuose tam tikrų prekių ieškot palankiomis sąlygomis. Dėdės Domininko buvo leidžiamas į mokslus taip pat jaunesnysis sūnelis Aleksiuks, bet šiam mokslas nesisekė. Išėjęs iš pirmos ar antros klasės Mintaujos gimnazijos jis dar kelerius metus paslankiojo po Mintaują, po Rygą kaip vikrus bernužėlis. Apsitrynęs poniškai grįžo į tėviškę. Čia pasitaikė jam proga. Steigvilių Januškevičiaus dukrelę Miliutę, gražuolę, buvo vedęs ruponiečio dėdės Jono sūnus Jonas. Šis ūky greitai mirė, palikdamas našlę su sūneliu. Našlę vedė šis Aleksiuks. Nusigyvenęs Ruponių ūky stojo tarnaut Lygumų pašto viršininku ir tarnavo ligi bolševikų įsiviešpatavimo.

Poteriai

Neatsimenu, kada, kuriais metais pradėjau poterių mokytis. Iš mažens matydavau, girdėdavau kasdien mūsų namuos poteriaujančius. Atsikeldami, guldami mama, tete, vaikesai, merginos prie lovų, suolų atsiklaupdavo, poteriaudavo tyliai arba pusbalsiai. Sėsdami prie stalo valgyti ir pavalgę persižegnodavo. Be to, rudeniop vakarais, kai visi susirinkdavo

gryčioj verpt, aust, virvių, pančių, botagėlių vyt, plunksnų plėšyt prie žibančio šakalio – balanos – šviesos prieš vakarienę, mama pradėdavo, visi giedodavo:

Kas nor panai Marijai služyt
Ir jai asablyvai mielasnyku būt...

Tai nė nemokomas šiek tiek mokėjau turbūt „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, gal ir persižegnot tarmiškai: „Vardan Dieva Tėva ir Sūnos, ir Dvasios šviontos. Amen“.

Gerai atsimenu – vieną vakarą mama, sėdėdama ant suolo prie stalo, bene megzdama, pašaukė mane, liepė prie jos klauptis, pamokysianti poniškų poterėlių. Poniškų, vadinasi, lenkiškų. Lenkiškai kalbėt ji nemokėjo. Nustebau. Ji tarė po žodelį, po du; turėjau kartot. Pabaigus liepė ji man žemę pabučiuot. Tete šyptelėjo mamai: „Tavo lenkiškų „Tėve mūsų“ turbūt ir tikras lenkas nesupras. Kam tat prasimanei?“ Ji atsikirto: kunigėlis, lauksodietis, liepęs ir pamokęs ją. Taip toliau mama ir mokė mane. Paskiau bernas Justinas, lyg pamėgdžiodams, mane pašiepdavo: „Veme oi čia į šieną, į duką šviontuka. Amen. Oi čia neš ka tui sėst nebesiek...“ Mama jį subardavo: kam kreivazojas. Jis mokąs poteriaut ir čigoniškai, burbtelėjo: „tė-rag ve-rag mū-gar su-gar kur-arg sai-arg e-gra si-gra...“

Vieną dieną gryčioj, žiūrėdama pro langą, mama šūktelėjo: „Mūsų ponas atvažiavo“. Kaip paskiau žinojau, tai buvo grafo Tiškevičiaus vadinamas laučasai (len. lowczy), įgaliotinis bajoras Pugačauskas, gyvenąs už Linkuvos, Laborių dvare. Diržių ganyklose tebeaugo lieknas – beržynas, kurį saugojo grafo lesvinčius (len. les – miškas), pavarde Pazarauskas. Ponas laučasai lankydavosi gal dėl to liekno, gal dėl mokesčių, kuriuos grafui kasmet mokėdavo Diržių ūkininkai. Ponui tuoj seklyčioj alaus, sūrio, paskiau – daugiau. Atėjo eigulys Pazarauskas, atnešė kirvį. Pasakė paėmęs iš vieno, kurį užklupęs savavališkai liekne kertant medį. „Gerai“, – pagyrė ponas. Atėjo mano dirmavonės podinas Povilaitis ir ėmė poną prašyt: „Ponas laučasai, dovanok“. Išsipasakojo kirtęs gluosnį ar uosį šaukštams pasidirbt. Prašė kirvį grąžint. Ponas laučasai pajuokavo ir kreipėsi į eigulį: „Gal atiduosim? Nuo šių metų grafas įsakęs liekną atiduot sodiečiams. Tas lieknas Diržių sodžiaus žemės vidury. Tegu, girdi, išsiperka drauge su visa žeme“.

Eigulys nustebęs: „Ką aš bedarysiu?“ Ponas Pogučauskas jį nuramino: „Ir tau tą vietą su trobomis grafas atiduoda taip, kaip ir kitiems. Dar liepė grafas prirėžt tau iš ganyklos 12 dešimtinių. Galėsi sau kaip palivarke

(vok. Folverk) – kaip pilnas gaspadorius gyvent“. Visi apsidžiaugė, išgėrė alučio grafo sveikaton. Tik paskiau pajuto, kaip sunkiai teko žemę išsipirkt ir vargt.

Ponas laučasai nakvojo. Su tete kalbėjosi lenkiškai. Mama apgailestavo nesuprantanti, ką juodu šneka. Nemokėdama tos kalbos mokinanti mane poterių lenkiškai. Ponas paabejojo. Mama liepė man sukalbėt, ką moku. Aš tuojau klupt: „Stačias kalbėk!“ – įsakė mama. „Veme oi čia į šieną, į duką šventagą...“ Man bekalbant lenkiškai „Tėve mūsų“ ponas ėmė šypsotis, pagaliau kvatotis. „Proszę pani, čia ne poteriai, šyderstwo, blevyzgos“. Daugiau lenkiškų poterių mama manęs nemokė. Temokė tik lietuviškai: „Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus, ir Dvasios šventos. Amen“.

Išgirdom, Žemaičių vyskups apsilankysiąs Mintaujoj. Žemaitija, sako, toli – už Pašvitinio, už Joniškio, anapus Šiaulių, kur vakare saulė nusileidžia. Gi Mintauja mums į šiaurę – įprastas miestas: kasmet, rudeniop, iš mūsų apylinkės į Mintaują žmonės veža parduot rugių, kviečių grūdus, taip ir linus. Iš Diržių vieškeliu ligi Mintaujos ne per toli, tik septynios mylios.

Mama, tete susirūpino. Ėmė minėt dirmavonę (len. bierzmowanie), sakramentą. Dorai nežinojau, kas per vienas tas vyskupas. Paaiškino. Jis aukščiausias, šventas kunigas Lietuvoj. Tiktai jis begalįs dirmavonės sakramentą suteikt. Vyskupas skiriamas paties Šventojo Tėvo – Popiežiaus (len. Papierz) Ryme (Romoj), vyriausiojo sviete (pasauly, žemėj) Dievo tarno. Apie sakramentą teturėjau supratimo tik tiek, kad Lauksodžio bažnytėlėj kunigėlis krikštydavo kūdikėlius, atlikdavo krikšto sakramentą.

Mama pradėjo kept ragaišį, pyragą, kukulius su lašinėliais. Tete išvilko karus iš klojimo, įgrūdo į prūdą (kūdrą), kad subrinktų ratlankiai; mirko jie per naktį vandeny. Kitą dieną juos, ratus-tekinius, tete ištepė degutu (šmėriu); mat karų ašys buvo ne medinės, geležinės; įtaisė dvi sėdynes – priešaky ir užpakaly, dėdams ant jų šiaudų prikimštus maišus ir apdengdamas gūniomis (užtiesalais).

Dieną saulė kaitino. Pavakary į karus prie dišlio (rus. dišlo) šorais buvo pakinkyti iš mūsų keturių arklių du patys geriausi. Prisikrovę karuose šieno, abrako (avižos su pelais) arkliams, taip ir patalais, drapanomis, maisto ryšuliais, indeliais, papusdieniavę išgūžėjom per sodžių. Be tetės, mamos priešaky sėdėjo dar vaikesas, keravodams (važnyčiodams) vadelėmis, botagu arklius; jis buvęs reikalingas arklius ir vežimą Mintaujoj dabot (len. dbac), prižiūrėt, saugot. Paskui mus sekė mūsų kalytė, ruda, sakydavo, kaip lapė. Žingsniuodami per sodžių matėm kai kuriuose kiemuose besikraunant kelionei.

Žeimely, vidury miestelio, rinkoj (prekyvietėj) radom pirmiau atvykusį Diržių Povilaitį su jo Igniuku. Mums stabtelėjus pasivijo dar keli vežimai iš Bardiškių, Steigvilių ir iš kitur. Nuo Žeimelio ligi Kurliandijos (Latvijos) – šeši viorstai. Prie pat mūsų Kauno ir Kurliandijos gubernijų sienos, mūsų pusėj, didelis Glebavo kunigaikščio Liveno dvaras. Jis, turėdamas daug dvarų, gyvenęs kitur. Šio dvaro trobos mūrinės, dengtos dokaltomis (čerpėmis), ne taip, kaip Lauksodžio dvare, kur šiaudiniai stogai. Tų dviejų gubernijų siena pažymėta stiebu su prie jo prikaltomis, išskėstomis lentelėmis su parašais: mūsų pusėj – rusiškai, Latvijos pusėj – ir vokiškai. Pats perskaityt dar nemokėjau.

Nuo sienos už kokio viorsto ar dviejų privažiavom gražų mūrinį namą. Visi sustojom arkliams atsipūst. Pasakė: čia kruogas – karčiama. Viduj daug gražiau negu Žeimelio karčiamose. Kai kas išgėrė po butelį alaus. Ir aš gavau paragaut pirktinio alaus. Su kruogininku tesikalbėta tiktai latviškai. Pamačiau kitą kraštą. Aplinkui ne sodžiai ulyčiomis, o viensėdžiai ūkininkai. Visur temačiau mūrines ir medines trobas, tiktai raudonais arba pajuodavusiais dokaltų stogais. Jau temstant išsijudinom iš vietos.

Tyli naktis. Dangus žvaigždėtas. Spoksojau, spoksojau ilgai. Buvom stabtelėję prie kito kruogo. Iš mūsų vežimo į vidų nieks nėjo. Toliau mane, besnaudžiantį, mama paguldė. Užmigau. Pabudau dienai vos vos brėkštant. Buvom sustoję prie didelio kruogo ganytis: arkliams kas šieno glėbį numetė, kas abrako terbeles ant galvų pamovė. Pastiręs nuo nakties vėsumos, drėgmės įlindau į kruogą, į vidų; suplūkiau kukulį su lašiniukais, sušilau. Saulei tekant pakilom. Mintauja buvo nebetoli. Prieš miestą įsukom į platų, neregėtą, smulkiais akmenėliais išgrįstą šasiejų (rusiškai, kad ir ne rusiškas žodis – šosse), į plentą, einantį, kaip pasakė, į Joniškį, į Šiaulius, į Tauragę, ligi Prūsų sienos, ligi Vokietijos. Visiškai išsibudinau nuo trenksmo per akmenis, kuriais buvo išgrįsta miesto ulyčia – gatvė. Akmenys – kuloko (kumščio) didumo. Gatvė iš abiejų pusių apstatyta mūro namais. Tuoj įvažiavom į dešinę pusę, į kiemą, pro aukštus vartus. Vartai tie – kaip plačios durys, iš dviejų šonų suveriami. Ant jų staktos skersinio balkio (rąsto) buvo nupiešta žuvelė. Todėl dar iš vakaro važiuojant buvo kalbėta: sustosim pas Žuvelę.

Kieme – aplink pastogės arkliams su vežimais nuo lietaus apsisaugot, su ėdžiomis ir loviais arkliams pašert. Kiemo vidury – šulinys, iš kurio vanduo semiamas ne svirtimi, kaip visur Lietuvos sodžiuose, bet lenciūgu (retežium), kuris vyniojasi aplink volą, sukamą tam tikra rankena. Visa tatai – ir grindinys gatvėje, ir žuvelė ant vartų, ir šitoks šulinys – man buvo

neregėta naujiena, taip ir išilgai ielų (gatvių) šonuose šaligatviai pėstininkams, kuriais galima drąsiai vaikščiot, žinant, kad važiuojantieji gatve neužvažiuos tau ant kupros.

Namuose prie gatvės gali pirktis ir alaus, ir rūkytų žuvelių, ir kambary nakvot už 30 kapeikų. Ar kambariai buvo visi išnuomoti, užimti, nežinau. Mačiau, kad kiemas buvo pilnas vežimų ir žmonės, vis lietuviai, knibždėjo prie savo vežimų – valgė, gėrė ir miegojo. Ir mes, kaip čigonai, čia savo karuose tvarkėmės.

Ta gatvė buvo vadinama Katalikų iela (gatvė). Prie jos buvo katalikų bažnyčia, nedidelė, kaip Žeimelio. Papusryčiavę karuose be sriubos, su alum, nužingsniavom į tą bažnytėlę.

Žmonių kamšatis, lyg per atpuskus, kaip silkių bačkoj. Šveicorius, barškindams lazda, praskyrė per bažnytėlę nuo didžiojo altoriaus iki pat didžiųjų durų platoką takelį. Liepta iš abiejų to takelio šonų sustatyt vaikus. Mane pastatė šalia Diržių Pivilaičio Igniuko. Užpakaly manęs – pats Povilaitis, o užpakaly Igniuko – mano tete. Tai juodu būsią mudviejų dirmavonės podinai. Tik žiūrim: nuo altoriaus takeliu ateina vienas blizgančiais bažnytiniais drabužiais apsivilkęs, ant galvos kepurė, ne kepurė, paauksuota, aukšta, smaili. Lydimas jis kelių kunigų, įvairiai bažnytiškai pasipuošusių. Supratom – tai vyskupas. Stabteli jis prie kiekvieno vaiko, kažką daro, moja ranka. Aš lyg apsvaigęs. Štai vyskupas jau ties manim. Povilaitis pasakė vardą: Pranciškus. Vyskupas pakartojo tą vardą. Bemojuodams ranka jis pliaukštelėjo man per veidelį. Nusigandau... Ką jis man daugiau darė, nė nežinau. Podinas Povilaitis ramino: pliaukštelėjimas – tai ženklas nebijot, už katalikų vierą (tikėjimą) kentėt. Štai tau ir dirmavonė! Toksai mano tikėjimo sutvirtinimas, toksai dirmavonės sakramentas. Be mano krikšto vardų – Motiejaus ir Antano dabar turėsiu dar trečią, dirmavonės vardą – Pranciškus (Pranas). Be krikšto podino – pusbrolio Antano dabar bus ir dirmavonės podinas Povilaitis.

Vyskupas su kunigais laikė iškilmingas Mišias – Sumą. Tai man parodė pakėlęs aukštyn podinas Povilaitis. Bažnyčioj lingavo baisi žmonių spūstis. Tegirdėjau skambiai, gražiai giedant, vargonuojant.

Pietus valgėm Žuvelės kieme, savo karuose, susėdę, atsitūpę, čia pat prie arklių, pastogėj, iš ėdžių, pašiojusių šieną. Prisismaguriavau mamos gamintais skanėstais ir šviežiai rūkytomis žuvelėmis – plendarkomis; tokių gardžių į Diržius žuvelninkai neatveždavo. Atsigėrėm vandenio, pasisėmę kieme iš šulinio be svirties.

Papietavę išėjom pasižiūrėt miesto. Liuteronų bažnyčia daug dides-

nė už katalikų. Katalikų Mintaujoj mažai, tai jų ir bažnyčia maža. Čia gyvena latviai ir vokiečiai, taip ir žydai, rusai. Svarbiausia naujiena – pamačiau pilį, palocių prie upės. Pasakė, kad upę latviai vadina Lielupe, o vokiečiai – Aa. Jos pradžia, girdi, Lietuvoje ne viena, dvi, vadinas, ji lyg dvišakė: viena šaka Nemunėlio, ištekančio Lietuvos rytuose, antra Mūša, kuri teka pro Linkuvą. Nemunėlis ir Mūša susilieja, abidvi apsupdamos Bauskės miestą ir toliau pro Mintaują tekėdamos kaip viena Lielupė į marias. Pamačiau ilgą, gulintį skersai Lielupės, ant vandens medinį tiltą, per kurį išvykstama iš miesto Rygos link. Šiapus upės, miesto pakrašty, dešinėj pusėj nuo kelio, tilto linkui – gražus miškas, ne miškas. Žvyruotais takeliais žmonės vaikštinėja, sėdasi ant suolelių. Kairėj pusėj – palocius (rūmai, pilis) aplink didelį, keturkampį kiemą. Palocius iš keturių rūmų, kiek atsimenu, dviejų aukštų. Per priešakinių rūmų vidurį, po antruoju aukštu, pravažiavimas į kiemą. Tų rūmų antram aukšte, dešinėj pusėj, gyvenąs Kurliandijos gubernatorius, o kairiam – pakajai (seklyčios) ciesoriui, atvažiavus iš sostinės, iš Peterburgo, sustot nakvot. Kituose rūmuose – visos gubernijos kanceliarijos.

Kad mane būtų vedžioję geležinkelio stancijos (stoties) žiūrėt, neatsimenu; neatsimenu, kad tuomet būčiau matęs, pastebėjęs, kaip Mintaujoj, miesto pakrašty, mums įvažiuojant ir išvažiuojant, skersai būtume pravažiavę geležinkelį, paklotus ant žemės relsus (bėgius). Gal tegirdėjau kalbų apie namelius ant ratų, riedančius be arklių, vadinasi, apie vagonus. Tatai, atrodo, pirmą kartą patyriau, pamačiau paskiau, kai su tete dviese, dviem vienarkliais vežimais vežėm iškultus rugius į Mintaują parduot, sėdėdami kiekvienas atskiram vežime ant maišų su grūdais.

Kaitrai atslūgus dar kartą karuose sočiai privalgę, atnešto iš svetainės alaus atsigėrę išdulkėjom namo. Temstant, žingsniuojant vieškeliu per mišką, mama užtraukė:

Anta marių krašto, Palangos miestely,
Kur gyvena mūsų broliai žemaitėliai...

Vaikesas ir tete ėmė turavot (turbūt len. wtorowac). Daina aidėjo:

Tenai laiminga žemė bočių mūsų,
Kol buvom ponais mes gudų ir prūsų...

Liūliuojamas maloniais skambiais garsais aš, jau tvirtas katalikas, sumerkiau akeles. Jas pravėriau tik Žeimely. Namo grįžom prieš pusryčius,

padielniko (pirmadienio) rytą. Pasigedom lapės – kalytės. Gaila. Padejavom. Mintaujoj ji su vaikesu saugojo mūsų turtą, o dabar nėra. Justinas, kurs buvo pasilikęs gaspadoriaus vietoj, griežtai pareiškė: „Kala (kalė) nepražus, parbėgs!“ Ir iš tikrųjų, kelintą dieną parsivilko perkarusi, alkana. Apsidžiaugėm, primaitinom kiek ėdė.

Grįždamas iš Mintaujos vis galvojau, kodėl Latvijoj nėra gatvinių sodžių. Vis vienkiemiai arba dvarai. Dvaruose, girdi, gyvena vokiečiai, baronai, o vienkiemiuose – latviai, sodiečiai. Kraštas tas vadinamas Kurliandija, t. y. Kūrų landas (kraštas). Kadaise ten gyvenę kūrai (kuršiai). Juos nugalėję vokiečiai. Šie virtę ponais, o kūrai išvirtę į latvius vergus, baudžiauninkus.

Taip, tai taip... Bet kodėl latvių trobesių stogai raudoni, čerpėmis dengti, o Lietuvoj – vis šiaudiniai? Atsakyta: Lietuvoj ciesoriaus valdininkai maskoliai (rusai) draudžia vaikus mokyti lietuviško rašto, draudžia lietuviškas knygas drukavot (spausdint). Valdininkija – vien rusai. Mokyklos, gimnazijos – tik rusiškos. Kanceliarijose rašoma tik rusiškai. O Latvijoj valdininkai – vokiečiai, latviai; mokyklos arba vokiškos, arba ir latviškos. Vokiškai ar latviškai nedraudžiama knygas spausdint. Štai kodėl!

*

Vasara. Nunoko vyšnios. Savo sodnely privalgiau jų iki soties. Motina, pasikvietus pusmergę ir mane, pririnko tų uogų pilną sieką, aštuonių gorčių sieką. Žeimely turgaus (prekymečio) diena. Tai motina su manim Balčiuku, bričkute, jau ten. Mes pavėlavom važiuodami žingsniais, kad uogos nesusikratytų. Rinkoj kitos ūkininkės jau baigia pardavinėt savo vyšnias. Išgirdom, kad jos parduoda gorčių po griviną (10 kapeikų). Taip ir motina pardavė vieną gorčių.

Štai iš savo baltos mūrinės aptiekos (vaistinės) išeina pats aptiekorius. Praėjo jis pro kelis vežimus, peržiūrėjo, pašnekėjo. Prisiartina prie mūsų. Paklausė, po kam vyšnios. Motina atsiliepė: po auksiną (15 kapeikų). „Kodėl anos teprašo po griviną?“ – klausia jis. Motina nusišypsojo ir pasakė jam: „Pažiūrėk, ponas, kokios mano gražios, čielos (sveikos) vyšnios! Gal ne tokios kaip anų?“. Vokietis pažiūrėjo, pažiūrėjo ir tarė: „Na, gerai, imu visas“. Privažiavom prie aptiekos ir atidavėm. Turėjom dar daržovių. Ir tas jis nesiderėdamas paėmė. Pinigus sumokėjo. Krautuvėj motina iš žydo pirko adatų, pirščiuką, dar kažką, šiek tiek pigiau nusiderėjus, negu žydas buvo prašęs.

Grįžtant namo paklausiau: kodėl už vyšnias motina pareikalavo

brangiau? Ji paaiškino: už liekarstvas (vaistus) aptiekorius imąs brangiai, tai iš jo galima ir brangiau prašyt. Žeimely nėra daktaro. Retai kada pas ligonį mūsų žmonės daktarą parsiveža arba iš Latvijos, iš už kelių mylių, iš Rundalės pilies, arba iš savo krašto, iš Joniškėlio miestelio. Tai Žeimely gydo vienas pats aptiekorius, kurs uždirba ir už daktaro darbą... Mat kokius gražius namus pasistatęs! Kodėl iš jo neimt brangiau.

Lauksody sustojom prie špitolės, tai yra prie medinių namų, kuriuose iš pryšakio priesienėlis, iš kurio į dešinę – vargamistros (vargonininko) kambarys, į kairę – zakristijono toks pat kambarys, o iš užpakalio – tokie du kambariai su priesienėliais – vienam dvi senutės, kitam – vienas vargšas senis. Vieną tų senelių motina pasikvietė pas mus daržo ravėt. Paskui pasukom į klebonijos kiemą. Virtuvėj radom gaspadinę (kunigėlio filialisto šeimininkę), beverdant uogienę. Motina čia prisižiūrėjo, kaip ana verda, paklausinėjo. Nuėjome toliau į kambarį – padlaga (grindys) plytomis išklota. Čia kunigėlio valgomasis. Toliau pakajus (seklyčia). Klebonėliui motina įteikė pusę rublio atlaikyt skaitytines Mišias už jos tėvo, motinos dūšeles (sielas). Klebonėlis paklausė manęs: „Ar norėtum būt kunigu?“ Nieko neatsakiau. Tokio netikėto klausimo visai nelaukiau. Iš pakajaus išlydėjo jis mus per gonkelį į jo sodnelį. Takeliu motina su manim nuėjo pro vartelius į šventorių, iš kur pro kitus vartelius – į dvaro sodną, į kiemą, į rūmus.

Čia virtuvėj radom dvi mergaites: viena virė pietus, kita nubėgo pro kitas duris pranešt, kad mes atėjom. Ta grįžus nusivedė mus į pakajų. Prie pailgo stalo sena pana gėrė arbatą. Atėjo iš kito kambario dar tokia pat nebejauna pana, su knyga, ne maldaknyge, kitokia.

Pirmoji mus pakvietė sėstis prie stalo. Pamylėjo mus arbata su pyragaičiais. Paskui jiedvi pasikvietė mus į didelę seklyčią, salioną. Pirmą kartą pamačiau tokį gražų pakajų, daug gražesnį negu Bardiškių Keršansko seklyčia.

Grindys blizga rudai nudažytos, ant jų pakloti takeliai. Sienos šviesios, žalsvai išmargintos. Lubos išbaltintos. Dideli langai pridengti tinkleliais. Kertėj (kampe) įmantri didelė skrynia ant kojų, girdi, muzika – fortepijonas. Kitoj kertėj – šėpa (spinta); joje ant lentynėlių pristatyta knygų. Tarp langų prie sienos, beveik nuo grindų ligi lubų – didelis zerkolas (veidrodis); jame pamačiau pats save. Prie kitos sienos, prieš langus, kybojo geltonai blizgančiuose rėmuose paveikslas – sakė Adomo Mickevičiaus, kuris rašęs lenkiškai ir drukavojęs knygas apie lietuvius. Po paveikslu – daili kanapa, apmušta žaliu aksomu; taip pat dailios didesnės ir mažesnės kėdės, minkštos sėdėt, apmuštos aksomu. Ties kanapa – apskritas stalas, dengtas žalsva, marga skotertim (staltiese), labai švelnia. Ant jos – didelė knyga.

Jaunesnioji pana liepė mums atsisėst ir pažiūrėt. Knygoj ne litarai (raidės), o paveiksliukai. Tai, girdi, albumas. Pirmas paveikslėlis, pasakė: buvęs toks Lenkijos-Lietuvos karalius Jogėla. Dar kiti Lietuvos kunigaikščiai, vienas – Kęstutis, kurs Palangoj nuo Perkūno židinio pasivogęs gražuolę Birutę, sau žmonelę. Panos su mumis kalbėjo lietuviškai, tarp savęs lenkiškai. Stebėjaus, kad mums tos panos labai malonios. Motina pasisakė atėjus panelių paprašyt kalakutų kiaušinių, nors porą; už juos atiduotų nors dešimt ar daugiau vištų kiaušinių. Vyresnioji panelė pažadėjo, kai bus, dovanosianti; savo vištų daug turinti ir savo kiaušinių pakanka. Ji išlydėjo mus per prieškambarį, per gonką (prieangį).Grįžom takeliu per klebonijąprie savo Balčiuko. Kitą vasarą Diržiuos pas mus išaugo kalakutas ir kalakutė.

Paskiau mūsų kieme dirbdavo apysenis dėdė; vadino jį Balčiūnu. Vieną kartą jisai pasipasakojo: gimęs jis Pašvitinio bobilių (kampininkų) sodžiuje. Kiekvienas kiemas teturėjęs tik po vieną dešimtinę dirbamos žemės ir dar kiek ganyklos. Ten pat, prie Laitiešinių ūkininkų sodžiaus, kur kiekvienoj duboj po 30 dešimtinių, tebėra likusio vyskupo dvaro likutis – tiktai aštuonių desiatinų sodyba su daržais. Dėdei Balčiūnui pasisekę užkuriu išeit į kito sodžiaus kiemą, kur jis vedęs našlę su vaikais. Kai našlė mirė, vaikai išaugo, šie jį išvarę. Tai jis virtęs darbininku. Tas dėdė darbininkas papasakojo ir apie Lauksodžio dvarą. Maždaug prieš šimtą metų dvaro rūmuose ponas kėlęs balių – didelę puotą. Ponas įkaušęs, pasigyręs: „Be mano žinios į dvarą niekas negalįs įvažiuot“. Vienas bajoras paprieštaravęs: „Ponas – savo, bajoras – savo“. Juodu susikirto lažybų: ponas pasižadėjęs, jei pralaimės, savo dvarą atiduos bajorui. Tas bajoras dvaro neturįs. Ponas taręs: „Kai tu pralaimėsi, atiduosi man savo žmoną gražuolę“. Bajoras kiek patylėjęs, ištaręs: „Gerai“. Svečiai nusikvatoję. Lauksodžio klebonėlis irgi buvo įsismaginęs, pokštelėjęs savo ranka per pono ir bajoro sudėtas delnais dešines rankas. „Bravo, bravo, bravo!“ – sušukę svečiai. Bajoras dar gėręs, gėręs ir išnykęs.

Kitą dieną tas bajoras atsiradęs Diržių sodžiuj, Viktoro Navicko (Diržiuos trys Navickai) kieme. Tam Navickui pastatęs šnapso (degtinės) butelį. Kol tą butelį juodu ištuštinę, bajoras atidavęs Navickui savo drabužius, pats Navicko naginėmis apsiavęs, šio sermėga apsivilkęs, nušiurusia kepure apsimovęs. Dar pasiskolinęs iš Navicko kumelę, pakinkytą į roges, ir išvažiavęs per sodžių, toliau vieškeliu, į kairę Ragankeliuku, įžambiai (įstrižai) per Diržių lauką ir krūmus į Lauksodžio dvaro mišką. Tą dieną dvaro bernai kirto medžius malkoms. Bernams bajoras pasiūlęs ir arielkos (degtinės) butelį. Šie apsidžiaugę, ištuštinę. Bajoras bernų paprašęs, kada

kraus medžius sau, kad prikrautų ir jam į roges. Kai jie išsijudino iš vietos, į bernų vežimų eilę bajoras įsispraudęs su savo vežimu. Pro dvaro plačius vartus sargas praleido visus vežimus. Bajoras su savo vežimu privažiavo prie dvaro rūmų gonko ir iššovė iš pištalieto (pistoleto).

Tučtuojau išbėgo svečiai ir ponas. Ponas sušukęs: „Ko tu, sermėgi, kvailioji?“ Bajoras atsiliepęs: „Aš dabar savo dvare“. Ponas pažinęs bajorą, išskėtęs rankas... Nusiminęs ponas. Suprato lažybas prakišęs.

Bajoras tapo Lauksodžio dvaro su baudžiauninkų Nociūnų, Gelčių, Kūkų sodžiais savininku. Šis bajoras esąs senelis ar prosenelis minėtų senų panelių Vereščinskaičių, kuriom abiem drauge – per šimtą metų, – juokėsi dėdė Balčiūnas. Aną poną Vereščinskas išlaikęs dvare ligi gyvos galvos.

Gera gyvent eiguliui

Vasarą, šventadienį po pusryčių, veikesas Jonas nusivedė mane pas savo tėvus. Išėjova iš Diržių ne vieškeliu į Steigvilius, bet, išsukę iš jo į dešinę, per kitą mūsų lauką Skarulkeliuku, toliau pro Steigvilių miško degimus (ten miško medžiai apdegę, išdegę), toliau į Karpio girią, kur Jono tėvas tarnavo lesvinčium (eiguliu). Eigulio trobelė – girios vidury.

Ponas Karpis, – pasakė Jonas, – labai didelis ponas, turįs daug dvarų, sodžių, miškų; pats gyvenąs už 4 mylių, Joniškėlio miestely, dideliuos rūmuos, važinėjąs karietoj, ketverta arklių, laikąs miestely ligoninę žmonėms gydyt; didelis juokdarys esąs.

Trobelėj Jono tėvas tuoj mudviem ant stalo pabėrė šviežių riešutų. Kai juos sukrimtom, liepė ans man pereit į antrą keliuko pusę, lipt į lazdynus, kiek nori riešutaut. Žinoma, jų privalgiau kiek lindo. Palaksčiau po mišką. Jono sesutė pietums išvirė gardžių raudonų barštelių ir iškepė kurapkos mėsytės. Tokios nebuvau valgęs. Dar mėlynių uogų su pienučiu srėbėm. Gera eiguliui gyvent, maniau.

Giraitę, kurią saugojo Jono tėvas Žyčevičius, vėliau didikas Karpis atidavė savo sodiečiams. Žyčevičius, atleistas iš eigulio tarnybos, atsikraustė į Diržius, pas mus, į kalvio Navicko Juzės butelį. Kalvos (kalvės) Juzė, atsiėmęs iš brolio Augusto savo dalį, gavo jų rėžio galiuką prieš mūsų kiemą, antroj vieškelio pusėj. Čia nudrėbė jis iš molio sau kalvą. Kažkur pirkęs trobesį čia pasistatė jis namelius dviem galais su priesieniu vidury ir ėmė savarankiškai kalviaut.

Žyčevičiaus tėvas – puikus meisteris staliorius (dailidė). Padirbo jis mums dailią, poliruotą, švelnią gelsvą kanapą, apmuštą cerata, beveik

minkštą sėdėt. Iš dviejų senų kanapų seklyčioj vieną visai prastą išnešė į sodno klėtelę, antrą, – sako, – dėdės kunigo Ignato, dar klieriko padirbtą, nustūmė į išmestosios vietą, o į jos vietą pastatė naują – gelsvąją. Padirbo Žyčevičius ir komodą bieliznai (skalbiniams, marškiniams) sudėt.

Kitais metais mano tėvas leido Žyčevičiui sodžiaus vidury, antrojo mūsų lauko, antrojo rėžiaus gale, pasistatyt sau namelį. Po kelerių metų tą namelį iš jo tėvas nupirko. Žyčevičius išsidanginęs į miestą ir ten pasistatęs sau namus. Kol gyveno jis kalvio Juzės bute su trimis dukterimis, vyresnioji duktė vietoj mirusios motinos šeimininkavo jam. Antroji dirbo pas mus kaip pusmergė, o trečioji, pati jauniausioji, mokėsi megzt, siuvinėt.

Vieną sekmadienį – visi buvo išsiskirstę į bažnyčią, visos Žyčevičiūtės susirinko mūsų gryčioj. Jos ėmė kalbint mane, kad aš būčiau kunigėliu. Vyresnioji pasakė man tarnausianti gaspadine, antroji – audėja, trečioji – pakajavoji (kambarinė). Pagalvojau, argi jos žinotų, kad Lauksodžio kunigas kalbino mane kunigu būt. Tada, sakė jos, duosiąs aš joms kiek norės lašinių, kiaušinių, sviesto, sūrių ir pyragų valgyt. Mat koks kam likimas!

*

Saulėta diena. Į gryčią įeina neapažįstamas, apsidairo, atsisėda ant suolo, klausia, kur gaspadoriai. Juozapota ausdama atsakė: nėra namie. Jis atrodo apsivilkęs ne sodietiškai. Manau, svečias. Prieinu: bučiuoju jam ranką sveikindamasis. Paprašo užkąst. Iš krosnies, iš puodo į bliūdą (dubenį) Juozapota įpylė barščių, atriekė duonos riekę, padavė medinį šaukštą. Valgo jis; pakalbina mane, kitus vaikus. Išeina Juozapotos išlydimas. Kas jis, ko jis buvo atėjęs, nepasisakė. Keista. Po kelių dienų išgirdom. Toksai žmogus buvęs Steigviliuose vienam kieme. Nieko jam nedavę. Kai jis išėjo, namiškiai pasigedo kažkokio drabužio. Vadinasi, būta vagilio.

Kitą kartą, pavakariu, žmogus, apsiavęs naginėmis, atvedė batuotą jaunuolį. Tete tebebuvo Diržių desiatniku (dešimtininku). Jaunuolis per desiatnikus buvo varomas iš Žeimelio į Pakruojį pas asesorių. Atvedė jį ne pats Nociūnų sodžiaus desiatnikas, jo darbininkas. Kol kas sutemo. Nakčia reikia nakvot. Tete pakvietė kažkurį kaimyną, tasai atleido (atsiuntė) savo darbininką varomojo jaunuolio saugot. Šis atsigulė gryčioj ant suolo, nusimovęs batus, o sargas – prie krosnies, ant primūryto suolelio. Naktį, kai visi miegojo, jaunuolis pasiprašė oran ir išėjo basas. Sargybinis, matydamas paliktus po suolu batus, patingėjo išeit į kiemą. Laukė, laukė jis jaunuolio grįžtant, nebesulaukė. Tas basas pabėgo. Oras buvo ne per šaltas. Kaip pasibaigė tas įvykis, negirdėjau.

*

Diržių sodžiaus žemė buvo padalinta į tris laukus. Laukas nuo lauko atskirtas siauru, vadinamu Paužvarės keliuku**.** Aplink visą žemę, iš visų keturių pusių tokiais pat keliukais, vadinamais sienomis, buvo važinėjama. Tos sienos Diržių žemę skyrė nuo Lauksodžio dvaro ir Nociūnų valsčiaus žemių šiaurėje, nuo Steigvilių – pietuose; rytuose – nuo Bardiškių ir vakaruose – nuo Petronių ir Kūkų sodžių žemių. Per visus tris laukus ėjo platus vieškelis, žvyruojamas, nuo Steigvilių į Lauksodį, galima sakyt, nuo Linkuvos į Žeimelį arba net nuo Panevėžio į Mintaują. Prie to vieškelio, iš abiejų šonų, glūdėjo Diržių sodžius, sodybos su trobesiais – per visą vidurinį lauką. Lygiagrečiai su vieškeliu iš pietų į šiaurę tekėjo Beržtelis, besivingiuodamas per Diržių ir Bardiškių žemes. Kertėj prie Bardiškių-Nociūnų žemių, aukštėlesnėj vietelėj, augo kulynai (krūmai), vadinami Trakeliais. Iš kur toks vardas, niekas nežinojo ir nesuprato. Kas kita – tam pat trečiam lauke – Didžbala, rudenį ir pavasarį apsemiama vandeniu, o vasarą – šienaujama. Vardas visai suprantamas taip, kaip ir šalia Didžbalos Lapkalnis – aukštesnė vietelė, kur augdavo žemuogės. Per tą lauką įžambiai tęsėsi dar keisto vardo Ragankalnis, nuvedąs į dvaro mišką. Spėliojama buvo, jog ten kadaise gyvenęs raganius – burtininkas. Ganydams arklius su kitais vaikais jokio raganiaus gyvenimo vietelės neradome.

Tame pat lauke, ganyklose, prie Kūkų sienos, krūmuose, buvo įsispraudęs mažutis, kelių kiemelių sodelis (kaimelis). Vargingai ten gyveno Diržių bobiliai, teturėdami kiekvienas po tris dešimtines žemės, po karvę, po kuinelį (prastą arklį), kuriuos ganydavo sodžiaus ganykloje.

Prie Paužvarės keliuko, prie šiaurinio, kuriuo važiuodavom į Bardiškius pas dėdę Čepą, prie pat sienos, buvo aptverti Diržių kapai (kapinės). Tarp Bardiškių ir Diržių sodžiaus sodybų, abipus Beržtelio, žėlė mūsų sodžiaus pakluonės. Antrapus mūsų gatvės, į vakarus vidurinis laukas buvo perkirstas grafo Tiškevičiaus liekno. Šiapus liekno laukas ežiomis buvo išskirstytas į 28 rėžius. Iš tų rėžių kiekvienam ūkininkui paskirta po 2 rėžiu. Tai visi 13 ūkininkų turėjo 26 rėžius. Gi 2 kraštutiniai rėžiai vėl buvo ežiomis skersai padalinti kiekvienam ūkininkui iš eilės.

Už liekno – jau galvijams ganykla. Prie pat Kūkmiškio sienos – minėta baugioji pakaruoklė – jos kapas. Kiti du laukai sutvarkyti maždaug taip pat, kaip ir vidurinis. Ir ten ganyklos, krūmai, ir Beržtelio pievos, ir ariamų dirvų rėžiai, ir skersinės. Kertėj, prie Steigvilių ir Petronių žemių, grafo liekno eigulio sodybėlė ir laukelis. Pro ją einąs į Pašvitinį šunkelis ir Skarulkelis.

Aplankęs tėviškę dėdė kunigėlis Ignatas savo broliui Pranui, taigi mano tėvui, pataręs nusipirkt Draudelių dvaro žemės už Pašvitinio miestelio. Dvarininkas pigiai pardavinėjęs žemę dalimis. Kunigas net pažadėjęs duot pinigų. Vėliau pas jį savo reikalais važinėjęs podinas Antanas, parvežęs iš jo du tūkstančius rublių. Kol kas tuos pinigus savo vardu podinas įdėjęs į Bauskės banką, paskiau kažin kodėl juos perkėlęs į Mintaujos banką. Tik kai tėvas iš to dvarininko išderėjęs du žemės gabalu ir davęs šiek tiek rankpinigių, podinas iš banko išėmęs tuos du tūkstančius ir atidavęs tėvui; dar pasakęs: „Mat koks aš! Galėjau juos pasisavint, o atidaviau“.

Jau po šitų įvykių laučasai Pogučauskas buvo pranešęs apie Diržių žemės su lieknu išpardavimą. Tetė nebestabdė Draudelių žemės pirkimo. Tėvui patiko, kad ten ne ūkininkų rėžių žemė, bet dvaro žemės gabalai: vienas – vienapus vieškelio dirva su mišku; kitas – kitapus vieškelio vien dirva. Be to, vieškelį žvyruoja ir tiltus taiso tik ūkininkai, o dvaras teduoda žvyrą ir medžių.

Jau tėvo buvo susitarta su kitu pirkėju. Baltazaras iš Vaškų parapijos atvažiavo pas mus, pernakvojo ir išsivežė tėvą į Šiaulius ir į Kauną geležinkeliu pirkimo dokumentų padaryt. Baltazaras pirko pačią dvaro sodybą su 90 desiatinų žemės, o tėvas iš viso apie 50 desiatinų su senomis trobomis, kuriose gyveno arendorius (nuomininkas) Katinas. Šios trobos buvo apleistos, taisytinos. Ten persikraustyt tėvas nepanorėjo, paliko Katiną nuomininkaut. Sutartis buvo parašyta, pasirašyta. Katinas pasižadėjo tėvui mokėt per metus po t**ris** šimtu rublių ir trobas sutaisyt, apdengt naujais šiaudiniais stogais. Tokiu būdu tėvas, būdamas grafo Tiškevičiaus nuomininku, pats įsigijęs sau nuomininką. Paskiau, kai rusų vyriausybė įsakė diržiečiams, buvusiems baudžiauninkams, žemę išpirkt iš grafo per 49 metus, tėvas nuomojamą žemę tam tikra sutartim su grafo įgaliotiniu apsiėmė išpirkt per septynerius metus. Padėjo išmokėt Katino nuompinigiai.

Paskiau teko man pamatyt tuos Draudelius. Per Pašvitinio miestelį – apie pustrečios mylios nuo Diržių, o tiesiau, per mišką, pro eigulio Žyčevičiaus trobelę – tik dvi mylios. Šituo keliu važiuojant man buvo parodyta vėjo malūnas (melnyčia), kurį Navicko Jonas užkariavo, laimingai gyveno.

Jau ir Kūčios

„Šiandien Mykalojus, – džiaugiasi Justinas: dabar mūsų laisvos dienos“. Tai būta dekabrio (gruodžio) 6 diena – paskutinė sodžiaus darbininkų darbo metų diena. Šitą dieną jie tešėrė gyvulius pusryčiams ir pietums. Po

pietų arkliu rogėmis atvyko brolis Justino parsivežt į savo trijų desiatinų (dešimtinių) bobiliją. Tuoj mano motina iš krosnies gryčioj ant stalo padėjo karštų kopūstų srėbt, virtos kiaulienos, kvietinio ragaišio jiedviem valgyt. Tėvas atnešė uzboną (ąsotį) alaus. Gėrė visi trys. Justinui tėvas sumokėjo 15 rublių algos. Pusę algos Justinas savo reikalams po truputį jau buvo išsiėmęs; šiek tiek pragėręs. Motina atidavė dvejus dėvėtus marškinius ir drobines kelnes. Suderėta kitiems metams alga. Tokia pat, pernykštė, tik priderėta dar milo eilė: žiponas (švarkas), kamzelka (liemenė) ir kelnės. Justinas pasižadėjo grįšiąs į darbą po Trijų karalių šventės januariaus 6 d. (sausio mėn.).

Paskiau ratais atdardėjo antrojo vaikeso tėvas. Tuodu taip pat buvo vaišinami. Šiam vaikesui sumokėta 18 rublių; tris rublius ir jis jau buvo gavęs. Alga kitiems metams nederėta. Jis nepasiliko toliau tarnaut.

Kai abu vaikesai išvažiavo, atsirado ir kitų giminės. Ir šiuos vaišino taip pat. Juozapota pas mus tarnavus kelerius metus. Jos metinė alga 18 rublių. Paduotus jai pinigus grąžino tėvui laikyt. Ir Juozapota žadėjo grįžt nederėdama algos. Pusberniukas ir piemenė kitiems metams nesuderėta. Pasiliko tik pusmergė; ji buvo vadinama taip, gi iš tikrųjų ji buvo suaugusi mergina, tik nemokėjo dar austi.

Nuo tos dienos tėvas pasidarė Diržių sodžiaus desiatniku (dešimtininku). Iš staršinos jis gavo tam tikrą kepurę kietu snapu ir kietu spalvotu apjuostu. Kai jis su tokia kepure ant galvos, jo žmonės turi klausyt. Dešimtininku vieneriems metams tampa kiekvienas sodžiaus ūkininkas iš eilės. Visų valsčiaus dešimtininkų viršininkas – Žeimelio policininkas – uriadninkas, rusas, bet turi pats klausyt valsčiaus staršinos, taip ir savo seniūnijos starostos. Be to, valsčiaus sueiga išrenka du sotniku (šimtininkus) – uriadniko padėjėju. Tai dešimtininkas turi klausyt ir sotniko. To negana. Keletos valsčių uriadnikams viršininkas pas mus – Pakruojo miestelio policijos asesorius – rusiškai vadinamas stanovoj pristav.

Tuo metu buvo įsakyta, kad dešimtininkai iš eilės turi vieną savaitę patarnaut asesoriaus kanceliarijoj. Prieš pat Kalėdų šventes tą patarnavimą atlikt turėjo Diržių dešimtininkas. Į Pakruojį tėvas nuvežė aną pusmergę ir paliko asesoriui. Parvežt jos tete buvo priprašęs mūsų grytelninką mūrniką (mūrininką) per Kalėdas.

Prie Kūčių stalo susėdom tete, mama, mes, vaikai, ir grytelnikas – mūrnikas su žmona, kurie padėdavo gyvulius šert. Iš įpročio, per visą dieną nevalgę, džiaugėmės susilaukę pirmos žvaigždės danguje, o dvylikos patrovų (patiekalų) – gryčioje. Įdomiausia – bernelio pyragas, baltutis,

plonutis, kaip popieris, dabar padėtas ant stalo, ant šieno, prižarstyto po drobine skotertim (staltiese).

Persižegnojęs, sukalbėjęs „Tėve mūsų“ tete tarė: „Kadaise vakare Betliejaus miestely, pašiūrėj gimęs kūdikėlis Jėzus, Dievo sūnelis. Kai išaugęs, jis duoną laužęs, dalinęs savo mokiniams – apaštalams. Tatai prisimindami Kūčių vakare katalikai taip pat daro“. Ir tete laužė bernelio paplokštėlį, padalino mums visiems po šmotelį (gabalėlį). Burnelėj jis tirpte ištirpo.

Mama ant stalo padėjo karštų šutintų bulbių ir įrūgusių kopūstų. Ėmėm plūkt (skaniai srėbt). Toliau iš eilės: raugyti grybai su rugiene duona, virti kviečių grūdai, žirnių sriuba, silkės su naminėm garstyčiom, barščiai su miežieniu ragaišiu, pagaliau avižienis kisielius su saldžiuoju sirupu. Nets (net) persivalgėm.

Mūrnikas prisisotinęs prašvokštė pro dantis: „Jėzus Kristus be duonos davęs gert ir vyno“. Tete atsiliepė: „Taip tai taip... Bet Katalikų bažnyčia, matyt, pristigo vyno žmonėms, teturi tik kunigams. Tai per Kūčias vyno mes ir neragaujam. Gal klebonijose ir geria“. Mūrniko būta latvio, liuteronio. Jis pabrėžė: jų tikintieji žmonės, jų macitojai (mokytojai, lyg kunigai) Komuniją dalinant duodą, kaip Jėzus nustatęs, ir duoną, ir vyną. Mama neiškentė: „Komunija – sakramentas. Nėra ką apie ją liežuviais vapėt“.

Po vakarienės tete su mūrniku išėjo į diendaržį patikrint, ar tvarkoj arkliai, galvijai; paskiau grytelninkai išėjo. Priesienio duris užsklęstė. Ruošėmės gult. Tik štai pasibeldė. Kas čia dabar? Gi pusmergė iš asesoriaus parbėgo. Mat, kaip jai rūpėjo šventvakaris – Kūčių vakarienė! Koks jai džiaugsmas! Kūčių likučiais kūną ir dūšią prisotino.

Ji pasipasakojo, kad šiandien asesoriaus bute apsidirbus (viską padarius), padlagas (grindis) išplovus, viską sutvarkius, tik laukus, žinodama, kad rytoj jos parvežt iš mūs kas nors atvažiuos. Tik štai asesoriaus pišorėlis įteikęs jai voką nunešt į Klovainius, kurie už Linkuvos nuo mūsų; o naujai atėjusiam pakruojiečiui dešimtininkui liepė kitą voką pristatyt į Žeimelį. Prašius ji pišorėlį permainyt – voką į Žeimelį atiduot jai, o aną – pakruojiečiui. Ans sutiko pakeist tik tada, kada ji atidavus anam savo auksiną (15 kapeikų). Tada išsiskubinusi namo.

„Vaje, tai tu pėsčia parsprukai!“ – šūktelėjo motina. Iš tikrųjų, žiemos šalčiu mergina 4 mylias (28 varstai) per 7 valandas parsmukus namo. Tiesa, ji vėlai vakare eit per Linkuvos miestelį nenorėjus ir skubėjus šunkeliais, sutrumpindama kelionę… „Vis dėlto, – tarė tėvas, – tu padarei baisiai pavojingą žygį. Kur pritūpus pailsėt, galėjai mirtinai susišaldyt“. Ir tėvas davė jai alaus išgert, sušilt. Asesoriaus voką-paketą, pasakė, rytoj uriadnikui atiduos.

Užgavėnės

Ryto (rytoj) prasidės gavėnia – septynių nedėlių pasninkas – septynias savaites sausai valgyt: be mėsos, be pieno. Tai šiandien, utarnike (antradienį), reikia atsivalgyt, pasismaguriaut bent po vieną kartą už kožną (kiekvieną) gavėnios savaitę – mėsytės paplūkt: rytmečių, pusryčių, priešpiečių, pietų, pusdienių-pavakarių, večerijos (vakarienės), pagaliau – priešgavėnių. Ir iš tikrųjų – valgyta, persivalgyta avienos, kiaulienos, jautienos, kumpio, dešrų. Pusdieniams nebenorėta mėsos. Tada kepė pampuškų (vok. Pfankuchen – blyneliai), o priešgavėnių – lakšinių.

Po pusryčių prie diendaržio tete su pusberniu stato ant rogių, riša vadžiomis didelį, aukštą aludarį kubilą, kinko Balčiuką, kabina jam po kaklu dzinguliukus. Ateina mūsų ir Augusto Navicko pusmergės; rankose – po ilgoką kartelę. Abi įsirita į kubilą. Pusbernis sėdasi prieš kubilą ir drožia per sodžių. Klausiamas tete aiškina: „Mat burtai“. Mergaitės važiuodamos zvimbia kaip bitelės. Iš kiemų šoka vaikesai su kibirais vandeniu jas apliet. Tos ginasi kartelėmis. Jei pasiseks apipurkšt, tai vasarą bičių spiečius bus pagautas; jei ne – tai spiečius paspruks.

Pargrįžta. Pusbernis juokiasi, merginos apsiašarojusios, šlapios. Pirmyn per sodžių pravažiavę laimingai. Kai grįžo, ties Navickais – Aleksandro kiemas vienoj vieškelio pusėj, Viktoro – antroj. Iš abiejų kiemų išbėgę vienkart du, pliumptelėję vandenį, pataikę, primurkdę mergiotes.

Apie pietus į kiemą įskubėjo eržilas, važiuky – podinas Antanas Požela. Mama skubiai į priesienį ir samteliu plėkšt jam už apykaklės. Tas: „Kokie čia monai?“ Mama: „Pagausim spiečių, būsim bičiuliai“.

Paprotys – bičių spiečium lakstyt jaunimui buvo įdomu: savo vikrumą parodyt, drąsiai su skambučiais važinėt, lyg erzint, bet ištrūkt sausam. Mėginau ir aš, tada gimnazistas. Tete pakinkė man į važiuką mūsų stainavąjį (arklys, laikomas atskiroj kūtėj – stainioj, gauna žirnių, avižienių šiaudų kratinio, kai visiems į lovį, į vandenį beriamas vienas miltų gorčius; tai stainavajam ėdžiose vien šienas, o į lovį pilamas visas gorčius). Prisirišęs garsų skambalėlį išdūmiau per Diržių sodžių, toliau – per Bardiškių... Mačiau kai kur bėgant per kiemą vieną, kitą su kibiru, bet nespėjo pro vartus iššokt. Tačiau padariau klaidą. Bardiškių ulyčgaly apsigręžiau. Dėdės Čepo ir Jaro kiemuose prie vartų tebestovėjo vaikesai su kibirais. Tai pakliuvau. Išsisukt į šalį nėra kur. Sustojau ir klausiu: „Ar namie dėdė Dionyzas? Jį kviečia mama ryto (rytoj) pas mus ateit“, – sugalvojau. Gal dėl tos šnekos, gal tiesiog pasigailėjo manęs su gimnazisto kepure, praleido tie vaikesai.

Pelenų diena

Pelenų diena – sereda (trečiadienis), pirmoji gavėnios diena. „Žmogau, atsimink! Kilęs tu iš dulkės, virsi dulke", – taip tardams tete savo galvą apibarstė pelenais, kai gryčioj visi susirinko pusryčių. Kartodams tuos žodžius, imdams dešinės rankos nykščiu ir smilium iš kairės delno – pelenų po žiupsnelį, apibarstė mamai ir kitiems galvas. Tas nepaprastas įprotis kasmet kartojosi Diržiuose, mūsų kieme, paskiau ir mano šeimoj, net Sibire. Šiemet, 1945-ieji vasario 14 d., Vokietijoje, Liubene, aš sirguliavau šaltam kambariūkšty. Dukters gydytojos Birutės dukrelė Ramutė atnešė man pelenų žiupsnelį, kad apibarstyčiau ir palaiminęs grąžinčiau joms apsibert. Mat, kaip įsišaknijęs tasai prasmingasis įprotis.

Po vakarykščių Užgavėnių Diržiuose visiem patiko pelenės – sausi pusryčiai – duona, dažoma naminėmis garsvyčiomis (garstyčiomis), šutintos bulbės su kopūstais, su alyva. „Maciukui septinti metai, galės gavėnią jau pasninkaut", – prasitarė mama. „Per mažas, tik rudeniop tesukaks jam septinti metai", – atsiliepė tete. „Na, gerai, visiem vaikam išvirsiu kiaušinių", – sutiko mama. Kai pamačiau mamą kaičiant kiaušinius, patyliukais šiltai apsivilkau, sprukau per priesienį, pro užpakalines duris į sodnelį, sustojau prie namų kertės, kad manęs nepamatytų. Netrukus girdžiu mamą, išėjusią pro užpakalines duris į kiemą, šaukia mane. Neatsiliepiau. Kai sušalau, grįžtu į gryčią. „Kur buvai prapuolęs? – sako motina, – tavo kiaušinis jau suvalgytas". Lengviau atsidusau. Tą gavėnią kaip ir visi pasnikavau.

Maistas – duonutė su naminėmis garstyčiomis, sausi barščiai, t. y. be mėsos, be pieno, žirniai, pupos, grybai, kai kada silkė. Iš Rygos podinas Antanas parvežė silkių bačką (statinę). Ją įrideno į gryčią, pakėlė ant rėčkos (puskubilio), skerspjūve perpjovė pusiau, privarvėjusį į rėčką sūrymo skystimą supilstė atgal į tas pusbačkes. Podinas paklausė: „Katrą imsi?" Tėvas parodė vieną. Podinas išsivežė antrą. Tuomet, išskyrus seredą, pėtnyčią ir subatą, kasdien visi gaudavom po kąsnelį silkių sukramtyt. Gavėnia tęsėsi septynias savaites – nuo Užgavėnių antradienio ligi Velykų sekmadienio. Turėdavom, sako, išpasninkaut tik 40 dienų, kad Jėzus Kristus tyruose tiek dienų būdavęs. Gi iš tikrųjų pasnikavome pirmą savaitę 4 dienas ir kitas šešias savaites po 7 dienas, iš viso 46 dienas. Nereikėjo, girdi, pasnikaut sekmadieniais, tai ir būtų kaip tik 40 dienų. Bet iš pamaldumo bei uolumo žmonės pasnikaudavo ir tuos šešis sekmadienius.

Velykos

Verba plaka, verba plaka.
Saulė teka, verba plaka.
Keltis reikia, mielas vaike!
Snaust pakako, verba plaka.

Taip burbuliuodama Juozapota verbos (ėglio – kadagio) šakele pliekė man per blauzdeles Verbos rytmetį. Tete, mama jau buvo pakirdę. Tik mes, vaikai, tebetįsojom seklytėlėj, savo lovelėse. Taip pažadinti sukilom ir mes. Pavasaris. Vieškelis, ypač ulyčia – maurai. Brido žmonės į bažnyčią; moterys rankose laikydamos maldaknyges su įterptomis verbos šakelėmis. Ir šitas įprotis gyvas ligi šių dienų. Šiemet, 1945 m. kovo 25 d., Vokietijoj, Liubeno mieste, Verbos dieną, mane tebemiegantį išplakė verbos šakele dukters Birutės dukrelė Ramutė, patyliukais įlindus į mano kambarėlį. Be to, Ramutė padovanojo man mažuliuką papuošalėlį – maumedžio bei žilvičio žaliuojančių šakučių su žydinčiomis žibutėmis, surištų į puokštelę – einant į bažnyčią įsismeigt į švarko atlapą.

Diržiuos per pietus vaikesas kamantinėjo pusbernį, kaip sekasi kiaušinį lydyt smala. Mat per Velykas (rus. vielikij, len. vielkanoc) daužoma kiaušiniais. Kas turi stipresnį, kitam pramuša, tas laimi sau pramuštąjį, suvalgo. Smala ar cukrum lydytas kiaušinis stipresnis už tikrą vištos kiaušinį. Pusbernis prisipažino paėmęs iš vištos gūžtos vieną, pradūręs jo drūtgalį, išleidęs baltymą, įlašinęs karštą smalą, bet, nemokėdamas, kaip reikia daryt, kiaušinį netyčia sutriuškinęs.

Prieš Velykas subatoj (šeštadienį) mama išvirė kiaušinių kapą, nudažė alksnio – ruda spalva. Nedėlioj (sekmadienį), kai grįžo iš bažnyčios, gryčioj atsigavėjant, mama padalino kiaušinių: vaikesams ir tetei po penkis, pusberniui ir abiem mergaitėm – po keturis, piemenėlei ir mums, vaikams – po tris. Prie stalo Justinas, pamiklinęs savąjį ir tetės, pramušė tetės smaigalį ir tučtuoj suplūkė. Antras vaikesas norėjo muštis su mergaitėmis. Jiedvi atsisakė: Juozapota geriau nešianti krikštavaikiams, o antroji – išmarginsianti ir už margutį pasisupsianti. Igniuko Lašiniaus kluone buvo pastatytos supeklės (supynės), viliojusios sodžiaus jaunimą. Kai pusbernis pramušė kiaušinį piemenėlei, tai ji tuoj ėmė žliumbt. Ją mama nuramino, duodama jai dar vieną kiaušinį.

Po pietų vaikesas mane pasikvietė į šalį, į kiemą, kad nieks nematytų, negirdėtų. Davė jis man tamsiai dažytą sunkų kiaušinį ir liepė jo nero-

dyt, bet eit pas Augustą Navicką. Jo vaikesas turįs cukrum lydytą kiaušinį. Kai jis mane pakvies daužytis, kiek patylėt, patylėt ir pasakyt: „Muškimės“. Tik neduok jam savo kiaušinio miklent (padaužyt į priekinį dantį, paklausyt, kaip skamba, ar stiprus). Nebijok, sako, tavasis neduš, akmeninis. Nuvėjau. Vaikesas sėdi ant suolo, prie stalo; senelytė, Augustino senelytė – ant lovos. Vaikesas, pamatęs mane, tuoj šaukia: „Turi kiaušinį, muškimės“. Aš dairausi. Senelytė: „Atstok, Jonai, neskriausk vaiko!“ Tas savo: „Kokia čia skriauda“. „Gerai, – sakau, – muškimės“. Ištraukiu kiaušinį iš kišenės, laikau saujelėj aprėpęs. „Parodyk, – sako, – pamiklinsim“. „Ne, neduosiu miklent“... „Žiūrėk, tai tu ar ne bet kokį turi?“ Aš tyliu. Pakreipęs galvą tarė jis: „Nu, laikyk!” – pokšt ir sutriuško jo kiaušinis. Kad suriks: „Snarglis! Tokį kiaušinį sudaužė”… Sprukau aš namo; nusigandęs, nė kiužo (sudaužyto) nepaėmiau, nors jis buvo cukraus prilydytas. Mūsų vaikesas, išgirdęs, kas atsitiko, džiaugėsi, kvatojo. Jį mama subarė, kad manęs daugiau neišnaudotų.

Tute Leonora

Vidurdienis. Į gryčią įeina apysenė moteris su terbomis per pečius. Atsisėdo ji ant suolo, prie durų ir kalba poterėlius, kaip ubagė (elgeta). Neduoda jai motina duonos riekės, kaip paprastai ubagams duodavo. Ją prašo nusikabint terbas ir sėstis prie stalo. Motina iš krosnies, iš puodo į dubenėlį įpila barščių, ant stalo padeda dar duonos riekutę ir mėsos gabaliuką. Motina klausia: „Kaip gi tu, Leonora, dabar su terbomis?“ Iš jųdviejų pašnekesio patyriau: Leonora – Nociūnų sodžiaus ūkininkaitė. Jos sesuo buvo ištekėjus į Diržius už Čepuko, kurio dubą dabar valdo Valiulis. Leonora pasilikus prie brolio, viengungio, gaspadinaut. Brolis vedęs žmoną. Leonora padėjus jam vaikus augint. Kai vaikai paaugo, broliui ir brolienei ji nebebuvo reikalinga. Bevargdama prisišliejus prie vargšų bobilių (kampininkų) ir ėmus ubagaut svetur. Leonora padarius įžadą davatkaut, vaikščiot į svetimas parapijas, į atpuskus. Jauna būdama tarnavus pas kaimynus ir Lauksodžio dvare. Kai nustojus sveikatos, padieniais ėjus, daržus ravėjus, verpus kai kam linus, pagaliau netekus jėgų toli klaidžiot, tenkinosi savo parapijos trimis bažnyčiomis, lankydama šventadieniais ir dienomis, kada į jas atveždavo numirėlius. Į Diržius vaikščiot pakiemiais drovėjusis: Valiulienė senelio Čepuko duboj jai giminė. Ta ją sušelpianti, bet mažai. Ana turinti daugiau rūpesčių dėl artimesnių giminių Varnauskų, dėl Karolio, klajojančio po Rygą, dėl sesutės, besibastančios po Petraburką. Tai į Dir-

žius su krepšiais atžingsniavusi pirmą kartą. Pasižmonėjanti lankydamasi po bažnyčias per atpuskus; poteriaujanti šventoriuose arba prie šventorių, ubagų eilėse. Geri žmonės apieravoją (aukoją) po skatiką, po kapeiką, kad pasimelstų už jų mirusius gimines.

Taip susirinkusi ji devynis rublius. Trūksta vieno rublio. Kam? Kunigėliui, kad jai mirus palaidotų su Mišiomis ir egzekvijomis. Kunigėlis pasakęs, jog ją už 10 rublių palaidosiąs iškilmingai, su Mišiomis ir egzekvijomis.

Bepasakojant šitaip ateina nei šioks, nei toks vyras, užsinėręs per petį nedidukę skrynelę tam tikru dirželiu. „Aaa, vengras, skatikėlių viliotojas“, – nusišypsojo tute (teta) Leonora. Daugiau ženklais negu žodžiais, linksmai, meiliai susikalbėjo, įtikino, kaip jis visokias ligas gydąs. Įkalbėjo mamai prieš gumbą lašų už auksiną (15 kapeikų). Susimerkė vengras su pusmerge; abudu išėjo į kamarą. Tute pašiepė: „Įpiršiąs jis merginai liubčiko bernužėliui priviliot“. Kai grįžo iš kamaros, mergaitė paprašė mamos paskolint jai griviną. O kam? Vengras atsakė: „Širdelė sopanti“. Mama kraipo galvą. Tute Leonora pašnibždėjo: „Duok, kitaip mergina ieškos vištų kiaušinių“. Tai ir davė.

Po pietų mano nematyta jauna dėdina atnešė mamai suverpus vilnas. Dabar išsipasakojo trise. Ta dėdina neseniai ištekėjusi. Jos tėvai ūkininkai prievarta išleidę ją į turtuolio ūkį. Vyro ji nemylėjusi ir nemylinti. Tai netrukus po vestuvių ji iš jo namų išbėgus. Vyras pasiskundęs kunigams, vyresnybei. Kunigai maitoję ją, prikalbinėję grįžt pas vyrą. Jei ką Katalikų Bažnyčia suvinčiavoja (sutuokia), moterystė nebenutraukiama; žmona su vyru turi gyvent drauge amžinai, ligi mirties. Kas, girdi, savavališkai išsiskiria, tą Dievas baudžia peklos (pragaro) kančioms. Nepaklausiusi nei kunigų pamokslų, nei tėvų barimo. Vieną dieną atvykęs policininkas su raštu ir ją varu nuvaręs į vyro namus. Vyras gryčioj, namiškių akivaizdoj, ją gėdinęs: ko (ką) tu, girdi, laimėjai, išbėgdama nuo manęs? Kai policininkas išvykęs pro priekines duris, ji – pro užpakalines... Tiek ją tematė. Dabar gyvenanti Diržių bobilių, kurie teturi po tris dešimtines ariamos žemės ir bendras ganyklas su Diržiais, sodžiuke. Verpianti, mezganti bobilio (kampininko) namuke. „Vargšė tu, – pastebėjo tute Leonora, – užsidirbsi gal duonai. O iš kur drabužėliai? Juk visa tavo pasoga ir kraitis pasiliko vyro namuose“. „Ne tokia aš durna, kaip gal atrodau“, – pasigyrė dėdina. Jo klėty užsakyta pasoginė skrynia pasiliko visai tuščia. Drabužėlius, audeklėlius po ryšelį, po ryšelį patyliukais išnešiojo bernužėlio padedama. „O pasoginiai pinigai – tuščia jų! Su meiliuoju bernužėliu užsidirbsim“.

Daug vėliau, kai jau dirbau Sibire, patyriau, kaip Katalikų Bažny-

čia laikosi moterystės sakramento. Užbaikalės srity, Troickosovsko mieste, XX amžiaus pradžioje tarnavo taikos teisėjas lietuvis pavarde Byla, nevedęs. Gavęs pusei metų atostogų parvažiavo į Lietuvą. Lankydamasis Kaune susipažino su jam įdomia panele, sulenkėjusia lietuvaite, katalike. Grįžęs į Troickosovską metus susirašinėjo su ta panele. Pagaliau ji atvažiavo Sibiran, į Sibiro sostinę, į Irkutsko miestą. Į tą miestą atvyko ir teisėjas Byla. Ten katalikų klebonas juodu bažnyčioj suvinčiavojo (sutuokė) katalikiškai. Troiskosovske juodu iki 8 metų išaugino dukrelę. Ten Bylienė tapo vietinės gimnazijos mokytoja. Įsimanė ji važinėt į Londoną pedagogikos pasitobulint. Dvejus metus tobulinosi. Pasiprašė vyro leist jai dar metus Peterburge pastudijuot. Tas leido. Kai Byla nudardėjo į Peterburgą, jam buvo įteikta Katalikų konsistorijos raginimas stot į teismą. Tas teismas nusprendė Bylų šliūbą (santuoką) panaikint, nes juodu susituokę be Kauno parapijos bažnyčios užsakų. Paskiau Bylienė ištekėjo už lenko daktaro.

Tute Leonora pasiliko nakvot, kitą dieną padėt mamai daržą ravėt. Rytojaus dieną, apie pusiaudienius, atpuškėjo uždusęs žydelis su kromu (nešuliu) ant kupros. Maiše – trys stalčiai (dėžutės be viršelių); stalčiuose – smulkūs tavorai (prekės). Stalčius žydelis buvo sukrovęs vieną ant kito į maišą. Žydelis ėmė girtis pigiai parduodąs geras prekes. Prasidėjo derybos, ilgos derybos: už kiek kiaušinių duoda tiek ir tiek adatėlių, guzikėlių (sagučių), kaspininkėlių... Derybos nesisekė. Tuomet jis kiek nusileido, mama kiek pridėjo, susiderėjo. Ko ir po kam (už kiek) pirko mama, nebeatsimenu. Sutvarkęs kromą žydelis paprašė duonos, cibulių lakštų, druskos. Žydelis buvo išalkusis. Sudorojo, kas buvo paduota dovanai. „Saulė netrukus leisis. Ligi Žeimelio bemaž mylia. Nebesuspėsi pareit. Nakvok!“ – pasiūlijo mama. „Negalima“, – atsakė jis. „Šiandien pėtnyčia, šabo vakaras“, – prie žibančių žvakučių jis turįs būt su žmona drauge.

Tute Leonora išėjo tik kitą dieną. Motina pridėjo jai ir duonutės, ir mėsytės, ir davė mažutį sidabrinį, turbūt griviną.

Pažinau dar kitą taip gimininga davatką – Mykoliškio Užpuro seserį. Šios nebeatsimenu. Šita jaunas dienas pratarnavusi Vaškų parapijos klebonijoje. Paskiau grįžus į tėviškę, pareikalavus iš brolio savo dalies. Tas pastatęs jai Linkuvoj namelį. Tame jos kieme, teisingiau pasakius kiemely, per Škapliernos atlaidus buvome mes pastatę savo arklius su karais.

Šita davatkėlė mano tėvams pasigyrė: užpirkus ji iš anksto, pirmyn už 30 metų kasmetines Mišias ar už jos sveikatą, ar už jos dūšią. Taip padaryt ją pamokęs kunigėlis vikaras. Tuoj ji jam sumokėjus po šešis rublius, iš viso šimtą aštuoniasdešimt rublių.

Kai apie tai po aštuonių dienų Škapliernos atlaidų motina papasakojo podinui Antanui, jis nusikvatojo: „O šitie 180 rublių mano kišenėj turbūt guli“. „Kaip tatai?“ – nustebo motina. Podinas juokdamasis nupasakojo, kad vieną vakarą su vikaru kortavęs štosą. Pradžioj podinas buvo kiek pralošęs, vėliau atsilošęs ir iš vikaro visus pinigus išlošęs. Norėdamas atsilošt vikaras paprašęs toliau lošt skolon. Kada pralošęs ans sumokės, – paklausęs podinas. Vikaras atsakęs: „Per tris dienas“. Podinas pabrėžęs: „Kortų skola – garbės skola“. Ir juodu ėmė lošt. Besikarščiuodamas vikaras pralošęs kaip tik 180 rublių. Trečią dieną vikaras skolą sumokėjęs.

Kalėdojimas

Paprastai Diržiuos kasmet kalėdodavo du kunigai: Pašvitinio klebonas Rimkevičius ar jo kamendorius (vikaras) ir Lauksodžio filialistas senelis, jo pavardės nebeatmenu. Buvo derlingi metai. Mūsų storastija (seniūnija) – Bardiškių, Diržių ir Steigvilių ūkininkai tais metais pasikvietė kalėdot ir Žeimelio filialistą, jauną kunigą Vaitkevičių. Mat mūsiškiai važinėdavo į Žeimelį seredomis (trečiadieniais) į turgų (prekyvietę), tomis dienomis ar sekmadieniais nueidavo į bažnyčią, net išpažinties. Na, gal ir dėl to, kad kunigas Vaitkevičius buvo labai vikrus ir malonus žmogus.

Šlapias, lietingas ruduo, pabiurę keliai. Iš Pašvitinio, iš špitolės, kur vargsta besveikačiai, pas mus į Diržius atbrido ubagas (elgeta) ir pasakė: tą ir tą dieną kalėdosiąs kunigas. Motina pavalgydino jį ir šį bei tą kalėdom įteikė.

Paskirtą dieną į Bardiškius, pas Keršanską, bričkoj, pora iššertų arklių atklampojo pats klebonas. Vakare pas Keršanską buvom pakviesti – tėvas, motina ir aš. Svečių buvo ir daugiau. Gražiojoj seklyčioj alučiu, užkandžiais vaišinamos daugiausia moterys. Pirmoj vietoj – klebonas. Seklytėlėj aplink atvežamą staliuką kortomis proferansą lošė lauksodietis filialistas su Ignatienės Juozuku Požela, Keršansko žentu Liku-Likevičium, atvykusiu atsitiktinai iš savo Vabalninko parapijos, ir Pašvitinio vargamistra (vargonininku). Prie kito apvalo stalo daužė stukalką (lošimas trimis kortomis) žeimelietis kunigas; su juo Edvarčiuks Požela, Nociūnų valsčiaus pišoris (raštininkas) Tiknevičius, Vaškų felčeris Banis, kuris į Bardiškius buvo atvežtas pas ligonį, ir mano podinas Antanas Požela.

Tarp svečių linksminomės mes trys berniukai: Keršansko Karoliuks, podino brolis Vytuliuks ir aš. Netikėtai Edvarčiuks pasikvietė Karoliuką. Pribėgom visi trys. Žiūriu, lošia nebe stukalką, o kitką – bančioką. Edvar-

čiuks liepė iš kaladės ištraukt kortą... Karoliuks ištraukė. Ta korta laimėjo. Ant stalo krūvelėj gulėjo pinigai. Visus tuos pinigėlius gavo Edvarčiuks. Iš jų Edvarčiuks du sidabriniu po 20 kapeikų davė Karoliukui. Panašiai laimėjo ir korta, kurią Vytuliuks, Edvarčiuko prašomas, taip pat ištraukė. Bet Edvarčiuks gavo ne visą krūvelę, tik dalį. Vis dėlto jis Vytuliukui davė keturias sidabrines grivinas (10 kap.). Pagaliau kortą ir aš Edvarčiukui ištraukiau, bet ji nieko nelaimėjo. Edvarčiuks prakišo, tačiau ir man jis davė vieną sidabrinį ir vieną varioką.

Seklyčioj imta dainuot – linksmai, garsiai. Mano motina traukė, kiti turavojo (pritarė). Tarp kitų padainuota klebono Rimkevičiaus mėgiama dainuška:

Daugel buvo tokių dienų,
Kad ubagai uliavojo,
Kad arielką čerkelyte
Iki dugno klojo.

Petras šlubis jau įtraukęs
Pradeda jau šokinėti,
O Tadukas žemažiūris –
Bobas kabinėti.

Gi tas Vincas, tas kupriukas
Ūmai griebė begę Rožę,
Apkabino, pamylavo,
Suktą, suktą tancių drožė.

Kaip ten baigės, kur tas galas,
Negaliu ašai žinoti.
Tik girdėjęs, jog žadėjo
Patalėlį kloti.

Pagaliau svečiai buvo kviečiami vakarienės – kunigai ir garbingesni – į antrą namų galą, į antrą seklyčią, o kiti – į gryčią, pristatytą prie priesienio iš užpakalio. Į antrąją seklyčią buvo kviečiamas ir senelis Lapinskas, kurio sūnus kažkur klebonavo, o antras jau buvo vedęs, Bardiškiuos jau dubą valdė. Senelis atsisakė: aš, girdi, senas, bet jaunas, su jaunimu gryčioj geriau pritiksiąs. Ir mus, tris berniukus, gryčioj pasodino. Čia prie sta-

lo: dėdė Dionyzas, minėtas šlubis, kriaučius (siuvėjas) tarė: „Na, Juozeli, džiuobsim!“ Šis – jau tvirtas dėdė Juzė Valiulis – atsiliepė: „Šmuorysim! Keršansko alutis stiprus”.

Dėdė Juzė – Bardiškių ūkininko Valiulio brolis. Prie brolio gyvendams laukų nedirbo; tik savo kieme betriūsinėjo. Išgert mėgėjas. Jei kur jo nekviesdavo, pats ateidavo. Vieną kartą pas mus seklyčioj svečiai linksminosi ligi gaidžių naktį, anksti rytą atėjo Valiulio Juzė ir ištuštino pasilikusį ant stalo neišgertą alaus uzbonėlį (ąsotėlį). Dėdė Juzė rūkė, bet tabokos pats nenusipirkdavo. Vis iš kito mašnos žiupsnelį dviem pirštais paimdavo, savo pypkutę prisikimšdavo arba svetimo nuorūką išrūkydavo. Iš brolio dalies dėdė Juzė nereikalavo, bet už šį bei tą pinigėlį sučiupdavo, kapeiką prie kapeikos, rublį prie rublio susidėdavo. Jo kapitalą kai kas skaičiuodavo jau šimtais. Tai tas dėdė Juzė ir atsiliepė dėdei Dionyzui, kurs siuvinėdamas (siūdamas) kitur pavalgydavo, kur auksiną, rublį užsidirbdavo.

Vaišino mus Keršansko vyresnioji dukružė Julytė. Pats Keršanskas su jaunesniąja dukrele mylėjo svečius seklyčioj. Šeimininkų darbininkės jiems padėjo. Alų uzbonais nešiojo vaikesai.

Besišnekant iškilo kalba apie Samariteną, kurs keliaudams kalnuose atradęs plėšikų sukruvintą žydą, savo priešą, ir išgelbėjo nuo mirties. Dėdė Dionyzas paklausė: „Kas geriau? Kas geresnis, ar toks vargšas, nieko neturėdamas, pasigailėdamas dar didesnio alkano vargšo, šį bei tą iš turtuolio pavogdams ir atiduodams alkanam, ar toks, taip pat nieko neturėdams, kuris praeina pro tokį alkaną, nieko nevogdams, nieko neduodams?“ Valiulio Juzė atsikrenkė: „Gmm, gudruolis tu, Dionyzai. Kunigėlių reikia paklaust; jie tau atsakys“. Senelis Lapinskas atsiliepė: „Kam vargint kunigėlius? Paklausk savo sąžinės“. Įsikišo Pašvitinio zakristijonas, turįs žmoną ir vaikus: „Kunigui kalėdojant, turi ar neturi, bažnyčiai atiduok dešimtinę, nors ir pavogęs. Dešimtinę atiduot – bažnyčios įsakymas“. Valiulio Juzė prasijuokė: „Na, bažnyčios tarne, tu, brolyti, dar didesnis negu Dionyzas gudruolis“. Senelis Lapinskas pratarė: „Paskiau kunigas per išpažintį atleis nuo bausmės už grieką (nuodėmę)“. „Ką jau čia apie griekus šnekėt! – šūktelėjo įėjęs Keršanskas. – Išgerkim, panie zakristijone. Tamstos sveikatėlėn!” Išgėręs pats padavė sklenyčią (stiklinę) zakristijonui.

Tą naktį visi trys berniukai nakvojom seklytėlėj, šalia valgomosios seklyčios. Rytmety svečių jau nebebuvo. Klebonas išvažiavęs kalėdot į Steigvilius. Mums papriešpiečiavus Karoliukas pasiūlė palošt bančioką. Vytuliuks sutiko, aš – ne. Jiedviem jų sidabrinius smulkiais variokais išmainė Verutė. Juodu ėmė lošt. Žiūriu: tai vienas, tai antras ar išlošia, ar

pralošia. „Mat patinka tau“, – sako Karoliuks. Kviečia Vytuliuks: „Sėskis ir lošk“. Susigundžiau. Padėjau savo 20 kapeikų, traukiu kortą, prakišau. Blinktelėjau 5 kapeikų varioką. Ir tą prakišau. Pasakiau: „Lengvai uždirbau, lengvai pradirbau“. Paskiau ir Vytuliuko visi pinigėliai atsirado Karoliuko kišenėlėj. Juodu, vyresni už mane, ėjo ristynėmis.

Po pietų, vakare, mus visus tris Keršanskas nuvežė į Steigvilius, pas podiną Antaną. Ir šia prigūžėjo svečių. Iš kunigų tebuvo klebonas. Atvažiavo ir mano tėvai. Daugiau nei diržiečių, nei bardiškiečių nebuvo. Teapsilankė tiktai steigviliečiai. Podinas Antanas, išgirdęs, kad Vytuliuks visus pinigėlius pralošęs, išbarė jį, išlupt žadėjo, pasakė: „Jei nemoki laimėt, nelošk!” Na, maniau sau, – tai ir man klius nuo tėvų. Pabūgau. Čia tėvai nieko man nesakė. Imta kalbėt, kad vakar podinas išlošęs daugiau kaip 40 rublių. Supratau, kad jis moka lošt. Išgirdau, kad klebonas pagyręs podino kaimyną, priešpriešiais gyvenantį Januškevičių, kad ans savo berniukus leidžiąs į mokslą, į gimnaziją, kad jų vienas, man vienvardis, Motiejus, jau tarnaująs aptiekoj.

Seklytėlėj ne iš pinigų šapską kortavo keturi ūkininkai. Pašnekėjo, kad steigviliečiai, bardiškiečiai – karališkieji žmonės, turi daugiau žemės, mažiau išperkamųjų mokesčių, o diržiečiai – mažiau žemės, daugiau moka išperkamųjų. Todėl, kad mokesčius karališkiesiems paskyrė rusų vyriausybė, o iš baudžiauninkų pareikalavo ponai dvarininkai.

Po vakarienės, naktį, tėvai mane parvežė namo. Kitą dieną, po pusryčių, pas mus į Diržius atvažiavo klebonas su vargonininku ir zakristijonas. Tuomet išgirdau, kad mano tėvas – maršalka. Visus tris tėvas išlydėjo per sodžių. Kalėdojimas prasidėjęs nuo Čepuko-Valiulio kiemo. Kai grįžo, į mūsų kiemą vienu arkliu įvažiavo vežimas, pilnas maišų su grūdais klebonui, ir kitas – vienarklis vežimas vargonininkui ir zakristijonui, ne toks pilnas.

Seklyčioj klebonas, dėvįs baltą kamžą, su vargonininku ir zakristijonu pagiedojo lotyniškai, davė visiems pabučiuot apskritą šventenybę ir palaimino: „Ramybė namams“. Paskui tėvas su vargonininku ir zakristijonu nuėjo į aruodinę klėtį, pripylė maišus tiek klebonui, tiek ir tiems dviems, kiekvienam skyrium grūdų – pūrais, siekais, gorčiais ir pakrovė į tuodu vežimu.

Vakare prisirinko svečių. Podinas su kitais padainavo dainuškėlę:

Mes važiuosim kalėdot ir tos giesmės pagiedot...
Kad būtų visų javų po pūrelį, baltų linų po pundelį.
Ir žirnių po siekelį.

Gaspadinė kur gera, ded ant stalo, kas dera:
Kumpio, dešrų ir lašinių, sviesto, sūrio ir kiaušinių,
Kuku-u-u-lių kvietinių...

Lindžiu aš kertinėj seklytėlėj tarp gurkšnojančių alutį svečių. Ūmai mane pakvietė motina: „Eikš pas kleboną!" Krūptelėjau. Dabar, manau, bus pirtis. Seklyčioj ant kanapos sėdi klebonas. Prieš jį stovi mūsų pusmergė Onytė. Ji dreba. Svečiai žiūri į ją. Klebonas manęs klausia: „Kiek yra Dievų?" „Vienas Dievas trijose asabose", – aš tuoj atsakau. „Kokios asabos?" „Dievas Tėvas, Dievas Sūnus, Dievas Dvasia Šventa", – išpoškinau. Klebonas dar paklausė: „Ar moki poterėlius?" Tučtuojau aš: „Tėve mūsų, kursai esi..." „Gana", – tarė klebonas. „Še tau kvitelę. Ją, – parodė į pusmergę, – išmokyk ką moki. Tada atiduok tą kvitelę jai". Mergaitė susigėdusi išbėgo. Man klebonas davė saldainį. Ranką jam pakštelėjau. „Tai bent bernužėlis", – ištarė Keršanskas. Apie pralošimą 25 kapeikų tėvai nė neužsiminė. Jie ir tai žinojo, – ką pralošęs, pasakiau.

Žmogus tas, kurs sodžiuj gyvena

Vasaros karšta dienelė. Šventadienis. Namie motina su vaikais. Siunčia ji mane nujot į Mykoliškį paprašyt tetulėną ir tetutę Užpurus atvažiuot pas mus tam tikrą dieną. Tą dieną Lauksody bus mūsų užpirktos Mišios. Man didelė garbė, kad mane, mažą, leidžia vienui vieną, dar vaiką, į trijų viorstų kelionę, šunkeliu per Bardiškių ir Mykoliškių mišką. Iš pakluonių parsivedu mūsų mažiausį, ramiausį arklį Balčiuką ir be balno sėdu ant jo ir išjoju. Miške bijau pasiklyst. Šunkelis netiesus. Be to, iš jo į kairę ir į dešinę išeina keliukai kažkur kitur. Ir dar reikia perbrist gilias brastas. Vis dėlto nujojau laimingai. Balčiuką apynasrio pavadžiu pririšau prie tvoros. Namie aš ten teradau tetutę su mažaisiais vaikais. Kiti išvažiavę į savo – Vaškų bažnyčią. Tik štai iš šiaurės vakarų pusės danguje pasirodo juodas debesis, auga didyn, slenka artyn. Kilo vėjas, dulkės. Tuoj tetutė visus į gryčią; langus, juškas kamine uždarė.

Ūmai stipriai sugriaudė griaustinis, sužaibavo žaibai. Tetutė atsiklaupė, na, ir mes, vaikai. Poteriaujame. Tik štai prapliupo smarkus lietus. Staiga baisiausis perkūno trenksmas. Pro langą į vakarus tuoj pat, akimirksniu, pamačiau: danguje žybtelėjo nelaužytas žaibas, lyg geltonai rausva saulė. Baisiai, baisiausiai išsigandom. Tetutė spruko iš gryčios. Mes paskui. Priesieny pro duris žiūriu – Balčiuko prie tvoros nebėra. Lietus lyja nebe taip

smarkiai. Niekur niekas nedega. Žiūrim pro užpakalines duris. Gi Mažuknos beržas sodinėly, prie pat jo diendaržio, išilgai perskeltas. Atskilusi dalis guli ant žemės, o antra dalis stovi šakomis įsirėmusi į šiaudinį stogą. Niekas nedega. Nusiraminome. Netrukus lietus nustojo lijęs. Griaustinis nudardėjo tolyn. Balčiuką aš radau diendaržy bestovintį. Apynasrio pavadžio galas nutrauktas. Tetutė džiaugėsi, kad niekas nenukentėjo. Ir primylėjo ji mane ir savo vaikus.

Vieną vakarą motina siuntė mane kažkokiu reikalu pas Dikšą. Senelis Dikša su žmona sėdėjo savo kieme, suolely ant molinio pamato, prie namų durių. „Lab vakar“, – ištariau aš pasisveikindamas. „Lab vakar, pabučiuok man į ...“ – atsiliepė Dikšienė. Grįžęs namo pasiskundžiau motinai, kad taip negražiai Dikšienė pasakė. „Pats kaltas, – paaiškino motina. – Reikėjo tau pasakyt: tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus. Tada būtų atsakę: ant amžių amžinųjų“.

Paskiau patyriau: žmogus, eidams vieškeliu, sutikęs kitą, kad ir nepažįstamą, sveikinasi: „Tegul bus pagarbintas“... Antras atsako: „Per amžių amžius“.

Ėjau su Juozapota į Lauksodį. Pavijo mus skrybėliuotas raitas, ištarė: „Dzien dobryj!“ Paklausė: „Ar toli dar Lauksodis?“ „Gi štai dvaro medžiai matyt“, – atsakė Juozapota. Ans nujojo. Klausiu aš: „Kodėl jis žmoniškai nesisveikino?“ „Jis ne žmogus, ponas jis“, – pasakė Juozapota. Atvažiuoja priešais kitas. „Šitas pasisveikins žmoniškai“, – sakau aš. Juozapota atsako: „Ne, čia ne žmogus, čia žydas“. Einam toliau. Antrapus griovio sėdi rudabarzdis. „Na, o šitas?“ – klausiu aš. Juozapota atsiliepia: „Ir ne žmogus, gal gudas, gal kacapas“. Vadinasi, žmonės tie, kurie Lietuvos sodžiuos gyvena, lietuviškai šneka. Susitikom grįžtantį Dikšą. Su juo žmoniškai pasisveikinom.

Dikša bevaikis. Užsiaugino brolio sūnų, taip ir žmonos sesers dukterį. Sūnėnas ir dukterėčia geri jam darbininkai. Pasenęs Dikša pavedė sūnėnui dubą valdyt ir sau žmonelę vest. Šis su piršliu Petru Kasiuliu vienur, kitur, trečiur važinėjo, nė pasogų nederėjo. Parvažiavęs sūnėnas pasakė: „Už visas meilesnė man sesutė“, – tai yra Dikšos dukterėčia. Beaugdami sūnėnas ir dukterėčia vienas kitą vadino broleliu ir sesute. Na, ir namų namie Dikša jiedviem iškėlė vestuves. Kaip paskiau paaiškėjo, ir ši pora bevaikiais liko. Taip pat susidarė ir trečia pora, kuri daug vaikų susilaukė. Visa tatai mačiau aš pats.

Anas senelis Dikša kukliai gyveno, bet buvo turtingas. Jo sūnėnas tapo dar turtingesnis. Žmonės šnekėdavo, kad Dikšams aitvaras į klėtį prine-

šąs. Tatai lyg patvirtino ypatingas įvykis, daug vėliau mūsų kieme regėtas.

Neprisimenu kuriais metais, man bene studentaujant, vasaros naktį iš seklyčios aš su keliais svečiais išėjau į kiemą grynu oru pakvėpuot. Bešnekučiuojant iš pietryčių pusės danguje iškilo žvaigždė, ne žvaigždutė, lyg mažas mažas mėnulis. Slinko jis mums iš tolo, iš dešinės artyn į kairę. Praslinko ne taip, kaip krintanti žvaigždė. Bent man taip atrodė. Aš šūktelėjau: „Žiūrėkit!“ – ir kiti pamatė. Šiaip ar taip mums atrodė, kad tas mėnuliukas per kelias sekundes nusileido už Navicko trobesių ir sodno medžių į Dikšos kiemą. Svečių vienas išsitarė: „Aitvaras Dikšai į klėtį“. Paskiau šnekėta: Latvijoj kritęs meteoritas.

Lietuvos demokratinei respublikai įsikūrus, Smetonai prezidentaujant, Dikša savo dukterims davęs po 5000 litų pasogos.

Elementorius

Iš kažkur pargrįžęs tėvas gryčioj ant lentynos, aukščiau durų, padėjo ploną knygutę. Kitą dieną, po pusryčių, tėvas pasodino mane ant suolo, prie stalo, padėjo priešais knygutę, ją atskleidė. Paėmė šakalį (balaną), medžkiu peiliu nudrožė jo vieną galą smailai, o kitą paplokščiai. „Še tau zacipulką, – pasakė tėvas, – galėsi mokytis iš elementoriaus. Rodydams šakaliuko galu ženkliuką baltam popieriaus lapely tete ištarė: „A“, – ir liepė man taip pat tart. Nežinau kodėl, suskrudo man širdelė. Lyg kažko pagailo. Gal pajutau: baigiasi čia mano kūdikystės laisvos dienelės, prasideda rūpestingi vaiko meteliai. O gal nujaučiau: lyg atsisveikinu su Diržių tėvučių apylinke, žengiu mokslan, Tėvynės miestiškan gyveniman. Tai nė neišsižiojau. Dar kelis kart tete ištarė tą „A“. Nesulaukęs mane atsiliepiant jis pagrasino: „Vaikui reikia rykštės?“ Rykštė gryčioj, už lango stakto, prie stalo toj vietoj, kur tėvas su motina valgant sėdėdavo, visuomet užkišta būdavo. Manęs tėvas niekada nėra pėręs (lupęs, mušęs). Sykį tik labai nusikaltau, nesuprasdamas pusbernio negražaus žodžio, pakartojau jį kieme, tėvui su svetimu žmogum kalbant. Tada tėvas tetarė: „Eik tuoj į gryčią, atsiklaupk!” Gėda pasidarė dar didesnė, kai gryčioj prie lovos klūpantį mane pamatė vidun įėjęs ubagas. Bet dabar, pabūgęs rykštės, prie kurios tuomet sėdėjo motina, išsižiojau ir ištariau: “A-A-A”.

Tete pasakė: „Čia visa Abėcėlė. Pirma litera (raidė) vadinasi A, antroji B (ištarė: bė), trečioji C (ištarė cė). Pakartojęs su manim A, Bė, Cė pamoką tete baigė; turėjo išeit ūkio reikalais. Toks buvo pirmas mano mokslan žengimas. Toliau – sklandžiau.

Paskiau mane mokė ne tiek tete, kiek mama, bedirbdama gryčioj. Abėcėlę – didžiąją ir mažąją – per žiemą lengvai išmokau, taip ir skiemenis: B-a, – ba, C-a , – ca, C-e, – ce ir taip toliau. Trumpai tariant – išėjau visą elementorių. Kai šit perpratau, atsirado noras mokytis skaityt. Pramokau skaityt poterius, turbūt šiek tiek katekizmo. Tuo metu man tete parvežė gripelį (grifelį; vok. Griffel – rašiklis) ir gripelinę lentutę rėmeliuose; pamokė rašyt raides ir ličbas (skaičius). Įdomu, atrodė, rašyt, bet tuoj patyriau – sunkus darbas: ženkliukai tiesūs arba apvalūs, o nubraižai – kreivi, kampuoti. Nuo rudens per žiemą įveikiau ne tik liamentorių (elementorių), ir visą dešimtį skaitmenų. Išmokau rašyt literas ir skaitmenis, sudėliot ir atiminėt. Vadinasi, tiek išmokau ir aritmetikos.

Mokytis reikėjo slaptai, kad policija nepamatytų. Sykį motina suriko: „Sotnikas atjojo“. Tuoj elementorių bei grifelinę lentelę su grifeliu ir zacipulka sukišau į stalo stalčių. Pravėręs duris sotniko kepure įėjo kas? Mūsų buvęs darbininkas Jonas Žyčevičius. Ans pastebėjo, kaip aš ką kišau į stalčių. Jonas, nusiėmęs kepurę, pabučiavo motinai ranką ir pasakė: „Mociuk, nebijok, skaityk, rašyk! Saugokis tik uriadniko. Aš jam nepranešiu”. Motina naująjį sotniką Joną pamylėjo čia pat, gryčioj, alučiu ir užkandžiu.

Kitą kartą motina pastebėjo pro vartus į kiemą įvažiuojant uriadniką. Pas mus buvo atėjęs Navicko Antanuks su savo elementorium. Tučtuojau Antanuks su visu elementorium spruko iš gryčios per priesienį, pro užpakalines duris namo. Kol uriadnikas išlipo iš savo bričkutės, kol rišo arklį prie tvoros, viską paslėpiau ir, motinos liepiamas, ėmiau skaldyti šakalius. Tatai pamatęs uriadnikas pagyrė mano darbštumą. Dar pasakė: jau metas mane vežt į Žeimelį, atiduot į rusišką mokyklą.

PRADŽIOS MOKSLAI ŽEIMELYJE IR BAUSKĖJE

Mokinys Žeimelyje

Vasarą, kai jau buvau namie išmokęs lietuvišką, bene Juškevičiaus, elementorių skaityt, taip ir akmens lentelėj grifeliu rašyt abėcėlės literas (raides) ir ličbas (skaičius), net sudėt, atimt iki 10, nugirdau savo tėtį su svečiu bešnekant: „Šiaip ar taip mokyt vaiką namie pavojinga. Daraktorių, bemokant gryčioj vaikus, gali užklupt uriadnikas. Bus bėdos! Geriau vežt iškalon (mokyklon). Tesimoko rusiškai“. Mat mano tėtis šiek tiek grabaliojo rusiškai, kalbėdamas su asesorium (policijos viršininku), kai šis pas mus atvažiuodavo iš Pakruojo miestelio. Kalbėt lenkiškai tėtis geriau mokėjo. Jis mokslo kiek buvo ėjęs Panevėžy, lenkiškoj gimnazijoj, prieš 1863 m. lenkmetį, prieš lenkų-lietuvių sukilimą, dar baudžiavos metu.

Rudeniop mane, aštuonerių metų vaiką, tėtis vežė į Žeimelį. Pravažiuojam vieškeliu pro šalį, kairėj pusėj pro baltus, didelius, dviejų aukštų mūro namus. Ten, apačioj, Nociūnų valsčiaus valdyba, o antram aukšte – mokykla. Toliau jau miestelio gatvė. Kairėj – latvių, liuteronų aukšta, raudonų plytų, vienu bokštu baznica – kirkė, gi dešinėj – dvi žydų – Jankelio ir Iršos karčiamos – smuklės. Dar toliau gatvė skiriasi į dvi – kaip rankos praskirti pirštai. Tam trikampy – vokiečio vaistininko sodyba ir balti jo mūro namai – vaistinė. Pagaliau tos dvi gatvės išeina į didoką, keturkampę rinkos (prekyvietės) aikštę, apstatytą trobesiais: kelios žydų krautuvės ir didžioji karčiama.

Iš užu aikštės į dešinę – siaura, striuka (trumpa) gatvelė. Jos kairėj pusėj, lyg duobėj, žydų balta mūro sinagoga, o dešinėj, prie Beržtelio upelio, ūkininko lietuvio Bukelio sodyba, kurios namų seklyčioj radom jau du mokiniu (stodientu) iš Steigvilių – podino Antano broliuks Igniuks, 15 metų, ir Pakalnio Poželos Kaziuks, gal dar vyresnis. O aš tik devintų metų. Toj seklyčioj mus tris Bukelis laikys bei maitins. Vakarienei Bukelienė išvirė bulbienės, pieniškos. Seklyčioj dvi lovos – vienoje miegos Igniuks, kitoj – Kaziuks. Į savo lovą Kaziuks pasikvietė ir mane drauge gulėt. Jo lova platesnė negu Igniuko.

Rytmety, pasrėbę barštelių su mėsyte ir duonute, visi trys nužingsniavom į mokyklą. Įėjimas ne iš pryšakio, ne iš vieškelio pusės, per gonką

(prieangį), bet iš užpakalio, iš kiemo. Šalia durų, prie namo, primūryta būdelė su mažučiu langeliu, kryžmais apkaustytu geležimis.

Paklausiau: „Kas čia?“ Igniuks pasakė: „Čia vagims tupėt“. „Kam?“ „Kad nepabėgtų, kol išvarys į Pakruojį, pas asesorių ar kur kitur“.

Langely tam pasirodė vyro galva. Jis pratarė: „Aš ne vagis“. „Už ką tave uždarė?“ – paklausė Kaziuks. Ans papasakojo: jis dirbęs dvare. Netyčia sulaužęs dalgį. Ponas jį išvadinęs rupūže. Jis atsikirtęs: „Kam šmeiži?“ Ponas dar daugiau supykęs ir jį išvaręs. Tesumokėjęs jam tik pusę algos. Už aštuonis mėnesius službos (tarnavimo) – didelė neteisybė. Tada išeidamas jisai apsimovęs pono batais, kuriuos tą dieną ponas buvo paliepęs ištept... „Koks aš čia vagis? – teisinosi vyras. – Batus paėmiau už neapmokėtą algą“.

Vargšas paprašė vandens atsigert. Tuo tarpu susirinkusių mokinių vienas nubėgo pas šulinį, atnešė ir padavė pro langelį, – stiklo jame nebuvo, – vandens kaušą. Išgėręs vyras pasisakė vakar visą dieną nevalgęs. Kaziuks iš kišenės ištraukė ir atidavė jam savo kukulį, kurį pats buvo atsivežęs iš namų. Vyrui per skruostą nuriedėjo ašara. Kažin koks žmogus prisiartinęs pasakė: „Na, mokiniai, šiandien jums gera pirma lekcija (pamoka)“.

Įėjom į priesienį, pamačiau plačius laiptus, kokių nebuvau regėjęs. Palipi aukštyn kelias pakopas pagal vieną sieną, atsiduri pagal kitą sieną aikštėje; toliau pagal trečią sieną vėl pakopęs aukštyn, ir tu jau ant aukšto – antrame aukšte. Čia tuoj įvyko antra pamoka.

Šalia laiptų – vėl būdelė be langelio. Valsčiaus valdybos sargas atrakino būdelės duris. „Na, kelkis, gana drybsot, ar dar neišsipagiriojai?!“ Išlindo iš tamsios būdelės žmogysta rudais gaurais, ruda didele barzda ir ūsais; vienas sermėgos skvernas pusiau atplėštas. Išblyškęs, apsivėmęs. „Eiva, – sako sargas, – jei reikia – į tupyklą, jei ne – į kanceliariją“.

Burliokas klausia: „Staršina zdiesj?“ „Ko tuoj tau, brat, staršina? – atsakė sargas, – staršina bus, palauk. Dabar pas pišorį (valsčiaus raštininką) protokolo rašyt. Vakar girtas triukšmavai, žydui peisus apdraskei“.

Atėjęs į valsčių savo reikalais aukščiau minėtas žmogus pasakė: „Nečiavo, brat, Irša nesiskųs. Matyt, gerai iš tavęs uždirbo. Girdėjau, pats atbėgęs čion prašė tave paleist... Žiūrėk, kad staršina nepridėtų tau dieną ar dvi – patupėt anoj būdelėj drauge su vagiliu, kad daugiau netriukšmautum“. Čia iš tikrųjų buvo man antra pamoka: negirtuokliaut, netriukšmaut!

Antram aukšte tuoj siauras ilgas priesienis (koridorius). Vienam šone, sienoje, kelios durys: dvejos – į du kambarius, kuriuose bene po

dešimt didesnių ir mažesnių lovelių. Tai bendrabutis mokiniams, langais į kiemą. Jiems verda ir kepa mokyklos sargo pati (žmona) iš to, ką atveža tėvai, globėjai.

Kitoj koridoriaus pusėj – durys į kliasą (klasę). Tai didelė seklyčia, pilna ilgų, siauručių, nuožulnių staliukų su pritaisytais išvien suoleliais. Tai vadinamos „partos“ mokiniams sėdėt per pamokas. Tos partos nustatytos lygiagrečiai, viena prie kitos, trimis krūvelėmis.

Koridoriuje prisirinko mokinių, atėjusių, kaip ir mes trys, iš miestelio. Vienas vyresnio amžiaus mokinys pasisakė mokytojo jau paskirtas vyresniuoju, rusiškai – staršij. Klasėj jis parodė, kur kam sėstis. Aš patekau sėdėt paskutiniam prie durų suolely, iš krašto, prie takelio, kuris tęsėsi išilgai klasės. Tam suolely atsisėdo šalia manęs dar keturi mažesni vaikai. Pryšaky, dar trijuose tokiuose suoleliuose, susėdo pirmojo skyriaus mokiniai, nugaromis į mus. Toliau už tarpelio – jau antrojo skyriaus mokiniai, taip pat nugaromis į mus. Dar toliau – staliuks ir kėdė su atlošu mokytojui sėdėt. Dar toliau – trečiojo skyriaus mokiniai su vyresniuoju pryšaky veidais į mus. Už jų – klasės galo durys į mokytojo butą.

Kai tos durys sugirgždėjo, prasivėrė, vyresnysis šūktelėjo: „Statj!“ Visi sustojome. Mokytojas juoda barzdele ir ūsais pratarė: „Zdrastvujte, rebiata!” Mokiniai atsiliepė: Zdrastvujte, gospodin učitelj!“ Ir asesorius, atvažiavęs į Diržius, sakydavo: „Zdrastvujte!“ Tai supratau, kad ir čia taip pat sveikinamasi, kad „rebiata“ – vaikai, „gospodin“ – ponas.

Mokytojas kažką rusiškai pasakė vyresniajam. Tas pasikvietė iš trečiokų vieną, ne Igniuką, ne Kaziuką, kitą, privedė prie mūsų – pirmojo skyriaus ir parodė: „Štai jis bus jūsų vyresniuoju ir pamokys jus“. Pats grįžo prie antrojo skyriaus. Pasidarė trys učiteliai (mokytojai).

Mūsiškis učitelis (mokytojas) liepė atsiverst mums duotus rusiškus elementorius. Parodė pirštu į literą A, kuri tariama kaip lietuviškai. „Kas mokate lietuviškai skaityti, tatai suprantama. Tiems, kurie nemoka, paaiškinkite. Savo elementoriuose paieškokite daugiau tokių literų (raidžių). Paskui pasakysite, kiek kas jų suras“. Ir mokytojas nuėjo į savo trečiokų skyrių, kur kažką pasakojo pats mokytojas. O klasės vyresnysis kažką rusiškai pamokė antrokus ir taip pat grįžo į savo trečiokų skyrių. Taip patylomis praėjo apie valandą, o gal pusvalandį. Pats mokytojas išėjo į savo butą.

Iš klasės visi išnėrėm kur kas: į koridorių, į bendrabučio kambarius, į kiemą palakstyt. Vargšo vagilio nebebuvo. Jį dešimtininkas išvaręs į Nociūnus, kad nociūnietis dešimtininkas varytų toliau. Ans rudabarzdis išėjęs pas Iršą laukt staršinos. Žmonės šnekėjo: rudabarzdžiui menka bėda. Irša

sugebės reikalą sutvarkyt. Bet vargas anam vagiliui. Varys jį iš Nociūnų į Diržius, iš Diržių – į Steigvilius, iš sodžiaus į sodžių, kol nuvarys į Pakruojį pas asesorių. Asesorius vėl jį išvarys į Pamūšio dvarą, pas teisėją Radiną. Čia varguoliui gresia tikra bėda – sėdėt kelis mėnesius Panevėžio kalėjime. Galės džiaugtis, jeigu Radinas pripažins jį kaltu tik tuo, kad savavališkai paėmęs batus už neprimokėtą algą. Ir tuomet gausiąs valsčiaus būdelėj tupėt kokią savaitę.

Po pertraukos (mokyklos sargas varpeliu paskambino, kad grįžtume į klasę) mūsų, pirmojo skyriaus, mokytojas liepė grifeliu lentelėj rašyt skaitmenį „1“. Man ir tokiems, kaip aš, buvo vieni juokai. Bet kai kuriems, kurie namie nebuvo išmokę, sunkiai teko pakreivizuot. Taip praėjo antra pamoka. Priėjęs pats mokytojas pasižiūrėjo į mūsų rašinius. Pasakė rusiškai: „Gerai. Gana. Pirmą dieną užteks“. Ir visus paleido eit namo, į savo butus.

Po pietų visi trys iš Bukelio namų išėjom pasivaikščiot po miestelį. Gatvėje, kuria važiuojama į Mintaują, praėję pro baltą mūro katalikų bažnyčią dviem bokštais, išėjom iš miestelio, perėjom per medinį tiltą per Beržtelį, toliau iki vieškelio į Vaškus, kuris išsisuka dešinėn pusėn iš Mintaujos kelio. Grįžę atgal į rinką tuoj pasukom į dešinę, rinkos pakraščiu į gatvę, kuria važinėjama tiesiai vieškeliu į Kriukų miestelį ir toliau – į Joniškio miestą.

Žeimely daug ką supratau, patyriau. Bemaž šalia mokyklos – aukšta raudonų plytų su vienu bokštu latvių liuteronų baznica. Toliau už rinkos (prekyvietės) – balta dviejų bokštų katalikų lietuvių bažnyčia. Nuošaliai – žydų šulė (sinagoga). Katalikų bažnyčioj nedėldieniais (sekmadieniais) kunigas lotyniškai laiko Mišias ir mišparus, skaito evengeliją lenkiškai, paskiau lietuviškai, pasako lietuvišką pamokslą. Liuteronų pamaldas baznicoj atlieka latviškai, kai kada vokiškai macitajis (pastorius). Žydai, kalbėdami šiaip tarp savęs lyg vokiškai, meldžiasi, sako, senoviškai – hebrajų kalba, kurią tesuprantąs vienas tik jų rabinas; o gal ir kantorius – giedorius. Visi garbina tą patį Dievą, kiekvieni savaip.

Visam miestely, savo kvatieroj (bute), su namiškiais lenkiškai šneka tiktai kunigas Vaitkevičius, kurs mokykloj poterius moko tik lietuviškai, nors jau valdžios įsakyta mokyt vien rusiškai. Taip elgtis mokytojas netrukdo ir jo už tai neįskundžia. Savo bute lenkiškai su savo šeima šneka ir valsčiaus pišoris Tiknius-Tiknevičius; su žmonėmis kalba lietuviškai, kanceliarijos raštus terašo rusiškai. Žeimely – ne parapija, tik Pašvitinio katalikų parapijos filija. Tatai reiškia: parapija – motina; o filija – duktė.

Taip ir Lauksodžio katalikų bažnyčia tėra Pašvitinio parapijos filija. Žeimelio filijoj dvarininkų lenkų kaip ir nėra. Lauksodžio filijoj tėra tokių – tik to dvaro dvi senos panelės Vereščinskaičios ir keli dvarų arendoriai (nuomininkai).

Vokiečių Žeimely tegyvena liuteronų pastorius (macitajis), puikiai įsitaisęs dideliam klebonijos rūme, ir dar vokietis aptiekorius, įsteigęs aptieką (vaistinę) savo mūro namuos, ir aplink miestelį suvokietėję latviai, kelių kunigaikščio Liveno dvarų arendoriai (nuomininkai).

Šiaip miestelio gyventojai – lietuviai ūkininkai ir žydai krautuvininkai, kromininkai, karčiamninkai, amatininkai (kriaučiai, siuvėjai, šiaučiai-kurpiai) ir kitokie. Vos prieš kelerius metus rusų valdžios įsakymu iš sodžių ir dvarų žydai buvo sugrūsti į miestelius ir miestus verstis kaip kas moka. Todėl ir Žeimelio miestely atsirado daug karčiamų (smuklių): viena – linksmo žydo Jankelio, kita – aukšto Iršos, trečia... Aplink keturkampę rinką (prekyvietę) – jų kelios. Paskiau valdžia žydams uždraudė laikyt smukles. Tada žydai ėmė bėgt į Ameriką uždarbio ieškot. Bėgo ypač jaunuoliai, 20 metų amžiaus, kad nereikėtų eit į maskolius žalnieriais (kareiviais) Rusijoj služyt (tarnaut).

Žeimely be ruso mokytojo tarnavo dar rusas uriadnikas su žmona, policininkas Nociūnų valsčiaus gyventojų prižiūrėt, kad klausytų ciesoriaus valdžios. Jisai ne piktas žmogus, žmonių neskriausdavo, neįskųsdavo. Tik jo pati – akiplėša; jos reikėdavo saugotis. Be to, tarp Bardiškių ir Mykoliškio sodžių rusų valdžios buvo miške apgyvendinti rusai sentikiai. Mokytojas ir uriadnikas – pravoslavų (stačiatikių) tikybos (vieros). Jų bažnyčia (cerkvė) jiems artimiausia – Šiaulių mieste, už 8 mylių (56 viorstai) nuo Žeimelio. Rusai sentikiai (starovierai), sako, ne pravoslavai, atskilę nuo pravoslavų, rusų valdžios persekiojami. Šie minimieji buvo iš savo gyvenviečių ištremti. Čia jie, kiekviena šeima, gavo bene po 10 desiatinų (dešimtinių) žemės, iškirto medžius, pasistatė trobesius, išrovė kelmus, išplėšė dirvonus ir dirba žemę; viens kits jų, girdi, ir vagiliauja. Šiaip jie rūpestingai ūkininkauja. Pravoslavų cerkvių nelanko, bet pamaldas atlieka savo namuose, prieš Dievo ir šventųjų abrozus (paveikslus), sukabinėtus kertėj, palubėj. Tat vadina jie bažnyčia (božnica). Rusiškai Dievas – Bog, Božė. Meldžiasi jie įsižiebę prieš božnicą lampadką, maždaug tokią, kokia mūsų bažnyčiose; šventadieniais – prieš didįjį altorių pakabinta palubėj lempelė žiba.

Žeimely vertėsi viens kitas latvis amatininkas. Turgaus (prekymetės) dienomis žmonės kalbėdavo ir latviškai. Mat iš Pakuršės (Kurliandija

– Latvija), iš sodžių privažiuodavo kaip ir latvių arba sulatvėjusių lietuvių. Pakuršės lietuviai ūkininkai vesdavo latves liuterones. Šeima virsdavo mišria. Vaikai berniukai – katalikai, mergaitės – liuteronės. Plito lietuvių sulatvėjimas. Todėl Žeimely atsirado ir liuteronų baznica.

Bukelio šeima buvo mišri. Namie kalbėta ir lietuviškai, ir latviškai. Pramokau latviškai šiek tiek ir aš. Bukelio tėvas – katalikas išmokė mane ministrantūro lotyniškai Mišioms klapčiuku (berniuku) kunigui patarnaut, tačiau čia komžos (ministranto-patarnautojo drabužis) vilkėt neteko. Mokė jis sveikatą grūdint. Jų pirtis – prie pat Beržtelio kranto. Išsivanoję visi, nusiplovę iš pirties išsiritom pliki, šokom į upelio vandenį ir atgal į pirtį. Nenusišaldžiau, nesirgau, nors aš menkos sveikatos.

Žeimelio krikščionys ir žydai

Taip Žeimelio mokykloj prasidėjo mokymas rusiškai. Mokykla buvo vadinama „Narodnoje učilišče“. Mokytojas – rusas, nemokąs kalbėti lietuviškai. Kasdien mūsų pirmam skyriuj turėjom po tris pamokas. Pirmoji – rusų kalba (rusiškas liežuvis), rusų abėcėlė (azbuka). Lietuviškoji abėcėlė: a, b, c, d... ir toliau. Rusiškoji azbuka – kita literų eilė: a, b, w (tuomet lietuviškai dar nerašė v). Ir taip toliau. Tik tas literas vadino kitaip: azbuka. Antra pamoka – skaičiavimas (aritmetika): 1, 2, 3... – rusiškai: odin, dva, tri ir taip toliau iki dvidešimties, iki šimto. Trečia pamoka – rašėm rusiškas literas (raides), rusiškai vadinamas bukvy; rašėm jas ir drukuotąsias (spausdintąsias), ir rašytines, vis braižydami grifeliu lentelėj.

Šeštadienį, trečią pamoką, veda kunigėlis Vaitkevičius. Linksmas jis. Paskiau dar ateidavo šeštadieniais. Įdomiai pasakodavo: „Vienas Dievas trijose asabose (asmenyse). Kaip tai vienas trijuose?“ – pats klausia, pats ir atsako. Gal, girdi, vienas kaip kepurė – viršus, pamušalas, šlikas? Ne, ne taip...Gal vienas, kaip saulė trejopa: šviečia, šildo ir keliauja dangumi? – Ne visai taip – sunku žmogui suprasti, kaip yra Dievas trijose asabose. Senų senovėje to žmonės nė nežinojo. Labai labai seniai Dievas apsireiškė žydams. Jie įtikėjo. Taip įrašyta žydų Šv. Rašte. Paskiau iš Švenčiausiosios panelės Marijos gimė, atgimė Dievo Sūnus Jėzus Kristus. Žydai neįtikėjo ir dabar dar netiki. Įtikėjo kiti žmonės – krikščionys. Ant Jėzaus nusileido iš dangaus Dvasia Šventoji. Ir į ją įtikėjo krikščionys. Ir apie tai parašyta Šv. Rašte, apie Jėzų Kristų. Ne visi krikščionys vienodai supranta Šv. Raštą.

Žeimely matote, mieli bernužėliai, katalikų lietuvių bažnyčią ir liu-

teronų latvių baznicą. Vokiečiai ją vadina kirke. Ir mūsų bažnyčią lenkai vadina kasciol. Ir lietuviai, ir latviai – krikščionys. Bet latviai yra liuteronų tikybos, o mes, lietuviai – katalikai. Mes tikime, kad katalikų–krikščionių tikėjimas yra tikras, Dievo apreikštas. O liuteronys (-nai) sakosi tikį į krikščionių tikėjimą, kaip tatai aiškina jų pradininkas Liuteris. Mes, lietuviai, tikime taip, kaip aiškina Šv. Raštą pats viršiausias Katalikų Bažnyčios kunigas Popiežius, kurį lenkai vadina Papiež, o rusai – Rimskij Papa. Popiežius gyvena ne Lietuvoj, ne Lenkijoj, ne Rusijoj, o toli toli, už kalnų, upių, už jūrų, už kelių karalysčių didžiuliam Rymo ar Romos mieste, katalikiškoj Italijos karalystėj.

Popiežius Lietuvai yra paskyręs savo įgaliotinį, vyriausią kunigą – arkivyskupą, kuris gyvena Rusijos sostinėj Peterburge, ir dar mažesnį – Žemaičių diecezijos vyskupą. Šis dabar gyvena Kaune, kuris ir skirsto parapijose kunigus, klebonus, kamendorius (vikarus) ir filialistus“, – tokius, kaip jis pats, Vaitkevičius.

Maskoliai – rusai, kaip mokytojas, kaip uriadnikas, yra pravoslavų – krikščionių tikybos. Lietuvoj jų labai mažai. Jų bažnyčios tik miestuose – Kaune, Šiauliuose ir kitur. Savo bažnyčias vadina cerkvėmis. Savo cerkvėse jų kunigai – sviaščenikai, paprastai vadinami popais, batiuškomis; pamaldas laiko apsirėdę kaip ir mūsų kunigai, bažnytiniais blizgančiais, senoviniais apdarais, giedodami rusiškai, senovės rusų kalba.

Liuteronų dvasininkai, latviškai vadinami macitojais, vokiškai – pastoriais, pamaldas atlieka dėvėdami senoviškus juodus drabužius, arba latviškai, arba vokiškai. „O kaip girdite, mano mieli, katalikų bažnyčiose Mišias šventas mes, kunigai, laikome lotyniškai, kaip ir Popiežius, Šventasis Tėvas. Mat Italijoj senovėj žmonės melsdavosi lotyniškai. Italų kalba – naujoji lotynų kalba“.

„Žeimely, – priminė kunigas Vaitkevičius, – yra ir žydų sinagoga, kur jie meldžiasi ir savo vaikus moko skaityti Šv. Raštą, parašytą žydiškai, kaip jie dabar kalba. Savo senoviškos hebrajų kalbos jie nebemoka. Todėl jie savo sinagogą vadina vokišku vardu – šulė – mokykla“.

Lietuvoj žydai atsirado ne per seniausiai. Kadaise žydų karalystė buvo taip pat Roma, toli toli, kur šventas Jeruzalės miestas. Ten žydai Jėzų nukryžiavo. Dievas mylimą jo žydų tautą nubaudęs. Jų karalystę užkariavę Romos imperatoriai, paskui – kiti. Dabar jų, žydų, žemę Palestiną, valdo turkų karaliai (sultonai). Žydai iš ten išbėgę, išsiskirstę po visą svietą, po visą pasaulį. Mūsiškiai žydai ilgus šimtmečius, matyt, vargę Vokietijoj. Ten jie išmokę ir nūn Lietuvoj šneka darkyta vokiečių kalba, pamiršę sa-

vo hebrajų kalbą. Vis dėlto tą senovės kalbą brangina žydai, tąja kalba meldžiasi ir garbina Dievą Tėvą. Jų kunigai – rabinai (mokytojai), kaip ir latvių macitojai – pastoriai, nėra įšventinti, kaip katalikų arba pravoslavų kunigai. Taip pasakojo kunigėlis.

Nuobodus sekmadienis

Šeštadienio vakare maudėmės, vanojomės Bukelio pirty. Ji pastatyta prie pat Beržtelio upelio kranto. Iš karštos pirties Bukelio vaikesas įšoko į upelį ir pasinėrė. Mes trys paskui jį įbridom į upelį, paplaukiojom truputį ir grįžome į pirtį dar kartą nusiplaut šiltu vandeniu. Nieko, nesusirgau.

Kitą dieną bažnyčioj išklausėm Mišias, pamokslą ir mišparą. Po pietų visi trys nuėjom Mintaujos gatvėn, pas lietuvį ūkininką Lindišį. Gryčioj teradom vyresniąją dukterį. Mus tuoj ji nusivedė į seklyčią. Netrukus atėjo jaunesnė sesutė. Atsirado ir jauniausioji. Apie Lindišių kiemą aš lig tol nė nežinojau. Kaziuks ir Igniuks, prieš tai besimokydami dvejus metus, buvo susipažinę. Juodu su mergaitėmis juokavo, aš tylėjau. Vyresnioji ėmė mane erzint. Ūmai ji manęs paklausė, kuri iš trijų man labiausiai patinka. Klausimas man buvo toks netikėtas, kaip ir lauksodiečio filialisto, ar aš noriu būt kunigu. Aš žvilgt į vieną, į antrą, į trečią. Visi prasijuokė. Vyresnioji leptelėjo: „Gal aš gražesnė už kitas?“ Antroji pastebėjo: „Mat žiūri į Julytę“. Ta jaunesnioji nusišypsojo. Iš tikrųjų ji man patiko, tačiau nutylėjau. Dingtelėjo tik mintis: Žyčevičiūtės irgi trys. Kodėl tada negalvojau, kuri patinka. Anos visos trys gražios ir tiek, o čia Julytė patinka.

Štai subatvakaris. Žinau, kad vakaruškos ne vaikams, o bernužėliams, mergužėlėms. Pasigailėjau, kad aš dar mažas. Juk vakaruškose galėčiau pamatyt Julytę. Vis dėlto ramiai užmigau vienas seklyčioj. Negirdėjau, kaip kada juodu iš vakaruškų grįžo. Nedėldienio (sekmadienio) rytą vėlai atsikėliau. Po visam (po pamaldų), po pietų, Igniuks ir Kaziuks suvirto į lovas, tuoj užsnūdo. Šventadienį aš čia pasijutau vienišas, be darbo, ne namie, svetimoj vietoj. Diržiuose tuoj prasimanyčiau ką nors su sesute Aliute, su broliuku Juozuku – ar palakstyt, ar pasigėrėt, kaip mūsų karveliai burbuliai burkuoja, ar nueit pas Navicko Antaniuką pasidžiaugt, kaip jo versliai, ore lakiodami, per galvutes aukštyn kojytėmis apsiverčia. Čia, Bukelio seklyčioj, težiūriu pro langą. Skersgatvelė buki (buka). Praeivių nėra. Jei išeičiau į aikštę, tuščią tepamatyčiau. Jei tik iš Didžiosios karčiamos išsirioglintų koks susivėlėlis ir žergtų svyrinėdamas, savo gerklę paleidęs:

Dešinę, kairę, šalis čia katra?
Ulyčia, ulyčia, ar tu girta?!

Taip liūdna pasidarė. Nors imk ir verk. Žmonės, kurie buvo suvažiavę į bažnyčią ar į baznicą, po pamaldų išvažinėjo namo. Miestelėnai po pietų namie ar pogulio guli, ar po vidų ruošiasi. O aš čia vienui vienas, niekam nereikalingas. Toks nuobodulys!

Et, pasiryžau, nuėjau į gryčią. Senelytė, sėdėdama ant lovos krašto, lopšely supa kūdikį. Senelis ant suolo, prie stalo, rankoj laikydamas tabokierką, pauostęs sučiaudė.

– Sveikatėlėn, seneli! – pratariau aš. Jis, dar kartą sučiaudęs, atsikreipė į mane:

– Aa! Gerai, gerai, stodiončioke, kad atėjai. Pagrajysėm (palošime) kortomis šešiasdešimt šešis.

– To nemoku, seneli, – atsiliepiau aš.

– Išmoksi. Gera tau bus aritmetikos pamoka, – pasakė jis ir ėmė aiškint.

Karalius – 4 akys, karalienė – 3, kojuks (rikis) – 2. Nukirsi karalium karalienę, turėsi kiek – 7 akis, o karaliene nukirtęs kojuką – 5 akis. Tai jau turėsi kiek – 7 ir 5. Bus 12. Nukirsi, sakysim, čirvų aštuonake mano čirvų septynakę, gausi net 15; o 12 ir 15 kiek – jau 27. O išdalinus kortas laikysi rankoj, sakysim, gilių karalių ir karalienę, tuoj parodyk. Tuoj prisiskaičiuosi 20 akių, o 27 ir 20 kiek – štai jau tu turėsi 47. Pasitaiko, gauni kozirių karalių su karaliene, tada priskaitoma net 40 akių. Šitaip tavo 27 ir 40 – jau daugiau kaip reikia, daugiau negu 66. Tavo partija laimėta. Ar bereikia geresnės aritmetikos pamokos?

– Ar pažįsti kortas? – paklausė senelis.

– Moku šapską lošt, – atsakiau aš.

– Ir tai nebloga aritmetika, – pasakė senelis. – Šapskai reikia keturių lošėjų, o 66-is lošt pakanka dviejų. Senelis kreipėsi į senelytę, kuri kūdikį jau buvo užmigdžius. – Duokš kortas.

Ta pareiškė:

– Išsinešė pats gaspadorius, išeidamas pas kaimyną. Ten turbūt jau koziriais pleškina.

Senelytė man pasakė:

– Na, stodentėli, gal patiks, krimsk! – Ir davė man obuolį, nunokusį, labai gardų. Pabučiavau jai ranką. Tada senelis paklausė:

– Kur tavo vakarušninkai?

– Knarkia, – atsakiau. Kol obuolį krimtau, senelis pateikė man antrą pamoką.

Sodžiaus vakaruškos – vietinis jaunimas susirenka kur ūkininko gryčioj ar kieme, padainuoja, pašoka ir išsiskirsto, išsimiega per naktį namie. Kas kita – miestelio jaunimo vakaruškos. Eini į vakaruškų trobą, šeimininkui sumokėk 5 kap. Už tai, kad jam aslą pripurvinsi, jo žibalinę žibinsi. Muzikantas ir (irgi) reikalauja: kam jis dovanai gaiš ir plėšys savo armoniką. Šit tik niekniekis. Bet į miestelio vakaruškas įlenda nežinia iš kur atsibastęs, kai kada įkaušęs vyruks ar keli tokie; ims triukšmaut, kibt į mergaites. Jas šoka apgint savieji. Žiūrėk, ar apsieis be peštynių. Įsikyrėjai tu tokiems, pasibaigus vakaruškoms eini namo, o jau už kertės tavęs laukia; čiumpa tave ir primuša. Štai tau ir vakaruškų džiaugsmas. Taip papasakojo senelis.

Kai grįžau į seklyčią, abudu draugai jau žiovavo lovose. Vakarienei Bukelienė pavalgydino rūgusiu pienu su karštom bulvėm. Kaziuks pasakė: vakaruškose Lindišiukių nebuvo. Širdelėj savo pasidžiaugiau aš.

Gudrus ir žydų rabinas, ir mūsų kunigėlis

Klasėj visi savo suoleliuose. Kas skaito, kas rašo. Iš savo buto įžengia mokytojas ir eina takeliu ligi mano suolelio. Netikėtai čiumpa jis mane už pažastų, pakelia ant savo peties ir neša į savo butą. Visi sužiūro, koks čia mokytojo pokštas. Aš lyg nebe savas: kas dabar bus?

O mokytojo kambary, už stalo sėdi mano motina, geria arbatą. Ant stalo – samavoras (virdulys), čainikėlis (arbatnikėlis), pyragas, sviestas, sūris, kilbasos (dešros) galas. Tai mokytojui motinos atneštas gastinčius (dovanėlės).

Mane mokytojas paleidžia su motina pasisveikint ir pasodina drauge su abiem arbatos gert. Nė sapny nesapnavau tokios sau malonės. Geriame, kalbame. Motina nemoka rusiškai, mokytojas – lietuviškai. Daug žodžių yra beveik vienodų: samavoras, čainikas, torielka (lėkštė), stalas, krėslas (kėdė), padlaga (grindys), prašyt, stovėt, čielas, šviežias, mielas ir t.t. Šiaip ar taip mokytojas su motina susišnekučiavo ne vien žodžiais, bet ir pirštais, rankomis, judesiais. Iš buto mokytojas išleido pro kitas duris ir mane su motina namo, pas Bukelį. Tenai ir aš gavau gastinčiaus: obuolių, grūšių (kriaušių), kukulių (bandelių) ir kitko. Mat motina, manęs pasiilgus, atvažiavo. Gastinčių atvežė ji ir Bukeliams. Gal tai buvo ne gastinčius, tik maistas mane valgydint. Ją Bukelienė pamylėjo pietumis drauge su manim

ir vėliau grįžusiais iš mokyklos Igniuku, Kaziuku.

Iki Kalėdų švenčių motina su tėvu mane dažnai aplankydavo. Žiūrėk nedėldienį kai kada ir atvažiuoja ne į Lauksodį, o į Žeimelį, į bažnyčią, arba seredoj (trečiadienį) motina į turgų su daržovėmis, su kiaušiniais ir atveža šį bei tą. Podinas Antanas ir Pakalnis labai retai tepasirodydavo. Retkarčiais Bukelio tėvas-senelis kai ką papasakodavo. Ir viskas.

Žydų sinagoga man čia pat. Pamačiau, kad jie šventadienius savo švenčia kitaip, negu lietuviai ir latviai. Ne nedėldienį nuo ankstyvo ryto ligi vėlyvo vakaro kaip krikščionys, o subatą (šeštadienį), pradėdami švęst savo šabą jau pėtnyčios (penktadienio) vakare. Tą vakarą seni žydai dryžiotais drabužiais susirinkdavo sinagogoj. Namie pas juos žibėdavo žvakigaliai, kol užgesdavo. Išgirdau, kad prasidėjus šabui jie patys nebegalėdavo nieko dirbti, nė žvakigalių užgesint; subatoj – nei valgyt sau išsivirt, nei iš miestelio išeit, nei vaikščiot pas kitą toliau per tūkstantį žingsnių. Vis tatai žydų viera (tikėjimas) draudžianti. Vadinasi, tatai daryt jiems griekas (nuodėmė). Bet jų rabinai (šventikai) – gudruoliai, pamoką kaip susitvarkyt. Pamačiau keistą dalyką. Nuo vieno žydo namo, toli išilgai gatvės iki kito žydo namo aukštai ištempta laibutė virvutė. Kas tai? O tam, kad tuodu namus laikyt vienu namu. Tada tolimi namai laikomi artimais, kaip ir artimieji, kurie nuo sinagogos ne toliau, kaip už tūkstančio žingsnių. Tada galima vaikščiot ir toliau, nebebus nuodėmės.

Norėdavau į sinagogą įeit pasižiūrėti, kaip žydai meldžiasi. Negalima. Kunigėlis uždraudė. Katalikui tatai nuodėmė. Mūsų kunigėlis nesugalvojo, kaip tą grieką apeit. Gaila. Uždrausta lankyt ir latvių baznicą. Taip pat mums griekas. Tai neteko matyt ir liuteronų pamaldų. Tegirdėjau pro šalį eidams, kad, kaip katalikų bažnyčioj, taip ir latvių baznicoj, vargonai vargonuoja ir žmonės gieda.

Jau Diržiuos buvau girdėjęs, jog žydai į savo velykinius macus įlašiną krikščionių vaiko kraujo. Dabar išgirdau, jog per metinę šventę, naktį sinagogoj besimeldžiant, vieną nedorėlį žydą velnias slaptai pagaunąs, išgrūdąs į peklą (pragarą). Pasakiau seneliui Bukeliui. Tas, palingavęs galvą, pasakė:

– Ar tai teisybė, ar ne – nežinau. Gal tai tik piktų žmonių prasimanymas. Negirdėta, kad kai kur kada iš tikrųjų būtų subadytas katalikų vaikas ar kur būtų dingęs žydas be žinios. Kaip tarp katalikų yra visokių atskalūnų-eretikų: be liuteronų latvių, be Biržų arba Švobiškio kalvinų–bambizų–evangelikų yra įvairiai tikinčiųjų babtistų, anababtistų. Kaip tarp rusų–pravoslavų (stačiatikių) yra atskilusių starovierų (sentikių) visokių rūšių, net

kurie save išromija panašiai, kaip kad romijami (kastruojami) paršiukai, kumeliukai, šuniukai. Taip gali būti ir tarp žydų. Jie patys savo vaikų nekrikštija, tik apipjausto snapelį. Tarp žydų gali būti taip pat atskalūnų, gal ir tokių, kurie įsitikinę, jog žydų tikyba reikalinga krikščioniško kraujo arba, jog nedorėlius taip gaudąs velnias. Lietuvoj tokių žydų negirdėt.

Mokinių bendrabuty buvo vienas trečiokas, kurio tėvas – katalikas, motina – kalvinė. Igniuks pasipasakojo: bendrabuty prie kitų jisai tam trečiokui pasakęs, jog kalvinai ir liuteronys iškreipę Šv. Raštą (tikėjimą). Trečiokas atsikirtęs: jo motina sakanti, kad tikėjimą iškreipę katalikai, kad per paskutinę vakarienę Jėzus nustatęs švenčiausiąjį sakramentą, liepęs dalint žmonėms duoną ir vyną, kad katalikų kunigai teduodą duonos baltutį ritinėlį, o vyno visai neduoda, gi evangelikų kunigai duoda ir duonos, ir vyno.

„Iš kur tatai žino tavo motina?“ – paklausęs kitas trečiokas. Ans atsakęs: žinanti ji iš Šv. Rašto knygos, vadinamos Biblija.

Šis parodė tą knygą – Bibliją, atskleidė vieną, kitą, bene tris vietas, kur buvo lietuviškai išdrukuota (parašyta). Iš tikrųjų ten buvo parašyta, kad Jėzus ėmęs duoną, laužęs ją, dalinęs apaštalams sakydamas: „Valgykite – tai mano kūnas“. Paėmęs kieliškėlį (taurelę) ir jiems davęs: „Gerkite – tai mano kraujas“.

Apie tai išgirdęs kunigėlis Vaitkevičius per pamoką pasakė: „Taip parašyta. Bet vyno katalikams neteikiama dėl svarbių priežasčių. Kad ir netyčia, galima išliet nor ir lašelį. Tai būtų švenčiausiojo sakramento išniekinimas. Be to, dalinant duoną teikiamas Jėzaus gyvas kūnas. Gyvam kūne būtinai yra kraujas; tai, priimdami duoną, priimame ir kūną su krauju. Tai jokio tikėjimo iškreipimo nėra. O Bibliją skaityt nedera, jeigu joje nėra katalikiškų paaiškinimų, kaip dabar pasakiau“, – tarė kunigėlis Vaitkevičius. Ir jis gudrus.

Kiek smagumo per Kalėdų atostogas

Kalėdų šventės. Bene prieš tris dienas po trečios pamokos mokytojas visus paleido; mūsų parsivežt tą dieną niekas neatvyko. Kitą dieną mus tris parvežė namo Pakalnis. Kai kurie mokiniai jau vakar buvo išėję pėsčiomis. Dviejų vaikų tėvai šiandien važiavo parsivežt savųjų. Bevažiuodami prie kelio, prie didelės šiaudų kaugės (kūgio) pamatė du tupinčius, atpažino mirtinai sušąlusius savo sūnelius. Tatai išgirdom po kelių dienų mes jau Diržiuos. Motina susigraudino: „Kiek ašarų tiems tėvams!“ Tad įstrigo man mintis: „Jei kur eisi žiemą, neatsitūpk pailsėti, kad ir kažin kaip būtum

pailsęs. Iš paskutiniųjų jėgų stenkis kur nors pakliūt į šiltą gryčią“.

Namie buvo džiaugsmo. Prūde (kūdroj) tėvas į ledą įkalė baslį, ant jo užmovė suirusį ratų tekinį, prie jo pririšo ilgą kartį, prie ilgojo karties galo prikabino vaikiškas rogutes. Rankomis pastumk striukąjį karties galą, eidams aplink baslį, – tekinys sukasi, rogutės ratu lekia. Tai galėjau, pasodinęs į rogutes savo sesytę, broliuką, palakstydint, taip ir juodu mane.

Arba vėl. Naktį galvidėj (galvijų tvarte) atsiradusi maža karvytė atnešta į gryčią. Rytmety, pagulėjusi ant aslos, pati atsistojo ir ėmė landžiot, lyg ko ieškodama. Nunešė ją į kūtę (tvartą). Karvė subaubė. Karvytė prie jos – ir snukučiu į tešmenį, ėmė spenelį žįst. Iš kur ji tokia gudri ir tokia stipri? Džiugu žiūrėt į ją.

Vėl iš arklidės iššoko kumeliuks ir, na, lakstyt po diendaržį. Pro pravertus vartus paspruko jis į kiemą. Kumelė žvengia. Bėgam jo varyt atgal, gaudyt. Kiek čia linksmumo!

Kiaulidėj kriuksi didelė kiaulė. Dešimt baltučių, gražučių paršiukų. Pašiūrėj žąsinas su penkiom žąsim, zalzinas (gaigalas) su trim antim. Patinai saugo savo pačias. Nelįsk prie jų! Žąsinas šnypščia, tuoj kimba snapu, sparnais muša.

Kūtelėj (tvartely) avys bliauna, šieno prašo. Daržinėj pusbernis iš šieno ir šiaudų kratinį daro akliams ir galvijams. Galiu jam padėt iš sukrauto ir kietai susigulėjusio šieno strėkio (prėslo) išpešt šieno peštuku, tam tikru mediniu smailu kabliuku.

Gryčioj iš papeliučkio, iš po krosnies, motina išleidžia vištas, lesina. Pusmergė taiso kiaulėms jovalą. Tėvas dirba medinį šaukštą. Kiek čia įvairumo, kiek smagumo!

O Kūčios! Per visą dieną ničnieko nevalgai! …Žvaigždėms suspindėjus gardi dvylikos patrovų (patiekalų) vakarienė su Bernelio paplotėliu. Linksma vakarienė. Be pusmergės ir pusbernio kitų samdinių – vaikesų ir mergaitės nėra, atostogauja. Vakarienės likučius tėvas liepia nunešt grytelninkams. Ir šitie džiaugiasi.

Pirmą Kalėdų dieną podinas Antanas su broliukais Igniuku ir Vytuliuku, grįždami iš bažnyčios, įsuka į kiemą. Po pusryčių lakstėm po prūdą rogutėmis ratu. Vytuliuks už mane didesnis. Jis su Keršansko Karoliuku mokosi vokiškoj mokykloj Bauskėj. Igniuks stiprus, smarkiai suka rogutes; visus taip pavežioja, kad mažyliai net iš rogučių išlekia ir ledu į šalį nušliaužia. Kiek čia juokų ir ašarų! Atėjo ir pusbernis su pusmerge. Ir Igniuką, Vytuliuką pasukinėjo, ir patys palakstė. Kitą dieną buvom Steigviliuose. Igniuks su Vytuliuku buvo įsitaisę pakalnę nuo kranto į prūdą rogu-

tėmis šliaužt. Ir čia nemaža buvo smagumo ir juokų, ypač kai apvirsdavo. Naujųjų metų dieną linksminomės Bardiškiuose. Keršansko kluonas prie pat Beržtelio upelio. Pakalnė šliaužinėt buvo dar aukštesnė, ilgesnė. Nė nepajutau, kaip šventės praslinko.

Po Trijų karalių Žeimely mokytojas pertvarkė mokyklos pirmąjį skyrių. Iš trečio ir ketvirto suolelių kai kuriuos mokinius persodino į pirmą ir antrą suolelius, o iš tų – į anuos. Aš pakliuvau į antrą suolelį drauge su tokiais, kurie lietuviškai buvo kai ką namie išmokę. Šitiems mokslas sekėsi geriau. Daugiau ir geriau pramokom negu namie.

Atėjo Užgavėnės. Pažinau, kas yra rusų Maslenica (maslo – sviestas). Savaitė prieš Užgavėnes – rusų pieniška, be mėsos Maslenica. Mus paleido mokytojas seredoj (trečiadienį) namo iki Užgavėnių, iki Pelenės dienos. Užgavėnių dieną, antradienį, namie prieš septynių savaičių gavėnią valgėm septynis kartus, vis mėsiškai. Vakare mėsa įkyrėjo. Buvo išvirta pieniškų lakšinių (makaronų) ir iškepta pampuškų (blynų).

Velykas – lenkiškai Wielkanoc, rusiškai – Pascha, žydiškai – Pascha – švenčiau namie nuo didžiosios seredos (trečiadienio) iki Povelykio. Velykų nakčiai Lauksodžio bažnyčiai tėvas, maršalka, liepė man, pakiemiais einant per Diržių sodžių, surinkti daug namie darytų žvakučių, kuriomis per naktį buvo apšviesta bažnyčia. Ten žmonės meldėsi, giedojo. Šventoriuj bubiną (būgną) mušė. Velykų savaitę kiaušiniais daužėmės, sūpuoklėmis supomės.

Po Velykų senelis Bukelis ėmė mane mokyt ministrantūro lotyniškai, kad galėčiau per Mišias klapčiuku služyt (atsiklaupęs, apsivilkęs balta kamža kunigui prie altoriaus patarnaut, Mišių didelę knygą nuo vieno altoriaus šono ant kito perkilnot ir varpeliais, kada reikia, skambint). Ministrantūrą išmokau mintinai kalbėt, nieko nesuprasdamas. Klapčiuku Mišioms patarnaut Žeimely bažnyčioj man neteko.

Po Velykų švenčių sykį mokytojas pakvietė moksleivius kitą dieną iš ryto susirinkt į talką eit kunigui miške pievos išvalyt. Tada išgirdau: kunigaikštis Livenas globojąs liuteronų pastorių, bet varžąs katalikų kunigą. Pavestą iš dvaro dirbamą žemę jis iš kunigo atsiėmęs ir pakeitęs miško pieva, kuri prikrėsta šakų ir šiukšlių. Tos pievos nemačiau. Mažylių į talką nepriėmė. Nudūlino tik dičkiai su kirviais, grėbliais, kastuvais. Pagalvojau: kunigaikštis liuteronas – priešas katalikams, o mokytojas Itomlenskis, pravoslavas – koks palankus. Paskiau išgirdau: sūdas (teismas) nusprendęs iš Liveno aną dirvą atimt ir atiduot Žeimelio katalikų bažnyčiai.

Pagaliau pasklido gandas: atvažiuoja inspektorius egzaminų daryt.

Kas yra egzaminai, supratau. Maniau, kažkas nepaprasto. Mano draugai Igniuks ir Kaziuks kažkodėl pabūgo. Šiemet turi jiedu baigt mokslą čia. Vieną gražią dieną ir atsirado inspektorius. Pirmo ir antro skyrių mokiniams liepė išeit ir sugrįžt po pietų. Vadinasi, egzaminai trečiam skyriui priešpiet, o mums – popiet. Po pietų susirinkus visų trijų skyrių mokiniams aikštėj prieš mokyklos namus pasirodė mokytojas su inspektorium ant valsčiaus kanceliarijos gonkelio, nedidukam balkonėly. Inspektorius pasakė: „Zdrastvujte“, – tai yra, pasisveikino ir ėmė į visas puses barstyt saldainius, popierėliuose suvyniotus. Visi mokiniai šoko čiupt, kas ką sugriebs. Man pasisekė sugaut du saldainiuku. Vienas mažylis nieko nelaimėjo, ėmė ašarot. Kaziuks nuramino jį, atiduodamas jam iš savo delno vieną saldainiuką. Taip pasibaigė visiems egzaminai. Igniuks nusijuokė man: „Sučiupai du, būsi dabar antrajam skyriuje“.

Dar pirmiau, prieš įžengdamas į mokyklą, jau žinojau kai ką. Mūsų krašte, sodžiuose, mediniuos namuos šiaudiniais stogais, gyveno žmonės lietuviai, o dvaruose (rus. dvor – kiemas) – tik ponai, tarp savęs kalbą lenkiškai, su tarnais – ir lietuviškai, gi miesteliuose – žydai barzdoti, laikydami kromus (krautuves) ir karčiamas (smukles), taip ir maskoliai (rusai), činauninkai (valdininkai), štai, Žeimelio uriadnikas (policininkas) bei Pakruojo asesorius, policijos viršininkas. Jau žinojau, kad už Žeimelio šeši viorstai (kilometrai) į šiaurę, tuoj už Glebavo dvaro, prie vieškelio į Mintaują, įbestas stulpas – stiebas su lentele, su parašu mūsų pusėj – Kauno gubernija, o kitoj pusėj – Kurliandijos gubernija. Tuomet skaityt nemokėjau. Tat iš kitų tegirdėjau. Ten, skersai vieškelio, į kairę, į vakarus, taip ir į dešinę, į rytus, ėjo keliuks, vadinamas siena (rubežius) tarp Lietuvos ir Latvijos. Už sienos, Latvijoj, važiuojant vieškeliu į Mintaują, kitoks vaizdas. Trobos ne šiaudiniais – raudonais arba pajuodusiais dokaltų (čerpių) stogais. Matai ne sodžius ilgomis ulyčiomis (gatvėmis), tik išbarstytus vienkiemius, kaip mūsų okolicų bajorų sodybas, arba dvarai – raudonų plytų trobesiai čerpiniais stogais. Ten vienkiemiuose gyveną latviai ūkininkai, o dvaruose – ponai baronai vokiečiai. Kai mūsų krašte vien rusiškos mokyklos, ten, Kurliandijoj – Latvijoj – mokyklos vokiškos, – valdininkai ne rusai, tik vokiečiai. Kai Lietuvoj rusų valdžios buvo draudžiama lietuviškas knygas – maldaknyges, elementorius, kalendorius spausdint lietuviškomis literomis (raidėmis), Latvijoje buvo leidžiama drukavot knygas kaip nori, visokiomis raidėmis, taip ir mokyt vaikus latviškai latvių kalbos mokyklose. Todėl buvo aiškinama: už lietuvius latviai turtingesni, gražesnėse trobose gyvena.

Mokinys Bauskėj

Seklyčioj motina kalbina tėvą: „Mociuką reikia vežt į Bauskę“. Tėvas atsiliepia: „Ką tu prasimanai? Žeimely mokslas dovanai. Bauskėj už vokišką mokslą reikia pinigus mokėt“. Motina sako: „Kiek ten tereikia primokėt? Išlaikymas vaiko atsieis turbūt tiek pat, kiek ir pas Bukelį“. Tėvas atsikirto: „Atmink, juk pinigų žemei išsipirkt vos vos užtenka. Mieste ir už vaiko išlaikymą, už butą, už kurą taip pat šiek tiek pinigais reiks primokėt“. Ginčas pasibaigė motinos ašaromis.

Netrukus tėvas veža mane į Bauskę. Pas mus sustoja Steigvilių Norvaiša su savo sūneliu, vyresniu už mane. Jo vaikas Bauskėj išbuvęs pas mokytą vokietį vienas. Ans galįs priimt ir antrą. Važiuojam drauge su Norvaiša pro Žeimelį, pro Glebavo dvarą; iš Mintaujos vieškelio – į dešinę, į kitą vieškelį; toliau – per Baltausių sodžių, tolokai įvažiuojam į Latvijos kraštą, pro viensėdžius ir dvarus.

Prieš Bauskę teko skersai pervažiuot per upę Mūšą, per brastą. Bauskės miestas – prie Nemunėlio upės. Už griuvėsių abi upės – Nemunėlis ir Mūša – susilieja į vieną upę.

Mieste akmenimis grįsta gatve įsiritom į kiemą. Dešinėj pusėj – kalvė su kalvio butu, o kairėj – pailgas medinis vienu galu į gatvę, kitu – į daržą, į kalną, namas. Priešiniam gale gyvenąs namų savininkas, užpakaliniam – vokietis, pas kurį mus ir patalpina. Į butą įeinam ne iš pryšakio, o iš užpakalio, į priemeniuką, iš jo – į virtuvę. Čia, dešinėj kertėj, pečius duonai kept ir šalia jo – durys į kambarį. Į tą kambarį mūsų neįsileidžia. Virtuvės kairėj kertėj plati lova mudviem su Norvaišiuku miegot. Greta – langas į kaimyno tvartą. Virtuvė skersai perdalyta į dvi dalis. Už širmos (už audeklo, ištempto rėmuose) – lyg kambariuks: jame vokiečio su žmona lova, dar komoda, stalelis, kėdės. Ir mudviejų pusėj prie lango – stalelis ir dvi kėdės be atlošų – taburetės. Savo vaikų vokietis neturi. Tarnaitės nelaiko.

Kitą dieną Norvaišiuks nuveda mane į mokyklą. Namai mediniai, dideli. Jų savininkas – pats mokytojas, vok. Lehrer, pavarde Mazing. Atrodo, jis latvis, bet kalba tik vokiškai. Mokykla – ne vyresnybės, jo paties Mazingo privatinė mokykla.

Klasė didelė, kaip ir Žeimelio, trijų skyrių. Partose (suoluose) sėdi po devynis, bent jau pirmame skyriuje. Pasodino mane į to skyriaus paskutinį suolą, kaip tik prie krašto, prie takelio. Namie mokiaus lietuviškos abėcėlės, Žeimely – rusiškos azbukos, čia – vokiško alfabeto. Vadinasi, vėl iš pradžios. Literas vokiečiai vadina ir ištaria kaip lietuviai.

Ko (ką) pasakė man mokytojas vokiškai, aišku, nesupratau. Šalia manęs sėdėjęs latviuks aiškino man latviškai, taip pat nesupratau. Pakviestas iš kito suolo vaikas trumpai pasakė lietuviškai. Reikią išmokt vokišką abėcėlę ir aritmetikos: ein, zwei, drei... ir taip toliau. Namie, bute, Norvaišiuks mėgino man padėt išmokt ką reikia. Šeimininkas vokietis, matyt, geras žmogus, neprašomas ėmė mane mokyt. Paskui patyriau, kad jis buvęs mokytojas, nebetarnaująs, išėjęs į pensiją, gaunąs iš valdžios bene pusę algos. Ir kitomis dienomis dažnai vokietis padėdavo mokytis. Su žmona jis šnekėdavo tik vokiškai. Netrukus pramokau ir aš vokiškai.

Tada jau ėmiau suprast ir Herr Lehrer pamokas. Mokėjo jis kalbėt ir latviškai, ir vieną kitą žodį lietuviškai. Be to, latvių ir lietuvių kalbų daug vienodų ar panašių žodžių. Pavyzdžiui, Dievas – Devs, vyras – virs, žirgas – zirgs, brolis – brals, tėvas – tevs, motina – mate, žmogus – cilveks (rus. čelovek), rašyti – rasit, giedoti – dziedat. Tai susišnekėt su šeimininku greit išmokau. Todėl daug ko iš jo sužinojau. Mazingo mokykloj lengva buvo man mokytis.

Po pietų su Norvaišiuku vėl išėjova apžiūrėt pilies. Ten radom mokyklos draugų ir šiaip ponelių bešpaceruojančių (bevaikščiojančių). Prieš pilį platus platus, gilus gilus griovys, sausas, žaliuojąs, – nuo Mūšos iki Nemunėlio. Seniau, girdi, kada aplinkui augo miškai, griovys būdavęs pilnas vandens iš upių. Per griovį buvęs kilnojamas tiltas, kad geruoju galėtų į pilį įeit ar įjot. Už to griovio, trikampy, čia pat pilies griuvėsiai. Per griovį dabar pramintu takeliu žmonės vaikščioja, nusileisdami ar lipdami aukštyn. Pryšaky pilies, labai storam akmenų-plytų mūre – plati, aukšta anga, kur būta stiprių vartų. Šalia vartų – mūro bokštas. Įėjęs į platų, ilgą kiemą, apaugusį žolėmis, pamačiau angelę – durų vietą. Žiūriu – ten viduj tamsu. „Nelįsk, – perspėjo Norvaišiuks, – į bokštą, ten gilus šulinys“. Pilies gyventojai, priešams užpuolus, nulipdavo į to šulinio dugną, visai sausą, ir toliau požeminiais koridoriais, žemiau upių, nueidavo į mišką, į slaptas vietas susitart su savo krašto žmonėmis ir parsinešt maisto bei naujų ginklų, kad apsigintų nuo užpuolikų. Įmetėva mudu po akmenėlį, kurie kažin kur nudardėjo. Baisu. Perėję per kiemą į galą, pro mūro plyšį išlindova į pievelę, į kampą, kur Mūšos srovė įteka į Nemunėlį. Toliau jau viena upė, latviškai vadinama Lielupe, tariant lietuviškai – Didžupė. Vokiečiai ją vadina Aa. Ji teka pro Mintaują, galų gale – į Dauguvos didelę upę, į Baltijos jūrą.

Kitą sekmadienį mudu su Norvaišiuku ir dar su Keršansko Karoliuku ir Poželos Vytuliuku vėl žygiavom į kitą miesto pakraštį prie Nemunėlio. Ten didelė, aukšta užtvanka, pylimas skersai gilią upę. Prie pylimo, miesto

pusėj, vandens malūnas. Malūno ratą suka upės vanduo, persiversdams per pylimą, o tas ratas sukina girnas. Perėję per tiltą pamatom sandėlį, pilną baltos vopnos (kalkių), kurią žmonės perka ir veža sau namo net į Žeimelį – krosnims baltint ar sienoms tinkuot.

Bauskės mieste daug obelų, grūšnių sodų. Mūsų namų savininko sodybos gale ir (irgi) jau geltonavo toks sodnelis. Užmiesty, pakeliui į pilį, tolokai nuo vieškelio – didelis sodnas. Iš jo vėjas nešė smarvę. Paklausiau. Atsakė: „Ten suveža iš miesto, iš išeinamųjų vietų (tualetų)“. Todėl gerai ten vaismedžiai auga.

Žydų krautuvėlėse pastebėjau pilnas rėčkas balsvučių mažučių žuvelių. Tai, girdi, tokios pat, tik rūkytos, kurias vasarą mūsų krašte, miesteliuose, per atlaidus, per prekymetes arba šiaip kai kurie lietuviai, pasikinkę vieną arklį į vežėčias, vežioja pakiemiais po sodžius, pardavinėja maždaug po auksiną, sunertas po keliasdešimt storu siūlu.

Mus, lietuvius – mokinukus, miesto vaikai vokietukai ar latviukai pažįsta iš drabužėlių. Eini gatve ir tave iš užpakalio taip apšaukia: bundžia, bundžia. Ką reiškia šis žodis, nežinau. Diržiuos girdėjau sakant: pasamdžiau darbininką ne už pinigus, už bundą; pasodinsiu jam tiek ir tiek bulbių ar pasėsiu linų sėmenų.

Latvijoj kita tvarka negu Lietuvoj

Bauskėj supratau, kad Latvijoj kitokia tvarka negu Lietuvoj. Mūsų krašte rusų vyresnybė: miesteliuose rusai – uriadnykas ir mokytojas. Pakruojo mieste – rusas asesorius-stanovoj pristav; Panevėžio apskrities miesto rusas viršininkas – načalnykas, ispraunikas. Kaune – rusas gubernatorius, o Vilniuj dar aukštesnis – generalgubernatorius, Latvijoj – Kurliandijos gubernatorius, Livliandijos gubernijoj – taip pat gubernatorius ir Estlandijos gubernijoj – irgi gubernatorius. Čia generalgubernatoriaus nėra. Vilniaus gubernatoriaus žinioj – trys gubernijos – Vilniaus, Kauno ir Gardino.

Vilniaus generalgubernatorijoj visose kanceliarijose visi raštai rašomi tiktai rusiškai. Ir mokyklose mokoma taip pat tik rusiškai. Kurliandijoj, Livliandijoj, Estliandijoj – šių gubernijų didžiausiuose miestuose – Mintaujoj, Rygoj, Revely ir kituose miestuose ir miesteliuose, visose valdžios kanceliarijose visi raštai terašomi tiktai vokiškai. Ir mokyklose temokoma vokiškai. Kodėl taip?

Mat išaiškino buto šeimininkas: rusų imperatorius seniau leidęs Min-

taujos, Rygos, Revelio gubernijų dvarininkams vokiečiams – baronams, grafams – vokiškai tvarkytis. Panaši tvarka pirmėliau buvus ir Lietuvoj. Mūsų krašte viskas būta lenkiškai tvarkoma, bet 1863 m. Lietuvos dvarininkai, sulenkėję bajorai, grafai, kunigaikščiai, susidėję su Lenkijos dvarininkija, buvo sukilę prieš Rusijos valdžią. Po to imperatorius liepęs Lietuvą surusinti.

Pamokas (die Stunde) mokykloj (die Schule) mokytojas (der Lehrer) vedė (leitete) ypatingai (eigenartig). Ilgoj salėj, jos vidury, jis stovėdavo arba kėdėj sėdėdavo. Vienam salės gale, tam tikruose mokykliniuose suoluose, glaudėsi pirmojo skyriaus mokiniai (der Schuler) veidais į mokytoją. Kitame gale, taip pat veidais į mokytoją, tokiuos suoluos – priešaky trečio skyriaus, užpakaly – antrojo skyriaus moksleiviai. Trečiojo skyriaus pirmame suole, jo vienam gale, sėdi mokytojo paskirtas mokinys – pirmininkas (der Vorsteher) tvarkai prižiūrėti, o kituose trečiojo ir antrojo skyrių suoluose – dar paskirti jo padėjėjai (der Gehilfe). Toks padėjėjas sėdi ir pirmojo skyriaus pirmame suole, paskirtas šio skyriaus tvarkai prižiūrėti. Pirmojo skyriaus keturiuose suoluose glūdi po aštuonis, po septynis mokinius.

Tiek mokykloj, tiek namie (bute) kalbėta vokiškai, tai ėmiau šnekėt vokiškai. Mokymas (der Unterricht) ėjo sklandžiai (glatt). Vienam skyriuj, dažniau trečiajam, dėstė ir klausinėjo pats mokytojas; kitam skyriuje mokiniai nurašinėja iš knygelių ir juos tikrina ar to paties skyriaus gabesnis, ar kito – aukštesnio skyriaus tai dienai paskirtas mokinys; dar kitas skyrius sprendžia aritmetikos uždavinį.

Po Kalėdų švenčių, po Trijų karalių mokinius mokytojas, turbūt atsižvelgdamas į jų gabumus, persodinėjo. Mane iš paskutinio suolo perkėlė į to paties pirmojo skyriaus pirmąjį suolą. Žinoma, apsidžiaugiau. Jau mokėjau pasirašyt, išmokęs namie lietuviškai: Motiejus Cziapas (Čepas); Žeimely mokykloj rusiškai: Matvej Čapas; iš Bukelio senelio išmokau lenkiškai: Maciej Czapas (Čapas); dabar Bauskėj – vokiškai: Matthaus Tschapas.

Prieš Kalėdas, pusmečio vidury, mokytojas Mazingas mokiniams davė vieną atostogų savaitę, vokiškai vadinamą Kleisterwoche – žiemos langams įsidėt, užklijuot (užlipdyt). Į tai mūsų namiškiai neatkreipė dėmesio ir nebuvo mūsų parsivežę.

Per Kleisterwoche aplankiau Vytuliuką su Karoliuku. Gyveno juodu daug puikiau – atskiram kambariuke, ne virtuvėj, kiekvienas savo lovelėj. Pakortavom šešiasdešimt šešis. Kortas juodu turėjo savas. Aplankėm ir Bardiškių Ignatienės Juozuko brolelį Kaziuką, antrojo skyriaus mokinuką. Jis su keturiais draugais tilpo dideliam kambary, pastogėje. Jisai pasakė: „Ko

judu lindite virtuvėje, atsikraustykite pas mus: čia ir šviesu, ir linksma“. Pažaidėm: vienam sulankstyta skepetaite užrišo akis. Jis kambary gaudė kitus. Pagautasis vėl gaudė ir taip toliau. Paskui kitaip žaidėm – dviejų žodžių žaidimą, pavyzdžiui, vienas meta kitam skepetaitę ir sako: „Arklys“. Antrasis turi tinkamai pritarti: žvengia. Arba: gėlė – žydi; gaidys – kakaryko. Pagaudamas skepetaitę tas turi panašiai atsakyt. Jei tinkamo žodžio neatspėjo, tas duoda fantą, sakysim, kepurę ar savo peiliuką, ar kitką. Kai prisirenka daug fantų, prasideda naujas žaidimas: fantų išpirkimas. Vienam visi nusprendžia pasakyt eilėraštį, sakysim: „Mama, Papa – der Klaper Storch ist da...“ Žodžiu, kas ką moka pasakyt. Kitam nutaria: lubas kojom pasiekt. Neįmanoma. Gudruolis paima kėdę su atlošu, pakelia kojas aukštyn ir pasiekia.

Vieną dieną vėl vaikščiojom pažiūrėt Nemunėlio vandens malūno. Pamačiau naują dalyką – atdarus pylimo vartus. Pro juos upe, ant surištų viens prie kito rąstų pilies link plaukė sielininkai. Vanduo upėj buvo šiek tiek nuslūgęs, ir malūno ratas nesisuko. Reginys buvo įdomus, ilgai žiūrėjom.

Kitą dieną šlapiu rudens vieškeliu buvom nubridę žiūrėt, kaip žmonės iš Lietuvos perbrenda Mūšą. Mūša išsiplėtus, dabar gili. Čia buvo įtaisytas paromas – plaukiąs tiltas, kuriuo per Mūšą buvo perkeliami žmonės, gyvuliai, vežimai nuo vieno kranto į kitą. Vienam ir kitam krante į žemę įkasti labai stori, neaukšti stulpai. Aplink juos apvyniotos ir pritvirtintos storos storos virvės – kanato galai; kanatas ištemptas skersai upės, aukščiau vandens, įvertas į paromo stiebą. Paromininkas, vienas ar kito padedamas, kojomis įsispyręs į paromą, tempdamas rankomis kanatą, stumia vandeniu visą paromą su vežimais, arkliais ir keleiviais. Čia taip pat ilgai žiopsojom, kaip sunkiai paromininkas užsidirba duoną.

Patyrėm, kaip anksti rytmetį iš Bauskės į Mintaują išvažiuoja žydų diližanas, vežtamas keleivius, ir vėlai vakare grįžta su tais pačiais ar kitais keleiviais. Tai didelė būda ant ratų (tekinių), vežamų trimis arkliais.

Patyrėm, kad Bauskės mieste be Mazingo mokyklos yra dar miesto dviklasė mokykla. Į ją priima tuos, kurie, baigę mokslus, išeina iš Mazingo mokyklos. Be dviklasės vedėjo moko ten dar antras mokytojas, jaunas gražus vyruks, visuomet dailia juoda eilute dėvįs ir gyvenąs mūsų namuose, savininko bute, atskiram kambary.

Mieste yra ir paštas, kurs laiškelius (gromatėles) ir kitką priima, išveža kur reikia ir atsiųstus gyventojams atiduoda. Yra ir aukštas bokštas, kur dieną naktį dairosi vienas, ar nekilo kur gaisras. Pastebėjęs kur gaisro

liepsną ar dūmus tuoj duoda žinią apačion. Iš daržinės prie bokšto išrieda gaisrininkai arkliais, vežimais, mašinomis, ilgomis storomis žarnomis gaisro gesint. Arkliai su dzinguliukais lekia gatvėmis zovada (šuoliais). Nežiopsok, tuoj suvažinės, jei iš kelio jiems nepasitrauksi.

Po pietų į mūsų butą įbėga namų savininkė. Jų senelis sunkiai sergąs. Bute ji vienui viena. Kviečia mūsų šeimininkę. Mūsų vokietis kažkur išėjęs. Eina šeimininkė pasišaukus mane. Ten, kambary, lovoj, guli baltas žilas senuks, vienmarškinis, kruta, tyli. Kas daryt? „Reikia daktaro“, – sako mūsiškė ponia. Savininkė atsiliepia: „Nėra ką nusiųst“. Senelis ima judėt, rankomis remiasi, keliasi, sėdasi patale, net kojas basas nuleidžia iš lovos žemyn, bet tuoj parvirsta galva ant pagalvio. Abidvi ponios sutvarko jį, apkloja. Netrukus jis vėl bando kilstelt. Savininkė neleidžia, sulaiko jį. Dar kartą jis mėgino keltis, bet nebeįstengė ir... Mūsiškė ponia ištarė: „Amen“. Tada pamačiau, kaip žmogus miršta.

Liuteronys vokiečiai ir latviai nepažįsta gavėnios, nepasninkauja. Nežino jie ir Užgavėnių. Bet Kalėdas ir Velykas jie švenčia. Tai Bauskės mokytojas Mazingas savo mokinius buvo paleidęs. Kalėdoms mane ir Norvaišiuką namo parvežė tėvas. Spirgino tą dieną šaltis. Mudu kiekvienas buvom apvilkti dideliais kailiniais. Kelionė į Diržius – 25 viorstai. Žeimely vakare sustojom smuklėj, pas Jonkelį, sušilt. Apšilęs išėjau į kiemą savo reikalu. Paskui negaliu susisegt: piršteliai nuo speigo sušalo. Ilgai nesulaukdamas tėvas atėjo, sutvarkė... Į vidų įvedęs liepė išgert stiklinę alaus. Jankelis kalbino mane vokiškai: „Trinken sie Bier, lieben sie mier“ (gerk, tamsta, alų, mylėk, tamsta, mane). Aš atsiliepiau: „Danke schoen“ (dėkui), – grąžai.

Aliutė mokosi politikės

Namie per šventes motina su tėvu vėl pasišnekėjo dėl mokslo: „Reikėtų Aliutę politikės pamokyt“. „Kokios politikės?“ – klausė tėvas. Motina atsiliepė: „Kokios, gi lenkiškai kalbėt, skaityt, rašyt, dar gražių darbelių dirbt – išsiuvinėt raštais marškinėlius, megzt tinklelius stalams seklyčioj apdengt, poniškos čistatos (švaros) palaikyt, kad ir dulkes nuo kanapų, kėdžių, komodos šluostyt“... Tėvas paprieštaravo: „Dulkių šluostyt gali ir namie išmokt“. Vis dėlto po Trijų karalių Aliutė buvo išvežta į Žeimelį, pas pišorį (raštininką) Tiknevičių. Jo pačiutė mažutė, sakė, dvarininkėlio duktė. Savo vaikų jie neturėjo. Gali pamokyt.

Per Velykas parvežta Aliutė namo, paduodama man nusišluostyt ab-

rūsą (rankšluostį), pasakė: „Prosze ręcznik“ (rankšluostis). Dar pamokė, kad aš turėčiau atsiliept: dziąkuje (dėkoju). Vadinasi, Aliutė jau pramoko politikės.

Pasirodo, vietoj mano buto šeimininko vokiečio, teisingiau pasakius, suvokietėjusio latvio, ilgus metus tarnavusio Bauskės miesto dviejų klasių mokykloj ir ištarnavusio pensiją iki gyvos galvos, dabar tarnaująs tas jaunasis mokytojas. Po Velykų švenčių Bauskėj pastebėjau, kad savininkų bute nebėra to gražuolio mokytojo. Į mano klausimą šeimininkas pramurmėjo: „Suimtas, išvežtas“. „Už ką?“ „Už politiką“, – pareiškė šeimininkas. Nustebau: Aliutę moko politikės, o mokytoją už politiką kažkur išvežė, nubaudė. Šeimininkas paaiškino: čia kita politika. Mokytojas kalbėjęs, jog visai nereikia imperatoriaus, Rusijos ciesoriaus. Nesupratau, bet pajutau, jog tat baisus dalykas.

Atėjus šiltoms vasaros dienoms Mazingo mokykloj mokymas pasibaigė. Aš buvau perkeltas į antrąjį skyrių, o Norvaišiuks – į trečiąjį. Atvažiavo tėvas su motina, prisipirko, ko jiems reikėjo, ir savo karuose (vežime) su pora arklių parvežė ne vien mus du, dar ir Vytuliuką su Karoliuku. Atvažiavus į miestą motina tuoj prie tėvo klausė, kaip pasibaigė mums mokslo metai. Apie savo ir Norvaišiuko pasisekimą pasakiau. Paklausė ji ir apie Vytuliuką ir Karoliuką. Praveblenom, kad anie palikti antram skyriuj ir kitiems metams.

Rudeniop, kai grįžom į Bauskę, Karoliuks ir Vytuliuks prikišo, kad aš pasakęs apie juos. Mat parvažiavę namo juodu sakęsi, kad mokslas jiems sekėsi ir namiškiai manė, jog jie perkelti į paskutinį skyrių. Paskui jų namiškiai iš mano tėvų sužinoję tikrą teisybę. Juodu, aišku, susilaukė ko nelaukė. Karoliuks Keršis-Keršanskas prigrasino atkeršysiąs.

Antrame skyriuje teko man sėdėt kaip tik suole už jųdviejų nugarų. Ėjo pamoka apie žodelį „zwischen (tarp)“. Kiekvienas turėjo sugalvot sakinėlį, pavyzdžiui: „Zwischen zwei Ohren ist die Nase“ (tarp dviejų akių – nosis). Su kaimynais iš kairės ir dešinės tarėmės, ką parašyt; juodu namie su tėvais kalbą vokiškai. Viens parašė sau ir kits sau: „Zwischen zwei Fenstern ist ein Bild“ ir „Zwischen zwei Kameraden sitzt der dritte“. Ką aš parašysiu? – galvoju. Keršiuks man pataria: „Zwischen zwei Fuessen ist ein F...“ Paskutinio žodžio aš nežinau. Klausiu kaimyno. Tas atsako: bjaurus žodis. Taip taręs net pasišlykštėjo. Mano laimei, dingtelėjo mintis ir parašiau: „Zwischen Memel und Muscha ist eine Burgruine“. Nemunėlį vokiečiai vadina Memel. Keršanskiukui nepasisekė man atkeršyt.

Į mūsų buto seklyčią-salionėlį šeimininkai vaikų – mudviejų neįsi-

leisdavo. Retkarčiais į jį per pryšakines duris priimdavo vieną kitą ponią ar poną. Tokiam svečiui ar viešniai išėjus šeimininkai sukrusdavo. Pati ponia imdavo minkyt tešlą, kurt krosnį, kept ypatingą, panašų į lietuvišką literą B, dailų kringelį (riestainį). Tos tešlos kukuliukų padarydavo, iškepdavo, duodavo ir mudviem prie rytmetinės kavos, o didelį kringelį išnešdavo svetur. Tie kukuliukai būdavo labai gardūs. Vieną kartą šeimininkė manęs paprašė tokį kringelį ant tacos (padėklo) nunešt į mūsų gatvės dešinį galą, į tam tikrus namus. Ten kringelį senutė ponia iš manęs priėmė ir davė variokų pinigėlių. Parėjęs namo tuos pinigėlius atidaviau šeimininkei, manydamas, jog jie duoti už kringelį. Ji nusijuokė ir pasakė, kad tas devynias kapeikas ponia man dovanojusi. Apsidžiaugęs tuoj nusipirkau pieštuką, popieriaus. Kitą kartą tokį kringelį nunešiau į kitą gatvės galą, į gražius namus. Į vidų įleido jauna panelė su baltučiu siauručiu, nuo krūtinės iki kelių kvartukėliu (prijuostėle). Ji pasakė: „Die gnaedige Frau ist ausgegangen) (Malonioji ponia išėjusi). Panelė (supratau, pakajavoji panelė, kambarinė) įvedė mane į puikų salioną, parodė klėtkelėj tupinčią žalią papūgą. Papūga tarė tarė kažkokį žodelį. Tai buvo man didelė naujiena. Buvau labiau patenkintas negu variokus gavęs.

Einu skersgatvele. Girdžiu, Didžiojoj gatvėj dunda, ūžia... Regiu, bėga vaikai šaukdami: „Soldaten! Soldaten! (kareiviai)“ Gatvės grindiniu eina vienas keista, ypatinga kepure. Abiem rankom, dviem lazdutėm daužo barabaną (būgną), užnertą ant sprando... Paskui seka eilėmis, vis po keturis, tokiomis pat kepurėmis daug jaunų vyrų, gal šimtas. Rankomis jie laiko muškietas (šautuvus su durtuvais ant pečių). Šalia jų žygiuoja oficierius (karininkas) su šoblia (kardu) makštyje prie kairiojo šono. Būgnas nutilo. Štai koks imperatoriaus vaiskas (kariuomenė)! Pamėgink prieš jį kalbėt!

Bežingsniuodami koja į koją jie dainavo rusiškai. Vadinasi, jie, lietuviškai tariant, buvo maskoliai (žalnieriai) kareiviai. Nugirdau: jie eina vajevot (kariaut). Girdi, karas (vaina) su turkais. Rusų imperatorius Aleksandras II pats išvykęs kariaut.

Nebeatsimenu, ar pirmiau vasarą, ar paskiau vasarą Diržiuos mūsų kiemo talka lauke rovė linus. Ten atėjęs dėdė Petras Kasiulis, ką tik grįžęs iš Žeimelio, mano tėvui prie manęs pasisakė: „Įsakyta – kožnas (kiekvienas) gaspadorius (ūkininkas) turįs pristatyti valdžiai po vieną maišą sukorių (suraikytos džiovintos duonos) – sausainių vaiskui (kariuomenei) maitint. Rusų imperatoriui prūsų karalius žadėjęs padėt mušt turkus, jeigu jam atiduotų visą Rygos, Mintaujos ir Revelio pajūrio kraštą. Šio krašto vokiečiai dvarininkai baronai tada džiaugtųsi.

Klasėj mokytojas Mazingas sėdo į kėdę prieš trečiokus ir ėmė kalbėt. Kaip paprastai kituose skyriuose, šnabždėjimas: kas ko pasiklausia, atsakinėja. Mokytojas šūktelia: „Schweigen! (tylėti)“. Visi nuščiūva. Mazingas vėl kalba, vėl kai kur ima šnabždėt. Mokytojas smarkiai sušunka: „Schtill (tyla)!“ Mano kaimynas iš dešinės klausia manęs. Aš tyliu. Jis klausimą kartoja. Aš tyliu. Jis trečią kartą klausia. „Schtill!“ – tariau aš. Mazingas griebia ant sienos kabantį šikšninį bizūną su kietu koteliu, bėga pro trečiąjį skyrių į antrąjį ir iš užpakalio drožia... Aš aiktelėjau nuo netikėto smūgio. Skaudu, pikta dėl neteisybės. Prisiminiau vokišką patarlę: „Sprechen Sie deutsch, lieben Sie Peitsch (ar kalbi vokiškai, ar patinka botagas)“?

Kiekvienam antrojo skyriaus suole iš krašto sėdėjo suolo vyresnysis, mokytojo paskirtas. Jo pareiga – savo suolo tvarkos žiūrėt. Kas jo neklauso, prasižengia, šis vyresnysis gali klasės juodoj lentoj kreida įrašyt prasižengėlio pavardę. Apie įvykį mūsų suolo vyresnysis pasakė, kaip iš tikrųjų buvo, klasės vyresniajam. Po pamokų tas atpasakojo pačiam Mazingui. Kitą dieną Mazingas liepė man po pietų ateit. Atėjau. Jo butas tuose pat namuose, kur ir klasė. Priveda mane Mazingas prie atviro lango, prieš kurį kieme auga šermukšnis, ir sako: „Nuraškyk raudonas šermukšnio uogas“. Užlipau iš vidaus ant palangės, išraškiau artimiausią šaką. Bandau lipt į medį toliau raškyt. Mazingas sako: „Genug (pakanka)!“ Ir sodina prie stalo gert saldžios kavos su gardžiu kringeliuku. Suprask, ką tai reiškia! Atsisveikindamas mokytojas tarė: „Adie mein Freund (iki, mano draugе)“. Taigi šuo pakastas ne šermukšny. Vadinasi, susitaikinimas.

Kitas įvykis dar skaudesnis. Mokykloj tarp lekcijų (štundų, pamokų) kas valandą daroma pertrauka (die Pauze). Mokiniai išdykauja kieme, akmenimis išgrįstame. Sykį vienas latviuks vaikė kitą. Smarkiai bėgdams pro šalį ans parbloškė mane. Atsipeikėjau tik savo bute, gulėdams lovelėj. Pamačiau prieš save nepažįstamą poną. Jis, gydytojas, ramino: „Kraujas prasimušė pro nosį, burną. Bus gyvas, sveikas“. Matyt, buvo duota žinia į Diržius tėvams. Tėvas buvo kažkur išvykęs. Pavakare motina viena pati atsibaladojo, dardėdama šlapiu keliu 25 viorstus vieno arklio bričkute. Ją pamačiau tik rytmety. Baisu, girdi, patamsy per Mūšą buvo perbrist. Buvau parvežtas namo. Gulėdamas seklyčioj sapnavau: aš savo namų kieme. Gulstieji vartai į ulyčią, į vieškelį, užkelti. Už vartų – ožys dideliais ragais. Jis mėgina šokt per vartus. Man baisu. Aš pakylu aukštyn, plasnoju rankomis, lyg paukštis sparnais, skrendu aukščiau trobesių stogų... Kiek ilgai sirgau, nežinau, bet pasveikau.

GIMNAZISTAS ŠIAULIUOSE

Dar tik „švėdas“

Į Bauskę manęs daugiau nebevežė. Po Naujųjų metų Bardiškių Keršanskas prikalbėjo mano tėvus leist mane drauge su jo Karoliuku į rusišką gimnaziją Šiauliuose. Ten gyvenąs Pašvitinio klebono Rimkevičiaus švogeris Antonevičius. Tas laikąs bendrabutį gimnazistams. Šio sūnus, septintos klasės gimnazistas, galįs mane paruošt į pirmą klasę.

Tai mano mokslas kaitaliojosi: Diržiuos – lietuviškai, Žeimely – rusiškai, Bauskėj – vokiškai; be to, mokiausi lenkiškai poterius ir pas kunigėlį Mišioms tarnaut. Dabar turėsiu vėl rusiškai mokytis, gal vėl iš pradžių, – pagalvojau aš.

Po Trijų karalių šventės mes su Karoliuku atsidūrėm Šiaulių mieste, pas mūsų – Pašvitinio parapijos klebono Rimkevičiaus švogerį Antonevičių. Šis su žmona laikė bendrabutį gimnazistams. Bendrabučiuose tvarkai palaikyti gimnazijos direktorius skirdavo po vieną aukštesnių klasių mokinį, rusiškai tituluojamą staršij (vyresnysis). Toks Antonevičiaus keliolikos gimnazistų bendrabučio staršas buvo jo paties sūnus, 7-osios klasės mokinys. Tas staršas apsiėmė per pusmetį prirengt mane į gimnazijos pirmąją klasę, o Karoliuką – į 2-ąją klasę.

Tokie mokiniai, privačiai mokomi, kažkodėl Šiauliuose buvo vadinami „švėdais“, o toks jų mokytojas – guvernierium.

Bendrabuty tokia tvarka: keltis rytmetį 6-tą val. Susitvarkyt, papusryčiaut (saldi arbata su baronkomis-riestainiais). Gimnazistams pusę devintos būt jau gimnazijoj, savo klasėj. Po pusiaudienės, po pusės trečios valandos, grįžus visiems, pietūs – sriuba ir šioks ar toks kepsnys; trečiadieniais, penktadieniais, šeštadieniais – pieniška patrova (patiekalas). Nuo 3 val. iki 6 val. gimnazistams – laisvas laikas. Mums – man su Karoliuku tuo metu „švėdų“ guvernieriaus pamokos. Nuo 6 val. iki 8,5 val. – visiems prie vieno stalo mokytis, kas užduota. Pusvalandis – vakarienės arbatai. Nuo 9 val. iki 10 val. – dar valanda pasimokyt. Pagaliau eit atsigult į savo kambarius.

Mūsų bendrabučio mokiniai – ūkininkų vaikai, tarp savęs laisvu laiku šnekasi lietuviškai, žemaitiškai. Staršij visuomet tekalbėjo rusiškai. Į jį mokiniai turėjo kreiptis tik rusiškai. Salėj prie bendro stalo kiekvienas

galėjo laukti jo paaiškinimo, kai pats ko pamokoj nesuprasdavo. Dviem 1-osios klasės gimnazistams už suderėtą atlyginimą staršij kasdien tikrindavo, ar juodu išmokę pamokas. Jų vienas, negabus vargšelis, kai kada nesugebėdavo jų išmokti. Tuoj staršij paklupdydavo, ir vaikas ašarodamas kaldavo pamokas.

Buvau nugirdęs, jog mažieji mokiniai leidžiami mušant devintą valandą eit miegot. Sykį, sėdėdams prie stalo, antram nuo staršo gale, mažam popieriaus gabaliuke parašiau: „Pozvoljte spatj (leiskite miegoti)“, – ir per sėdinčių mokinių rankas nusiunčiau guvernieriui. Tas, žvilgtelėjęs į mane, šūktelėjo: „Na koleni (klauptis)!“ Aš nė krust. Guvernierius suriko: „Seičas, marš (tuoj eit)!“ Aš nė iš vietos. Ėmiau raudot. Iš savo kambario įėjo pats ponas Antonevičius; patyręs, kas atsitiko, paėmė mane už rankos, nuvedė į miegamąjį, kur buvo sukištos keturios lovelės, paguldė mane. Dingtelėjo mintis, kad dabar guvernierius man keršys.

Kitą dieną po pietų, išklausęs mane gerai atsakant pamokas, guvernierius liepė išmokt mintinai rusišką Krylovo pasakėčią. Ir tą dieną, ir kitą dieną ėmiau tą pasakėčią zubryt (kalti). Kai kurių žodžių nežinojau, jų prasmės nesupratau. Guvernierius nieko nebuvo paaiškinęs. Kaliau, kaliau, taip ir nevaliojau tinkamai pasakėčios išmokt. Prieš pradėdamas atsakinėt guvernieriui pasiskundžiau, kad per sunku man nesuprantamą pasakėčią iš atminties išmokt. Pamatęs mane susijaudinus guvernierius šyptelėjo ir davė kitą eilėraštį (stich).

Kitą dieną guvernieriui šitą eilėraštį linksmai, skambiai išpyškinau:

Žil byl carj Matvej:
Žil z caricej svojej.
Žili mnogo, mnogo let,
A detej kak niet, tak niet...

(Buvo, džiaugės cars Motiejs
Su cariene savąja.
Džiaugės daug daug metų jis,
O vaikų kaip nėr, taip nėr...)

Guvernierius buvo patenkintas. Daugiau nesusipratimų nebuvo. Pamokos man sekėsi sklandžiai.

Artinosi Užgavėnės. Čia švenčiama rusiškoji Maslenica. Antradienį po pamokų gimnazistus paleido. Jie išdardėjo į tėviškes. Keršanskiuks sura-

do, kas jį parveža namo. Bendrabuty pasilikau aš viens. Guvernierius mieste rado žmogų, kuris apsiėmė ir mane parvežt namo. Tai buvo Diržių Dikšos brolis, išėjęs užkuriomis į Titavėnų sodžių. Tėvas Antonevičius mane, apsivilkusį kailinukais, apsiautė dar milo ploščium (apsiaustu). Diena ta buvo nelabai šalta. Vis dėlto jaučiau šaltį. Pavažiavę porą mylių pasišildėm Dolnorių smuklėj. Toliau, pervažiavę per Mūšą, vėl šildėmės smuklėj, tik ilgėliau. Arklys buvo šeriamas šienu, o patys užkandžiavom. Mat buvome pravažiavę jau keturias mylias. Liko keliaut dar porą mylių iki Titavėnų. Tik po vakarienės ten teatsiradom. Kitą dieną Dikša parvežė mane namo, turėdams savo reikalų pas brolį.

Mano tėvai apsidžiaugė ir padejavo: iš vakaro jie išsiuntę Justiną savo arkliu į Šiaulius mudviejų su Keršanskiuku parvežt. Mat kokia varginga kelionė iš Šiaulių moksleiviui į Diržius, iš viso 8 mylios.

Per šitas atostogas motina pasakė man: „Prašyčiau tavęs gerai mokytis, bet bijau, kad tu toks silpnas“. Po Velykų atostogų motina, išlydėdama mane, palinkėjo geros sveikatėlės.

Šiauliuose apsipratau. Miestas didesnis negu Bauskė, bet mažesnis negu Mintauja. Per miestą kryžmais ėjo dvi gatvės: viena maždaug iš šiaurės į pietus, rusiškai vadinama Šoseinaja ulica (plento gatvė). Ja vakarais ateidavo diližanas iš Tauragės ir išeidavo į Mintaują. Antra gatvė – Fabričnaja (fabriko); ta gatve važinėdavo žydų fura (audeklinė būda ant ratų) iš rytų – iš Pakruojo į vakarus, į Kuršėnus ir toliau. Kitos gatvės ėjo lygiagrečiai. Beveik visur mediniai vieno aukšto namai. Tik gimnazijos dviejų aukštų balti rūmai ir pašto namai – mūriniai. Prie rinkos (prekyvietės) – balta mūrinė nedidukė cerkvė, kurioj laibai skambindavo varpininkas. Už cerkvės kertėj, nuošaliai – didelė raudona aukštu bokštu mūrinė bažnyčia, kurioj dundėdavo stambūs varpai. Šiaurvakariniam miesto kampe – didžiulė grafo Zubovo sodyba. Joje grafo mūriniai, balti dviejų aukštų rūmai, dar dviejų aukštų namas – kontora, didelis kiemas, arklidės, kiti trobesiai ir puikus aukštų medžių parkas, išraižytas plačia žvyruota alėja, takais ir takeliais su suolais, suoleliais. Kai šiltas oras, šiokiomis dienomis gyventojams buvo leidžiama pasivaikščioti. Sekmadieniais parke dūduodavo kariuomenės pulko orkestras. Tuomet kiekvienas, įeidamas į parką, turėdavo sumokėt griviną. Tik gimnazistai buvo įleidžiami dovanai.

Grafas Zubovas turėjo daug dvarų. Kai važiavau iš Diržių į Šiaulius, pervažiavęs Mūšos upę mačiau pirmąjį jo dvarą. Toliau vieškeliu ligi Šiaulių – mačiau dar bene penkis jo dvarus. Aplink Šiaulių miestą – vėl jo dvarai: didysis dvaras Gubernija, o kiti – Ginkūnai, Aleksandrija; Tauragės,

Kuršėnų link – toli, sakė, vis jo dvarai. Tarp tų dvarų – vis jo miškai ir sodžiai, kuriuose pirmiau žemę dirbo jo buvę baudžiauninkai. Grafą žmonės vadino Nikolaj Nikolajevič. Jis bajorų vadas – maršalka, be galo turtingas, bet turėjęs ir milijoną rublių skolų.

Pro miestą geležiniais relsais (bėgiais) riedėjo traukiniai. Vienas lokomotyvas traukdavo keliolika ar daugiau vagonų. Prie geležinkelio stoties traukiniai sustodavo. Iš vagonų vieni žmonės išlipdavo, kiti įlipdavo. Iš miesto į stotį ir iš stoties į miestą keleivius vežiodavo lietuviai vežikai, į poniškus ratus pasikinkę po vieną arklį. Mokėdavo jiems po auksiną, po du auksinu. Sykį mačiau – prie stoties durų privažiavo grafo Zubovo dviejų gražių bėrių karieta. Iš jos išlipo du ponu su katiliukais ant galvos. Ir vienas, ir antras dovanojo vežikui (kučeriui) po rublį. Visa tatai man buvo didelė naujiena.

Katalikų bažnyčia tokia aukšta, kad matyt ji iš tolo, iš užu 12 varstų, iš aukštos vietos, kur, važiuojant iš Diržių, vieškelį kerta ilga Žeimio (ne Žeimelio) gatvė. Pirmą sekmadienį su bendrabučio draugais nuėjau į ją 9 valandą ryto klausyt kunigo (kapeliono, taip gimnazijoje vadinamas religijos mokytojas) gimnazistams laikomų Mišių. Viduj bažnyčia labai didelė. Tuomet joje šiaip žmonių buvo mažai, bet daug – gal šimts, gal du šimtai prisirinkusių gimnazistų. Kapelionas jaunas, puikiu, auksu siuvinėtu arnotu, lėtai, švelniai gieda prie altoriaus; vargonai skambiai atsiliepia. Tokia šventenybė! Pajutau, kaip malonu kunigėliu būt. Prie šoninio altoriaus – mažas, senas, žilas kunigas laikė skaitytines Mišias. Pradėjo jis vėliau ir baigė anksčiau negu kapelionas. Po skaitytinių senasis sėdo į klausyklą spavedot (klausyt išpažinties). Paskui man pasakojo draugai, kad žilasis pirma buvęs karininku, tik vėliau tapęs kunigu. Jis, eidams per bažnyčią, kai kam per petį paplojąs, ką pabaręs. Bijojau aš jo, kad gali prikibt.

Vieną kartą ponia Antonevičienė mane nusivedė į bažnyčią 10 val. klausyt votyvos Mišių. Po Mišių kunigas, klūpėdamas prie altoriaus tarp dviejų klapčiukų, garsiai giedojo suplikacijas: „Šventas Dieve, šventas macnas, šventas nesmertelnas“... Lauksodžio, Žeimelio ir Bauskės bažnyčiose po Sumos taip pat giedodavo. Sykį paskiau lauksodietis kunigas – pats dėl gerklės ligos negalėjęs giedot, tai giesmei vesti paklupdė šalia savęs kažkokį ponelį. Tas užtraukė: „Šventas Dieve, šventas tvirtas, šventas nemirštantis“... Taip šis giedot buvo susitaręs su vargonininku. Vargonininką ir tą ponelį kunigas išbaręs. Po kiek metų imta giedot ir tebegiedama: „Šventas Dieve, šventas galingasis, šventas amžinasis“... Mat kaip dailinama šventenybė ir lietuvių kalba. Tatai supratau daug daug vėliau.

Jau gimnazistas

Vasaros pabaigoj Šiaulių gimnazijoj egzaminai „švėdams“. Į pirmą klasę organizuojami vaikai iki 12-os metų. Keršanskui jau per 13-ka. Į antrą klasę jis neprisiruošęs. Tai jo nebevežė į Šiaulius. Tėvas pasakęs: „Gana. Vokiškai, rusiškai pramokai. Galėsi namie pusberniaut, dirbt, mokytis gaspadoriaut“.

Aš vėl pas Antonevičių drauge su keliais „švėdais“. Jo sūnus, jau aštuntokas, rengia mus egzaminams. Kasdien diktantas. Kartojama, kas buvo išmokta. Taip rengėmės kelias dienas.

Sekmadienį tėvas Antonevičius nusivedė mus į bažnyčią sumos klausyt. Daug žmonių ir ponų meldėsi. Prieš sumą, vargonams pritariant, galingai suūžė: „Pulkim ant kelių, visi krikščionys...“ Sumą laikė pats klebonas, ne paprastas klebonas, o džiakonas (dekanas), dešimties klebonų vyresnysis. Jam patarnavo keturi klapčiukai ir du jaunučiai klierikai. Šiuodu neklūpėjo su klapčiukais, stovėjo šalia klebono prie altoriaus. Sumą atgiedojo labai iškilmingai, bet labiausiai ir maloniausiai mane sujaudino lietuviška giesmė „Pulkim ant kelių“, taip galingai minios pagiedota.

Namie ponas Antonevičius papasakojo: šita giesmė lietuviams brangiausia. Tokios giesmės neturi net prancūzai ir kiti katalikai. Tą giesmę sugalvojęs paprastas lietuvis kunigas Strazdelis maždaug prieš šimtą metų. Tik lenkai ją savotiškai išvertę į lenkų kalbą: „Panimy na twarz, udežmy czolem“ (pulkim ant veido, suduokim kakta). Mat lenkai, kaip ir maskoliai (rusai), garbindami Dievą puola ant kelių, pasiekdami žemę kakta.

Bešnekėdamas Antonevičius paminėjo: kas ko trokšta, reikia pasimelst šventajam Antanui; tas šventasis padedąs. Mano gimimo metrikoj mano vardas įrašytas: Macei-Antoni. Vadinasi, įrašyti du lenkiški vardai rusiškomis literomis. Kitą dieną aš vienas nuėjau į bažnyčią, atsiklaupiau prie šventojo Antano altoriaus ir pasimeldžiau: „Šventasai Antanėli, patronai mano, padėk man egzaminus išlaikyt“.

Paskirtą dieną guvernierius mus, savo mokinius, nuvedė į gimnazijos rūmus. Žinojau, kad gimnazistai, vaikščiodami į klases, eina iš kiemo pro užpakalines duris. Šią dieną įėjom pro atviras duris į trumpą koridorių, kuriuo skersai ilgo išilginio koridoriaus einama, lipama plačiais laiptais į antrą aukštą.

Įžengėm į didoką kambarį šalia tų laiptų, apačioj. Čia susirinko kelios dešimtys „švėdų“. Atėjo mokytojas, išdalino visiems po popieriaus lapą, padiktavo diktantą. Surinkęs juos atsisėdo ant kėdės prie staliuko,

paeiliui šaukė po vieną „švėdą“, skaitė jo diktantą, pabraukinėjo klaidas, klausinėjo dėl padarytos klaidos, apskritai egzaminavo iš rusų kalbos.

Kai pašaukė: „Čepas“, aš priėjau. Pabraukė raudonu pieštuku porą kartų. Parašyta buvo: „klas“, o reikėjo rašyti: „klass (klasė)“. Taigi reikėjo ne vienos „s“, bet dviejų „ss“. Parašyta „miritj“, o reikėjo „meritj (matuoti)“. Vietoj „i“ reikėjo rašyti „e“. Mokytojas paklausė ir aš atsakiau: „klass – imia suščestvitelnoje, meritj – glagol... (klasė – daiktavardis; matuoti – veiksmažodis)“. Mokytojas liepė pasakyti eilėraštį. Pračiauškėjau:

Skaži-ka, diadia, vedj ne darom
Moskva, spalionnaja požarom,
Francuzu otdana...

(Sakyk gi, dėde, ne veltui juk
Maskva, sudeginta gaisre,
Prancūzui palikta...)

Mokytojas pasakė: „Chorošo (gerai)!“.

Kitą dieną – aritmetikos egzaminas. Tame pat kambary juodoj lentoj balta kreida kitam mokytojui padalinau keletą skaičių. Mokytojas paklausė: „Kiek bus 20 kart 15. Atsakiau 300. Šis irgi tarė: „Chorošo!“ Taip pasibaigė mano egzaminai.

Kapelionas katalikų religijos egzaminuot nebuvo atėjęs.

Kitą dieną guvernierius, parėjęs iš miesto, pasakė: „Gimnazijoj pakabintas skelbimas. Egzaminų neišlaikei“. Lyg perkūnas būtų trenkęs, šiurpuliai pagavo mane. „Kaip tai aš neišlaikiau?“ – surikau. Guvernierius paaiškino: „Čepas Motiejus – neišlaikęs, o Čepas Antanas – išlaikęs“. Taip parašyta skelbime. Tada aš prisiminiau ir pasakiau: „Diktantui man buvo duotas lapas, kurio kertėj parašyta: „Antanas Čepas“. Tuomet aš maniau, kad tai padarė antras mano patronas, šventasis Antanas, kuriam aš pasimeldžiau. Diktante tepadariau dvi klaidas žodžiuose: „klass“ ir „meritj“. Mokytojas pasakė: „Chorošo“.

Guvernierius šoko atgal į gimnaziją ir grįžęs linksmai papasakojo: jis pasakęs mokytojui Archangelskiui apie duotą man diktantui lapą, apie klaidas, kurias aš padaręs. Tuo metu į gimnaziją atvykęs Antanas Čepas. Šį Archangelskis pasodinęs parašyt vieną diktanto eilutę, palyginęs šitą jo rašyseną su diktanto lapu. Tada skelbime buvo ištaisyta klaida: egzaminus išlaikęs Motiejus Čepas.

Aš jau gimnazijoj, pirmoj klasėj. Antonevičiaus bendrabutis iš Šasėjaus (plento) gatvės, kur ir gimnazijos rūmai, perkeltas į šalutinę, lygiagretę gatvę. Čia ypatinga vieta. Šita gatvė riesta iš vakarų pusės aplink kūdrą, ties tuo bendrabučiu ir pašto arklių kiemu. Antroj – rytų kūdros pusėj – gimnazijos sodybos užpakalis. Iš bendrabučio į gimnaziją vaikščiojama siaurute skersgatvele į Šasėjaus gatvę, iš šios – į gimnazijos kiemą.

Vasarą kūdroj maudosi kaimynų antys; žiemą ant jos ledo vaikai pačiūžomis slidinėja. Pašto kieme per visus metus – ir anksti rytą, ir vėlai vakare atvažiuoja, išvažiuoja, kinko ir iškinko arklius, vežioja keleivius, ypač valdininkus, taip ir laiškus bei siuntinius į visas puses.

Bendrabutis – didžiajam namų gale; antram – mažesniam gale – įsitaisė dvarininko du sūneliai gimnazistai su globėja ir tarnaite. Pas juos dažnai atvažiuoja jų tėvai juodų arklių pora puskarietėj ir nakvoja. Kieme yra patalpa ir arkliams su kučeriu (vežiku). Tuodu gimnazistukai su mumis, bendrabučio mokiniais, nebendrauja. Kieme mes žaidžiame, mušame kalenkas (žaidžiame slėpynėmis); juodu neprisideda.

Iš gimnazijos vyresnysis Antonevičius parnešė mažų, gražiais viršeliais aptaisytų maldaknygių rusiškomis raidėmis, lietuviškais žodžiais. Direktorius liepęs jam tas maldaknyges išdalint kiekvienam gimnazistui po vieną ir iš tų knygelių kas rytą ir kas vakarą skaityt. Tatai vyresnysis ir vykdė. Visus suklupdydavo ir iš eilės vienas skaitydavo balsiai, kad kiti kartotų.

Pirmą sekmadienį nuėjau į bažnyčią, į kapeliono Mišias, atsiklaupęs drauge su kitais ėmiau iš tos knygutės skaityt Mišių maldas. Tik štai iš užpakalio, iš kairės man suburbėjo: „Kokį brudą skaitai?!“ – pasakė man lyg ponas, taip pat klūpėdamas. Supratau ir susigėdau. Tuoj knygelę įbrukau į kišenę ir namie kažkur nusviedžiau. Turėjau iš namų maldaknygelę lietuviškomis raidėmis ir tik iš jos tesimeldžiau. Netrukus ir vyresnysis rytais ir vakarais liovėsi varęs mus melstis.

Mūsų pirmoj klasėj bene 40 mokinių. Be to, yra dar tiek pat pirmaklasės mokinių kitam kambary. Vadinasi, yra du pirmos klasės skyriai. Ano skyriaus mokiniai jau pernai mokėsi gimnazijoj, priešpirmoj, vadinamoj prirengiamojoj klasėj, rusiškai – prigotovitelnyj klass. O mūsų pirmos klasės skyriuje pirmamečiai – „švėdai“. Ir antroj, ir trečioj klasėj taip pat po du skyriu, tik juose mažiau mokinių.

Partose (suoluose) sėdi vis po du. Man teko atsisėst į trečią eilę su draugu Tiška. Vieną dieną, per pertrauką, iš klasės jį iškvietė prižiūrėtojas, pasakęs: „Tėvas atvažiavo“. Daugiau Tiška į gimnaziją visai nebegrįžo.

Paskui šnekėta: Tišką, girdi, išvarė, nes jo tėvas negalėjęs už mokslą sumokėt 35 rublių už pusmetį. Už mokymą per metus imperatoriaus vyriausybė buvo nustačius visose klasėse po 35 rublius, tik pirmoj klasėj 70 rublių. Šit valdžia padarius, kad į gimnaziją atiduoti vaikus tegalėtų turtingi dvarininkai – bajorai. Gi sodiečių vaikams esą pakanka pradžios mokyklų mokslo, o miesčionių vaikams – dviklasės miesto mokyklos. Tiesa, gimnazijos mokytojai – pedagogų taryba – galėdavo nuspręsti neturtingą mokinį atleist nuo mokesčio už mokslą. Tiška nebuvo atleistas nuo to mokesčio.

Gimnazijoj kiekviena klasė turėjo savo mokytoją – auklėtoją. Mūsų klasės auklėtojas – tas pats Archangelskis, kuris mane egzaminavo. Mums jis dėstė rusų ir lotynų kalbas kasdien po vieną valandą. Aritmetikos mokytojas ir mano egzaminatorius Olšanskis per savaitę pas mus teturėjo tik 4 pamokas, o geografijos mokytojas, pavardę užmiršau, – dvi. Per savaitę po vieną pamoką – religijos (kapelionas), dainavimo (cerkvės giedorius) ir gimnastikos (pulko karininkas). Dar mus mokė gražiai rašyt, dvi valandas per savaitę piešt ir vieną valandą braižyt.

Šis mokytojas klasėj ant juodos lentos kreida labai dailiai parašydavo žodį, ir tą žodį kiekvienas mokinys turėdavo perrašyt savo sąsiuvinėly. Sąsiuvinėlius jis surinkdavo ir po kelių dienų grąžindavo, ištaisęs raudonu rašalu. Paišybos bei braižybos pamokų aš nelankiau. Už šitą pamoką per metus reikėdavo jam primokėt dar po 10 rublių, o mano tėvas nesumokėjo. Nelankiau ir dainavimo pamokos. Į jas manęs nekvietė, nes neturėjau gero balso.

Jau Žeimelio pradžios mokykloj buvau pastebėjęs, kad lietuvių ir rusų kalbose yra vienodų žodžių: diena – dienj; dėdė – diadia; stalas – stol; karvė – korova; erelis – oriol; mėsa – miaso. Dabar Šiaulių gimnazijoje pažinau tokių vienodų – panašių žodžių dar daugiau: avis – ovca; stiklas – steklo; grėblys – grablia...

Namie girdėdavau tėvą kalbant su poniškais svečiais lenkiškai ir nugirsdavau panašumo ir su lenkų kalba: ponas – pan; arbata – herbata...

Bauskėj, Mazingo mokykloj, patyriau vokiškų žodžių panašumą: meistras – Meister, lūpa – Lippe; katė - Katze; oblius – Hobel; kunigas – Koenig... Kada šitaip pasakiau guvernieriui Antonevičiui (jis mane ir pirmoką prižiūrėjo, padėdavo pamokas išmokt), ans nusijuokė: „Tu kalbi vokiškai ir veršiuks vokiškai kalb“. „Negali būt“, – ūmai atsiliepiau. Guvernierius pabrėžė: „Aš tau sakau, kad veršiuks vokiškai das kalb“. Tada supratau, kad guvernieriui pasisekė mane suklaidint, pasišaipyt dėl panašumų.

Vis dėlto išdrįsau pareikšti: „Ir lotynų kalboj yra visai vienodų su

lietuviškais žodžiais: Deus – Dievas; vir – vyras ir t.t. „Gerai, gerai, – pagyrė guvernierius. – Pasimokysi toliau, sužinosi dar daugiau. Lotynų kalba lietuvių kalbai yra gimininga“.

Aritmetikos pamokas Olšanskis dėstė trumpai ir aiškiai. Nesibardams nemokšoms klasės žurnale įrašydavo pažymį – jedinicą (vienetą). Per jo pamoką klasėj mokiniai nešnibždėdavo. Sykį iššaukia mokinį klasėj prie lentos, diktuoja uždavinį; mokinys kreida užsirašo diktuojamus skaičius, padaro vieną veiksmą ir nebežino, kas toliau daryt. Olšanskis žurnale brūkšteli vienetą; iššaukia kitą mokinį. Tas kažką pasako ir taip pat nežino, kas daryt. Ir jam žurnale brūkšteli vienetą. Iššaukia trečią, būtent mane. Paties uždavinio dorai nebuvau nugirdęs. Tai prie lentos tyliu. Ir man – vienetas. Pasodina Olšanskis visus tris ir pats aiškina bei išsprendžia uždavinį. Mes trys, gavę po rusišką kol (po baslį), visiškai ramūs.

Kitą sykį Olšanskis liepė į jo klausimus atsakinėt stovint savo vietoj, vieną, kitą, trečią ir taip toliau. Pavyzdžiui: kiek bus 7 kart 8? Arba: kiek bus 16 ir 18? Į panašius klausimus atsakiau teisingai ir aš.

Kitaip atsitiko geografijos pamokoj. Mokytojas, mokytojaująs pirmi metai, buvęs karys, jūreivis, plaukiojęs iš Kronštadto aplink Europą ir Aziją į Vladivostoką ir atgal. Dideliam žemėlapy jisai parodė tą kelionę jūromis iš Kronštadto į Vladivostoką. Paminėjo jūras, sąsmaukas ir įlankas, kurios išvardytos (išvardintos) geografijos vadovėly, ir vieną sąsmauką Persų jūroj, kuri vadovėly nepaminėta. Po kelių dienų per pamoką jisai liepė man atpasakot tą kelionę. Įvardijau nuo Kronštadto tiksliai jūras, įlankas, sąsmaukas, bet pamiršau Persų jūros sąsmaukos vardą ir mėginau, jos neminėdamas, toliau pasakoti. Mokytojas sustabdo mane. „Nežinai, – pabrėžė jis. Gana. Tau dvojka (dvejetas)“. Ūmai apsiašarojęs atsisėdau. Po kelių savaičių dar kartą šis mokytojas mane klausinėjo; nieko nepasakė.

Guvernierius Antonevičius, davęs gimnazijos sargui lietuviui 3 kapeikas, gavo pažiūrėt mano klasės žurnalą. Pasakė jis man: „Tu turi iš aritmetikos du pažymius: 1 ir 4, iš geografijos 2 ir 4. Kodėl taip?“ Papasakojau, kaip atsitiko. Aritmetikos uždavinio nenugirdau. Ormuso sąsmaukos nėra vadovėly. Mokytojo pasakytą buvau pamiršęs. Guvernierius pabarė mane: „Reikia ausimis klausyt! Kas naujo – pasižymėt!“

Klasėj mokytojas Olšanskis visiems mokiniams padiktavo vieną uždavinį ir liepė savo sąsiuviniuose išspręsti. Mano sąsiuviny jis įrašė raudonu rašalu: 5. Paskiau jis mane pašaukė prie lentos. Uždavinį išsprendžiau teisingai. Vėl gavau penkiukę.

Pirmos mokslo metų ketvirties gale mokytojai mokiniams surašė

bendrą kiekvienam dalykui pažymį. Nustebau, kad man įrašyta aritmetikos – 5 ir geografijos – 4. Iš lotynų kalbos, aritmetikos ir religijos gavau po 5, o rusų kalbos ir dailyraščio – po 4.

Panašiai man sekėsi mokslas visus metus. Per Kalėdų, Užgavėnių ir Velykų atostogas džiaugiaus Diržiuos. Pavasarį gavau Mokytojų tarybos liudijimą, jog aš perkeliamas į antrą klasę. Du mokiniai buvo Tarybos apdovanoti knygomis. Globėjas Archangelskis liepė man 9 val. vakare ateit pas jį į butą Farbičnos gatvės gale. Nuėjau. Buto durys užrakintos. Laukiau gal valandą ar ilgiau. Parėjęs namo Archangelskis duris atsirakino, įsivedė mane į vidų, padovanojo ir man knygą. Per vasarą ją perskaičiau. Knyga man buvo įdomi. Žinoma, rusiška. Joje buvo pasakojama, kaip Europoj, Vakarų Europoj, gyvena atskiros tautos. Iš Archangelskio nebegrįžau į bendrabutį, nukiūtinau į klebonijos kiemą. Ten tėvas manęs laukė prie savo poros arklių su karais (vežimu). Karuose gulėjo bačkutė (statinėlė). Tėvas pasakė: „Bačkutėj Mišių vynas Lauksodžio kunigui“. Tuose karuose aš su tėvu ir pernakvojau. Už vyno parvežimą kunigas dovanojo to vyno pilną butelį. Maniau, mišiaunas vynas labai saldus. Paragavau – rūgštus, nusivyliau.

Pirmosios gimnazisto atostogos

Kunigas dėdė Ignatas parašė tėvui, kad mane atvežtų pas jį vasarot. Vežė tėvas man žinomais vieškeliais į Panevėžį ir toliau, 4 mylias į Raguvą ir dar 9 varstus – į Šilalio (Šilų) bažnytkaimį, taigi 15 mylių. Klebonija paprasta, kaip mūsų Lauksodžio. Prie medinės bažnyčios – Šilalio sodžius ir dvarelis, o aplinkui – bajorų okolica. Dvarelio ponas Tomkevičius. Pas jį dėdė nusivedė ir mane. Seklyčioj radom jį sėdint krėsle su atramomis. Jis, besisveikindamas su dėde, neatsistojo. Kokia nepagarba kunigui, pagalvojau aš. Tuoj supratau: vargšas jis, savo kojų nevaldo, negali nė žingsnio žengti. Jis našlys, teturi vieną mano amžiaus dukrelę. Kalbama lenkiškai. Kalbėt lenkiškai aš nemoku. Mokėjau pasakyt: „Dzien dobry“ arba „Dzienkują“ ir dar kelis žodžius. Ponas ir panelė mokėjo lietuviškai. Kieme, prie šulinio, pusbernis girdė arklius, rengėsi jot ganyt. Ant vieno arklio per apynasrio pavadį užsirito panelė, ant kito – ir aš. Išjojome trise. Ganykloje palikę pusbernį su arkliais aš ir panelė grįžom pėsti atgal. Tokia buvo pažintis. Gaspadinė (šeimininkė), panelė Barbora Dambrauskaitė, vidutinio amžiaus, stora. Ji pasakė, kad jos brolio sūnus taip pat mokosi Šiaulių gimnazijoj, jau septintoj klasėj.

Netoli nuo klebonijos kiti namai, kuriuose gyvena jaunas, nevedęs

vargamistra (vargonininkas) ir zakristijonas su žmona. Ir šie kalba lenkiškai... Vidurdienį, 12 valandai mušant, zakristijonas nuvedė mane į šventorių pažiūrėt, kaip špitolninkas varpinėje skambina. Paskiau ir aš jo vietoj paskambindavau. Sykį prasimaniau skubiai skambinti: dzin-dzin-dzin... Atsirado dėdė kunigas, subarė: „Ar gaisras, ką tu žmones baugini!“ Vargonininkas ėmė mane mokyt muzikuot armonika. Klausa mano menka. Ne iš garsų, iš klavišų stengiaus išmokt, ne tiek klausydams, kiek žiūrėdams. Nesisekė man tas mokslas. Vieną kartą, negalėdamas pataikyt, net apsiverkiau. Paėmęs armoniką nulindau į šventorių, už bažnyčios, ir ėmiau čirškint valsą; apsidžiaugiau pagaliau pataikęs ir ėmiau garsiai pirmą kartą drožt. Ir čia atsirado dėdė kunigas. „Čia ne vieta armonikuot!“ – subarė jis mane.

Ko ko, bet lenkiškai marmaliuot pramokau aš tuomet Šilaly. Kai po mėnesio tėvas vežėsi mane namo, su juo šnekučiavau jau lenkiškai. Arkliui kažko pasibaidžius ir šokus į šalį, šūktelėjau: „Ach žebu ciebie licho!“ Tėvas čia ir mane sudraudė: „Lenkiškai tai lenkiškai – gerai, bet „licho“ neminėk. Tai negražus žodis“. O aš nežinojau, ką jis reiškia. Bet jau žinojau, jog vienos kalbos dailus žodis kitoje kalboje kartais yra labai negražus.

Per Užgavėnes Diržiuose gryčioj garsiai ėmiau kalt (zubryt) mokytojo Archangelskio duotą pamoką – asmenuot lotynišką žodį „bibere“. Motina išgirdus pasišaukė: „Ką tu dabar, vaikeli, pliauški!“ „Pamoka lotyniška“, – atsiliepiau. Ir pakartojau, paaiškindams lietuviškai: bibo – aš geriu; bibis – tu geri; bibit – jis geria; bibimus – mes geriame; bibite – jūs geriate; bibunt – jie, jos geria.

Ar neturi kito žodžio mokytis? – pastebėjo motina. Turiu, – pasakiau aš ir ėmiau asmenuot: credo, credis, credit (credo). „O ką ta kreida reiškia lietuviškai?“ – paklausė motina. Tėvas įsikišo: „Ar negirdi pati, kaip kunigas pradeda Mišias giedot: „Kredo in unum Deum, – tikiu į vieną Dievą, – kaip mes lietuviškai kalbame poterius“.

Šit prisiminęs nė nepaklausiau tėvo, kas yra „licho“. Gal tai iš tikrųjų toks bjaurus žodis, kad nepatogu klaust...

Po kelių dienų į Diržius atbildėjo ponas Pogučauskas ir kažin kodėl išsivežė mane pas save į užu Linkuvos, į Laborių grafo dvarą, kur, grafui tarnaudams, jis gyveno. Namai ten mediniai, ilgi. Viduj prasčiau negu Lauksodžio dvare. Mus pasitiko ponia ir jų berniuks ir mergytė, jaunesni už mane. Kalba jie lenkiškai, moka ir lietuviškai. Mano lenkiška kalba menkutė, bet juos domina mano gimnazisto kepuraitė ir tamsiai melsvas munduras su blizgančiomis, lyg sidabrinėmis sagomis.

Ponia maloni, vaikai meilūs. Džiaugiuos: man didelė garbė gyvent dvare. Domino mane kieme kalakutas, kalakutė su kalakučiukais, sodne – kralikai (triušiai), seklyčioj vaikai rodė man albumą su paveikslėliais – fotografijomis. Tik ponas keistas. Diržiuos jis linksmas, juokdarys, o čia – rūstus. Kitą dieną per pietus berniuks, srėbdams sriubą, užsikniaubė ant torielkos (lėkštės). Tėvas perspėjo: „Sėdėk tiesiai!“ Antrą kartą pakartojo. Kas kartą berniuks pakeldavo galvutę. Trečią kartą tėvas pašoko, kaip Mazingas Bauskėj, čiupo nuo sienos bizūną ir supliekė berniukui per nugarą. Tas aiktelėjo, bet neverkė. Gera nuotaika išnyko. Išnyko man ir apetitas pietų bevalgyt. Ponia nieko nepasakė. Po pietų pono ūpas (nuotaika) pagerėjo. Visus tris išsivedė jis į didelę kūdrą, į laivelį. Pirmą kartą man teko irtis vandeniu. Tada pagalvojau: vaikams sodžiuj – rykštė, dvare – bizūnas.

Tais metais išgirdau naujieną: Turkų kare rusai, paėmę stiprią tvirtovę (krepostj), paguldę šimtą tūkstančių savųjų saldotų (kareivių). Tvirtovę Plevną gynęs turkų generolas Osman-Paša. Jį, paimtą į nelaisvę, imperatorius Aleksandras II pagerbęs už jo narsumą: liepęs jam grąžint šoblę (kardą). Rusai buvo nužygiavę iki pat Turkijos sostinės Konstantinopolio, bet jo paimt neleidę Anglija, Vokietija ir Austrija. Tačiau Aleksandras II iš Turkijos valdžios išgelbėjęs bulgarų kraštą prie Dunojaus upės. Dunojų aš žinojau iš motinos dainuškos: „Siuntė mane motinėlė Dunojėlin vandenėlio...“ Guvernierius Antonevičius gyrė ciesorių Aleksandrą 1861 m. panaikinus Rusijoj, tai ir Lietuvoj, baudžiavą. Tik po to lietuvių baudžiauninkų vaikai tegalėję stot į gimnazijas mokytis drauge su bajorų dvarininkų sūneliais.

Drąsuolis drąsuoliui nelygu

Aš jau antrojoj gimnazijos klasėj. Mane tėvas apgyvendino nebe Antonevičiaus, bet kitame – Antonovičiaus bendrabuty. Matyt, tai buvo padaryta patarus tėvo broliui kunigui. Antonevičius laikė sodžiaus ūkininkaičius, kurie turėdavo kalbėt rusiškai, šnekučiuodavosi tarp savęs ir lietuviškai. O Antonovičiaus bendrabuty buvo laikomi dvarininkų ir šiaip bajorų vaikai, kurių tarpe skambėdavo lenkų kalba. Tuomet Antonovičiaus bendrabuty direktoriaus paskirtas vyresniuoju buvo aštuntokas Aleksandras Dambrauskas, kaip tik minėtos panelės Barboros brolio sūnus. Kitas jos brolis kunigas buvo gretimų mums Kriukų parapijos klebonas. Tasai ir leidęs aštuntoką į mokslus.

Naujam bendrabuty šiaip taip su gimnazistais jau sugebėdavau susikalbėt lenkiškai. Staršas (vyresnysis) Dambrauskas, būsimasis garsusis pralotas, akademikas, mokslininkas Jakštas, patylomis davė man lenkišką knygutę apie finikiečius. Vargais negalais ją perskaičiau. Vos supratau, jog Finikija – buvusi pajūrio karalystė, prekiavusi su Vidužemio jūros miestų gyventojais, kariavusi su Palestinos žydais (jų galiūną nugalėjęs žydų jaunuolis Dovydas, tapęs paskiau karalium). Vyresnysis Dambrauskas davė man dar lenkišką romaną. Nei to romano pavadinimo, nei autoriaus vardo ir pavardės nebeatmenu. Atsimenu, kas buvo pasakojama. Vilniaus lenkiško universiteto studentas, neturtėlis, per vasaros atostogas repetitoriavo (mokė dvare pono vaiką). Vyresnioji mokinio sesutė, jaunutė panelė, patiko neturtingam studentui ir jai jis patiko, bet į tai skersomis žiūrėjo jos tėvai. Rudeniop anksti rytą jisai išvažiuoja... Iš antro rūmų aukšto lango pasirodė pusplikė panelė, patylomis atsisveikino.

Vilniuj studentas žingsniuoja gatve. Skersai gatvės kruta senutė ponia. Atlekia kučerio nebesuvaldoma arklių pora – karieta. Studentas šoka nuo šaligatvio, pagauna senutę beveik iš po arklių kojų, išgelbsti nuo mirties. Dėkinga ponia priima studentą pas save gyvent, paskiau padovanoja didelius savo namus, jis tampa turtingas. Be to, studentas talentingas, gabus beletristas, rašo ir spausdina grožinės literatūros veikalus. Kritikai palankiai atsiliepia laikraščiuose apie jo rašinius. Anie ponai ir jų dukružė Marytė skaito jo romaną. Vilniuje, bene viešam baliuje, susitinka tie ponai; susitinka su juo, nebe studentu, o jau išėjusiu universiteto mokslus, jaunu, turtingu ponu. Ir Marytė jau gražuolė. Nudžiugo abudu. Netrukus jos tėvai palaimino juodu.

Tas romanas nebuvo aukštos vertės, bet tuomet man padarė didelį įspūdį panelė Marytė. Tada dingtelėjo mintis: mano mylimoji bus tik Marytė!

Antroj klasėj prisidėjo du nauju dalyku: vokiečių ir prancūzų pamokos. Iš viso keturios valandos per savaitę. Tatai man lengvas darbas: vokiškai skaityt, rašyt, net kalbėt jau mokėjau. O prancūzų abėcėlė tokia pat, kaip lietuviškoji. Atkreipiau dėmesį į žinomą man dabar skirtumą. Lietuvių kalboje nėra raidžių f, ch, h, x. Žodis „francūzai“ – lietuviškai prancūzai; Christus – Kristus –Xristos; Lux ex oriente (šviesa, spindulys iš rytų) – tariama – Lux ex oriente. Be to, lotyniškai raidė „q“ tariama „kvi pro kvo“.

Pastebėjau ir kitokių skirtumų. Rusiškai vartojami trijų giminių žodžiai: tot, ta, to; vokiškai: der, die, das. O lietuviškai tik dviejų giminių: tas, ta. Arba: tot muž, ta žena, to ditia; taip ir vokiškai: der Mann, die Frau, das Kind; lietuviškai: tas vyras, ta žmona, o kūdikis – tas.

Lietuvių ir rusų kalbose žodžiai linksniuojami septyneriopai, atsakant į klausimus: Kas? - Jonas. Ko? - Jono. Kam? - Jonui. Ką? – Joną. Kuo? – Jonu. Kame? Jone. O Jonai, kada šaukiama.

O vokiškai telinksniuojama tik ketveriopai: der Mann, des Mannes, dem Manne ir den Mann.

Panašūs skirtumai ir lotynų, prancūzų kalbose, na, ir lenkų kalboje. Stebėtina, kad, jau šiaip taip mokėdams vokiškai, iš vokiečių mokytojo tesulaukdavau tik ketvertuko, nors kai kuriems mokiniams vokietis mokytojas žymėjo penketukus, o visiškai pirmiau nemokėjęs prancūziškai, iš meilaus prancūzo susilaukdavau vis penketuko. Nusiraminau prisiminęs, kad mūsų klasės rusiuks iš rusų kalbos negaudavo penkiukių.

Sykį bendrabuty pietaujant imta kalbėti dėl šalčio. Vienas, bene ketvirtokas, pareiškė: „Jau ledas stiprus, jau galima pačiūžomis čiūžinėt“. Kitas patvirtino, kad kūdroj miesto vidury jau laksto vaikai ir ten galima čiūžinėti. Ketvirtokas suniekino: „Kūdroj toj čiūžinėsi lyg torielkoj. Kas kita – plačiajam trijų varstų ežere. Ten tai bent čiuožykla!“. Vyresnysis Dambrauskas perspėjo: „Ežere tik pakraščiai teužšalę, ir ten ledas dar per plonas čiūžinėt“.

Po pietų iš bendrabučio kas kur išsivaikščiojo. Išėjo ir ketvirtokas su pačiūžomis. Vakare – tai buvo subatvakaris, gal sekmadienio vakaras – vyresnysis Dambrauskas išvyko į teatrą, į savanorių labdarybės rusišką spektaklį. Tik štai atėjo iš kito bendrabučio gimnazistas ir... „Mūsų vienas ir jūsų vienas ežere prigėrė“. Mūsiškiai namie buvo visi, išskyrus ketvirtoką. Visus nukrėtė šiurpas. Mūsiškis, kitas ketvirtokas Steigvila, išsiskubino į teatro vaidinimą vyresniajam Dambrauskui pranešt. Tas, žinoma, tuoj buvusiam spektakly gimnazijos inspektoriui, o šis – policijai davė žinią.

Kitą dieną policija su žmonėmis, su lentomis nuvyko į vietą, pamatė ant įlūžusio ir įšąlusio ledo gimnazisto kepurę. Naktis buvo labai šalta, tai ir kepurė buvo įšalus. Lentomis priėjo vyrai ir kabliais iš po ledo ištraukė abudu gimnazistu. Kiek ašarų išliejo atvažiavę tėvai! Prieš pasinerdams vandeny mūsų ketvirtokas suklykęs: „Gelbėkit!“ – pasakojo likę gyvi draugai, kurie taip toli nuo kranto nebuvo nučiuožę. Antras nugrimzdęs bene norėdams aną gelbėt. Štai ką padarė per drąsus, neapgalvotas žygis, toks baisiai nelaimingas. Šit priminė man kitą panašų įvykį, kitaip pasibaigusį.

Vieną kartą į Bauskę, į Mazingo mokyklą, vieno arklio bričkute vežė mane ir savo berniuką Steigvilių Norvaiša. Diena buvo saulėta, bet šaltoka. Privažiavom Mūšą. Stovėjo eilė vežimų ir nemaža žmonių. Išilgai upės tebegulėjo storas ledas. Ant ledo upės pakraščiuose iškilęs vanduo.

Kur vieškelis atsirėmė į upę, tenai ledas buvo pralaužtas nuo kranto beveik iki upės vidurio ar dar toliau – iki riogsančio ant vandens ledo. Anoj ledo pusėj – tik siaurutis vandens ruožas, per kurį buvo padaryti laiptai pėstininkams pereit. Pralaužtuoju ledo tarpu plaukiojo didelis plaustas, perveždams vežimus ir žmones iki riogsančio ledo. Per siaurąjį vandens ruožą arkliai su vežimais perbrisdavo.

Norvaiša, įsižiūrėjęs, kaip kas yra, ar nenorėdams ilgai gaišt belaukiančių vežimų eilėj, ar taupydams auksiną už pervežimą plaustu, liepė mudviem vaikam iš bričkutės išlipt ir nuriedėjo į dešinę pusę, kur platusis vandens ruožas daug siauresnis. Ten, sudrožęs botagu arklį, Norvaiša nusileido į vandenį. Žmonės subruzdėjo latviškai: „Redzet, kur leišis (lietuvis) brauc (važiuoja)“. Vienu momentu atrodė, kad arklys, išbrisdams iš vandens, ant ledo ar slysta, ar klumpa. Kažkas net šūktelėjo: „Beprotis, dar prigers!“ Bet arklys, raginamas botagu, išsirito ir išvilko briškutę ant sauso ledo. Davęs arkliui pailsėt Norvaiša lengviau pervažiavo ir siaurąjį vandens ruožą. Kitam krante, ant žemės, laukė mudviejų plaustu perplaukiant. Iš žmonių, kurie plukdė savo vežimus, plaustininkas reikalavo atskiro mokesčio, o iš mudviejų paėmė bene po dvikapeikį... Štai koks drąsuolio žygis, pavykęs laimingai!

Bene tais pat metais per Užgavėnes, kai gyvenau bendrabuty, kur vyresniuoju buvo Dambrauskas, įvyko man atmintina pažintis. Per Maslenicą, trečiadienį, paleido iš gimnazijos. Manęs namo parvežt ratais vienu arkliu atbildėjo Justinas. Tą pat dieną tik pusę kelio tenudardėjom. Pasiganę Pamūšio karčiamoj išvažiavom temstant ne vieškeliu Pašvitinio link, bet dešiniu šunkeliu ir antram sodžiuj, prie Mūšos, Justinas įsuko į kiemą, kur, jo žodžiais, gyvena Čepų giminės. Apie tokias gimines aš nieko nežinojau. Mano tėvo buvo jam liepta ten sustot. Ūkininkas tas nevedęs. Žmonos vietoj šeimininkauja vyresnioji sesuo, dar jauna. Paguldė mane seklyčioj. Per naktį prisnigo. Nutarta ratus pakeist rogėmis. Rytmety, kol Justinas susitvarkė, aš nuėjau į gryčią. Jaunoji šeimininkė verpė. Ir taip meiliai kalbino mane, kad aš panorėjau ilgiau su ja pasilikt.

Išvažiavom rogėmis. Saulutė linksmai švietė ir šildė. Sniegas ėmė tirpt. Pravažiavom mylią. Pliku šunkeliu nebegalima buvo rogėmis šliaužt. Teko sukinėtis papievėmis, pakrūmiais. Vis dėlto paršliaužėm į Diržius. Motina pavalgydino, liepė nusipraust, apsivilkt mundurėlį. Vienu arkliuku, mažu važiuku pakluoniais, tiesiai per Beržtelį nuvežė ji mane į Poželos Edvarčiuko sodybą, į vestuves. Kieme iš namų išėjo mano amžiaus mergytė gimnazistės suknele. Tatai buvo man naujiena.

Kas ji? Iš kur gimnazistė? Mūsų apylinkėj, Diržiuos, Bardiškiuos, Steigviliuos, niekas neleidžia mergaičių į rusų mokyklas. Šiaip taip pamoko namie maldaknygę skaityt. Ir į mane gimnazisto munduriuku mergytė atkreipė dėmesį. Tuoj mudu susibičiuliavom, vis daugiau drauge tarp svečių švaistėmės, šokom kaip mokėjom. Apie meiliąją giminaitę pamiršau.

Gimnazistė – iš užu trijų mylių nuo mūsų, Pašvitinio parapijos, iš Voronių sodžiaus, per kurį tą dieną Justinas mane vežė. Ji duktė ūkininko Eidukevičiaus-Eiduko, kurį pirmiau per Linkuvos škapliernos atlaidus Ruponių sodžiuj pas dėdę Joną Poželą pažinau, kuris tada kalbėjo, jog nėra tvarkos nei Dievo, nei caro, nei asesoriaus kanceliarijose. Ji mokosi Mintaujoj, vokiškoj mergaičių gimnazijoj.

Edvarčiuks vedė gražią nuotaką iš Linkuvos parapijos. Čia pamačiau juodu sėdint ilgo stalo gale. Svečiai šaukia: „Kartu, kartu, kartu... Pasaldint!“ Jis ją bučiuoja. Svečiai juokauja. Paskiau aš stoviu tuščiam priesieny, kertėj. Iš gryčios išeina Edvarčiuks. Priesieny susitinka jis priešais iš seklyčios ateinančią Keršansko Verutę. „Na, Verut, – sako jai, – nenorėjai už manęs tekėt. Tai dabar paskutinį kartą pasibučiuokim!“ Ir pasibučiavo. Nustebau. Pasisveikino prie stalo su nuotaka, dabar priesieny atsisveikino su... Mat kokią jis norėjo vest, o Verutė nepanorėjo. Kodėl? – galvojau aš: turbūt dėl to, kad Edvarčiuko namai prastesni negu Keršansko. Ten dabar ji šeimininkauja.

Kitą dieną, penktadienį, iš vestuvių kiemo išsirito jaunimas višteliaut. Drauge einu ir aš su gimnaziste. Einam paeiliui pakiemiais; dainuojama, geriama. Kai prieinam prie Keršansko kiemo, kažkas pasako: „Eikit pro šalį ir kai visus aplankysit, grįždami ateikit“. Pasakyta, padaryta. O kai atsiradom Keršansko seklyčioj, Verutė ėmė vaišint, lyg čia būtų vestuvės. Ir muzikuota, ir šokta.

Julytės jau nebebuvo. Ji buvo ištekėjus už mano podino Antano Poželos į Steigvilius. Juoktasi, kad aš juos supiršau. Atsitiko taip, kad podinas, atvažiavęs pas mus, tėvui nesant, piršliaut buvo pasiėmęs mane.

Patirtis Zubovo bibliotekoje

Kitais metais Antonovičiaus bendrabuty tvarką prižiūrėjo Antanas Vileišis, aštuntokas, mano motinos tolimas giminaitis. Jis padovanojo man savo brolio Petro Vileišio, inžinieriaus, porą lietuviškų knygučių, spausdintų lietuviškomis raidėmis. Šis mat buvo sugebėjęs Peterburge iš cenzūros išgaut leidimą taip tas knygutes atspausdint. Paskiau Vilniaus generalgu-

bernatoriui užprotestavus vidaus reikalų ministras visur, ne vien Lietuvoj, uždraudė tokią lietuvišką spaudą.

Viena knygutė – „Jonas ir Onutė“ – dviejų meilės apysakutė. Kitoj knygutėj atvaizduota, kaip keli ūkininkai, atvažiavę su javais į miestą, nuėję į geležinkelio stotį pažiūrėt, kaip be arklių, vien ugnim ir vandenio garais nameliuose ant ratų žmonės keliauja iš vieno miesto į kitą greičiau, negu arkliais. Sulaukę atriedėjusio į stotį daugelio vagonų traukinio vyrai į jį įlipo, vagone ėmė dairytis, pamėgino atsisėst ant suolų, ėmė reikšt savo spėliojimus ir nepajautė, kaip vagonas sujudėjęs. Nusigandę. Vienam kelnės sušlapusios.

Parvažiavę Kalėdų švenčių namo tas knygutes paskaičiau visiems. Namiškiai džiaugėsi susilaukę lietuviškų knygučių, kurių policija negali atimt. O dėl šlapių kelnių pasakos visiems nemažai teko juoktis.

Trečioj klasėj prancūzų ir vokiečių kalbų pamokos ėjo vieną tą pat valandą. Tai mokiniai turėjo pasirinkt, ar vieną, ar kitą šių dviejų kalbų. Pasirinkau aš vokiškąją. Šioj klasėj prasidėjo dar graikų kalbos ir istorijos pamokos. Įvyko dar netikėtas dalykas. Aritmetikos mokytojas buvo iš tarnybos atleistas todėl, girdi, kad girtuokliaudavęs ir gyvenęs su panele. Mokiniai pasigedo jo. Jo vietoje atsirado jaunas vokietis, vos tais metais teišėjęs mokslus. Pirma jo pamoka mūsų trečioj klasėj visiškai jam nepasisekė. Iššaukia vokietis mokinį prie klasės lentos, diktuoja uždavinį. Mokinys mėgina šiaip ar taip, suklumpa. Mokytojas pats ima kreidą, rašo, rašo. Ir jam nesiseka uždavinį išspręst. Konfuzas – sumišimas. Diktuojamas kitas uždavinys. Tokia pat istorija. Toks pat konfūzas – gėda. Pagaliau mokytojas diktuoja trumpą uždavinį: 12 valandą laikrodžio rodyklės stovi vienoj vietoj. Kada po to abidvi rodyklės vėl bus vienoj vietoj? Pakviestas mokinys galvoja, mėgina spręst. Manau, gali ir mane iššaukt. Pabandžiau, sėdėdams savo vietoj, svarstyt. Kai valandinė nuo 12 taško nuslenka iki taško, kur stovi 1, minutinė apeina visą ciferblatą, sugrįžta į tašką, kur 12. Kitaip sakant, minutinė praeina 60 minučių kelią, o valandinė – tik 5 minučių to kelio. Tai minutinė 60:5=12 kartų greitesnė negu valandinė. Iš vietos minutinė, praėjus 60 min. kelio, ima vytis nuslinkusią iki taško, kur 1 valanda, tai pavys kaip tik už to taško, netoli. Tą nuotolį, pažymėkim X. Tada visas minutinis kelias 60+5= X, o valandinis – 5+X. Minutinis kelias 60+5=X negu valandinis yra 12 kartų ilgesnis. Tai (65+X) = (5+X) =12 arba 65+X=12+5+12 arba 65+X= 60+12 arba 5+X=12X arba 5 11X arba X=5/11. Tai abi rodyklės vienoj vietoj bus po 65 5/11 minučių. Nusiraminau. Ans mokinys dar neišsprendė… Tik dzin, dzin, dzin skambutis.

Pamokos pabaiga. Uždavinys neišspręstas. Tokia pirma mokytojo pamoka – tiesiog neįtikėtinas skandalas! Mokytojas iš klasės išėjo sumišęs, nė nepasakęs, kas daryt, ką kitai pamokai išmokt ar parašyt.

Tais mokslo metais, pavasario pradžioj, įvyko baisus dalykas. Į klasę įėjo klasės globėjas apsiašarojęs ir paskelbė: „Imperatorius Aleksandras nužudytas. Nevidonai socialistai bombomis nužudė. Eikit į savo bažnyčias!“ Katalikų didžiulėj bažnyčioj pilna žmonių, kažko laukia. Iš zakristijos išeina kunigas, komža dėvįs, prie didžiojo altoriaus. Prie jo prisiartina kažkoks ponas, bene činaunikas (valdininkas), kurs pakėlė savo dešinę ranką sulig galvos. Iš popieriaus kunigas balsiai skaitė, o tas ponas kartojo. Paskui taip pat kunigas saikdino visus susirinkusius žmones. Su keliais klasės draugais išėjome šosiejum (plentu) Mintaujos link pasivaikščiot. Susitikę ar paviję kitus šnekučiavom. Mat kokie baisūs cicilikai! Kažkas išsitarė: „O kam caras draudžia lietuviškas knygas drukavot (spausdint)?“

*

Ketvirtokas aš jau kitam bendrabuty. Antonovičių bei Antonevičių bendrabučių nėra. Čia ir bajorų, ir miesčionių, ir sodiečių vaikai. Ir tarp savęs kalbam daugiau rusiškai. Penktokas Lileika namie beveik visą laiką ir nuo 3 iki 6 val. skaito ir skaito. Savo klasės užduočių namie kaip ir nesimoko: išmokstąs jas jau gimnazijoj. Namie teskaito knygas iš bibliotekos ir mokosi šeštos klasės dalykus. Na, ir gudrus. Nežinai ko, paklausk, tuoj paaiškins.

Vieną naktį mus išbudino triukšmas: priešpiešiais, antrapus gatvės – gaisras; degė mediniai namai. Nežinome, kas daryt, blaškomės. Lileika šūktelėjo: „Visus daiktus neškime į daržo galą!“ Ištuštinę butą ilsėjomės ir saugojom savo mantą, kol gaisras pasibaigė. Naktį neišsimiegoję mes tą dieną neaplankėm gimnazijos.

Pavasario pabaigoj ir vasaros pradžioj pažinom Dievo rykštę. Perkūnas trenkė į mūsų bažnyčios aukštą bokštą, kažką ten viduj suskaldė. Klebonui džiakonui (dekanui) inžinierius pasiūlijęs įtaisyt perkūnsargį. Jis atsisakęs: velnio ginklu neapsiginsi nuo Dievo galybės. Antrą kartą vidurdienį, per kaitrą, perkūnas nutrenkė bent pusę bažnyčios bokšto. Tyčia buvau nubindzenęs pažiūrėt. Šventoriuj, ties didžiosiomis bažnyčios durimis, pridribę mūro skeveldrų, plytgalių. Laimė, kad per audrą šventoriuj nebuvo žmonių, niekas gyvas nenukentėjo. Atnaujinus bokštą perkūnsargis buvo įrengtas.

Tuomet gimnazistai kitatikiai – pravoslavai, vokiečiai – liuteronys,

žydai šaipėsi, tvirtindami, kad katalikų tikyba (viera) netikra. Iš tikrųjų, kaip gi čia? Dievo bažnyčia pašventinta. Kiekviena jos plyta gerbtina. Be Dievo valios žmogui, sako, nė plaukas nuo galvos nenukris. O čia štai Dievas leido savo bažnyčios mūrą naikint. Jei kunigai nusikalto, tenaikina kleboniją, ne bažnyčią. Jei žmonės nusidėjo, tekenčia jie. Tokios abejojimo mintys man kilo.

Mane, penktoką, su broliuku Juozuku tėvas apgyvendino nebe gimnazistų „švėdų“ bendrabuty. Bendrabučio šeimininkas už mokinių išlaikymą ėmė pigiau, tik po 80 rublių, kai aniems reikėjo direktoriaus nustatytą aną – po 100 rublių per mokslo metus mokėt. Šis šeimininkas už dalyvavimą 1863 m. sukilime rusų valdžios – generalgubernatoriaus Muravjovo ištremtas Sibiran, tik prieš metus grįžęs Lietuvon su šeima. Staršo čia nebuvo, nors ir čia daugiau įsitaisę gimnazistų negu „švėdų“. Kad mokiniai neišdykautų, prižiūrėdavo pats šeimininkas. Ir čia šiokiomis dienomis visi salėj, prie bendro stalo, paskirtu laiku valgėm ir mokėmės. Bet subatvakariais (šeštadieniais) dažniausia linksminomės ar šokdami su šeimininko dviem dukrelėmis, ar vaidindami ką nors. Atsimenu, vaidinome „Kaminkrėčio ir malūnininko“ veikalėlį. Publika ateidavo iš kitų panašių bendrabučių. Kai kada ir mes gėrėdavomės anų spektakliais. Pamokas išmokt atidėdavom į nedėldienį (sekmadienį). Tačiau padielnikais (pirmadieniais) gimnazijoj per pamokas aš drebėdavau neišmokęs, kas mokytojų buvo skiriama. Vieną sykį kuris mokytojas liepė man po pamokų pasilikt gimnazijoj vieną valandą tos dienos pamokos išmokt. Tokią vienintelę bausmę patyręs, man gėdingą, ėmiau rūpintis, kad šit nepasikartotų. Šiaip ar taip iš penktos į šeštąją perėjau vos vos, su trejukėmis, šlubuodamas.

Sykį šeimininką, – jo pavardę pamiršau, – aplankė ponas su vaiku, grįžęs taip pat iš Sibiro. Šeimininkas mane su juo supažindino. Svečias paklausė manęs: kodėl vadinuos Čepas, ne Čepinskis? Jo žiniomis, Pašvitinio parapijoj kaip tik gyvenę Čepinskiai, nes Sibire buvęs 1863 m. tremtinys Čepinskis, kilęs iš pašvitiniečių. Aš šit jau žinojau. Dar veždams mane į Šiaulius, į pirmą klasę, tėvas tarė: „Užvažiuokim pakeliui prieš Pašvitinio miestelį, į Dargaičių sodžių, pas giminę Čepą“. Tas sutiko mus maloniai, pamylėjo alučiu, sūriu. Jisai kas penktą žodį kartojo: „Pandziej“. Iš jo kalbos su tėvu išgirdau, kad jis rašosi Čepinskis, o mano tėvo brolis kunigas – Čepovič. Ir tėvas žemės pirkimo dokumentuose pasirašęs Čepas-Čepovič. Be to, keliaujant toliau tėvas papasakojo, kad buvę broliai Čepai, kurių vienas buvęs ištremtas Sibiran, kiti pasilikę Lietuvoj. Dabar (1955 m., kai Motiejus Čepas rašė šias eilutes. Red.) žinau, kad „pandziejo“ Čepo-Če-

pinskio sūnus ūkininkavo Dargaičiuose, o šio sūnus Vincas Čepinskis buvo Kauno universiteto profesorius ir rektorius; ir jau miręs. Jisai mane Kaune vadindavo dėde.

Jau žinojau, kad tatai lietuvių pavardžių lenkinimas, prikergiant galūnes arba -ski, arba -ovič, prasidėjo prieš 500 metų, po Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos su Lenkijos karalaite Jadvyga vedybų, kada Lietuva susijungė su Lenkija ir lenkai stengėsi lietuvius sulenkint, kaip dabar prieš šimtą metų įsigalėję rusai mus bando surusint.

Patyręs „švėdų“ bendrabučių malonumus, išdykavimus, pasirūpinau aš, jau šeštokas, pereit į Gaidamavičiaus gimnazistų bendrabutį. Ten staršas – aštuntokas bajoraitis Einorius. Mane šis prikalbino dalyvaut jo ir kelių kitų draugų slaptam rately, kurs susirinkdavo kas antro šeštadienio vakare, po 10 val. – ekonominės politikos mokslo klausimą studijuot. Tuomet aš, visai neišprusęs vaikinas, nė nežinojau, koks tas mokslas. Išgirdau minint mokslininkus Adomą Smitą, Maltusą, Milį, Rikardo. Išgirdau – ekonomika tirianti, kaip didint ir plėst tautos gerovę. Kiekvienam ratelio vakarui iš eilės jo dalyvis turėjo parašyt straipsnelį, perskaitęs, kiek sugebės, iš pavestos jam knygos, o kiti dalyviai apsvarstyt.

Pirmą kartą parašiau ir rately skaičiau, jog visuomenė yra sudaryta kaip individo organizmas, jog individo nervai – dirksniai atitinka visuomenės telegrafą, arterijas ir venas – geležinkeliai, vieškeliai ir t.t. Aš pats ir kiti dalyviai ėmėm aiškint, kas iš tikrųjų vadinama individu, kas organizmu. Sunku, bent man, buvo suprast studijuojami dalykai. Todėl jau prieš Kalėdų šventes ratelis iširo ir jo vakarai nutrūko.

Po Naujųjų metų kita naujiena: gimnazijos direktorius leido nežinia iš kur atvykusiam lenkui duot mokiniams šokių pamokas. Atsirado keliolika šokikų, tarp jų – ir aš. Vieno šokiko tėvai, atsikraustę iš dvaro vaikų leist į gimnaziją, pavelijo čia, savo bute, salione, mokinius šokdyt. Pamokų kursui pasibaigus tie ponai dar nustebino iškeldami tiems mokiniams vaišingą pokylį, kaip dvaruose daroma. Šokta: valsas, kadrilis, polka, antras kadrilis su figūromis. Po skanios vakarienės – mazūras trejopu pa – žingsniu su įvairiomis figūromis, kurias pramanydavo pokylio dirižovas (dirigentas-vedėjas), ponų svečias. Tai bent pasilinksminta iki trečiųjų gaidžių!

Kai perėjau į septintąją klasę, direktorius mane paskyrė staršu Gaidamavičiaus bendrabuty. Už išlaikymą bendrabuty staršai nieko nemokėdavo, taip ir už mokymą gimnazijoj. Tada pasijutau jau aš esąs savarankiškas. Be to, galėjau užsidirbt repetitoriaudams ar guvernieriaudams nuo 3 iki 6 val. Nusipirkau armoniką ir čiršKindavau.

Tačiau turėjau ir rūpesčių, kad viskas būtų tvarkoj, kaip nustatyta direktoriaus ir kad įtikčiau mokiniams. Mat dėl netinkamos priežiūros būna ir nelaimingų atsitikimų. Negalėjau užmiršt nelaimės, įvykusios dar Antonovičiaus bendrabuty, kai ežere paskendo mandras ketvirtokas su draugu, panorėję plonu ledu pačiūžomis palakstyt. „Bailiems į kūdrą, drąsiems – į ežerą“, – pasakė ketvirtokas per pietus. Skenduolio tėvai kaltino staršą, kad vaikų nesudraudė.

Ir mano prižiūrimam bute įvyko nemalonus dalykas. Gavau iš inžinieriaus Petro Vileišio laiškelį. Jis rašė siuntęs paštu man 30 rublių sumokėt Gaidamavičiui už broliuko gimnazisto Joniuko išlaikymą bendrabuty. Aš atrašiau Petrui tų pinigų negavęs. Petras vėl parašė man: jis iš Šiaulių pašto viršininko išgavęs žinią, kad pinigai išduoti adresatui Čepui. Aš tuoj kreipiaus į gimnazijos inspektorių Frankeną. Po kelių dienų į bendrabutį atėjo policijos valdininkas su nepažįstamu ponu. Policininkas pasiūlė man iš to pono priimt 30 rublių ir pasirašyt, kad aš jokių pretenzijų neturiu. Mat pinigus iš pašto buvo išėmęs to pono sūnus Čepas. Daugiau nei to pono, nei jo sūnaus man neteko matyt. Apie tą įvykį, žinoma, parašiau inžinieriui Petrui. Šis man daugiau pinigų už Jonelį nebesiuntė.

Gimnazistams draudžiama rūkyti. Aš nerūkau. Sykį man kambariuke pakvipo tabokos dūmais. Už plonos lentų sienos imta rūkyt papirosai. Kas staršui daryt? Nuėjau į aną kambarį. Rūko ketvirtokas. Ant staliuko dar du papirosai. Tariau: „Tuoj surūkyk ir anuodu, kad daugiau neberūkytum ir kad man nereikėtų už tave atsakyt!“

Kitais metais staršu Gaidamavičiaus bendrabuty buvo paskirtas jo sūnus septintokas, o aš, aštuntokas, kitur, gretimam kieme, kur buvo du bendrabučiu. Patekau į užpakalinį namą. Priekiniam name staršininkavo bajoraitis septintokas Moravskis. Išgirdau: juo mokiniai džiaugėsi labiau negu manieji manim, ten, girdi, laisvė, o aš varžąs. Iš tikrųjų: neleidžiu rūkyt, sykį pastebėjęs, kad miegamuosiuose kambariuose prirūkyta, pasakiau, kad daugiau to nebūtų. Gimnazijos nadziratelis, vadinamas ir klasių auklėtojų padėjėju, tarp kitko, lankosi bendrabučiuose tvarkos žiūrėt. Todėl griežtai pasakiau: jeigu dar kartą pastebėsiu rūkant, paklupdysiu. Grįžęs iš „švėdų“ pamokų atradau salėj berūkantį ir tuoj paklupdžiau pusvalandžiui. Maniškiai pasipiktino.

Sykį atėjo pas mane Moravskis. Paplepėjome. Jis manęs ir klausia, kaip aš žiūriu į nuogybę. Ar galima vaikščiot nuogiems? Afrikoj, sakau, karšta, ten pusplikiai arba gal ir plikiai vaikščioja. Moravskis mano, kad ir Lietuvoje, kai šilta, turėtų vaikščiot be drabužių. Nei šis, nei tas, manau

sau, ko jam tatai rūpi? Kitą dieną išgirdau: Moravskis atstatytas iš staršo vietos. Kas atsitiko? Užvakar vakare, po 10 val., gimnazijos nadziratelis, eidams gatve pro Moravskio prižiūrimą bendrabutį, išgirdo viduj triukšmą – bildesį, pro uždarytų langinių plyšį pamatė šokinėjančius nuogus mokinius. Įslinkęs į jų kambarį taip juos ir užklupo.

Tas nadziratelis mėgino prikibt ir prie manęs. Kartą iš „švėdų“ pamokų parėjęs namo 5 minutės po 6 val. randu direktoriaus duotoj registro knygoj, kur turėjau įrašinėt tam tikras žinias, prikreivizotą nadziratelio skundą, kad aš pavėlavęs 6 val. sėstis prie bendro stalo su mokiniais pamokų mokytis. Tat supratau ne iš prikreivizuoto neįskaitomo rašinio, tik iš mokinių žodžių, kaip nadziratelis rašydamas murmėjęs. Nadziratelis buvo girtas. Kitą dieną tą knygą nunešiau inspektoriui Frankenui. Tas negalėdams to rašinio įskaityt, paklausė manęs, kas atsitiko. Frankenas nusišypsojo. Pasitenkino mano paaiškinimu. Tepasakė: „Niekai“.

Po daugelio metų Maskvos profesorių laikrašty buvo straipsnis, kaip Frankeno jubiliejų iškilmingai minėjo buvę jo Šiaulių gimnazijos mokiniai.

Taip ėjau aš iš klasės į klasę. Čia toli gražu ne viskas. Didelės įtakos man turėjo dar vienas rimtas dalykas.

Sykį man, šeštokui, draugas pašnibždėjo: „Per matematikos pamoką per rankas eis lapelis. Jį gavęs parašyk trijų draugų pavardes, kurie tinka slaptai bibliotekai tvarkyt“. Mokytojui klausant, kaip klasės lentoj mokinys atlieka uždavinį, iš kairės pusės kaimyno gavau lapelį, įrašiau tris pavardes ir tą lapelį perdaviau dešiniajam kaimynui. Po pamokos ans draugas prakuždėjo, kad išrinkti trys – jis pats, taip ir aš ir dar trečias. Po pietų jisai su manim ir dar dviem draugais nuėjome į grafo Zubovo rūmus ne pro priekines prieangio – gonko ir ne pro užpakalines – terasos dvilinkas duris, bet pro galines vienalypes, paprastas, užlipom laiptais į antrą aukštą, į didelę menę, kur mūsų laukė grafo sūnus Vladimir Nikolajevič, Peterburgo studentas su savo draugu, taip ir mūsų gimnazistai, trys aštuntokai ir trys septintokai. Studentas grafas pranešė: šalia rūmų, mūriniuose dviejų aukštų namuose, kur komisaro – visų dvarų įgaliotinio butas ir kanceliarija, atskiram kambary, dviejose spintose (šėpose) yra keli šimtai lenkų literatūros knygų. Tą biblioteką jis siūlo šeimyniškai, ne viešai gimnazistams naudotis. Pirmiau minėtas gimnazistas Lileika išreiškė visų mūsų vardu grafui didžią padėką ir kvietė susitart, kaip knygas išdavinėt ir grąžinamas priiminėt. Susitarta: Lileika – bibliotekos vedėjas, dar vienas – jo padėjėjas, o kiti – iš eilės kasdien po pietų vieną valandą bibliotekoj budės. Taip

ir man teko garbė sykį per savaitę patarnaut bibliotekininku. Tada susipažinau su Kraševskio, Kondratavičiaus, Mickevičiaus kai kuriais veikalais: „Vytoldo rauda“, „Punės Margiu“, „Ponu Tadu“ ir kitais. Tuomet man atrodė gražiausia lenkų kalba.

Išlaikęs egzaminus į septintą klasę vasarą atostogavau tėviškėj, Diržiuos. Vieną gražią dieną grįždams iš Žeimelio vienas Steigvilių sodžiaus ūkininkas Požela Leonas stabtelėjo pas mus. Jam valsčiaus pišoris Prakaitis įteikęs lietuvišką laikraštį. Negirdėtas, neregėtas man dalykas! Ponas Prakaitis prašęs jo, Leono, aną man atiduot. Ir štai apsidairydamas įbruko man „Auszrą“ Nr. 1. Dievulėli mano, tokia naujiena! Atspausdinta ji 1883 m. kovo mėnesį, o aš netikėtai gavau tik 1884 m. liepos mėnesį. Iš kur Prakaitis ją gavo? Petras Vileišis, jo mokyklos draugas, jam atsiuntęs. Pavarčiau „Auszrą“. Žio, koks gražumėlis, kaip maloniai skamba!

Giedu dainelę – savo giesmelę apie rūpesnius, vargelius
Lietuvos krašto; ne taip iš rašto, giedu senųjų žodelius...

Arba

O brangi lietuviškoji šventa kalba prigimtoji!
Už žemčiūgus tu brangesnė ir už viską meilingesnė...

Čia radau ir žinutę, kad Kraševskio „Vitoldo rauda“ jau 1881 metais išversta į lietuvių kalbą. Tuomet pasirūpinau įsigyt šį vertimą, kurį paskiau skaičiau ir motinai, susidomėjusiai Mildos meile. Pačią „Auszrą“ išsirašiau, nusiųsdams pinigų per paštą. Gavau ją Šiauliuose ir (irgi) per paštą, užlipdytuos konvertuos (vokuose). Laiškelį į redakciją kvailai parašiau lenkiškai. Tai redaktorius mane išbarė, sugėdino.

Pavasarį direktorius, kurs mums jokio dalyko nedėstė, prieš pamoką įėjo į klasę. Laikydams rankoj popierių tarė: „Progimnazijos viršininkė prašo leist į jos auklėtinių balių gimnazistus, kuriuos kiekviena kviečia sau šokėją. Gimnazistai šie...“ Direktorius perskaitė kelių mūsų pavardes, tam skaičiuj ir mane. Netikėtas malonus dalykas. Vos prieš kelerius metus Šiaulių mieste grafas Zubovas, Nikolaj Nikolajevič, buvo įsteigęs privatinę progimnaziją mergaitėms. Balius, matyt, rengiamas abiturienčių išleistuvėms. Ten man pažįstama tik viena – Marytė Prakaičiūtė. Vadinas, Marytė (pirmo mano skaityto romano herojės vardas) pasirinko mane tokia proga drauge pasidžiaugt.

Tai turiu pasiruošt *comme il faut* (kaip reikiant): prie gimnazisto mundieriaus baltas galstukas (kaklaraištis) ir baltos zamšinės pirštinės. Marytės tėvai Žeimely. Šiauliuose ji su tetute atskiram butely. Drauge su ja žygiuoju į erdvią progimnazijos salę. Pilna svečių, ne vien mokinių, net oficierių (karininkų) ir civilių ponų, ponių ir panelių. Šiaulių pulko dūdų orkestras. Šokiai diriguojami prancūzų kalba. Pirmas kadrilius, taip ir mozūras, aišku, aš su Maryte. Lengvųjų šokių – polkos, valso, mazurpolkos, galopo kavalieriai, kiekvienas su panele besisukdami, tedaro salėj vieną ratą. Daugiau vis po vieną ratą šoka jis, pasikviesdamas vis kitą panelę ar ponią, pirma pasirūpinęs, kad jai jį pristatytų jos pažįstamas arba dirigentas.

Po vakarienės laisvi šokiai arba panelės pačios kviečia ir šokdina pasirinktą kavalierių arba burto keliu sau išsirinktą. Šit man buvo naujiena. Du vyriškiai, priėję prie panelės, siūlosi slapyvardžiais, sakysim, „jurginas ar bijūnas“. Katrą slapyvardį ji taria, su tuo ir šoka. Nepažįstamas oficierius paima mane po ranka ir sako: tamsta „oficierius“, o aš, girdi, „gimnazistas“. „Eiva pasisiūlyt“. Ėėėė, manau sau – toks slapyvardžiavimas per aiškus. „Ne, – sakau aš, – aš būsiu gimnazistas, o tamsta oficierius“. Karininkas sutiko ir privedė prie nepažįstamos druckės. Ta ištarė: „Gimnazistas“. Ji nusivylus turėjo šokt su manim, orkestrui mazūrą drožiant, aplink salę vienos poros mazūrinį ratą trejopu pa, sudaužiant kulnimis, pašokus aukštyn vienąkart abiem kojom ir baigiant ratą man priklaupiant vienu keliu, dešine ranka laikant kairę panelės ranką, apšokdinant ją aplink mano galvą. Kai pasodinau ją į jos vietą, kur ji prieš tai sėdėjo, kažkoks ponas šypsodamasis tarė: „Mat kokia tamstelė! Grafaitei ne oficierius, gimnazistas labiau patinka“. Tik tada supratau, kad turėjau garbės šokt su grafaite.

Minėtas staršas Einorius mane veikė ne vien jo rūpima ekonomika, dar ir... velosipedu (dviračiu). Vienu tarpu jis išsirašė iš užsienio ne tokį, kokie dabar (1955 m. Red.) dviračiai, tik tuometinį greitakojį. Jo pirmutinis aukštas, sulig žmogaus krūtine, ratas, o antras – mažutis, dviejų sprindžių aukštumo, ratelis. Ant velosipedo balnelio užšokt tegalima buvo jau jam riedant, tik iš užpakalio, atsistojus viena koja ant tam tikros papėdos. Šiaulių mieste tuomet jokiu dviračiu niekas nejodinėjo. Prieš kelerius metus kažkoks karininkas lakstęs, sako, žemučiu mediniu dviračiu, nusisukęs koją ir liovęsis baladotis. Vis dėlto Einorius išdrįso savo dailiu aukštuoju, pavojingu greitakoju dundėt. Už tą žirgelį Einorius buvo sumokėjęs bene 120 rublių. Susiviliojau aš tokiu žirgeliu, bet tokios sumos neturėjau. Abudu su Einoriu parodėm tą velosipedą šaltkalviui. Tas panašų apsiėmė už 35 rublius padaryt; ašys nebus nuklotos šratais, kaip Einoriaus pabrikinio

(fabrikinio), nebus rutulinio guolio; ratas ir ratelis bus be gumų.

Tokiu greitakoju, išlaikęs egzaminus į aštuntą klasę, parjojau aš vasaros atostogų namo. Iš miesto šasejum (plentu) tris viorstus (kilometrus) riedėjo jis, kaip mano buvo įprasta, bet toliau žvyruotu vieškeliu per Ginkūnų dvarą iki Mūšos upės keturias mylias (28 kilometrus) – daug prakaitavau. Pamūšio karčiamoj (smuklėj) užklupo mane audra. Toliau vieškelis pabiuro. Nusivaręs apie vieną viorstą iki Kazokų sodžiaus nakvojau. Kitą dieną, sekmadienį, nusiritau dvi mylias į savo parapijos Pašvitinio miestelį. Po pamaldų, pasisotinęs malonaus klebono Rimkevičiaus pietumis, išriedėjau vieškeliu dvi mylias į Linkuvos miestelį. Tiesiai iš Pašvitinio į tėviškę, į Diržius, dvi mylias šlapiais šunkeliais neišdrįsau vykt. Prijodams prie Linkuvos sutikau minią, laidojusią vakar perkūno nutrenktus bene tris ar penkis žydus, kurie per audrą buvo sulindę į vieną daržinę. Sujaudintas graudingos procesijos aš, aišku, nustebinau minią. Prasilenkėm tylomis. Prajojęs per Linkuvos miestelį ir vieškeliu dar keturis viorstus nakvojau Ruponių sodžiuj pas dėdę Joną Poželą. Tai tik trečią dieną, vieškeliu dar apie dešimt viorstų nuriedėjęs, tepasiekiau Diržius.

Visur kelionėj žmonės, pamatę mane jojant tokiu neregėtu žirgu, smalsiai susidomėdavo. Prie pat Diržių sodžiaus vieškelis stačiai pasisuka į šalį. Toj vietoj, už pasisukimo kampo, už išaugusių rugių pamatė mane, aukštai sėdintį ir greitai besiartinantį, ūkininkas Viktoras Navickas; jis nusigando, net persižegnojo; manęs jis kipšą atsibaladojant.

Bajorai ir klebonai

Kaip gyvena dvarininkai, šiek tiek patyriau iš mažens. Lauksodžio dvaro žemė susieina su Diržių sodžiaus laukais. Dvaro rūmuos man, bene septynerių metų vaikui, drauge su motina teko pamatyt pakajus (kambarius), gražiai papuoštus puikiais paveikslais, veidrodžiais, minkštais baldais, taip ir pažint dvaro savininkes – apysenes dvi paneles, kurios motiną ir mane pamylėjo saldžia arbata su skaniais pyragaičiais. Bene tą pat vasarą pažinau poną Pogučauską, grafo Tiškevičiaus įgaliotinį, kurs Diržiuos, vaišinamas naminiu alučiu ir užkandžiais, suniekino motiną. Ji, nemokėdama lenkiškai, Lauksodžio kunigo raginama, buvo ėmus mane mokyt lenkiškų poterių.

Kai baigiau pirmą gimnazijos klasę, ponas Pugačauskas, nežinau kodėl, vasarą kokiai savaitei mane buvo parsivežęs į jo gyvenamą grafo Tiškevičiaus Laborių dvarą, už trijų mylių nuo Diržių. Su žmona, su sūneliu

ir dukrele jie, žinoma, kalbėjo lenkiškai, su tarnaite – lietuviškai. Šiaip jis buvo linksmas ponas, tik kartais kiek nervingas. Jau septintoką mane ponas Pugačauskas vėl buvo parsivežęs pavasarot, pamedžiot. Tada pirmą kartą gavau į rankas šautuvą. Miške porą kartų šoviau, žinoma, nepataikiau, o jis kiškį nudėjo. Paskiau dvare kiškieną valgėm. Šit man buvo naujiena. Kitą kartą, grįždami iš medžioklės, pakeliui užėjom į smuklę prie vieškelio. Ponas liepė duot buterbrodų (sviestaduonių), taip ir alaus. Nepaklausęs, kiek reikia mokėt, ponas padėjo ant stalo smuklininkui rublį. Smuklininkas padėkojo. Mat, kaip poniškai atsilyginama, pagalvojau aš – mokama daugiau negu verta. Mirė ponas Pugačauskas tragiškai: pavasarį Mūšoj prigėrė, važiuodams rogėmis (važiu). Ledas įlūžęs. Vežikas su arkliu išsikapanoję, o ponas, buvęs įkaušęs, nuskendo.

Šiek tiek pažinau ir gyvenimą klebonijoj. Kai baigiau pirmą gimnazijos klasę, kunigas dėdė Ignatas parašė tėvui ir šis mane gražiu sarčiu dailioj bričkutėj, supančioj sėdynėj nuvežė pas jį į Šilus už Panevėžio ir dar už Raguvos. Kunigui, sakė tėvas, nepatinka, kad jį lankytų prasčiokai giminės. Todėl Sartis buvo pakinkytas šikšniniais šorais – plėškėmis, be lanko, taip ir šikšninėmis kamanomis – apynasriu ir vadelėmis. Tenai nepatiko man vienas dalykas. Tėvui išvykus paguldė mane salionėly, iš kurio durys į dėdės miegamąjį pakajėlį (kambarėlį), paklotam ant kanapos patale. Vos užsnūdau, gaspadinė, drūta panelė Barbora, mane pažadino: tu, girdi, kosai (kosėji), neduodi klebonui miegot. Ir ji mane nuvedė į prieškambarį, į jos kambarį, į lovą paguldė ir išėjo. Toj lovoj ir paskiau miegodavau. Sekmadienį per atlaidus (atpuskus) prigūžėjo daugybė žmonių. Atbildėjo linguojanti puskarietė. Pora gražių arklių, vežikas, ponas. Po sumos, po pamokslo dėdė man pasakė: „Apsivilk mundierium, gražiau apsitaisyk. Ponai Kulviečiai nori tave pasiimt į savo dvarą“. Pagalvojau: karietoj pasivažinėsiu. Bet nusivyliau: mane pasodino į kalamašką, kurioj paskui karietą važiavo ponų vaikai. Dvare vaikai tuoj mane nusivedė į sodą serbentais pasigardžiuot. Paskui skaniausi pietūs. Nejauku buvo man, nes nemokėjau lenkiškai kaip reikia kalbėt. Kulviečiukai, mano amžiaus, kalbėjo ir lietuviškai, kaip ir patys ponai. Mokyklų vaikai dar nelankė; turėjo naminę mokytoją-panelę. Kelias dienas aš ten pasisvečiavau.

Grįžęs į kleboniją buvau kviečiamas pasikieminėt, pažaist su bažnytkaimio dvarininko Tomkevičiaus dukrele. Padėdavom pusberniui nujot arklius į ganyklą, lakstydavom po laukus. Iš vargonininko išmokau čirškint armoniką.

Pagaliau dėdė kunigas išleido mane namo. Vežė panelė Barbora, ku-

ri, gavus iš klebono bėrį, – ar dovanų, ar atlyginimą už tarnybą, – pakinkytą į bričkutę, išsikraustė į savo tėviškę, į Kriukų parapiją – už Pašvitinio parapijos. Pakeliui ji mane paliko Diržiuos. Daugiau jos man nebeteko matyt.

Kitą vasarą pas dėdę kunigą keliavau tuoj po egzaminų, tiesiog iš Šiaulių, jau geležinkeliu į Panevėžį. Čion atvykęs pastebėjau, kad Šiaulių stoty, I-II klasės salėj, palikau kertelėj padėtą ryšulį – jame mundierius ir kitkas. Kas daryt? Stoties kontoroj kreipiaus į sėdintį ten valdininką. Tas pažadėjo telegrafuot į Šiaulius, kad kitą rytą traukiniu ryšulį atvežtų. Nudžiugau dar labiau, kai jis pasakė, kad eičiau į miestą, į tam tikro dvarininko maisto ir kitokių daiktų krautuvę, kur pardavėjas Vileišis Anupras, vadinasi, tolimas mano giminaitis. Šis maloniai mane priėmė, maitino, apnakvydino pačioj krautuvėj, kurios užpakaliniam kambarėly gyveno vienas pats. Paprastai žydų krautuvėse bet ką perki po ilgų derybų ir nuolaidų. Čia prekių (tavorų) kainos (cienios) nustatytos. Jokių derybų, nuolaidų nėra. Pirkėjai iš karto pinigus sumokėdavo kiek pasakyta. Pardavęs kiekvieną daiktelį Anupras tučtuojau įrašydavo į tam tikrą dvarininko duotą registro knygą ir taip atsiskaitinėjo. Rytmety, stoty gavęs ryšulį, padėkojęs anam tarnautojui, Anupro bičiuliui, išdūmiau į Raguvą Anupro už 3 rublius pasamdytu vežiku. Iš Raguvos klebonas Lapinskas nuvežė mane į Šilus. Dabar dar geriau mėnesį pasimokiau lenkiškai. Parsivežt manęs atvyko tėvas.

Dėdės kunigo spiriamas tėvas su manim savo sarčiuku be jokio reikalo nubaršķėjo į Kulviečių dvarą. Kunigui, matyt, rūpėjo ponams Kulviečiams parodyt, kad jo brolis, kad ir sodietis, prieš baudžiavos panaikinimą buvęs Panevėžio lenkiškos gimnazijos mokinys ir padoriai lenkiškai kalbąs. Ponų Kulviečių buvom maloniai priimti ir skaniai pavaišinti. Po daugelio daugelio metų, įsikūrus Lietuvos demokratinei valstybei, Kaune, laikinojoj sostinėj, teko man, jau Vyriausiojo tribunolo teisėjui, susitikt su jaunuoju Kulviečiu. Šis, tarnaudams Lietuvos finansų ministerijoj, buvo išsiųstas į užsienius. Turėdams bendrą įgaliojimą šis Kulvietis išdrįso Čekoslovakijoj savarankiškai iš tam tikros įstaigos pareikalaut atspausdintus litus ir parvežt namo. Persiritęs sieną, Kybartuos, pasinaudojo savo reikalams išleist kelis banknotus. Ministerija, gavus iš Čekoslovakijos įstaigos telegramą apie įteikimą tų pinigų Kulviečiui, suskubo jį pasitikt ir suimt, kol ne vėlu. Tada jam buvo keliama byla. Teisingumo ministerio Tumėno patvarkymu, Kulvietis buvo saugojamas ne kalėjime, bet Vyriausiojo tribunolo vienam kambary. Tuomet atsidūrėm su juo vienoj vietoj. Byla jam buvo nutraukta. Pasimatyt su juo man neteko. Jis išnyko.

Kitą vasarą pas dėdę kunigą atvykęs nustebau pamatęs vaikščiojantį

dvarininką Tomkevičių. Jisai pasakė man pasigydęs mūsų apylinkėj, Pasvaly, sieros šaltinėly. Kad Pasvalio miestelis nuo Diržių – už kokių keturių mylių, žinojau, bet nebuvau girdėjęs, kad ten yra gydomasis šaltinis. Ponas Tomkevičius pasipasakojo: ten jį nuvežę, nunešę ir paguldę į vežimą ant šiaudų, o namo grįždamas į bričką pats įlipęs. Paskiau ten nuo reumato gydėsi ir mano motina.

Dabar klebonijoj gyveno dėdės sesers Šimkūnienės vaikai, tai mano pusbroliai Ignotas ir Juozas ir pusseserės Anelė ir bene Onutė, kurie buvo pakviesti iš jų tėviškės ūkio Joniškio parapijoj. Kam? Mat dėdė buvo paėmęs pono Tomkevičiaus dvariuko žemę arendon, nuomon. Tai šie keturi, jau suaugę, dirbo tą žemę drauge su kitais darbininkais. Anelė šeimininkavo klebonijoj, Ignatas gaspadoriavo dvariuke.

Čia pirmą kartą dalyvavau medžioklėje, tada dar be šautuvo. Vieną gražią dieną dėdė, susitaręs su vietiniu okolicos bajoru, arkliu vyko už kelių viorstų paukščių medžiot. Kažkodėl dėdė paėmė ir mane. Pirmą kartą pamačiau kunigą, apsivilkusį ne kunigiška sutana, o paprastu švarku ir kelnėmis. Be to, keista man atrodė matyt kunigą šaudant, žudant būreliais ežere plaukiojančias laukines antis. Nedaug jų tebuvo nušauta. Po pirmųjų šūvių jų būreliai nuplasnodavo tolyn. Abu medžiotojai ėjo aplink ežerą, aš – be ginklo, tik sekiojau paskui juos. Aplink ežerą žaliavo šlapia pieva. Vienoj vietoj buvau įsmukęs iki juosmens, lyg į šulinį. Nusigandau, bet išsikapsčiau, nesišaukdams pagalbos. Tuomet, šokinėdams nuo kupsto ant kupsto, buvau toli atsilikęs nuo medžiotojų. Daugiau laikiaus atokiau nuo ežero kranto, bijodams numarmėt į prarają. Čia man buvo gera atsargumo pamoka.

Po kelerių metų pas dėdę kunigą atostogavau per Kalėdas. Dar didesnių radau permainų. Vietoj senos apkerpėjusios bažnyčios pamačiau didesnę, gražesnę, naują, taip pat medinę. Anais laikais naują katalikų bažnyčią statyt Lietuvoj rusų valdžia drausdavo. Dėdė sugebėjo per asesorių (ne dovanai) per pusantrų metų išgaut iš Kauno gubernatoriaus tris leidimus senai bažnyčiai remontuot. Vieną rudenį remontuodams iš senų akmenų pamūrijo naują pamatą; pavasarį-vasarą įtaisė naujas sienas, kitą rudenį apdengė nauju stogu. Paskiau iš naujo materiolo (medžiagos) likučių ir senosios bažnyčios sveikesnių bolkių (rąstų) jisai persistatė klebonijos namus, klėtį, tvartus (kūtes).

Pirmą Kalėdų švenčių dieną dėdė, lyg juokaudams, patarė man tikėt. Tatai, girdi, praktiška ir išmintinga: jeigu yra Dievas, o tu tiki, gali Dangų laimėti. Jeigu Dievo nėra, o tu tiki į jį, po mirties nieko nenustosi. O jeigu

Dievas yra, o tu netiki, anam pasauly sveikas pražuvęs. Tatai pasakė jis, kai aš buvau paklausęs, kur yra pekla. Žemaičių vyskupo Valančiausko-Valančiaus katekizme: pragaras po žeme. Dėdė žinojo, kad kunigas astronomas Kopernikas aiškino, jog Žemė – didelis rutulys, beskraidąs erdvėj aplink Saulę. Tai dėdė tikino mane, kad pragaras esąs Žemės vidury, o vartai į pragarą – tai Vezuvijaus ugniakalnis Italijoj, užu Neapolio miesto. Nors jau žinojau, kad Žemėj yra daug ugniakalnių, pareikšt abejonę savo dėdei neišdrįsau.

Antrą Kalėdų dieną ponas Tomkevičius su dukruže nusivežė mane sniego keliu svečiuosna pas savo giminę, okolicos bajorą. Maniau, pakliūsiu į gražią bajorišką seklyčią. Šeimininkus su svečiais radau besilinksminant ne seklyčioj ir ne gryčioj. Erdvus kambarys – plūkto molio asla, krosnis duonai kept, kūrenama iš kitos patalpos, sienos netinkuotos, samanotos. Antras namų galas nekūrenamas; jame nė nebuvau. Tačiau kalbama lenkiškai. Kas kelintas žodis: prošę pana, prošę pani... Visi mandagūs. Vaišės, kaip ir pas sodiečius ūkininkus. Pamuzikuota smuiku, pašokta polka, kadrilis. Žaidimai su fantais (įkaitais). Kai baigia žaidimą, kiekvienas turi savo fantą išpirkt. Šiaip ar taip, kompanija nutaria: vienam priteisiama padainuot, kitam – lubas kojomis pasiekt; dar kitam, kitai jaunikis, jaunuolė sugaut. Man kompanija nusprendė pasakyt eilėraštį. To kaip tik nepageidavau. Buvau išmokęs lenkų poeto posmą: „Co jest prawdive szlachetne kochanie?“ Šit atmenu lig šiolei; dabar sulietuvinau šiaip: „Kas ta tikroji kilminga mūs meilė? Dievo brangiausia dangaus dovana žemėj žmonėms tiek nakčia, tiek dieną. Tai ne vaizduotės ugninga, aistringa ugnis, žėrinti tol, kol ji kurstoma vis. Dviejų tat dvasių saldžiausias ryšys, slaptas gamtos jėgų padarinys, jungiąs mazgu nuolatiniu vienybės širdis dvi žemėj, dvi sieli amžinybėj“.

Svečiams labiausiai patiko pavaizduotas dienos ir nakties pokštas. Į vidų, į aslą netikėtai įslinko dvi moteriškos figūros išvirkščiais avių kailiniais; viena juoda, kita balta. Viena aukšta, apsigaubus tamsia vilnone skara, veidas murzinas, lyg suodžiais nuteptas, tartum ūsais; antra žemutė, balta šilkine skarele, vaikiškas veidelis, lyg miltais apibarstytas. Aukštoji žengia ratu, tūpčiodama išskėstomis rankomis. Mažylė, priglaudus alkūnes prie šonų, iš paskos smulkiai trypinėja, lyg savo rankomis praskėstais pirštelias norėtų juodąją pagriebt... Taip jiedvi pasisukinėjo besivaikydamos. Tik štai juodoji suklupo, susikūprino, baltoji strikt jai ant nugaros, įsikibo į kailinių vilnas. Juodoji keturpėsčia repečkojasi, baltoji ant jos raita. Juodoji sukniubo, išsitiesia asloje, baltoji išsidriekia, savo baltais kailiniais

bemaž visą juodąją apglėbus, ir purto, purto... Kompanija ima kvatot, katučių plot. Tą pokštą iškirto kas? Nagi zakristijonas su bajoro šeimininko sūneliu.

Naujųjų metų dienos vakarą dėdė kunigas su manim nučiuožė į Raguvą, pas kleboną Lapinską. Jo klebonija kur kas didesnė negu dėdės. Kaip tikroj dvaro salėj radom apie tuziną vietinių bajorų jaunimo, ypač panelių, gražiai pasipuošusių. Prasidėjo kaip ir balius. Vargonininkas klavikordu skambino, svečiai šoko. Net mano dėdė, įsirėmęs rankomis į šonus, per salę perėjo, trepsėdamas abiem kojom, kartodams: „Raz, dva, trzy, czter –raz, dwa, trzy, czter... (viens, du, trys, keturi...) Bet mažiau šokta, daugiau eita rateliais: katins gaudo pelę arba vyrs vanoja žmoną, arba... žaidimas: visi, susiėmę rankomis, stovi rateliu. Pelė ratelio vidury, katins – už ratelio ribų. Šis stengiasi įsmukt į ratelio vidurį pro stovinčiuosius; šie neleidžia. Kai jam pasiseka įsibraut, pelė laisvai iš ratelio išskrenda, o katiną ratelio vidury sulaiko. Jeigu iš ratelio jisai išsiveržia, pelė tuoj laisvai įleidžiama į vidurį. Žaidimas baigiamas, kai katins pagauna pelę. Tuomet pelė turi būti katinu...

Kitas žaidimas: visi stovi ratu šalia viens kito, susiglaudę, neturėdami teisės atsigręžt. Vienas asmuo vaikščioja aplink ratelį, turėdams rankoj švarią nosinę skepetaitę, kurios viena kertelytė sumegzta kietu mazgu. Nesustodams savo nuožiūra nežymiai tą skepetaitę deda bet kam į stovinčiojo rankas, kurias visi laiko užpakaly delnais aukštyn. Tas, gavęs skepetaitę, nejučiomis ima savo kaimyną iš dešinės pliekt skepetaitės mazgu. Pliekiamasis šoka bėgt aplink ratelį, o ans besivydams drožia ir drožia, kol pliekiamasis atlekia į savo vietą. Tada išpliektasis gauna skepetaitę su mazgu ir, žingsniuodams aplink ratelį, vėl kam nors įteikia. Abu kunigai dalyvavo žaidimuose, tiek šiuose, tiek kituose: žiedo ieškant arba telegramą priimant ir t.t. Ir čia vyko fantų išpirkimas. Ir čia man teko pasakyt eilėraštis. Čia išdrįsau išsišokt su lietuviškaias keliais posmais iš minėtos „Auszroj“ spausdintos dainelės – giesmelės:

Kalnai ant kalnų, o ant tų kalnų – kalnai ir maži kalneliai.
Tenai Lietuva per amžius buvo, kaip sako mūsų seneliai...
Tol už Dauguvos kraštą Lietuvos smolinė žemė užgavo:
Šiaurėj Baltmarės, pietuos Juodmarės Lietuvą aprubežiavo.
Kijevas, Rusai, Latviai ir Prūsai, Gudai ir pikti Totoriai,
Lietuvą pažinę, vainiką pynę,– lietuvius dabino padoriai...
Amžiai sukako, kaip seneliai sako, mūs Lietuvoj šiaip atsiėjo:

Jos sudraskyta valdžia nukrito, daugelį kraujo praliejo...
Žmonės prispausti pradėjo jausti dažnai ir badą, ir marą, –
Gelbėjo Dievas ir prižadėjo laisvę atsiųsiąs mums gerą.
Štai diena aušta, naktis išlaužta, nyksta tarp lėtų žmonelių...
Bet koks mums žodis tiesą parodys, koks keliavedys ves keliu?

Pasišiaušė kai kas, išgirdęs tos dainelės-giesmelės lietuviškus autoriaus A. B. žodelius. Vienas ūsorius prašnabždėjo: „Litvomanija“. „To, proszę pana, separacija“, – šyptelėjo daili poniutė. Balsiai jiedviem pritarė ir kiti. Svečių ūpas susidrumstė. Įsikišo šeimininkas klebonas Lapinskas, maloniai kreipdamasis į svečius: „Štai meiliosios ponios, panelės ir gerbiamieji ponai, matote Žemaičių vyskupo Motiejaus Volončevskio portretą“, – parodė jis ranka į kabantį ant sienos rėmeliuose vyskupo portretą ir papasakojo:

„Valančius, vyskupaudams 25 metus, pats ir ragindams kunigus mokyt žmones lietuviškai skaityt, rašė ir prispausdino lietuviškų knygų, knygelių tiek dvasiškų, tiek ir pasaulietiškų. Nieko nuostabaus, kad atsirado tokia dainelė-giesmelė, kurią mes dabar girdėjom. Nejau Lietuvos bajorams neįdomu žinot, kaip mūsų žmonės myli savo kalbą, tą kuriąja kalbėjo prieš 500 metų Lietuvos krašto valdovai: karalius Mindaugas, didieji kunigaikščiai Gediminas, Algirdas, Kęstutis, Vytautas, net Jagėla, tapęs ir Lenkijos karalium?“

Pagaliau pastebėjęs tarpdury savo gaspadinę klebonas tarė: „A teraz szanowne pąstwo Litwomanija i Polomanija, Separacija ir Konjugacija proszę do... kolaciji“. Padavęs alkūnę poniai Separacijai, kuri į ją įsikibo, žengė pirmyn. Kiti jo pavyzdžiu paskui jį taip pat poromis nusekė į valgomąjį pakajų. Linksma vakarienė pasibaigė prieš 12 valandą klebono tostu: „Kochaimysię“, – ir svečių šūkiais: „Vivat, vivat!“...

Prieš Trijų karalių šventę dėdės klebonijoj apysenis sodietis nupasakojo man, kaip lietuviai savo vaikams kelią veselias (vestuves). Tatai surašiau. Mat prieš tai rudeniop Šiaulių gimnazijos direktorius, įėjęs į klasę pasakė: atvažiavęs iš Peterburgo Mokslo akademijos komandiruotas privatdocentas, būsimas profesorius Volteris, lietuviškos kalbos tyrinėt. Tai gimnazistai lietuviai šiandien 5 val. popiet galite nueit pas tą docentą (į tokią gatvę ir tokius namus, kur jis apsistojęs) ir suteikt jam reikiamų žinių. Todėl dabar surašęs vestuvių ceremonijas, apeigas, tą rašinį nusiunčiau ponui Volteriui iš Šiaulių į Peterburgą, kaip jis buvo prašęs mūsų kelių, jį aplankiusių. Kodėl iš bene 300 gimnazistų, tada pas docentą tenuvyko tik

vos keli? Direktoriaus raginami atsiliepė tiktai keturi aukštesniųjų klasių mokiniai iš 100. Atmetus trečdalį rusiukų, vokietukų, žydukų, vis dėlto lietuvių buvo žymiai daugiau negu 50. Taigi docentą aplankė tik keli iš to skaičiaus, o kiti – bajoraičiai laikė save lenkais, ne lietuviais. Tuomet docentas Volteris kalbino mus lietuviškai, pamylėjo saldžia arbatėle, prašė rinkt lietuviškų patarlių, priežodžių ir kitko. Mano rašinį gavęs atsiuntė spaudinėlį, kuriame buvau paminėtas.

Mokytojai rusų gimnazijoje

Čia vis rašau apie savo, gimnazisto, auklėjimą ir beveik nieko neparašiau apie pačios gimnazijos veiklą, jos įtaką. Jau kalbėjau, kaip 1-ojoje klasėje, šiek tiek 2-ojoje ir 3-ojoje klasėje ėjo mokymas, taip ir rusinimas bei lenkinimas gimnazijos bendrabučiuose. Paminėjau padorius mokytojus – rusų kalbos mokytoją Archangelskį bei gabų matematiką Alšanskį, taip pat menkos vertės pastarojo papėdininką matematiką vokietį, kuris nepajėgė dirbti su aukštesnėmis klasėmis. Archangelskis buvo ir mūsų klasės auklėtojas, be rusų ir lotynų kalbų pirmosiose keturiose klasėse dėstęs dar ir cerkovno slavianskij jazyk (senąją cerkvės kalbą, bevartojamą rusų pravoslavų cerkvėse apeigų metu). Man patiko tos Archangelskio pamokos. Jis aiškino, jog tos slavianskos kalbos garsų raidės, vadinamos „jusais“, atitiko lietuvių-lenkų ą ir ę. Malonu man buvo tat išgirst ir klasės lentoj pamatyt jo taip parašytus ą ir ę ženklus.

Olšanskis man atmintinas dėl jo pateiktų dviejų uždavinių. Pirmasis: trys keleiviai, sustoję pakelės smuklėj, liepė prišutint bulbių ir užmigo. Vyresnysis jų pabudęs, pamatęs ant stalo smuklininkės išvirtas bulbes, trečdalį jų suvalgė ir vėl užmigo. Antrasis, pabudęs vėliau ir nežinojęs, kiek suvalgė pirmasis, atskaičiavo trečdalį bulbių ir jas suvalgė ir taip pat užmigo. Taip pat padarė ir trečiasis ir vėl užmigo. Išsimiegojęs vyresnysis ant stalo terado 24 bulbes. Jisai pažadino draugus ir išsiaiškino, kas kiek suvalgė. Uždavinio klausimas: kiek bulbių prišutino smuklininkė?

Antrasis uždavinys: medyje tupėjo, čirškė žvirbliai. Medžiotojas šovė, trys žvirbliai nukrito žemėn. Klausimas: kiek žvirblių liko medy?

Tarp žemesniųjų 1-4-ųjų klasių mokytojų išsiskirdavo juodbruvis, aukštas, gražus, visuomet dėvįs dailia juoda eilute, kaligrafijos (dailyraščio), taip ir paišybos bei braižybos mokytojas. Klasės lentoj kreida jis labai gražiai parašydavo žodį arba sakinį ir liepdavo mokiniams savo sąsiuviniuose taip parašyt. Jokiu būdu taip gražiai nesugebėdavau padaryt. Mano

darbą jis dažnai įvertindavo 3-tuke, retai 4-tuke, bet mokslo metų semestrų lapely įrašydavo ketveriukę, turbūt nenorėdamas gadint mano ketvertukų-penketukų pažymių lapelyje.

Šituo keturių klasių, kai kada vadinamų progimnazijos, laikotarpiu nepatyriau piktų, nedraugiškų lietuviams mokiniams mokytojų. Kada ne kada viens kits mokytojas netvarkingą gimnazistą klasėj per pamoką pastatydavo į kertę arba po pamokų tinginį palikdavo klasėje vieną valandą neišmoktos pamokos mokytis, kaip tat atsitiko man, jau penktokui. Tada buvo daroma teisingai ir nesukeldavo neapykantos.

Gimnazijoj buvo ir karceris prasikaltusiam gimnazistui valandą kitą ant grindų užrakintam patupėt. Tai buvo šviesus kambariūkštis, kuriam nebuvo nei kėdės, nei suolelio. Tokią bausmę skirdavo tik direktorius ir tai labai retai už per daug negražų elgesį. Sykį, matyt, atsitiko kažkas nepaprasto. Sėdėdami klasėj per pamoką išgirdom baisų vaiko klyksmą, kuris tęsėsi gal minutę. Paskui ėjo gandas: direktorius buvo pasikvietęs kažkurio gimnazisto tėvą ir vaikas buvo plakamas rykšte.

Sykį per pertrauką tarp pamokų žiūriu: du aukštesnės klasės gimnazistai su kepurėmis, su knygomis nepaprastu metu, dar prieš pamokų pabaigą, išeina iš gimnazijos. Netrukus išgirdau patyliukais pasakojant: tuodu gimnazistu išvaromi iš gimnazijos vilko bilietu taip, kad nebūtų priimami ir į kitą gimnaziją. Kuo piktu nusidėjo juodu? Naktį juodu gimnazijos prižiūrėtojas (nadziratelis) sugavęs mergaičių paleistuvių namuose. Tuomet aš dar nežinojau, kas yra prostitutė ir kad yra prostitučių namai.

Tuo laikotarpiu gimnazijoj be jau minėtų rusų, lotynų, prancūzų, vokiečių, graikų kalbų, be aritmetikos, geografijos, istorijos, kai kada po pietų būdavo ir dainavimo bei gimnastikos pamokos. Gimnastikos mokė oficierius, o dainavimo – rusų cerkvės chorvedys. Šis pirmoj gimnazijos klasėj išmėgino mokinių balsus ir tik balsinguosius tepriėmė mokyt dainuot. Aš bebalsis, kaip ir daugelis kitų, netikome jo dainavimo pamokoms. Kai kurie lietuviai, geri dainininkai, buvo kviečiami stot net į cerkvės chorą. Žadėta vienam tokiam 60 rublių atlyginimo per metus. Tačiau nei šis, nei joks kitas katalikas nesutiko svetimam Dievui tarnaut.

Ketvirtoj klasėj imta dėstyt naują dalyką – algebrą. Iš šitą klasę baigusių daugelis išėjo visai, norėdami stot – kas į aptieką tarnaut farmaceuto mokiniu, kas į katalikų klierikų seminariją ar kitur. Penktoj klasėj, vieninteliam skyriuj, gimnazistų teliko bene 30. Čia jau tikrai gimnazijos klasėse pamokas dėstė nauji mokytojai. Po Aleksandro II nužudymo, Rusijoj viešpataujant Aleksandrui III, lietuviams katalikams dar padidėjo suvaržymai.

Švenčiama karališkoji šventė – vardadienis ar kas kita. Iš vakaro gimnazistams įsakoma rytojaus dieną, 9 val., susirinkt gimnazijoj. Visų klasių katalikai mokiniai netikėtai buvo mokytojų surikiuoti ir eilėmis nuvesti į pravoslavų cerkvę melstis, kad imperatoriui Dievas duotų sveikatos. Iki to laiko tokios šventės dieną gimnazistai katalikai 9 val. ryto eidavom melstis į savo bažnyčią. Šiuo metu kunigas kapelionas, mūsų tikybos mokytojas, pareiškė direktoriui protestą ir buvo atstatytas.

Nuo to laiko gimnazistai lietuviai ėmę į mokytojus žiūrėt kaip į policijos činaunikus (valdininkus). Nėra taisyklės be išimties. Mokinių gerbiamas lotynų kalbos mokytojas Frankenas tuo metu tapo inspektorium. Inspektoriaus tarnybą eidams gimnazistams tartum turėjo įkyrėt. Tačiau jisai, žmogus ramus, sugebėjo ir valdžiai nenusidėt, ir mokiniams įtikt. Sėkmingai vedė jisai lotynų kalbos pamokas. Pavyzdys: yra lotynų ir lietuvių kalbų vienodos taisyklės, skirtingos nuo rusų kalbos. Kad būtų suprantamiau, paminėsiu Frankeno dėstymą, lyginant rusų su lotynų ir su lietuvių kalbos pavyzdžiais.

Rusiškai: „topor dlia rubki drov“. Lietuviškas vertimas pažodžiui: „kirvis dėl kirtimo malkų“. O lietuviškai teisingai sakoma: „kirvis malkoms kirsti (skaldyt)“. Čia taisyklė lietuviška, kaip tik tokia ir lotyniška: naudininkas su bendračiu: dativum cum infinitivo. Tą taisyklę šitaip pavaizdavęs klasei Frankenas dar sykį pakartoja. Patylėjęs klausia: kas suprato? Kas nori tat papasakot? Jei mokinys teisingai atpasakoja, Frankenas jam į klasės žurnalą įrašo 5 ar 4. Jeigu mokinys pasakoja klaidingai, Frankenas jam jokio pažymio nerašo. Panašiai jisai per kitą pamoką aiškina kitką, bet artimą pirmai taisyklei... Rusiškai: „idu dlia rubki drov“. Lietuviškai pažodžiui: „einu dėl kirtimo malkų“. Taisyklingai lietuviškai sakoma: „einu malkų kirsti“. Čia taisyklė tiek lietuviška, tiek lotyniška: kilmininkas su bendračiu – genetivus cum infinitivo. Tą taisyklę Frankenas dar kartą pavaizduoja, vėl klausia, kas nori atsakinėt ir t.t. Bet čia Frankenas pabrėžia tų dviejų taisyklių skirtingumą. Naudininkas su bendračiu vartojamas, kai sakoma, kuriam tikslui esąs minimas daiktas. O kilmininkas su bendračiu seka po žodžio, kuris reiškia šiokį tokį judesį.

Taip dėstydamas pamokas Frankenas suįdomindavo mokinius, suragindavo juos eit lenktynių, gerai mokytis. Todėl, kaip jau minėta, 1896 m. buvę Šiaulių mokiniai iškilmingai paminėjo Frankeno 25 metų pedagoginio darbo sukaktuves. Frankenas buvo gimęs Latvijoj, ten ir mirė.

Kitoks direktorius. Sykį prieš paskutiniuosius mūsų 8 klasės egzaminus, per pamoką šisai paskelbė su manim dviese vienoj partoj (suole) sėdin-

čiam Buivydui, kad jo pavardė iškreipta, kad gimimo metrikoj jis Buivytis. Tai nuo šiol esi Buivytis. Mano gimimo metrikoj įrašyta: Matei Antona, syn Franciška i Eleny Čepovič (sūnus Franciško ir Elenos Čepų). Aš krūptelėjau. Aš rusiškai rašiausi: Matvei Čapas. Tuoj pamaniau: dabar direktorius ir mane pakrikštys naujoviškai, net rusiškai-lenkiškai Matvei Čapov. Ne, to jis nepaskelbė.

Dar pirmiau toj pat klasėj šiurkščiai pasižymėjo istorijos mokytojas. Šis klausė aštuntoką žydą: „Kto zdesj korennyje žiteli? (kas čia vietinės kilmės gyventojai?)“ Aštuntokas atsakė: „Litovcy (lietuviai)“. Bet mokytojas: „A ruskije (o rusai)?“ Aštuntokas: „Rusai – ateiviai“. Mokytojas šūktelėjo: „Kaip ateiviai? Rusai čia nuo amžių gyveno!“ Aštuntokas: „Jesli tak, to jevreji padobno iskonnyje žiteli zdesj, paselilisj ješčio togda, kogda suščestvovalo ješčio Litovskoje gosudarstvo (jeigu taip, tai žydai čia yra vietiniai gyventojai, jie apsigyveno dar tada, kai dar gyvavo Lietuvos valstybė)“. Mokytojas sušuko: „Molčatj (tylėti)!“ Kitą dieną Mokytojų pedagogų taryba nutarė: aštuntoką išvyt iš gimnazijos. Ir žydelis išnyko, garbingai atmintinas.

Tiesa, gimnazijoje buvo ir kitokių auklėtojų. Prieš minėtą direktorių direktoriavo kitas, tik vienerius metus. Įvyko nematyta, negirdėta naujiena. Be pamokų, jau minėtų, taip ir aukštesnėse klasėse dėstomų: geometrijos, trigonometrijos, fizikos, taip ir algebros-logaritmų, Niutono binomo... šis direktorius pasirūpino gimnazistams teikt jų pačių paskaitų.

Po pietų erdvesnėj klasėj, mokytojo katedroj, aštuntokas ar septintokas, sėdėdams skaito savo parašytą straipsnį-rašinį. Partose ir kėdėse atsilošę klauso mokiniai, mokytojai ir pats direktorius. Straipsnio tema tokia, kokią kuris mokytojas pasiūlė. Sakysim: „Graikų „Iliados“ bei „Odisėjos“ atvaizduota moters meilė“ (karalienių gražiosios Elenos, ištikimosios Kleopatros, apgaulingosios Klitemnestros arba didvyrio graiko Achilo ir trojėno Hektoro drąsa, tėvynės meilė). Išnagrinėt tokį dalyką apsiimdavo ne vien prelegentas-skaitytojas, dar du gimnazistai, kurie po paskaitos turėjo stot oponentais, pareikšt savo nuomonę, kritikuot, ginčytis su skaitytoju, straipsnio autorium. Tokios paskaitos sudomino gimnazistus, tačiau teįvyko tik dvi. Pasibaigus mokslo metams direktorius buvo perkeltas kitur.

Naujas vokiečių kalbos mokytojas mūsų klasei pateikė skaityt Lessingo veikalą „Išmintingasis Natonas“, kur tarp kitko papasakota, kaip karalius, pasikvietęs išminčių, pareikalavo įrodymų, kuri tikyba – judėjų, krikščionių ar mahometonų – yra tikroji. Atsakydams išminčius savo ruožtu papasakojo apie žmogų, kuris prieš mirdams palikęs trims sūnums vieną

stebuklingą žiedą. Broliai nutarė žiedą atiduot auksakaliui, kad padarytų iš jo tris žiedus. Broliai, iš auksakalio gavę po žiedą, ėmė svarstyt, kuris jų žiedas turės stebuklingąją galią, ir kreipėsi į išmintingąjį senį. Tasai apžiūrėjęs visus tris žiedus ir pareiškęs: „Gal stebuklingoji galia pasilikus auksakalio rankose“. Tik tokį atsakymą išminčius tedavęs karaliui dėl tikrosios tikybos.

Rusų literatūros mokytojas supažindino mus pagal duotą jam vyresnybės programą. Pramirgėjo pro mus: rusų liaudies pasakos-bylinos apie Kijevo krašto milžinus (rus. vitiazi), Novgorodo šalies didvyrius (rus. bogatyri). Toliau „Giesmė apie Igorio žygį“ į Palaučių žemę. Jos autorius nežinomas. Daugiau autoriai: Fon-Vyzinas, jo komedijos „Brigadiras“ ir „Neūžauga“; Gribojedovas – jo komedija „Vargas dėl proto“; Karamzinas „Vargšė Liza“; Krylovas, šio sakmės (basni); Žukauskas, jo Šilerio balados; Puškinas, didysis rusų poetas, jo eiliuotas romanas „Eugenijus Oneginas“, jo apysaka „Kapitono duktė“, poema „Ruslanas ir Liudmila“ ir drama „Borisas Godunovas“; Lermontovas, jo poema „Demonas“, romanas „Mūsų laikų didvyris“; Gogolis, jo romanas „Mirusios vėlės“, komedija „Revizorius“; Turgenevas, jo „Medžiotojo užrašai“; Gončarovas, jo „Oblomovas“.

Gimnazistų bibliotekoj kitų – naujesnių rašytojų nebuvo. Tik mokytojų knygyne slaptai per kurį mokytoją galima buvo gaut Turgenevo „Rudiną“, „Bajorų gūžtą“, „Tėvai ir vaikai“ ir kitų rašytojų veikalų.

Be rusiškų literatūros knygų lietuviai gimnazistai, kaip jau buvo minėta, naudojosi ir grafo Zubovo sūnaus studento ne vieša biblioteka, kur buvo vien lenkiškų knygų – daugiausia apie Lietuvos krašto gyvenimą. Be abejo, kildavo klausimas, kodėl rusas grafaitis mums patylomis pateikė tokią literatūrą? Paskiau patyrėm, kad jis buvo įsimylėjęs sulenkėjusio dvarininko dukterį, kurią, paveldėjęs dvarus, vedė. Gal ir dėl to, kad studentaudamas virtęs socialistu.

Jo tėvas milijonierius, daugelio dvarų Šiaulių apskrity savininkas, taip pat teikė žmonėms šio to gero. Prie pat Šiaulių miesto klestėjo didysis jo dvaras, vadinamas Gubernija. Grafo rūmai glūdėjo pačiam mieste, jo šiaurvakarinėj kertėj, dideliausioj sodyboj, apriestoj mūro tvora. Toj sodyboj tilpo didelis kiemas su trobesiais prie rūmų, taip ir vaismedžių sodas, apsuptas dar didesniu už jį augalotų įvairių medžių parku su žvyruotais takų takeliais ir su ilga plačia alėja, iš abiejų šonų apsodinta aukštomis liepomis. Į tą parką pasivaikščiot, ant suolelių pasėdėt, grynu oru pakvėpuot šiltomis gražiomis dienomis grafas leisdavo visiems miesto gyventojams

laisvai. Šventadieniais į parką žmones viliodavo kareivių (saldotų) pulko dūdų orkestras. Geresnio koncerto mieste negirdėdavom. Tai džiaugdavomės.

Paskutiniais mano – abituriento gimnazisto metais grafo Zubovo parką bandė nukonkuruot naujai išrinktas miesto burmistras, turtingas dvarininkas lenkomanas. Šiaurrytiniam miesto pakrašty jis turėjo didelę sodybą, kurioj gyveno. Pamėgino jis savo jaunų medžių parke miesto publikai teikt tokius pat koncertus. Koncertavo tas pats orkestras. Tačiau jo skystas parkas gausios publikos neprisiviliojo.

Jo šeimoj apsigyveno giminė bajoraitis, kuris buvo priimtas į Šiaulių gimnazijos aštuntą klasę. Tas bernužėlis, pavarde Stulginskis, padarė man, aštuntokui, bendrabučio staršui, vizitą. Pasisakė jis jau padaręs vizitą kolegai Moigiui, aštuntokui, Panevėžio gydytojo sūnui, kurs skaitąs lenkiškus laikraščius. Pas mane kambariuke ant stalo jis pamatė „Auszrą“, kurios numerius pats šiaip taip buvau įrišęs į kietą viršelį. Stulginskio pavardė man buvo žinoma nuo to laiko, kai Petras Vileišis 1879 m. buvo, Peterburgo cenzūrai leidus, atspausdinęs kelias knygutes lietuviškomis raidėmis. Su Petru Vileišiu bendradarbiavęs kolega Stulginskis. Tai šio giminaitis dabar susidomėjo „Auszros“ laikraščiu ir paprašė duot jam parsinešt, parodyt burmistro šeimoj. Netrukus grąžino man lyg nusivylęs: burmistras pasakęs, jog tat litvomanų darbas. Kaip ūmai mūsų gimnazijoj atsirado, taip ūmai ir išnyko. Po Naujųjų metų jis daugiau gimnazijoj nebepasirodė.

Aštuntoj klasėj turėjau kolegą Žebrį. Jis buvo labai dievobaimingas bernužėlis. Bažnyčioj viena ponia atkreipė į jį, dar šeštoką, dėmesį, kaip jis nuoširdžiai meldžiasi. Ji šventoriuj kreipėsi į Žebrį: „Gal apsiimtum, tamsta, būt mano dukrelės repetitorium?“ Į jos lenkiškai tartą klausimą trumpai teatsakės: „Dziewczyny nechoczu (mergaitės nenoriu)“. Toks lenkiškai rusiškas atsakymas sklido kaip anekdotas. Dabar man, aštuntokui, vargas buvo su graikų kalba, o Žebriui – su matematika. Tai susitarėm. Kokį mėnesį beveik kasdien ateidavo jis pas mane padėt man graikų kalbos pamoką – vertimą padaryt ir jam pačiam algebros uždavinį padirbt. Sykį pasakiau jam: „Stosi tu tikrai į kunigų klierikų seminariją“. Jisai tat nuneigė: „Stosiu į universitetą“. Tada kirtom lažybų: kas pralaimės – kitam 100 rublių sumokės. Kitais metais išgirdau: Žebris buvo Kijeve įstojęs į universitetą, bet po Naujųjų metų perėjęs į Kauno klierikų seminariją. Daugiau su juo nebesusitikom, nesusirašinėjom. Klausimas: katras laimėjo lažybas? Žebris paskui kunigavo. Nei vienas, nei kitas laimikio nereikalavo, taip ir nesiūlė sumokėt.

Nenoriu būt kunigu

Prieš Kalėdų šventes susirūpinau abituriento egzaminais. Sugalvojau po Naujųjų metų nutraukt guvernieriavimą, atsisakyt nuo „švėdų“ pamokų. Bet be pajamų negalėsiu apsieit. Atsiminiau dėdę kunigą žadėjus padėt aukštesnius mokslus man eit. Nekviečiamas nuvykau iš Šiaulių į Šilus. Maloniai priimtas dėdei pasisakiau, kokiu reikalu atbildėjau. Dėdė paklausė: „Ar stosi į seminariją?“ Čia pajutau pavojų, kuris man jau grėsė kelinti metai.

Atostogavau aš, dar ketvirtokas, prieš mūsų Užgavėnę, per rusų pravoslavų Maslenicos savaitę Diržiuos. Prieš grįžtant į Šiaulius motina siunčia mane į Bardiškius pas Keršansko Verutę atsisveikint. „Kam?“ – klausiu. Iki šiol to nereikėjo. Motina spiria: „Eik, tu nebe mažas!“ Motina su ja draugavo. Tuomet anos seseriai Julytei ištekėjus į Steigvilius už mano podino, pusbrolio Antano Poželos, Verutė savo našlio tėvo namuose gaspadinavo. Radau ją vieną namie. Primylėjo mane kaip svečią saldžia arbatėle su uogiene. Netikėtai ji manęs paklausė: „Ar baigęs keturias klases važiuosi į seminariją?“ Nustebęs atsiliepiau: „Nė negalvojau“. Verutė ėmė pasakot, kaip poniškai gyvena kunigai, kaip gerbia juos žmonės. Vis dėlto pasakiau: „Nenoriu būt kunigu“.

Per Velykų švenčių atostogas Diržiuos netikėtai nugirdau už sienos, seklytėlėj, motiną sakant tėvui: „Jei vaikas nenori stot į seminariją, nebereikia jo leist į gimnaziją“. Tėvas atsakė: „Vaikas per jaunas, baigęs seminariją dar negalėtų būt įšventintas kunigu. Tegul išeis visas klases, bus gudresnis, tada gal panorės būt ne tik kunigu, ir vyskupu“.

Štai kodėl motina per Užgavėnes mane siuntė pas Verutę, dingtelėjo mintis. Vadinas, apsukriai motina, susitarus su Verute, bandė mane nejučiomis iškvost ir paveikt – palenkt kuniguosna. Tatai, pamaniau, motinos buvo padaryta ne be dėdės kunigo patarimo. Tai dabar, pagalvojau, sprendžiamas ryžtingas momentas. Ir dėdei pasakiau: „Manau stot į universitetą“. Pažiūrėjo, pažiūrėjo jis į mane, atsiduso ir tarė: „Dabar aš perkeliamas iš Šilų į Žemaitiją, į tokią pat parapiją, bene už 30 viorstų. Turiu daug persikraustymo išlaidų. Negalėsiu tau padėt“.

Pasijutau apviltas. Tada patylėjęs, pagalvojęs pasakiau dėdei: „Tai rytoj turėsiu atsisveikint“. „Kur tu dabar išvyksi? Gal aš negalėsiu duot tau arklio išvažiuot“. „Gal ponas Tomkevičius teiksis nugabent mane į Raguvą, o iš ten klebonas Lapinskas – į Panevėžio geležinkelio stotį“, – išsitariau. Dėdė kalbino mane dar pasilikt iki Naujųjų metų. Tada besikraustydams

nuvešiąs mane savo arkliais iki Šiaulių. Tačiau nesutikau, remdamasis tuo, kad turiu kitur gaut reikiamą sumą. Vis dėlto dėdė leido savo arkliu darbininkui nuvežt mane į Panevėžį jau kitą dieną. Kūčių vakare atsidūriau jau tėviškėj, Diržiuos.

Mano sesei Aliutei buvo pasipiršęs Karolis Keršanskas. Aš pasisakiau prieš tokį jaunikį, nes pažinojau jį iš Bauskės ir Šiaulių mokyklų metų kaip kerštingą bernelį. Tėvas taip pat nepageidavo tokio žento. Jaunikis, išgirdęs tatai, nerodė akių iki aš viešėjau namie. Bet po Trijų karalių motina ir pati Aliutė perkalbėjo tėvą ir, nedavę man žinios, pašoko vestuves.

Šiauliuos savo abituriento pusmetį pradėjau be „švėdų" pamokų. Porą mėnesių prieš egzaminus vokietis matematikas, kuris per pirmą mūsų trečioj klasėj pamoką nesugebėjo trijų uždavinių išspręst, pakvietė mane du jo savo bute laikomu 2-osios klasės gimnazistu, bajoro dvarininko sūneliu repetuot. Čia man laiko nėra, o čia man striuka su pinigais. Apsiėmiau net pigiai. Paprastai už vienos valandos pamoką per dieną vienam vaikui, 2-osios klasės gimnazistui, buvo mokama per mėn. 6 rubliai. Mokytojui pasiderėjus sutikau už tą sumą repetuot abu vaiku. Mokytojas pasakė, jog abu mokiniai silpni ir todėl reikės kasdien po dvi valandas su jais užsiiminėt. Kad ir brangus man laikas, bet dar gaut po antrus 6 rublius sulygome. Mėnesiui praslinkus atlyginimo mokytojas man nesumokėjo, pasiteisindams pats iš mokinių tėvo pinigų dar negavęs. Pasibaigus antram mėnesiui mokytojas įteikė man tik 12 rublių. Aš pasakiau: „Tai už vieną valandą, o už antrą?" Mokytojas rūsčiai šūktelėjo: „Kiek suderėta, tiek ir užmokama!". Dar pridūrė: „Galėčiau kam reikia pranešt apie tamstos elgesį". Tokio akiplėšiškumo iš mokytojo susilaukiau! Dėl kainos, suderėtos be liudytojų, ginčytis su mokytoju prieš egzaminus neišdrįsau, o po egzaminų numojau ranka.

Po abiturientų egzaminų paprastai kasmet šie mokytojams iškeldavo atsisveikinimo puotelę. Ir šį kartą pas mane atėjo Moigis su kitu susidėt po 3 rublius tokiai puotelei. Aš atsisakiau neturėdams nė tokios sumelės. Išsikraustydams iš bendrabučio atidaviau tarnaitei paskutinį rublį. Iš likusių dviejų auksinų (30 kapeikų) vieną sumokėjau izvozčikui, tai yra vežikui, kuris mano mantą nuvežė į kitą gatvę, į naują butą. Tai, teturėdams kišenėj tik 15 kapeikų, pradėjau, galima sakyt, savarankišką gyvenimą.

Spėliodams, kad tėvai, susižinoję su dėde kunigu, spirs mane į seminariją, neprašiau iš namų atvažiuot manęs parvežt. Iš bendrabučio tarnaitės išgirdęs, kad mieste, kitoj gatvėj, kažkokia buvusi klebono gaspadinė nusisamdžius butą „švėdams" išlaikyt, nuėjau pas ją susitart: gal ji mane,

tokį bepinigį, priims jos būsimų „švėdų“ rengt į gimnaziją. Žiūriu: didelis gražus namas prie pat skersgatvės, bene iš penkių ar šešių kambarių. Ir pati nebe jauna, apvali moteriškė. Atsirekomendavau, kas aš ir ko atėjau. „Kaip tik tokio man ir reikia“, – pasakė ji. Jau esą atsikraustę trys „švėdukai“. Jų tėvai ieško guvernieriaus, negali rast, nes iš miesto gimnazistai išvažinėję į tėviškes.

Šeimininkė pasiūlė tuo tarpu man be jokio atlyginimo už išlaikymą įsitaisyt su savo lova ir manta buto prieškambary, durimis į gatvę. Netrukus susitariau su „švėdukų“ tėvais ir turėjau savo rankose 18 rublių mėnesinio uždarbio. Kitą dieną atsirado dar du 2-osios klasės gimnazistu, kuriems paskirtos pataisos rudeniop. Suderėta iš vieno po 7 rublius. Paskiau daugiau. Vasaros pabaigoj pas geriausią siuvėją žydą pasisiūdžiau eilutę ir apsiaustą (garnitorį ir paltą), nusipirkau skrybėlę. „Švėdams“ išlaikius egzaminus į gimnazijos 1-ąją klasę ir pataisininkams pasisekus pereit į aukštesnę klasę buvau pakviestas privatinio advokato, sulenkėjusio bajoro, vedusio turtingo dvarininko dukterį, du jų sūneliu, 2-osios klasės gimnazistu, per mokslo metus repetuot. Po ilgų derybų susitarėm. Jo dideliam bute, namuose šalia grafo Zubovo liepų alėjos, man atskiras kambarys, pilnas išlaikymas ir 150 rublių mokslo metams.

Tada savo dviračiu, šaltkalvio padirbtu, šiaip taip parsiritau į Diržius pas tėvus. Apie seminariją nebebuvo kalbos. Tėvas, pamatęs, kad turiu du banknotu: 25 ir 3 rublių, paprašė paskolint tuos 25 rublius. Šie metai sodiečiams buvę sunkūs. Tie pinigai buvę jam linaraučiui.

Diržiuos per paštą gavau laiškelį iš vieno gimnazisto, kurs rašė, jog Lietuvos dvarininkas grafas Tolstojus, sužinojęs mane esant tokį, kaip yra, kviečiąs į jo dvarą per mokslo metus prirengt sūnelį į gimnaziją, siūlydams 400 rublių atlyginimo. Dievuli mano! Čia 150 rublių, o ten 400 rublių. Bet, tariau sau: čia žodį advokatui daviau. Pasakyta – turi būt padaryta... Taip ir atsisakiau nuo 400 rublių. Savo dviratį atidaviau broliui Juozui, būsimam ūkininkui. Jis arkliu mane nuvežė į Šiaulius.

Repetitorius Šiaulių advokato namuos

Advokato Noreikos butas – aštuoni kambariai: prieškambarys – jis ir klientų laukiamasis – bylininkų kambarys, durimis tiesiog iš gatvės; iš jo į kairę pro duris – į advokato kabinetą; iš šio į dešinę – tokio pat didumo mano kambarys, kuriame po pietų mokiniams pamokas padedu išmokt; iš kabineto tiesiog einama į erdvų salioną; greta saliono – du kambariai, bū-

tent: pailgas valgomasis ir toks pat vaikų miegamasis; šalia šio du, mano kambario didumo, miegamieji – advokato ir jo žmonos kambariai. Be to, iš valgomojo kambario galo durys į tarnaitės kambarėlį ir nemažą virtuvę bei priemenę.

Tas didžiulis butas apima tik pusę medinio namo, tartum advokato žmonos pasoginio. Antroj namo pusėj – tokio pat didumo antras butas, kuriame bruzda nuomininko šeima. Kieme – kelios patalpos. Už kiemo – vaismedžių-vaiskrūmių sodas išilgai Zubovo liepų alėjos.

Advokatas – augalotas, vidutinio amžiaus, dailus vyras. Jo žmona Bagdonavičiūtė, sprendžiant iš jos tėvo pavardės, totorių kilmės, senstelėjusi ponia. Abudu vaikai drausmingi, vidutinių gabumų. Tarnaitė – apyjaunė, sodininkas-kiemsargis – apysenis. Tarp tokių žmonių ramiai praleidau mokslo metus, besimokydams, guvernieriaudams.

Iki pietų, iki 3 val., turėdams laisvo laiko, advokatui išėjus į teismą, susidomėjau jo kabinete įstatymų (zokonų) knygomis: „Učreždenije sudebnych ustanovlenij“.

Supratau, kad Rusijoj, vadinasi, ir Lietuvos krašte, dvejopi sudai (teismai): vieni mažoms provoms (byloms), kiti – didelėms. Mirovyje sudji (taikos teisėjai) svarsto civilines bylas dėl kilnojamojo turto iki 500 rublių vertės ir kriminalines bylas dėl nusižengimų, už kuriuos baudžiama piniginėmis baudomis, areštu policinėse patalpose arba valdžios kalėjimu iki vienerių metų. Nepatenkintieji taikos teisėjo sprendimais gali duot skundus – apeliacijas Taikos teisėjų suvažiavimui, kad bylą persvarstytų kiti trys taikos teisėjai. Jei kas nepatenkintas ir Suvažiavimo sprendimu, tas gali dar pasiskųst, duodams kasaciją į Peterburgo senatą. Senato sprendimai nebeskundžiami niekur. Iki trečios instancijos, tai yra Senato paskirtą bausmę kaltininkui imperatorius gali dovanot. Tokia pat tvarka sprendžiamos ir didžiosios bylos tiek civilinės dėl kilnojamojo turto, brangesnio negu 500 rublių, kad ir milijono rublių vertės, arba nekilnojamojo turto – dėl žemės, dėl namų, nepaisant jų cienos (kainos). Šias civilines bylas, taip ir kriminalines bylas, kur skiriama didesnė, negu vieneri kalėjimo metai, ilgi metai, vadinamuose pataisos areštantų skyriuos, taip ir Sibiro trėmimo ar katorgos ilgiausi metai, – sprendžia Lietuvoj tik Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų apygardos teismai – okružnyje sudy. Dėl šių teismų sprendimų apeliacijas svarsto Vilniaus generalgubernatorijos Teisminiai rūmai – rusiškai Sudebnaja palata. Kasacijas dėl Palatos sprendimų galutinai sprendžia Peterburgo senatas.

Netrukus keliems mėnesiams iki Kalėdų buvau pakviestas repetuot

papulkininko 3-ios klasės gimnazistą, paskiau prirengt generolo sūnų egzaminams į junkerių mokyklą, pagaliau – dviem lenkuojančioms panelėms, Šveicarijoj išėjusioms kažkokius kursus ir norinčioms Rusijoj gaut tarnybą, padėt studijuot gimnazijos rusų kalbos ir literatūros kursą pagal nustatytą programą. Šitaip užsidirbau naujiems žieminiams drabužiams ir smulkioms išlaidoms. Šit man kaip tik buvo reikalinga. Pirmam mėnesiui praslinkus ponia advokatienė padejavo: „Paėmęs mėnesinį atlyginimą, tamsta, gal išbėgsi iš mūsų“. Nepagalvojęs ūmai atsiliepiau: „Galite, ponia, kas mėnuo ir neatsiskaitinėt“. Po to aš neprašiau ir iki metų galo atlyginimas man nebuvo mokamas.

Advokato praktika mano ponui, atrodė man, nelabai sekėsi. Ne kasdien lankydavo jį klientai-bylininkai, kurie dažniausiai šnekėdavo lenkiškai. Vadinasi, daugiau bajorai, gal miestelėnai. Kai vasarą pas ekskleboninkę mokiau „švėdus“, beveik priešpriešiais, antroj gatvės pusėj, atskiram namuke, gonkely – stikliniam priebuty, beveik kas rytą nuo šeštos ar septintos valandos matydavau aš kelis asmenis, sodiečius, sėdinčius, belaukiančius privatinio advokato, ruso Krečino, kurs pirmiau buvo tarnavęs taikos teisėjo raštvedžiu ir Taikos teisėjų suvažiavimo sekretorium ir dabar sėkmingai savo klientų bylas vesdavęs. Advokatas Noreika kai kada iš teismo pasprukdavo nušvitęs, matyt, žymią bylą laimėjęs. Tuoj po pietų abu savo vaiku išsivesdavo į konditeriją ir grįždavo nešini saldumynų, kurių tekdavo ir man. Bet kartais Noreika į butą įslinkdavo nusiminęs, susinervinęs, po salioną bėgiodavo pirmyn ir atgal, apsirišęs galvą šlapiu abrūsu (rankšluosčiu). Tuomet jo nė nekalbink: supranti, nemažą bylą pralaimėjęs.

Pasibaigė mano repetitoriavimo metai. Ponia advokatienė klausia manęs, kodėl aš laisvas nesirengiąs išvykt. Aš jai: „Laukiu, ponia atlyginimo“. „Pinigai būsią tamstai išsiųsti“, – pralemena ji. Keistas pranešimas, – manau sau. Ramiai pareiškiu: „Gavęs pinigus čia tuoj pasisiūdinsiu studentiškus drabužius“. Kitą dieną advokatas Noreika, pasiskolinęs iš banko, įteikė man visus 150 rublių. Pasisiūdinau pas geriausią siuvėją geriausių gelumbių studentišką eilutę ir paletą (apsiaustą), kurs turėtų tikt ir rudeniui, ir žiemai.

Renkuosi profesiją

Repetitoriaudams pas advokatą Noreiką lankydavaus taikos teisėjo kameroj, Taikos teisėjų suvažiavime ir Kauno apygardos teismo sesijoj, kai šis teismas atvažiuodavo į Šiaulius baudžiamųjų bylų spręst. Šio teismo se-

sijoj vykdavo iškilmingiausi posėdžiai. Salės gale, paaukštinime – skersai ilgas stalas. Prie stalo uniformuoti pirmininkas, iš jo abiejų šonų – teisėjai; vienam stalo gale – prokuroras, kitam gale – sekretorius. Išilgai vienos šoninės sienos susėdę dviem eilėm po šešis įvairūs vyrai – bajorai, miestiečiai ir sodiečiai ūkininkai, iš viso 12 zasedatelių (posėdininkų), tarėjų. Prie kitos šoninės sienos – suolas kaltinamajam – teisiamajam; prieš jį – kėdė su staliuku – teisiamojo gynėjui – advokatui. Dar tolėliau – kita kėdė su staliuku – sudo pristavas (teismo antstolis), uniformuotas, taip ir ekspertas – žinovas, dažniausiai gydytojas. Toliau skersai per salės vidurį – du ilgi suolai su protarpiu tarp jų galų, į kuriuos sodinami liudytojai, kai juos teismas išklausinėja. Pagaliau už liudytojų suolų, už grotelių – kelios eilės suolų publikai, į kurią aš įsibraudavau pažiūrėt, paklausyt, kaip svarstomos bylos.

Atsimenu, kaip buvo nagrinėjama viena baudžiamoji byla. Buvo kaltinama keliolika sodiečių, kurie, sugavę arkliavagį, kumščiavo, spardė, kas kuo pakliuvo, tvojo taip, kad šis pasimirė.

Teismo pirmininkas, dėvįs mundurą auksine apykakle, patikrino, ar visi šaukiamieji atvyko, pavedė kunigui liudytojus ir ekspertą prisaikdint; liudytojus įsakė išvest ir teismo antstolis juos išvedė iš salės į kitą kambarį, kur kiti žmonės neįleidžiami; ekspertas salėj buvo paliktas. Sekretorius atsistojo ir perskaitė kaltinamąjį aktą. Pirmininkas kaltinamuosius kiekvieną klausė, ar prisipažįsta kaltas esąs, ar ne. Sekretorius tylėdams rašė atsakymus į protokolą. Po to pirmininkas, liepęs antstoliui atvest vieną liudininką, pasakė: „Ką žinai, tamsta, nužudyto arkliavagio byloj?“ Kai liudytojas baigdavo savo pasakojimą, jam klausimą duodavo prokuroras ir gynėjas, kai kada ir kiti du teisėjai, taip ir kai kuris iš dvylikos posėdininkų, ir net ekspertas. Taip buvo išklausinėti visi liudininkai. Pasitaikė, kad vieno liudytojo parodymas prieštaravo kito parodymui. Tuodu liudytojai buvo suvedami akistaton, kad būtų išaiškinta, kuris jų meluoja, kuris teisybę sako. Krito į akį, kad liudytojai vengia teisiamuosius kaltint. Prokuroras rūpinosi iš liudytojų išgaut kaltinimo įrodymų. O advokatas stengėsi kaip tik atvirkščiai – gaut neigiamų įrodymų. Buvo perskaityta nužudytojo skrodimo aktas, kurį surašė teismo tardytojas, gydytojui skrodžiant nužudytąjį, – taip ir kiti teismo tardytojo apžiūrėjimo protokolai.

Pagaliau didelį įspūdį man padarė ekspertas gydytojas, pareikšdamas teismui, jog nužudytojo širdis, gyvam esant, buvus ligota; širdies vožtuvai buvę nenormalūs; širdies plakimas turėjęs vykti netvarkingai. Todėl į klausimą, dėl kurių smūgių – dėl kumščiavimo, dėl spardymo ar dėl lazdos

tvojimo įvykus arkliavagio mirtis, ekspertas išsitarė negalįs tikrai pasakyt. Tokios širdies ligonis galėjęs nustot gyvybės dėl menko smūgio, dėl ūmaus susijaudinimo, tiek dėl pirminių kumščiavimų, tiek dėl paskesnių spardymų, tiek dėl paskutinių lazdos tvojimų.

Prokuroras išdrožė kaltinimo kalbą, advokatas tvirtino arkliavagį mirus iš baimės. Teisiamieji prašė išteisint. Posėdininkai, išėję į atskirą savo kambarį, nutarė: teisiamieji nekalti. Trys apygardos teisėjai nusprendė: teisiamuosius išteisint.

Kokią profesiją pasirinkt? Tatai turėjau išspręst. Aš – sodžiaus bernelis. Ganyt galvijų man neteko, bet arklių naktigonės jodinėjau, dirvas akėjau, šieną grėbiau, varčiau, per mėšlavežį vežimus iš diendaržio į lauką varinėjau... Todėl turbūt, maniau, tapsiu agronomu, bent girininku. Repetitoriaudamas pas advokatą patyriau įdomų teisininko darbą, ėmiau galvot apie universiteto juridinį fakultetą. Bet įmantri eksperto gydytojo teisme pareikštoji nuomonė nulėmė ką kita. Mano supratimu, kaip tik toji nuomonė paveikė 12 posėdininkų tart: ne, nekalti, ir išgelbėjo keliolika sodiečių, arkliavagį mirtinai primušusių, nuo teisėtos bausmės. Prieš išvykdamas iš Šiaulių miesto paštu išsiunčiau prašymą su gimnazijos atestatu į universiteto medicinos fakultetą. Į kurį universitetą?

Ir šis klausimas ne taip paprastas. Užnemunio lietuviai, Marijampolės gimnazijos abiturientai, stodavo į Varšuvos universitetą ir sulenkėdavo. Rusų valdžia 10 stipendijų po 30 rublių kas mėnesį Maskvos universitete tyčia paskyrė tokiems abiturientams, kad galėtų juos rusint. Ir iš tikrųjų tuomet marijampoliečių lietuvių Maskvos universitete spietėsi dauguma. Varšuvoj į universitetą kauniečių (Kauno gubernijos. Red.) visiškai nepriimdavo. Vilniaus universitetas po 1831 m. lenkų-lietuvių prieš rusų valdžią sukilimo buvo perkeltas į Kijevą. Gal todėl dėl kažkokios neapykantos į šį miestą nepanorėjau dangintis. Artimiausias miestas – Peterburgas, Rusijos naujoji sostinė, turbūt maniau, geriausias universitetas, bet jame nebuvo medicinos fakulteto, tik atskira kariška akademija. Dėl šios priežasties ir dėl Peterburgo nepastovaus, drėgno, nesveiko oro neišdrįsau tame mieste įsikurt. Tad pasiryžau nusibaladot į Maskvą, nors lietuviškos anos 30 rublių stipendijos negalėsiu gaut. Tai iš Šiaulių pardundėjau į Diržius, kaip Maskvos universiteto studentas-kandidatas.

Vasarą tėviškėj ilsėjaus. Netikėtai iš Žemaitijos, iš Laukasodo parapijos (Diržiai – Pašvitinio parapijos, Lauksodžio filijos) pora bėrių kalamaškoj su vežiku-zakristijonu įdardėjo dėdė kunigas Ignatas. Laikas po šienapjūtės, prieš rugiapjūtę sodiečiams buvo laisvas. Motina, tėvas apsi-

džiaugė, taip ir vaikai, be manęs dar šeši: trys broleliai ir trys sesutės, kurių vyresnioji jau buvo ištekėjus į Bardiškius. Tučtuojau tėvas ėmė daryt miežinį alų, kurį ragavom drauge su prigūžėjusiomis giminėmis: sesutė Aliutė Keršanskienė su vyru ir jo tėvu, ir tetulių šeimos: Steigvilių Antanienės Poželienės, Mykoliškio Užpurienės, Kūkų Muldarienės, taip ir giminės Kasiulio-Čepuko Juoziuko. Kitomis dienomis dėdė kunigas ir mūsų šeima svečiavomės pas įvardytas gimines, kur pietavom, kur vakarieniavom, bet nakvot dėdė kunigas grįždavo į mūsų kiemą. Taip praūžėm visą savaitę. Penktadienį po pietų dėdė buvo išlydėtas, nes sekmadienį jisai savo bažnytėlėj turėjo laikyti sumą ir sakyt pamokslą.

Visi giminės pagerbė dėdę kunigą ir džiaugėsi gavę iš jo šiokių tokių dovanėlių. Mano santykiai su dėde tuomet buvo ne kokie, šaltoki. Jam išvykus netikėtai motina įteikė man šimtą rublių, kuriuos dėdė jai davęs man perduot. Pasijutau nei šiaip, nei taip. Kunigo elgesys atrodė man keistas. Pagalvojau: matyt, laukė jis, kad aš paprašyčiau. To nesulaukęs šimtinę įteikė ne man pačiam, o motinai atsisveikindamas, paskutinę minutę įbrukdams jai į delną. Vis dėlto apsidžiaugiau.

Tėvo patariamas jo Sarčiuku ir bričkute šunkeliais nubildėjau iki Vaškų miestelio, toliau vieškeliu Pasvalio link, į Medinių sodžių, į Petro Vileišio tėviškę, susitart su jo broliu Antanu, kurs Šiauliuose, būdams bendrabučio vyresniuoju, dovanojo man cenzūruotas lietuviškas knygutes, o dabar persikėlęs iš Peterburgo, iš kariškos medicinos akademijos. Šis pasisakė turįs tuojau į Maskvą iškeliaut, o man patarė po kelių savaičių išvykt drauge su Joniškėlio valsčiaus Ilgojo sodžiaus Misevičium, Mintaujoj vokiškos gimnazijos mokslus išėjusiu, kuriam jis pravažiuodams pranešiąs.

Sutartą dieną iš Diržių pirmą kartą tėvai ruošėsi mane išleist į Panevėžį, į geležinkelio stotį keliaut į Maskvą. Atėjo keletas svečių: kaimynas Dikša pamojo man ranka iš seklyčios eit į šviesiąją seklytėlę. Ten patyliukais, niekam nematant, dovanojo rublį. Seklyčioj svečių akivaizdoj septynerių metukų sesutė Verutė įkišo man į švarko atlapo skylutę žalią rūtelę, kurią paskiau laikiau knygoj.

Kieme po klevu jau stovėjo bričkutė, į kurią buvo įkinkytas širmas žemaitukas. Priešaky ant lentutės atsisėdo brolis Juozuks, laikydams vadeles ir botagą; kojas nuleido žemaituko link. Šalia jo taip pat prisėdo mano podinas (krikšto tėvas) Antanas Požela su uzbonėliu (ąsotėliu). Užpakaly ant supamos sėdynės sutilpom tėvas ir aš su sesute Verute man ant kelių. Iš šono į bričkutės dugną savo užpakalį įspraudė mano dirmavonės podinas ūkininkas Povilaitis, kojas padėjo ant geležinės pakojos. Iš kitos pusės taip

pat įslinko mano pusbrolis Aleksiuks Požela, rimorius.

Motina peržegnojo ir širmuks bričkutę, lyg 20 pūdų vežimą, išvilko į ulyčią ir nužingsniavo per sodžių toliau vieškeliu, apie porą viorstų, ligi Diržių žemės sienos. Čia sustota. Išgerta naminio alučio. Tėvas atidavė man savo sidabrinį laikrodėlį. Kai tėvas iš manęs pasiskolino 25 rublius, supratau, kad jis pinigų neturėjo. Leisdams vieną po kito vaikus į mokslus ir davęs 1000 rublių pasogos savo dukružei, mano sesutei Aliutei, jis buvo prasiskolinęs. Taigi iš tėvo gaut pinigų negalėjau. Mokslams užsidirbau ruošdams prie egzaminų jaunuolius ir jaunuoles Šiauliuos. O Maskvoj jau laukė išlaidos: pirmą pusmetį privalėjau 50 rublių sumokėt už reikiamas knygas ir mašinėle rašytas profesorių paskaitas; dar turėjau nusipirkt studentišką špagą, kurią studentas turėjo nešiot, įsikišęs pro tam tikrą surduto skylutę, ir įsigyt dar kitokių mažmožių. Be to, studentas turi ir kitokių išlaidų: paklausyt operos, dramos, baleto teatro spektaklį ir kt.

Verutė ištarė: „Parvažiuok!“ Tas Verutės „parvažiuok“ ilgai dar skambėjo ausyse. Ne toks pigus man dalykas...

Pakeliui Misevičiaus namie neberadau. Sutemus apsinakvojome Panevėžio priemiesty, užvažiuojamojoj karčiamoj. Ten, atskiram kambariuke, radom jau miegantį Misevičių. Mudu tepasimatėm tik rytmety.

Diena buvo ūkanota. Mums pusryčiaujant ėmė nykt, temt pilkoji rytmečio šviesa. Pasidarė neramu. Pergyvenom visišką Saulės užtemimą. Tai buvo 1887 metų rugpjūčio mėnesį.

STUDIJŲ METAI MASKVOJE

Keliauju Maskvon, universitetan

Keliauju Maskvon, universitetan stoti. Panevėžio priemiesty, keleivinėj smuklėj, pernakvoję mudu abudu su broleliu, kuris mane iš namų išvežė, ir naujas bendrakeleivis, klases išėjęs Mintaujoj, vokiškoje gimnazijoje, geriame arbatėlę, kąsnodami ką turime atsivežę. Stebimės, kad diena nešviesėja, tamsėja. Nejauku. Nutilo čirškę žvirbliai. Kieme kapstęsi vištos išnyko. Pagaliau ėmė temti. Tamsa kažkokia pilka.

Įkišęs pro duris galvą šeimininkas išsitarė: „Ui, saulės užtemimas!“ Mes to nežinojome. Mat kas yra, kai uždrausta lietuviška spauda. Nei lenkiškų, nei rusiškų laikraščių neišsirašinėjo, neskaitė nei mūsų tėvai, nei mes, gimnazistai.

Tas saulės užtemimas įvyko 1887 m., bene rugpjūčio 8 dieną. Apie tokį stebuklą mokslininkai astronomai patiria ir iš anksto laikraščiuose, kalendoriuose paskelbia. Kad astronomai tatai patiria – taip pat stebuklas. Juk jie tiksliai paskelbia, kuriais metais, kurią dieną, kurią valandą, net kurią minutę prasidės saulės užtemimas, kaip ir kurią minutę pasibaigs. Be to, jie apskaičiuoja, kad tas užtemimas įvyks ne visoj Žemės rutulio apšviečiamoj pusėj, bet tam tikram ruože. Šį kartą Saulės užtemimas buvo regimas tamsėjimo ruože, kuris padengė ir Lietuvos kraštą. Tatai retenybė. Dažniau Saulės užtemimai matomi kitur, ne Lietuvoje.

Tokią dieną iš Panevėžio su kolega Misevičium išvykom pro Dinaburgą (Daugpilį), pro Polocką, Vitebską, Smolenską, Viazmą. Šitie miestai kadaise, prieš kelis šimtmečius, priklausė Lietuvos valstybės valdovams, vadinamiems didžiaisiais kunigaikščiais. Didžiajam Vilniaus kunigaikščiui Jogėlai vedus lenkų Krokuvos karalaitę Jadvygą Lietuva buvo susijungus su Lenkija, o dabar tos dvi valstybės priklausė Rusijos imperatoriui. Taigi, valstybės nėra amžinos.

Dieną ir naktį traukiniais keliavę rytmetį atsidūrėm Smolensko stoty. Čia turėjome, persikėlę į ateinantį iš Gudijos, iš Minsko, traukinį, važiuot toliau. Bet buvo gauta telegrama, kad, atsitikus kažkokiai katastrofai, Minsko traukinys pavėluosiąs šešias valandas.

Stoty atsirado daugiau studentų pakeleivių. Kad vietoj nenuobodžiaut, koks tuzinas, įskaitant ir mudu su Misevičium, išėjom miesto ap-

žiūrėt. Nuo stoties miestas tolokai, ant kalno. Apykreivėmis gatvėmis tarp paprastų trobesių ir žaliuojančių medžių visi kiti nusiskubino aukštyn, o mudu su Misevičium atsilikę grįžome į stotį.

Pirmos klasės salėj ėmėme pietaut. Mudviem bedorojant antrą patiekalą suskambėjo varpelis. Tarnautojas šūktelėjo. Pirmas skambutis traukiniui į Maskvą. Kaip tai? Toli gražu 6 valandos dar nepraslinko! Nugirdom: Minsko traukinys sugebėjęs atvykt anksčiau. Paskubomis prarijome kepsnį, čiupom savo lagaminėlius, ryšulėlius ir marš į vagoną. Netrukus antras… trečias skambutis, ir traukinys išdundėjo.

Į Viazmą atidūmėm sutemus. Išgirdom: Viazemskije prianiki, Viazemskije prianiki... Taip šaukė žmogus, eidams peronu išilgai traukinio. Pakeleiviai ėmė brautis iš vagono. Na, ir mudu nusipirkom po meduolį, Viazmos skanų meduolį.

Rytmety vagone mudu ėmėm klausinėti, kur mums patogiau, pigiau apsistoti. Vieni pakeleiviai minėjo studentišką kvartalą, kiti – Piatninskije prudy, treti – Nikitinskaja ulica. Bet gatvėj neapsistosi. Vienas pasakė: „Sustokit Tverės gatvėje, Paryžiaus viešbuty. Iš stoties kiekvienas vežikas nuveš“. Iš viešbučio išėję galėsite minėtuose kvartaluose ar Tverės bulvaro kvartale susiieškot sau ir kambarį.

Smolensko geležinkelio Maskvos stoty atsiradom lyg skruzdėlyne. Visi skuba pirmyn ir atgal. Numeruoti nešikai padėjo mudviem iš bagažo išgaut ir nunešt visus mūsų daiktus, pasamdyt vežiką su puskariete. Tas tolokai vežė į Tverės gatvę, pravežė pro aukštus, puošnius su figūromis mūro vartus, pro poeto Puškino didingą paminklą ir pristatė mus į viešbutį. Numerį (kambarį) antram viešbučio aukšte gavome labai puikų, net per puikų, bet ir brangų – už 3 rublius vienai nakvynei.

Įsikuriame Maskvoje

Viešbutyje pernakvoję, tarnui patarus abudu kolegos nukulniavome į Adresnyj stol (adresų stalą). Ten, sumokėjęs keletą kapeikų, kortelėj parašai pavardę, vardą ir tėvo vardą asmens, netrukus gauni to asmens adresą. Taip sužinojau, kad mano tolimas giminaitis Antanas Vileišis jau Maskvoj įsitaisęs.

Čiornogorija – Juodkalnija yra dabartinės Albanijos valstijos dalis. Matyt, tuomet Maskvoj mums mebliuotus kambarius buvo įsteigęs Čiornogorijos pilietis. Tam pastate apsigyvenęs ir Antanas Vileišis. Šitas pastatas buvo už poros varstų nuo stoties.

Maskva – senoji Rusijos sostinė – skersai ir išilgai gal 15 ar 20 varstų. Maskvos centras – Kremlius, galima sakyt, didžiulis rusų caro kiemas prie kairiojo Maskvos upės kranto. Už tos upės – lyg priemiestis Zamoskvoriečjė, kaip Kaune Aleksotas – kitapus upės. Kremlius aplink aptvertas aukšta, plačia mūro siena. Kremliuje – didieji ir mažieji caro rūmai bei kitokie dideli pastatai, net pora didžių cerkvių – soborų.

Vienas tos mūro sienos šonas – prie pat upės kranto, per kurią tiltai į Zamoskvorečję. Nuo Kremliaus į tris kitas puses prasideda ir tęsiasi ne visai lygiagrečios gatvės, o kaip važiuojamojo rato stebulės stipinai, kaip žmogaus rankos delno praskėsti pirštai. Tas gatves atstu nuo Kremliaus maždaug už varsto sujungia ypatingos plačios skersgatvės, išilgai kurių vidury – bulvarai, apsodinti žaliuojančiais medžiais pėstininkams pasivaikščioti, o šalia tų bulvarų iš abiejų pusių – išgrįstos akmenimis gatvės važiuojantiesiems. Tie bulvarai buvo vadinami gatvių, nuo kurių jie prasideda, vardais.

Turėdami Vileišio adresą mudu su Misevičium iš Paryžiaus viešbučio žingsniavom Tverės gatve iki bulvarų linijos, pasukę į dešinę. Praėjom vieną, kitą, trečią, kelintą bulvarą, kol pasiekėm Smolensko. Pamatėm itin didelius baltus dviejų aukštų mūro namus; lentelėj viršum durų įrašas: Čiornogorija.

Iš galionuoto šveicoriaus, stovinčio prie durų, mudu sužinojome, kuriam numery Vileišis. Antram aukšte, apytamsiam kambary, vienu langu į nedidelį kiemą, apstatytą iš visų pusių namų sienomis, radom Vileišį su dviem kambario bendrininkais farmaceutais, atvykusiais iš provincijos vaistinių universitete įsigyti provizoriaus laipsnio. Už kambarį per mėnesį jie sumokėję 14 rublių.

Jie trise gėrė alų. Ant stalo – du buteliai; po stalu – jau tušti keturi. Vyresnio amžiaus farmaceutas tuoj pripylė ir mudviem po stiklinę. Kai išgėrėm, ans kreipėsi į mane. Prasidėjo dialogas. „Nūn statyk šešis butelius!" „Kodėl šešis?" „Matai, geriame šeštą". „Kas iš to?" „Kai mūsų šeši buteliai, tai ir jūsų tiek". „Bet jūs trise šešius, o mudu tik du". „Tatai nesvarbu. Judu fuksai, naujokai. Basta!" Ans kreipėsi jau į Misevičių: „Ko tyli? Statyk!" Šis pakraipė galvą. Tada pareiškiau aš: „Na, gerai. Jeigu tamsta dediesi filisteriu prieš mus, naujokus, tai dėl pirmos pažinties nusilenkiu, statau pusę tuzino. Daugiau to nebus".

Atsirado naujas filisteris, išklausęs visus penkis medicinos kursus, galima sakyt, abiturientas, jau gydytojas, taip pat mėgstąs išgerti. Tai tas pustuzinis buvo ištuštintas daugiausia abiejų filisterių.

Vileišis patarė mudviem kambarį išsinuomoti čia, Čiornogorijoj. Kambarių vedėjas pasakė: „Laisvas kambarys tėsąs vienas – 18 rublių per mėnesį. Kambarys tas šviesus, langas į bulvarą, geriau apstatytas, bet per brangus. Vis dėlto kur kas pigiau negu viešbučio numeris. Tai kambarys nusisamdytas.

Visi šeši kolegos išėjome į miestą, į valgyklą pietaut. Dviejų patiekalų pietūs – 30 kapeikų. Papietavę kolegos tarėsi nubindzėt į alinę. Aš atsisakiau, pasiteisindamas, kad apskritai ne mėgėjas gert ir šiandien daugiau nebegersiu. Abiturientas medikas autoritetingai pareiškė: „Galėsi ir negert. Yra alinė, kaip ir klubas. Visokių naujienų galima išgirst. Naujokams labai pravartu paklausyt, pažint tam tikrą sostinės visuomenės sluoksnį. Be to, kolegų kompanijos nereikia ardyt“. Paklūstu.

Įžengėm į alinę prie bulvaro. Erdvus kambarys, pilnas sėdinčių prie atskirų staliukų ir geriančių alų bokalais. Suradom ir sau laisvą staliuką. Griežtai pakartojau, kad visai negersiu. Tarnautojas pastatė penkis bokalus. Imta gurkšnot.

Pirma naujiena – ant staliuko padėta lėkštutė su riešuto didumo sūriais tešlos kukuliukais lankytojams paskatint, kad daugiau išgertų. Šiaip ūžesys – kaip bičių avily.

Prie vieno staliuko juokavo uniformuoti studentai. Vienas pasakė anekdotą: lenkų poetas Mickevičius, šaligatvėj susitikęs rusų poetą Puškiną, sušukęs: „Storonisj dvojka, tuz idiot (pasitrauk, dvejuke, tūzas eina)“. Šitas atsiliepęs: „Kozirnaja dvojka i tuza bjot (kozirio dvejukė ir tūzą muša)“. Kitas studentas užprotestavo: atsitikę, girdi, atvirkščiai – Puškinas Mickevičių pavadinęs „dvojka“, o Mickevičius atsikirtęs, tūzu dėdamasis. Mūsų staliuko abiturientas įsikišo: „Rusai – koziriai, nes nukariavo lenkus. Mickevičius prieš Puškiną – it tūzas prieš dvejukę. Puškinas save Eugenijum Oneginu atvaizdavo išdykusių rusų aristokratiją, o Mickevičius nupiešė sulenkėjusią Lietuvos bajoriją, pasiryžusią politinę laisvę atgaut ir baudžiavą panaikint.

Prie kito staliuko keli vyrai polemizavo dėl spiritizmo, dėl velionių sielos santykiavimo su gyvaisiais žmonėmis per tam tikrus asmenis, vadinamus mediumais. Paminėtas buvo mediumas, kurį aprašė rusų rašytojas Turgenevas savo apysakoj „Keista istorija“. Po linksmos vakarienės apytamsiame kambary svečiai, susiglaudę aplink apskritą stalą, pareiškė klausimą neseniai mirusiam giminaičiui. Liesdami rankų pirštų galais ant stalo gulintį kartoną tylomis laukė atsakymo. Kartonas, kuriame buvo įrašytos abėcėlės raidės, o gal pats stalas (pasakotojas įkaušęs, gerai nebeatsime-

nąs) ėmęs judėt į vieną ar į kitą pusę, kai kada sustodavęs. Tuomet viena kuri raidė atsirasdavo ties tam tikru rodikliu. Tokios raidės sudarė atsakymo šerdį. Kitas ūsorius šūktelėjo: ir jis dalyvavęs spiritizmo seanse. Tatai apgaulė. Norėdamas sužinot teisybę pats ėmęs savo pirštais veikt, spaust, stumt ir stabdyt. Jis pajutęs, kad ir kits dalyvis reaguojąs, bet ano jėgą įveikęs. Į klausimą: „Ar yra danguj dangiškoji Jėzaus motina, be žemiškosios Motinos Marijos?“ – velionis, pasakotojo pastangomis atsakęs: „Nekvailiok“. Tuomet jisai neprisipažinęs, kad atsakymą suklastojęs.

Alinėj užtrukom iki sutemos. Kai kurie mūsų staliuko kolegos pasiūlė aplankyt dar linksmesnes užstales. Mudu su Misevičium atsiskyrėm grįžt į viešbutį.

Grįžimas buvo nepaprastas. Žingsniavom, žingsniavom bulvarais atgal. Sutemo visai. Kur ne kur žibėjo gatvės lempa. Pailsome. Šnekučiuodami nė nepastebėjom, kiek bulvarų praėjom. Ėmėm abejoti, ar nepražiopsojom Tverės kryžkelės. Pagaliau pasukom į kairę, manydami, kad tai Tverės gatvė. Paėjėję supratom padarę klaidą. Sutiktas praeivis pasakė: „Pasukite tuoj į dešinę skersgatvėlę, pasieksite Tverės gatvę“. Įėję į tą gatvę galvojome, kur pasukt: į dešinę aukštyn, link bulvarų, ar į kairę, Kremliaus link, žemyn. Pasukom į kairę. Ėjom, ėjom, toli nuėjom. „Paryžiaus“ viešbučio kaip nėr, taip nėr.

Prie vienų didelių namų sėdi panaktinis. Ar toli Paryžiaus viešbutis? Sargas atsako: kaip tik čia. Mudu su kolega nustebom: šitie namai atrodo kitaip, negu tie, kur nakvojom. Mudu tartum girti, ne girti. Koks čia stebuklas? Ir čia prasidėjo dialogas. „Ko tamstoms reikia?“ „Kaip ko, nakvot!” „Nakvot? Cha, cha, cha, – nusijuokė sargas. – Įkaušę, juokus krečiate. Mano būdelėj nėra vietos nakvot“. „Kam būdelėj? Viešbuty nakvot“. Panaktinis išsižiojo: „Viešbuty? Viešbutis užantspauduotas, o judu... nakvot... nusilakėte, brolyčiai“. „Ką pliauški niekus? Viešbutis užantspauduotas?! Kurgi mudviejų daiktai?” „Kokie daiktai?“ „Kaip kokie? Tie, kuriuos mudu palikom pernakvoję“. „Pernakvoję? Kaipgi judu nakvojot, jeigu viešbutis jau keli mėnesiai kaip užantspauduotas?“ Čia mudu sumišome: juk pernakvoję mudu šį rytą iš viešbučio išėjome. „Aaa! – prasijuokė panaktinis. – Taigi tamstos nakvojote mažajam „Paryžiaus“ viešbuty, o čia didysis. Tai atgal grįžkite tuo pačiu šaligatviu ir rasite savo „Paryžiaus“ viešbutį”.

Vėl žingsniavome, žingsniavome, nusivarėm nuo kojų. Praeivių mažai, bet ties vienais dideliais namais, kurių pirmam aukšte iš visų langų sklido šviesa, pirmyn ir atgal vaikščiojo daug panelių ir ponų, ponaičių. Ateina priešais dvi, susikibusios rankomis. Aš klausiu: „Ar toli „Paryžiaus“

viešbutis?“ Jiedvi sukikeno ir prasilenkė su mumis. Paskiau patyrėme, jog tuose namuose – garsaus Maskvoje Filipovo kepykla ir parduotuvė, ypatinga parduotuvė. Įeik iš gatvės pro duris į pirmą kambarį, ilgą, išilgai gatvės; ant ilgo stalo, ant padėklų – maži pyragaičiai, prikimšti įvairių skanumynų: uogų – konfitiūrų, mėsos, vaisių įdarų. Nieko neklausdams imk ir valgyk, kurį nori, pyragaitį – vieną, kitą. Už stalo vaikščioja vienas tarnautojas. Šiam pasakyk, kiek bandelių suvalgei, ir užsimokėk po 5 kapeikas už štuką (vienetą). Būna, girdi, atsitikimų, kad vienas kitas apgauna dėl suvalgytų vienetų skaičiaus. Į tai savininkas žiūrįs pro pirštus. Brangiau, girdi, atseitų laikyt daugiau prižiūrėtojų. Buvęs ir toks atsitikimas. Savininkas per paštą gavęs iš vieno, išėjusio universitete mokslus, mokslininko, 200 rublių atlyginimą, mat studentaudams už tiek pyragaičių vogčiomis buvo suvalgęs.

Tai čia, prie Filipovo kepyklos, vakarais šaligatvy pasidarius birža ne kapitalistų dėl prekių kainų deryboms, bet *randez-vous*, meiliškiems pasimatymams – vieniems savo aistrai patenkint, kitiems – pragyvenimui užsidirbt. Tai bergždžiai į tas dvi paukštytes kreipiaus aš dėl viešbučio vietos sužinojimo.

Praėję tą biržą mudu prie šaligatvio pamatėm bestovintį vežiką su arkliu ir puskariete. Paklausiau, kiek nori iki „Paryžiaus“ viešbučio. Tas nusišypsojo ir tarė: „Četvertok (25 kapeikos)“ Atsisėdom, pravažiavom namus ar dvejus ir vežikas sustojo prie „Paryžiaus“ viešbučio.

Rytmety pabudę mudu su Misevičium svarstėm, kodėl vakar taip klaidžiojom. Juk Tverės gatvės ir bulvaro kampe – didingas Puškino paminklas, kurį matėm eidami į Černogoriją. Nedovanotinas žioplumas! Ar čia kaltas alus, ar mudviejų neakylumas?

Pagal sąskaitą už dvi naktis, už įregistravimą policijoje mudviejų asmens dokumentų ir išregistravimą, už keturis samovarus (virdulius) arbatos, cukrų, bulkutes, kaip ir arbatpinigius kambarinei, koridoriniam tarnui ir šveicoriui mudviem teko sumokėti apie 10 rublių. Persikėlimas vežiku į Černogoriją, vėl pasų įregistravimas, įprastinio tarnų pasveikinimo arbatpinigiai iš naujų įnamių – vėl būtinos išlaidos. Įsitaisę gražiam kambary mudu pagalvojom apie savo resursus.

Išvykdami iš tėviškės turėjome kiekvienas po du šimtus rublių. Geležinkelio bilietai – apie 15 rublių kiekvienam, trijų dienų kelionės maistas – apie 10 rublių, pirmos dienos Maskvoj, įskaičiuojant nuomą už kambarį, – daugiau kaip 15 rublių. Tiek jau prarasta. O kiek bus naujų išlaidų?

Nusiskubinom į universitetą. Didžiosiomis gatvėmis ir bulvarų lankais – relsais-bėgiais rieda konkių vagonėliai, velkami arklių. Vagonėlyje

sėdima vieta – 5 kapeikos, ant vagonėlio stogelio – 3 kapeikos. Pakeleivių būna daugiau negu sėdimų vietų. Kiti stoviniuoja tarp sėdinčiųjų arba stovi ant laiptelių, įsikibę į metalinių turėklų strypą. Tokiomis žirginėmis konkėmis traukiam į didžiuosius universiteto rūmus, kurie pastatyti gatvėj, supančioj Kremlių tarp Tverės ir Nikitino gatvių.

Universiteto kanceliarijoj sužinojome, jog mudu priimti į medicinos fakultetą. Sumokėjome kiekvienas po 50 rublių už pirmąjį akademinių metų pusmetį. Papietavę artimiausioj valgykloj ėmėm vaikščioti po magazinus – didžiąsias krautuves. Misevičius nusipirko studentišką eilutę ir paliatą – apsiaustą, kurių magazine buvo apsčiai. Abudu įsigijom po studentišką kepurę ir po špagą – siaurą studentišką kardą, kurį studentas nešioja įsikišęs pro tam tikrą studentiško surduto skylutę prie kairės šlaunies. Misevičius sumokėjo apie 75 rublius. Aš studentišką uniformą pasisiūdinau Šiauliuose už 50 rublių ir mano uniforma atrodė žymiai geresnės medžiagos negu Misevičiaus čia pirktoji. Manoji – iš Lenkijos, Lodzės miesto, Štiglico fabriko drapo, o Misevičiaus – iš Maskvos fabrikų. Šiaip ar taip mudviejų kapitalas ištirpo – mano pusiau, o Misevičiaus iki 35 rublių. Tai pasijutom, kad mudviem gresia pavojus likti be lėšų. Supratom, kad turime gyventi paprasčiau.

Vileišio patariamas Misevičius kreipėsi į tariamą Maskvos profesorių laikraštį „Russkije Vedomosti“ (Rusijos žinios) prašydamas už tam tikrą atlyginimą paskelbti, kad jis, studentas, mokėdamas vokiečių kalbą, ieškąs darbo, pamokų. Tuo tarpu mudu, kaip ir visi naujokai, apsirengę studentiškai – su špagomis, turime prisistatyt universiteto tariamam policijos viršininkui – inspektoriui. Tas liepė pasirašyt pasižadėjimą, kad nedalyvausime jokiose slaptose organizacijose ir draugijose, rateliuose.

Imperatoriaus žinioje buvo tariami policininkai, vadinami padeliais. Ir pavadinimas, turbūt nuo lotynų kalbos žodžio „pes“, „pedis“ – koja, kojos. Tai universiteto sargai – prižiūrėtojai, kad į universiteto auditorijas – profesorių paskaitų sales ateitų tik savi studentai, laisvi klausytojai arba farmaceutai ir nepatektų pašaliniai asmenys. Padelių tiek, kiek auditorijų. Paskaitų metu kiekvienas turėdavo stovėt prie jam paskirtos auditorijos durų.

Universitete buvo keturi fakultetai: medicinos, teisės, istorijos-filosofijos ir gamtos-matematikos. Kiekvieno fakulteto reikalus tvarkė administratorius – profesorius dekanas, o viso universiteto reikalus – rektorius su savo padėjėju ar pavaduotoju – prorektorium. Šiuodu, taip pat profesoriai, ištikimiausi savo valdžiai.

Kiekvieno fakulteto studentai per ketverius metus turėdavo išeit keturis mokslo kursus, tik medicinos fakultete per penkerius metus – penkis kursus (klases).

Medicinos fakultete per pirmuosius dvejus metus profesoriai teskaitė botanikos – augalų, zoologijos – gyvių kursus, ypač farmacijos – mokslo apie vaistus, kaip ir žmogaus anatomijos kursus.

Netrukus dėl publikacijos Misevičius buvo pakviestas į vieną šeimą repetitoriaut, padėt gimnazistams išmokt pamokas. Gražiam Černogorijos kambary likau vienas. Kambarys iš tikrųjų buvo įtaisytas gyvent vienam pasiturinčiam viengungiui ar su žmonele. Širmomis-pertvaromis kambarys buvo padalintas į tris dalis: prieškambarėlis su kabykla viršutiniams drabužiams pakabint ir prausyklė su kranu-čiaupu; dar neva svetainė, kurioj otomanė – plati kanapa, etažerka knygoms, raštams susidėt, apskritas stalas, kelios kėdės, kertelėj – staliukas; ir miegamasis, kur plati lova, naktinis staliukėlis, taburetė – kėdė be atramos. Bet toks puošnus kambarys, aišku, ne mano kišenei.

Besibaigiant nuomos mėnesiui atsitiktinai susipažinau su studentu vokiečiu ir su juo dviese išsinuomojom tariamam lotynų kvartale, už Patriarchų tvenkinio, Živodiorkos gatvėj, mažą kambarėlį, kuriam tetilpo dvi lovos, tarp jų, prie lango – stalelis ir dvi kėdės. Praustis – virtuvėj. Už tą kambariuką, taip ir už patarnavimą švarai, už padavimą kas rytą bei vakarą virdulio su verdančiu vandeniu arbatai – iš viso tiktai 10 rublių per mėnesį šeimininkei, neturinčiai tarnaitės. Jos butely – dar du didesni kambariai, kur taip pat glūdi įnamiai.

Po to, kai prisistatėm inspektoriui, kitą dieną iš Černogorijos mudu su Misevičium pasiryžom patirt, kokio didumo miestas. Konke-žirgine nuriedėjom iki Tverės, toliau tąja gatve tol, kol pasiekėm paskutinio sustojimo vietą ir dar toliau – *per pades apostolarum* – pėsčiomis pro didžiulį parką su Petrovskij dvorec (Petro rūmais), kuriuose 1862 m., Maskvai degant, viešpatavo prancūzų imperatorius Napoleonas. Kur baigėsi parkas, ten, prie plento, stiebas, rodąs 8-tą varstą nuo sostinės centro. Ties parku, antrapus plento, garsioji Chodinka, didžiausia aikštė, kur per rusų imperatorių karūnavimą vaišinami Maskvos žmonės.

Čia istorinės vietos. Iš šios Petro pilies Napoleonas turėjo bėgti, karą pralaimėt, kalėt ir mirt ištremtas iš Prancūzijos į Šv. Elenos salą vidury vandenyno. Jo nugalėtojas Rusijos imperatorius Aleksandras I buvo tapęs, galima sakyt, Europos diktatorium; pagaliau, anot legendos, apsimetęs mirusiu, paguldęs karste vietoj savęs panašų į jį nukautą kareivį, išnykęs,

virtęs valkata, pakliuvęs katorgon ir Sibire, kaip tremtinys svetima pavarde, vargingai gyvenęs ir miręs, kaip prasčiokas palaidotas. Tai šitoji vieta Maskvos pakrašty priminė mudviem, kad karalių laimė nėra pastovi. Galybė ir menkybė kartojasi. Tuo tarpu Maskvos ploto didybė mudu nustebino. Mudviejų apskaičiavimu, Maskvos diametras – skersmuo atrodė tiek, kiek nuo mūsų bažnytdvario Lauksodžio iki Linkuvos miestelio – 18 viorstų didumo.

Kitą dieną mudu pasiryžome pažiūrėt į Kremlių. Iš Nikitsko gatvės įėjome pro storo mūro tvoros aukštus plačius vartus. Išvydom plačią, ilgą ilgą aikštę, kurios kitam gale tokie pat vartai. Kairėj pusėj – carų didingi rūmai, dvi didžiulės cerkvės ir kitokie pastatai. Dešinėje pusėje – mūro tvoros siena išilgai upės. Prie pat vartų dešinėj – mūro namelis nuolatiniam sargui. Prie namelio – tam tikras būtinas kabinetas. Duodi tam sargui griviną – 10 kapeikų, tai jis atrakina kabineto dureles tau mažam ir dideliam reikalui atlikt. Mat koks patogumas publikai!

Gerokai per aikštę nutrepsėję pasukom į kairę, į kitą beveik tokią pat aikštę. Už jos, kairėj pusėj – eilė sustatytų, paguldytų patrankų, atimtų kariaujant rusams su prancūzais ir kitokiomis tautomis. Tarp jų išsiskiria baisiai stora ilga carjpuška – karališkoji patranka. Visos tos patrankos senoviškos konstrukcijos – nebetinkamos šiais laikais naudotis. Ten pat, ant tam tikro pjedestalo – pagrindo stovi carj-kolokol – karališkasis varpas, toks didelis, kad negalima buvę jį iškelt į cerkvės bokštą.

Užsimanėm įlipt į Ivanovskąją kolokolnią – į Šv. Jono cerkvės bokštą, aukščiausią neva Rusijoje. Gavęs iš manęs auksiną (15 kapeikų) cerkvės sargas įvedė mus į vidų ir laiptais drauge su juo lipom iki kabančių varpų. Tuomet kopėm suktais laiptais, įtaisytais tarp dviejų sienų, nuo vienos aikštelės ant kitos. Tada jautėmės ramiai. Nuo varpų sargas paleido mudu vienus su Misevičium atsivėrusiame bokšte ir mudu ėmėm žengt siauresniais suktais laipteliai, teturėdami sieną tiktai iš vienos pusės. Kai pažvelgiau žemyn lyg į gilaus šulinio dugną, šiurpulys nukrėtė. Man pasirodė lyg laiptai svyruoja. Gėda buvo prisipažint kolegai apnikus baimei. Atsargiai, atsargiai palypėjau aukštyn iki lango. Abudu čia sustojome, ėmėm žiūrėti į tolį, į tą pusę, kur vakar būta. Pastebėjom, jog 8 varstų nuotolis nebe toks jau didelis. Žvilgterėję apačion, į šventoriaus vietą (šventorius nebuvo aptvertas), pamatėm vaikščiojant žmones kaip nykštukus.

Tie vaizdai mudviem padarė tokio įspūdžio, kad didumas ar atstumas visai reliatyvus, sąlyginis dalykas. Aukščiau kopt nebeišdrįsom. Dingtelėjo mintis – seni laiptai, gal supuvę, gali įlūžti ir mudu galim nudribt ir žūt.

Iš Kremliaus iššygiavom pro trečius vartus į sostinės antrąją dalį, vadinamą Kitaj-gorod (kiniečių miestą), ketvirtainę aikštę. Čia, beveik prie Kremliaus mūro tvoros sienos, nedidukė, aukštoka aikštelė, matyt, tyčia pamūryta, į kurią įkopiama plačiais laiptais, plačiomis pakopomis. Kas tai? – susidomėjom. Ešafotas, girdi. Toje aikštelėje tam tikra kaladė. Ant jos seniau nusikaltėliams buvo nukertamos galvos. Tą vietą žmonės rusiškai paprastai vadindavo lobnoje miesto – kaktos vieta. Turbūt smerkiamasis atsiguldavo, padėdavo kaktą ant kaladės.

Mirties bausmę Rusijoj vykdydavo ir kitaip. Kazokas Pugačiovas už sukilimą Katerinos II buvo ypatingai pakartas. Petro I meilužė, kuri iš gėdos nužudė kūdikį, šio imperatoriaus įsakymu buvo pristatyta ant ešafoto. Čia ją, puikiausiai pasirėdžiusią, sutiko pats Petras I ir pakalbinęs. Ji apsidžiaugus, manydama, kad gyvybė jai bus dovanota. Tuo akimirksniu imperatoriaus slaptu ženklu budelis jai nukirto galvą, kurią pagriebęs imperatorius pabučiavo į lūpas.

Sekmadienį, apie šešta valandą po pietų, su Misevičium nuvykom į gražiausią – Tverės bulvarą. Jį puošė didžiojo poeto Puškino paminklas, to Puškino, kuris giedojo:

I dolgo budu tem liubezen ja narodu,
Čto čiuvstva dobryje ja liroj probuždal,
Čto v moj žestokij viek vozglavil ja svobodu... –

Arba

Tirany mira, trepeščite! A vy mužaitesj i vnemlite,
Vosstanjte, pavšije raby!

Šit sulietuvinus žodžiai skambėtų taip:

Kad gerus nūn jausmus aš lyra žadinau,
Kad laisvėn amžių šiuo šiurkščiu viliojau sielas...

Arba

Baisūs tironai, sudrebėkit! O jūs išdrįskit ir stebėkit.
Sukilkit, murzini vergai!

Tverės bulvaras, bene ilgiausias, bene viso varsto ilgumo. Ir platus jis, išsitiesęs septyniais ruožais. Vidurinis ruožas – platus, lygus. Iš abiejų jo pusių – siauri žolės ruoželiai, kuriuose – aukštų žaliuojančių medžių eilė. Šalia jų – taip pat pora siaurų takelių, prie jų – platesni pievelės ruožai su medžiais. Apie bulvaro vidurį – estrada. Mudviem atėjus toj estradoj dundėjo kariuomenės dūdų orkestras. Pirmyn ir atgal pro orkestrą ir tolėliau vaikštinėjo publika. Kai kurie sėdėjo susiglaudę suoluose, kurių buvo pristatinėta per visą bulvarą plačiojo tako šonuose. Saulutė šildė, vėjelis dvelkė. Žmonės džiaugėsi klausydami muzikos. Publika buvo įvairiausia, miesčioniška, ne iš turtingųjų sluoksnių. Turtuoliai, žinoma, turėjo geresnių vietų pakvėpuot grynu oru, pasilinksmint. Čia džiaugiasi publika, sėdėdama suoluose, vaišindamasi ypatingais riešutais – saulėgrąžos sėklomis, spjaudydama lukštus. Tuos riešutus rusai vadina – siemečki (sėklutės).

Muzika publikai teikiama iki 9 valandos vakaro. Į pavakarę ir čia pastebima veikla biržos, kokia sutemus persikelia prie minėtos Filipovo kepyklos.

Kai vakare pasakojau savo įspūdžius dėl Tverės bulvaro publikos pasilinksminimo Antanui Vileišiui, tai atėjęs pas jį naujas kolega nusišypsojęs patvirtino, kad ir Tverės bulvaras – savo rūšies birža. Sykį tas kolega su savo draugu bulvare, orkestrui muzikuojant, atkreipė dėmesį į dvi paneles vienodos spalvos ir kirpimo suknelėmis, kurios atrodė lyg seserys, nors jų viena buvo brunetė (juodbruvė), kita – blondinė (geltonplaukė). Jiedvi vaikščiojusios kukliai, susikibusios rankomis. Juodu ėmę jiedvi sekiot. Jiedvi plačiu taku – ir juodu tuo taku paskui jas. Jiedvi pereina į kairį takelį – ir juodu į tą takelį. Jiedvi į dešinį takelį, ir juodu ten. Prieblanda. Jiedvi išeina į gatvę link Patriarchų tvenkinio – ir juodu paskui. Pagaliau jiedvi pasuko pro vartus į kiemą ir išnyko. Netrukus ir juodu priėjo prie vartų. Žiūri – kiemo gale, prie medinio namuko, gražuolės tebestovi tarpe tarp dviejų išorinių durų. Abidvi žvelgia ir šypsosi. Juodu sustojo. Kolegos draugas elegantišku mostu pakėlė kepurę, pasisveikino. Viena jųdviejų linktelėjo galva, kita pralinksmėjo. Tučtuojau juodu prie gražuolių ir... suprantama.

Pro vienas duris į prieškambariuką, toliau – į dailiai apstatytą svetainėlę. Otamanka su spalvotais priegalvėliais, du pufai – žemos minkštos taburetės, dar kelios vieniškos kėdės, kertėse – trikampiai staliukai su blizgančiais mažmožiais, apskritas stalas su megzta skatertėle (staltiesėle). Sienoj bronziniuose rėmeliuose – Adomo ir Ievos rojuj atvaizdas, taip ir impozantiškas, įspūdingas veidrodukas. Čia juodu atsidūrė.

Iškilo klausimas: kas per vienos meilios šeimininkės? Kolegos drau-

gas brunetę pasisodino šalia savęs ant otomanės; kolegai pačiam atiteko su blondine prisėst ant pufų.

Linksmai brunetė suvapėjo: „Be rekomendacijos pažintis įdomesnė“... „Ir malonesnė, – atsiliepęs kolegos draugas, – it be piršlio piršlybos, vien jaunikis, mėnesiena ir mergužėlė“. Blondinė pliumptelėjo: „Kai piršlybos vienkart dvejos“. Bet, žvilgterėjusi pro langą, šūktelėjo: „Oi, ateina mūsiškis!“

Brunetė, pažvelgusi į langą, ištarė: „Do svidanija, golubčiki (iki pasimatymo, balandėliai)“. Blondinė, čiupus kolegą už rankos, ištempė pro kitas duris į miegamąjį kambarį, toliau – į virtuvėlę ir pro užpakalines duris – į šiukšlyną. Jam ir jo draugui ji prašnabždėjusi: „Ana mudviejų globėjas“. Šiandien jo nelaukusios. „Iki pasimatymo, balandėliai. Neužmirškite mudviejų!“.

Juodu šių meilių gražuolėlių neužmiršę, lankydavę laimingai vakarais, malonėdavosi tol, kol vieną kartą juos ten užklupęs globėjas. Tas iš pavydo kažkur jas iškraustęs. Šis besotis, mergužėlių žodžiais, turėdamas žmoną ir vaikų, laikydavęs jas dvi savo malonumui.

Vileišio bendrininkas, vyresnysis farmaceutas, nusispjovė ir pravebleno: „Ot, čia paprastų žmonių šeimyninė komedija! Užvakar – kas kita, teko man, matot, polką pašokt“. „Kokią jau tragikomediją tu iškirtai?“ – bambtelėjo kolegos svečias. „Tokios tragedijos – pikantiškos“, – sumurmėjo bendrininkas.

Jis su broliu nubindzenę pas draugą farmaceutą, tarnaujantį čia vaistinėje. Radę juodu namie su dviem viešniom. Jų viena lenkė, maskvietė, kita atvykusi keliom dienom iš Peterburgo. Abidvi valdininkų dukružės, išėjusios gimnazijos klases. Pas šeimininką farmaceutą netrūko čerkelių (taurelių) su lašeliais. Vaistinėse, kaip žinot, visuomet būna vaistams spirito. Be to, šeimininkas pasirūpinęs silkučių, bulkučių ir alaus. Prakaitavę beveik visą naktį, kol ištuštinę. Kokių juokų pridirbę! Pagaliau vienas smuiku sučiškino, o du su panelėmis į taktą davė garo, kol sumigo. „Tai bent padori kompanija! Tai ne tavo anos merginos vergės. Tikros inteligentiškos panelės, visai laisvos!“

„Perdėjai, drauguži, netikėtina hiperbola“, – užprotestavo svečias kolega. „Jei netikite, ateikite rytoj, 5 valandą vakaro prie Puškino paminklo, pamatysite dar nematytų dalykų!“

Kitą vakarą nuo paminklo šeši žengiame skersai Tverės gatvę, toliau kitu bulvaru. Iš kairės – pravoslavų mergaičių vienuolynas, aptvertas aukšta mūro siena. Iš dešinės – dviejų aukštų mūro namai. Vileišio bendri-

ninkas, ans filisteris, sako: „Šito vienuolyno šventosios vienuolės taip pat išdykauja".

„Ką tu pliauški, cinike, begėdi!" – prieštarauja vakarykštis svečias kolega. Tas atsiliepia: kai kada nakčia ties šita vieta privažiuoja trejuke puskarietėj vyrai, užmeta ant mūrinės vienuolyno tvoros iš virvių padarytas kopėčias. Tomis kopėčiomis nužengia viena, kita šventoji. Tuoj į puskarietę ir nudumia kur reikia. Svečias kolega dar labiau protestuoja. Bendrininkas praburba: „Dabar to įrodyt negaliu. Kas nori, gali kelias naktis, gal savaitę ar dvi budėt prie Puškino paminklo. Tada galės įsitikinti, jog tiesą pasakiau. Tuo tarpu ir dabar galiu parodyt štai priešinguos namuos Ievos dukras – sostinės aristokrates, ištroškusias jaunuolių glamonėjimų, kaip mes, vyrai – gražiosios lyties malonių. Tikrų aristokračių nepamatysime. Joms reikia elegantų, ne tokių nuskurdėlių kaip mes, paprastais drabužiais ir bateliais".

Svečias kolega nepatikėjo. Su juo susikerta lažybų iš 15 rublių ans filisteris. Tų namų šveicoriui filisteris sušnibždėjo žodelį, turbūt pasakė slaptažodį. Tas įleido į vidų. Pasitiko mus nebejauna, aukšta, liemeninga ponia. Ir jai filisteris tarė žodį. Ta pakvietė į salioną. Pati išnyko. Netrukus pro kitas duris įtrepsėjo trys elegantės apskritai pusantro šimto metų amžiaus. Įslinko frakuotas liokajus (tarnas), nešinas padėklu su šampano buteliu ir devyniais bokaliukais. Iššovė kamštis. Išgerta. Dėl didelio amžiaus skirtumo piršlybų neįvyko. Filisteris sumokėjo už šampaną 10 rublių, liokajui ir šveicoriui po 1 rublį svečio kolegos sąskaiton ir mes išvykom. Įsitikinom, kad moterys, kaip ir vyrai, ieško ir randa sau rojaus vienuolynų.

Moterų malonumui, filisterio žodžiais, Maskvoj tebeegzistavęs tiktai šitas vienas ir tai tik turtingosioms, o vyrams, visiems – Černogorijoj, tam tikroj gatvėj, tokio rojaus vienuolynų – visa eilė.

Studentas Medicinos fakultete

Universitete antras pirmųjų metų studentavimo semestras (pusmetis) praslinko be incidentų, be netikėtų nuotykių. Prieš vasaros atostogas profesoriai kiekvienas patikrina, ar jo paskaitas išklausę studentai suprato, išmoko. Tatai jie vadina ne egzaminu, o įskaita. Kai išlaiko įskaitas, studentas perkeliamas, sakykim, iš pirmo kurso į antrą. Įskaitas aš išlaikiau. Tai jau II kurso studentas – medikas. Per tą laiką išklausiau paskaitas ir išlaikiau kelių dalykų įskaitas.

Pirmiausia botanika – mokslas apie augalus. Medicinos fakultete

mokoma ir apie vaistinius augalus – farmaciškoji botanika. Patyriau, kad botanikos mokslas pagrįstas gamtos stebėjimu. XVIII a. mokslininkas Linne sugebėjo visą augmeniją klasifikuot, pasiremdamas vienu požymiu – augalų lytinių organų skirtingumu, – augalo žiedo vyriškųjų kuokelių bei moteriškųjų piestelių išsivystymu. Visą žydinčiąją augmeniją Linne padalino į 23 klases. Kiti mokslininkai klasifikavo kitokiais pagrindais ir išskyrė daugiau klasių, net per 100 ar 200. Visą XVIII a. ir pirmąją XIX a. pusę šie mokslininkai laikėsi dogmos, t. y. priimtos be patikrinimo nuostatos, apie augalų rūšių pastovumą. Vadinasi, šiandien turime tokius augalus, kokius sutvėręs Dievas.

XIX a. antrojoje pusėje anglų mokslininkas Darvinas savo 1859 m. išleistu veikalu sukėlė perversmą. Jisai sugriovė Linne dogmą apie rūšių (augalų ir gyvių) pastovumą. Darvinas sukūrė evoliucijos – vystymosi teoriją, patvirtintą bandymų rezultatais. Faktais jis įrodė augmenijos raidą. Iškilo klausimas apie augalų (kaip ir gyvių) kilmę. Šiuo klausimu susidomėjo Darvino pasekėjai, ypač religijos priešininkai. Šitas klausimas, aišku, priešingas Šv. Raštui, Senajam Testamentui apie Dievo sutvėrimą per 6 dienas.

Įskaitai studentai rinkosi būreliais tam tikroj botanikos sodno patalpoj. Kiekvienam studentui profesorius padavė po augalo stiebelį su lapais ar žiedais, kad tam tikro vadovėlio nurodymais ištirtų, kurio augalo tatai dalelė. Reikėjo patikrinti augalą pagal tam tikrą metodiką. Man buvo duotas bulbės (bulvės) stiebelis su lapais. Maniau, kad botanikos įskaitai bus reikalaujama ko nors ypatingo, o čia tik bulbė. Tai turbūt pasiklydau. Ėmiau tikrint antrą kartą. Vis tiek išėjo bulbė. Paduodu savo ištyrimą profesoriui, paaiškindamas, kad dukart tyrinėjau ir kodėl dukart. Profesorius nusišypsojo ir tarė: „Teisingai, bulbė". Paėmęs iš gulinčių ant stalo augalų dalelę profesorius paklausė: „Kas čia?" Lietuvoj tokio augalo nebuvau matęs. Sakau, tai rusiškas augalas. Jo vaisius – lyg didelė kepurė, pilna riešutėlių, Maskvoj vadinamų „siemečki". Jo vardo negaliu ištart: pod… pod… Profesorius ištaria: „Podsolnuch" (dabar lietuviškai vadinama – saulėgrąža). Taip, taip, sakau, podsolnečnik. Tverės bulvare, kur ant suolų susėda publika, kramto, aižo, lukštus spjaudo ir priteršia takelį. „Na, gerai, labai gerai", – tarė profesorius ir įrašė įskaitos įrašą.

Kitas dalykas – zoologija, mokslas apie gyvius. Šioj srity didžiausią perversmą taip pat padarė tas pats Karolis Darvinas. 1871 m. jis paskelbė savo kūrinį apie žmogaus kilmę. Savo veikaluose jis išdėstė teoriją, kad natūrali atranka (selekcija) organizme stiprina savybes, užtikrinančias jo

gyvybę. Organizmai prisitaiko prie gyvenimo sąlygų. Tas naujas savybes, naudingas gyvybei, individai perduoda palikuonims. Natūrali atranka nėra vienintelis keičiamasis veiksnys. Organizmus veikia ir aplinkuma, taip ir jų vartojimas ar nevartojimas. Atranka gali būti ir dirbtinė, vykdoma žmogaus. Ūkininkai, kultivuojantys augalus, naminius gyvulius ir paukščius, gali vykdyt atranką. Darvinas savo dvare tai darė praktiškiems tikslams. Paprastai augintojas visus tuos gyvių bei augalų individus, kurie jam mažiau tinka, pašalina, o tuos, kurie labiau tinka, palieka, poruoja, susilaukia naujų – tinkamesnių.

Darvinas ir jo pasekėjai išvystė mokslą apie gyvųjų būtybių palaipsnę raidą (pažangą) nuo paprasčiausių iki sudėtingiausių, nuo kirmėlės, vabalo iki naminių gyvulių, pagaliau iki žmogaus. Tuoj iškyla klausimas: iš kurio gyvio palaipsniškai išsivystė žmogus? Į žmogų labiausiai iš žvėrių panaši beždžionė. Tai beždžionę imta vadint žmogaus protėviu. Todėl Darvinas susilaukė visuomenės pasipiktinimo, aršiausios kritikos, ypač iš Romos katalikų bažnyčios mokslo atstovų.

Laukiau, ką pasakys zoologijos profesorius, dėstydamas savo dalyką auditorijoj. Vienoj paskaitoj jisai pasisakė: „Beždžionės – aukščiausios rūšies žinduoliai. Tiek anatomijos, tiek fiziologijos atžvilgiu labiausiai panašios į žmogų. Kurios labiau panašios, vadinamos žmogbeždžionėmis, kurios mažiau – žvėrbeždžionėmis. Žmogbeždžionės savo psichikos išsivystymu stovi aukščiausiai, arčiausiai žmogaus. Jos susikalba garsais ir judesiais. Tokios kalbos, kaip žmogus, jos neturi. Gyvena būriais, kuriuose vadovauja stipriausias patinas. Jis saugoja pateles nuo pavojaus. Beždžionės turi įpročius ginti silpnesnius: jauniklius, pateles. Nuo pavojaus nugabena sužeistuosius, kartais net nukautus savo draugus. Lengviau negu šunys išmoksta įvairių dalykų. Gorilos, šimpanzės, orangutangai – bemaž žmogaus didumo“.

Tačiau, profesoriaus žodžiais, beždžionės nėra žmogaus protėviai. Žmogus ir beždžionė – giminingi. Abu galėjo išsivystyti iš pro-prožmogbeždžionių ar pro-probeždžionžmogių. Ar beždžionė, ar pro-probeždžionė yra žmogaus protėvis, vis tiek šit griauna šventraščio pasaką, jog Dievas pasaulį sukūręs per 6 dienas.

Susipažint su augalais Maskvoj buvo įrengtas Botanikos sodnas, muziejus, herbariumai – augalų rinkiniai. Buvo ir Zoologijos muziejus su visokiais preparatais, gyvių iškamšomis, jų dalimis, organais, taip pat miesto pakrašty didelis Zoologijos sodnas su įvairiausiais paukščiais ir žvėrimis.

Trečias dalykas – anatomija – mokslas apie visų augalų bei gyvių

kūnų formas ir sudėtį. Medicinos fakultete buvo dėstoma tik žmogaus anatomija. Kad tatai patirt, reikėjo skrosti kūnus. Senovėje dėl religinių sumetimų skrosti nebuvo galima. Tuomet gydytojai galėjo skrosti tik gyvulius. IV a. prieš Kristų didysis graikų išminčius turėjo supratimą apie širdį, jos indus – arterijas ir venas, taip ir apie sausgysles, kurios sujungia raumenis su kaulais. Vėliau, III a., Egipto faraonai leisdavę tyrinėt nužudytus nusikaltėlius, paskiau ir gyvus žmogžudžius. Tiktai XIV a., krikščioniškojoj eroj, Italijoj Bolonijos profesorius padaręs pirmą dviejų moterų lavonų skrodimą. Dabar universitetų prozektoriumuose medicinos reikalams nuolat skrodžiami asmenų kūnai, dažniausiai tų, kurie miršta ligoninėse ir nėra kas juos palaidoja.

Kai pirmą kartą įėjau į prozektūros salę, mane nukrėtė šiurpas. Tučtuoj pasprukau. Tai buvo rytas prieš paskaitas. Salėj nebuvo nė vieno žmogaus. Ant pailgų stalų gulėjo nuogi žmonių lavonai. Kas rytą čion juos suneša tarnai iš šalto rūsio studentams pjaustyti, o pavakariais nuneša atgal į rūsį. Pamačiau tuos lavonus jau mažiau ar daugiau išpjaustytus: oda išilgai ir skersai prarėžta, atverta vienam, kitam krūtinė, išimti šonkauliai. Šlykštynė. Tai buvo antrojo kurso studentų medikų darbas. Ir aš turėjau pradėt tokį darbą. Susijaudinęs pagalvojau: bene klaidingai pasirinkau sau medicinos fakultetą. Kai atsirado kiti draugai, kurie ėmė pradėtą darbą tęst, prisiverčiau įžengt ir žiūrėt, kaip jie, tartum niekur nieko, juokaudami pradėjo toliau aižyt, atskirt vieną raumenį, gyslą, nervą nuo kito, palikdami juos savo vietoj, saugodamiesi, kad neperpjautų skersai.

Vienas lavonas buvo pavedamas ištirt aštuoniems studentams. Tą darbą vienukart gali dirbt tik keturi. Tai viena ketveriukė praktikavo rytą iki 12 val., kita – po 12 val. Įsidrąsinau ir aš padirbėt su pincetais ir skalpeliu, surast atskirus organus, išmokt jų vardus, pažint jų pavidalą, padėtį ir kt. Tokiam darbui reikia atsargumo, jeigu susižeisi, gali užsikrėst sunkia liga. Reikia pastabumo, geros atminties: tarp kokių raumenų glūdi kraujo indai, svarbūs nervai, kokie kauluose kauburiukai, galvutės, įdubimėliai. Kad atmintum, kartok, kalk, rusiškai sakant, zubryk.

Taip studentas medikas susipažįsta su žmogaus kūnu. Iš mažųjų dienelių religingai auklėjamas jis žino, kad gyvas žmogus turi ne vien kūną, bet ir dūšią, dvasią, sielą. Savaime kyla klausimas: kur toji vieta, kur kūne jos vieta? Buvau girdėjęs pašiepiant gydytoją, kurs pareiškė: skersai ir išilgai išnarstęs visą žmogaus kūną, o sielos ir jos vietos kūne neradęs. Žmogaus kūne beradęs tą pat, kaip ir gyvulių – karvių, kiaulių viduriuose – plaučius, jaknas, inkstus, skilvį su žarnomis maistui virškint, širdį su

kiauromis gyslomis kraujui po kūną srovent, smegenis kaukolėj bei stuburo slanksteliuose su nervais-dirksniais, išsišakojusiais po visą kūną. O sielos – vėlės ans daktaras taip ir neradęs.

Tačiau Šventrašty, Mozės I knygoje, paminėta: „Ir sutvėrė Dievas žuvių didelių ir visokią sielą gyvių, šliaužiojančių (šliužų), kuriuos pagamino vanduo (skyrius 1, poskyris 21). Ir tarė Dievas: Te pagamina Žemė sielą gyvą – galvijų ir roplių ir žvėrių žemiškų (sk. 24, posk. 24). Ir tarė Dievas: Sukursim žmogų pagal mūsų pavidalą, panašų į mus (sk. 1., posk 2). Ir įkūrė Viešpats Dievas žmogų iš dulkių žemiškų ir įmetė į jo šnerves gyvybinį kvapą (sk. 2, posk. 7) – ir tapo žmogaus siela gyva (sk. 2, posk. 7). – Visiems žvėrims žemiškiems ir visiems paukščiams dangiškiems (padangiškiems) ir visokiems, šliaužiojantiems žeme, kuriuose siela gyva, daviau aš visą žaliuojančią žolę maistui (sk. 1, posk. 30). – Ir pavelijo Viešpats Dievas žmogui valgyt iš visokių medžių, išskyrus vieną (sk. 2, posk. 16 ir 17)“.

Be to, Šventrašty įsakyta po šešių darbo dienų sekmąją dieną ilsėtis, švęst ne vien žmogui, bet ir galvijui, vadinasi, tiems, kas turi gyvą sielą. Štai Mozės II knygoj, sk. 20, posk. 10, parašyta: „Dieną sekmą – subata Viešpačiui Dievui tavo: nedirbk jokio darbo nei tu, nei tavo sūnus, nei tavo dukra, nei tavo vergas, nei tavo vergė, nei tavo galvijas, nei ateivis, kurs tavo patalpose“.

Vis dėlto ir mes, studentai medikai, skrosdami, narstydami duotą mums lavoną, nesuradom nei to asmens sielos, nei jos buvimo vietos. Jos mes ir nė neieškojom. Be minėtų Šventraščio ištraukų žinojom mes ir mokslininkų-materialistų pasaulėžiūrą: visas pasaulis iš materijos, iš pirmykštės potencialinės medžiagos, kuri sugeba vystytis savaime dėl glūdinčios joje slaptos energijos, kuri besivystanti iš pradinio elemento arba elementų, iš šių nedalomų elementų atomų. Pirminė materija – medžiaga (elementas, atomas), girdi, amžina, be pradžios, be pabaigos, kaip krikščionių amžinasis Dievas.

Tai siela (jausmas, protas, valia) nesanti atskira būtybė, tik amžinos materijos ypatybė, kuri glūdinti ir išsivystanti iš pačios materijos savaime. Tatai panašu, kaip kad Saulė, ugninis kamuolys, ir šviečia, ir šildo, arba kaip kad siera patamsy spindi. Todėl, kai miršta kūnas, nyksta ir jo siela. Lavone sielos ir nerasi.

Be botanikos, zoologijos, anatomijos mokslų medicinos fakulteto pirmuose dviejuose kursuose buvo dėstoma ir kitokie mokslai. Štai fizika – apskritai gamtos mokslas. Jau gimnazijoje iš tam tikro vadovėlio moko-

mės fizikos: garso, šviesos, šilumos, magnetizmo, elektros, mechanikos. Nūn universitetuose buvo dėstoma, nagrinėjama fizikos mokslo istorija, jo kilmė, plėtojimasis, turinys, išsišakojimas, skyriai, metodai, raida – progresas. Fizikos mokslas apima negyvąją gamtą. Gyvosios gamtos reiškinius studijuoja nūn jau mokslininkai biologai.

Fizikos mokslas vystėsi pagal žmonių pasaulėžiūrą. Nuo senų senovės, galima sakyt, iki mūsų, krikščioniškos eros, pabaigos bemoksliai žmonės laikė pasaulį tokį, kokį pažinojo plika akim. Pasaulio vidury, girdi, mūsų Žemė buvusi plokščia. Į ją remiasi Dangus, tartum skliautas. Jame rytuose teka Saulė, slenka Dangumi, kyla aukštyn, zenitan, leidžiasi žemyn, nusileidžia vakaruose. Maždaug panašiai nakčia ritasi ir Mėnulis, taip ir pats Dangus su spindinčiomis žvaigždėmis. Ilgainiui, per amžių amžius, stebėtojai, tyrinėtojai buvo susidarę tokią pirmykštę pasaulėžiūrą.

Iš tritūkstantinių amžių prieš mūsų erą Mezopotamijoj (Šventraščio Adomo ir Ievos rojuje) gyventojų, taip ir Indijos bei Kinijos žynių (dvasininkų) iki mūsų dienų atėjo patirtų reiškinių žinios. Tik paskiau, V amžiuje prieš mūsų erą, Graikijos mokslininkai tesugebėjo pagrįst gamtos mokslą, gamtos reiškinius. Babiloniečių žyniai davė palaidų žinių, susietų su religija, su mistika, tai graikų išminčiai vietoj dievybės prado jau kūrė mokslišką teoriją – materijos elementų nedalomų atomų teoriją. Demokrito (460–370 m. pr. Kr.) nuomone, viskas pasauly pasidarė iš be galo smulkių medžiagos dalelių, iš atskirų elementų. Ši teorija per ilgus amžius buvo pamiršta, nes didysis graikų išminčius Aristotelis (384–322 m. pr. Kr.) patvirtino hipotezę pirmesnio mokslininko Empedoklo (492–432 m. pr. Kr.), jog viskas atsirado iš 4 elementų – žemės, vandens, oro ir ugnies, kurie judą veikiami įvairių veiksnių.

Atomo – mažiausios nedalomos medžiagos dalelės – teorija buvo atgaivinta XIX mūsų eros amžiuje mokslininko Doltano (1808 m.). Tatai pasidarė tik po to, kai įvyko didžiulė mokslo revoliucija: kunigas astronomas Kopernikas ištyrė ir paskelbė, kad sukasi ne Saulė aplink Žemę, atvirkščiai – tik Žemė aplink Saulę, besisukdama apie savo ašį. Pirmykštė geocentrinė sistema yra klaidinga. Tikrovėje tai kelia antrinę sistemą. Koperniko nuomone, Saulė glūdinti pasaulio centre. Paskiau mokslininkų Galilėjaus ir Niutono tyrinėjimais įsitikinta, jog savo ruožtu ir Saulė skriejanti aplink Paukščių tako centrą, kaip Mėnulis aplink Žemę.

Šiaip ar taip, pasauly viskas kilę iš medžiagos elemento atomo. Tik tų elementų ne keturi, bet daug daugiau. Šitie keturi iš tikrųjų nė ne elementai tikrąja to žodžio prasme. Pragarsėjo buvęs Peterburgo universiteto pro-

fesorius Mendelejevas, žydas, surašė Periodinę elementų lentelę; iš viso elementų jau surasta 88, bet, Mendelejevo paskaičiavimais, turi būti daugiau.

Pradžioj fizika tyrė visą gamtą (natūrą). Paskiau ėmė skaldytis. Pirmiausia atsiskyrė mokslas apie gyvąją gamtą – biologija. Vėliau chemija, astronomija, geologija, mineralogija, botanika, zoologija, meteorologija. Fizikos mokslui beliko: šviesa, garsas, šiluma, magnetizmas, elektra, mechanika. Tarp šių gamtos mokslų nėra griežtų ribų; ilgainiui jos nyksta. Atsiranda tarpiniai mokslai: fizinė chemija ar cheminė fizika. Toks susiskaidymas vyko tik XIX a. (1828 m.). Po Didžiosios Prancūzijos revoliucijos susidarė palankios sąlygos plėtotis mokslui, na, ir technikai (gamtos jėgas įkinkyt žmogaus naudai). XIX a. pradžioj Anglijoj Stefensonas sugebėjo pagaminti vandens garo jėgos vežamus vežimus keliais, nuklotais geležiniais bėgiais, tai yra garvežiais. Geležinkeliais imta vežiot daiktai ir žmonės. Pirmas tikrasis traukinys paleistas 1825 m. Anglijoj; 1837 m. – Prancūzijoj ir 1838 m. – Rusijoj, iš Peterburgo į Carskoje Selo. Lietuvos krašte pirmas geležinkelis buvo pastatytas 1861 m., būtent Kauno-Virbalio ruožas, iki Prūsų sienos. Tokį stebuklą, kaip namukuose sėdėdami keleiviai rieda geležiniais bėgiais iš miesto į miestą, ėjo žiūrėt ir gėrėtis atvažiavę iš kaimų lietuviai ūkininkai. Tatai yra aprašęs inžinierius Petras Vileišis lietuvių spaudos draudimo metais Peterburge cenzūros leistoj 1877 m. knygutėje „Kitur ir pas mus“.

Ne menkesnis mokslo stebuklas – telegrafas, kuriuo elektros srove iš miesto į miestą tam tikru aparatu – įrankiu bei metalinėmis vielomis perduodamos reikiamos žinios vieno asmens kitam – visai paprastai: vieno miesto pašto įstaigoje telegrafistas, bakstelėdamas vienu pirštu ilgiau ir trumpiau tam tikrą klavišą-mygtuką, perduoda kito miesto tokioje įstaigoje, prie tokio pat aparato sėdinčiam budinčiam telegrafistui. Ans paleidžia slinkt popierinę juostelę, kurioje atsimuša ano telegrafisto spūstelėjimai – ilgesni ar trumpesni brūkšniai – telegrafo raidės. Jas telegrafistas perskaito ir parašo abėcėlės raidėmis telegramą. Šitoks stebuklas išrastas 1837 m.

1876 m. išrastas ir telefonas, tam tikras prietaisas, perduodantis žinią ne raštu, o garsu. Iš čia žmogaus balsas eina metaline viela tam tikros elektros srovės nešamas. Paskui atėjo eilė elektros lempai, kuri buvo išgalvota 1879 m. O 1887 m. – ir fonografui bei gramofonui, kuris žmogaus balsą – kalbą, dainavimą, muzikos instrumentų garsą įrašo plokštelėje, išsaugoja. Tu gali išnykt, o tavo balsą gramofonas kartos ir kartos. Tokio stebuklo, kad numirėlis kalbėtų ir dainuotų, net Šventraštyje nėra.

Medicinos fakultete buvo dėstomas neorganinės chemijos mokslas.

Tai mokslas apie negyvosios medžiagos elementus ir jų atomus. Krikščionybės eroj, iki XVI a., buvo įsigalėjusi ypatinga chemijos kryptis, vadinama alchemija. Manyta, kad medžiagos elementai susijungia neribotai. Tuomet imta ieškot būdų paprastus metalus paverst brangiaisiais, sakysim, geležį, varį paverst auksu. Tokius bandymus darė dažniausiai dvasininkai, ypač vienuoliai. Gydytojai paskiau ieškojo priemonių žmogaus ligoms gydyt. Dirbtiniu būdu pagamint auksą nusivilta, bet vaistų gaminimas išsivystė ir tebevystomas.

Todėl Rusijos universitetuose, medicinos fakultetuose, buvo dėstomas ir farmacijos mokslas, skiriamas žinioms apie vaistų gaminimą. Jos viena šaka – Farmakopėja – tai gydomųjų medžiagų, vaistų mišinys, tiek mineralinių, tiek augalinių, iš gyvosios gamtos – augalų šaknelės, žievelės, lapeliai, žiedeliai, taip ir aliejus, riebalai. Medikas studentas turi išmokt pažint viską kuo smulkiausiai. Tatai labai kruopštus darbas: kalk, kalk, kalk kiekvieną smulkmeną. Gerai atmink, iš ko koks vaistas ir kaip gaminamas kuriai nors ligai gydyt. Seniau vaistus gamino patys gydytojai. Nuo XVII a. gydymui pradėta vartot chemikalai. Ne viską begalėjo pasigamint patys gydytojai, tada atsirado vaistininkai, kurie įsirengė tam tikras laboratorijas, kuriose ėmė gamint sudėtingesnius vaistus. Ilgainiui atsirado vaistinės vaistams laikyt, atsirado specialistai, provizoriai, – didesni ir mažesni, bei jų padėjėjai – mokiniai.

Nesotus studento gyvenimas

Begyvenant minėtame 10 rublių kambariuke iš manęs Antanas Vileišis pasiskolino 40 rublių. Jis atsiskyręs nuo savo dviejų farmacininkų, išsikraustęs iš Černogorijos, įsitaisęs geriau, kad pavasarį galėtų rimtai ruoštis paskutiniams egzaminams.

Spalių mėnesį pajutau, kad baigiasi mano turimi pinigėliai. Nuėjau pas Vileišį skolos atsiimt. Vileišis pasisakė negalįs grąžint. „Kaip tai? – sakau. – Gauni iš brolio inžinieriaus Petro kas mėnesį po 50 rublių ir neturi skolai atiduot?“ Ans sako: „Mat už kambarį moku 20 rublių, pietūs pas šeimininkę – 10 rublių, o visi kiti reikalai – 20 rublių“. Štai koks Antanėlis! O aš išsiverčiu per mėnesį teišleisdamas po 25 rublius.

Sugrįžau namo susirūpinęs. Randu raštelį – raginimą iš pašto atsiimt siuntinį. Namiškiai atsiuntė sūrį, kumpio, dešrų. Pradžiugau. Tokiais gardėsiais pamylėjau ir savo šeimininkę. Mudviem besivaišinant tais skanėstais su arbatėle netikėtai ateina į Maskvą iš provincijos atvažiavęs Aleksandras

Januškevičius. Jis iš gretimo Diržiams kaimo Steigvilių, kaimo ūkininkaitis, ilgokai tarnavęs įvairiose vaistinėse mokytiniu, nūn atvykęs universitete pasimokyt ir egzaminų laikyt provizoriaus padėjėjo laipsniui įsigyt. Tai turiu kuo pageidaujamą svečią pamylėt. Jau trise pasisotinome. Paskui dviese lietuviškai sušnekome.

Kai pasisakiau apie savo būklę, Januškevičius nuramino: tokia bėda – ne bėda. Tai paprastas studentams dalykas. Išeitis visuomet atsiranda. Jis pasižysta su provizorium Čepuliu. Šio tėviškė vos už keturių mylių nuo mūsų kaimų. Januškevičius pasiūlė ir tą pat dieną konka-žirgine nubildėjome pas Čepulį į vaistinę, kurioje jis tarnavo vedėju. Iš jo tegavau tik penkrublį. Tos pat savaitės šeštadienį ratelio susirinkimas leido pasiskolint man dar 10 rublių. Aišku, mano kišenės krizė pasiliko. Iš bėdos išgelbėjo du suvalkiečiai studentai: Kazys Grinius ir Stasys Matulaitis – abudu medikai. Kazys Grinius – būsimasis gydytojas ir Lietuvos demokratinės respublikos prezidentas, Stasys Matulaitis – taip pat gydytojas, kurio duktė vėliau buvo ištekėjus už mūsų giminaičio, garsiojo Karolio Poželos. Juodu su trečiu studentu gyveno sostinės pakrašty, už Zoologijos sodo, vienos našlės namuke, ant aukšto, dviejuose kambariukuose, lyg pastogėj, temokėdami po 10 rublių per mėnesį. Trečias jų draugas, smuikininkas, metęs universitetą, gavęs valstybiniam banke sąskaitininko tarnybą. Šis išsikraustė ir į jo vietą priėmė mane. Be to, gavau pigius pietus. Maskvoj atsirado pirklys mecenatas, studentų globėjas Lepinas. Jis buvo įtaisęs valgyklą, kur teikdavo pietus 200 studentų, imdamas tiek, anot jo, kiek jam pačiam atsieina, būtent per mėnesį po 4 rublius 50 kapeikų. Kas mėnesį kiekvienas turėdavo pirklio Lepino kontoroj sumokėt tą sumą ir gaut tam tikrą raštelį-bilietą ir jį pristatyt valgyklos vedėjui. Kadangi vargingų studentų buvo daugiau negu 200, tai paskirtą dieną, rytmetį 8 val., prie Lepino kontoros durų gatvėj iš anksto prisirinkdavo ilga studentų eilė. Kai kurie ateidavo jau 6 val.

Grinius ir Matulaitis dar nebuvo gavę suvalkiečių stipendijos. Kasdienėms išlaidoms Grinius iš tėviškės teturėjo po 10 rublių per mėnesį. Nūn ir aš taip turėjau išsiverst. Vienodai visi trys draugai mitom ir pusryčiaudami, ir vakarieniaudami. Iš apačios, iš savininkės buto, dičkė-druckė tarnaitė mums atnešdavo virdulį su verdančiu vandeniu. Arbatžolių, cukraus, rugienės duonos, kvietinio ragaišio pasirūpindavo kolega Stasys, lyg mūsų kasininkas, trejukės turtingiausias. Kitokių prieskonių neragavom.

Lepino pietūs – viena sriubos lėkštė, duonos riekutė ir virtos mėsos plokštelė. Tų pietų buvo duodama tiek, kad tučtuojau būtum suvalgęs tokius pat antrus pietus. Sykį pamačiau, kaip vienas studentas papietavęs

tuoj paprašė dar vienos sriubos lėkštės. Vedėjas, palingavęs galvą, liepė pripilt. Ir aš norėjau, bet, pastebėjęs piktą vedėjo veido išraišką, neišdrįsau paprašyt.

Miesto leidžiamame laikrašty pasiskelbęs gavau čia pat vyninio rūsio šeimininko šeimoj repetitoriaut už 10 rublių per mėnesį, kasdien po valandą padėt silpnam trečios klasės gimnazistui išmokt pamokas. Ir tuo džiaugiaus. Namiškių pinigų prašyt drovėjaus.

Vyninės šeimininkas, geraširdis rusas, pasikviesdavo mane pas save sekmadienio pietų. Porą kartų drauge su savo šeima vežiojo net į privatinį teatrą, į komediją. Kitą kartą – į Mažąjį teatrą, į dramą. Čia pamačiau tikrą teatrą. Šiauliuose tesidžiaugdavom amatorių-mėgėjų vaidinimais miesto klubo salėje arba gaisrininkų mašinų patalpoje.

Kalėdų pusryčiams teturėjom arbatos su duona, tiesa, ir du vynuogių vyno butelius, kuriuos švenčių proga buvau gavęs iš gėrimų rūsio šeimininko. Jis pakvietė pas save ir pasisvečiuot.

Kol trise tūnojom anų dviejų kambariukų mezonine, tęsėsi pilkas mūsų gyvenimas. Kasdien eidavom į profesorių paskaitas. Mes nemokėjom stenografijos – greitraščio. Paskaitų turinį užsirašinėdavom šiaip taip trumpindami esminius žodžius. Namie tokį greitraštį išsišifruodavom, surašydavom ištisą paskaitą. O studentai stenografistai, užsirašę tiksliai, paskiau atspausdinę remingtonine mašinėle, paskaitas parduodavo.

Kai kada kolegos Kazys ir Stasys vakarais imdavo šnekučiuoti, svarstyt kai kuriuos klausimus, disputuot, ginčytis. Įsikišdavau ir aš. Sykį Stasys po ilgų disputų pareiškė: „Sutinku, judviejų nuomonė teisinga. Tyčia ginčijuos. Mes visi vienodų pažiūrų. Be ginčų nuobodžiautume“. Tada visi trys ėmėm kvatoti.

Gyvumo į mūsų mezoniną įnešdavo dičkė-druckė. Atnešdama ir išnešdama virdulį ji krėsdavo juokus, pati apie save sakydavo: „Plepu, į kišenę žodžio nelendu“. Ji nepritrūkdavo rusiškų patarlių, priežodžių, kad ir tokių: „Višta – ne paukštis, boba – ne mergina“. „Kad tik būtų bala, kipšai atsiras“. „Dėl skonio ir spalvos draugų nėra“. „Perkūnas trenks, prasčiokas persižegnos“.

Vieną kartą ji mums davė pamoką: „Na, gana knistis specialybėje, reikia pažinti visuomenišką gyvenimą“. Atnešė mažytį popierėlį, kur buvo atspausdinta: kuponas NN 2 rb. 50 kp. Klausia: kas tai? Tą popierėlį radusi gatvėj. Tokio raštelio nebuvome matę. Nežinojome, kad obligacijos išleidžiamos kaip paskolos raštai, procentiniai popieriai su atkerpamais nuo jų kuponais, kuriuose žymima, kada ir kiek procentų išmokama. Atkirptas

kuponas tampa pinigu. Nunešk tokį kuponą į banką ir ten sumokės 2 rublius ir 50 kapeikų. Mes nemokėjom tatai pasakyt. Dičkė-druckė nusikvatojo ir šūktelėjo: „Mokytų daug, gudrių mažai“. Mums gėda.

Studentiški nuotykiai

Tais pat mokslo metais, būtent sausio 12 d., man teko dalyvauti studentų vadinamojoje Tatjanin dienj (Tatjanos diena) – tai Maskvos universiteto steigimo dienos iškilmės. Universiteto didžiojoje salėje, ne per didžiausioje, vidurdieny tirštai prigūžėjo profesorių, studentų, garbės svečių – generalgubernatorius Dolgorukovas, kurio vardu ir pavarde Maskvos, Lotynų kvartale, buvo perkrikštyta Živodiorkos gatvė ir gavo Vladimira-Dolgorukovskaja ulica, ir kiti garbingi didikai. Nuotaika buvo šventadieniška.

Aktas – iškilmingas susirinkimas pradedamas rektoriaus žodžiu. Vienas profesorius perskaitė žinias, kiek studentų yra universitete, kiek įstojo naujų, kiek baigė mokslus ir gavo diplomus, kas gavo aukštuosius mokslo laipsnius – magistro, daktaro. Šie buvo kviečiami vienas po kito į priekį. Kiekvienam kunigaikštienė Dolgorukovienė įteikė tam tikrą ženklelį. Gavusysis bučiavo jai ranką, o jam čia pat rektorius spaudė ranką, sveikindamas kaip kolegą. Visiems sustojus pagiedota: „Bože caria chrani (Dieve, saugok carą)“. Baigta studentišku himnu „Gaudeamus igitur“.

Po akto studentai lietuviai patraukė į valgyklas pietų. Vėliau, pavakare, Maskvos didieji restoranai buvo pasiruošę priimt studentus. Mes, aštuoni lietuviai, susitarę nuvykome į puikiausią restoraną, vadinamą „Paryž“. Tam „Paryžiuje“ aš jau buvau kartą linksminęsis, buvau vaišinamas. Tuomet „Paryžius“ atrodė visai kitaip negu dabar. Tuomet prie durų iš gatvės pusės stovėjo šveicorius – durininkas, dėvįs galionuotus drabužius. Kiekvienam svečiui durininkas atidarinėjo duris. Dideliam prieškambary tarnai priiminėjo svečių viršutinius drabužius – apsiaustus, skrybėles, kaliošus ir kabino numeruotose kabyklose. Plačiais laiptais, paklotais minkštais gražiais takeliais, svečiai lipdavo į antrąjį aukštą, į puikų salioną ar į atskirus kabinetus, kabinetėlius, kuriuose tilpo kieti ir minkšti baldai – staliukai, kėdės, net kušetės. Prie sienų – dideli veidrodžiai, paveikslai bronziniuos rėmuose – gamtos vaizdai. Sėdėdami aplink staliukus svečiai skaniai, linksmai vaišinosi. Svečius džiugino orkestriono muzika. Jiems patarnavo frakuoti liokajai. Viskas poniškai, aristokratiškai.

Dabar restoranas demokratiškas. Didžiajame salione nėra nė vieno staliuko, nė vienos kėdės. Jo vidury – paprastas tvirtas stalas. Aplink jį ūžia

studentija, kaip bitės avily. Kas nori, šoka ant stalo ir drožia prakalbą. Kiti klauso, o kiti saliono gale, prie ilgo bufeto stalo, stovėdami gurkšnoja alų.

Mums, aštuoniems lietuviams, atėjus kažkas sušuko: „Docente, docente, šok ant stalo!" Kai kas sukliko, kai kas čiupo švarkuotą vyrelį, ir šis bežiūrint atsirado bestovįs ant stalo. Dairosi, matyti, kad jau gurkšniavęs. Balsai jį ragina: „Valiaj, bratec! Griani, tresni!"

Docentas pamojo ranka. Visi nutilo. Docentas atsikosėjo: „Draugai, bičiuliai! Pievose auga ir žydi gražios gėlės. Oranžerijose po stiklais auginamos daug puikesnės gėlės. Ištiko audra. Oranžerijų stiklai išdaužyti. Audra praslinko. Saulutė nušvito. Kur tavo oranžerinės gėlės?! Sumaigytos, sunaikintos. O pievų gėlelės tebežaliuoja, tebežydi".

„Bravo, bravo! Ura, ura, ura!", – sukliko studentija. Docentas ant studentų rankų nuneštas prie bufeto. Vėlėliau pasigirdo balsai: „Į „Jarą", į „Jarą"!" Gatvėje prie „Paryžiaus" restorano laukė trikinkių vežikų eilė, pasiruošusių tai dienai. Studentai būreliais šoko į plačias roges ir trikinkės, dzinguliukais skambindamos, vežikų suragintos, viena po kitos šuoliais skrido link Tverės gatvės ir toliau į užmiestį. Ir mūsų aštuonetas, susiglaudę vienose rogėse, išdūmėme paskui kitus į „Jarą", į užmiesčio restoraną, kurs buvo keli varstai už miesto.

„Jaras" – erdvi medinė patalpa didžiulėj sodyboj. Svečiams – kambarių kambariai, bufetas, mišrus choras. Viskas paruošta tą Tatjanos dieną studentams priimt. Vieni atvažiuoja, kiti išvažiuoja. Kaip ir sostinės puikiausiuose restoranuose, linksminamasi pagal kiekvieno kišenę. Mums, lietuviams, visa tatai naujiena, viliojanti naujiena. Ir čia valandą, gal ilgiau paūžėme. Naujas šūkis: į Strialnecką!

Dar keli varstai toliau – ir „Strelnia", bene geriausias sostinės užmiesčio restoranas. Jo ypatingumas – čigonų bei čigonių choras. Bet Tatjanos dieną, kai mes, lietuviai, čia atsiradom, čigonai-čigonės nebedainavo. Čigonės, girdi, su didikų sūneliais-studentais linksminasi atskiruose kabinetuose. Šiaip restorano salionuose studentija džiūgauja, krėsdama pokštus, gerdama, užkandžiaudama. Na, ir mes, aštuoni, buvom apėmę vieną stalelį ir vaišinomės, žiūrėdami, klausydami, kaip kas šneka, dainuoja. Čia ilgiausiai užtrukome. Nuo mūsų staliuko viens, kits nejučiomis pasišalindavo į kitus kambarius pasiįdomaut, kas ten dedasi. Atsitiko pagaliau, kad prie staliuko likau aš vienas. Tada tarnautojas patiekė man sąskaitą – bemaž 23 rublius. Žinoma, turėjau padėt jam ant stalo 25 rublių kreditą, nereikalaudams grąžos, tai yra, palikdamas jam už patarnavimą dešimt procentų arbatpinigių. Kitas išlaidas „Paryžiuje", „Jare", taip ir trikinkės vežimui su-

mokėjo kiti draugai. Taigi mūsų aštuoniukui gana brangiai atsiėjo Tatjanos dienos iškilmių malonumai. Kiti studentai išleido turbūt visus; kits būrelis – gal tūkstančius rublelių. Daugiau tokiose iškilmėse nebedalyvavau. Prieš Tatjanos dienos lėbavimus ėmė protestuoti grafas Levas Tolstojus ir kiti rusų rašytojai. Tatai ne be reikalo. Šį kartą buvo net toks atsitikimas. Nusigėręs studentas užmigo be sąmonės. Jo draugų neatsirado. Jo kišenėj pasas, pase – adresas. Adresas užrašomas ant jo palto nugaros ir vežikas išveža...

Po pirmųjų mokslo metų abiejų semestrų, pavasarį, negrįžau į Lietuvą vasarot. Sumaniau užsidirbt ateičiai. Pasiskelbiau laikrašty ieškąs guvernieriaus ar repetitoriaus darbo. Gavau laiškelį-pakvietimą į miesto pakraštį. Nusiskubinau. Prie kiemo vartų – kiemsargio būdelė. Dešiniajam kiemo šone – dideli mūro namai. Kiemsargis pasakė: savininkė, girdi, mažame mediniame namely, kairėj kiemo kertėj, prie sodnelio. Čia mane pasitiko elegantė ponia. Ji pasiūlė per vasarą priruošt vieną berniuką į pirmąją gimnazijos klasę, o kitą, vyresnįjį, mokyt taip, kad kitą vasarą išlaikytų egzaminus į trečiąją klasę. Pažadėjo man kas mėnesį mokėt po 25 rublius ir išlaikyt mane kartu su savo sūneliais šitam dviejų kambarėlių su prieškambariu ir virtuvėle namuke. Mums trims šeimininkausianti jos ištikima senutė tarnaitė. Ji pati gyvenanti Nižnij Novgorode, prie Volgos upės, vadinasi, už kelių šimtų viorstų nuo Maskvos.

Trečiąją dieną, pasisamdęs vežiką, atsikrausčiau su savo turtu. Kitą dieną ponia, mano principalė, išvyko. Buvo pasamdytas ypatingas vežikas – puskariete pora arklių prie dišlio, vadinama lando (šiaip vežikai vežiodavo vienu arkliu). Ponią abu berniukai ir aš lydėjom per sostinės centrą, per Kremlių į kitą miesto pakraštį, bent keletą viorstų į geležinkelio stotį. Grįžom trise paprastu vežiku.

Rudeniop mažylis išlaikė egzaminus ir tapo gimnazistu. Tomis pat sąlygomis pasilikau pas našlę repetitorium visiems mokslo metams. Vadinasi, aš jau aprūpintas. Todėl ir Tatjanos dienos iškilmėse galėjau dalyvaut.

Netikėtai mano padėtis dar pagerėjo, nes tėvas, neprašomas, paštu atsiuntė man 150 rublių. 50 rublių mokestį universitetui už antrąjį pusmetį už mane sumokėjo Filisterių draugija. Nutaręs savo reikalams kas mėnesį išleist tik po 25 rublius iki birželio mėnesio sutaupiau 75 rublius.

Rudeniop, kai mažylis išlaikė egzaminus, atvažiavo motina. Visus tris sekmadienį nuvedė į Zoologijos sodą. Keli šimtai publikos domėjosi liūtais, tigrais, baltu lokiu, rudomis meškomis, pilkais vilkais, briedžiais, elniais, kupranugariu, ypač drambliuku, beždžionėmis, gulbėmis. Įdomiausia man buvo žmogus be rankų atskiroj būdoj. Sėdėdams ant stalo kojų

pirštais kirvuku skaldė pliauską, pjovė pjūkleliu, rašė plunksna.

Temstant sodnas buvo apšviestas žvakučių girliandomis. Muzikavo dūdų orkestras. Tam tikroje estradoje ekvilibristai žongliravo – rodė savo vikrumą. Vienas jojo ne ant dviračio, bet ant vienračio. Rusiškais senoviškais puošniais kostiumais vyrų ir mergaičių choras dainavo dviprasmiškas dainas, pavyzdžiui: „Ja na pečke budu spatj, prichodi menia iskatj (aš miegosiu ant pečiaus, ateik manęs ieškoti)“.

Prieš bufeto patalpą, žvyruotoj aikštėj, buvo pristatyta staliukų ir kėdžių, suolelių. Publika – kas gėrė alų, kas kitką... Mes visi keturi susėdom aplink vieną staliuką. Principalė pavaišino vakariene. Kitą dieną ji išvažiavo.

Prieš Kalėdas iš principalės gavau laiškelį – kvietė į Nižnij Novgorodą švenčių praleist su berniukais. Nudundėjom trečios klasės vagone. Tenai gražių medinių namų duryse, bronzinėje lentelėje, įrašyta: „Akušerė“. Štai kas mano ponia! Viduj septynių kambarių butas. Be saliono, be valgomojo, be trijų miegamųjų – dar akušerės kabinetas ir kambarys gimdyvėms, kuris dabar buvo tuščias. Ponia gyveno su kambarine, tarnaite virėja ir jaunesniuoju sūnum.

Visi prie vieno stalo gardžiavomės dvylikos skanių Kūčių patiekalų vakariene, kokios dar nebuvau ragavęs. Kitą dieną linksminomės pas ponios akušerės brolį intendantą pulkininką jo kuklesniuose namuose: muzika, šokiai, riebi vakarienė, stikliukuose – skaidrioji, bokaluose – vynas, stiklinėse – alus. Grįžom namo labai vėlai. Dribau į patalą ant otomankos valgomajam kambary, šalia berniukų miegamojo. Šeštą rytmečio mane pažadino kompanionė: ponia susirgus.

Šiaip taip apsivilkęs iš valgomojo nusiskubinau į ilgoką koridorių, kuriame priešpriešiais, dešinėj pusėj, durys į kompanionės miegamąjį, kairėje – ponios buduaras. Ji gulėjo prašmatnioj lovoj su baldakimu, aukštai, švelniuose pataluose, pusiau nusiklojus. Prie lovos, ant naktinio staliuko stovėjo mažytis atkimštas buteliukas. „Kas atsitiko?“ – paklausiau. Ligonė atsakė: dėl miego paėmus opiumo lašų, tik per daug. Pakviestas daktaras. Jisai liepė poniai atsikelt, pereit į valgomąjį, rūgusio pieno lėkštę suvalgyt, parašė receptą. Namiškius įspėjo jokiu būdu neleist ligonei užmigt. Kai išgers vaistų, ji išsivems ir bus gerai.

Kai ligonė išsivėmė, perėjo į salioną, atsisėdo ant minkštos kanapos. Netrukus ji ėmė snaust. Mes ją kalbinom, ji atsakinėjo, bet vis mažiau, ir nutolo. Namiškiams teko judint, tampyt, vedžiot paėmus dviese po pažastimis. Pavedžioję pasodinome. Ją tuojau vėl ima snaudulys. Vėl vedžiojame. Pailso ir ji, ir mes vedžiodami. Ji nusilpo taip, kad buvo momentų, jog

atrodė, kad ji nebeištvers. Krizis praėjo tik apie dešimtą valandą vakaro. Ligonė pravėrė akis, apsidairė, prašneko. Nusiminę berniukai nudžiugo. Snaudulys jos nebeėmė. Pagaliau ji buvo nuvesta į lovą. Naktį prie jos budėjom paeiliui. Sirgo ji, gulėjo bemaž iki Trijų karalių.

Brolis pulkininkas pareiškė man: „Sesuo apsinuodijo turbūt tyčia. Visą gyvenimą ji kvailioja“. Kodėl? Paslaptis, – spėliojau aš. Ji jauna, daili, patrauklios figūrėlės. Našlė. Pas brolį tarp svečių nepastebėjau, kad ji domėtųsi kuriuo vyriškiu. Išgėrė apsčiai. Namie, lovoj įkaušusi pasijuto vieniša. Už sienos, valgomajame kambary, girdėti knarkia studentas. Na, ir susierzino. Anot jos brolio žodžių, lengvabūdė. Kvailioja. Štai ir sukvailiojo nusinuodyt opiumu, kurį ji turėjo kaip akušerė. Bet, išgėrusi mažą gurkšnelį, matyt, pati nusigando, prikėlė kompanionę, kad ją išgelbėtų.

Dabar jai gėda pasirodyt Nižnij Novgorodo visuomenėj. Ir štai sugalvojo ji naują kvailystę: išvažiuot iš to miesto į Maskvą. Tatai ji man pasakė; paaiškinau, kad aš jos vaikų repetitorius, mano nuomonė nereikšminga. Neprieštaravau. Juk ir Maskvoj turi savo namą, ir sūneliai tenai mokosi gimnazijoj. Tai jos sumanymas gal ir ne kvailystė.

Bet Maskvoj, dideliuose namuose – nuomininkai, dirbtuvės. Medinis namuks per mažas. Tai principalė pasiūlė man surast arčiau miesto centro tinkamą butą.

Po Trijų karalių aš su berniukais jau buvau Maskvoj. Šiek tiek vėliau atsirado ir principalė: jau visai sveika. Į ateitį žiūrėjo gana optimistiškai.

Principalės išsinuomotas medinis, vieno aukšto namas su būtinais patogiais priedais buvo gatvelėj šalia Patriaršyje prudy parko. Jame – keturi kambariai ir ant aukšto, pastogėj – penktas kambarys. Čia akušerė ėmė praktikuot. Pasitaikydavo viena kita nėščia panelė ar ponia: penktajam kambary gulėdavo apie mėnesį, slaptai gimdydama.

Šitam bute principalė man pasisakė, jog ji pergyvenusi du vyru. Pirmas – lietuvis, farmaceutas. Kitų žinių apie jį nepanorėjo pasakyt. Antras vyras – rusas, turtingas prekybininkas, prieš mirdamas padovanojo jai savo Maskvos namus, o Nižnij Novgorodo namus – sūneliui. Supratau, jog vyresnysis berniuks – lietuvio vyro. Apie tai berniuks nežinojo. Sykį jis pasakė man turįs Amerikoj dėdę, su kuriuo motina susirašinėjanti. Pagalvojau, jog tas dėdė bene yra jo tikras tėvas. Jeigu berniuks nežino tėvo lietuvio, tai jis buvo labai mažas, kai nuo jo motinos pasišalino pirmas vyras.

Principalės dabartinė pavardė buvo lietuviška su rusiška galūne, sakysim, Strazdova (Strazdienė). Abiejų vaikų pavardės taip pat lietuviškos. Vadinasi, su vyru lietuviu oficialiai nėra persiskyrusi, o su vyru rusu gyve-

no laisvai. Tokios šeimos Rusijoj beveik toleruojamos. Tatai matyt iš to, kaip vieną kartą girdėjau į ją kreipiantis gubernatorių, kuris sveikindamas pavadino ja ne lietuvio, o ruso vyro pavarde. Jei motina yra mergina, ji rašosi savo tėvo pavarde, jei ištekėjusi arba našlė – vyro pavarde. Čia abudu vaikai metrikuoti viena motinos teisėta pavarde.

Nižnij Novgorodo visuomenė gerai žinojo turtuolio našlės abejotiną būklę, taip ir vaiko. Motinai buvo gėda vaiką įstatyt į gimnaziją tam mieste. Todėl jį drauge su vyresniuoju, kuriam tenai, matyt, mokslas nesisekė, ir išvežė į Maskvą. Taip buvo man išpasakota – atidengta visa paslaptis.

Maža to. Ta aplinkybė, kad jos vaikų repetitorium atsitiktinai tapo lietuvis, principalei turbūt turėjo šiokios tokios reikšmės. Prisiminė ji pirmąjį Kalėdų vakarą, šokius pas brolį... Studentas pašokdino tik sykį, valse. Kadrilį, mazūrą šoko tik su mergičkomis, ypač su viena... Tatai gal ją ir suerzino. Gal ir į Maskvą principalė pasiryžo persikraustyt ne vien dėl nurodytų priežasčių... Gal ir studentas figūravo tame ponios pasiryžime?

Tačiau ponia – 31 m., aš – 22 m. Dar tautybės skirtingumas. Ji – didelės, galingos Rusų imperijos dukra, aš – pavergto Lietuvos krašto sūnus. Tiesa, ir Lietuva prieš 500 metų buvo nemaža valstybė prie Baltijos jūros, tarp Vyslos ir Dauguvos. Šiaurryčiuose gudų, rusų, ukrainiečių kunigaikštystės: Polockas, Vitebskas, Smolenskas, net Viazma ir Pskovas, norėdamos išsivaduot iš totorių jungo, buvo atsidavusios Lietuvos valdžiai ir globai. Pietuose – Didžioji Kijevo kunigaikštystė taip pat priklausė Lietuvai. Nuo 1795 m. Lietuva pakliuvo į kaimynų rankas: mažoji dalis – į Prūsijos karaliaus valdžią, didžioji – į Rusijos imperatoriaus valdžią. Dukart mėgino lietuvių tauta nusikratyt caro valdžios; 1831 m. ir 1863 m. sukilo, bet sukilimai buvo numalšinti ir lietuviai pateko į dar didesnį vargą. Vilniaus generalgubernatorius Muravjovas įsakė nebeleist spausdint lietuviškų knygų lietuviškomis literomis. Žemaičių vyskupas Valančius pasirūpino tokias knygas spausdint Prūsijoj, Tilžės mieste, prie Nemuno, ir slaptai platint mūsų krašte.

Aišku, turėjau slėpt nuo ponios Strazdovienės, koks esu lietuvis. Pastebėjusi, jog aš kas antrą šeštadienį popiet išeinu iš namų, paklausė, kur einu. Atsakiau, kad pas draugus pasišnekučiuot, alaus atsigert. O vaikščiojau į slaptojo ratelio susirinkimus, kur buvo skaitomi straipsniai, siunčiami į naują laikraštėlį „Šviesa“. Tai ar aš poniai Strazdovienei pora?

Tačiau mano principalė buvo įdomi moteriškė. Tokiomis žavėjosi studentai, tuomet dainavę savo lotynišką giesmę „Gaudeamus igitur, juventus dum sumus (linksminkimės, kolei jauni esam)“. Toliau toje giesmėje:

„Tegyvuoja moterys, grakščios, meilios, darbščios!“ Ir savo figūra puikia, lietuviškai tariant, iš stuomens ir iš liemens principalė buvo patraukli. Be to, ji buvo dosni.

Kai mažylis išlaikė egaminus į pirmą klasę, ponia, pastebėjusi mano nešiojamus išplerusius kaliošus, padovanojo madingą štibletę ant kojų, šniūreliais suveržiamą. Nižnij Novgorode pirmosios Kalėdų dienos rytmetį, pagal paprotį, švenčių proga ponia vyresniajam sūneliui padovanojo sidabrinį laikrodėlį, jaunesniajam – armoniką, kiemsargiui – 10 rublių sidabro vertės, tarnaitei – vilnonę suknią, kompanionei – auksinį žiedelį su akute ir man – žieminius aukštus kaliošus. Dabar Maskvoje, jos bute, vasario 24 d., mano vardadienio dieną, vėl padovanojo man dailų čemodaną, pilną baltinių, o per Velykas – vasarinį lengvutį paliatėlį, pasiūtą geriausiame Maskvos drabužių magazine. Tuomet vasarinio aš visai neturėjau.

Ji man buvo palanki ir meili. Visi keturi jos lėšomis važinėjom į muziejų, į Tretjakovo paveikslų galeriją, į cirką, teatrus: Valstybiniame didžiajame teatre matėm, girdėjom operą „Gyvybė už carą“; Mažajame – tragediją „Marija Stiuart“, Privatiniame – komediją „Revizorius“. Baleto teatre tik dviese regėjom „Eleną Gražiąją“, nes į tą teatrą vaikai neįleidžiami.

Pagaliau gilų įspūdį man padarė velykinis nuotykis. Didžiosios subatos (šeštadienio) vakare principalė abudu vaiku su tarnaite išleido į cerkvę, kuri styrojo čia pat. Pati ponia pasisiūlė drauge su manim nuvykt į lenkų šventyklą (katalikų bažnyčią). Ši šventykla toli, bene už 4 viorstų. Tą vakarą Maskvos vežikai nebevažinėja, švenčia. Konkė (tuometinis traukinys) taip pat nebevežioja. Tai į abu galu reikėjo suvaikščiot pėsčiomis. Grįžom po Prisikėlimo apeigų vėlai naktį.

Namie prie velykinio stalo ponia ėmė christosovatsia su vaikais, tarnaite, na, ir su manim. Tą ceremoniją rusai pravoslavai (stačiatikiai) atlikinėt po Prisikėlimo apeigų pradeda jau cerkvėj su popu ir tarp savęs: kas su kuo nori – ar su vyru, ar su moterimi bučiuodamiesi; vienas taria: „Kristus prisikėlė“. Kitas: „Iš tikrųjų prisikėlė“.

Tokia maloni, simpatinga ponia, tyčia vargusi drauge su manim, dalyvavusi Prisikėlimo apeigose katalikų šventykloj, būdama rusė stačiatikė, dabar čia su manim christosovajetsia. Ta ceremonija mudviem, aišku, buvo nebe vien ceremonija – dviejų lyčių svajingas bučkis.

Šiaip ar taip pavasarį mažylis perėjo į antrą klasę. Vyresniajam irgi reikėjo duot atostogų. Taigi aš laisvas. Prisiminiau Verutės atsisveikinimą: „Broliuk, parvažiuok!“ Ir išvykau į Diržius. Į geležinkelio stotį mane išlydėjo ponia su mokiniais, su pyragais.

Pirmų atostogų į Lietuvą

Keliaudamas iš Maskvos į Lietuvą po dvejų studentavimo metų liemenės vidinėj kišenėj turėjau kapitaliuką ateičiai. Tai buvo pirmųjų metų pajamų likučiai – 75 rubliai, taip ir 225 rubliai, sutaupyti iš 12 mėnesių atlyginimo už pamokas. Be to, kapšiuke, kelnių kišenėj, buvo dar 25 rubliai su kapeikomis šiai vasarai namie ir kelionei atgal į universitetą.

Lauktuvių namiškiams teparvežiau: motinai mažutę šilkinę skarutę, tėvui – cigarų pokelį ir kitiems po niekniekį, po vieną originaliai apgaubtą, ne popierėliais suvyniotą, bet į papirosinę gilzę įkištą saldainiuką kiekvienam broleliui ir sesutei, taip ir dviems samdytiems vaikesams, dviem merginom ir piemeniui. Po tokį pat saldų papirosą įteikiau ir ištekėjusiai į Bardiškius sesei Aliutei ir jos vyreliui. Ko daugiau norėt iš studento?

Brolis Juzė buvo jau išėjęs rusišką vienintelę Žeimelio valsčiaus trijų skyrių mokyklą ir padėjo tėvui ūkininkaut ir pusbernio pareigas eit, naktigonių arklius jot. Brolis Aleksiuks, ėjęs mokslus Bauskės mieste, vokiškoj pradžios mokykloj, paskiau Mintaujos gimnazijoj, turėjęs dėl nepasisekimo išeit iš antros klasės, dabar tarnavo ir mokėsi Žeimelio miestely, vokiečio vaistinėj, praktikantu, gaudams išlaikymą ir 10 rublių mėnesinės algos. Augutė, namie teišmokus tik skaityt lietuvišką maldaknygę, padėdavo motinai šeimininkaut. Brolis Kostuks, kurs 4 metų amžiaus buvo beveik apakęs, gydomas Rygoj, akių ligoninėj, motinos priežiūroj visą mėnesį, buvo pradėjęs šiek tiek regėt ir paskui namie pusbrolio felčerio Užpuro patarimu kiek laiko gėręs žuvų taukus, lyg ir išsigydęs; dabar jis, išėjęs Žeimelio mokyklos pirmąjį skyrių, namie per pietų priegulį nuo 12 val. iki 3 val. paganydavo arklius.

Verutė, jau 9 metų, su motina jau buvo perskaičiusi lietuvišką elementorių. O tėvas buvo ją išmokęs grifelinėj lentelėj rašyt abėcėlės raides, taip ir visą aritmetikos skaitmenų dešimtį. Žeimely aš jai nupirkau pieštuką, kotelį su plunksna, du sąsiuviniu ir rašalo. Apsidžiaugė ji. Ėmė rašyt iš elementoriaus žodžius, sakinius, taip ir aritmetikos skaičius iki 100. Per vasarą išmoko ji sudėt ir atimt iki 10. Su manim Verutė teperskaitė „Auszros“ pirmame numeryje atspausdintą tuomet visuomenei dar nežinomo autoriaus B. (klieriko, kunigo, vyskupo Baranausko) eilėraštį:

Giedu dainelę – savo giesmelę
Apie rūpesnius, vargelius

Lietuvos krašto, ne tiek iš rašto,
Giedu senelių žodelius.

Eilėraštis jai patiko: ne vieną kartą ji pati viena dar skaitė ir niūniavo. Tuo tada baigėsi mano mokymas.

Pažintis su knygvežiu Jurgiu Bieliniu

Ūkanota vasaros diena. Į mano tėviškės kiemą įdardėjo nepažįstamas man vyras širma kumelaite, karukuose. Nesustodamas prie namų durų nuriedėjo į diendaržį, aplink kurį stūksojo tvartai gyvuliams, daržinė šienui ir kitkas. Ten, niekam nieko nesakydams, lyg savoj sodyboj, vyras nusikinkė kumelaitę, įvedė ją į tuščią arklidę, atsinešęs iš daržinės į ėdžias įmetė glėbį šieno. Iš karukų pasiėmė pilną maišą, užkėlė ant kiaulidės. Įėjęs į gryčią pasisveikino su mama. Ta paprašė jį sėstis prie stalo. Iš krosnies, iš juodo špyžinio (ketinio) puodo pripylė dubenėlį šiltų barščių, padėjo ant stalo, taip ir kiaulienos gabaliuką čininėj lėkštelėj, dar riekę duonos, šaukštą, peilį ir paprašė svečią pasistiprint. Pusmergę, kažką tvarkiusią, motina išsiuntė iš gryčios į kūdrą skudurų paskalaut, o pati kalbino svečią. Įėjo mergina, sodžiaus kito galo ūkininko Dumbros samdinė. Pasisveikinusi katalikiškai „Tegul bus pagarbintas“ mergina pasakė: jos dėdina (vadinasi, ūkininkė) prašo paskolint sietą. Patylėjus pridūrė: iš Žeimelio pas juos atvažiavęs rusas uriadnikas (valsčiaus policininkas).

Svečias pasižiūrėjo į merginą. Baigęs valgyt tučtuojau išėjo į diendaržį, užlipo ant kiaulidės. Netrukus nusileido žemyn su nedideliu ryšuliu ir pakluoniais, per Beržtelio upelį, lieptu išdūlino į Bardiškių kaimą. Ten jis nakvojo Lapinsko kieme. Taip susipažinau su garsiuoju knygnešiu, teisingiau pasakius, knygvežiu Bieliaku-Bieliniu.

Svečiuose pas Didžiulius Griežionėliuose

Iš Maskvos grįžau vienam vagone drauge su kolega Liudu Vaineikiu. Šio prikalbintas su juo iš Subačiaus stoties nuvykome pas bajorą Stasį Didžiulį. Jis pats, iš anksto susitaręs su Vaineikiu, savo arkliais parsivežė mus į savo Griežionėlius, apie 70 dešimtinių dvarelį. Meiliai jo žmona Liuda su vaikučiais mus pasitiko.

Vaineikio žiniomis, Didžiulis – didis lietuvis patriotas. Jo erdviuose namuose iš tikrųjų pamatėm labai plačią spintą, prikrautą kelių šimtų se-

niau išleistų ir rusų caro valdžios cenzūruotų lietuviškų knygų, knygučių, taip ir lenkų, vokiečių, rusų kalbomis knygų apie Lietuvą.

Kitą dieną pats Didžiulis, sėdėdams karų priešaky, vežiko vietoj, laikydams vadeles ir botagą, vežiojo mudu į Anykščių miestelį pažiūrėt Baranausko klėtelės, kurioj jis rašė eilėraščius, pamatyt didingo Anykščių šilelio, kaip trobelės Puntuko akmens ir dar toliau į Šilelio pakraštį – paveizėt, kur kadaise augęs mūsų prosenelių šventasis ąžuolas, kur dabar ano šonuose tebežaliuoja atžalos – dviejų šimtmečių ąžuolai.

Grįždami stabtelėjome Andrioniškio miestelyje, kur Didžiulis slapto tilžiškės spaudos platinimo reikalais turėjo pasimatyt su vikaru Antanu Čepu, ne mano gimine. Su šiuo Šiauliuose kartu laikėme egzaminus į pirmą klasę. Per klaidą egzaminatorius buvo sumaišęs mūsų egzaminų lapus.

Vikaro Čepo namie neradome. Klebonas pamylėjo mus arbatėle. Lietuvių spaudos reikalais jis nesidomėjo.

Trečią dieną ponia su vaikučiais ir su mudviem išėjo po dvarelio pievas, krūmus pasivaikščiot. Žydinčias žoleles ėmė ji vardint vardais lietuviškai, lenkiškai, net lotyniškai. Mat kokia mokyta, pagalvojau aš. Maža to. Iš rankinuko išsiėmė ji popierių pluoštelį ir pasakė: „Čia mano rašinėlis“. Paklausė, gal norėtume paklausyt. Susėdus kur kam patogiau ant žolės, ji paskaitė apysakaitę, parašytą lietuviškai. Netikėta naujiena: bajorė lietuvė – beletristė, grožinės literatūros rašytoja.

Negana to. Po pietų, tai buvo sekmadienis, šventė, atsirado ponios Didžiulienės pakviestos iš Griežionėlių kaimo penkios ar šešios nuometuotos, senoviškai apsirengusios moterys. Tokiais drabužiais dėvinčių aš nebuvau matęs. Pasigėrėjau. Tos moterys palinksmino mus, skudučiais skudučiuodamos. Ir šit buvo man labai maloni naujiena.

Pati ponia Liuda pradėjo žaidimus. Pirmas žaidimas: visi sustojo į ratą, susiėmė rankomis. Rato vidury – gražuolė. Aplink slankioja bernužėlis. Stovintieji trepsėdami ėmė suktis į kairę ar į dešinę ir dainuoti: „Ožyti, tu pilkasis, ožytėli, tu jaunasis, dar ne tau, dar ne tau ratelin prasmukti, dar ne tau, dar ne tau ožkytę užklupti“... Bernužėlis šiur tur lįst, veržtis į rato vidų, pro stovimųjų rankas, o šie stengiasi jį sulaikyti. Kai jam pasiseka įsibraut, ožkytė gražuolė sprunka iš rato, nes jai norint prasmukti stovinčiųjų rankos išsineria, o jai prasmukus vėl susineria. Dabar rūpinamasi oželį sulaikyt rato vidury. Kai jis iš rato išsiveržia, ožkytė šmukšteli į ratą. Kai oželiui pasiseka sugaut ožkytę, ši turi gaudyt kitą oželį, kurį ji pasirenka. Žaismas linksmas ir juokingas.

Taip Didžiuliai mylėjo savo svečius. Jų vyresnioji duktė, dručkė

Onytė, bene 15 metų, ganė gyvulius. Ji buvo bene Didžiulio pirmosios žmonos dukružė. Tą dieną panelė Onytė dalyvavo žaidime. Ją pavadavo kumečio dukrelė. Kiti ponios Liudos vaikai – Vandutė, Vytukas... buvo kitokios, liesos išvaizdos. Motina su visais vaikais gražiai mudviem lietuviškai dainavo: „Sėjau rūtą, sėjau mėtą, sėjau lelijėlę“. Skambino.

Neregėtas svečias – didiko Karpio įgaliotinis Landsbergis

Po vidurdienio iš pietų pusės vieškeliu atidundėjo trejukė, įkinkyta į bričką: ienose po lanku – bėgūnas bėris, šalia jo – šuoliniai sarčiai. Bričkos priešaky vežikas ne uniformuotas, ponas sėdynėj linguojančioj skrybliuotas... Kas čia toks? – pagalvojau. Neregėtas, negirdėtas. Tėvo namie nėra, motina – už diendaržio pastatų, darže. Kviečiu poną į vidų.

Seklyčioj, ant kietos kanapos atsisėdęs svečias pasipasakojo: atvykęs jis norėdamas kaip tik su manim susipažint. Pakeliui jis Steigvilių kaime jau aplankęs Rygos politechnikumo studentą Karolį Januškevičių. Jis pats esąs didiko Karpio įgaliotinis, ne vyriausias įgaliotinis, komisaru vadinamas, tik antraeilis įgaliotinis. Tas gyvenąs prie paties Karpio Joniškėlio didžiajam dvare, o jis arčiau – Linkuvos parapijoj, Karpio Linkavičių dvare.

Jo tėvas, iš pavardės Landsbergis, – galima suprast, kilmės vokietis, bet sulenkėjęs. Jisai pats pramokęs ir lietuviškai kalbėt, ir rašyt. Susipažinęs su Joniškėlio miestelio įsteigtos Karpių ligoninės daktaro Petkevičiaus dukteria panele Gabriele, žymia Lietuvos patriote. Dėka jos žinąs, kas yra „Aušra“, kas „Varpas“. Suprantąs teisingus pravardžiuojamų litvomanais aušrininkų bei varpininkų troškimus ir darbus. Kadangi jis mintąs lietuvių duona, tai jaučiasi jis turįs prie to darbo prisidėt. Todėl sumanęs susipažint su tos dirvos darbininkais.

Jo tarnybos pareiga – važinėt po Karpio dvarus, prižiūrėt nuomininkų įsipareigojimų atlikimą. Ir dabar tuo reikalu vykstąs į šiaurę, link Kurliandijos. Karpio palivarkai – tarp Biržų grafo Tiškevičiaus dvarų, dvarelių, – kai kur susiduria su Latvijos kunigaikščio Liveno dvarais. Tas kunigaikštis veržiąsis į Lietuvos kraštą. Keliaudams iš Mintaujos (Jelgavos) vieškeliu į Joniškėlį, vos pervažiuoji Latvijos-Lietuvos sieną, tuoj atsiduri Glebavo dideliam dvare, kur šeimininkauja kunigaikščio Liveno urėdas latvis su latviais darbininkais. Pavažiuoji penketą viorstų į pietus link Žeimelio, prieš tą miestelį, pasieki vėl Liveno dvarą, kurį valdo nuomininkas, taip pat latvis. Toliau į pietus nuo šio dvaro, už viorsto, – miestelis pats pusiau

lietuviškas, pusiau latviškas. Miestely – dvi mūro šventovės: balta – katalikų dvibokštė bažnyčia, ir raudonų plytų – latvių liuteronų vienabokštė baznica. Dar toliau, vėl už viorsto, vėl Liveno dvaras, vėl jo nuomininkas lietuvis evangelikas. Nuo šio dvaro ligi Lauksodžio bažnytdvario – trys viorstai. Šiam dvare savininkės – dvi panelės Vereščinskaitės katalikės. Jų dvarą, girdėt, jau derasi kunigaikštis Livenas.

Tai, svečio Landsbergio žodžiais, lietuvių tautai gresia ne vien rusifikacija, polonizacija, germanizacija, bet ir sulatvėjimas.

Atsisveikindamas svečias kvietė mane kitą savaitę su studentu Januškevičium aplankyti jį Linkavičiuose. Abudu nubildėjova vienu žirgeliu, bričkute. Tas dvaras nuo Diržių maždaug už 15 viorstų, pakeliui į Joniškėlį.

Linkavičių dvaro rūmai – paprastas medinis vieno aukšto pastatas, tik gerokai didesnis negu stambaus kaimiečio namai. Rūmuose – du butu. Viename – įgaliotinio Landsbergio šeima, kitame – šeima girininko, kurio žinioj visi Karpio miškai ir tų miškų eiguliai, vadinami čia, darkytu žodžiu, lesvinčiais.

Kairiajame Landsbergio bute, tiek dešiniajame – girininko bute – naminė kalba lenkiška. Landsbergio žmona, sako, kilus iš Ukrainos lenkų barojų, lietuviškai kalbėt beveik nemoka, o jo apysenė sesuo – tai gana gerai šneka. Landsbergio knygynėly lenkiškų, rusiškų, vokiškų, ypač poezijos: Mickevičiaus, Sirokomlės-Kondratavičiaus, Puškino, Šilerio, Gėtės kūrinių.

Mudu su Karoliu nakvojova daržinėj ant šieno. Rytmety pažadino gegužės kukū-kukū... kukū-kukū miške, ūžė ir kukavo ir pats Landsbergis. Po pietų puskarietėj atriedėjo stambaus dvaro prie Linkuvos miestelio savininkė našlė Daugelavičienė su vaikučiais ir su guvernante. Itin maloni didinga ponia. Patyrus čia esant dviejų litvomanų ponia Daugelavičienė nusišypsojus tarė: naująjį lietuvių sąjūdį sužadinęs „Anykščių šilelio“ autorius savo lietuviškais eilėraščiais. Bet dabar jis, Žemaičių pavyskupis, viešai pasisakąs prieš aušrininkus, pats yra parašęs daug lenkiškų gražių dainelių. Dėl šių lenkiškų dainelių-giesmelių kai kas Baranauską vadina mūsų krašto dainiumi-lakštingalėliu.

Žvilgterėjus į gražuolį Januškevičių ponia švelniai paklausė: „Argi Baranauskas lenkia lietuvius skirtis nuo lenkų? Ar ragino laužyt susidėjusias vienybės tradicijas? Juk tą vienybę puikiai atvaizdavo Adomas Mickevičius savo poemoj „Ponas Tadas“ (Pan Tadeusz)“, – pareiškė ponia.

Karolis Januškevičius atsiliepė: „Savo poemą A. Mickevičius pradėjo žodžiais: „O Litwa, oiczyzna moja, ty jestes jak zdrowie (Lietuva, tėvyne mano, tu man kaip sveikata)“. Vadinasi, tėvyne, brangia kaip sveikata,

A. Mickevičius laikė ne Lenkiją, o Lietuvą.

Guvernantė įsiterpė: „Toj poemoj A. Mickevičius save ir Lietuvos bajoriją laikė lenkais, gerbė lenkišką kultūrą“.

Landsbergis atsikosėjęs priminė: nuo Jagėlos-Jadvygos sutuoktuvių palaipsniui lenkinama Lietuvos bajorija pagaliau buvo įsteigus lenkišką Vilniaus universitetą. Kaip tik šitam lenkiškam universitete atgijo lietuviška dvasia. Tas universitetas išauklėjo didžių lenkų rašytojų, kaip Kraševskį, Kondratavičių ir kitus, kurie rašė apie lietuvių tautos gyvenimą. To universiteto auklėtinis ir poetas A. Mickevičius, dvilypis patriotas, vis dėlto sužadinęs lietuvių patriotinius jausmus.

Baranausko poezija, ypač lietuviškieji kūriniai, yra tik tolesnis, aiškesnis lietuvybės klestėjimo žingsnis. O mirusios „Aušros“ bei gimusio „Varpo“ šalininkų žadinimas lietuvių kalbos reikšmei iškelt – visai natūralus sąjūdis.

Ponia Daugelavičienė paabejojo: ar bus iš tų šiaudų ir grūdų? Tai valstiečių, ne bajorų sąjūdis.

Tuomet išsižiojau ir aš: pažinau bajorą, kuklų dvarininką, kurio namuose tolygiai lenkiškai ir lietuviškai kalbama. Jo knygyne – lietuviškai rašytų ir spausdintų nuo XVI amžiaus iki lenkmečio pora šimtų knygų. Jo žmona svečiams paskaitė savo lietuvišką rankraštį-apysakėlę. Čia jau grūdeliai.

Motinos mirtis

Vasaros pabaigoj motina susirgo, dejavo: paleisti viduriai. Mūsų apylinkėj buvo pagarsėjęs geras gydytojas, felčeris Banis, gyvenęs už dviejų mylių nuo Diržių. Ne vieną sykį jisai buvo parvežamas mano tėvui gerklės (anginos) gydyt. Kad atseitų pigiau, motina pati šunkeliais važiavo pas jį į Vaškų miestelį. Sugrįžusi gėrė jo vaistus. Viduriai sukietėjo, pati susilpnėjo ir nebesikėlė iš lovos. Tėvas parvežė iš Žeimelio daktarą Sketerį. Tas pakraipė galvą, apžiūrėjęs ir išklausęs ligonę, parašė receptą ir liepė man, medicinos dviejų kursų studentui, pastatyt motinai klizmą, kuri būsianti atsiųsta iš vaistinės. Apie gydymą aš dar nieko neišmaniau. Pirmuos dvejuos kursuos ne medicinos, tik gamtos mokslo dalykus tedėstė: botaniką, zoologiją, chemiją, farmakopėją, antropologiją. Jaunas daktaras Sketeris, vos keli metai pradėjęs praktikuot, geras mano pažįstamas, paaiškino man, kaip statoma klizma. Kaip sugebėjau, taip ir padariau, nors motina gėdijosi paimt ją iš mano rankų. Nei klizma, nei daktaro vaistai nepadėjo ir po trijų

dienų motina mirė, kalbėdama: „Tėve mūsų, kurs esi danguose“...

Ta katastrofa, tas nelemtas gydymas skaudžiai mane paveikė. Dėl tos priežasties ar dėl to, kad reikia pirma išmokt gerai kalt kalt į galvą gamtos mokslų dalykų daugybę, – kiekvieną raumenį, gyslą, nervų šakas šakeles, grįžęs į universitetą pasiryžau pereit į teisių fakultetą. Tenai lengviau orientuotis; tenai visai kitoki mokslai: enciklopedija, filosofija, civilinis ir baudžiamasis procesas, civilinė teisė, baudžiamoji teisė, politinė ekonomija, finansinė, policinė, cerkvinė teisė...

Dabar vietoj baigt tris aukštesnius medicinos kursus turėjau išeit 4 teisės kursus. Išėjęs pirmą šių keturių kursų išlaikiau tam tikrus konkursinius egzaminus. Universiteto rektorius paskyrė man stipendiją, kad ir menkutę, tik po 13 rublių per mėnesį, ir buvau atleistas mokėt 100 rublių per metus už mokslą universitetui. Ta 13 rublių stipendija – tai procentai nuo kapitalo, kurs kadaise vieno mecenato buvo įdėtas į Valstybės banką vienam studentui šelpt.

Dabar pasijutau tvirčiau atsistojęs ant kojų. Ramiau galėjau žiūrėt į ateitį. Turimoji repetitoriaus viena – ne amžina. Ponios Strazdovienės vyresnysis sūnus išvažiavo į Ameriką pas „dėdę“, kurs atsiuntė jam lėšų kelionei. Pati su jau trečios klasės sūneliu grįžo atgal į Nižnij Novgorodą. Prieš išvažiuodama padovanojo man paauksuotą turėklą.

Maskvos lietuvių studentų slaptas ratelis

Kai jau gyvenau lotynų (studentiškam) kvartale, mažam kambarėly, vieną šeštadienį atėjo Antanas Vileišis, pasikvietė mane pasivaikščiot. Einant mudviem jis pasiūlė užeit su draugais susipažint. Įžengiam į erdvų kambarį. Dvi lovos, stalas, kėdės, etažerė su knygomis ir kitkuo, kanapa, prausyklė. Prigūžėta apie porą tuzinų kolegų. Vieni sėdi, kur pakliuvo, net ant lovų. Kiti stovinėja.

Vienas, vardu Petras, pavarde Leonas, kreipėsi į Vileišį: „Gerai, kad atėjai ne vienas. Čia mes, suvalkiečiai. Tik judu du būsite kauniečiai studentai. Susipažinkime! Yra ir kauniečių farmacininkų. Kolegai Čepui bus malonu susitikti su kauniečiu provizorium Čepuliu“.

Džiaugiuos radęs tiek daug draugų. Apie tai Vileišis nebuvo manęs perspėjęs. Čia visai kitokia kompanija: nėra nei butelių, nei alaus. Kas čia per susirinkimas? – pagalvojau. Tuoj ir paaiškėjo.

Leonas prašneko: šiemet mūsų draugija padidėjo. Turime tiek ir tiek studentų, tiek ir tiek farmacininkų. Rinksime naujiems akademiniams

metams naują valdybą. Studentas Lozoraitis Motiejus atsiliepė: „Kam čia rinkt? Prašysim pasilikt pirmininku Petrą Leoną, taip ir kasininku provizorių Čepulį. Kiti pritarė žodžiais ir visi paplojo. Abudu – Leonas ir Čepulis padėkojo už suteiktą garbę.

Pirmininkas Leonas paminėjo: Prūsuose, Tilžėj, spausdintoji 1883–1886 m. mūsų lietuviškoji „Aušra“ užgeso. Nebuvo nuolatinio tinkamo redaktoriaus, pritrūko rankraščių ir lėšų. Vienas buvusių „Aušros“ redaktorių, Jankus, leidžiąs „Garsą“. Ten išeinanti dar „Šviesa“, bet ji toli gražu neprilygsta „Aušrai“. „Aušra“, – žinome, – maskviečio studento kūdikis, daktaro Jono Basanavičiaus kūrinys. Tai mes, jo papėdininkai, turime „Aušros“ dvasią atgaivint, dar patobulint. Kol kas pasirūpinkime gamint rankraščius – straipsnius. Antrasis redaktorius – Jonas Šliūpas, buvęs Maskvos universiteto studentas, jau Amerikoj leidžiąs, bent redaguojąs, lietuvišką laikraštį „Lietuviškąjį balsą“. Dabar daugiau atsirado išėjusių aukštuosius mokslus lietuvių. Todėl, be abejo, tinkamai susitvarkys mūsų lietuviškos spaudos reikalai. Kiekviena pradžia sunki. Toliau – lengviau.

Tai pasižadėjimai, – nusišypsojau, – studentų duodami per imatrikuliaciją inspektoriui – bergždžias, tuščias darbas. Tuoj Antanas Kriščiukaitis paskaitė savo parašytą apysakaitę „Brička“. Humoras – pamokymas: negirtuokliauk! Kaip tik tokia pamoka pritiko kompanijai, į kurią aš su Misevičium buvom pakliuvę, ką tik atvažiavę studijuot. Nei anuodu farmacininkai, nei medikas abiturientas šitam studentų rately nedalyvavo.

Šis slaptas ratelis rūpinosi ir savišalpos reikalais. Kiekvienas paprastas studentas turėjo kas mėnesį į kasą Čepuliui sumokėt po pusę rublio. Studentai suvalkiečiai, kurie iš rusų valdžios gaudavo po 400 rublių per metus stipendijos, taip ir farmacininkai, tarnavę Maskvos vaistinėse, gaudavę algas, turėdavo į kasą įmokėt po rublį. Kiekvienam ratelio nariui kasininkas Čepulis galėdavo paskolint 5 rublius, o daugiau – tik susirinkimui leidus. Susirinkimai vykdavo šeštadieniais kas antrą savaitę.

Antraisiais mano studentavimo Maskvoje metais slaptam lietuvių studentų ratelio susirinkime pirmininkas Leonas pareiškė gavęs iš Varšuvos, iš studento Vinco Kudirkos laiškelį. Ans rašąs su keturiais draugais lietuviais pasitaręs dėl mūsų tilžiškės slaptos spaudos. „Auszrai“ mirus naujas laikraštis „Šviesa“ per silpnas tolesniam „Auszros“ darbui tęst. „Auszra“ sužadinus, atgaivinus lietuvių tautiškąją sąmonę. Dabar reikia tokio laikraščio, kuris paragintų lietuvius kultūrinio darbo dirbt. Kudirka kviečiąs ir mus, maskviečius, į talką naujesniam laikraščiui įsteigt ir padėt jį lėšomis ir rankraščiais aprūpint.

Mūsų susirinkimas pritarė. Pirmininkas Leonas pasiūlė, kad kiekvienas praneštų apie tai tokiems savo pažįstamiems, kurie gali tokį sumanymą paremt. Pridūrė dar Leonas, kad mes patys sparčiau imtume tokiam laikraščiui atitinkamų straipsnių rašyt. Kitais metais Kudirka, matyt, asmuo energingas ir sumanus, išleido „Varpą“.

Iš kur Kudirka paėmė vardą tokiam laikraščiui? Turbūt Gerceno, rusų revoliucinio demokrato (1812–1879 m.), garsus užsieniuos leistas žurnalas „Kolokol“ (lietuviškai kaip tik „varpas“) buvo kaltas. Tas „kolokolas“ šaukė rusus į kovą prieš caro valdžią ir prieš buvusią Rusijoj, na, ir Lietuvos krašte, baudžiavą. Kudirka turėjo galvoj rūpintis, paveikt rusų vyriausybę panaikint draudimą lietuviškos spaudos. Tas draudimas buvo rusų valdžios panaikintas 1904 m. gegužės 7 dieną.

Kelerius metus ir man teko būti lietuvių ratelio kasininku. Sykį Maskvos didžiajame teatre, pačiame viršutiniame aukšte, už sėdimų publikos kėdžių, kur už 17 kapeikų stovėdavo neturtingi studentai ir klausydavo operos, gėrėjaus ir aš. Besibaigiant paskutiniam aktui solistė ypač jausmingai giedojo savo ariją, stovintieji aplink mane, ne studentai, kažkodėl susigrūdo ir kietai suspaudė. Tai buvo tik trumpas momentas, bet kai vaidinimas pasibaigė, publika ėmė skirstytis, žiūriu – liemenės kišenėlėj nebėra sidabrinio laikrodėlio, kurį man, išvažiuojant į universitetą, buvo padovanojęs tėvas; kabaliavo vien metalinis retežėlis (grandinėlė), jo galinis žiedelis išskėstas. Tai vagišių pokštas! Nusiminiau, bet ir nusiraminau. Kišenėlėje turėjau kapšiuką, kelnėse – savo pinigėlius, o portmonėje švarke – kelias dešimtis rublių ratelio kasos. Tai mano laimė, kad vagys pasitenkino vienu laikrodėliu. Dingtelėjo mintis: toliau kasos pinigų su savim nebesinešioti.

Einu namo. Naktis. Pora viorstų eit. Įžengiu į savo gatvę, girdžiu triukšmą. Žiūriu – pašvaistė. Dievuli mano, priešaky gaisras. Ten ir mano būstas. Tai, kad būčiau palikęs pinigus namie! Bet ir čia mano laimė: degė toliau esantys namai. Po tokių įvykių susirūpinau dėl kasininko pareigų.

Dėl atsargumo, dėl galimų policijos kratų negalima vest kasos buhalterijos. Užsirašinėt, kam kiek paskolinta, kas kiek grąžina, pavojinga; tik šiur tur (šen ten) pasižymi, daugiau atsimeni. Gali įvykt klaidų. Turbūt todėl ir Čepulis atsisakė kasininkystės. Tai pagaliau ir aš paprašiau susirinkime vietoj manęs paskirti kitą.

Kudirkos „Varpas“ skambino lietuviams keltis, stot į kultūrinį darbą, gintis nuo rusų, vokiečių ir lenkų. Siuntė „Varpui“ rankraščius ir maskviečiai. Daugiausia dirbo tą darbą Petras Leonas ir Motiejus Lozoraitis, Petras ir Stasys Matulaičiai, Grinius, Mačys, Janušis, Bagdonas... Tas laikraštis

inteligentams tetiko. Todėl prie „Varpo“ įsikūrė paprastiems žmonėms kitas laikraštėlis „Ūkininkas“. Jame nemaža padirbėjo kuklusis Liudas Vaineikis. Atsirado ir jaunųjų kunigų „Apžvalga“. Slaptoji spauda ėmė plėstis. Džiugu!

Kitų tautų slaptos organizacijos Maskvoje

Kolega Misevičius kažin kodėl ar atsisakė, ar neteko repetitoriaus vietos. Susipažinęs su kolega Turskiu, Šiaulių gimnazijos auklėtiniu, įsitaisė Patriarchų tvenkinio kvartale, dviejų seserų siuvėjų bute. Netrukus mano kolega vokietis gavo pamokų, išsikraustė. Mažajame kambarėly vėl pasilikau vienas. Tas kambariuks – siauručio pailgo koridoriaus gale. Į kairę nuo jo – virtuvėlė ir kitas toks kambariuks, kuriame gyveno nežinia kur tarnaująs kokių 30 metų gauruotas mėlynais akiniais asmuo, retai būnąs namie. Pamatęs jį Vileišis perspėjo mane: šio kudlos pasisaugok! Kitoj pusėj – didelis kambarys, širma padalytas į salionėlį ir miegamąjį. Ten nedidukė jauna brunetė, kuri namie mieganti iki 12 val.; atsigėrusi arbatos išeinanti ir grįžtanti naktį arba paryčiais. Ji gana daili, dailiai ir pasirėdžius. Sykį paprašė ji manęs palydėt; mano akivaizdoj nusipirko aukso žiedą, tuoj užsimovė ant piršto. Grįžtant prie Puškino paminklo pasakė: eisianti Tverės bulvaru viena. Mat kokia ji paukštelė.

Šiaulių gimnazijos klasės draugas Moigis, Panevėžio gydytojo sūnus, nūn studentas, pasikvietė pas save šiauliečius draugus. Atvyko septyni: rusas, vokietis, žydas, kiti lietuviai. Moigis, rusiškai kalbėdams, pasiūlė įsteigt „Šaulevskos zemliačestvą“ (Šiauliečių žemietiją). Kilo klausimas: kuriam tikslui? Moigio sumanymu, naujajai rusų grafo Levo Tolstojaus, Nekrasovo ir kitų literatūrai studijuoti. Vokietis paminėjo vokiečių Gėtės, Šilerio kūrinius. Kiti priminė anglų Baironą, Šekspyrą, prancūzų Zola, Mopasaną ir kt.

Atsirado ir toks balsas: jeigu steigiama žemietija, jeigu mes esam žemiečiai, jeigu mes Šiaulių, vadinasi, Lietuvos krašto žemiečiai, tai turėtume pirma pažint tą kraštą, to krašto literatūrą. Jeigu lietuvių spauda uždrausta, tai yra apie lietuvių tautos gyvenimą puikių raštų lenkų kalba. Adomo Mickevičiaus poema „Ponas Tadas“, vaizduojanti lietuvių bajorų gyvenimą Napoleono laikais. Arba Kraševskis, parašęs daugiau negu 400 tomų įvairiausių apysakų, taip ir iš lietuvių padavimų poemą „Vitolio rauda“. Arba Syrokomlė (Kondratavičius), parašęs daug lyros eilių ir poemą iš Lietuvos istorijos „Margis, Punios kunigaikštis“. Na, ir Elzė Ožeškienė teberašanti romanus.

Moigis pasiūlė kitam susirinkimui: kas ką sugeba, teparašo. Antro susirinkimo nebuvo. Žemietija neįsisteigė.

Paskiau patyriau, kad Maskvoj veikia lenkų studentų draugija „Polskie kolo“. Tame lenkų rate esą apie pusantro šimto asmenų. Tas ratas pasidalinęs į ratelius: literatūros, muzikos, šachmatų ir kitokius. Su tuo ratu, taip ir latvių rateliu, mes vėliau užmezgėm santykius.

Kasmet mūsų, lietuvių, ratelis švęsdavo savo įsteigimo dienos šventę, žinoma, slaptai. Mūsiškių kas nors apsiimdavo susitarti su savo buto šeimininke priruošt vietos ir vaišių priimt svečių kolegų neva jo gimtadieniui. Visi sumesdavo po rublį užkandžiams bei alui. Nutarta buvo šį kartą pasikviest po du atstovu lenkų ir latvių organizacijų. Susirinkusius pirmininkas Leonas pasveikino, tam tikrą kalbą pasakydams. Petras Matulaitis paskaitė atitinkamą straipsnį. Latvių ir lenkų atstovai padėkojo savo organizacijų vardu už pakvietimą. Paskui imta užkandžiaut, gurkšniaut. Tuoj tostai. Linksmiausia dalis – dainos, nepersmarkiausiai niūniuojamos.

Įvyko netikėtas dalykas. Vienas lenkų atstovas, lietuvis ūkininkaitis kaimietis, kitą dieną pasiprašė priimt jį į mūsų ratelį. Jis susipratęs, kad į lenkų ratą įstojęs per nesusipratimą. Tatai padarė ir antras lenkų atstovas, bajoraitis. Kitais metais pas mus svečiavosi atstovai lenkai „Koronežai“. Aišku, kad švęsdami panašias šventes, ir lenkai, ir latviai ėmė kviesti ir mūsiškius.

Po kelerių metų, kai aš buvau iš medicinos perėjęs į teisės fakultetą, kai mūsų slaptam rately Čepulio vietoj ėjau kasininko pareigas, tos metinės iškilmės įvyko bute, kur vienas kambarėly aš glūdėjau. Kitam kambary gyveno pati šeimininkė našlė pensininkė su savo dukruže, išėjusia gimnazijos klases. Trečias kambarėlis, nuomininkui iš Maskvos persikėlus kitur, stovėjo tuščias. Mano tariamai gimimo dienai šeimininkė sutiko visą butą pavest man su svečiais pasilinksmint. Kai pristačiau į butą dvi dėži po 20 butelių alaus, taip ir užkandžių, šeimininkė su dukteria išvyko pas savo artimus; pakvietus iš kažkur jauną, išblyškusią bedarbę merginą.

Kai svečiai išsiskirstė, vėlai naktį pasilikę su šia vargše dviese, pasivaišinom likučiais ir sumigom. Miegojom iki kitos dienos – sekmadienio vidurdienio. Grįžo šeimininkė su dukrele. Nūn jau keturiese baigėme ir užkandžius, ir porą alaus butelių, paliktų tyčia. Tą dieną tos trys moterys sutvarkė prišiukšlintą butą. Už triūsą per naktį ir dieną merginai įteikiau du rublius. Apsidžiaugė ir išėjo. Pirmadienį trečiajame kambarėlyje atsirado naujas įnamis; vyras nebejaunas, juodom garbanom. Antradienio vakare atėjo du mano kolegos. Pastačiau du butelius alaus. Gurkšniaujame, minime atšvęstą jubiliejų. Štai į kambarį įtrepsi šeimininkė, paduoda raštelį.

Parašyta: „Noriu susipažint su kaimynu. Ar priimsi?“ Kolegom paaiškinau apie įnamį. Kolega Civinskis murmteli: „Velniop!” Bet prasiveria durys ir įžengia garbanotasis. Linktelia jis ir mes, sėdėdami kertėj prie stalo. Mano kviečiamas atsisėda šalia manęs. Civinskiui draugas tarsteli lietuviškai kelis žodžius. Mano kaimynas, nugirdęs ano posakį, klausia manęs rusiškai: „Ką reiškia žodis rupūžė?” Atsakau: kolegos tęsia kalbą apie varlių rūšis ir paduodu svečiui stiklinę alaus. Jis pakyla, iškelia stiklinę ir bambteli: „Da zdrastvujet anarchija (tegyvuoja anarchija)!”

Toks netikėtas ir keistas, šiurpus tostas. Momentaliai Civinskis sušunka: „Da zdrastvujet Aleksandr III“. Svečias suglumo. Vis dėlto išgeria, atsisėda. Nejauku. Atsistoja jis, teisinasi: „Vamptelėjau pagiriomis“. Išsinešdino. „Na, ir gudragalvis tu, Civinskai! Taip ūmai ir prašmatniai sunaikinai šnipą“, – apsidžiaugiau aš. Leipom juokais. Rytojaus dieną kvailas šnipas išsikraustė kitur.

Sykį pirmininkas Leonas papasakojo: Maskvoj esą daug slaptų kitų tautų studentų organizacijų, ypač kaukaziečių – gruzinų, armėnų. Kai kurie asmenys rūpinasi tas organizacijas sujungt, bent apibendrint, iš tų organizacijų atstovų padaryt centralinį komitetą. Vienas asmuo siūlijąs ir lietuviams prisijungt. Bet, Leono nuomone, tatai pavojinga. Mes, lietuviai, dirbame kultūrinį darbą taip, kaip didis rusų rašytojas grafas Levas Tolstojus moko ir pats elgiasi – apšviest visuomenę. O kai kurios organizacijos dirba socialistų (cicilikų) nurodomais būdais. Socialistai revoliucionieriai nužudė Aleksandrą II, manydami paveiksią: caro valdžia palengvins žmonių gyvenimą. O susilaukė jo įpėdinio Aleksandro III, kurs dar labiau suvaržė žmones. Socialdemokratai eina kitu keliu. Šie ruošia revoliuciją, kad sunaikintų carizmą, išnaikintų dvarininkus, fabrikantus, kurie išdykauja, lėbauja, priversdami žmones anų naudai prakaituot ir skurst. Ir šituo keliu einant nežinia, ar pasiseks ką laimėt. Bet kartuvių, kalėjimo, ištrėmimo Sibiran daug žmonių patirs. Šit kultūros darbininkams ne pakeliui. Vienos tautos organizacijai įkliuvus į caro valdžios policijos rankas per centrinį komitetą gali pražūt ir kitų tautų rateliai.

Be to, Leonas papasakojo ir tokį atsitikimą. Vieno rusų ratelio asmuo pataręs kitam rateliui dėl atsargumo savo slaptą knygynėlį sudėt pirmojo ratelio buveinėj. Tuo patarimu pasinaudota. Paskiau tas asmuo pranešęs, jog apie tą buveinę slankiojo policija. Tai patarė ans knygynėlį išgabent į kitą vietą, paskiau į trečią. Ten policija knygynėlį surado, ir kai kas nukentėjo. Spėliojama, kad čia būta provokatoriaus darbo, tyčios darbo sužinot, kur tas knygynėlis, ir paskui klastingai išduot policijai.

Studentų riaušės

Universiteto auditorijoj per profesoriaus paskaitą kaimynas iš kairės, Venclova, gavo prirašytą lapą, perbėgo akimis ir padavė jį man. Jame parašyta: „Paskaityk, pasirašyk ir perduok toliau“. Perskaičiau. Studentai reikalauja laisvės žodžiui, spaudai, susirinkimams ir draugijoms. Lietuviškoji spauda caro valdžios uždrausta, pagalvojau, mūsų studentų ratelis slaptas, susirinkimai slapti. Tai kaip tik reikia prašyt laisvės. Nors Venclova nepasirašė, aš pasirašiau. Vakare namie pasisakiau abiem kolegom. „Nieko gero iš to nebus“, – atsiliepė Kazys. Stasys pramurmėjo: „Pažiūrėsim“.

Kitą dieną, per pietus, po paskaitų studentiškoj valgykloj išgirdau pasakojant: vienam bulvare susirinkę daug studentų. Ūžia. Policininkas pareikalavęs išsiskirstyt. Studentai nepaklausę. Vėliau į valgyklą atėjęs kolega pasakė: policija studentus išvaikius. Netikėta, nemaloni naujiena. Vakare į mūsų mezoniną atėjo pirmininkas Leonas. Paklausė manęs: „Ar vakar pasirašei?“ Taip. „Tatai ir gerai, ir negerai“, – pasakė Leonas. Jis paaiškino.

Rusų caro valdžia neribota, varžo visuomenės gyvenimą. Jau 1825 m. aristokratai – kunigaikščiai, bajorai, dvarininkai, karininkai buvo sukilę prieš carą. Nikalojus I sukilimą numalšino. Trims paskyrė mirties bausmę, kitus ištrėmė į Sibirą, į katorgą. Vis dėlto paskiau Aleksandras II panaikino baudžiavą, įvedė žmonėms savivaldos zemstvą, įsteigė naujus teismus, ne prastesnius negu kitose Europos valstybėse. Tuo nepatenkinti socialistai Aleksandrą II nužudė. Dabar Aleksandras III vėl ėmė varžyt kaimiečius bajorų naudai. Nauji rusų rašytojai: L. Tolstojus, Nekrasovas ir kiti savo raštais smerkia tą neteisybę. Na, ir studentai rusai savo mitingais ir riaušėmis šoka protestuoti, pirmiausia sau laisvės išgauti. Tatai natūralus dalykas. Žinoma, kelios dešimtys studentų nukentės. Studentija gal bus dar labiau tuo tarpu suvaržyta, bet paskiau, rasi, ir šį tą laimės.

Bet čia kyla lietuvių studentų klausimas. Jei iš 2000 rusų studentų iš universiteto bus išmesta net šimtas, likusieji nesiliaus išlaisvinimo darbą varyt toliau. Tai rusų visuomenės kultūringas darbas bus dirbamas kaip ir pirmiau. O kai 30 mūsų lietuvių ratelio studentų bus iš universiteto išvaryta, mūsų slaptas spaudos darbas baisiai nukentės. Tai turime pagalvot. Gal mes tuo tarpu turime būt neutralūs? Nesikišti į rusų studentų teisingą veiklą? Rusijoj lietuviai – ypač žiauriai caro valdžios skriaudžiami. Kitos rusų užkariautos tautos – latviai, lenkai, net įsibrovėliai žydai turi teisę savo kalba, savo raidėmis spausdint knygas. O lietuvių spauda uždrausta, kad paverstų mus, katalikus, rusais pravoslavais. Mūsų būklė liepia mums ir ypatingai elgtis.

Rytmetį, kaip paprastai, išėjau į paskaitas. Žiūriu, prie universiteto didžiųjų rūmų kiemo, ant abiejų šaligatvių, pilna besidairančių žmonių. Praeiviai žingsniuoja gatvės grindiniu. Prieinu arčiau, matau kieme prieš rūmus krūvą studentų, susispietusių aplink vieną, kuris kažką kalba. Vadinasi, mitingas. Stabtelėjau gatvės vidury šalia kitų, taip pat stovinėjančių.

Tik štai atdundėjo karieta pora arklių. Iš jos išlipo ponas su cilindru ant galvos, priėjo prie vartelių, prie ant šaligatvio stovinčio studento, šūktelėjo: „Ko čia stovi?“ Studentas kažką atsakė. Ponas sušuko: „Marš namo!” Studentas atsiliepė: „Man ir čia gerai”. Ponas, kaip paskiau paaiškėjo – Maskvos miesto oberpolicmeisteris, įsakė ir tuoj du policininkai čiupo studentą už alkūnių ir nusivedė pro minią link maniežo, kur paprastai mokoma arkliais jodinėt. Tatai buvo erdvi mūro patalpa su stogu ir kieta asla.

Publika ėmė skirstytis, ir aš pasišalinau, tik ne į universiteto kiemą, o šiaip, kur akys mato, kur kojos neša. Vakare iš kolegų Kazio ir Stasio išgirdau, kad iš universiteto kiemo į maniežą buvo suvaryta maždaug 400 studentų. Rytojaus dieną pasklido žinia, kad iš maniežo studentai buvo nugrūsti į sostinės pakraštį, į Butyrkų kalėjimą, ir kad universitetas uždarytas iki Naujųjų metų. Paskiau ėjo gandai, kad Butyrkuose studentai laikomi skyrium nuo kitų kalinių, kad jie naudojasi kalėjimo administracijos palankumu, susirenka krūvon: vieni sako kalbas, kiti klausosi, išsiaiškina, kas darytina. Tarp jų, aišku, yra ir policijos agentų, net provokatorių.

Vis dėlto atsirado ir drąsuolių, kurie savo kalbomis aiškino, kaip istoriškai Europoj vystėsi politinis tautų ir socialinis žmonių gyvenimas. Minėjo Didžiosios prancūzų revoliucijos idėjas – laisvę, lygybę, brolybę; minėjo ir paskesnių Europos revoliucijų – 1830 m. ir 1848 m. – pasekmes; minėjo trijų didžiųjų – Rusijos, Austrijos ir Vokietijos valstybių įsigalėjimą, 1795 m. pasidalinus Lenkijos-Lietuvos karalystę.

Kalbėtojai ypač vaizdavo, kaip Rusijoj žmonės (liudi – liaudis) skursta ir vargsta nuo dviejų galybių – nuo neribotos caro valdžios ir nuo bajorų-dvarininkų priespaudos, vadinamos baudžiava. Vaizdavo gyventojų pasipriešinimą. Minėtas 1825 m. dekabrio (gruodžio) mėnesio bajorų dekabristų sukilimas prieš carą – kad duotų jiems teisę drauge su caru spręst, kaip tvarkyt Rusiją, tai yra, kad duotų konstituciją. Vaizdavo ir valstiečių žmonių sukilimus prieš carą ir prieš bajorus dvarininkus, kurie baisiai juos išnaudoja ir gyvena iš žmonių prakaito. Didžiausias toks sukilimas, vadovaujamas kazoko Pugačiovo, įvykęs 1773–1775 m. Šis sukilimas, kaip ir kiti, buvo numalšintas caro valdžios, o Pugačiovas nužudytas. Iki šiol rusai tebedainuoja iš tų laikų likusią dainą: „Ei, dubinuška, uchnem... (ei, vėzdeli, sudundėsim)“.

Dekabristų pradėtą darbą toliau tęsė Maskvos universiteto auklėtiniai bajorai dvarininkaičiai, laisvės šalininkai. Pirmas – Gercenas, kurs Londone ėmęs leist revoliucinį žurnalą „Poliarnaja zvezda“ (Šiaurės žvaigždė), paskiau – dar geresnį žurnalą „Kolokol“ (Varpas), kursai slaptai skleidė, šaukė į kovą prieš caro vienvaldystę ir prieš baudžiavą. Jam pritarė Rusijoj rusų literatūros kritikas Bielinskis, paskiau kritikai Černyševskis, Dobroliubovas, poetas Nekrasovas.

Šie raštai, taip ir valstiečių-baudžiauninkų bruzdėjimai, riaušės, dvarų deginimai, dvarininkų žudymai paveikė imperatorių Aleksandrą II padaryt, nors bajorai ir priešinosi, žymių reformų. 1861 m. vasario 19 d. caras pasirašė baudžiavos panaikinimo nuostatą, kiek paskėliau išleido įstatymus apie savivaldybes – miestų dūmas (tarybas) ir apie apskričių bei gubernijų žemietijas. Be to, šio imperatoriaus buvo įsteigti visiems žmonėms vienodi teismai europinėse Rusijos gubernijose. Įvykdyta buvo ir karinė reforma. Vietoje 25 metų rekrūtų tarnybos buvo įvesta 6 metų visuotinė prievolė. Šitomis reformomis, ypač dėl baudžiavos panaikinimo, valstiečiai liko nepatenkinti. Dėl žemės jie kovojo ir toliau, nes per maža jiems buvo skiriama dirvos ir ganyklų ir tą pat žemę turėjo brangiai išpirkt. Iš tokio žemės gabalėlio, maždaug trijų dešimtinių didumo, valstiečiui, augant šeimai, negalima buvo sočiai pragyvent. Todėl jie turėjo eit dvarininkui tarnaut bernais ir vis dėlto skurst.

Valstiečių kovą dėl žemės ir laisvės palaikė ne bajorai, o žemesnių luomų inteligentai, vadinami raznočincai, būtent, smulkiųjų valdininkų, žemesniųjų dvarininkų, miestiečių sūnūs. Taip po baudžiavos panaikinimo buvo įsikūrus slapta revoliucinė draugija „Zemlia i volia“ (Žemė ir laisvė). Šitie revoliucionieriai bandė, persivilkę valstiečių drabužiais, eit į kaimus, į liaudį, varyt revoliucinės agitacijos. Iš to jie ir buvo praminti liaudininkais. Policija juos išgaudė, ištrėmė. Kurie jų liko, įsteigė naują organizaciją „Narodnaja volia“ (Liaudies laisvė). Šitie narodovolcai 1881 m. kovo 1 d., kai aš buvau 3-osios klasės gimnazistas, nužudė Aleksandrą II. Dabar, Aleksandrui III viešpataujant, subruzdo miestų fabrikų darbininkai. 1885 m. ne per toli nuo Maskvos, milijonieriaus Morozovo fabrike, manufaktūros darbininkai, – bene 8 tūkstančiai, – sustreikavo dėl mažo atlyginimo. Tuomet Rusijoje jau veikė socialdemokratų būreliai. Komunisto Markso „Kapitalas“ – proletariato teorija ir praktika – jau buvo išverstas iš vokiečių į rusų kalbą. Nors ir buvo cenzūros uždraustas, bet inteligentams buvo žinomas. Tai Butyrkų kalėjime ir apie jį buvo kalbama.

Studentų riaušių vadai iš kalėjimo buvo atiduoti į kariuomenės pul-

kus atlikt karinės prievolės. Kiti buvo nubausti po savaitę, po dvi ar daugiau atsėdėt universiteto karcery, diduma susilaukė papeikimo ar pabarimo.

Buvo paskelbta: kas nori po Naujųjų metų universitete studijuot, turi paduot prašymą rektoriui. Man kilo klausimas, iš kur gaut 50 rublių už paskaitas, už antrąjį pusmetį. Padaviau ir prašymą, kad mane atleistų nuo to mokesčio. Vieną šaltą dieną, kada mezonine visi trys sėdėjom apsivilkę apsiaustais, atėjo ponas. Paklausė: „Ar yra Čepas?“ Prisistačiau. Ponas pasakė esąs Maskvos universiteto filisterių pašalpos draugijos narys. Jam turėjau papasakot apie savo būklę, kaip užsidirbau lėšų prieš stodams į universitetą ir kaip dabar prasimaitinu. Prieš pat Naujuosius metus gavau žinią, jog minėtoji draugija mokestį už mane sumokėjo. Tai didis džiaugsmas! Po Naujųjų metų netikėtai tėvas atsiuntė 150 rublių ir Antanas Vileišis grąžino 40 rublių. Lepino pietų daugiau nebevalgiau.

Bastūnas

Vasara. Keliauju iš Pakuršės, nuo Latvijos sienos, į Užnemunę, į Suvalkų guberniją. Iš Žeimelio valsčiaus, iš Diržių kaimo, tėvo žemaituku, bričkute, žvyruotais vieškeliais. Brolio Juozo lydimas išdardėjau į Radviliškį. Iš ten anksti rytą gelžkeliu pro Kauną nudūmiau į Pilviškius. Toliau molingu, vietomis smėlėtu vieškeliu, per miestelį kelis viorstus nukiūtinau *per pedos apostolorum,* vadinasi, pėsčias, į Būgnų kaimą.

Mirus mūsų mėnesiniam 1883–1886 m. ėjusiam laikraštukui „Auszra“, nuo 1889 m. Prūsijoj, Tilžės mieste, buvo spausdinamas „Varpas“. Tam laikraščiui klestėt, jį lėšomis, rankraščiais aprūpint buvo paskirta Būgnuose, Maskvos universiteto studento Antano Kriščiukaičio tėvų namuose, liepos 16-ąją, Škapliernos atlaidų dieną, slaptas visų universitetų studentų drauge su jau praktikuojančiais savo krašto gydytojais, advokatais, mokytojais suvažiavimas. Į tą suvažiavimą keliavau ir aš, bet per savo žioplumą pasivėlinau.

Iš galvos man buvo išėjęs stebuklingas Kauno gelžkelio tiltas per Nemuną. Sakysim, pirmą Kalėdų dieną iš Kauno išvažiavęs traukiniu per tą tiltą atsidurdavai antroj Nemuno pusėj, Aleksoto miestely, kur jau švęsdavo Trijų karalių dieną. Vadinasi, per tiltą traukinys riedėjęs 12 dienų. Tatai apskritai juokai atrodė tiems, kurie gyveno toli nuo Kauno, ypač pakuršiečiams.

Bet kai aš atsidūriau Būgnuose, man buvo nebe juokai, tik gėda. Buvau pamiršęs tikrovę. Lietuvoj trijose – Vilniaus, Kauno, Gardino guberni-

jose, kaip ir visoj Rusijoj, laikas buvo skaičiuojamas vadinamuoju senuoju kalendoriumi – Romos stabmeldžių ciesoriaus Julijaus Cezario – 46 m. prieš Jėzaus Kristaus gimimą jo įsakymu pagamintu kalendorium. O Suvalkų šaly, kaip ir lenkiškose Varšuvos generalgubernatorijos gubernijose, veikė naujasis kalendorius – Romos katalikų popiežiaus Grigaliaus 1582 metais ištaisytas kalendorius, skaičiuojąs laiką 12 dienų pirmiau. Tai kaunijoje per Škaplierną, liepos 16 d., Užnemuny jau buvo 28-oji diena; Škapliernos atlaidus atšventė jie, kai mano šaly turėjome tik liepos 4 dieną. Dėl savo žioplumo dvigubai buvau nubaustas: netekau įdomaus suvažiavimo, taip ir savo šalies didelių Linkuvos parapijos atlaidų, pasilinksminimo pas dėdę, motinos brolį Poželą, su giminėmis.

Bet, sakoma, nėra pikto be gero. Iš Būgnų, kur kolegos Antano nė neradau namie, išsivežė mane pažįstamas Rygos miesto realinės mokyklos matematikos mokytojas Pranas Mašiotas, atsitiktinai parvažiuodams į savo tėviškę. Ten pažinau, kas yra skanūs jo sesutės gaminami bulviniai blynai (sklindžiai). Prisižiūrėjau, kaip gyvenama čia viensėdijomis. Mano šaly ūkininkai žemę tebedirbo pasidalinę rėžiais; pasistatę trobesius sodybose vieną šalia kito išilgai ulyčios (gatvės).

Suvalkietiškais ilgais, pora arklių traukiamais karais dviese, be vežiko nubildėjova keliolika viorstų į Naumiestį. Tenai Petras Leonas, buvęs Maskvos slaptojo lietuvių studentų ratelio pirmininkas, nūn teismo kandidatas, komandiruotas teismo tardytojo pareigų eit. Pietaudami Mašiotas su Leonu išsišnekėjo apie vedybas, apie lietuvaites inteligentes. Paminėjo Mintaujos gimnazijos lotynų kalbos mokytojo Jono Jablonskio sesutę, jiedviem per jauną. Leonas papiršo Mašiotui arčiau susipažint su gminos vaito (valsčiaus viršaičio) dukteria, jau išėjusia gimnazijos klases.

Paskiau su Mašiotu nudulkėjova į Griškabūdžio Šv. Marijos atlaidus. Po sumos, vaikščiodami klebono sodno takais, už kelių žingsnių nuo takelio pamatėva susiglaudusį jaunimo būrelį. Pakėlęs skrybėlę Mašiotas pasisveikino iš tolo. Atsitolindamas pasakė: „Matei gražuolę? Tai vaito dukružė“. Klausiau: kodėl nepriėjo su ja šnektelt? Trūktelėjo pečiais. Pagalvojau: drovus tu jaunikis. Įžengėva mudu į šventorių. Pro didžiąsias duris išlindo jaunutė mokinės suknele. Mašiotas paspaudė jai rankutę. Ši pasakė: brolis iš Mintaujos į tėviškę neparvažiavęs. Su ja Mašiotas manęs nesupažindino. Tiek tepažinau minėtas dvi paneles. Daug vėliau išgirdau, kad vaito gražuolę vedęs pats Leonas, išsikraustydamas į Turkestaną, kur buvo paskirtas nuolatiniu teismo tardytoju.

Pagaliau Mašiotas išvežė mane į Vilkaviškio miestą, kad ten pernak-

vojęs galėčiau rytmetį iškeliaut namo. Ten sustojom viešbuty. Į viešbučio knygą Mašiotas įsirašė be savo vardo ir pavardės dar laipsnį: „tituliarnyj sovietnik“, tik sutrumpinęs: „t. sovietnik“. O mane įrašė: „sekretarj“. Mat tuomet Lietuvos krašto studentai, vykdami iš vienos į kitą guberniją, turėdavo gaut leidimą. Tokio pažymėjimo aš, vykdamas į slaptą suvažiavimą, aišku, neturėjau. Viešbučio šeimininkas Mašiotą, važiuojantį su sekretorium, ėmė tituluot kaip aukščiausią valdininką – „tainyj sovietnik“, t. y. slaptasis tarėjas. Susipratę, kad galime dėl to susidurt su miesto policija, iš viešbučio išvykova pas ten kariuomenėje tarnaujantį veterinorių gydytoją Joną Bulotą.

Jis, kaip vietinis pasienio gyventojas, turėjo teisę važinėt į Prūsiją pirkt-parduot, ko reikia. Tai buvo jis išdundėjęs į Tilžę. Bulotos ištikima tarnaitė žinojo savo pono santykius su mokytoju Mašiotu. Manydama, jog tą naktį gydytojas negrįš, tarnaitė paguldė mane į jo lovą. Rytmetį pamačiau jį grįžus naktį. Išgirdęs iš tarnaitės, koks nepažįstamas jam svečias miega jo lovoj, pats tylutėliai atsigulęs kušetėj.

Patenkintas įsibrovusiu svečiu Bulota parodė parsivežtus iš Tilžės 200 egzempliorių naujos plonutės lietuviškos knygutės. Jų 50 tuoj įteikė man Kaunijoj išplatint: kiekvieną po 15 kapeikų. Virtau lyg slaptu knygnešiu. Nejaukiai aš jaučiaus geležinkelio stoty. Vengiau susitikt su žandarais. Pardundėjęs į Radviliškį sprukau per miestelį pėsčias vieškeliu. Užklupo smarki audra. Laimė, pasisekė įlįst į daržinę prie kelio. Nutilus audrai griovіai buvo pilni vandens. Bridau šlapiu keliu. Nusileisdama saulė aptiko mane prie upelio, plaukiančio skersai kelio. Paėjęs porą viorstų palei upelį pasiekiau tolimą giminę. Prieblandoj nusirengęs nuogas perbridau patvinusį upelį. Nakvojau daržinėj ant šieno. Kitą dieną – sekmadienį – giminė nuvežė mane į savo bažnytkaimio atlaidus. Jam padovanojau pirmą knygutę.

Po sumos įžengiau į bažnytkaimio kleboniją. Čia aš dar pirmą kartą. Nepažįstamas klebonas – apysenis kunigėlis ir keli jaunesni kunigai – svečiai. Įeidams girdėjau juos lenkiškai šnekant. Pasveikinau lietuviškai, tardams: „Per amžių amžius“. Visi sužiuro į mane. Prisistačiau, kas aš ir kokiu būdu čia atsidūriau. Buvau apsivilkęs ne studentišku, paprastu švarku.

„Sveikas gyvas, panie dobrodzieju, litvomane, – tarė klebonėlis. – Prašom sėstis“. „Ačiū, ačiū, gerbiamasis klebone, lenkomane!“ – atsiliepiau aš. Kunigėliai nusikvatojo. Taip įvyko pažintis, lyg juokais. Šnektelta apie tai, kad po vakarykščios audros šiandien graži saulėta dienelė, kad šventorius pilnas maldininkų, kad šventykloj didelė spūstis, kad pailgoj miestelio aikštelėj priešais ir šonuose daugybė vienarklių bričkų, bričku-

čių, kariukų, vežėčių. Klebonas džiaugėsi gausingais atlaidais. Pagaliau tarė: „Po mišparų, panie dobrodzieju, prašom čion pietų“.

Prie pietų stalo susėdo pats klebonas, trys kunigai, vienas klierikas ir aš. Dručkis kunigėlis linksmai tarstelėjo: „Nuo ligų – litvomanijos bei polomanijos ne pro šalį po lašelį“. „Kunigėliai turite didį daktarą tokiai ligai gydyti, – atsiliepiau aš, – vyskupą Baranauską. Seminarijoj, akademijoj studijuodamas sugalvojo bent tris puikius receptus: vienas – „Dainų dainelė“, atspausdinta „Aušroj“, antras – „Anykščių šilelis“, poezijos perlas, trečias – „Sudiev, Lietuva“... visur dabar dainuojama“.

Kitas aukštas kunigėlis kreipėsi į mane: „Gal tamsta aptiekorius – to daktaro liekarstvas (vaistus) gamini, teiki žmonėms?“ „Geriau už studentus, – išsitariau aš, – turbūt tokie aptiekoriai – mūsų klierikai“. Svečias klierikas kukliai atsiliepė: „Mes tik mokytiniai mūsų mokytojų“. Jaunesnysis, vidutinio ūgio kunigėlis, pratarė: „Vicvyskupis Baranauskas – didis mūsų poetas, lietuvių lakštutė. Jo giesmėmis įkvėpti asmenys, kaip žinome, jau leidžia Prūsuose katalikišką lietuvišką „Apžvalgą“.

Po pietų visi – pirmas klierikas ir kunigai paėmė iš manęs po vieną brošiūrėlę, o jaunesnysis kunigėlis – net penkis egzempliorius, sumokėdami po auksiną. Klierikas parsivežė mane į savo tėviškę nakvot. Kitą dieną nuvežė jis mane į Rozalimo miestelį, kur buvo pradėjęs praktikuot mano motinos tolimas giminaitis, Maskvos slapto studentų lietuvių ratelio draugas Antanas Vileišis, jau daktaras. Čia taip pat būta ir atlaidų, dar griausmingesnių.

Po atlaidų atsipagiriot Rozalimo klebonas pasikvietė daktarą Vileišį ir kitus miestelio ponus. Tai ir aš buvau pakviestas. Pasivaišinta ir imta kortuot proferansas. Trūko ketvirto partnerio. Klebonas pasisakė negalįs sėstis, nes turįs protarpiais priiminėt parapijonis su reikalais. Jisai pasiūlė man ketvirtojo vietą. Proferanso lošt aš nemokėjau; nebuvau lošęs. Klebonas primygtinai pasodino mane, sakydams pamokysiąs. Iš tikrųjų, stovėdams užpakaly ilgokai rodė jis man, kuria korta pradėt ėjimą, kuria kita pradėtą kirst. Pasibaigus „pulkai“ laimėjau aš daugiau negu du rublius.

Netikėtai atvažiavo karininkas. Vėl kortuota. Ir aš, nebepadedams klebono, antroj „pulkoj“ prakišau tuodu rublius ir dar savo pusrublį. Džiaugiuos, kad taip pigiai pramokau proferansą. Už brošiūrėlę klebonas davė rublį, sakydams: „Grąžos nereikia“. Po kelių dienų išlydėdams daktaras Vileišis paėmė pusę likusių knygučių. Iškeliavau savo pora vieškeliu pro Klovainių bažnytdvarį, pro Linkuvos miestelį į Ruponių kaimą, kur ūkininkavo motinos brolis Jonas Požela. Tas dėdė savo eržilu nugrūdo mane į tėviškę.

Pažintis su vikaru Šiaučiūnu

Po Velykų Maskvoj iš universiteto kanceliarijos gavau vikaro Šiaučiūno, to kunigėlio, kuris laikė klieriką, akademiką Baranauską įkvėpus katalikiškos „Apžvalgos“ įsteigėjus, laišką. Jis kvietė mane, grįžtant vasarot į tėviškę, jį aplankyt. Nustebau. Džiaugiaus. Traukiniu atidundėjęs į Šiaulius nudardėjau plentu į Joniškio miesčioką apie vidurnaktį. Labai tamsi, ūkanota naktis. Klebonijoj čia nebuvau buvęs. Jos sodyboj tarp augančių medžių vos pastebėjau tris pastatus. Jų viename – pro langą žibėjo šviesa. Per gonkelį, pro priemenėlį įlindau į vidų. Nei balso, nei garso. Kambary ant stalo žiba lempa, stovi virdulys, indeliai, taip ir suraikyta duonutė, bandelė, sūris, dešra, sviestas. Vadinasi, kąsk ir gerk. Staliuks prie kanapos; ant jos paklotas patalas. Aišku, gulk ir miegok. Be žodžių meiliai prašoma. Toliau durys, privertos į kitą kambarį. Suprask tai: manęs nežadink, labanaktis! Tokiu vikaro Šiaučiūno meilumu, žinoma, pasinaudojau.

Kai pabudau – šviesus rytas. Durys į kitą kambarį pravertos. Ee! – kunigėlis Mišias laiko. Netrukus pasisveikinova, pasibučiavova kaip draugai. Jis domėjosi maskviečių studentų lietuvių gyvenimu, darbais. Jam bene pranešiau, kad Vincui Kudirkai iš tolo redaguot „Varpą“ sunkoka, kad jam padėt maskviečiai nusiuntė į Tilžę vieną savo kolegą. Tai padaryt pasisekė dėl to kolegos nelaimės. Sykį nuėjęs į pirtį, atsitūpęs vonioj (tynėj), buvo jis persipjovęs rankos veną, pasiryžęs nusižudyt, bet pasigailėjęs gyvenimo, pašaukęs tarnautoją ir buvo gydytojo išgelbėtas. Tęst studijų universitete nebegalėjęs ir nebenorėjęs.

Pats vikaras Šiaučiūnas pasisakė skaitąs tiek „Ažvalgą“, tiek „Varpą“, pažįstąs knygnešį Bieliaką-Bielinį. Apie savo veiklą mažai tekalbėjo, gal dėl savo kuklumo, o gal dėl atsargumo. Vis dėlto įsigijau aš tokį bičiulį, su kuriuo draugavau iki jo gyvos galvos.

Universitete – paskutiniai metai. Susidraugavau su kolega Puišiu. Mudu teisininkai, abudu vieno kurso, abiejų laukia valstybiniai egzaminai, abudu susirūpinę savo silpna sveikata. Abudu jaučiame: sunkus prisirengimas egzaminams gresia mūsų sveikatai. Dar per Užgavėnes tarėmės: ar šiemet pavasarį, ar kitais metais laikyt šiuos egzaminus? Universiteto taisyklės leidžia tat pasirinkt. Puišys pasisakė: viena aplinkybė spiria jį pasiskubint. Jis prisipažino: pernai vasarą guvernieriavęs Užnemuny, turtingos giminės, vaito (kaunietiškai – valsčiaus staršinos – viršaičio) šeimoj. Ten jam, kaip ir Adomo Mickevičiaus poemos didvyriui Ponui Tadui, likimo buvo lemta susipainiot su vaito seseria ir tučtuojau įsimylėt į dukrą gražuolę,

kuri atsirado išėjus gimnazijos klases. Šiai jis pasižadėjęs po valstybinių egzaminų advokataut ir ją vest. Tai jis pasiryžo per gavėnią, klausydams profesorių paskaitų priešpiet, vakarais kartot pirmiau išklausytus dalykus egzaminams. Kai po Velykų prasidėjo valstybiniai egzaminai, Puišys atsidūrė ligoninėj.

Aš egzaminus atidėjau kitam pavasariui. Išvykdams į tėviškę aplankiau ligonį Puišį. Sirgo jis plaučių liga. Paklausiau: gal kam Lietuvoj pranešt apie jo sveikatą? Puišys susierzinęs prakošė pro dantis: „Nemanau mirt, tai nėr ko pranešinėt“. Likimas nemielaširdingas. Rudeniop išgirdau: vasarą Puišys miręs.

Prieš išvykdamas į tėviškę iš Petro Vileišio, mūsų mecenato, gavau 100 rublių. Jis patarė iš rusų kalbos išverst į lietuviškąją Aleksandro II įstatymą – Civilinį procesą. Pirmąją to proceso dalį, apie taikos teisėjų darbą, išverčiau jau Diržiuose. Deja, mūsų, Žeimelio apylinkės – pakuršės lietuvių kalba, galima sakyt, beveik žargonas. Žeimeliečiai, pavyzdžiui, sako: viošt suriošt pu tvor pakiošt (višta surišta po tvora pakišta). Arba: kuniogė Lionkavo.. žmogos vaikė Rygo... Moje pu peliočki (kunigai Linkuvoj... žmogaus vaikai Rygoj... Motina po krosnimi...). Adomas Sketeris, praktikavęs Žeimely daktaras, šiek tiek paskaitęs mano vertimą, įvertino neigiamai. Jo tėviškė tolėliau nuo pakuršės, prie Joniškėlio, Švobiškio evengelikų parapijoj. Jų tarmė grynesnė. Reikia, girdi, laikytis „Varpo“ kalbos.

Lankau Jablonskius Mintaujoj

Dr. Sketeris pasiūlė man ir uždarbį. Jis draugavo su Žeimelio liuteronų pastorium Šulcu. Šio brolis, Latvijos Jecavos bažnytdvario pastorius, esąs reikalingas guvernieriaus savo vaikams. Žeimelietis pastorius su žmona nuvežė savo puskarietėj dr. Sketerį ir mane į Jecavą, į brolio šeimyninį pokylį. Ten susitarta.

Iki to laiko jecaviečio pastoriaus du berniukai buvo ruošiami į vokišką gimnaziją. Tuomet Priebaltijos trijose gubernijose – Kurliandijoj (centras Mintauja), Livliandijoj (centras Ryga), Estliandijoj (centras Revelis-Talinas) visose įstaigose ir mokyklose viešpatavo vokiečių kalba. Tada caro valdžia įvykdė administracinę reformą ir visur įvedė rusų kalbą. Tai dabar berniukus reikėjo prirengt į reformuotą rusišką gimnaziją. Po trijų dienų padirbėjęs pasakiau pastoriui, kad abudu berniukus tegalėsiu prirengt tik į antrą klasę, ne į trečią, kaip šis norėjo.

Pastorato rūmai – 13 kambarių apačioj. Mane su mokiniais patalpi-

no ant aukšto, vienam erdviam kambary. Čia ir mūsų miegamasis, taip ir klasė. Mokymo valandos – nuo 8 val. ryto iki 1 val. šiokiomis dienomis. Daugiau aš laisvas savo egzaminams ruoštis.

Jecavos liuteronų šventykla, latviškai baznica, vokiškai Kirche – prie pat grafo Pahleno dvaro parko. Ant parko vartų lentelėj buvo vokiškai įrašyta: „Pašaliniams asmenims įeiti draudžiama“. Grafo tėvas vokietis, rusų generolas, malšino lenkmečio sukilėlius mūsų krašte. Jo sūnus dabar vedęs rusę. Ši rūpinosi rusiška reforma.

Man čia guvernieriaujant dvare atsirado naujas urėdas rusas. Šis padarė vizitus Jecavos ponams: vokiečiui daktarui, vaistininkui, rusui taikos teisėjui (mirovoj sudja), pašto viršininkui, na, ir pastoriui. Paskiau tas urėdas asmeniškai pas save įkurtuvių pasikvietė ir pastorių, taip ir mane. Nei pastorius, nei jo žmona, nei pilnametė dukra įkurtuvėse nedalyvavo. Tai ir man nepatogu buvo dalyvaut. Grafo vaikų guvernierius rusas, toks pat, kaip ir aš, abiturientas, pasakė: grafienė išsitarusi, jog jai pastorius – lyg bielmo v glazu (giedravalkis aky). Čia abiturientas įkaušęs dainuodavo: „Krambambuli paliko mums tėvai gert vyną – gėralą mieliausią“...

Latvių kaimiečių mokykla rengė pievoj viešą „Zalumų“ balių. Daug kaimiečių latvių prigūžėjo. Latviškai padainavo choras. Šiaip šokta. Nei pastoriaus šeimos, nei ponų vokiečių nė vieno nemačiau. Darbininkai susirinkdavo į vakaruškas ir pastoriaus klojime pašokt, padainuot.

Netikėtai vieną pavakarį dviračiu atjojo Antanas Kriščiukaitis iš Mintaujos, iš užu 32 varstų, manęs aplankyt. Pastorate jis buvo priimtas kaip svečias. Pasipasakojo jis ten tarnaująs apygardos teisme kandidatu; ten ir Motiejus Lozoraitis tarnavęs, taip pat teismo kandidatu, bet, perėjęs pas vokietį advokatą, tapo tikru padėjėju, nes tas pasiūlęs jam dvigubą kandidato algą. Juodu mane Jecavoj esant sužinoję iš Jono Jablonskio, kuriam pranešęs jo svainis daktaras Sketeris.

Su mokytoju Jablonskiu jau buvau susipažinęs dar pernai vasarą. Per Škaplierną Linkuvoj atsitiktinai susipažinau su Rusijoj tarnavusiu taikos teisėju Juodinskiu, atostogavusiu savo Švobiškio dvare. Šis pasikvietė, parsivežė mane į tą dvarą. Linksmintasi – šokta, dainuota per visą naktį. Pirmą kartą pažinau, kokie mūsų broliai lietuviai – evangelikai, vadinami paprastai kalvinais – bambizais. Kitą dieną po pietų iš gretimo kaimo atvyko Jablonskis su savo poniute Konstancija Sketeryte ir su jos giminaite panele Ievute, atvažiavusia iš Rygos, kur ji buvo auklėjama tetos, mūro namų savininkės ir restorano laikytojos. Trečią dieną drauge su Juodinskiais, be teisėjo, dar du studentai ir gimnazistė – tai jo broliai, sesutė Elzė ir aš,

– atsipagiriojome tam kaime, Jablonskienės tėviškėj.

Dabar Kriščiukaitis pasakė, kad Jablonskis kviečiąs mane jį aplankyt, kai būsią greta dvi dieni švenčių. Praslinkus savaitei paprašiau pastoriaus – gal galėtų man duot arklį nuvykt į Mintaują. Anas atsakė negalįs, nes arkliai nuvargę. Šeštadienį popiet tučtuoj iššengiau vieškeliu, vaikų pusvarstį palydėtas. Diena buvo graži, bet pasirodė juodas debesis ir... Sušlapęs, purvinomis kojomis (batais) įsibroviau į Jablonskio butą apie 9 val. vakaro. Meilios ponios Konstancijos dėka visiems pasirodžiau švarus ir sausais drabužiais.

Čia radau svečių: Lozoraitį su savo estetinga ponia, Praną Mašiotą taip pat su efektinga ponia šalia grakščios Jablonskienės, dar nepažįstamą man žemaitį bajorą, aušrininką Davainį-Silvestravičių be žmonos, kuri su juo gyveno Mintaujoj, na, žinoma, ir Kriščiukaitį, ir jau matytas gimnazistes: Marytę Jablonskytę bei Elzę Juodinskaitę ir nepažįstamą Miliutę Brazdžiūtę, – visas tris gražuoles.

Jablonskis paskaitė savo straipsnį, parašytą „Varpui“. Dėl to straipsnio padiskutuota-pasvarstyta, pasigirčyta ramiai. Davainis paminėjo bekylančias literatūros žvaigždes – Šatrijos Raganą, Lazdynų Pelėdą, o Jablonskis – dar Žemaitę. Visos trys rašančios ne tik apie tautinius, bet ir socialinius, visuomenės nelygybės reiškinius. Tatai padarė nemažą įspūdį visam mūsų tuzinui, ypač gražiosios lyties atstovėms – trims mūsų poniutėms ir trims panelėms. Kukli vakarienė praslinko labai linksmai. Kitą dieną Jablonskių pora ir aš taip pat maloniai pietavome pas Lozoraičius. Vakare, 10 val., grįžau pėsčias namo, į Jecavą.

Jecavoj pasisvečiuot beveik neteko. Tik sykį vokietis daktaras, sutikęs mane su grafų abiturientu, parsivedė pas save, pamylėjo užkandžiais ir alumi. Abiturientas padainavo savo „Krambambuli“. Pasilinksminau jauno vargonininko vestuvėse. Jaunieji sužieduoti – septynerius metus iki vestuvių iškentėjo, išdžiūvo. Nes turėjo laukt tol, kol jaunikis gavo vargonininko tarnybą. Toks vokiečių paprotys.

Taikos teisėjas rusas Vencennoscevas leido man jo kanceliarijoje, latvio sekretoriaus akivaizdoj, skaityt sprendžiamas bylas. Buvo jo išspręsta viena byla: apie ją rašė laikraščiuose. Caro valdžia iš Latvijos išvežė, bene į Viatkos ar Permės guberniją, 300 latvių žemdirbių savanorių įkurt pavyzdingų ūkių. Vienas jų buvo įskųstas pavogęs kirvį; ir buvo per kalėjimus iš Permės pristatytas į Latviją, į teismą, ir išteisintas. Teisingumo ministerio baramas Vencennoscevas atsikirto: „Ištaisykit įstatymą“.

Baigiamieji egzaminai Maskvos universitete

Pavasaris. Atvykstu į Maskvą, tiesiog į kolegos Gaidemavičiaus butą. Tą dieną jis su žmona kaip tik kraustėsi vasarot į kaimą, prie geležinkelio stotelės, 20 viorstų nuo Maskvos. Ten jis išsinuomojęs du namuku, pastatytu vasarotojams. Jų viename – kambariukas su virtuvėle – telpa jis pats su pačia, kitame – tik vienas kambariukas – patalpina be manęs dar du studentu abiturientu, rusą ir žydą. Mes trys ir Gaidemavičius čia turime ruoštis valstybiniams egzaminams.

Gaidemavičius – mano gimnazijos draugas. Jo tėvai Šiauliuose laikė bendrabutį gimnazistams. Dvejus metus tam bendrabuty išsilaikiau ir aš, metus – kaip eilinis gimnazistas, už 100 rublių atlyginimo, ir antrus – kaip bendrabučio viršininkas, gimnazijos direktoriaus paskirtas, be atlyginimo. Vieną vasarą, kai abudu buvova studentai, Gaidemavičius pėsčias buvo atžygiavęs pas mane į Diržius. Tokie geri buvo mudviejų santykiai.

Maskvos universitete taip pat draugavome. Lietuvių studentų slaptam rately pradžioj jis nedalyvavo. Gal dėl to, kad jis bajoras, lenkiškos šeimos auklėtinis. Jisai buvo susitaręs su trimis studentais, rusais iš Permės ir kitų Rusijos pakraščių gubernijų, naująją rusų literatūrą studijuot. Tuomet Šiaulių gimnazijoj ji buvo dėstoma tiktai iki Turgenevo. Gaidemavičiaus kviečiamas ir aš apie metus, dusyk per mėnesį, su jais kiekvienas iš eilės rašėm ir skaitėm kitiems savo straipsnius. Vieną kartą į penkiukės susirinkimą Gaidemavičius atvedė ponią. Po to susirinkimai nutrūko.

Sykį atėjęs pas mane Gaidemavičius iškėlė klausimą, ar pravartu studentui vest. Priminiau jam XVIII a. rusų rašytojo Fonvyzino komediją „Niedoroslj“ (Neužauga), kur pašiepiamas jaunuolis, pareiškęs: „Ne choču učitsia, choču ženitsia (nenoriu mokytis, noriu vesti)“. Vis dėlto Gaidemavičius ėmė įrodinėt, kad vedybos studentui labai sveikas ir naudingas dalykas. „Ko tau tat taip parūpo?“ – paklausiau aš jo. O jis man: „Atėjau kviesti tave į savo vestuves“. Ir teko man drauge su kitu studentu atlikt šaferio-pabernio pareigas, žinoma, su pamergėmis ir kiaurą naktelę jaunosios mažyčiam butely studentiškai su jaunąja pora paūžt.

Jaunoji, žinoma, buvo ana ponia, dar jauna. Ji, girdi, švedė, surusėjusi, pravoslavė. Ji vertėsi pamokomis. Ir Gaidemavičius buvo lietuvio laikomoj privatinėj mokykloj gavęs dėstyt anglų kalbą. Tam reikalui jis pats prieš tai anglų kalbos tesimokė porą metų. Šiaulių gimnazijoj ta kalba nebuvo dėstoma.

Su žydu ir rusu susitarėm laikytis tvarkos. Kasdien keltis 6 val. ryto,

skaityt turimas profesorių remingtonu pagamintas paskaitas. 9 val. pusryčiaut. 10 val. vėl sėst skaityt. Po vidurdienio, 2 val., pietaut, pailsėt. 5 val. vėl imt skaityt. 8 val. vakarieniaut. 10 val. vakaro gult miegot.

Egzaminai tęsiasi apie mėnesį, paskirti taip, kad prieš kiekvieno dalyko egzaminą abiturientui duodama dvi, tris arba keturias dienas pakartot praeitą kursą. Vieną dieną Gaidemavičius išvažiavo su reikalais į Maskvą, o mano abu draugai kažkur išėjo. Gaidemavičių tarnaitė atėjo pas mane ir tarė: ponia liepus manęs paprašyt pinigų, neturinti kuo krautuvėlėj nusipirk kas reikia pietums. Tada supratau, kokia sunki Gaidemavičių būklė. Dar iš Jecavos Gaidemavičiaus laiškeliu prašomas buvau jam išsiuntęs 30 rublių. Už tuos pinigėlius jis žadėjo mane išmaitinti per egzaminus.

Vakare Gaidemavičius sugrįžo su keliais ryšuliais. Kitą dieną iš Maskvos atvažiavo gražiai pasirėdžiusios ponia su panele, taip pat su ryšuliais. Tai buvo, kaip paaiškėjo, vadinama mecenatė su dukruže, į kurias Gaidemavičius vakar dieną kreipėsi. Tai jiedvi čia įsitikino, kokia varginga abiturientų būklė ir jį aprūpino maistu ir pinigais.

Nuo gegužės mėnesio pradžios kaime prisirinko daug įvairių vasarotojų. Vakarais, temstant, kaimiečių jaunimas linksminosi, vaikščiodami po kaimą ir dainuodami savo dainuškas. Kas vakarą skambėjo ypatinga daina: „Čudnyj mesiac plyviot nad rekoju. Vsio objato nočnoj tjmoj. Ničego mnie na sviete nenado, toljko videtj tebia, milyj moj“... Sulietuvinus: „Nuostabus upe plaukia mėnulis. Viskas glūdi nakties tylumoj. Man pasauly ničnieko nereikia, tik regėt tave, mano mielas...“ Tokių dainelių liūliuojami mes trys draugai ir užmigdavome.

Sykį mums trims jau atsigulus atgūžėjo draugo ruso trys linksmi kolegos su kursiste – su buterbrodais ir buteliukais. Kursistės dėdė mirdams palikęs jai 40 000 rublių kapitalo banke. Iš to liūdesio ar džiaugsmo kursistė su bičiuliais kelinta diena jau ūžianti. Kolega rusas, aišku, šoko iš patalo tokių svečių priimt. Mūsų kambariuke prasidėjo puota. Svečiai ėmė kviest ir gulinčius iš užu širmų – tiek žydą, tiek mane. Nenoromis žydas prisidėjo prie kompanijos. Aš padėkojęs atsisakiau, teisindamasis, kad rytojaus dieną turiu laikyt egzaminą. Egzaminuojamųjų buvo daug. Abiturientai buvo egzaminuojami iš kiekvieno dalyko ne visi vieną dieną, o būreliais. Ištuštinę buteliukus svečiai su mano draugais – rusu ir žydu – išnyko. Tuomet aš tik užmigau. Kuomet abudu draugai grįžo, saulutė jau tekėjo. Prastai miegota naktis. Mano galva tokia sunki, lyg ją spaustų, veržtų koks svorio pūdas (16 kg.).

Erdvi auditorija. Prie priešakinės sienos ne vienas, o trys stalai. Prie kiekvieno sėdi po tris profesorius ar docentus. Jų užpakaly staliuks, prie

šio aukštas, iš Peterburgo komandiruotas profesorius egzaminų tvarkyt. Jis arba pasėdi, arba pavaikščioja, prieina prie vieno, prie kito anų trijų stalų. Vadinasi, egzaminatorius prižiūri, kontroliuoja. Studentai susiglaudę suoluose priešpriešiais.

Tų trijų komisijų pirmininkai iššaukia pavardėmis po vieną studentą, liepia jų kiekvienam iš gulinčių ant stalo kortelių pasiimt vieną, atsisėst į pirmą suolą – prisimint atsakymus į klausimus, įrašytus kortelėje. Maždaug po 10 minučių pirmininkai vėl šaukia po vieną kitus studentus ir šiuos sutvarko taip, kaip tris pirmutinius, o šituos kviečia prie stalų egzaminuotis. Tokia tvarka paskiau šaukiami, kviečiami ir egzaminuojami visi abiturientai.

Savo ruožtu ištraukęs kortelę, atsisėdęs į pirmąjį suolą aš ėmiau skaityt 12 įrašytų klausimų ir sustingau... Negalėjau prisimint reikiamo atsakymo nei į pirmą, nei į antrą, nei į trečią klausimą. Atsiminiau iš visų tik į tris klausimus. Galvoje lyg kas ūžė. Dingtelėjo mintis: nenusimink ir pikčiausiu atsitikimu! Iš naujo ėmiau skaityt klausimus. Prisiminiau dar penkis klausimus. Šiek tiek nusiraminau. Trečią kartą skaitydams atsiminiau atsakymus į visus kitus klausimus, išskyrus septintąjį. Neprisiminęs atsakymo į šį klausimą nuėjau pakviestas egzaminuotis. Drąsiai ėmiau pasakot, peršokęs septintąjį klausimą, tęsiau pasakojimą į aštuntąjį klausimą. Komisijos pirmininkas mane sustabdė, paklausė apie septintąjį klausimą tik ne tais, kaip kortelėj parašyta, žodžiais, bet kitaip. Staiga atsiminiau ir teisingai atsakiau ir į tą, ir į kitus klausimus.

Studentų abiturientų atsakymai buvo vertinami trejopai: gerai, patenkinamai, nepatenkinamai. Išklausęs mane pirmininkas kreipėsi į kairę ir į dešinę, į savo kolegas; tie tarstelėjo, ir pirmininkas man balsiai tarė: „Gerai“. Maždaug panašiai išlaikiau visus egzaminus.

Senėliau, kas egzaminus išlaikydavo patenkinamai, tų diplomuose įrašydavo: „deistvitelnyj student“, o kas gerai, tituluodavo „kandidat prav“. Dabar teisių kandidato vietoj rašydavo jau: pirmojo laipsnio, o tikrojo studento vietoj – antrojo laipsnio. Tai aš gavau I laipsnio.

Gaidemavičius, besirūpindamas šeima, nesugebėjo šį kartą išlaikyt. Draugai – rusas ir žydas išlaikė.

Grįžęs į Jecavą radau savo mokinius laimingai priimtus į antrąją gimnazijos klasę. Kad jiedviem gimnazijoj gerai sektųsi mokslas, turėjau per vasarą, pastoriui pageidaujant, dar pamokyt.

Rudeniop, gavęs iš taikos teisėjo Vencennoscevo rekomenduojamą liudijimą, kad aš praktikavęs jo kanceliarijoj, išvykau iš Jecavos tarnaut teismo kandidatu.

LIETUVIŠKOSIOS VEIKLOS SŪKURYJE MINTAUJOJE

Teismo kandidatas Mintaujoj

Buvau sumanęs stoti į Rygos apygardos teismą kandidataut. Rygos miestas daug didesnis ir gražesnis negu Mintauja. Ryga – prie didelės, plačios Dauguvos upės, o Mintauja – prie daug mažesnės upės, vadinamos vokiškai Aa, latviškai Lielupe. Mane viliojo didingo Rygos miesto naujoji dalis, jos puikūs pastatai, skverai, bulvarai ir dar viena aplinkybė. Mat Mašiotui, lyg kibirkštis gaisrui, aš buvau įpiršęs jo pačiutę. Sykį Linkuvos miestely, kur mano pusbrolis Vitolis Požela buvo įsisteigęs naują vaistinę, vasarą, man dar studentaujant, atsitiktinai buvome susirinkę: Rygos politechnikumo studentas Karolis Januškevičius, šio svečias Mašiotas, jau Rygos realinės mokyklos mokytojas, dar Karpio dvarų įgaliotinis Landsbergis-Žemkalnis, na, ir aš. Mašiotui rūpėjo vedybos; ieškojo jis inteligentės lietuvaitės. Paminėjau aš dvi: Marytę Prakaitytę, Peterburgo mergaičių Medicinos kursų studentę. Tuomet ji su tėvais gyveno Šiauliuose. Antrą – Marytę Jasenskaitę, kurios tėvas bajoras už kelių viorstų nuo mūsų Diržių kaimo nuomininkavo viename Karpio dvare.

„Jeigu šita, – šūktelėjo Landsbergis, – tuoj galiu pripiršt“. Jis pasiūlė mums visiems drauge į tą dvarą nuvykt. Pirma jis vienas nuvažiuosiąs, perspėsiąs, o paskui mus visus nuvešiąs. Pasakyta, padaryta. To dvaro rūmai seni, mediniai, lyg į žemę įdubę. Į juos mes, svečiai, nė nebuvom įžengę. Pasitiko mus ponai Jasenskiai prieš tuos irstančius rūmus aikštelėj, skverely. Stalas, kėdės, suoleliai. Oras gražus. Saulutė šviečia, šildo. Netrukus atsirado panelė, žinoma, kukliai pasipuošus. Na, ir vaišino čia linksmai ir skaniai... Kitą pavasarį Mašiotas ją vedė. Vestuvėse man neteko dalyvaut. Pasveikinau jaunąją porą tiktai rudeniop Jablonskynėj, Mintaujoj, kai apsilankiau iš Jecavos. Ir dėl šitos aplinkybės Ryga man buvo patraukli. Tačiau pakeliui į Rygą Jonas Jablonskis man pasiūlė kandidataut Mintaujoj. Čia arčiau prie Lietuvos. Nuo Mintaujos iki Lietuvos sienos – 5 mylios, o nuo sienos iki Diržių kaimo – dvi myli. O nuo Rygos iki mano tėviškės –12 mylių. Žeimelio valsčiaus, kaip ir gretimų Linkuvos, Pašvitinio, Vaškų, net Joniškėlio valsčių, ūkininkai vežioja javus parduot, zuperio, geležies ir kitko nusipirkt keliauja ne į savo apskrities miestus – ne į Panevėžį, ne į

Šiaulius, – o į Mintaują. Mintaujos berniukų gimnazijoj daugiau negu trečdalis mokinių gimnazistų – lietuviai. Dėl to mums pravartu burtis labiau Mintaujoj, – įkalbinėjo Jablonskis.

Be to, Jablonskis pasiūlė man apsigyvent jo bute. Dabar jis buvo nusisamdęs vienuose namuose du butu. Apačioj, pusėj namų – trijų kambarių su virtuve bute – bendrabutis jo priimtiems Lietuvos dvarininkų vaikams gimnazistams laikyt. Antrame aukšte – šešių kambarių butas jo šeimai, kur vienam kambary tilpo jo sesutė Marytė ir Elzytė Juodinskaitė, o paskiau ir Krinčino dvaro barono našlio Šilingo duktė Celina, paprastai vadinama baronese Cile.

Taip maloniai kviečiamas pasilikau aš čia. Mane Jablonskis patalpino apačioj, mažam kambarėly, o dviejuose erdviuose kambariuose už prideramą atlyginimą įsitaisė keturi žemutinių klasių gimnazistai. Jiems prižiūrėt ir padėt pamokų išmokt – penktos-šeštos klasės gimnazistas Šlapelis be atlyginimo, už išlaikymą.

Abiejų butų dideli ir maži – visi pusryčiaudavome, pietaudavome, vakarieniaudavome drauge – antrajame aukšte, valgomajam kambary, prie vieno stalo. Po pietų laisvą laiką paprastai praleisdavom salione. Vakarais kai kada poniutė Jablonskienė pianinu paskambindavo. Pats Jablonskis savo kabinete amžinai knisdavosi knygose, raštuose. Kartais vikri Cilė pralinksmindavo savo dviprasmiškom dainuškėlėm:

Ein davatkos į Krinčiną čud-ra-la-la, čud-ra, čud-ra,
Drožia skersai per beržyną čud-ra-la-la, čud-ra,
Pasiraito sijonėlius čud-ra-la-la, čud-ra, čud-ra,
Pasidairo bernužėlių čud-ra-la-la, čud-ra...

Žinojau iš taikos teisėjo Vensennoscevo, kad jis draugavo su Mintaujos apygardos teismo vicepirmininku rusu Kriukovu. Tai kreipiausi į šį. Tas liepė paduot prašymą pirmininkui vokiečiui Fon Klugenui. Šitas paskyrė mane kandidataut vicepirmininko Kriukovo, kurs vadovavo teismo civiliniam skyriui, žinioj. Čia mane pavedė šio skyriaus kanceliarijos viršininkui-sekretoriui, suvokietėjusiam latviui Jurgensui. Tiesioginėj savo žinioj sekretorius Jurgensas savo kambary laikė registratorių ateinantiems ir išsiunčiamiems raštams suregistruot ir kitam kambary – remingtonininką mašinėle ilgiems raštams spausdinti, – taip ir du sekretoriaus padėjėjus, kurie trečiam erdviam kambary, kiekvienas prie atskiro ilgo stalo, dirbo drauge su raštininkais. Jų visų algos: jaunesniojo raštininko – 15 rublių per

mėnesį, vyresniojo – 20 rublių, sekretoriaus padėjėjo – 50 rublių ir sekretoriaus – 100 rublių.

Bylos spintose sudėtos gulsčiai viena ant kitos, krūvelėmis ant lentynų, tam tikruose narveliuose. Jeigu spintoj 6 lentynos, jeigu ant kiekvienos po 6 narvelius, tai bylos paskirstytos bent į 30 įvairiai surūšiuotų būrelių, paliekant kelis atsarginius tuščius narvelius ypatingai storoms byloms. Į spintas, į narvelius dokumentus deda ir išiminėja tiktai sekretoriaus padėjėjas. Šio kišenėj – spintų rakteliai. Jisai ir atsako, kad bylos, jų raštai nepražūtų ir būtų tvarkingai savo vietoj. Pavesdams bylas susiūt arba ką parašyt, nurašyt, pats duoda raštininkams reikiamą bylą arba rašinį ir prižiūri, kad būtų laiku grąžinta.

Sekretoriaus kambarys skersai barjeru padalintas į dvi dalis. Nuo įeinamų iš koridoriaus durų iki barjero – vieta prašytojams, o už barjero – sekretoriaus stalas, tolėliau – registratorius. Prašytojai kalbėtis tegali tik su sekretorium. Į kitus kanceliarijos kambarius publika neturi teisės įeit. Tik advokatams leidžiama ten įžengt ir iš sekretoriaus padėjėjų gaut susiūtas bylas, jas išsinešt į advokatų kambarį ir skaityt, na, ir grąžint.

Civilinio skyriaus teismo posėdžiai vyksta du kartu per savaitę, antradieniais ir penktadieniais. Į šio skyriaus teismo salę publika įleidžiama iš koridoriaus, o teisėjas, pirmininkaujantis Kriukovas su dviem kolegomis – į salę įeina per kanceliarijos kambarius, per jiems paskirtą pasitarimo kambarį. Savo kasdienius darbo kambarius šie trys teisėjai turi antroj koridoriaus pusėj, prieš sekretoriaus kambarį, – kambarys dviejų teisėjų, į kurį publika neturi teisės įeit; be to, čia dar ir vicepirmininko Kriukovo kabinetas. Prašytojus priiminėja tik šis, jeigu jie nepasitenkina sekretoriaus paaiškinimu.

Koridoriaus gale, už teismo salės, kur pro didžiąsias duris įeinama į teismo pastatą, tučtuojau prie salės – teismo kasos kambarys. Kasininkas iš prašytojų priiminėja mokesčius civilinėms byloms vesti. Be to, bylose nelaikoma bylininkų dokumentų – vekselių, sutarčių... Šiuos dokumentus sekretorių padėjėjai atiduoda saugot kasininkui, iš kurio jie gauna kviteles, kurias įkiša į bylas, į jose įsiūtus vokus. Kai byla sprendžiama teismo salėj, tie dokumentai paimami iš kasos ir dedami į bylas, kurios atiduodamos teisėjams į rankas skaityt.

Teismo posėdžiuose sekretoriauja dažniausiai sekretoriaus padėjėjai, tik sprendžiant svarbesnes, sudėtingesnes bylas tesekretoriauja pats sekretorius. Kai kada sekretoriauja ir teismo kandidatai.

Panašiai sutvarkytas ir Apygardos teismo Baudžiamasis-kriminali-

nis skyrius. Šio patalpa – kitam koridoriuj, kuris perpendikuliariai – statmenai įsispyręs į pirmąjį koridorių. Ten vadovauja pats pirmininkas Klugenas. Šitaip sutvarkytas iš vokiečių teismo reformuotas rusiškas teismas – ir teismo patalpos, ir darbas gana patogiai. Net patogumo kabinetėliai, be kurių kasdien negali apsieit kiekvienas žmogus, čia buvo įtaisyti tučtuojau prie didžiųjų durų, prieš kasos kambarį, antroj koridoriaus pusėj. Jais naudotis galėjo ne vien tarnautojai, bet ir publika.

Visas apygardos teismas tilpo lyg antram aukšte, vienoj didelio mūrinio korpuso pusėj. Tai buvo užpakalinis prieš porą šimtų metų buvusios Kurliandijos hercogystės pilies pastatas. Priešaky jo ir šonuose tūnojo tokie trys korpusai. Priešakiniam korpuse, antrajam aukšte, dešinėj pusėj, nūn gyveno Kuržemės gubernatorius, o kairėj pusėj buvo laikomi imperatorskije pokoji (imperatoriškosios menės). Ten kadaise viešpatavo, girdi, hercogienė Ona, Rusijos Petro Didžiojo brolio Jono duktė, kuri, Petrui II mirus, 1730 m. buvo pakviesta į Rusijos imperatoriaus sostą ir Peterburge 10 metų viešpatavo. Tie kambariai buvo tebelaikomi priimt imperatorių, jeigu šis aplankytų Mintaują. Kituose korpusuose ir kituose aukštuose dabar tilpo visos gubernijos įstaigos. Šitie pilies rūmai miesto pakrašty glūdėjo prie Lielupės kairiojo kranto, prieš žaliuojantį parką, atvirą visiem takeliais pasivaikščiot, suoleliuose pasėdėt, grynu oru pakvėpuot.

Civiliniam skyriuj teismo kandidatas, nustatyta, turi praktikuot 6 mėnesius. Pirmiausia kanceliarijos darbas. Pradėt lyg nuo abėcėlės. Rašyt raginimai bylininkams į posėdį atvykt, gamint lydimieji raštai, skelbimai ir t.t. Susipažint su bylų eiga, tiek ginčų bylų, tiek apsaugos bylų, sekretoriaut ir posėdžių protokolus surašyt. Paskiau vicepirmininkas Kriukovas pavedė man atlikinėt jo darbo dalį. Mat išsprendę bylą teisėjai rašo trumpą rezoliuciją, sakysim, priteist iš vieno kitam asmeniui tiek ir tiek skolos mokėt arba tiek ir tiek iš paveldėjusio palikimą brolio priteist seseriai dalies. Po to vienas teisėjas turi parašyt ilgesnį rašinį, kodėl teismas taip bylą išsprendė. Tai šitokį darbą vicepirmininkas pasiūlė man – jo apsaugos bylose rašytinių nutarimų sumetimus parašyt. Tai gerai.

Maniau, gausiu atlyginimą. Mintaujos apygardos teismui valdžios buvo paskirta dviem teismo kandidatams mokėt kas mėnesį po 50 rublių. Kai vienas kandidatas išvyko į aukštesnę vietą kitur, jo laisvą algą pirmininkas Klugenas paskyrė naujam, vėliau už mane atvykusiam iš Peterburgo rusui kandidatui. Čia pajutau skriaudą ir bėdą: iš ko pragyvent? Mano laimė, Jablonskis nuramino: gyvenk pas mane skolon iki geresnių dienų.

Jis pats, jo žodžiais, tokio vargo patyręs. Išėjęs istorinį-filologinį fa-

kultetą Jablonskis norėjęs tarnaut Lietuvoj. Suvalkų gubernijoj, kaip ir Lenkijos gubernijose, lietuviai dar buvo priimami į valstybinę tarnybą. Tačiau mokytojo vietos jis negavęs. Turėjęs stot raštininku į Taikos teismo suvažiavimų kanceliariją. Tik to suvažiavimo pirmininkas rekomendavęs jį savo bičiuliui, Rygos mokslo apygardos globėjui (rus. popačitel). Tas pradžioj priėmęs į savo kanceliariją. Globėjas liepęs pasirengt išlaikyt papildomus egzaminus. Vadinasi, Jablonskio antrojo laipsnio diplomą pakeist pirmojo laipsnio diplomu. Tik po to Jablonskis, išlaikęs Maskvoj papildomus egzaminus, tebuvęs paskirtas mokytoju į Mintaujos gimnaziją.

Be to, Jablonskis parūpino man ir uždarbį. Mintaujoj, privatinėj, reformuotoj iš vokiškos į rusišką, mokykloj atiteko man kasdien nuo 8 iki 9 val. dėstyt aritmetikos pamoką už 15 rublių mėnesinio atlyginimo. Apygardos teisme dirbama nuo 9 ryto iki 3 val. po vidurdienio. Taip ištarnavau civiliniam skyriuj 6 mėnesius ir 4 mėnesius pas Mintaujos teismo tardytoją bepraktikuodamas.

Pradžioj Jablonskis savo kabinete supažindino mane su gimnazistu Kvedaru. Šis – slapto trijų aukštesnių klasių gimnazistų lietuvių ratelio „Kūdikis“ pirmininkas. Iki šių akademinių metų tam „Kūdikio“ rately pirmininkavęs Avižonis, o dar pirmiau – Gaidelionis, ratelio įsteigėjas. Nūn gimnazijoj mokėsi knygnešio Bieliako-Bielinio sūnus. Per šį Bielinuką „Kūdikio“ ratelis gaudavęs Tilžės „Varpą“ bei „Ūkininką“.

Jablonskio kabinete stovėjo spinta su rusų beletristika: Puškino, Lermontovo, Nekrasovo, Turgenevo, Ostrovskio, Tolstojaus ir kitų veikalai. Jablonskis parodė man, kaip dalint tas knygas „Kūdikio“ nariams skaityt. Reformuota rusiška gimnazija nedaug tų veikalų egzempliorių teturėjo ir negalėjo patenkinti visų savo auklėtinių. Mūsiškiai noriai naudojosi šiuo Jablonskio knygynėliu. Tada pastebėjau, kad dažniau ir vis po dvi knygas imdavo gimnazistas Antanas Smetona.

Stebėjaus, kodėl atsirado čia, pas Jablonskį, baronesė Cilė. Patyriau, kad jos tėvas, valdydamas Lietuvoj Krinčino dvarą ir netoli nuo jo du palivarkus, gyvenęs per laisvai. Kas subatą važinėdavęs į vieną palivarką, į pirtį, ir ten nakvodavęs, pirtininkės prižiūrimas. Dėl tokios ar kitokios priežasties Cilė, pilnametė panelė, nesugyvenus su tėvu ir atvykus pas Jablonskienę, kaip gimnazijos draugę, Mintaujoj pasirūpino darbo. Atsirado vokietis, kuris pakvietė ją jam po pietų paskaityt vokiečių rašytojų romanų. Tuo ji buvo patenkinta. Sykį, sugrįžusi iš jo, Cilė pasakė: daugiau pas jį nebeisianti. Ir iš tikrųjų nebevaikščiojo.

Pas Lozoraičius apsigyveno žmonos pusseserė, atvažiavusi iš Suval-

kijos, iš Marijampolės miesto, taip pat pilnametė panelė. Šalia elegantės gražuolės Lozoraitienės pusseserė atrodė visai neįdomi panelė, dar tyli, susičiaupusi.

Kandidatas Kriščiukaitis buvo komandiruojamas iš Mintaujos į apskričių miestus teismo tardytojams padėt arba juos pavaduot. Atlikęs ten paskirtą darbą jis grįždavo į Mintaują.

Sykį tyčia ar netyčia, sekmadienį vakare, Jablonskynėj susirinko Lozoraičiai su savo viešnia ir Kriščiukaitis. Gimnazisčių nebuvo namie. Svečius Jablonskienė pavaišino popietine saldžia arbatėle su uogiene ne valgomajam kambary, bet salione. Aplink apskritą stalą gudri Lozoraitienė Kriščiukaitį pasodino vidury tarp savęs ir pusseserės. Cilė, atvira panelė, protestavo, kvietė jį sėstis tarp tos pusseserės ir jos, teisindamasi, kad kavalieriui reikia sėdėt tarp panelių. Kriščiukaitis – žmogus lėtas ir rimtas, sykį atsisėdęs, nebesijudino iš vietos. Į tą tarpą atsisėdo gražuolis Lozoraitis. Tada man teko laimėt vietą tarp juokdarės Cilės ir kukliosios Jablonskienės, o tarp šios ir Lozoraitienės įsispraudė Jablonskis.

Cicha woda brzegi rwie (tylus vanduo krantus ardo), – suskambėjo besišypsančios Lozoraitienės balsas. Tuo ji, lyg nesikreipdama, lyg atkreipdama Kriščiukaičio dėmesį į tylios jo kaimynės pavojų. Vikri Cilė tuoj atsiliepė: Dem Kuehnen gehoert die Welt (narsuoliai pilis paima). Jablonskis lyg abiem pritarė: lazda turi du galu. Lozoraitis lyg perspėjo: gera didvyriui, jeigu nepakliūva į Buridano asilo būklę, neįklimpsta tarp dviejų vienodų gražuolių. Ir aš įsikišau su savo dvylekiu: sveikinu Antaną, pergalės progai pasitaikius.„Bravo, bravo!“ – šūktelėjo Cilė, plodama delneliais. Kaip tik tuomet grįžo abi gimnazistės – Marytė ir Elzė. „Gal ir tave reikia pasveikint?“ – ramiai tarė Kriščiukaitis, į mane pažvelgęs. Visi ėmė kvatot.

Sykį vakare, prieblandoj, Jablonskio salione sėdžiu šalia pianino, prie sienos, kėdėj, susisielojęs savo apgailėtina kandidato išlaikytinio būkle. Iš mergaičių kambario tyliai įeina, sėdasi ant kanapos prie priešingos sienos vikrioji Cilė. Ji tyli ir aš, tebeslegiamas niūrių minčių, nieko nesakau. Nejauki tyla. Pagaliau Cilė kreipiasi į mane: „Papasakok, tamsta, kaip gyvuoja, veikia studentai lietuviai“. „Kuria prasme?“ – paklausiau aš. „Korporacijų, kaip Dorpato (Tartu) vokiškam universitete, niekur lietuviai studentai neturi“. „Norėčiau žinot, – pasakė Cilė, – ką jie daro lietuviškoj spaudoj?“ „Tatai ilga pasaka“, – atsakiau aš. „Na, tai papasakok nors trumpai“, – paprašė ji. „Tamsta jau žinai, – pradėjau aš, – kad „Aušrą“ įsteigė buvęs Maskvos universiteto studentas daktaras Jonas Basanavičius. Dar pirmiau Peterburgo studentas inžinierius Petras Vileišis buvo pradėjęs gamint

rankraščio laikraštėlį „Kalvis melagis“. Sugebėjo net, veikiant Muravjovo draudimui, išgaut cenzūros leidimą ir atspausdino lietuviškomis raidėmis lietuvišką apysakėlę „Joniukas ir Onutė“ ir dar dvi knygutes: „Jurgis Stefensonas“ ir „Pas mus ir kitur“. „Iš kur tamsta žinai?“ – paklausė Cilė.

1880 metais Šiauliuose, gimnazistų bendrabuty, direktoriaus paskirtas bendrabučiui viršininkas, kaip tik Petro Vileišio brolis Antanas, 8-tos klasės gimnazistas, man, 3-čios klasės mokiniui, įteikė perskaityt tas tris knygutes, kurios buvo atspausdintos 1877–1879 metais. Tas knygutes Antanas Vileišis, kaip mano motinos tolimas giminaitis, padovanojo man. Parsivežęs namo skaičiau jas ir savo tėvams. Tuo pat metu ir Basanavičius rūpinosi gaut cenzūros leidimą jo knygutei spausdint, bet neišgavo. Kiek vėlėliau Maskvoj įsikūrė slaptas studentų lietuvių ratelis. Tatai, girdi, šitaip atsitiko; dar pirmiau ten pradėjo veikt „Polskie kolo“, lenkų studentų ratas. Tai Lietuvos bajorų, dvarininkų sūnelių, organizacija, į ją priimdavę ir studentus lietuvius ūkininkaičius. Vienu metu tame „Kolo“ buvo tariamasi atspausdint, aišku, lenkišką dalykėlį ir išplatint savo krašte. Vienas studentas lietuvis ūkininkaitis pareiškęs, kad lenkiškos knygutės neturėsiąs progos platint, nes žmonės lietuviai jo apylinkėj nemoka lenkiškai kalbėt. Todėl jis pasiūlęs, kad toji knygutė būtų atspausdinta ir lietuviškai. „Kolo“ nesutiko. Tada tas ir dar du lietuviai ūkininkaičiai iš „Kolo“ išstoję. Šiuos tris kiti ėmė pravardžiuot renegatais.

Tai ši trejukė ėmė rūpintis parašyt spaudai ką nors lietuviškai. Tuoj jie susidūrę su kliūtimis. Jie buvo iš įvairių Lietuvos sričių. Vienas, sakysim, tarė: duna, kitas – dona, trečias – duona. Kaip rašyt? Jų buvo nutarta vartot naują raidę: u-o. Toji u-o raidė kurį laiką iš tikrųjų buvo lietuviškuose raštuose spausdinama. Taip ir įsikūręs Maskvoj slaptas lietuvių ratelis.

Tam rately netrukus susirinko daugiau užnemuniečių, Marijampolės gimnazistų. Mat rusų caro valdžia pasirūpino užnemuniečiais, kad šie važiuotų ne į Varšuvos universitetą, kur auklėtiniai sulenkėją, bet į Maskvos universitetą, kur turėtų jie surusėt. Tai Maskvos universitete buvo valdžios įsteigta 10 metinių stipendijų, kiekviena po 350 rublių pragyvenimui ir po 100 rublių kelionei. Todėl aš, stojęs Maskvoj į universitetą, tam slaptam rately radau daugiau negu 20 užnemuniečių ir vos kelis iš Kauno gubernijos: minėtą Antaną Vileišį, bebaigiantį medicinos fakultetą, ir jaunesnius medikus: Liudą Vaineikį, Roką Šliūpą, neskaičiuojant farmacininkų, tarnavusių Maskvos vaistinėse. Provizorius Baltramiejus Čepulis ėjo tuomet ratelio kasininko pareigas.

Neminėdams pavardžių papasakojau tatai Cilei. Apie tai, kad „Var-

po“ steigėjas buvo Varšuvos universiteto studentas Vincas Kudirka, Cilė žinojo.

Netrukus Cilė sugalvojo ir iškeliavo į Maskvą, mūsų išlydėta. Mūsiškiams maskviečiams parašiau laiškelį, perspėdamas, kad atvažiuoja tokia dainuškininkė.

Į Rygą, „Giedorių draugystės“ vakarėlį

Kažkaip Jablonskis man pasakė: Rygoj yra įsikūrus fabrikų darbininkų lietuvių ir šiaip tarnų, tarnautojų savišalpos draugija, vardu „Giedorių draugystė“. Štai, girdi, nūn paskelbta: sekmadienį prieš adventą būsiąs tos draugijos viešas dainų ir šokių vakaras. Tokią naudingą mūsiškiams pramogą mes, mintaujiškiai, turėtume palaikyt, tam vakare apsilankyt. „Tai ko (ką), drožkime ir patys pasilinksminsime!“ – pritariau aš. Taip tai taip, bet Jablonskis pasisakė negalįs ten dalyvaut.

Mat į tokias draugijas ir į tokias pramogas, girdi, caro vyresnybė žiūri skersomis, nes tatai trukdo rusifikaciją, lietuvių rusinimą. Vyresnybė mano, jog taip pasireiškia lietuvių inteligentų pasipriešinimas. „Dalyvaudamas vakare būčiau įtartas kaip valdžios priešas. Tai galėčiau nukentėt. Turiu žmoną, vaikų. Be mokytojo tarnybos sunku būtų man verstis. Kitas dalykas kandidatui be algos – viengungiui. Ir kitur lengviau išsiverst. Be to, kandidatui ir pavojus mažesnis: į tokį tarnautoją mažiau kreipiama dėmesio“.

Jablonskis kalbėjo teisingai. Pirmiau jau buvo atsitikimas. Mintaujoj, mergaičių gimnazijoj, tarnavo lenkas mokytojas, o jo duktė – bene septintos klasės gimnazistė. Pasitaikė imperatoriška Aleksandro III ar jo sūnaus carevičiaus šventė. Klasėj ta gimnazistė draugėms pleptelėjo: tokia šventė – vieni niekai. Tatai sužinojo direktorius. Tuoj pedagogų taryba nutarė: gimnazistę išmest iš gimnazijos. Netrukus Mokslo apygardos globėjas gimnazistės tėvą atstatė iš tarnybos be pensijos. Šiam tetrūko pusmečio iki visų metų pensijai išsitarnaut.

„Gerai, – tariau aš. – Bet ką aš, kitiems nepažįstamas, veiksiu? Juk, reikia manyt, ir Mašiotas nedalyvaus tam pasilinksminime?“ Į tai Jablonskis atsiliepė: „Gi žmona pasiryžus į tą vakarą vykt. Galėsi ją palydėt. Gal ir gimnazistės važiuos“. „Puiku, – pradžiugau aš. – Pravartu būtų, kad visos pasipuoštų senoviškais lietuviškais kostiumais“. Jablonskis pritarė ir pažadėjo dėl to dalyko pasikalbėt su savo Kastute. Tuoj sumečiau: reikia taupyt savo 15 rublių pajamų, kad užtektų važiuot į Rygą ir atgal: geležinkeliu

– po 40 kapeikų, bilietas į vakarą – 50 kapeikų, ten bufete...

Savo laiku Rygoj ponia su trim panelėm ir su manim nužingsniavom pas Mašiotus, manydami į pasilinksminimo vakarą nuvykti su ponia Mašiotiene. Tačiau nei pats Mašiotas, nei žmona nesutiko su mumis eit. Mašiotienė bajorė, lenkuojanti, į tokį lietuvišką vakarą nė nemanius vaikščiot. Jis pats džiaugiasi dėl tokio vakaro. Pasipasakojo, kad, kviečiamas stot į „Giedorių draugystę“, atsisakęs atsargumo dėlei. Tai naudinga ir jam, ir tai draugijai: vyresnybė turi įsitikint, kad be inteligentų lietuvių darbininkai patys rūpinasi savo reikalais. Be to, jis įsirašęs į rusų klubo narius ir ten įrodinėjęs, kad Muravjovo draudimas lietuviškai spausdint knygas – kenksmingas rusams: neturėdami lietuviškų knygų lietuviai katalikai perką ir skaitą lenkų katalikų lenkiškus laikraščius, kalendorius, maldaknyges. Taip lietuviai nesurusėją, o sulenkėją. Šiaip ar taip Mašiotienė pavaišino mus vakariene-arbatėle su sumuštiniais ir išlydėjo.

Kai įžengėm mes į „Giedorių draugystės“ išsinuomotą tam vakarui patalpą, salėj jau apsčiai porų šoko polkutę; muzikavo kelių asmenų stygų orkestras su būgnu aukštesnėj scenoj. Kiti svečiai, viešnios sėdėjo pasieniais arba ūžė, gurkšniuodami šalutiniam kambary – bufete alų. Tučtuoj publika atkreipė į mus dėmesį. Nuometuotoji ponia ir trys rūtelėmis vainikuotos mergužėlės savo grakščiais kiklikais, rainuotais sijonais, raudonai išsiuvinėtais baltais marškinėliais ir prijuostėmis, lydimos uniformuoto teismo kandidato aukso spalvos antpečiais su keturiomis ant kiekvieno sidabrinėmis žvaigždutėmis, padarė publikai nemažą įspūdį. Tuoj atsirado vietos visom keturiom atsisėst. Taip pasipuošusių viešnių ir svečių daugiau nebuvo. Kiti dėvėjo paprastai: arba miesčioniškai, arba kaimiškai milo, čerkaso, gelumbės, perkelio, satino... drabužiais.

Netrukus jau šokome ir mes, įsiskverbę į šokančiųjų ratą: nuometuotoji su manim, o vainikuotosios mergužėlės – su rygiečiais jaunuoliais. Po pertraukėlės šokta ir kadrilis – visos šešios figūros. Mazūro, kuris Lietuvoj dvaruose tuomet buvo madoj, čia nešokta. Tai čia tarp polkos, kreicpolkos buvo pašokta net trys kadriliai. Kiekvienas kadrilis šokamas vis su kita dama. Per kiekvieną suktinį šokį jaunuolis, jei nori būti mandagus, turi pašokdint kiek gali daugiau mergužėlių po vieną ratą didelėj salėj. Tai teko man pašokt su savo keturiomis ir su rygietėmis, kurių broliai ar giminės šokdino mano damas.

Prieš trečiąjį kadrilį scenoj vietoj orkestro pasirodė abiejų lyčių choras. Padainavo įvairių lietuviškų dainų dainelių: „Ant marių krašto, Palangos miestely, kur gyven mūsų broliai žemaitėliai“... „Miškas ūžia, verkia,

gaudžia, vėjas žalią medį laužo...“ „Nėr ant svieto tos asabos, kuri visiems pasidabos...“

Tomis dainelėmis publika susižavėjo. Choras susilaukė stiprių katučių. Šita svarbiausia pasilinksminimo vakaro dalis labiausiai patenkino tuos svečius, kurie nešoko, kuriuos čia vokiečiai vadina „Wandblume“, t.y. šienagėlėmis.

Vakaro pabaigoj, kai publika ėmė skirstytis, „Giedorių draugystės” pirmininkas (dabar pamiršau jo pavardę, – jis, girdėjau, vienos įmonės šveicorius-durininkas) kreipėsi į mane, pakvietė mane su kostiumuotomis viešniomis į atskirą kambarį vakarieniaut drauge su „Giedorių draugystės“ valdybos nariais ir kitais garbingais svečiais. Šitokio malonaus kvietimo nustebinti mes atsidūrėm prie stalo, kur sėdėjo jau bemaž 10 asmenų. Svečiai buvo nuoširdžiai vaišinami kukliais skanėstais ir alumi. Iškelta buvo tostų „Giedorių draugystės“ pirmininkui, choro bei orkestro atstovams. Tuomet čia pažinau Miglovarą (Miliauską), poetą, kurio eilėraščiai buvo spausdinami „Aušroj“, kuris Rygoj tarnavo mažu valdininkėliu.

Svečių per vakarą linksminosi bene pora šimtų. Negirdėjau, kad būta tokių, kurie, grįždami namo, būtų niūniavę: „Dešinė, kairė – pusė katra? Gatve, gatvele, ar tu girta?“

Naktiniu traukiniu mes grįžome Mintaujon – visi labai patenkinti. Pasiteiravau, kodėl Ievutė, gyvendama pas turtingą tetą Rygoj, nepasirodė tam pasilinksminimo vakare. Meili Jablonskienė tepasakė: „Kai būsi Rygoj, aplankyk ją“. Palydėję Miliutę Brazdžiūtę iki jos buto ir parkiūtinę namo (Marytė su broliene ir Elzė su manim) radom Jablonskį teberašantį, tebegaminantį lietuvišką gramatiką.

Papasakojau Jablonskiui, kaip susipažinau su patriotu lietuviu bajoru dvarininkėliu Stanislavu Didžiuliu ir jo žmona; papasakojau, kokią jis turi turtingą, jo surinktų iki Muravjovo spaudos draudimo lietuviškų knygų bibliotekėlę ir gudriai slepiamus paskesnius Prūsuose spausdinamus lietuviškus raštus – „Aušrą“ ir kitus; papasakojau ir kokia prašmatni dainininkė – Liuda Didžiulienė, jo žmona, rašanti lietuviškai mūsų Tilžės spaudai mažus kūrinėlius. „Su jais susipažint pravartu ir tau, ir net „Kūdikio“ pirmininkui“, – pasakiau Jablonskiui.

Susitarta: Jablonskis, Kvedaras ir aš drožiame į Griežionėlius. Parašiau savo tėvui. Mano brolis Kostas sniego keliu atvažiavo į Mintaują ir Kūčių dieną, po vidurdienio, plačiomis rogėmis vienu arkliu išsibastėm Lietuvos link. Iki Diržių 7 mylios. Pakeliui Latvijoj, kruoge (smuklėj pakeleiviams), sustojome, kaip sakoma, pasiganyt. Mes į vidų, o arklys su

rogėmis – į stadelą (įvažiuojamąją daržinę – tvartą). Latvis šeimininkas (Latvijoj ne žydai – latviai smuklių laikytojai) tuoj ant stalo porą butelių alaus ir silkučių su duona. Na, ir savo šį bei tą turėjom iš namų pasiėmę. Tokia mūsų Kūčių bernelio vakarienė. Latvio bernas lietuvis pastatė mums dar karštą virdulį. Tai atsigėrėme ir saldžios arbatėlės. Berną Jablonskis pasodino prie mūsų stalo ir pavaišino. Tetrūko tik bernelio plotkelės (paplotėlio).

Jablonskis pasiliko Žeimely, pas savo svainį daktarą Sketerį, o Kvedarą su manim brolis parsivežė į Diržius. Čia, kad ir vėlai, mūsų laukė bernelio stalas su paplotėliu ir 12 patiekalų: garsvyčių (garstyčių) tyrė, keptos bulbės, virti saldūs kviečių grūdai, sūdyta silkutė, miežinis ragaišis, rūkytos žuvelės, grucė (grikių grūstinė), raudoni baršteliai, rugienė duonutė, virtų obuolių sriuba ir avižienis kisielius su medaus padažu-sirupu. Tokią Kūčių vakarienę pagamino mano sesutė Verutė, tuomet bene keturiolikmetė. Mat motina buvo mirus, o dvi vyresnės seserys – jau ištekėjusios. Gamint padėjo jai vienintelė namuose samdinė mergaitė. Visi kiti samdiniai buvo išsiskirstę per Šv. Mykalojų (gruodžio 6 d.), nes darbininkai buvo samdomi po Trijų karalių (sausio 6 d.) iki Mykalojaus dienos.

Tėvas, žinoma, apsidžiaugė, sulaukęs mokyto sūnaus. Jam atvežiau lauktuvių – albumėlį fotografijoms laikyt, įnėręs į jį velionės motinos, tėvo ir savo atvaizdus. Keturiolikmetei sesutei Verutei įteikiau poeto kunigo Strazdelio fotografiją, kurių Jablonskis buvo pagaminęs 100 egzempliorių ir pardavinėjo po rublį slaptosios lietuviškos spaudos reikalams. Šio egzemplioriaus nugaroj buvau aš įrašęs Strazdelio eilėraščio porą posmų:

Kai tik svietas prasidėjo, Dievas lygumą padėjo.
Žmonės Dievą kai pamiršo, tuoj sau velnią prisipiršo...
Liepė šėnavot balvonus, užsidėjo sau ir ponus...
Svetimos tik procios laukia, kaip tik žmogų prisitraukia...
Jau prikalta daugel plieno: tai ateis tokia jiems diena.

Broliui Kostukui, saldumynų mėgėjui, pabėriau cukierkų (saldainių), broliui Juozui įbrukau tabokos ir bankrutkoms (papirosams) suvyniot plono popieriaus; pagaliau merginai – aukso spalvos siuvamąjį pirščiuką.

Tėvas paklausė: „Kiek algos moka kandidatui?“ Atsakiau: „Per mėnesį 50 rublių“. Nutylėjau, kad aš algos dar negaunu. Į Verutės klausimą, kur gyvena kunigas Strazdelis, „Kūdikio“ pirmininkas Kvedaras šyptelėjęs atsakė: „Mūsų širdyse“. „Kaip tai?“ – sužiuro ji. Tas tarė: „Turbūt ir ry-

toj prieš sumą bažnyčiose giedos žmonės „Pulkim ant kelių, visi krikščionys“... Tai šita giesmė Strazdelio sugalvota. Ją nuoširdžiai gieda ir Lietuvos bajorai, išvertę į lenkų kalbą, – išvertę ne pažodžiui, bet savotiškai“.

Na, tarė tėvas atsidusęs: „Laikas vėlyvas, čiučia-liūlia! Rytoj pasikalbėsime“. Rytmety, kai mudu su Kvedaru atsikėlėme, brolis Juozas su mergaite, anksti važinėję į bažnyčią, jau buvo sugrįžę. Per pusryčius, kuriuos pagamino Verutė su Kostuku, skaniai šutinome karštus kopūstus su kiauliena. Tuomet Verutė vėl pareiškė norą sužinot, kur iš tikrųjų kunigauja Strazdelis.

Kvedaras pasakė: „Strazdelis maždaug prieš 60 metų jau miręs ir prieš 10 metų palaidotas katalikų kapuose“. Šitaip, kaip ir vakar, gimnazistas užminė mįslę, paslaptingą mįslę. Ir tėvas nustebo: „Tai turbūt jo kūnas per 50 metų nepalaidotas gulėjo?“ Kvedaras pareiškė: „Už kapinių tvoros“. Tėvas dar labiau nustebo, apglumęs išsižiojo: „Kunigas už tvoros! Negirdėtas dalykas. Tai, broleli, – tėvas kreipėsi į svečią, – tai pasaka. Tai kas liepė velionį laikyt už tvoros ir paskui palaidot kapuose?“ Kvedaras atsakė: „Krikščioniškai laidot jį kunigams uždraudė vienas vyskupas, o po 50 metų kitas vyskupas, vizituodamas parapijas ir patyręs kunigą Strazdelį, „Pulkim ant kelių“ giesmės autorių, užkastą už kapinių tvoros, liepė patylomis jo kūną perkelt į kapines“.

Tėvas nesiliovė klausinėjęs, kodėl kunigas Strazdelis taip baisiai išniekintas. Kvedaras papasakojo. Kunigas Strazdelis kilęs iš baudžiauninkų. Sugebėjęs įsigyt dokumentą bajoro Drazdovskio pavarde (rus. drozd – strazdas). Stojęs į seminariją ir tapęs kunigu. Gyvenęs, kaip ir kiti kunigai, ne kunigiškai. Klebonai su gaspadinėmis (šeimininkėmis) slaptai, o Strazdelis – atvirai savo klebonijoje auginęs sūnelį. Kai vyskupas ėmęs jį bart, Strazdelis pasiteisinęs: Dievulis, girdi, galingas, tobuliausia asmenybė, ir tai turėjęs vieną sūnų, tai ko gi iš jo, silpno žmogelio, reikalaut nekaltybės. Juo labiau, kad krikščionių apaštalai buvo vedę žmonas. Ir katalikų kunigai, panašiai kaip dabar rusų popai, pradžioj, nuo pirmo amžiaus iki vienuoliktojo, iki 1074 m., gyvenę šeimiškai, susituokę ir auginę vaikus. Tik nuo tų metų Romos katalikų popiežiaus Grigaliaus VII įsakymo kunigams tebedraudžiama vest pačias. Dėl to Strazdeliui buvo uždrausta kunigaut, laikyt Mišias. Buvo patalpintas į vienuolyną. Savavališkai iš vienuolyno ištrūkęs. Savo gyvenimą baigęs dirbdamas žemę jo įgytam kelių dešimtinių ūkely. Todėl jo kūnas ir buvo už kapinių tvoros užkastas.

O aš priminiau, kad mūsų motina dainuodavo Strazdelio dainą: „Nėr ant svieto tos asabos, kuri visiems pasidabos. Blogas būsi, kai kalbėsi, ir

netikęs, kai tylėsi... Ir kunigas, Dievo tarnas, nuo apkalbų nėra valnas...“

Antrą Kalėdų dieną iš Žeimelio pastoriaus Šulco kučeris (vežikas) atvežė į Diržius Jablonskį. Po pietų mus visus tris išvežė brolis Juozas tomis pat rogėmis, tik kitu arkliu į Panevėžį. Kelionė ilga – devynios mylios. Kūčių dieną buvo atodrėkis, tai dabar šalo. Man tėvas davė savo ilgus kailinius apsisiaust. Maždaug pusiaukely, Joniškėly, sustojome pas Jablonskiui pažįstamą daktarą Petkevičių. Nuoširdžiai mus visus keturis pavaišino vakariene daktaro duktė panelė Gabrielė. Tada patyriau ir susipažinau su ja, kaip su pasireiškusia mūsų lietuviškoj spaudoj slapyvardžiu „Bitė“. Tik tuomet tepatyriau, kad ji nelaiminga kuprė. Nėra to pykčio be gėrio. Iki 18 metų amžiaus Bitė buvus sveika, tiesi gražuolė, beištekanti. Bet jos liga galbūt padarė ją visuomenės veikėja ir rašytoja.

Kitą rytmetį iš Panevėžio stoties traukiniu išdundėjome į Subačių, o iš ten Didžiulio arkliais jo kumetis nuvežė į Griežionėlius. Didžiuliai pasitiko mus labai maloniai.

Prieš porą metų abudu – vyras ir žmona su vaikučiais – bene 10 metų berniuku Vytuku ir 4 metų mergyte Aldute (atsargumo dėlei) dalyvavo slaptam pirmajam kauniečių lietuvių suvažiavime lietuvių spaudai remt, kuris įvyko daktaro Jono Šliūpo tėviškėj, Rakandžių viensėdijoj, prie Kuršėnų geležinkelio stoties. Ten jie susipažino su Landsbergiu-Žemkalniu, kuris buvo atsivežęs studentą Karolį Januškevičių ir iš ten parsivežė ir mane. Dabar Didžiulių namai Griežionėliuose buvo virtę tautiniu lietuvių spaudos platinimo centru.

Nūn, pirmą dieną, kai atvykom, Jablonskis ėmė Didžiulio knygų spintoj knistis. Apsidžiaugė jis, radęs Mažvydo katekizmą „Prasty szadei“, atspausdintą Tilžėj 1547 metais. Jo žodžiais, tai pirmoji lietuviška knyga – retenybė, galima sakyt, unikatas (unicum), vienintelė knyga. Tokios knygos antras egzempliorius, Jablonskio žiniomis, teesąs Peterburgo viešojoj bibliotekoj, kur tuomet tarnavo Silvestras Baltramaitis, bendradarbiavęs „Aušroj“ ir pagaminęs knygą-bibliografiją knygų ir raštų apie Lietuvą, atspausdintą rusų kalba. Ir kitą dieną Jablonskis beveik visą laiką valgomajam kambary prie tos spintos varstė knygas.

Mudu su Kvedaru salione linksmino ponia Liuda su vaikais, skambino klavikordu, dainavo. Arba žaidėme žaismus – telegrafą, bufetą su fantais (bausmė suklydusiam žaidžiant). Vyresnysis berniuks galėjo būt 12 ar 13 metų, o vyresnioji – druckė panelė Ancė – bene 18 ar 19 metų. Pats Stasys Didžiulis, užsiėmęs ūkio ir kitokiais reikalais, tepasirodydavo beveik tik prie valgomojo stalo.

Antros dienos vakare, kai mes su Jablonskiu atsigulėva seklytėlėj už saliono miegot, jis paklausė manęs, ar aš norįs druckę vest. Aš nustebau... „Nė nemanau“, – atsakiau. Jis: „Didžiulienė užsiminus“. Aš: „Juokai!“ Jis: „Ne juokais davė ji suprast. Rimtai pagalvok!” Aš: „Nei galvoj, nei uodegoj. Koks aš jaunikis – kandidatas be algos?“

Anksti rytą skaniai papusryčiavę, meiliai atsisveikinę mes išvažiavome į geležinkelio stotį.

Važiuojant rogėmis į Subačių Jablonskis man pasiūlė pasilikt Panevėžy, ryšių užmegzt su realinės mokyklos gimnazistais. Atsisakiau, nes, ten neturėdamas nė vieno pažįstamo, ūkininkaičiams išvažinėjus atostogų į tėviškes, nieko nelaimėčiau. Sutikau sustot Šiauliuose. Ten tarnavo pažįstamas miesto valdybos buhalteris Prakaitis, buvęs Žeimelio valsčiaus pišorius (raštininkas), Petro Vileišio klasės draugas. Iš Petro Vileišio per Prakaitį, kai buvau aš vasarą perėjęs į Šiaulių gimnazijos 7-tą klasę, buvau gavęs Diržiuose pirmutinį „Aušros“ numerį.

Prakaitis buvo vedęs neva lenkę. Todėl naminė jų kalba lenkiška. Radau namie, be tėvų ir sūnaus, Peterburgo studento, ir dukterį Marytę, lyg mano kolegę, išėjusią Šiauliuose grafo Zubovo įsteigtą privatinę keturių klasių progimnaziją, nūn studijuojančią neseniai Peterburge įkurtuose mergaitėms trejų metų medicinos kursuose. Tuomet į universitetus Rusijoj mergaičių nepriimdavo.

Kursistė ir studentas pasisakė, kad juodu pakviesti į grafo Zubovo, Vladimiro Nikolajevičiaus, rūmus Naujųjų metų sutikt, ruošiamam lenkiškam spektakly dalyvaut. Mat grafas Vladimiras vedęs Lietuvos lenkę dvarininkaitę. Tai Marytė pageidavo, kad tam pasilinksminime dalyvaučiau ir aš. Ji žinojo, kad grafas Vladimiras, tapęs studentu Peterburge, Šiauliuose, tėvo rūmuose, gimnazistams buvo įsteigęs slaptą lenkišką biblioteką ir kad aš drauge su keliais kitais paeiliui ėjau bibliotekininko pareigas. Tai jis nūn galėjęs mane atsimint.

Nakvojau su studentu jo kambariuke. Rytmetį atėjo dvi panelės. Visos trys ėmė klegėt apie Naujųjų metų vaidinimą lenkiškai. Ir viešnios pritarė Marytės pageidavimui, kad pamatyčiau jas vaidinant. Paklausiau: „Kada panelės pradės lietuviškai šnekėt?“ Viena viešnia trūktelėjo pečiais, kita kilstelėjo antakius, išplėtė akis. Marytė tarstelėjo: kai išeisianti kursus, imsianti mokytis lietuviškai taisyklingai kalbėt ir rašyt. „Ar ne per vėlu bus lietuvaitei Lietuvoj lietuviškai mokytis?“ – pabrėžiau aš. „Tiek taip, tiek kitaip kalbėt – nesvarbu“, – ištarė viena viešnia.

Studentas pastebėjo: „Svarbu – liberte, egalite, fraternite. Štai grafas

Zubovas, lyg socialdemokratas, rūpinasi savo dvarų darbininkais, duoda jiems laisvai organizuotis, mokytis skaityt, rašyt, broliškai, lygiai gyvent“. Antroji viešnia nusišypsojus pratarė: „Todėl Zubovo dvaruose buvo įvykęs ir darbininkų streikas; reikalavo: mažiau darbo, daugiau atlyginimo“. Tada šūktelėjau: „Kokia čia Zubovo laisvė, lygybė, brolybė?! Pats lėbauja plačiuose, puikiuose rūmuose, o darbininkai streikuoja, kad jiems per sunku dirbti, ir skursta. Koks jų mokslas, jeigu jie, lietuviai, neturi lietuviškų knygų! Teturi mokytis iš lenkiškų, iš rusiškų vadovėlių, nemokėdami tų kalbų“.

Paskiau iš studento patyriau, kad Šiauliuose nebėra Gaidemavičiaus. Gimnazistų bendrabučiuose neradau ūkininkaičių, nes buvo išvažinėję atostogų. Tuomet pasijutau nesveikuojąs. Iš Subačiaus į Griežionėlius ir atgal važinėjau be kailinių, nes tėvo kailinius parsivežė brolis iš Panevėžio. Tai turbūt šiek tiek buvau nusišaldęs. Tokiomis aplinkybėmis neradau reikalo ir drąsos prisistatyt grafui Vladimirui Nikolajevičiui, kad anas pakviestų į jo naminį spektaklį. Tai išdūmiau namo.

Dundančiam vagone per naktį snaudžiau, sėdėdamas ar gulėdamas ant kieto suolo. Rytmetį jau buvau Mintaujoj. Karščiavau, tai tuoj dribau į lovą. Gimnazistė Elzė buvo išvažiavus į Švobiškį. Po švenčių ji buvo sugalvojus persikelt į lenkišką šeimą, kad pramoktų lenkiškai šnekėt. Tos tėvas – Švobiškio evangelikų parapijos kaimietis, turėdams savo dubą (ūkį), palaipsniui buvo nusipirkęs vieną palivarką, paskui kitą, pagaliau ir Švobiškio dvarą. Tai jo šeimos naminė kalba buvo lietuviška. Tais laikais buvo madinga mokėt lenkiškai, ypač lietuviui inteligentui. Todėl suprantama, kodėl Elzė panorėjo išmokt lenkų kalbos.

Išsikrausčius Elzei kitur ir Marytei persikėlus į vaikų kambarį mano lova iš apačios buvo perkelta į jųdviejų kambarį. Štai čia ir sulaukiau, laikrodžiui mušant 12 valandą nakties, Naujųjų metų, gulėdamas lovoj, jau miegodamas.

Rytmetį man termometras rodė nedidelį karštį. Šventės proga Jablonskiai sumanė mane pralinksmint. Pristatė prie lovos staliuką taip, kad visi trys – jis pats, pati ir Marytė – susėdę galėtų su manim kortuot „šapską“. Kortavome ilgiau negu valandą. Pailsau. Karštis šiek tiek pakilo. Buvo pakviestas daktaras. Už vizitą daktarui mokėt nereikėjo. Tat vokiečių gudrybė.

Priebaltijos krašte, miestuose, kiekviena šeima gali turėt metinį daktarą, susitarus su juo. Kas mėnesį – ar sergi, ar ne – mokama jam tam tikra suma. Kai susergi, daktaras lanko ligonį, kol pagydo. Kai niekas neserga,

vis dėlto retkarčiais nekviečiamas aplanko šeimą, duoda patarimų dėl gresiančios epidemijos ar šiaip ligų. Jablonskiai turėjo tokį daktarą, labai malonų vokietį. Mane dovanai pagydė.

Trijų karalių dieną su Jablonskiais važinėjau į Rygą svečiuosna pas Mašiotus. Iš geležinkelio stoties Jablonskiai tiesiog nuėjo pas Mašiotus, o aš pasisakiau nubėgsiąs į senąjį miestą, kur siaurutės gatvės, gatvelės, pažiūrėt, kaip Ievutė pas savo ciocią (tetą) gyvena, kaip anksčiau Jablonskienė buvo pageidavus. Vos suradau tetos didelius dviejų aukštų namus. Duris į ciocės butą atidarė nebejauna apyponė, pakvietė palaukt į salioną su minkštais baldais. Netrukus pasirodė ponia ciocė. Ji jau girdėjus apie mane iš Ievutės. Paprašė lukterti, kol ateis Ievutė, ir pati atsiprašė, kad turinti tuoj atlikti reikaliuką. Išeidama pakvietė mane pasilikt drauge papietauti.

Ilgokai žiūrinėjau albumus su fotografijomis, visokiais atvaizdėliais. Pagaliau atsirado Ievutė, dailiai apsirėdžiusi, kokią mačiau Švobiškio parapijoj. Ir ten ji buvo patraukli panelė. Ten, Jablonskienės tėviškės sodnely, su ja dviese juokavome tol, kol buvome pakviesti į seklyčią prie stalo, pasivaišinti. Ir čia bent pusvalandį dviese linksmai juokus krėtėm.

Pietavome mažam kambarėly – ciocė, apyponė-kompanionė, Ievutė ir daili gimnazistė, gal 13 metelių, na, ir aš. Užkandžiai, sriuba, kepsnys, vaisių desertas, na, ir po stikliuką prieš pietus ir po bokalą alaus po pietų. Ciocė pasiūlė man susipažint su jos restoranu. Buvo pakviestas restorano vedėjas, jaunuolis gal 25 metų. Tas nusivedė. Restoranas antrajame aukšte. Iš apačios, iš ciocės buto, vedėjas įvedė mane į pirmą kambarį. Ilgas stalas, ant kurio patiesti laikraščiai: vokiški, rusiški, lenkiški, latviški, taip ir žurnalai. Vienas ponas vartė žurnalą. Čia vedėjas mane paliko ir išnyko. Pro atviras duris matyt, kas dedasi kitam erdviam kambary, kur pilna staliukų su kėdėmis. Prie staliukų – kur vienas, kur du, kur daugiau; svečiai užkandžiauja, gurkšniuoja. Jiems patarnauja grakščios padavėjos.

Štai ateina naujas svečias. Vikri padavėja jam ant staliuko pastato bokalą alaus. Svečias paprašo antro bokalo ir kviečia susidaužt bokalais. Ta atsisėda, susidaužia, nuryja gurkšnį, pasako, kad ji ne mėgėja alaus. Svečias liepia atnešt užkandžio, šermukšninės ir dvi taureles. Pats pripila abi taureles. Vėl juodu susidaužė taurelėmis. Ji negeria. Kodėl? Šermukšninės ji negerianti. Tada ans pareikalauja vyno. Vėl susidaužia. Bet įeina naujas svečias. Padavėja atsiprašo ir skuba šiam patarnaut.

Štai kokį restoraną laiko Ievutės ciocė! – pagalvojau aš. Gudri, gudri lietuvė!

Ponia Mašiotienė, kai pas juos atsiradau, paklausė: „Kaip patiko pa-

davėja?“ „Kokia padavėja?“ – šūktelėjau aš. „Gi Ievutė“, – tarė Mašiotienė. „Fiuit“, – sušvilpiau aš. „Ievutė padavėja!?“

„Amerika pirty“

Lietuvių katalikų Užgavėnės – antradienį, o rusų Maslenica – nuo sekmadienio ligi sekmadienio prieš septynių savaičių Gavėnią. Per Maslenicą, ypač per tris paskutines dienas, rusai linksminasi vaikščiodami, važinėdami vieni pas kitus persirengę, veidus užsidengę kaukėmis, kad nepažintų, ir net krėsdami visokius pokštus. Tai, galima sakyt, rusams yra šventė. Todėl Rusijoj (tai ir Lietuvoj, ir Latvijoj) valdžios mokyklos auklėtiniai turėdavo 7-ių dienų atostogas. Turbūt atsižvelgiant į mūsų Užgavėnes tos atostogos buvo skiriamos ir Mintaujoj nuo trečiadienio iki trečiadienio.

Ta proga Jablonskis sugalvojo, o teismo kandidatas Kriščiukaitis 1895 m. suruošė sekmadienį prieš mūsų Užgavėnes vaidinimą Keturakio pjesės „Amerika pirty“. Iš Jablonskio bendrabučio gimnazistai buvo išvažinėję atostogų į tėviškes. Tik Šlapelis, kaip ir kiti „Kūdikio“ nariai, kuriems tėviškės per toli, pasiliko mieste. Tai to bendrabučio didžiajam kambary Kriščiukaitis sugebėjo įtaisyt ir sceną, ir publikai vietą sėdėt. Nupiešė net pirties krosnį.

Jis ir dekoratorius, ir režisierius. Parinko jis ir vaidinimui aktorius: Agota – Jablonskienė, Agotos motina – Marytė, Faibčikas – gimnazistas Smetona... Man atiteko suflerio rolė – pašnibždėt. Publika – keliolika asmenų: gimnazistai, Lozoraičiai, Mašiotai...

Rusų įstatymais šeimyniški pasilinksminimai daromi be policijos leidimo. Be tokio leidimo galima svečiams ir komediją pavaidint. Policijos leidimas tereikalingas tik tada, kada, einant į vaidinimą, perkami bilietai. Tai be policijos žinios čia tuomet „Amerika pirty“ džiugino mus. Džiaugėmės jau vien tuo, kad vaidinama lietuviškai. Juo labiau gėrėjomės dėl juokingos ir naudingos lietuviams pjesės turinio, dėl kontrasto, būtent dėl paskirstytų aktoriams rolių ryškaus priešingumo: laibutė Agota – visiems žinoma ponia Jablonskienė, o stora Agotos motina – panelė gimnazistė Marytė Jablonskytė. Abidvi įdomiai vaidino. Dėl Faibčiko, žydo, tarsenos ir gestų publika leipo juokais, gausiai Smetoniukui paplojo. Pasibaigus vaidinimui nuoširdžiai visiems aktoriams, ypač režisieriui, už suteiktą malonumą katučiais padėkojo. Susilaukė padėkos ir vaidinimo iniciatorius Jablonskis. Gi sufleris... Tik Agota tepasakė: „Ačiū, ačiū! Buvau susijaudinus, užmiršau. Savo šnibždėjimu išgelbėjai“.

Po skanios vakarienės pasišokta ir padainuota. Kadrilį šokau su nauja pažįstama gimnaziste Onyte Puodžiūnaite, itin gražia panele. Dar mažas būdamas matydavau jos lyg senelį viengungį Jasinską (ne Jasenską, Mašiotienės tėvą, Karpio dvaro nuomininką), kunigaikščio Liveno Pažeimelio dvaro nuomininką evangeliką. Šitas Jasinskas auklėjo savo brolio sūnų. Paskiau šiam brolvaikiui mirdams Linkuvos parapijoj paliko nupirktą 150 desetinų dvarą. Šis, taip pat viengungis, dabar auklėjo sesers dukrytę Onytę. Mudu su Onyte *vis-a-vis* turėjova Miliutę Brazdžiūtę su Kvedaru. Vėlai ir linksmai išsiskirstė svečiai. Bet, deja! Nėra gėrio be pykčio.

Paskiau išgirdau: grįždams iš to vakaro gimnazistas aštuntokas, kažką sutikęs, nusigando, susirgo galvos rožės liga ir atsidūrė ligoninėj. Kartą po pietų nuėjau jo aplankyt. Palatoj – erdviam kambary, kur kelios lovos, dešinėj kertėj gulėjo jis, vargšas. Prie jo sėdėjo sodietė. Supratau: motina, atvažiavusi iš Lietuvos. Ligonis kriokia, kriokia, vos atsikvėpdamas. Skubiai nusimetu apsiaustą. Bežiūrint dviese su motina numarinom jį, aišku, be Gabijos žvakės. Pranešiau gailestingajai sesutei. Velionis buvo gydytojo apžiūrėtas ir išneštas į lavoninės palatą. Naktį gimnazisto kūnas buvo išvežtas į Lietuvą palaidot.

Piršlybos

Atvažiavo iš Maskvos Liudas Vaineikis, įsigijęs jau gydytojo diplomą. Nakvojo jis su manim mergaičių kambary. Ketino praktikuot Palangoj, prie Baltijos jūros. Miestelis tas lietuviškas, bet priskirtas prie Kurliandijos gubernijos. Tat pasirūpinta, matyt, Priebaltijos dvarininkų vokiečių baronų, kad patogiau būtų jiems važinėt į Prūsus, į Vokietiją, savo tvarka, neturint reikalo susidurt su Kauno gubernijos administracija.

Palangoj grafo Tiškevičiaus rūmai, gražus parkas aplink Birutės kalną, kurhauzas vasarotojams maitintis, kelios vilos-namai jiems nakvot, lietuvių žvejų ir žemdirbių sodybų ulyčia ir žydų amatininkų bei krautuvininkų trobesiai, katalikų bažnyčia. Tris vasaros mėnesius vasarotojai maudosi jūroj, o kitus devynis mėnesius kasmet čia – tik nuošali vieta.

„Kad nenuobodžiautum, – pasakiau Vaineikiui, – vesk, įkurk lietuvišką inteligentišką šeimą, kaip štai Jablonskis“. Vaineikis atsakė nepažįstąs atitinkamos mergaitės... „Štai, – nurodžiau aš, – Marytė Jablonskytė, nors ji tik penktokė, bet jau 19 metų amžiaus, daili, rimta panelė“. Vaineikis pakartojo beveik nepažįstąs jos.

Tada tariau jam: „Žiūrėk, čia iš kiemo tolyn namų savininkės vais-

medžių, krūmų sodnelis. Išilgai jo – žvyruotas takelis. Pačiam gale už serbentų, agrastų – aikštelė, du suoleliai. Tai išeik tu su Jablonskiene ten pasivaikščiot. Nebijok, ji, manau, sutiks. Palauk, perspėsiu ją. Ji labai meili. Paskiau aš išeisiu su Maryte. Tai špaceruosime sau dvi poros. Aikštelėj lyg netyčia pasikeisime damomis. Aš su ponia išnyksime iš sodnelio, o tu su panele... Nežiopsok!“

Sumanyta – padaryta. Vaineikis su ponia jau sodnely. Bute ieškau Marytės. Nei salione, nei valgomajame, nei kabinete nėra jos. Atrandu vaikų kambary išsitiesusią lovoj. Kalbinu – neatsiliepia: užsnūdus. Pajudinu pirštu. Kad ji šoks iš lovos, strikt man ant kaklo rankomis ir pakibo veidu ant peties. Nutirpau. Dėl tokio meilaus siurprizo susvyravau.

Ar minutę, ar sekundę taip glūdėjova. Atsipeikėjęs prisiminiau, jog aš piršlys. „Maryt, – pasakiau, – eisim į sodnelį pasivaikščiot!“ Mielai ji sutiko. Programa įvykdyta.

Įsmukęs į savo kambarį dribtelėjau ant kėdės, alkūnėmis ant stalo, delnais prie skruostų. Galvoju: kas čia atsitiko? Prisiminiau patarlę: piršlys viengungis, jaunikiui – smūgis. Tik štai prasiveria durys, įžengia Vaineikis. „Ko tu taip greit?“ Panelė neturinti laiko: rytoj paskutinis egzaminas. „Na, jau drauguži! Koks tu jaunikis, jeigu nė penkių minučių nesugebėjai sudomint panelės!?“ „Jei tu sugebi, tai ir įdomink“, – pramurmėjo Vaineikis.

Nebeteko man dviese su Maryte pasimatyt. Tuomet praktikavau pas Mintaujos teismo tardytoją. Kitą dieną po egzaminų ji išvažiavo į tėviškę vasarot.

Tą pavasarį Mintautoj prisiekusis advokatas Čakstė, žymus latvių visuomenės veikėjas, buvo suruošęs jo tautos dainų šventę. Sugebėjo jis, girdėjau, surinkt 1500 rublių, pastatyt už varsto nuo miesto didžiulę pastogę, sukviest 3000 dainininkų ir keliolika tūkstančių publikos po ta pastoge. Iš tos pastogės dainininkai su publika dainuodami ėjo į hercogų rūmus pasveikint gubernatoriaus. Tatai padarė didelį įspūdį ir mums, lietuviams. Tada Lietuvoj nieko panašaus nebuvo galima padaryt.

Kaip tik prieš tai Apygardos teisme turėjau aš drauge su kitais išlaikyt praktikos egzaminus vyresniojo kandidato laipsniui įsigyt. Po to pagal paprotį pirmą sekmadienį turėjau padaryt visiems teisėjams ir prokurorui bei jo padėjėjams atitinkamą vizitą. Kitą sekmadienį pirmininkas Klugenas, revizituodamas Jablonskio salone, paklausė, kaip aš gyvuoju. Pasakiau: Jablonskis mane išlaiko skolon ir užsidirbu kas mėnesį po 15 rublių, dėstydamas privatinėj mokykloj aritmetikos pamokas.

Netrukus Fon Klugenas paskyrė mane į kriminalinį skyrių sekreto-

riaus padėjėjo pareigų eit. Tai buvo man laimikis nuolatinei algai gaut.

Kriminalinis skyrius buvo sutvarkytas kiek kitaip negu civilinis skyrius. Kanceliarija tilpo ne viename, bet trijuose kambariuose, iš kurių kiekvieno durys į koridorių. Pirmam kambary sekretorius lenkas su registratorium. Kituose dviejuose didesniuose kambariuose, kiekviename prie stalo – po du raštininku, po sekretoriaus padėjėją prie atskiro stalelio, taip ir po teisėją prie kito stalelio. Be tų dviejų teisėjų čia buvo dar trečias teisėjas priešakiniam kambary – tai vyresnysis teisėjas, kuris, kaip civilinio skyriaus vicepirmininkas, priiminėjo prašytojus ir dažniausiai posėdžiuose pirmininkavo. Šitie trys teisėjai buvo pravoslavai. Gal dėl to, kad baudžiamosiose bylose prieš pravoslaviją daryt sprendimus tegalėjo teisėjai pravoslavai. Civiliniam skyriuj teisėjai – vienas vokietis, antras lenkas.

Pats pirmininkas Klugenas pirmininkaudavo tik svarbias dideles bylas svarstant. Jo kabinetas toli nuo publikos. Prie durų nuolat sėdėdavo vyresnysis kurjeris. Šalia šio kabineto, atskiram kambary, triūsė tam tikras raštvedys pirmininko administraciniams raštams rašyti, taip ir archyvaras vokietis. Šis visuomet dėvėdavo juodą surdutą. Atlikdavo jis įvairius pirmininko įsakymus. Sykį remingtonininkas kelias dienas neatėjo į teismą. Archyvaras nuėjo patikrint. Radęs jį lovoj archyvaras nutraukė antklodę, pamatė aną apsiavusį batais ir atvarė į darbą.

Į teismą pirmininkas Klugenas ateidavo vėliau, tik po 12 val., bet ir išeidavo vėliau negu kiti, maždaug apie 5 val. Tik pirmininkaudams atvykdavo, kaip ir kiti, savo laiku.

Sekretoriaus padėjėjo darbas dvejopas. Rusiškai tariant: doklad i ispolnenije, – lietuviškai: pranešimas ir vykdymas. Civiliniame skyriuje vicepirmininkui, o baudžiamajame skyriuje – tam, kas ką tvarko, – pirma trumpai pranešt kiekvieno atėjusio į teismą rašto turinį taip, kad tvarkytojas galėtų rašte įrašyt rezoliuciją keliais žodžiais, kas dėl to rašto daryt, – antra, trumpai pranešt, ką kanceliarija, bevykdydama pirmesnes rezoliucijas, parašė pagamintam rašte taip, kad tvarkytojas galėtų jame pasirašyt. Kriminaliniame skyriuje – tvarkytojas arba vyresnysis teisėjas, arba tavo stalo teisėjas, arba pats pirmininkas Klugenas. Kiekvieną svarbesnį raštą pasirašo – pirma sekretoriaus padėjėjas, paskui sekretorius, pagaliau tvarkytojas.

Be to, sekretoriaus padėjėjas, svarstant posėdy bylą, rašo protokolą apie posėdžio eigą, apie tai, ką kalbėjo prokuroras arba jo padėjėjas, taip ir advokatas, kaltinamojo gynėjas, ką pasakė liudininkai, ekspertai-žinovai ir pats kaltinamasis. Reikia suskubt juodraštį brikšt-brikšt rašyt ir po posė-

džio tą ar kitą dieną ištisą protokolą surašyt. Tatai gana painus dalykas.

Sykį vyksta didelė byla. Pirmininkaus pats pirmininkas. Aš turiu sekretoriaut. Byloj bemaž 10 kaltinamųjų ir daugiau kaip 20 liudytojų. Kad nesusipainiot, sumaniau didelį popieriaus lapą išliniuot skersai ir išilgai taip, kad pasidarytų kaip šachmatų langeliai, tik ne kvadratiniai, bet pailgi. Tuose popieriaus langeliuose maniau įrašyt kiekvieną liudytojo parodymą, prieš kurį kaltinamąjį. Kitą dieną kurjeris pasakė: kviečiąs mane pirmininkas į savo kabinetą. Pirmininkas prašė kaip tik tokio languoto popieriaus padaryt jam. Tučtuojau parodžiau, kokį jau turiu pasidaręs. Ans sako: tokį, tokį, tik daug didesnį. Sulipdžiau du lapu, išliniavau.

Pas Jablonskį buvo atvažiavęs iš Užnemunio daktaras Vincas Kudirka; kaip brangus svečias ilsėjosi bent savaitę. Ragino jis Jablonskį greičiau pagamint lietuvišką gramatiką. Jablonskis ir taip buvo apsikrovęs darbais. Žemaitė, nauja literatūros žvaigždė, siuntinėjo savo apysakėles Jablonskiui jos kalbai ištaisinėt. Sykį Jablonskis net padejavo: „Žemaitei garbė, o mano darbo jai niekas nemato“. Kudirka ragino, kad mintaujiškiai stipriau susiorganizuotų, daugiau rankraščių duotų „Varpui“ bei „Ūkininkui“. Bet... kandidatas Kriščiukaitis buvo paskirtas į Pskovo guberniją tam tikru taikos teisėju. Davainis-Silvestravičius, vargingai su žmonele Malinauskaite, daktaro Jono Šliūpo žmonos seseria, gyvendamas, ieškojo uždarbio, dirbo kaip Amerikos laikraščio apmokamas korespondentas ir paskiau iš Mintaujos išsikraustė. Tiesa, Mintaujoj atsirado kunigas vikaras Tumas, karštas patriotas, pasirūpino užmegzt santykius su lietuviais. Bet jam rūpėjo daugiau „Apžvalga“. Tai teliko tik Jablonskis su Lozoraičiu. Manęs nėr ko minėt. Dėl Pakuršės žargono aš, leišis, netikęs rašeiva.

Kudirka jau silpnos sveikatos. Gailėjomės jo, džiovininko. Iškėlęs pas save jam išleistuvių pietus Lozoraitis, laikydamas taurelę rankoj, palinkėjo Kudirkai sveikatos ir... apsiašarojo.

Baigdams 1895 m. mokslo metus Jablonskis savo gimnazistų bendrabutį likvidavo. Tatai padaryt jį privertė ar direktoriaus reikalavimas, ar bendrabučio deficitas: išlaidos viršijo pajamas. Nenusisamdęs kito buto visus baldus Jablonskis sukrovė kito mokytojo bute ir pats su šeima išvažiavo į Lietuvą, į Gavenonių dvarą, apie 10 viorstų nuo Diržių. Tą dvarą ir dar keturis dvarelius valdė išsinuomojęs bajoras Chodakauskis. Šio sūnus Romuks, gimnazistas, šiuos metus gyveno Jablonskio bendrabuty. Chodakauskis, palankus lietuvybei, buvo pasikvietęs Jablonskį pas save vasarot.

Prieš išvažiuodams Jablonskis man pasakė, kad jis prasiskolinęs ir norėtų gaut iš manęs už išlaikymą 100 rublių. Už 10 mėnesių tai buvo

per mažas atlyginimas, nes iš gimnazistų ėmė jis bene dvigubai daugiau. Tačiau mano būklė buvo kebli. Dar nebuvau gavęs pirmos sekretoriaus padėjėjo algos. Išgelbėjo mane sekretorius Jurgenas, pataręs kreiptis į miesto banką pasiskolint. Jurgenas ir vekselį pažiravo, laiduodams, kad po 9 mėnesių bus skola sumokėta.

Susiieškojau atskirą kambarį lietuvės našlės Repečkienės bute, kuriam ji laikė gimnazistus ūkininkaičius lietuvius, imdama iš jų po 13 rublių kas mėnesį. Mane išlaikyt apsiėmė ji už 15 rublių per mėnesį.

Vasarą gavau 10 dienų atostogų. Jablonskio dviračiu išriedėjau plentu Šiaulių link. Nuo Joniškio miesto pasukau į kairę pusę vieškeliu, į Pašvitinio miestelį ir toliau šunkeliukais – į Gavenonių dvarą. Susipažinau su meiliais Chodakauskiais. Nakvojau. Kitą dieną Chodakauskių Zosytė, bene 12 metų Romukas ir Jablonskienė palydėjo mane iki vieškelio – iš Pašvitinio į Linkuvą. Vieškeliais parjojau dviračiu į Diržius pasisvečiuot. Taip praėjo pirmieji mano kandidato metai.

„Auszra“

Lietuviškas laikraštis „Auszra“ buvo, kaip žinoma, spausdinamas krikščioniškos eros 1883–1886 m. Jis buvo spausdinamas ne Rusijoje, bet vokiečių Prūsijos Lietuvoje, prie Nemuno upės dešiniojo kranto, Tilžės mieste. Kodėl? Mat Rusijos imperatoriaus paskirtas Vilniaus generalgubernatorius Muravjovas buvo uždraudęs lietuviškas knygas spausdinti lietuviškomis – lotyniškomis – litaromis (raidėmis).

„Auszra“ ragino lietuvius prisimint garbingą lietuvių tautos praeitį, įvertinant skurdžią dabartį, pagalvot, pasirūpint apie lengvesnę ateitį.

Pasauly, anot patarlės, nieko nėra amžino. Kur nūn senų senovėj Afrikoj buvęs kultūringas Egiptas – prie Nilo upės prieš tūkstančius metų kadaise viešpatavę faraonai-karaliai, jų bene 20 dinastijų! Egipte buvo išrastas pirmykštis raštas, būtent jeroglifų rašmenys, braižomi akmenyse, mūro sienose; iš tų raštų sužinota Egipto istorija ir jų dievaičių religija. Dabar į vakarus nuo Nilo, dykumoj, teriogso didžiulės mūro piramidės. Dabar piramidėse palaidotų faraonų mumijos, taip gerai balzamuotos, kad lig šiol išliko nesutrūnijusios. Dabar tėra silpna Egipto valstybė, kurios valdovas mūsų „Auszros“ metais tituluojamas chedivu, Turkijos sultono vasalas, dėl prakasto Sueco kanalo atsidūręs Anglijos protektorate.

Kur nūn buvęs garsusis Babilonas, kadaise statęs aukštą aukštą mūro bokštą, norėdamas pasiekti Dangų? Babiloniečiai buvo iš pirmesnių to

krašto gyventojų, šumerų, vartojusių ypatingą dantiraštį, braižomą molio lentelėse, kuriose aprašyta taip pat Babilono istorija ir jo gyventojų dievaičių religija. Babilono karalius Nabuchodonosoras buvo nukariavęs žydų Chanaano-Palestinos karalystę, sugriovęs jų sostinę Jeruzalę ir pačius žydus išvaręs į Babiloniją vergauti. Dabar Babilono nė pėdsako neliko. Vos prieš mūsų „Auszrą“, prieš keliasdešimt metų, europiečių mokslininkų ekspedicija atkasė prie Eufrato upės iš po žemių sluoksnio tik Babilono griuvėsius.

Kur nūn senovės žydų tauta, išaugusi Egipte per 400 metų? Dabar žydai išsiskirstė po visus Žemės rutulio kraštus. Dabar ir Lietuvoj „Auszros“ metu žydų gyventojų buvo apie 7 proc. O Palestina – tik Turkijos provincija.

Kur kadaise galingoji Persija, kurios įsteigėjas Kyras, kurs nugalėjo Babiloną, išlaisvino žydus ir grąžino juos į tėviškę Jeruzalės atstatyti. Žydų Šv. Rašte Kyras, nors pagonis, – stabmeldis**,** didžiai garbinamas, kaip Nabuchodonosoras – baisiai keikiamas. Dar dabar Kyras minimas žydų maldose, net krikščionių – katalikų litanijose: **„**Kyrie eleyson, Kristie eleyson**“.** Eleyson – lietuviškai tariant – pasigailėk.

Kur nūn buvusi didžiausia Romos imperija, apėmusi visus Azijos, Afrikos ir Europos kraštus aplink Vidužemio jūrą? Jos įstatymus – teisę – ir dabar tebedėsto visų kultūringų Europos tautų universitetai. Ta imperija subyrėjo. Iš jos likučių XIX mūsų eros amžiaus pabaigoj didvyris Garibaldi sugebėjo atnaujinti vos Italijos karalystę.

Pagaliau ir lietuvių tauta prieš 5–6 šimtus metų buvo įsteigus nemažą valstybę su sostine Vilnium. Jos valdovai, ypač didysis kunigaikštis Vytautas, valdė nuo Baltijos jūros bemaž ligi Juodosios jūros ir net atskiras rusų kunigaikštystes: Polocką, Vitebską, Smolenską, Viazmą, net Kijevą ir kitus miestus.

1386 m. lietuviai savo Perkūno dievaičio tikybą pakeitė krikščioniškuoju tikėjimu. Tuomet Lietuva susijungė su Lenkija. Dėl Lenkijos ir Lietuvos bajorų ginčų ir tarpusavio kovų abi valstybės žlugo. Jų kraštus pasidalino Rusijos, Vokietijos ir Austrijos imperatoriai. Lietuva pateko – didžioji dalis – į Rusijos rankas, o mažoji – į Prūsijos karaliaus nagus. Rusijos caro valdžia rūpinosi lietuvius katalikus padaryt rusais pravoslavais, o Prūsijos karaliaus vyriausybė – paversti vokiečiais liuteronais.

Mat kaip keičiasi tautų ir žmonių gyvenimas. Daugiausia nukentėjo žydų tauta, kuri, anot jų Šventraščio, buvo mylima vienintelio Dievo. Iš senų senovės žydai, kilę iš savo pirmųjų patriarchų – Abraomo, Izaoko, Jo-

kūbo, išpažino vienintelį Dievą Jehovą. Apie tai parašė jų didysis pranašas Mozė – Moižiešius. Jisai aprašė, kaip Dievas sutvėręs pasaulį per 6 dienas ir pats septintąją dieną ilsėjęsis. Todėl nustatė švęsti subatą – poilsio dieną ir įsakė žydams ją švęsti taip, kad niekas žydo namuose nieko nedirbtų. Garsusis žydų karalius Dovydas parašė 150 psalmių, įrašytų į jų Šventraštį. Jas gieda ir dabar savo maldose žydai ir net krikščionys.

Praslinkus maždaug 1500 metų nuo Abraomo gimė Jėzus Kristus, kuris reformavo žydų tikėjimą. Jėzus pareiškė: atėjęs jis Šventojo Rašto ne naikintų, bet įvykdytų. Jame nebus panaikinta nieko: nė vieno žodelio, nė ženklelio. Jo mokiniai – apaštalai – jų dvylika – paskelbė visom tautom Jėzaus mokslą – Evangeliją, lietuviškai tariant, Gerąją žinią. Po Jėzaus mirties ant kryžiaus Jeruzalėje apaštalo Petro pamokslą išklausę 3 tūkst. žydų krikštijosi, nusiplaudami Jordano upėje, ir sudarė pirmąją krikščionių parapiją. Vardas krikščionių atsirado paskiau, kai žydų karališkosios valdžios persekiojami apaštalai pasišalino iš Jeruzalės į Antiochiją. Tenai apaštalai ėmė krikštyti ir pagonis, kurie subatos šventės nežinojo. Krikštytieji žydai ir pagonys susirinkdavo Jėzaus Kristaus tariamojo prisikėlimo iš numirusių naktį, iš subatos į pirmąją kitos savaitės dieną, ir minėdavo Jėzaus prisikėlimą. Todėl ilgainiui krikštytieji pagonys, nešvęsdami subatos, ėmė švęsti tik Jėzaus prisikėlimo dieną. Todėl dabar rusai krikščionys – pravoslavai tą dieną vadina rusiškai: Voskresenije, vadinasi, ne septintąją dieną, o pirmąją kitos savaitės dieną.

To dalyko mūsų, krikščionių katalikų, kunigai neaiškina. Matyt, aiškint nepatogu. O mūsų lietuvis profesorius Jonas Jablonskis tatai lyg užtušavo.

Kai 1904 m. rusų vyriausybė panaikino Muravjovo įsakymą, būtent: draudimą spausdinti lietuviškas knygas lietuviškomis raidėmis, lietuvis inžinierius Petras Vileišis Vilniuj ėmė leist lietuvišką gazietą (laikraštį) „Vilniaus žinios“ lietuviškomis raidėmis. Prieš tai Jonas Jablonskis už platinimą tilžiškės spaudos rusų valdžios buvo atstatytas iš Revelio-Talino gimnazijos mokytojo vietos. Tada Petro Vileišio Jablonskis buvo pakviestas „Vilniaus žinių“ redaktorium. Kai buvo paruoštas spaudai „Vilniaus žinių“ pirmasis numeris, jo pradžioje buvo parašyta išleidimo diena – pėtnyčia. Redaktorius Jablonskis tą žodį perbraukė ir viršum parašė „penktadienis“. Tą numerį jis nusiuntė leidėjui Petrui Vileišiui. Tasai perbraukė „penktadienį“ ir parašė „pėtnyčia“ ir numerį grąžino redaktoriui. Šis vėl perbraukė „pėtnyčią“ ir vėl įrašė „penktadienis“ ir pasirašė. Atspausdintą numerį išsiuntinėjo skaitytojams, na, ir Petrui Vileišiui. Tai kituose numeriuose Jablonskis turėjo išleidimo dienas rašyti: subata – šeštadienis, ne-

dėlia – sekmadienis, padielnikas – pirmadienis, utarnikas – antradienis, sereda – trečiadienias, četvergas – ketvirtadienis.

Taip, vadovaudamasis kalbiniu atžvilgiu, Jablonskis netyčia padėjo dvasininkijai.

Kai septintos dienos – subatos vardą Jablonskis pakeitė šeštadieniu, tai tos subatos – septintos dienos vardas, būtent sekmadienis, atiteko pirmai kitos savaitės dienai, kaip tik Jėzaus prisikėlimo iš numirusių dienai. Tai dabar lietuviams kunigams nebereikia toliau aiškinti žmonėms.

Dabar krikščionis nuo žydų skiria ne tik septintosios dienos šventė, bet ir kitas svarbus dalykas, būtent: skirtingas žmogaus priėmimo į vieną ar į kitą tikėjimo bendriją būdas. Pranašo Mozės pareiškimu, Abraomui Dievas įsakęs: ateity gimęs kūdikis ir kiekvienas žmogus, įstojęs į tą bendriją, turi būti apipjaustomas. O į krikščionių tikėjimo bendriją įstojęs gimęs ar suaugęs turi būti krikštytas vandeniu.

Tačiau krikščionis su žydais riša Dešimt Dievo Įsakymų. Pranašo Mozės žodžiais, žydams, išėjusiems iš Egipto, stebuklingai perėjusiems per Raudonąją jūrą į Arabiją, pakeliui į Chanaaną, prie Sinajaus kalno (netoli paskiau prakasto Sueco kanalo), Dievas davęs tuos Įsakymus per jį, Mozę: „Aš, Dievas, kurs išvedžiau tave iš Egipto, iš namų nevalios. Pirmas: Neturėk svetimų dievų prieš mane vieną“… ir taip toliau. Šituos Dešimtį Dievo Įsakymų yra priėmę ir krikščionys. Lig šiol lietuviai krikščionys moko savo vaikus tų Dievo Įsakymų – žodis į žodį minėdami ir Egiptą, ir namų nevalią.

Repečkynė

Ponios Repečkienės butas – antrajame medinių namų aukšte. Iš gatvės lipi laiptais į aikštelę. Iš aikštelės – dvejos durys: vienerios tiesiai į salioną, kitos – į kairę, į man išnuomotą kambarį. Iš to kambariūkščio, pailgo ir siauro, dešinėj sienoj yra dvejos durelės – vienos į salioną, kitos į virtuvę. Viengungiui kaip tik toks kambarėlis labai patogus. Jame paprasti baldai: staliuks, dvi kėdės, kieta kušetė, geležinė lova, etažerė knygoms. Grindys dažytos rudai, lubos – baltai, sienos – melsvais apmušalais.

Salionas erdvus. Jame minkštų baldų nėra. Kanapa apmušta cerata, mažas fortepijonėlis. Čia ir gimnazistų bendrabučio valgomasis bei mokomasis stalas su kėdėmis. Už saliono tiesiai – durys į du gimnazistų miegamuosius kambarius. Kairėj sienoj – durys į šeimininkės patalpą. Dešinėj saliono kertėj ant sienos kybojo Jėzaus kančia.

Repečkienė kalbėt mokėjo ir lenkiškai, ir latviškai; graibė šiek tiek ir vokiškai. Pati ir jos duktė, daili pilnametė panelė, – naminio mokslo; abi kuklaus būdo, taip ir sūnus, elegantiškai apsirėdęs mažas valdininkėlis. Šis supažindino mane su savo sužieduotine, gražia aukšta panele. Jos tėvas – sulatvėjęs lietuvis, šiaučius-kurpius. Dirba jis savo bute, prieškambary, prie varstotėlio vienas pats.

Salionėly, švariai laikomam, Repečkį ir mane jo sužieduotinė pamylėjo popietine kava.

Rudeniop pas Repečkienę susirinko bene dešimt gimnazistų. Tarp jų buvo trečios klasės Šipailiukas iš Užnemunio, šio žodžiais, tolimas Jablonskių giminaitis.

Rugpjūčio mėnesio pabaigoj į mano kambarį pabeldė ir įėjo... Kas? Gi pati ponia Jablonskienė! Tai siurprizas. Apsidžiaugiau. Sėdėdama ant kušetės malonioji ponia papasakojo, kad jie jau išsinuomoję butą kitame miesto pakrašty. Atėjus ji pasižiūrėt, kaip aš įsitaisęs, ir kvietė mane sekmadienį po pietų ateit pas juos į įkurtuves.

Atsimindams lietuvius kalbant: buvau, nė šalto vandens negavau, – pasiūliau kriaušių, kurių keletą iš tėviškės turėjau. Pasigardžiuodama krimsdama kriaušę pasakė ji naujieną, kad Kriščiukaitis, prieš išvykdamas į Pskovą, Suvalkijoj vedęs ponios Lozoraitienės pusseserę.

Nuėjęs pas Jablonskius įteikiau Jablonskienei gėlių puokštę, kurią buvo man padovanojus panelė Repečkaitė. Ten salione radau jau beūžiantį jaunimą: pažįstamas mergaites – Marytę, Elzę, Miliutę ir Onytę, kelis gimnazistus ir Lozoraičius. Žaidė ratelį. Visi sustoję, rankas atkišę į užpakalį, delnais aukštyn. Vienas vaikščiojo aplinkui, laikydams rankoj nosinę skepetaitę, kurios viena kertelė buvo surišta mazgeliu. Tą skepetaitę nežymiai įbruka kai kam į delną. Šitas ūmai ima tuo mazgeliu pliekt kaimyną ar kaimynę iš dešinės pusės. Pliekiamasis bėga aplinkui, pliekėjas vejasi, kol anas atbėga į savo vietą. Po to pliekėjas nešioja skepetaitę, taip pat bet kam įdeda į delną ir... taip toliau. Atidūs ir vikrūs išvengia pliekimo, o lepšiai cypia nuo skaudžių smūgių.

Paskui buvo šokama. Dailiai, linksmai palingavo valsą Jablonskis su ponia Lozoraitiene. Lozoraitis atsilygino paplasnojęs kadrilį su šeimininke. Man teko pasišvaistyt su mergužėlėmis. Su jomis gimnazistai davė garo. Per vakarienę prisijuokta iš anekdotų, iš mūsų Strazdelio bei ruso Balakirevo humoro ir kitų juokdarių sąmojo. Jonas Jablonskis, kaip atsimenu, papasakojo: klebonijoj, kunigams užkandžiaujant, atėjęs menkutis kunigėlis, nekviečiamas atsisėdęs prie stalo ant laisvos kėdės. Paskui atsi-

radęs puikus kunigas jėzuitas. Šis kreipęsis į aną kunigėlį: koks skirtumas tarp žmogaus ir asilo? Drąsus kunigėlis atsakęs: žmogus valgąs sėdėdamas, asilai ėdą stovėdami. Motiejus Lozoraitis priminė rusų imperatoriaus Petro Didžiojo juokdario anekdotą: Petras I gerai įkaušęs, begirtuokliaudamas su kitais, šiuos vieną, kitą, trečią... pasižadėjęs apdovanot pinigais, aukštomis tarnybomis. Išsipagiriojęs Petras I padejavęs, kad per daug prisižadėjęs: rytmetį tie lėbautojai ateisią atsiimt kas žadėta. Imperatorius kreipėsi į juokdarį Balakirevą, kad šis gelbėtų. Tas atsisėdęs prie imperatoriaus kabineto durų ir ėmęs kirvuku skaldyt pliauską. Atėjęs pirmutinis lėbautojas ir klausiąs: „Ko tu, durniau, čia kvailioji?“ Balakirevas atsakęs: „Aleksiejič (taip Balakirevas vadindavęs valdovą, nes Petro I tėvo vardas – Aleksiejus) liepęs priskaldyt šakalių (balanų)“. „Ko, kvaily, niekus pliauški?“ – taręs tas ponas. Balakirevas atrėžęs: „Aleksiejič pasakė: kas sena primins, tam akį laukan!“ Tada ponas nusigandęs ir išsiskubinęs. Kiti ponai nė nepasirodę. Imperatorius apdovanojęs Balakirevą.

Po vakarienės jaunimas išsiskirstė. Jablonskis pasiūlė man persikelt į jo butą. Salonas – kartu ir valgomasis, jo kabinetas – drauge ir miegamasis, dar vaikų kambarys. Ketvirtasis kambarys laisvas, galįs aš į šitą kraustytis. Labai malonu, bet... Pas Repečkienę turiu atskirą patogų kambarį. Ten apsipratau. Ten aš visai laisvas. Be to, ten pasižadėjau gyvent ištisus metus. Kitaip kas mėnesį turėčiau jai mokėt ne po 15 rb., bet po 18 rb. Vadinasi, turėčiau savo žodį laužyt. O čia, Jablonskynėj, dėl Marytės ir jos brolienės siurprizų, dėl iš jų kylančių malonių santykių būčiau suvaržytas. Tai padėkojau Jablonskiui ir persikelt atsisakiau. Jablonskis susiraukė. Tuo parodė savo nepasitenkinimą. Mecenatiškai gyvendamas Jablonskis, kaip jau žinome, buvo prasiskolinęs. Dabar mėgino jis susispaust; turėjo teisės laukt iš manęs nors mažos paspirties. Lozoraitis, kaip geras žmogus, palankus abiems, pareiškė: „Tu, Jonai, būtinai reikalingas sau kabineto; visada apsikrovęs raštais. Tai tas ketvirtas kambarys kaip tik tau dirbti. O Motiejus, patogiai jau įsitaisęs pas vargšę našlę, telieka ten, savo žodį pildydams“.

Zalumų balius

Vis dėlto Jablonskis padarė man naują malonumą. Jo žodžiais, dar pavasarį sujaudinęs jį ypatingas įvykis. Klasėj silpnas mokinys. Šiam Jablonskis liepęs parašyt tėvui, kad atvažiuotų. Tas atvykęs. Jablonskis tėvui paaiškinęs, kaip yra, ir perspėjęs, kad gimnazistas galįs neišlaikyt egzami-

nų. Tatai maža bėda. Antrais metais toj pat klasėj mokinys sustiprėsiąs ir toliau galėsiąs lengviau mokytis.

Tėvas, girdi, išsiėmęs 10 rublių banknotą ir padėjęs ant stalo. Jablonskis nusipurtęs: to nereikia. Tada tėvas pakeitęs 10 rublių banknotą 25 rublių banknotu. Jablonskiui ir pikta, ir juokai. Pinigų nepriėmęs. Pasakęs: „Ne tam kviečiau tamstelę pas save“. Pasisakęs Jablonskis, jog ir jis pats pirmoj klasėj sėdėjęs dvejus metus. Patyręs, kad tai naudinga. Paskiau kitas klases išėjęs vis per metus. Pataręs tėvui pasamdyt aukštesnės klasės gimnazistą, kad sūneliui padėtų pamokas išmokt. Mokinys išlaikęs egzaminus.

Dabar tas tėvas, latvis, pakvietęs Jablonskį į tam tikrą jų Zalumų balių. Ans pasižadėjęs nuvežt jį į vietą. Tai Jablonskis to latvio arkliais nuvežė ir mane. Čia tas Zalumų balius vyko ne taip, kaip Jecavos mokyklos pievoj rengiamas, bet žemvaldžių latvių suorganizuotas vieno dvaro namuose. Svečiai čia – ne paprasti žemdirbiai, bet miestiškai pasirėdę žmonės. Muzika, šokiai, vakarienė, dainos.

Man teko susipažint su trijų latvių šeimomis, ypač su jų dukterimis – šokėjomis. Susikalbėt buvo nelengva. Žeimelio ir kitų valsčių ūkininkai lietuviai norom nenorom, važinėdami į Mintaują ar į Bauskę, būdavo išmokę šiek tiek latviškai kalbėt. Šiek tiek mokėjau ir aš, juo labiau gyvendamas Mintaujoj. Tą mokėjimą atvaizduodavo posakiu: „Prout, prout, aber atbildet nevar (suprantu, suprantu, bet atsakyt negaliu)“. Daug senesnių žodžių yra vienodų – tiek latviškų, tiek lietuviškų: Devs (Dievas), virs (vyras)… Bet daug ir skirtingų: maize (duona), cilveks (žmogus)… Yra ir žodžių, kurie skamba vienodai, bet prasmė nevienoda: kungs – latviškai – ponas, o lietuviškai – kunigas, tuo tarpu latviškai kunigas – macitajs (mokytojas, pastorius).

Šiaip ar taip jauni greit susikalba: „Jaunkundzin, iesim dancuot (panele, eisim šokt)?“ „Ar nori, tamsta, gert?“ – klausė latvaitė: „Vai jus gribiet dzert?“

Tų trijų šeimų jaunkundzinės ir tėvai pakvietė mane apsilankyt pas juos per Kalėdų šventes. Tarp jaunkundzinių ir jaunkungo užsimezgė susirašinėjimas laiškeliais. Iš visų trijų šeimų gavau po vieną laišką. Vieną dieną atsiliepdams skubiai parašiau vieną po kito tris laiškelius, sukišau į vokus ir išsiunčiau. Vaje, koks iškilo nesusipratimas! Pasirodo, sumaišiau adresatus. Vos vos išsipainiojau.

Qui pro quo

Trečiadienis. Šilta dienelė. Į duris pasibeldžia ir į kambarį įšoka dvi: Miliutė ir Marytė. Maloni naujiena. Būsią jiedviem padėt algebros uždavinį išspręst. Pamiršau, – sakau, aš, – visą algebrą. Tokiom brangiom viešniom pamėginsiu. Paprašiau jiedvi sėstis; išbėgau iš kambario, pašnibždėjau panelei Repečkaitei. Sugrįžęs skaitau uždavinį. Hmm... Kad sau gėdos nepasidaryčiau. Bus lygtis su dviem nežinomaisiais. Pasisekė. Tarnaitė atnešė ant tacos (padėklo) tris stiklines arbatos, cukraus ir citriną.

Tik tiek.

Miliutė papasakojo: Dambrauskas (Jakštas), mano buvęs prižiūrėtojas, Šiaulių gimnazistų bendrabučio viršininkas, paskiau buvęs Panevėžio realinės gimnazijos kapelionas, protestavęs prieš mokinių katalikų varinėjimą caro švenčių dienomis į pravoslavų cerkvę; todėl ištremtas į Rusiją. Šiemet pavasarį jau grįžęs į Lietuvą. Miliutės tėvai gyvenų Panevėžy, savo namuose, tai iš jų ji girdėjusi.

Kitą trečiadienį, taip pat po pamokų, vėl pabarškino ir įžengė į mano kambarį Marytė vienui viena. „Namie nuobodu ir atėjau, – pasakė ji. – Džiaugiuos, kad neužmiršti manęs“, – atsiliepiau aš. Pamylėjau ją riešutais, prasijuokdamas patarlės žodžiais: „Aš tau duosiu riešutų, kad tu neitum prie kitų“.

Marytė prisiminė brolį pasakojus, kad Mintaujoj, gražioj vietoj, užmiesty, laikomi nesveikapročiai. Paklausė ji manęs, gal norėčiau pasivaikščiot, pažiūrėt, kas ten yra. Susitarta. Jablonskiai, Lozoraičiai ir aš sekmadienį po pietų palengvėle žingsniavom per miestą nežinomomis man gatvėmis, gatvelėmis miesto pakrašty. Supratau, kad mums teks eit gatvele pro linksmųjų mergelių vienuolyną, Gerokai tolėliau, pušinėly, – nesveikapročių prieglauda... Lozoraitis prasitarė: „Tokios dvi skirtingos įstaigos – taip artimos“. Iš to vienuolyno mergelės pro langus šaipėsi, o pušyne slankiojo keli nepilnapročiai, pilkais chalatais apsisiautę, o kiti bepročiai tūnojo švariose palatose. Jablonskienė atsidusus pasakė: „Genys margas, pasaulis dar margesnis“.

Vėl trečiadienis, vėl apie penktą po pietų valandą mano kambary sėdėjo ant kušetės, jau nesidrovėdama drąsioji Marytė. Ji elgėsi lyg sesutė pas brolį. Vengiau prisimint apie piršlybų siurprizą. Tatai įdomi paslaptis, bet pavojinga mano laisvei. Tokių trečiadienių buvo ir daugiau, kas kartą įdomesnių.

Verutės mokslai

Mano jauniausioji sesutė Verutė tuomet buvo bene 14 metų amžiaus. Parašiau tėvui, kad atvežtų ją pas mane pasimokyt. Ponia Lozoraitienė sutiko ją priimt į savo butą. Norėjau, kad pramoktų lenkų kalbos. Lozoraičiai namie vieni patys tarp savęs šnekėdavo lenkiškai. Marytė apsiėmė mokyt ją lietuvių kalbos, suvalkietiškos, jablonskiškos, jos brolienė Jablonskienė – Lietuvos istorijos ir geografijos, o aš pats – aritmetikos.

Tokiu būdu aš susivaržiau. Iš mano 50 rublių algos atskaitydavo 3 rublius į pensiją. Lozoraitienei – 13 rublių, Marytei ir brolienei – po 16 rublių kas mėnesį. Jablonskienė Verutei tuoj nupirko nešiot skarelės vietoj rudeninę-žieminę kepuraitę. Verutė džiaugėsi, gerai mokėsi. Taip ligi Kalėdų.

Per šventes iki Trijų karalių (sausio 17 d.) – aš laisvas. Važiuojam į Diržius su Verute ir su jos viešnia Maryte. Tėvas patenkintas. Per kelias dienas Marytė susipažįsta su mūsų giminėmis. Sesuo Aliutė ištekėjusi į gretimą Bardiškių kaimą už klastingo Keršio, 60 dešimtinių žemės ūkininko. Kita sesuo – Augutė, išėjusi į Laitiešinių kaimą už dviejų mylių, už labai doro Adomaitis, 30 dešimtinių savininko, kurs, dirbdams žemę, yra ir, galima sakyt, visų amatų meistras: ir kalvis, ir dailidė, ir siuvėjas. Brolis Juozas jau vedęs ūkininkauja dar toliau už Adomaičius – Draudelių kaime, gavęs iš tėvo jo brolio kunigo Ignato pinigais nupirktą 50 dešimtinių bajorišką dubą.

Giminės ėmė kuždėt, kad Motiejus, vadinasi, aš, iš anksto rodo jiems savo sužieduotinę. Ir visiems ji patiko. Tik aš pats apie Marytę, kaip sužieduotinę, negalvojau. Pažįstamų Maryčių turėjau ne vieną.

Jonas Jablonskis išlydėdams liepė man su Maryte nuvažiuot į Joniškėlį, pas daktarą Petkevičių Naujųjų metų sutikt. Tėvas davė žemaituką, odiniais šorais pakinkytą į nudažytą važiuką. Tai mudu su Maryte dviese, be vežiko, nušuoliavova bent keturias mylias. Ten prigūžėjo nemažai svečių bajorų dvarininkėlių. Šeimininkės panelės Gabrielės (Bitės) rūpesčiu svečiai kalbėjo ir lietuviškai, ne vien lenkiškai. Laikrodžiui mušant 12 valandą nakties nuskambėjo lietuviškas tostas: „Tegyvuoja Lietuva!“ Jau vien šitas tostas, nekalbant apie kitką, susirinkusiems bajorams padarė didelį įspūdį. Linksmintasi šeimyniškai, iki trečiųjų gaidžių.

Viešnios miegojo daktaro bute, o vyrai – ligoninės palatose. Ta ligoninė buvo įsteigta Joniškėlio ir kitų dvarų savininko didiko Karpio ir laikoma procentais iš padėto valstybiniam banke kapitalo. Todėl ligoninės

gydytojas buvo ne rusas, o Petkevičius. Tą naktį Karpių rūmuose ūžė didikai dvarininkai.

Sukilome mes, daktaro svečiai, labai vėlai. Neteko nė Joniškėlio bažnyčioj sumos išklausyt. Po pusryčių Bitė pasiūlė pasivažinėt poromis, burtais paskirtomis. Man į porą burtai nulėmė pačią panelę Gabrielę. Visų svečių arkliai, pakinkyti blizgančiais šorais į gražius važius vis po vieną, buvo itin puikūs. Mūsų žemaitukas nė nebuvo pakinkytas. Mes su Bite važiavom dideliu dailiu daktaro širmiu. Oras ne per šaltas. Kelias geras. Bene dešimt tokių porelių sulakstėm apie penketą viorstų pirmyn ir atgal.

Kai susėdom važiuot, Bitė paklausė: „Parlez vous francais (ar kalbate prancūziškai)?“ „Non, mademoiselle (ne, panele)“. Aš tik gimnazijos pirmos klasės prancūzų kalbos mokinys. Patylėjova. Žvilgterėjus į mane Bitė tarė: „Naujieji metai turbūt tamstai nepalankūs?“ „Kuria prasme?“ – paklausiau aš. „Burtai nuskriaudė tamstą“. „A! – atsiliepiau. – Kaip tik laimėjau. Kai kas gal man net pavydi“. „Ko tokio?“ „Tete a tete skrist vienu du su žvaigžde“. „Perdedi, mano mielas“. „Kylanti lietuvių literatūros žvaigždutė“, – pasiteisinau. „Ačiū už komplimentą!“ „O kas sulenkėjusį vokietį padarė lietuvių bičiuliu?“ „Be lenkų, vokiečių, rusų kalbų Landsbergis mokėjo ir lietuviškai, kaip ir jo sesutė“, – mažino Bitė savo nuopelną. „O kas neturtingų tėvų gabius vaikus leist į mokslą padeda?“

Ji vėl: „Dar nė vieno neišmokslinau“. „Ne iš karto bitė korius pripildo medum“, –pabrėžiau aš.

Po tokių pašnekesių panelė Gabrielė papasakojo, kaip didikai Karpiai gyvena. Pats Karpis – originalas, lyg demokratas. Sykį per Šv. Jono atlaidus rytmetį liepęs jis pakinkyt tiek arklių, kad visi iš dvaro galėtų nuvažiuot į bažnyčią. Nuo dvaro rūmų iki bažnyčios – mažiau negu varstas. Pirmasis vežimas – daili karieta, ketvertas puikių didelių arklių spindinčiais šorais ir kamanomis su auselėmis – du šalia dišlio, o du – pirmiau jų. Karietos priešaky, ant aukštos pasostės, furmonas su ilgu botagu ir raudonai apsiūtomis vadelėmis rankose; jo padėjėjas – raitas ant pirmos poros kairio žirgo balne; karietos užpakaly – stačias liokajus. Visi trys aprėdyti galionuotais drabužiais. Čia važiuoja pati Karpienė su mažais vaikais. Kiti paskui karietą – puskarietėse, bričkose, bričkelėse, lineikose. Paskutiniam vežime, ant šiaudų, – pats ponas su ištikimiausiu tarnu. Visa vilkstinė žingsniais keliauja per miestelį, pro ligoninę ir stebina žmones.

Taip smagiai besišnekučiuodami, prisikvėpavę gryno oro, linksmi grįžom namo. Vėl ūžėm. Vakare apsilankė klebonas Vercinskis, malonus

žmogus. Jisai, buvęs Šiaulių gimnazijos kapelionas, palankus gimnazistams. Kapelioną buvome pamilę. Jisai pakeitė kitą kapelioną, atstatytą iš vietos, pasipriešinusį rusų valdžiai dėl gimnazistų katalikų varinėjimo į cerkvę per caro šventes. Anas buvo gana rūstus. Jeigu per religijos pamoką gimnazistas išdrįsdavo paklaust nesuprantamo tikybos dalyko, kapelionas atrėždavo: „Kaip pasakyta, taip ir tikėk, tylėk!" Šitas kitoniškas. Sykį aš pats išdrįsau nueit pas kapelioną Vercinskį į butą ir paprašyt paskolint man, septintokui, 12 rublių. Ir paskolino jis, man pasižadėjus, kad skolą grąžinsiu, kai užsidirbsiu pinigų repetitoriaudams. Tai dabar klebonas Vercinskis mane pažino ir paprašė perduot jo linkėjimus mokytojui Jablonskiui, plėšiančiam lietuvišką dirvoną.

Lietuvių neatsargumas

Ligi tų švenčių Apygardos teismo kriminaliniame skyriuje 6 mėnesius buvau ištarnavęs teismo sekretoriaus padėjėju; tiesa, ten kelias savaites, sekretoriui lenkui sergant, ėjau ir sekretoriaus pareigas. Nuo Naujųjų metų pirmininko Klugeno įsakymu buvau perkeltas į Civilinį skyrių, taip pat sekretoriaus padėjėjo pareigų eit. Čia mano stalo vyresnysis raštininkas buvo rusas, išėjęs visas aštuonias gimnazijos klases, o jaunesnysis – lietuvis. Vicepirmininko Kriukovo patarimu pirmininkas Klugenas padidino jiedviem algas – vyresniajam – 25 rubliais, jaunesniajam – 20 rublių per mėnesį. Jaunesnysis gyveno tame kieme, kur Repečkienės bendrabutis, tik kituose namuose. Šis lietuvis raštininkas kartą pasikvietė mane pas save. Jo butelis – vienas kambarėlis su prieškambarėliu, kur ir virtuvėlė. Jo žmonelė pamylėjo mane kepta silkute ir balinta kava su riestainiais, vadinamais baronkomis.

Iš kur tatai? Kaip juodu išsiverčia? – pagalvojau aš. Ogi štai. Ant kito staliuko – apygardos teismo byla. Ta byla buvo mano duota jam iš originalo nurašyt kopiją. Jeigu raštas ilgas, per vieną dieną tarp kitų darbų nebaigiamas; bylą pasideda raštininkas į savo stalčių, kurį jis užsirakina. Nuorašas padaromas kitą dieną, jeigu kiti maži rašteliai nekliudo. Kai advokatai reikalauja greičiau pagamint jiems nuorašus už atlyginimą, raštininkas pasiaiškina: nurašinėjęs jis ir namie, privačiai. Nusistovėjusi praktika, kad už kiekvieną raštelį, kurį oficialiai apygardos teismas išduoda advokatams, raštininkui kiekvienas sumokąs po 30 kapeikų. Taip pat už ilgų raštų pagreitinimą neoficialiai. Taip tas lietuvis, kaip ir kiti raštininkai, padidina savo mažą algelę. Be to, ir jo žmonelė, besiuvinėdama,

bemegzdama svetimiems, padidina šeimos pajamas. Šitaip patyriau, iš kur raštininkų gerovė.

Tuo metu pagerėjo ir mano būklė. Po Naujųjų metų tėvas nebeleido Verutės į Mintaują: jam ji buvo reikalinga samdytai šeimininkei padėti ir prižiūrėti. Tai visa mano alga atiteko man vienam.

Man parūpo išsiaiškinti dar vieną paslaptį: kas per viena yra patraukliojі Ievutė. Važiuoju į Rygą. Ciocia pavaišino mane pietumis ir leido Ievutei pasivaikščiot su manim. Slankiojova dviese, saulutei šviečiant, bent pusvalandį po gražiąsias naujosios miesto dalies gatves, juokaudami ir gėrėdamiesi puikiais pastatais. Klausiu: „Gal malonėtum kur jaukioj, šiltoj vietelėj drauge pailsėt?“ Ji į mane žvilgt, aš – mirk. Atsidusus ji ištarė: „Yra… viešbutis… toks“ „Tai eiva“, – kviečiu aš. Ji linkt galvą. Žygiuojava. Vėl klausiu: „Ar toli?“ „Toloka“, – atsako ji. Pasižiūriu į laikrodėlį: „Vaje! – sakau, – visai užmiršau. – Atvažiavau būtinu reikalu pas Mašiotą. Jau vėlu man. Gaila. Turiu atsiprašyt. Nūn nelemta mudviem pasidžiaugt“. Ir atsisveikinau, nė nepalydėdams jos iki ciocės namų. Tokia paukštelė, manau, susiras savo gūžtą pati viena.

Vieną dieną į teismo kanceliariją pas mane atėjo nepaprastas prašytojas – ruso prokuroro padėjėjas vokietis. Prašo duot jam pažiūrėt bylą NN. Tokios pavardės negalėjau atsimint. Turbūt tokios bylos nėra. Prokuroras (paprastai ir padėjėjas vadinamas prokuroru) tvirtina: tokia byla turinti būt. Imu spintoj, lentynose ieškot. Prokuroras prisiglaudęs man šnabžda: „Tamstos vizitinė kortelė vakar rasta pas Davainį-Silvestravičių. Būk atsargesnis“. Aš net krūptelėjau. Tada prokuroras garsiai sako: „Jei nėra, ir teismo nėra“. Kreipiasi jis į mano raštininkus, pasveikina abudu, algų padidinimą išsitarnavus, ir atsisveikina.

Mat prieš kiek laiko Davainis-Silvestravičius rašteliu prašė manęs lietuviškų laikraščių. Tas rusiškas laikraštis iš tikrųjų buvo laišku užsakytas. Aš atsakiau parašęs savo vizitinėj kortelėj: „Vilenskij vestnik“ dar neatėjo. Kitų ir negavome“. Tai šita mano kortelė per kratą pas Davainį policijos buvo atrasta. Šit mūsų, lietuvių, neatsargumas: užuot panaikinus tokie rašteliai pasilieka kur nublokšti. Ši kortelė nepakankamas įrodymas, bet duoda įtart ir mane išsirašinėjant draudžiamą lietuvišką spaudą. Vadinasi, ne be reikalo perspėjo mane prokuroras.

O Motiejus Lozoraitis žandarmerijai turėjo net pasiaiškinti. Tuomet rusų policija nebuvo dar patyrusi, kad lietuviški spaudiniai iš Tilžės buvo siuntinėjami paštu užlipdytuose vokuose ar siuntiniais. Kažin kodėl Mintaujos pašte buvo sulaikytas paketas, adresuotas advokatui Lozoraičiui. Tai buvo Til-

žės „Varpas“. Lozoraitis pasiteisino: jis to laikraščio neišsirašęs. Tai, girdi, savavališkas redakcijos propagandos darbas; advokato adresas visiems žinomas.

Didžiulienė Mintaujoj steigia bendrabutį

Atsargumas – naudingas dalykas. Taip! Tačiau rusų rašytojo Saltykovo-Ščedrino veikalėly „Premudryj peskarj (Išmintingasis pūgžlys)“ išjuoktas ir per didelis atsargumas. Gal todėl kuklioji Kastutė Jablonskienė ir minėtos gimnazistės lietuvaitės laikėsi romėnų poeto Horacijaus skelbiamo auksinio vidurio. Jos važinėjo į Rygą, į lietuvių savišalpos draugijos dainų ir šokių vakarus prieš Užgavėnes ir per Velykas. Aš – jų ištikimas palydovas. Per Užgavėnes šiemet vėl mes buvome „Giedorių draugystės“ garbingos vakarienėlės kviesti svečiai. O per Velykas dalyvavome prie bendro stalo visų, kurie, pirkdami bilietus į tas iškilmes, primokėjo dar po pusrublį ir turėjo teisę užkandžiaudami daužt kiaušiniais su kaimynais.

Po Velykų gavau iš Liudos Didžiulienės laiškelį išgaut iš direktoriaus leidimą jai laikyt gimnazistų bendrabutį. Dar per Kalėdas kalbėjome, kad jų vaikams nepakaks naminio mokslo. Panevėžy teveikė realinė gimnazija, Šiauliuose – gimnazija berniukams ir privati progimnazija mergaitėms. Mintaujoj – ir berniukų, ir mergaičių gimnazijos. Berniukų gimnazijos direktoriui rusui papasakojau apie skaitlingą Didžiulių šeimą, apie jų sąlygas. Direktorius leido. Sutikęs gimnazistą Smetoną pašnekėjau apie tai, paprašiau pasikalbėt su draugais, gal rudeniop kai kas panorės apsigyvent pas ponią Didžiulienę. Po kelių dienų Smetoniuks pranešė man, kad pareiškė norą dešimt. Parašiau Didžiulienei. Atostogoms prasidėjus ji atvažiavo į Mintaują, išsinuomojo butą, grįžo namo ir paskiau arkliais atsikraustė su vaikais ir su reikiama manta. Butą jai pripiršo Repečkienė.

Pas Jablonskius Latvijos pajūryje

Vasara. Gegutė kukuoja. Sekretoriui Jurgenui atostogaujant kanceliarijoj einu aš jo ir savo, sekretoriaus padėjėjo, pareigas. Ateina iš Lielupės prieplaukos, kuri čia pat, prie hercogų rūmų, sargas ir paduoda raštelį – prieplaukoj Jablonskienė. Kviečia mane pasimatyt. Pasakau antram sekretoriaus padėjėjui ir išeinu. Jablonskienės dėdė, kuris ją kaime, Švobiškio parapijoj, išauginęs, nūn miręs. Iš ten ji grįžtanti į Rygos pajūrį, į Majorenhofo vasarvietę, kur vasaroja jos šeima. Tuoj ji išplaukianti Lielupe garlaivėliu. Kviečia mane aplankyt juos.

Sekmadienį tuo pat garlaivėliu pirmą kartą vilniuoju į Baltijos pajūrį. Graži dienelė. Gražus vaizdas. Visur žaliuoja. Latvijos dvarų ir viensėdžių kaimiečių trobesiai pasipuošę raudonais dokalkų (čerpių) stogais. Majorenhofe Jablonskių vila, teisingiau – vilelė, namuks sodely. Iš verandos tiesiog į prieškambariuką ir toliau į virtuvėlę. Iš prieškambariuko į kairę – Jablonskių kambarys, į dešinę – lenkės vasarotojos kambarys.

Iš Rygos mokslo apygardos globėjo Jablonskis gavęs įsakymą iš Mintaujos persikelt į Revelio (Talino) gimnaziją mokytojaut. Tatai padaryta be jo prašymo, kaip tariama, tarnybos labui. Tai jis geležinkeliu išvažiavęs į Rygą išsiaiškinti. Marytė atostogauja tėviškėj, Užnemuny. Todėl radau tik vieną Jablonskienę su vaikučiais.

Jūra, jūra, didinga jūra, lig šiol man nematyta, padaro didelį įspūdį. Malonu pasivaikščiot lygiu, smėlėtu krantu, nuplaktu jūros potvynių ir atoslūgių. Sūriam jūros vandeny vasarotojai maudosi tik iki 12 val.; tada eina į viešąją valgyklą pietaut. Taigi pasimaudyt pavėlavau. Vasarvietėj maudykla paskirta trijose, beveik gretimose vietose. Vidutinėje vietoje – bendras maudymasis kostiumuotiems vyrams ir moterims, šonuose: viename – vyrams, kitame – moterims be kostiumų. Išilgai pajūrio, krante, ne viena vasarvietė, bet jų visa eilė, į kurias publiką iš Rygos vežioja geležinkeliu, traukiniais.

Po pietų Jablonskienė, palikus vaikučius kaimynės lenkės priežiūroj, nuveda mane smėlėtu krantu, vadinamu pliažu, lietuviškai paplūdimiu, į kitą vasarvietę, į Kemerną, kur vasaroja ir gydosi sieros tynėmis (voniomis) Lozoraitis. Jis dejuoja kojomis. Gydo jį nuo reumatizmo. Ponia Lozoraitienė pamylėjo mus popietine kava. Apie penktą valandą Kemerno gražioj aikštėj dūdų orkestras linksmino publiką, kuri vaikštinėjo žvyruotais takeliais arba sėdėjo baltuose suoluose su atlošais.

Tokių vasarviečių turime ir Lietuvoje. Be minėtos Palangos – dar Birštonas ir Druskininkai prie Nemuno. Yra ir sieros šaltinių, ne silpnesnių kaip Kemerne: Pasvalio miestely, ūkininko sodne – stiprus, šaltas sieros šaltinis, kur mano motina ir dvarininkas Tomkevičius išsigydė nuo reumato. Mūsų krašte yra ir daugiau sieros šaltinių. Jie nesutvarkyti. Nėra geležinkelio, kuriuo būtų galima nuvažiuoti, nė vandens kelio garlaiviui plaukt. Todėl mažai kas jais naudojasi.

Kai grįžome iš Kemerno į Majorenhofą, žvejai su savo didžiuliais laivais ruošėsi išplaukt nakčiai į jūrą žvejot. Ūmai kilo noras man pačiam su žveju išplaukt. Pakalbinau vieną latviškai. Tas pasakė galįs mane pasiimt. Ėmiau su juo tartis. Bet jis pareiškė: miestiškai pasirėdžiusiam išvykt į jūrą negalima. Bangos apipurškia, aplieja. Tenka sušlapt kiaurai. Naktį

šalta. Jablonskienė pridūrė: ir pavojinga kilus dideliam vėjui. Tai su ja parėjova į jos vilelę.

Puikus, žavėtinas reginys, kada saulutė raudona toli toli į jūros vandenį nusileidžia. Tada paplūdimys pilnas vasarotojų, vaikštinėjančių pirmyn ir atgal. Išėjau aš su lenke. Ji mikli poniutė, kaip ponia Lozoraitienė. Dar daugiau. Ji tiesiog koketė, meili koketė. Linksmai grįžome. Po vakarienės Jablonskienė paguldė mane verandoj, vyro lovoj. Tai atsidūriau aš kaip erškėtis tarp dviejų rožių, lyg Buridano asilas tarp dviejų šieno kūgių.

Žavi naktis. Vėjelis dulkteli. Tyku tyku. Tik jūra ūžia, šniokščia. Danguje spindi žvaigždutės. Krūmuose – lakštutės trelės. Užmigt negaliu. Imu svajot. Žiūriu, žiūriu į vieną šviesesnę žvaigždutę. Ji man lyg mirksi, mirksi. Pasijuntu plaukiąs jūros bangomis, dailiu, dailiu laiveliu. Šviesioji žvaigždutė – nebe žvaigždutė, sparnuotas aniuolės (angelės) veidelis, tiesiog skaisti mergužėlė. Ji leidžiasi iš dangaus žemyn, stačiai į mano laivelį. Tiekia ji man graikų dievų mieliausią gėralą nektarą. Akimirksnis: staiga savo lūputėmis įteikia saldžiausią dievaičių valgį ambroziją... Ūmai danguje šventas Petras garsiai garsiai pragydo „Gloria in exelsis Deo (Garbė Dievui aukštybėse)“...

Pramerkiu akis: prie manęs kuklioji Jablonskienė, apsisiautus peniuaru (rytiniu drabužiu) plačiomis rankovėmis, atėjus manęs pažadint, kad suspėčiau į garlaivį, kad nepavėluočiau į teismo kanceliariją. O ant tvoros didelis gaidys, Dievą garbinąs savo kakaryko giedodams. Aš visas suprakaitavęs. Šokau į jūrą... viens, du, trys, pasinėriau ir atgal, nusiplovęs bangose.

Meilioji Jablonskienė pasirūpino, pamylėjo karšta kava. Papasakojau jai savo sapną. Klausiu: ką tat reiškia? Ji susimąstė. Aš priminiau patarlę: naujoj kur vietoj jaunikį jaunoji ar ją jis sapnuoja... „Gaila, – tarė Jablonskienė, – kad aš ne mergužė. Bet yra kas mane gali pavaduot“. „Iki pasimatymo!” – atsisveikindama ji palinkėjo laimės. „Taip, iki laimingo pasimatymo, – pritariau, – bus, kaip kam likimas yra nulėmęs“.

Tretieji tarnybos metai

Globėjo įstaigoj Jablonskis tepatyręs, kad iš Mintaujos į Revelį jis perkeliamas tarnybos naudai. Vadinasi, jo atsargumas neapsaugojo nuo įtarimo, kad Mintaujos gimnazijoj kenksmingas jis lietuvių gimnazistų rusifikacijai. Tai rugpjūčio mėnesio pradžioj išvyko jis į Revelį buto susiieškot ir įsitaisyt. Žmona su atvažiavusia iš tėviškės Maryte atsirado Mintaujoj

savo mantai sukraut ir išsivežt. Prieš išvažiuodamos abidvi atėjo pas mane atsisveikint. Kaip mano viešnias Repečkienė jas pavaišino pietumis, nes jų indai jau buvo sutvarkyti kelionei. Išlydėjau jas su vaikučiais į geležinkelio stotį ir atsisveikinom kaip giminės, nuoširdžiai.

Taip pat nuoširdžiai pasisveikinau su Didžiuliais, kai pats ponas Stasys savo arkliais į Mintaują atvežė savo žmoną su vaikais ir manta. Ponios Liudos Didžiulienės bendrabutis virto čia lietuvybės centru, – Jablonskių vietoj. Tai buvo svarbu juo labiau, kad netrukus Lozoraitis persikėlė į Kauną savarankiškai advokataut. Dingo iš Mintaujos ir Davainis-Silvestravičius.

Vieną dieną iš Didžiulienės bendrabučio pas mane atėjo gimnazistas Smetona su draugu. Juodu susirūpinę. Šitą dieną gimnazijoj įvykus nelemta naujiena. Netikėtai dar prieš pamokas visų klasių gimnazistus lietuvius katalikus suvarė į didžiąją salę. Inspektorius lenkas perskaitęs rusišką maldelę, paskui pasakęs: kasdien rytmečiais taip rusiškai čia lietuviai gimnazistai tą maldelę turėsią iš eilės skaityt.

Lietuvoj katalikai tuomet bažnyčiose ir namie melsdavosi lietuviškai arba lenkiškai giedodami, išskyrus kunigą bei vargonininką, kurie, kaip ir dabar, garbindavo Dievą lotyniškai. Melstis rusiškai atrodė lyg nuodėmė. Ir Mintaujoj, katalikų bažnytėlėj, buvo tokia pat tvarka. Maža to. Muravjovui uždraudus lietuviškas knygas spausdint lietuviškomis (lotyniškomis) raidėmis rusų vyresnybė bruko žmonėms maldaknyges rusiškomis raidėmis, bet toks lietuvių rusinimas nepavyko. Kai stojau į gimnazijos pirmąją klasę, buvau gavęs direktoriaus platinamą tokią maldaknygę, bet sugėdintas ją skaitąs mečiau į šalį.

Tai dabar „Kūdikio“ ratelio atstovai atėjo pas mane pasitart, kaip elgtis. Susitarta. Kitą dieną programa jau gimnazijoj buvo vykdoma. Gudruolis inspektorius, turbūt numatydamas pasipriešinimą, iš susirinkusiųjų salėj pašaukė ne aukštesnių klasių gimnazistą, bet trečioką Tūbelį ir įteikė šiam skaityt maldos tekstą. Tūbelis tyli. Inspektorius kartoja: „Skaityk!” Mokinys tyli. Inspektorius suriko, kad skaitytų. Tūbelis atsiliepė: „Neskaitysiu“. Inspektorius sušuko: „Von (lauk)!” Tas lėtai išeina. Kiti sprunka lauk paskui Tūbelį. Inspektorius klykia, kad neišeitų. Gimnazistai išnyksta. Didžiausias skandalas!

Iš Rygos pribūna apygardos inspektorius. Prasideda kvota: kas? kur? kada? tatai sugalvojo, liepė neklausyt?! Vėl slaptai toliau vykdo programą. Rašo skundą, prašymą „Kūdikio“ ratelio nariai – švietimo ministrui, imperatorienei, Mintaujos gubernatoriui: „Kadaise Lietuvos valdovai – didieji kunigaikščiai, karaliai, valdydami Kijevo, Smolensko rūmus, nevertė rusų

pravoslavų melstis lietuviškai, katalikiškai. Mes, lietuviai, norime melstis lietuviškai. Teikitės mūsų pasigailėt!"

Tokį skundą-prašymą gavęs, turbūt iš gubernatoriaus, apygardos inspektorius vėl klausinėjo gimnazistų: kada, kas liepė tokį prašymą pasirašyt? Iš anksto buvo susitarta, kaip atsakyt: kapinėse pasirašėme. Vyresnybė nutarė iš gimnazijos daug lietuvių išvaryt. Daugiausia nukentėjo Didžiulienės auklėtiniai, net vienas jos vaikų, bene trečiokas. Repečkienės bendrabučio gimnazistai – tik pirmųjų klasių mokiniai nenukentėjo. Aš nebuvau įtartas dalyvavęs tam pasipriešinime.

Nukentėjusių vaikų tėvai kai kurie važinėjo į Peterburgą. Rezultatas toks: iš Švietimo ministerijos buvo įsakyta išvarytus gimnazistus priimt atgal į gimnaziją. Grįžo ne visi. Smetona sugebėjo įstot kitur. Po Naujųjų metų Repečkienės Šipailiuks, ketvirtokas, ačiū Repečkiukui, stojo į Kazionnąją palatą (valdiškus namus) tarnaut.

Latviškos Kalėdos

Susirašinėjimas su latvaitėmis nebuvo nutrūkęs. Pasekmė tokia, kad mano pasižadėjimas aplankyt jas per Kalėdas įvyko. Tiesa, tai buvo nežadėtosios, bet po dvejų metų – jau trečiosios Kalėdos. Iš Mintaujos diližanu (autobuso pirmavaizdžiu; ne elektros stumiamu, bet arkliais velkamu) keliavau į Bauskę, o iš ten vežiku į 300 dešimtinių dvarą, kurį valdė latvis, pavyzdingas ūkininkas, dviejų pilnamečių dukrų tėvas. Jiedvi tėvui padėdavo: viena rūpinosi arklių šėrimu, kita karvių šėrimu ir melžimu.

Antrąją švenčių dieną – šeimyninis pokylis. Kaip visada, muzika, šokiai, dainos, vaišės. Tarp svečių džiaugėsi vyresniosios dukters sužieduotinis, kuris turėjo Lietuvoje, už kokios mylios nuo Diržių, išsinuomojęs dvarą. Jaunesnioji dukružė – dar laisva jaunkundzinė. Ir ji turėjo gerbėjų jaunkungų. Neniekino ji ir manęs ir mielai pašokova. Su ja ir tėvais, taip ir aš, Naujuosius metus sutikome už kelių viorstų, 120 dešimtinių dvarely, kur tėvai latviai augino tris gražuoles dukreles. Tai buvo meilios ir linksmos jaunkundzinės, dar jaunutės. Ten aš pasilikau ir labai maloniai praleidau Naujųjų metų dieną. Vyresnioji jaunkundzinė su tėvu ir aš kitą dieną nuvykome į už kelių viorstų esantį 90 dešimtinių palivarką, pasilinksminome pas savininkę, rimtą panelę, kuri pati viena su ligone motina valdė palivarką. Čia aš ir nakvojau. Kitą dieną rimtoji panelė nuvežė mane į Bauskę.

Tokios buvo mano Kalėdos. Trijų karalių dieną džiaugiaus ponios Liudos šeimoje.

Kandidatas sulaukia pasiūlymo

Dar prieš Kalėdas pirmininkas Klugenas buvo mane, kaip teismo kandidatą, paskyręs pasipraktikuot Mintaujos teismo tardytojo kameroj. Malonus rusas, teismo tardytojas, dirbo tuose pačiuose rūmuose, kur ir teismas, tik antrajam gale, vienam kambary. Teturėjo vieną raštininką. Susipažinau su jo raštinės darbais – raštais, rašteliais, taip ir su kanceliarinėmis knygomis. Kai tardytojas klausinėdavo tardomuosius bei liudininkus, raštininkas pasišalindavo kur kitur – išnešiodavo paketus į paštą ar į kitas įstaigas ar būdavo laisvas. Aš, kandidatas, teturėjau teisės klausyt, kaip vyksta tardymas. Be to, padėdavau tardytojui šiokį tokį darbelį atlikt – surašyt daiktinių įrodymų apžiūrėjimo protokolus arba parašyt kardomųjų priemonių nutarimus, kad tardomasis nepasislėptų nuo teismo.

Tokį darbą dirbau be atlyginimo, bet neilgai. 1897 m., po Kalėdų, teisingiau pasakius, jau po Trijų karalių, teismo pirmininko Klugeno buvau komandiruotas į rytus, į Jakobštadto miestą, teismo tardytoją pavaduot, nes anas buvo per daug apkrautas tardymo bylomis. Kandidato algos ir čia negavau, tik buvo mokami kelionpinigiai ir dienpinigiai. Iš Mintaujos į Jakobštadtą reikėdavo geležinkeliu važiuot per Rygą, vadinasi, per Livliandijos guberniją. Kelionpinigiai, žinoma, buvo mokami važiuojant tiesiu keliu – Kurliandijos gubernijoj apie 100 viorstų dviem arkliais po 3 kapeikas nuo viorsto ir arklio, sakysim, 6 rubliai. O geležinkeliu per Rygą trečios klasės vagone už bene 150 viorstų atsieidavo po pusantros kapeikos ir kainavo tik 2 rublius 25 kapeikas. Dienpinigių kandidatui mokėdavo apie pusę kandidato algos. Tai iš tų pinigų, eidams teismo tardytojo pareigas, būčiau turėjęs išsiverst. Mano laimė, kad Jakobštadto teismo tardytojas, nuoširdus rusas, priėmė mane pas save be atlyginimo gyvent. Jis pasakė: „Padėsi mano darbą dirbt, tai turi teisės iš mano algos ir pragyvent“.

Jo butas buvo iš kelių kambarių pirmajame medinio namo aukšte, o jo kamera – ant aukšto, pastogėje, erdviam kambary. Šiam kambary pastatė jis man lovą nakvot ir vaišino mane prie savo stalo drauge su juo ir su jo meilia žmona.

Čia pirmas mano darbas – pirmas man smūgis. Apačioj, valgomajam kambary, trise geriam pusryčių arbatėlę. Pro langą matyt, kaip į kiemą įeina poniškas asmuo. Tardytojas sako: „Štai tardomasis. Kelis sykius jis jau skundėsi Apygardos teismui, kad aš neteisėtai varginęs jį. Šiandien jis yra kviečiamas išklausinėt. Gal tamsta, – kreipdamasis į mane tardytojas taria, – būsi laimingesnis, išvengsi priekabių. Ištardyk jį“.

Lipu aš ant aukšto. Nieko nėra. Raštininko tardytojas nelaiko – jam padeda žmona. Įžengia tas ponas. Tardomasis klausinėjamas prieš tardytoją turi stovėt. Aš šiam pasiūliau sėstis, gal jis teiksis pats į protokolą įrašyt savo pasiaiškinimus dėl kaltinimo, dėl pasisavinimo valdiškų pinigų. Jis atsisėda ir į mano jam žodžiais pateiktus klausimus parašo, pasirašo ir atsistoja išeit. Aš jam sakau: „Prašom palaukt. Aš turiu perskaityti, ką tamsta parašei. Gal reikės ką nors pridėti“. „Tai tamsta mane areštuoji?“ – atrėžė jis. „Ne, sakau“. Jis atsistoja. Aš perskaitau jo rašinį, vienas sakinys man neaiškus. Prašau paaiškint. Jis atsisėda, prirašo, vėl pasirašo. Tada ir aš protokolą pasirašau. Jis išeina.

Maždaug po savaitės gaunu teismo pirmininko raštą su to valdininko skundu, kad aš be reikalo, neteisėtai tardydams, buvau jį suėmęs. Še tau! – anot rusų patarlės – pirmas sklindis gniužulu. Turėjau rašyt teismui pasiteisinimą. Skundas, žinoma, teismo buvo atmestas, paliktas be pasekmių. Bet šit man buvo gera pamoka, kaip atsargiai reikia elgtis su žmonėmis.

Vieną vakarą jau buvau atsigulęs į lovą savo kameroj, kai įėjo tardytojas ir įteikė man Teisingumo ministerijos telegramą: ar sutinku tarnaut taikos teisėju Sibire? Tardytojas atsisėda prie lovos. „Nejau sutiksi važiuot Sibiran?“ – klausia jis. O ko galiu susilaukt čia? Jau treti metai kandidatauju be algos. Gerai, kad buvau skiriamas eit teismo sekretoriaus padėjėjo pareigas, vadinasi, kanceliarijos darbą dirbt. Tardytojo ar teisėjo vietą gaut čia neturiu vilties. Mano draugai lietuviai paskirti ir išvyko, Kriščiukaitis – į Pskovo guberniją, Leonas – į Turkestaną. Į Mintaują persikėlė iš Permės rusas teismo kandidatas, jau septinti metai kandidataująs.

Tuomet 1897 m. caras Nikalojus II buvo įsakęs Sibire padaryt teismo reformą, panašią į 1864 m. imperatoriaus Aleksandro II įvestą europinėj Rusijoj. Senųjų Rusijos teismų apskrities teisme pirmininkaudavo ispraunikas (viršininkas), o gubernijos teisme vadovaudavo prokuroras. Aleksandro II įstatymais buvo įsteigtas nepriklausomas nuo administracijos dvejopas teismas. Mažoms byloms – civilinėms – dėl turtų iki 500 rublių vertės, taip ir baudžiamosioms (kriminalinėms). Dėl nusikaltimų, už kuriuos skiriama piniginė bauda ar kelių mėnesių areštas, ar kelių metų kalėjimas, kiekvienoj europinės Rusijos gubernijoj buvo įsteigti vadinamieji taikos teismai. Pirmoji instancija – taikos teisėjas, antroji, apeliacinė – taikos teisėjų suvažiavimas ir trečioji – Peterburgo senatas. Didesnėms byloms – civilinėms dėl turto, brangesnio negu 500 rublių, taip ir kriminalinėms byloms dėl sunkesnių nusikaltimų, už kuriuos baudžiama sunkesniais kalėjimais (ispravitelnoje otdelenije, taip ir katorga) – buvo įkurtas Apygardos teismas,

kaip pirmoji instancija; Teismo rūmai – kaip apeliacinė instancija. O trečioji instancija – tas pats pravitelstvujuščij senat (pirmininkaujantis senatas).

Dabar caras Nikolajus II buvo įsakęs tokius teismus, šiek tiek pakeitus, įsteigt ir Sibire. Taikos teisėjų suvažiavimo darbą turi čia atlikt Apygardos teismas. Tai tas teismas dvigubas: didžiąsias, sunkias bylas turi spręst kaip pirmoji instancija, o mažąsias – kaip apeliacinis, antroji instancija.

Sibiro kraštas labai didelis, bene pusketvirto karto didesnis negu visos Europos teritorija, bet gyventojų Sibire kur kas mažiau negu europinėj Rusijoj; tuomet gyveno ten, jeigu neklystu, gal tiktai apie 20 milijonų. Tai reformuojant Sibiro teismą Teisingumo ministerijai reikėjo surinkt kelis šimtus išėjusių universitetuose teisių mokslą ir turinčių atitinkamą praktiką teismuose žmonių. Todėl net telegramomis ieškojo tokių praktikantų. Dėl tos priežasties tokią telegramą gavau ir aš.

Pagalvojęs per naktį rytmetį mušiau telegramą: „Taikos teisėju sutinku tarnaut Sibire, tiktai šiltesnėje gubernijoje, prisišliejusioje prie Kinijos teritorijos“.

Netrukus pirmininkas Klugenas mane komandiravo į Kurliandijos vakarus, į Tukumo miestą, eit atostogaujančio teismo tardytojo pareigų jau visiškai savarankiškai. Šis tardytojas išvažiuodams pavedė man savo būstą su manta ir tarnaite, taip ir su jo kameros reikmenimis. Be to, be dienpinigių gavau dar 40 rublių per mėnesį avanso važinėt po apylinkę, kai reikia. Arkliais pravažinėjau tik 4 rublius. Tai man atiteko 36 rubliai. Todėl aš su tarnaite sočiai pramitova. Tukume, be liuteronų baznicos-kirkės, buvo ir mažutė katalikų bažnytėlė. Parapijonių katalikų labai maža. Kunigas čia negyveno, bene vieną kartą per mėnesį teatvažinėjo iš kitur. Tai, išklausęs sumos, aš pasikviečiau jaunutį kunigėlį ir pamylėjau jį pietumis. Tai reiškia, kad pajamos čia man leido net svetingumą pareikšt.

Ar važiuotum su manim į Sibirą?

Persikeldams iš Jakobštadto į Tukumą susitvarkiau taip, kad turėčiau kelias laisvas dienas. Žinodams, kad turėsiu išvažiuot Sibiran, panorėjau atsisveikint ir su Mintauja, ir su Ryga. Kaip tik tuo metu sekmadienį prieš Užgavėnes Rygoj turėjo vykt Lietuvių savišalpos draugijos dainų ir šokių vakaras. Atvykau į Mintaują. Mano kambariukas pas Repečkienę dar nebuvo kam kitam išnuomotas. Tai čia ir sustojau. Netrukus susilaukiau svečių, teisingiau – viešnių. Iš Revelio atvažiavo Marytė su broliene. Marytė prisiprašė leist ją į Rygos pasilinksminimo vakarą, o Jablonskienė tu-

rėjo Mintaujoj likviduot likusią šiokią tokią mantą. Tai abidvi atsirado pas Repečkienę. Negana to, Elzė Juodinskaitė, kuri jau gyveno savo Švobiškio dvare, važiuodama į Rygos viešąjį vakarą sustojo Mintaujoj. Vakare ji su Miliute Brazdžiūte ir Onyte Puodžiūnaite atsirado irgi Repečkienės bendrabuty. Aišku, tai buvo mano viešnios, ir dar tokios brangios.

Susitariau su ponia Repečkiene. Ir ji turėjo savo svečių: du jos dukters gerbėjai ir sūnaus sužieduotinė. Tai savaime įvyko čia šeimyninis vakarėlis. Salonas erdvus. Klavikordėlis, kad ir nekoks, vis dėlto muzika. Na, ir šokiai. Šokėjų netrūko. Be minėtų asmenų trypė, sukinėjosi dar Šipailiukai – valdininkėlis ir gimnazistas trečiokas. Nereikėjo nė taperio (muzikanto) ieškot. Paskambint šį bei tą mokėjo viena kita gražuolė, o kadriliaus visas šešias figūras paskambino meilioji Jablonskienė. Net aš sugebėjau vieną tra-lia-lia, tra-lia-liaa polkutę pažvangint. Salioniniai valsas, mazurpolka kaitaliojosi su kaimiečių klumpakoju, suktiniu.

Ekspromtas – netikėtas pasilinksminimas ne mažiau, gal net daugiau duoda džiaugsmo negu suruoštas pokylis. Be jokių ceremonijų laisvai linksminomės. Pailsusius, paprakaitavusius maloni Repečkienė pavaišino kuklia vakariene: silkute su grietinėle ir pampuškomis su raudonais ikrais. Nei degtinės, nei vyno, nei alaus. Tik arbatėlė su vyšnių uogiene. Ir tuo viešnios, svečiai buvo patenkinti. Džiūgavo.

Po vakarienės kuklioji Jablonskienė pasiryžo viena išvažiuot į Rygą, pas Mašiotus miegot. Palikau kitus besilinksminant, išlydėjau ją į geležinkelio stotį. Pasisakė: Revely jiems gyvent nejauku. Laimė dar, kad gydytojas Jonas Bulota dabar ten tarnaująs. Tik su jo šeima tesusieiną.

Kai grįžau namo, svečiai tebeūžė. Ėmėm šokt be muzikos, dainuodami: „Noriu miego, saldaus miego, negaliu užmigt. Jaučiu kieme mergužėlę, negaliu aptikt...“ Tai, atrodo man, maloniau šis lietuviškas šokis. Linksmintis tegalėjom tik iki 10 val. Miesto taisyklėmis didelių namų butuose po 10 val. vakaro draudžiama triukšmaut, kad nekliudytų kitiems gyventojams miegot. Svečiai išsiskirstė. Dvarininkaitę Elzę išsivedė Miliutė į savo pusantro kambarėlio butelį, kur ji, tebelankydama gimnaziją, šeimininkaudavo be tarnaitės su dviem mažamečiais broleliais gimnazistais. Jos tėvai Panevėžy.

Pas Repečkienę pasiliko Marytė. Kodėl, kam? – nėr ko klaust. Miegot jai patalas Repečkienės buvo paklotas salione, ant kanapos. Visiems namiškiams išsiskirsčius po kambarius mes su Maryte kambarėly ilgai kalbėjomės.

Su Maryte, aišku, susirašinėjau. Kitaip ji dabar nebūtų atskridus į

Mintaują. Apie mudviejų susirašinėjimą nei brolis, nei brolienė nežinojo, nes laiškelius jai adresuodavau į gimnaziją. Nežinojo jie ir apie mūsų glaudesnius santykius. Tik kai ji ėmus prašyt leist ją į Rygos dainų ir šokių vakarą, jie, jos žodžiais, supratę, koks kur šuo pakastas.

Dabar, sėdėdami ant kušetės, prisiminėm piršlybų siurprizą. Į mano klausimą Marytė dabar pasisakė: tada ji sapnavus tokį sapną, kad jos stryktelėjimas man ant kaklo tebuvęs sapno tęsinys, virtęs tikrove.

Glūdėdams taip arti jos nakties tylumoj susimąsčiau aš. Jonas Jablonskis buvo sykį man pasakęs: „Et, Marytė – mergaitė be iniciatyvos“. Bet šitas pavasario siurprizas, rudeniniai jos apsilankymai – tai tikri jos iniciatyvos padariniai. O šita kelionė iš Revelio į Mintaują – tai pikantiškas, ekstravagantiškas žygis, rimtas meilės įrodymas. O aš – vėjavaikis, nė neatjaučiu. „Maryt! – sakau jai, – ar važiuotum su manim į Sibirą?“ Ji tik prisiglaudė ir mudviejų lūpos karštai susiliejo. Likimas nulėmė.

Štai ir pildosi gimnazijoje skaityto romano svajonės: mano mylimoji Marytė. Bet apie tai dabar niekam nieko!

Kitą dieną traukiniu dundame į Rygą, tik ne visi. Repečkaitė ir jos brolio sužieduotinė nevažiuoja dėl lėšų stokos: neturi nei lietuviškų kostiumėlių, nei, jų žodžiais, balinių suknelių. Trūksta skatiko ir poniai Didžiulienei. Po gimnazistų katastrofos, demonstratyviai atsisakius rusiškai melstis, Didžiulienės bendrabutis aptuštėjo, ir ji vos vos galus su galais suveda. Todėl ir ji drauge su savaisiais nevyksta. Tačiau Rygoj mūsų būrelis turi padidėt.

Dar prieš Kalėdas buvau Rygoj ir gatvėj sutikau Ievutę. Ši paklausė, kodėl neaplankau. Aš atsiliepiau klausdams, o kodėl ji nelanko lietuvių draugijos vakaruškų? Pakraipius galvelę ji tarė: reikėsią su cioce pasikalbėt. Po Kalėdų laiškeliu, adresuotu man į Repečkienės butą, Ievutė pranešė: pasiruošianti Užgavėnių vakaruškoms. Prašė mane atvykt ir nuvest ją. Šit dabar vagone pasakiau bendrakeleivėms. Šios pritarė, kad nueičiau, ir pačios pareiškė norą pažiūrėt, kaip Ievutė gyvena.

Mūsų penketuką ciocė pamylėjo kava su grietinėle, dar ir biskvitais. Ievutė nustebino mus elegantiškai pasipuošus apytamsiai pilka atlasine suknele. Iš ciocės namų žingsniavome pas Mašiotus šaligatviais, vis poromis, pasikeisdami vietomis taip, kad teko man su kiekviena pažygiuot.

Ponia Mašiotienė pavaišino mus saldžia arbata su buterbrodais ir išleido pustuzinį gražuolių, kurias iš paskos turėjau lydėt aš. Į vietą nuvykom per šokių pertrauką, prieš pirmą kadrilių. Puošnią Ievutę apspito jos pažįstami rygiečiai. Vikrioji gražuolė Miliutė, taip ir Onytė su Maryte, sutiko pirmesnių vakaruškų rygiečių šokėjų. Vieną rygietį jaunuolį, dėvintį dai-

lia eilute, pakalbinau. Patyręs, kad jis dar nepasikvietęs kadriliui šokėjos, supažindinau su mūsų dvarininkaite Elze. Pats, kaip visada, pirmą kadrilį šios draugijos vakaruose šokdavau su mūsų patrone, meiliąja Jablonskiene; taip ir dabar pakviečiau ją šokiui.

Bešokdams kadrilį pastebėjau Elziutę besėdint, anot vokiečių priežodžio, kaip Wanderbliume (šieno gėlė). Tai kas čia? – nustebau. Pasibaigus kadriliui paklausiau dailiosios eilutės jaunuolio: kas atsitiko? Ans pasakė: panelė Juodinskaitė pažadėjo jam tik trečiąjį kadrilį. Pasiūliau jam trečiąjį kadrilį šokt *vis-a-vis*. Jis sutiko.

Vadinasi, galvojau, išdidžioji Elziutė pirmam kadriliui laukė sau meilesnio kavalieriaus. Kas jis? Vargšelė nusivylė. Tuoj kreipiaus į ją, angažuodams antrajam kadriliui. Ji mielai sutiko. Nė vieno žodelio dėl Wanderbliume neišsitarėva. *Vis-a-vis* jai buvau aš, šokdams trečiąjį kadrilį su Maryte. Antrąjį kadrilį šokau su Ievute. Mat koks buvau vėjavaikis!

Mano vėjavaikystę galbūt išreiškė dainuškų posmai, kuriuos čia, šokių scenoj, dainavo choras: „Negrįžta jaunystė, kada pavėlavai. Nuvysta alyvos, nuvysta jų žiedai“. Arba: „Pažiūrėk, mergele, į sausą eglelę! Ar pradės žaliuoti, ar bebūsi mano? Sausoji eglelė žaliuoti pradėjo, kur ansai bernelis, kurs mane mylėjo?“

Įvyko dar didesnis vėjavaikiškumas. Pasilinksminimo vakaras prasitęsė tol, kol paskutinis iš Rygos į Mintaują traukinys išdūmė. Ievutę iki ciocės namų išlydėjo jos rygiečiai gerbėjai. Marytę su broliene iki Mašiotų nulydėjome mes, mintaujiškiai, o patys turėjome nakvynės ieškot viešbuty, kur dar radom vieną laisvą kambarį: dvi lovos, staliuks, kelios kėdės.

„Išsiteksim visi, – padrąsino įsismaginusi dvarininkaitė Elzė. – Vėlyba naktis. Nėr ko daugiau besivalkiot po miestą“, – dar pridūrė: ji fundijanti čia visiems ir patalą, ir lesalą. Mes – jos svečiai. Miliutė ir Onytė žvilgterėjo į mane šyptelėdamos. Trūktelėjau pečiais: „Bėda ne gėda, – tariau aš, – kai nėra žuvies, iš tiesų bus geras ir vėžys“. Visos nusikvatojo.

Kaip ten buvo, kaip nebuvo, anot ubagų dainuškos, negaliu žinoti. Tik girdėjau, kad žadėjo patalėlį kloti – tiek lovose, tiek ant kėdžių. Turbūt po pusvalandžio visi knarksėjome.

Rytmetį atsirado Marytė. Visas tris rado jau sukilusias, o mane bemiegantį lovoje. Elziutė visus pamylėjo karšta kakava su pieniškais riestainėliais, kuriuos atnešė viešbučio tarnaitė.

Palydėjęs Marytę atsisveikinau su ja miesto skvere nuoširdžiai ir pasiskubinau grįžt į viešbutį ir su trimis gražuolėmis pirmuoju traukiniu vykt į Mintaują.

Mintaujoj drąsioji Elzė sustojo nebe pas Miliutę, o pas Repečkienę. Iki pietų nusnūdome – aš savo kambary, o ji – Repečkaitės lovoj. Po pietų dviese su ja aplankėme ponią Didžiulienę. Ši su vaikais – Onute, Vandute ir Vytuku, Antanuku palinksmino, padainavo gražių dainelių, na, ir dainuškų. „Oi, Motiejau, Motiejau, aš pas tave atėjau, bet tavęs aš neradau, apsiverkus išėjau“... Skaisčioji ponia Liuda pavaišino, kaip galėdama, saldžia arbatėle. Palinkėjo man pasisekimo Tukume tardytojaujant, o panelei Elzei – laimingai ištekėt.

Vakare Repečkynėj ilsėtasi. Iškilo pokalbis apie vokiečių – liuteronų paprotį, apie ilgametį susižiedavimą. Vieni gyrė, kiti peikė. Repečkiuks, girdi, jau antri metai susižiedavęs ir negali nei tos vest, nei su kitomis meilintis. O štai kandidatas Motiejus – laisvas džiaugiasi, turėdams tiek daug meilių bičiulių. Taip pasakė vienas Repečkaitės gerbėjas. Antras prieštaravo: „Repečka sukursiąs dorą šeimą, o kandidatas gal nė vienos neves arba ves visas“.

„Perdedi, drauguži, – tarė Repečka, – ar čia Turkija, kur kiekvienas gali vest po keturias, o jų karalius – gal šimtą“. „Jeigu ne daug, tai bent dvi, – tvirtino antrasis gerbėjas, – juk Sibire esama gyventojų, mongolų giminaičių, kurie turi po dvi žmonas: vieną žiemai, kitą – vasarai“. Juodinskaitė įsikišo: ji girdėjusi, jog už tų mongolų, kalnuotam krašte, atvirkščiai – moterys veda po du ar daugiau vyriškių.

Repečkienė nutraukė, kad gana juokus krėst, jau vėlyba naktis. Ji kreipėsi į panelę Juodinskaitę, klausdama, ar gerai priešpiet miegojusi. „Taip, puikiai“, – tarė ta atsakydama. Tada Repečkienė tarė: „Tai, panele, toj lovoj prašom ir gult“.

Naktis praslinko be poezijos. Rytmety Elzė padejavo, pasigailėjo dėl savo atsakymo Repečkienei. Maloniau būtų buvę nakvot salione. Bet malonumų galima turėt ne tik naktį. Paguodžiau: būsi gudresnė ateity. Kaip pasiklosi, taip išsimiegosi.

Atlikęs apygardos teisme reikalą dėl naujos komandiruotės lėšų išvažiavau iš Mintaujos į šiaurę, per Rygą – toliau pajūrio traukiniu į Tukumą. Geležinkelio stoty atsisveikinome su Juodinskaite taip pat nuoširdžiai, kaip ir su kitomis gražuolėmis. Ji, žinoma, išvyko namo, į Švobiškį.

O kas yra meilė?

Po Užgavėnių Tukume, teismo tardytojo keturių kambarių bute, aš – vienuolis. Tiesa, čia triūsė ir tarnaitė, jauna latvaitė, tyki tyki mergina. Ji

man viskas: ir išvirta, ir iškepta, suadyta, sulopyta, patalas paklotas, paketai išnešioti į paštą ar į policiją. Viską atlieka ji mitriai. Prasidėjo septynių savaičių gavėnia. Reikia gavėt ir kūnu, ir dvasia. Nebegalima naudotis nei pienišku, nei mėsišku maistu, taip ir nei šokiais, nei dainomis. Bet latviai liuteronys nepripažįsta jokių pasninkų. Gamint man sausuosius patiekalus, o jai mėsiškuosius – būtų dvigubas darbas ir atsieitų brangiau. Ėmėva sutartinai vienodai maitintis.

Dar Jecavoj, pastoriaus namuose, pirmadieniais ir ketvirtadieniais pietūs būdavo be mėsiškų patiekalų. Pastorius man paaiškino, kad sveikata reikalauja per savaitę bent dvi dienas nevalgyt mėsos. Į mano klausimą, kodėl pasninkauja jis ne trečiadienį bei penktadienį, kaip katalikai daro, pastorius bumbtelėjo: netinką liuteronams elgtis katalikiškai. Tai dabar su latvaite susitarėva pasninkaut kas savaitę po dvi dienas – trečiadieniais ir penktadieniais. Taip ir maitinomės, abu drauge prie vieno stalo.

Taip sekmadienį, po sumos, mėsiškais patiekalais buvo pavaišintas kunigėlis. Tatai jis pateisino: Gavėnia – atminimas Jėzaus Kristaus 40 dienų badavimo tyruose po to, kai žydų karalius Erodas nukirsdino Jonui Krikštytojui galvą. 7 savaitės po 7 dienas yra 49 dienos. Tad katalikai Gavėnią pradeda ne nuo pirmadienio, tik nuo trečiadienio. Nereikia pasninkaut nei tų dviejų dienų, nei 7 sekmadienių. Tik kaimiečiai ar dėl Dievo baimingumo, ar dėl praktiškų sumetimų pasninkauja ir sekmadieniais.

Prie kunigėlio latvaitė neišdrįso drauge pietaut, ir aš jos nekviečiau. Tuomet nebuvo tokio papročio, kad tarnaitė valgytų drauge su ponais. Vienu atveju likau čia vienuoliu. Nors runat (kalbėt) latviškai šiek tiek pajėgiau, bet apie pasaulio gyvenimą pasišnekėt su latvaite negalėjau.

Tardymo bylos – paprasti nusikaltimai: vagystės, pasisavinimai, plėšimai, sukčiavimai... Tik viena byla įdomesnė: organizuota arklių vagystė. Vadeiva buvo suimtas, kai jis padieniui dirbo vieškelio taisymo darbą. Jis turėjo savo agentus įvairiose vietose: kaimuose, miesteliuose, miestuose. Atlikęs kasdienį tardymo darbą aš vakarais būdavau laisvas. Turėdavau laiko pagalvot, pasvajot.

...Pasauly nieko nėra amžino, – jau buvau skaitęs. Garsusis Babilonas dingo. Sunyko senovės graikų kultūra. Išnyko galingoji Romos imperija. Žuvo Lietuvos valstybė. Iš žydų Mozės religijos išaugo krikščionybė, paskui ji suskilo į katalikybę ir pravoslaviją. Iš katalikybės iškilo protestantizmas. Nuo pravoslavų atskilo sentikiai. Priviso visokių sektų: baptistų, anabaptistų, metodistų ir t.t.

Kas yra laikas? Jo nematyt. Teregi reiškinių kaitaliojimąsi. Diena

pakeičia naktį, o naktis – dieną. Slenka pavasaris, vasara, ruduo, žiema, taip ir metų metai. Laiko neapčiuopsi, o jis yra, tęsiasi. Kur laiko pradžia, pabaiga? Jei kada buvo pradžia, tai kyla klausimas, kas buvo prieš pradžią. Negalima įsivaizduot: pradžia be priešpradžios.

O kas yra erdvė? Matome, kas yra arčiau, kas yra toliau. Akimis regime tam tikrą nuotolį aplink save – horizontą-akiratį. Toliau – dangus su žvaigždėmis. O kur jo galas ir pradžia? Jeigu yra galas, tai kas už to galo? Taip pat neįmanomas galas be priešgalio ar užgalio.

O kas yra meilė? Meilė – bene dar didesnė mįslė, kaip pasaulio laikas, erdvė. Tepažįstam tik ją lydinčius reiškinius. Kas ji yra iš esmės – tai tikra gili mįslė, sfinksas.

Meilės reiškinius vokiečiai, girdėjau, deklamuoja maždaug taip:

Vienai šypteli, antrai mirkteli,
Trečios neva geidžia, su ketvirta žaidžia,
Penktą jau vilioja, šeštą pabučiuoja...

Arba:

Pirmoji meilė deg širdingai,
Antroji dega it ugnis,
Trečioji meilė jau skausminga,
Ketvirta veda, kur mirtis.

Dar kitaip:

Kas ta tikroji kilminga mūs meilė? –
Dievo brangiausia Dangaus dovana
Žemėj žmonėms tiek nakčia, tiek diena.
Tai ne aistringa vaizduotės ugnis,
Žėrinti tol, kol ji kurstoma vis.

Dvasių dviejų šit saldžiausias ryšys,
Slaptas gamtos jėgų padarinys,
Jungiąs mazgu nuolatinėj vienybėj
Širdis dvi Žemėj, dvi sielas amžinybėj.

Taigi meilė apsireiškia įvairiai. Arba laisva meilė, arba šeimos mei-

lė. Šeimyninė meilė taip pat nevienoda. Karvelių pora lizde arba gaidys su vištų haremu ant laktos.

Meili mergaitė – it magnetas – patraukli. Magnetas traukia savaip, mechaniškai, o gražuolė – jausmingai, maloniai, įvairiai – viena labiau, kita silpniau.

Iš minimųjų labiausiai patraukli Ievutė. Bet kas iš to? – ciocės auklėjama ji nebetinka šeimyniniam dviejų sugyvenimui. Ievutė lengvai duodasi viliojama.

Patraukli ir mūsų patronė. Bet jos giesmė jau pagiedota. Ji ištikima savo vyrui. Kad ir kaip būtų, ji turi tiek sveiko proto, kad negalėtų eit pėdomis garsiojo rašytojo grafo Levo Tolstojaus romano „Ana Karenina“ didvyrės, kuri, pametus vyrą ir sūnelį, ir, nusivylus meilužiu, nusižudė, padėjus savo galvelę ant bėgių. Atvirkščiai, taip nuoširdžiai, taktiškai, švelniai, gudriai Jablonskienė atlydėjo pas mane Marytę, pavesdama ją globot poniai Repečkienei, pati pasišalindama iš Mintaujos į Rygą.

Mažiau, bet vis dėlto patraukli ir Miliutė Brazdžiūtė, vikri, kvapni gražuolė. Ji žino savo grožio patrauklumą, dedasi kuklia ir flirtuoja su patinkamais jaunuoliais. Toks grožis pavojingas vyrui raguotu tapt.

Elziutė Juodinskaitė iš stuomens ir iš liemens – daili panelė. Ji turtinga ir todėl ambicinga, jaučia savo vertę. Ji savarankiška, energinga iš prigimties. Juk jos tėvas, buvęs kaimietis ūkininkas, gal ir banko padedamas, iš bankrutavusių bajorų įsigijęs Švobiškio dvarą su palivarkais, matyt, buvo toksai kaip ir ji, energingas, sumanus praktikas. Ji atvira ir geros širdies, – gal tai iš motinos. Ėjo gandas, kad Elziutė padedanti Gabrielei Petkevičiūtei-Bitei neturtėlių vaikus leist į mokslus. Tas įvykis, kad ji buvo iš dvaro atvažiavus į Rygą per Mintaują, į lietuvišką vakarą, ir grįždama užtruko Mintaujoj, savaime rodo jos patriotiškus ir širdies potroškius.

Tokia jauna panelė, ypač jeigu ji tau palanki, yra savaip patraukli. Bet Elziutė įpratus plačiai, turtingai gyvuot, – nepasitenkins valdininko lėšomis ir jo ramia būkle. Dar Mintaujos teismo tardytojas, pas kurį aš praktikavau, pasisakė man, vesdams jis gavęs 5000 rublių pasogos. Be algos jis naudojęsis ir procentais iš to kapitalo. Tokios sumos neužtekdavo. Tai imta eikvot ir kapitalas. Teliko vos keli šimtai. Dabar nūn susirūpinęs jis, koks toliau bus jo ir žmonos sugyvenimas. Be to, Elziutė netiktų išvažiuot į Sibirą, o jei sutiktų, tai netrukus paspruktų į Lietuvą. Turėčiau keist profesiją, kaip tai padarė Lozoraitis – virst advokatu. Bet tam tikrų advokatiškų gabumų turįs nesijaučiu. Tai galvot apie Elziutę man, maniau, likimas nelėmęs.

Meili Onytė Puodžiūnaitė man per jauna. Per jauna man ir Didžiulių Vandutė, įdomi, kaip jos tėvai patriotai. Apie kitas nėr ko kalbėt. Telieka Marytė.

Tačiau kas yra meilė? Kuo mergaitė jaunuoliui patraukli? Moteriškumu, girdi. O kas yra tas moteriškumas? Juk meilę apibūdint moteriškumu vis tiek, kaip kad nežinomą dalyką aiškint kitokiu nežinomu. Vis tiek kaip kad pasakyt x yra y arba X=2z.

Marytė – ūkininkaitė. Ji iki 14 metų arba ganė tėvų vienkiemio galvijus, arba kiaules šėrė, karves melžė. Nūn 21 metų amžiaus, jau septintos klasės gimnazistė. Kukli, rami, gabi padainuot, pašokt. Iš pažiūros nedidukė, liemeninga, pailgaveidė, raudonskruostė, mėlynakė, geltonplaukė, puošniomis krūtimis. Vienu žodžiu, patraukli. Toli gražu nėra ji tokia patraukli, kaip karaliui Saliamonui jo mylimiausia Sulamita tarp jo 60 karalienių ir 80 meilužių, kaip aprašyta Šventajam Rašte, „Giesmių giesmėj“. Saliamonas buvęs sužavėtas Sulamitos prašmatnybėmis – ne tiktai jos krūtimis, bet ir krūtų speniukais, kaip vynuogių kekėmis, – net ir jos bambutė kaip taurelė, iš kurio neišsenka kvapnusis vynas. Štai kokie žavūs meilės reiškimai!

Taip galvojau, svajojau tardytojo bute, vienatvėj apie meilės žavesius. O čia teturėjau vos raštingą, jauną latvaitę, liesą vargo mergaitę.

Pagaliau tesupratau, kad patrauklioji meilė yra be galo galinga. Meilė sutvarko gyvybę trejopai: beveik visur atvira vyro meilės viešpatystė – vienpatystė, dvipatystė, keturpatystė ar daugpatystė. Tai bendra taisyklė. Laisva meilė yra slapta, kai kiekviena moteriškė myli daug vyrų ar kelis, taip ir kai vyrai myluoja gražuoles kiek kam pasiseka. Ar šit yra taisyklė, ar išimtis, vargu atspėt.

Rusų poetas Puškinas yra išsitaręs: „Laimingas, kas trisdešimtaisiais metais vedęs, keturiasdešimtaisiais – turtais aptekęs“. Tuomet man kaip tik ėjo trisdešimtieji metai, o Marytei – dvidešimt pirmieji. Ir šiuo atveju atrodom tinkama pora. Juk mergaitės pirmiau negu vaikinai subręsta, pražydi ir peržydi. Abiejų meilės žydėjimo laikotarpis atitiks. Be to, Marytė darbšti, ne lėbautoja. Galop tariau sau: džiaukis, Motiejau! Likimas palankus.

Lietuviai nusikaltę, kad gimė lietuviais

Teismo tardytojas negrįžta iš atostogų, susirgęs. Tukume man tenka ir toliau tardytojaut kandidato lėšomis. Sugalvojau progą, formaliai teisėtą, nors pirmąją Velykų dieną praleist Mintaujoj, tarp savųjų. Pasitaiko, kad

tardymo byloj liudytojas gyvena ne tardytojo apylinkėj, bet kitur. Paprastai tardytojas siunčia raštą – atskirą reikalavimą tam tardytojui, kurio apylinkėj liudytojas, šį išklausinėt. Bet pats tardytojas gali išvykt į liudytojo vietą ir ištardyt. Organizuotos vagių bandos byloj vienas liudytojas – žandaras tarnavo geležinkelio stoty, už Mintaujos. Tai šį liudytoją šaukiu į Mintaują ir aš pats ten per Rygą geležinkeliu nuriedu šeštadienį ir liudytoją išklausinėju. Nakvoju pas Repečkienę. Sekmadienį susidaužome kiaušiniais. Pasveikinu švenčių sulaukus ir Liudą Didžiulienę su jos šeima. Parodau poniai Liudai tris fotografijas: Elzės, Miliutės ir Marytės. Klausiu jos: kurią ji man pripirštų? Ponia nusijuokė: „Geriausią pats išsirinkai, aišku, Marytę“. Ir ji nuoširdžiai palinkėjo man laimės. Tiek! Lozoraičiai jau buvo persikėlę į Kauną. Mašiotai per šventes lankėsi pas savuosius tėvus. Vėl tęsiau savo darbą Tukume.

Gaunu laiškutį iš Ievutės. Ji besigydanti Kemernos sieros tynėse. Kviečia mane ją aplankyt. Taigi čia pat, netoli nuo Tukumo. Bet... Nebe komedijos galvoj. Atsiprašiau laiškeliu negalėsiąs jos maloniu kvietimu pasinaudot dėl laiko stokos.

Lyg tyčia netikėtai gaunu iš užu Rygos, iš Valmieros miesto, kitą laiškelį iš Marytės, tik ne tos, bet kitos, iš Marytės Prokaičiūtės. Ji baigusi medicinos kursus, dabar savo rūšies gydytoja, praktikuojanti tam mieste. Laiškelis parašytas lenkiškai. Ji kviečia mane ją aplankyt. Atrašiau jai lietuviškai. Per vėlu, per vėlu, atsakau, Maryt, pakvietei. Jau kitą Marytę turiu lankyt. Šitaip atsisveikinau su kolege, progimnaziste.

Netrukus Apygardos teismo pirmininkas pranešė man raštu, jog aš paskirtas taikos teisėju į Užbaikalio sritį, į Barguzino miestą. Kaimyninės apylinkės tardytojas rusas priėmė iš manęs bylas ir raštus, knygas. Tardytojo tarnaitė latvaitė, kuri man patarnavo jo bute, padejavo: iš Kuržemės į Sibirą teveža nusikaltėlius, o jūs, kungs, nusikaltėlis? Lietuviai nusikaltėliai todėl, kad jie gimę lietuviais. Ir Lietuvoj baudžiami kad ir tuo, jog lietuviška spauda uždrausta. Nusikaltę rusams lietuviai jau ir tuo, kad jie kadaise viešpatavo nuo Baltijos jūros iki Juodųjų marių, kad buvo užvaldę gudus, rusus ir beldėsi į Maskvos vartus. Nieko pasauly nėra amžino. Ir nūn turiu iškeliaut Sibiran. Išlydėdama latvaitė ištarė: „Ludzu, kungs!“ – ir įteikė man gražią gėlių puokštelę. Ir su šia geros širdies mergužėle nuoširdžiai atsisveikinau.

Piršlybos Jablonskynėj

Mintaujoj iš teismo pirmininko gavau atitinkamus raštus ir persikėlimui apie tūkstantį rublių pinigais. Apsirūpinau skalbiniais, drabužiais, kas reikalinga kelionei. Pasikviečiau Šipailiuką, kuris tarnaudamas čia teturėjo po 18 rublių per mėnesį atlyginimo. Jis sutiko tarnaut Sibire pas mane raštvedžiu, kai pasiūliau 60 rublių įsitaisyt, ko jam reikia, nuvežt jį mano sąskaiton į vietą ir nuo liepos 1 d. mokėt jam po 30 rublių algos per mėnesį. Jisai tuo apsidžiaugė. Žinoma, dar pirmiau buvau parašęs Marytei į Revelį.

Grįžęs į tėviškę, į Diržius, susilaukiau Marytės laiškelio. Nukrėtė šiurpulys... Laiškelis buvo labai ilgas. Kai pasisakius brolienei, o ta broliui, kad pasižadėjus ji su manim išvažiuot Sibiran, brolis nepritaręs. Jis reikalaująs, kad ji pirma stotų į mergaičių medicinos kursus, o po trejų metų galėsianti pasielgti kaip tinkama. Gal, girdi, rašo, baigdama laiškelį Marytė, pravartu paklausyt brolio? Gal taip geriau būsią ir mudviem?

Še tau, Motiejau, netikėtas smūgis! Gal taip man ir reikia? Juk meilė be kliūčių – pilkutė. Kuo didesnė kliūtis, tuo didesnė, gilesnė meilė. Tatai dabar pajutau. Ta paprastoji Marytė – kokia man ji brangi!

Vos tik parvažiavęs iš Mintaujos, jau kitą dieną prašiau man duot vieną arklį nuvažiuot puspenktos mylios į Joniškį. Iš ten dilžanu per naktį plentu nudardėjau vėl į Mintaują, o iš ten per kitą naktį geležinkeliais; persikilnodams iš vieno į kitą, iš kito į trečią traukinį, rytmety atsidūriau jau Revely, Jablonskių bute, tuo momentu, kai jis, Jonas Jablonskis, buvo beišeinąs į gimnaziją. Dvi naktis mano kaip ir nemiegota. Aš nuvargęs, miegūstas. Marytė ir brolienė abidvi tuoj veda mane į tamsų miegamąjį kambarį uždarytomis langinėmis. Atsisėdau aš ant lovos, ir jiedvi – viena iš kairės, antra – iš dešinės, šalia manęs. Tartum pasišnekam be žodžių. Netrukus aš jau vienas, nusirėdęs gulu ir užmiegu.

Pabundu. Jau po pietų, Jonas vėl išėjęs. Marytė knisasi knygose, laiko egzaminus. Trukdyt jos negalima. Pasišneku su broliene. Prisimename apie mudviejų pajūrio atsisveikinimą iki pasimatymo, apie jos pranašystę, apie jos užgavėninę piršlystę. Pavaišintas skaniai, sočiai nuėjau pas gydytoją Joną Bulotą. Kviečiu jį būt man piršliu. Jis aiktelėjo: manęs jis Marytę piršt savo sūnėnui Andriui Bulotai, kurs tebestudentaująs Peterburge. Pakraipė, pakraipė jis galvą ir man pasižadėjo.

Vakare Jablonskynėj piršlybos. Šiaip svarstyta, taip svarstyta. Sibiras baidė ir Bulotą. Bet ir Revelis – ne Lietuva. Kriščiukaitis – Pskove, Leo-

nas – Turkestane. O Sibiras šalia Turkestano. Galų gale Jablonskis pasakė: „Abejojau dėl tavo meilės. Net pašnekėjau abiem: ir žmonai, ir Marytei. Jeigu iš tikrųjų mylėtum, tai atvažiuotum, ne laiškeliu kviestum. O tu kaip tik ir atvykai. Tik kreipkis į tėvus. Reikia jų atsiklaust“.

Kitą dieną po egzamino Marytė išsivedė mane į miestą, į žaliuojančią aikštę. Graži, saulėta dienelė, puikus begalinės jūros vaizdas. Gėrėjomės, džiaugėmės. Susitarėme. Po egzaminų tam tikrą dieną susitikt Radviliškio geležinkelio stoty, kai ji traukiniu atvyks. Išvažiuodamas įteikiau jai vieną šimtinį banknotą, kas reikia įsitaisyt. Dėl tėvų palaiminimo neabejojau.

Atsisveikinimas su gimtine

Diržiuose tėvas džiaugėsi, bet ir susirūpino dėl mano paskyrimo. Jis gerai žinojo, kas yra taikos teisėjas. Vokietis Radenas už trijų mylių nuo Diržių, prie Mūšos upės, savo dvare tarnavo taikos teisėju. Tai gera tarnyba, – sakydavo tėvas, – garbinga tarnyba. Bet tėvas nerimavo dėl baisaus Sibiro, dėl tolimojo Barguzino, iki kurio – apie 6000 viorstų. Juk dabartinė Lietuva išilgai nuo, sakykim, Palangos iki Dinaburgo (Daugpilio) – maždaug 300 viorstų, skersai nuo Žeimelio iki Kybartų – bene 200 viorstų. Taigi nuotolis iki Barguzino baisiai didelis.

Tėvui paaiškinau: per Sibirą dabar statomas geležinkelis. Darbas įpusėtas. Pašto arkliais važiuot teks gal tik tūkstantį ar pusantro tūkstančio viorstų. Po trejų metų tarnybos Sibiro teisėjai turi gaut šešis mėnesius atostogų ir algą už tą pusmetį. Per trejus metus geležinkelis bus ten jau padarytas. Taigi į Lietuvą parvažiuot traukiniu išeis ne daugiau kaip pora savaičių. Vadinasi, bent penkis mėnesius galėsiu namie ilsėtis. Be to, Sibire taikos teisėjo alga didesnė negu Lietuvoj. Čia per metus Radenas gauna pusantro tūkstančio rublių, o Sibiro teisėjams bus mokama po 2200 rublių. O tiems teisėjams, kurie važiuoja iš kitur, taigi ir iš Lietuvos, kasmet dar bus priedas 600 rublių.

Maždaug už tokią sumą tėvas brolio kunigo pinigais neva man buvo nupirkęs 50 dešimtinių Draudelių dubą su trobomis. Tėvas nusiramino. Bet perspėjo: „Nuvažiuosi Sibiran vienas, imsi, neduok Dieve, gert, kortuot, mergaut – ir pražūsi!“ Šitie jo žodžiai įsmigo man į sielą. Pagalvojau, pagalvojau ir pasižadėjau: Sibire degtinės negert, kortomis iš pinigų nelošt. O dėl merginų, tai, manau, keliausiu ne vienas. Nutylėjau.

Sesutė Verutė pajuto neteksianti pasimatyt su manim, su mintaujiškiais, su kuriais ji apsipratus. Parsivežt manęs iš Mintaujos ir ji su broliu

buvo atvažiavus. Prarasdama šitą malonumą Verutė padejavo. Nelengva buvo jai, jaunutei, prie tėvo našlio eit sunkias šeimininkės pareigas: anksti rytą keltis, pusryčius virt ir t.t. Tai pateisinamas jos dejavimas. Kas kam lemta, neišvengsi.

Jau kelinti metai tėvas kas trečiadienį turėdavo važiuot septynis viorstus į Žeimelį. Jis buvo valsčiaus bankelio kasininkas. Tas bankelis buvo įteisintas Žeimelio kunigo filialisto Vaitkevičiaus rūpesčiu. Jisai su mano tėvu sugalvojo įsteigt tą bankelį, kad apsaugotų žmones nuo žydų, kurie, skolindami pinigus imdavo didelius procentus, lupikavimo. Juodu prikalbino kitus ūkininkus sudėt po 50 rublių. Surinko apie porą tūkstančių kapitalo, išgavo valdžios patvirtinimą. Abudu pirmus metus be jokio atlyginimo ėjo pareigas – kunigas Vaitkevičius – bankelio tvarkytojo, o tėvas – kasininko. Po metų sugebėjo iš Bauskės miesto banko bene 3000 rublių pasiskolint. Taip Žeimelio bankelis išaugo beskolindams žmonėms, kam reikia, po tam tikrą sumą nuo 50 rublių iki 300 rublių už 8 procentus, taip ir priimdamas iš turtingųjų indėlius ir išmokėdamas šiems po 6 procentus. Dabar, kai kunigas Vaitkevičius buvo iškeltas kitur klebonaut, jo vieton bankelio narių susirinkimas banko tvarkytoju buvo išrinkęs bajorą dvarininkėlį (šio pavardę pamiršau). Štai nūn trečiadienį tėvas po pusryčių išvyko į Žeimelį, į bankelį savo kasininko pareigų eit.

Netrukus pas mus atvažiavo ponia Pogučauskienė su panele. Pogučauskas – Biržų grafo Tiškevičiaus įgaliotinis, gyvenęs už Linkuvos miestelio, grafo dvare, Laboriuose. Kai aš buvau dar vaikas, ponas Pogučauskas atvažiuodavo į Diržius naminio alaus gert, pas mus nakvodavo. Surinkęs iš ūkininkų išperkamuosius pinigus už žemę grafui išvažiuodavo. Keletą kartų ponas buvo mane parsivežęs į dvarą, kur pramokau lenkiškai. Ponia Pogučauskienė mane maloniai priimdavo. Paskutinį kartą pas juos lankiaus perėjęs į šeštą klasę, kai jis mane mokė medžiot. Po to kitą pavasarį, ledui tirpstant, Pogučauskas, važiuodams per Mūšą, prigėrė.

Tai dabar, bene po 14 metų, pažinau ponią Pogučauskienę, o panelės nepažinau. Ponia paaiškino: jos dukružė Marytė globojama tetos dvare netoli Dinaburgo (Daugpilio). Kol Verutė viešnioms ruošė pusryčius, ponia Pogučauskienė pasakė, kad ji važiuojanti į Žeimelį, į bankelį pinigų pasiskolint. Parūgojo ji, kad vyrui mirus jos nė sykio neaplankiau. Nusišypsojus paklausė: ar ne malonu būtų pasimatyt su Maryte? Aš nustebau. Kaip tat būtų galima, jeigu panelė Marytė ne namie, Laboriuose. Ponia pareiškė: keliaudams Sibiran važiuosi tamsta per Dinaburgą. Tai pakeliui arti tetos vyro dvaras. Tik truputį pasukt į šalį. Padėkojau poniai už tokį malonų pa-

siūlymą. „Vargu beturėsiu laiko, – pasakiau, – tarnybos vietoj jau turiu būt liepos 1 dieną“.

Mano išleistuvėms tėvas padarė naminio alaus. Susirinko artimi giminės bei kaimynai, kaimynės. Buvo gražus rytas. Kažkaip – ir linksma, ir liūdna. Įkaušę svečiai džiūgavo, bet tėvas, Verutė liūdėjo. Ir mane sielvartas valandėlėmis pagaudinėjo. Po pietų brolis Kostukas prie stiklinio gonkelio (priebučio) privažiavo porą arklių, įkinkytų į karus. Atsisveikinimas graudingas. Verutė apsiašarojo. Išsibučiuota, išsiglamonėta.

Pagaliau įšokau į karus. Ūkininkė, reta mūs apylinkėj gražuolė, bevaikė, pagundė linksmą dainininkę mergužėlę: „Įšokiva ir mudvi“. Ir įšoko, ir atsisėdo šalia manęs iš abiejų šonų. Tai trise susispaudėme dviejų vietų sėdynėje, priešaky brolio Kostuko, kuriam gražuolė šūktelėjo: „Neskubėk, žingine“. Taip buvau iš kiemo išlydėtas. Abidvi palydovės atsisveikino tik nužingsniavus vieškeliu apie viorstą, iki Diržių kaimo žemės sienos.

Kaip paprastai, pusiaukelėj pasiganėme. Nuvažiavę visas devynias mylias iki Radviliškio miestelio ten viešbuty nusnūdome ir anksti rytą geležinkelio stoty sulaukėme iš šiaurės traukinio. Iš trečios klasės vagono iššoko buvęs Mintaujos gimnazistas, nūn Peterburgo studentas Vaiciuška ir Marytė. Kostukas sušuko: „Motiejau, tai Dievas duoda tau Marytę, vežkis į Sibirą!“ „Tebūnie taip“, – atsakau.

Tėveliai laimina

Pilviškių geležinkelio stoty Marytę pasitiko brolis Jurgis. Ją ir mane ilgokais karais, pora žirgų nuvežė į miestelį. Ten pažįstamo jam lietuvio krautuvininko bute užkandom, išgėrėm arbatėlės. Paskiau iš jo įsigijau trejopo stipraus gėrimo: portveino (portugalų ypatingos rūšies vynuogių vyno), konjako (prancūzų iš vynuogių išvarytos degtinės) ir romo (anglų iš spirito gaminamo svaigalo arbatai), dar saldainių bei riestainių, taip ir mažutę vieno kibiro didumo bačkutę alaus. Su tokiomis lauktuvėmis nuvykau į Marytės tėviškę, į Rygiškių kaimą, į 60 margų žemės viensėdiją.

Jau buvo vakaras. Laukė mūsų jos senas tėvas ir vidutinio amžiaus motina. Jų sodyboj, aptvertoj tvora, tebegyveno tuodu ir giminaitė nebylė mergina, kuri netoliese, alksnių miškely, ganė galvijus. Jurgis jau buvo vedęs to paties kaimo vienturtę ūkininko Bernoto dukterį ir gyveno uošvio duboj, čia vadinamoj kolonija. Abiejų kolonijų darbininkai nakvodavo Bernotynėj, bemaž už varsto nuo Jablonskynės. Mums atvažiavus atsirado ir marti su savo senuku tėvu. Nebylė, parginus galvijus, išnyko: turbūt paval-

gius atsigulė. Ilgai vakarieniavome mes šešiese. Abidvi Jablonskienės vaišino. Mano trys buteliai linksmino. Abu seniai ir Jurgis stiprinosi konjaku, visos trys gražuolės ir aš gurkšniavome portveiną. Po vakarienės ragavome ir alučio. Susidarė linksmas ūpas. Ėmėme juokaut, lygint, kaip gyvenama čia, Suvalkijoj, ir ten, už Nemuno, Kaunijoj.

Pirmiausia atkreipėm dėmesį į vieškelius. Ten mano apylinkės vieškeliai lygūs, žvyruoti. Čia, nuo Pilviškių, vieškelis nežvyruojamas: molinis, duobėtas. Priežastis ta, kad čia žvyro nėra. Čia važinėjama vis pora arklių, pakinkytų plėškėmis šalia dišlio (grąžulo). Išilgai vieškelio pasidaro ilgas, siauras, kuprotas žemės stuburėlis; jo šonuose ratų vėžės. Siauros vėžės arklių kanopomis padaromas gana plačiais, lygiais takeliais. Vienu arkliu beveik negalima taip pramintu keliu važiuot. Kas teturi vieną arklį, tas turi dišlių perkelt iš vidurio ašies šiek tiek į šoną. Vis dėlto arklys įkinkomas ne į ašies vidurį ir traukia vežimą įžambiai, aišku, sunkiau. O mano tėviškėj žmonės važinėja vienu arkliu, įsikinko pavalkais bei lanku į dvi ienas. Bėgdamas arklys savo kanopomis pramina sau taką, gana lygų, o ratai besisukdami pataiso lygias, siauras vėžes. Ponams važinėjant pora arklių šalia dišliaus šie negali bėgt siauromis vėžėmis. Tai ponų arkliams vargas ir trukdo greitą važiavimą. Kai žmogui reikia, antrą arklį pasikinko pleškėmis arba pavalkais be lanko, iš šono. Iš kito šono, reikalui esant, gali žmogus pasikinkyt ir trečią arklį. Šoniniams arkliams nereikia bėgt nei ratų vėžėmis, nei suvalkietišku stuburėliu, o maždaug lygiu vieškeliu.

Kaunijoj kaimiečiai (jie patys save vadina sodiečiais) gyvena ulyčiomis (gatvėmis), pasistatę trobesius sodybose greta viena kitos ir dirba žemę pasiskirstę siaurais rėžiais trijuose laukuose. Daug patogiau – ūkininkai suvalkiečiai, išsiskirstę viensėdijomis.

Kaunijoj ūkininkų gyvenamų namų stoguose kyšo po du kaminu, kai kur net po tris. Suvalkijoj net stambių ūkininkų namuose iš stogo išsikiša tik vienas kaminas, nors viduj ne vienas, bet daugiau krosnių. Tat pareiną nuo to, kad kiti įstatymai: suvalkiečiai moka dūminį mokestį; tokio mokesčio kauniečiai nė nežino.

Dėl įstatymų skirtumo kauniečiai sau pasilinksmint gali iš miežių ir apynių daryt naminį alų. Per iškilmes – vestuves, krikštynas, pakasynas (laidotuves) ūkininkas pasidaro alučio iš dviejų, trijų pūdų miežių salyklo ir vaišina gimines bei kaimynus. Degtinė namie beveik nevartojama. O Suvalkijoje alus pasidaryt namie draudžiama. Pirktinis alus atseina brangiau. Tai čia mat perkamos mažos statinaitės alaus. Dažniau ir daugiau geriama degtinės. Mažiau jos tereikia, kad žmogus įkauštų. Taip mažiau išlaidų.

Vyresnybės čia ir ten nevienodos. Čia kraštas padalintas į gminas. Gminos reikalus tvarko vaitas. Gminos dalyviai – ir kaimiečiai, ir bajorai. Tai vaitas būna ar bajoras, ar kaimietis. Vaito kanceliarija – dažniausiai jo namuose. Jis pats pasisamdo gminos raštininką. Vaito žinioj – kaimų šaltyšiai. Kaunijoj kitaip. Ten gminos – ne bajorų drauge su kaimiečiais. Ten valsčiai tiktai vienų kaimiečių. Valsčiaus reikalus tvarko kaimietis staršina (viršaitis), dažnai neraštingas. Valsčiaus raštininkas rusas, vyresnybės skiriamas. Tai iš tikrųjų raštininkas valsčiuje viešpatauja. Pasitaiko, kad staršina, sveikindamasis su raštininku-pišoriu, šio ranką bučiuoja. Kaimuose veikia neraštingi starostos (seniūnai) ir įsakymus gauna ne tiek iš viršaičio lietuvio, kiek iš rusų raštininko.

Nevienodas ir teismas. Čia gminos teisme gminos teisėjas ir du lavininkai (lava, lavka – suolas) sprendžia bylas visiems gminos gyventojams, ar jie kaimiečiai, ar dvarininkai bajorai. Ten, už Nemuno, trijose Lietuvos gubernijose – Vilniaus, Kauno ir Gardino, kaip ir pačios Rusijos gubernijose ir srityse, valsčiaus teismas – trys valstiečiai su valsčiaus raštininku tesprendžia tik valstiečių tarpusavio ginčus ir nusidėjimus.

Čia pradžios mokyklose mokytojai lietuviai moko vaikus lietuviškai tiek lietuvių, tiek rusų kalbų bei raštų. Ten, minėtose trijose gubernijose, pradžios mokyklose vien rusai mokytojai, nemokėdami lietuviškai kalbėt, temoko mokinius vien rusiškai ir tik rusų kalbos ir rašto.

Visa tat pareina iš to, kad čia, Suvalkų gubernijoj, veikia prancūzų imperatoriaus kodeksas – įstatymų rinkinys – teisynas, o ten, už Nemuno – kiti įstatymai – rusų teisyno Dešimtasis tomas.

Taip besivaišinant alum pasakota vienos ir antros Lietuvos, Nemuno skiriamos šalies, skirtingas gyvenimas. Pasidžiaugta, padejuota, pasijuokta. Labiausiai kvatota dėl mano ilgos kelionės iš Diržių į Suvalkiją, į užu Pilviškių esantį Būgnų kaimą, į Antano Kriščiukaičio tėviškę. Iš Kauno per Nemuno tiltą traukiniu važiavau 12 dienų, kol atsidūriau Būgnuose. Pavėlavau dėl skirtingų kalendorių.

Dėl svarbiausio man dalyko, dėl vedybų, neprasitarta nė vieno žodelio. Vėlai Jurgis su žmona ir uošviu išėjo namo. Marytės tėvai, pasakę labanakt, ištrepseno miegot į klėtį. Pasilikom vieni du. Marytė atklojo man patalą seklyčioj, plačioj lovoj, ties kuria kabojo didelis kunigo su kamža paveikslas, – tai jos dėdės, kanauninko Šipailos, mirusio Keturvalakiuos. Pati išėjo pro duris į seklytėlę, kur stovėjo siaura lova.

Ėmiau niūniuot:

Noriu miego, saldaus miego, negaliu užmigti.
Jaučiu mielą seklytėlėj, jau galiu aptikti...

Iš seklytėlės balsas:

Nevažiavom į bažnyčią, nestovėjom prie altoriaus.
Dar dar, bernužėli, dar ne tavo valia.

Aš atsiliepiau:

Jau palaimo tėveliai. Skrisk! – palaimins kanauninkas.
Jei paliko jiedu mudu – jų sumanymas lemtingas.
Jau jau, širdužėle, tokia mūsų dalia.

Vedybos be vestuvių

Rytmetį išsmukau į užu pusvarsčio esantį Novos upelį, išsimaudžiau. Grįždams pasukau į miškelį. Nebylei, genančiai galvijus, įbrukau kelis riestainius ir saują saldainių. Pabraidžiau po alksnyną maždaug poros dešimtinių (margų) plote. Švilpiniavau, niūniavau: „Kai du stos – visados daugiau padarys: viens pradės, kits padės, dar toliau varys“.

Namie Marytė pasakė: „Motiejyti, mama klausė, kodėl vakar tu nė neužsiminei apie vedybas.“ „Gerai, kad paklausė, – tariau aš, – vadinasi, tėvai laimina mus. Pirma norėjau su tavim, Maryt, pasitart. Kur, kada, kokias vestuves iškelt? Ar čia, ar Diržiuose, ar abiejose vietose? Vestuvės – didelis žmogaus gyvenime džiaugsmas ne vien jam pačiam – ir jo giminėms, draugams. Jau man, šešerių metų vaikui, teko patirt, kaip ta proga žmonės linksminasi. Nuo pirmadienio iki sekmadienio“. Ilgai pasakojau apie Steigvilių kaimo ūkininkaičių Miliutės Poželaitės ir Bičkūno vestuves... „Tai mat, Maryt, kaip keliamos mano apylinkėj vestuvės! Matai, kaip suinteresuoti mano šaly ne vien giminės, bet ir kaimynai, net jų darbininkai. Gal čia kiek kitaip? Vis dėlto manau, visur lietuviai tokį paprotį brangina. Tai ką pasakysi, širdut?“

Aš čiupt ją į glėbį. Ji tyli. „Maryt, sakau, laiko mažai teturime. Kelionė į Barguziną labai ilga. Užtruks gal mėnesį. Tenai turiu būt liepos 1 dieną. Tokių vestuvių nebėr kada kelt“. Marytė atsiliepė: „Jonas vedė Kastutę nekeldams vestuvių. Čia jų nebuvo, ir mes į Švobiškį nevažinėjome“... „Šit kaip! – tariau aš. – Pagalvokiva! Užsakams – dvi savaitės, vestuvėms

– trečia savaitė. Ką pasakys tėvai? O tu pati? Gal susituoksime Sibire? Be bažnyčios, be altorių, tik tėvų palaiminimu iškeliaukime!“ Marytė atsiduso ir ištarė: „Adomo ir Ievos vaikus sutuokiant, aišku, telaimino tėvai“. „Sumani tu, mano Maryte“, – pasidžiaugiau aš. Tada kreipiaus į tėvus.

Tėveliai sutiko išleist Marytę. Tuoj pats tėvelis Juozas nunešė į Griškabūdžio miestelį klebonui mano vizitinę kortelę ir auksinį penkrublį, tolygų tuomet 7 rb. 50 kp. kreditiniam banknotui, kad užsakytų apie mano su Maryte susižiedavimą. Tačiau mudviejų sumanymas be susituokimo iškeliaut Sibiran tėvams, žinoma, atrodė keistas.

Tos dienos vakarą praleidome Bernotynėje, prie pat Novos upelio. Jurgienė vaišino vakariene, o Jurgis degtinėle, kurios aš negėriau, ir alumi. Ir čia daug pasipasakota. Bernoto sodyba pasilikus kaimavietėj besiskirstant į vienkiemius. Jo kolonijos (dubos) žemės – 40 margų. Jablonskis gavęs pusantro karto daugiau žemės, nes paėmęs ganyklas, krūmus, kur turėjęs perkelt trobesius.

Juozas Jablonskis čia ateivis. Jo tėvas ūkininkavo maždaug už keturių mylių, prie Prūsų sienos, prie pat Šešupės upės dešiniojo kranto. Ten ta upė – Rusijos ir Germanijos imperijų saugoma siena. Antroj upės pusėj – jau Prūsija – Vokietija. Ten, Kubilių kaime, jo gimtinė. Tas kaimas – keli viorstai nuo Naumiesčio, prie vieškelio į Jurbarką, kurs yra jau anapus Nemuno.

Tarp vieškelio ir Šešupės – Jablonskynės kiemas ir vaismedžių sodnelis nusileidžia į pakalnę ligi pat upės vandens srovės. Upė ten negili, neplati. Perbridai, ir būsi jau Prūsų karalystėj. Bet išilgai Šešupės sieną saugoja Rusijos kareiviai. Vienas toksai kareivių su šautuvu stovi sargyboj dieną ir naktį paupy, ties tuo sodneliu. Jų vaismedžių sodnas galu remiasi į upės krantą. Kareivis saugo sieną, kad nei iš Lietuvos į Prūsiją, nei atvirkščiai niekas čia negalėtų pereit. Išilgai tos sienos daug tokių postų. Vis dėlto jauni lietuviai, bėgdami į Ameriką, sugeba slaptai perbrist per Šešupę. Jiems padeda kaip tik vietos gyventojai. Jie perbėgėlį saugo nuo sargybinių. Iš perbėgėlio šeimininkas gauna atlyginimą, kurio dalį atsiima sargybinis. Tenai ūkininkaudamas perbėgėliams padėdavęs ir Juozas Jablonskis ir gerai užsidirbdavęs. Per vieną naktį jis sykį pelnęs 70 rublių. Bet rusų vyresnybės persekiojamas jisai buvęs priverstas išsikraustyt, palikęs ūkį broliui, atsiėmęs savo dalį pinigais. Išėjo užkuriuosna kitan kaiman – į Meištus, taip pat prie Šešupės, kurie dabar yra lyg ir Kudirkos Naumiesčio priemiestis. Ir ten padėdavęs kontrabandininkams gabent iš Prūsijos prekes ir spiritą į Lietuvą. Sykį pakliuvęs, kurį laiką kalėjęs. Mirus jo žmona, palikdama dukrelę Oną. Tą ūkį pardavęs ir nusipirkęs čia Rygiškių dabartinę

koloniją. Vedęs antrą žmoną – Šipailytę. Iš jos sulaukęs, be Jono, Jurgio, Marytės, dar Antaną. Šis dabar tarnaująs Zano dvare prie Nemuno – spirito bravoro vedėju. Duktė Ona ištekėjus; jos vyrui mirus savo kolonijoj už bene 10 varstų ūkininkaujanti. Tai tokie mano būsimi giminės.

Bešnekučiuojant taip per vakarienę iškilo ir vestuvių klausimas. Penki ėmė svarstyt dviejų likimą. Artimi asmenys, įsilinksminę gaivinančiais skystimėliais, netrukus išsprendę. Juos paveikė Marytės argumentas apie Adomo ir Ievos vaikų susituokimą ir mano samprotavimas apie pavojų dėl pavėlavimo į tarnybos vietą. Pasitenkino tuo, kad bus bažnyčioje užsakai. Gal turėjo reikšmės ir tai, kad jaunikis auksiniais antpečiais, dviem išilginiais dryžiais, kaip kariuomenės pulko vado – pulkininko antpečiai – epaletai, ir jau taikos teisėjas. Nutarta tuoj Marytę išleist Sibiran, be jokių iškilmių, nė nepasikvietus nei brolio Antano, nei vyresniosios sesers Onos.

Vinco Kudirkos priesakas

Kitą dieną, rytmetį, iš Jablonskynės išvažiavom į Naumiestį – Marytei kas reikia nusipirkt, įsitaisyt. Šimtinę, kurią daviau jai Revely, tebeturėjo. Neturėjus Revely laiko bet ką įsigyt. Vežė mudu abudu tėvai. Ji su tėvais – po krautuves, pas siuvėjus, pas kurpius. Aš – po miestą.

Naumiestis, tuomet rusų vadinamas Vladislavovu, tūnojo prie pačios Šešupės. Per ją buvo nutiestas tiltas į Prūsiją. Tas tiltas buvo Vinco Kudirkos aprašytas. Atvaizduota, kaip jį be reikalo rusų valdininkai taisė, perdirbinėjo, o gaunamus iš valstybės iždo remontui pinigus dėdavo į savo kišenes. Prie tilto iš mūsų ir iš Prūsų galo skersai kelio šlagbaumas – užtvara – kartis, kaip šulinio svirtis, įtaisyta keleiviams sulaikyt ar praleist. Prie tų užtvarų namai, kuriuose – pasienio tarnautojai keleivių pasams, dokumentams tikrinti.

Mieste aplankiau praktikuojantį daktarą Kazį Grinių, buvusį mano Maskvos universiteto kolegą, su kuriuo ir su mediku Stasiu Matulaičiu kurį laiką trise gyvenome vienam kambary, miesto pakrašty, už Zoologijos sodno. Grinius papasakojo, kad daktaras Vincas Kudirka persikėlęs iš Šakių į Naumiestį. Anas nebepraktikuojąs, sergąs džiova, nė iš buto nebeišeinąs, bet teberašąs straipsnius „Varpui“.

Grinius nuvedė mane pas Kudirką. Čia pamačiau ypatingą ceremonialą. Tuomet Kudirkai padaryt vizitą reikėjo išgaut audienciją. Štai kokią! Koridoriuje Grinius pirštais pabarškino į duris. Durys užrakintos. Niekas neatsiliepia. Grinius, palikęs mane prie tų durų, lipa laiptais į antrą aukštą.

Ten gyvena Kudirkos globėja. Ji duoda raktą. Tuo raktu Grinius atrakino anas duris. Visos tos ceremonijos tam, kad Kudirkos neužkluptų policija berašant ar beskaitant, kas draudžiama. Kol vaikščiojama į antrą aukštą dėl rakto, Kudirka suskumba, kas įtariama, paslėpt. Nors ne vieną kartą policija ar žandarai darė kratas, slaptynės iki šiol nerado. Kai ateina pas Kudirką savas žmogus, tas beldžia į duris savaip, sutartu būdu. Kai atvyksta policija, globėja ilgai ieško rakto, kol jį suranda.

Mudu įžengiam. Kambary Kudirka guli lovoj vienmarškinis. Prie lovos – staliukas. Ant staliuko – rašalas, kotelis su plunksna ir popieriai, prirašyti ir ne.

Kudirka buvo silpnas. Grinius jam pasakė, kad jo kelionei į užsienius ir sveikatai ten, kurorte, taisyt surinkęs nemažai pinigų iš draugų, bet dar nepakanka. Susipratau ir padėjau ant staliuko šimtinį banknotą. Kudirka pasakė: „Važiuoji, važiuok! Lietuvos neužmiršk!“

Paskutinė dienelė. Viduj skuba, kraustosi Marytė, motinos bei brolienės padedama. Tėvas su uošviu vežimo ašis tepa. Jurgis bėrius šeria šienu, avižomis. Išeinu aš į sodnelį. Paukšteliai čirškia, ulba, čiulba. Saulutė iš užu debesėlių skaisčiai švysteli. Vaikščioju, niūniuoju:

Lietuviais esame mes gimę,
Lietuviais norime ir būt!
Tą garbę gavome užgimę,
Jai ir neturim leist pražūt!

Štai iš gretimo kaimo ateina mergužėlė. Tai Marytės draugė Julytė Pranaičiūtė, taip pat išėjusi gimnazijos klases ir grįžusi į savo tėviškę. Išgirdus, kokio svečio susilaukus Marytė, atėjus ją pasveikint. Pranaičiūtė neturinti vilties pasidžiaugt tokia laime. Jos brolis kunigas, kuris leidęs ją mokytis gimnazijoj, siunčia nūn ją į Prancūziją, į tam tikrą mergaičių vienuolyną mokytis prancūzų kalbos ir kitko. Jeigu ją, jos žodžiais, norį padaryt ne vienuole, tai turbūt gera davatka. Geriau, ji šyptelėjus pasakė, spruktų į Ameriką, nes ten turinti draugų. Bet... nedrįstanti broliui pasipriešinti.

Aptikęs kieme mane vieną Jurgis klausia: „Kiek, švogerėli, pasogos-kraičio?“ „Atvykau be piršlio, – sakau aš, – tai nėra kas derasi“. Jurgis vėl: „Kaip dėl Marytės dalies?“ „Tai Marytės, ne mano reikalas, – nusišypsojau. – Tėveliai gyvi, jų valia“.

Ir šituo atveju įstatymai skirtingi. Kaunijoj Dešimtuoju tomu, savi-

ninkui mirus, dukterys gauna keturioliktąją nekilnojamojo turto dalį kiekviena, o čia, Suvalkijoj, lygiomis su broliais. Todėl, dukteriai ištekant, duodama iš tokių stambių ūkių, kaip minėtų mūsiškių tėviškių, Kaunijoje apie 300-500 rublių pasogos, dar priedo – pakinkytą arklį su bričkute, melžiamą karvę, nupenėtą meitėlį, taip ir skrynią, pilną kraičio – audeklų, drabužių, patalų. O Suvalkijoj tokiais atvejais išpasoginama nuo vieno iki dviejų tūkstančių rublių pinigais ir atitinkamu priedu gyvuliais bei kraičiu – audiniais.

Tai šitas dalykas parūpo Jurgučiui. Mat dabar jis valdė ir tvarkė abidvi Jablonskių ir Bernotų kolonijas. Prieš kelerius metus jį brolis Jonas buvo pasikvietęs į Latviją, į pavyzdingą latvio vienkiemio ūkį pasimokyt ekonomiškai ūkininkaut. Patyręs, kad Marytės išpasoginimas man nerūpi, Jurgis nusiramino.

Papietavę drauge su viešnia Julyte, atsigėrę arbatėlės su romu išvykome į geležinkelio stotį. Iki savo kaimo palydėjo Julytė Pranaičiūtė, o iki stoties traukinio – ir abudu tėvai drauge su Jurgiu. Daug triūso, kol iš vežimo sunešiota patalų ryšuliai, kuprinės, lagaminai, lagaminėliai į stotį, kol didesni ir sunkesni daiktai pasverta ir atiduota į bagažą, kol lengvesni, mažesni sunešiota į peroną, kad, atėjus traukiniui, būtų greičiau įsinešt. Nusipirkta trys kelionės bilietai. Trečias bilietas – raštvedžiui Šipailiukui, kuris, gavęs žinią, jau iš tėviškės buvo į stotį atvykęs.

Kelionės bilietai atsiėjo ne per brangiai, palyginus su duota vyresnybės man suma. Ta suma buvo ne vien kelpinigiai, dienpinigiai, bet dar ir vadinamieji rusiški podjomnyje (pakėlimo iš vietos) pinigai. Taikos teisėjui buvo duodama teisė geležinkeliu važinėt II klasės vagone, tad bilietas kainuodavo skaičiuojant kelionės viorstą po 2,5 kapeikos. O važiuojant vieškeliais skaičiuojama už viorstą vienu arkliu – 3 kapeikos, iš viso už 3 arklius – 9 kapeikos. Kelionei Sibiran teisėjui su jo manta – net už viorstą 5 arkliais – 15 kapeikų, o geležinkeliu – už pervežimą bagažo – dar šiek tiek.

Iš tikrųjų važiavome III klasės vagone, kur mokama už viorstą 1,5 kapeikos. Be to, kuo toliau važiuoji, tuo pigesnis bilietas. Tikrai nebeatmenu, bet maždaug taip buvo parduodami geležinkelio bilietai: pirmo šimto viorstų kiekvienas po 1,5 kapeikos, tolesnių kelių šimtų kiekvienas viorstas – 1,25 kapeikos. Toliau iki tūkstančio – po 1 kapeiką, dar toliau palaipsniui – po 0,75 kap., 0,5 kap., 0,25 kap.

Už viso kelio du trečdaliu, važiuojant vagone ir įskaičiuojant bagažą, teko sumokėti apie pusantro šimto rublių. Tuomet apskaičiavau, kad

toliau važiuodami arkliais, tik trimis, ne penkiais, Barguzine atsidursime mano kišenėj turėdami apie šimtą ar pusantro šimto rublių.

Kai viskas jau buvo sutvarkyta, atėjo paskutinė valandėlė. Pamatėm, išgirdom iš vakarų atūžiant traukinį. Tuoj turėjom atsisveikint trejiems metams. Visi susijaudinom. Motina ašarodama apsikabino savo Marytę, o ta ją ramino, pati vos susilaikydama nuo ašarų. Vyrai suskubom, palikdami abidvi perone saugot kas lieka, daiktus nešiot į vagoną. Palikęs vagone Šipailą iššokau į peroną. Išsibučiavom. Motina peržegnojo. Pirmas stoties skambutis. Marytė, iš paskos ir aš įsiritom į vagoną. Antras skambutis, netrukus trečias – konduktoriaus švilpukas. Garvežys sugaudė, vagonas pajudėjo. Mudu su Maryte – prie langelio. Motina palingavo galvą, šūktelėjo: „Parašykit!“

TAIKOS TEISĖJAS TOLIMAJAME SIBIRE

Kelionė į Sibirą

Marytės tėvų ir brolio Jurgio išlydėti iš Pilviškių geležinkelio stoties 1897 m. birželio mėn. pradžioj nuvykome į Mintaują, pas Repečkienę. Apygardos teismo pirmininkas davė raštą kelionei į Sibirą, kad būtų teikiama valdžios įstaigų man reikalinga pagalba. Buvo įsigyti vardiniai žiedai: Marytė, Motiejus, žinoma, auksiniai.

Rygoj iš vienos geležinkelio stoties reikėjo persikelt į kitą. Didesni lagaminai ir ryšuliai buvo atiduoti bagažan. Tais rūpintis patiems nebereikėjo. Lengvesnius daiktus, kuriuos vežėmės vagone su savim, sekretorius Šipailiukas nuvežė vežiku, o mudu su Maryte išėjova pėsčiomis. Pakeliui prie šaligatvio, vežiko pasostėj, pamačiau sėdintį savo pusbrolį Juzę, Mykoliškio sodžiaus 60 dešimtinių dubos ūkininko Užpuro vyresnįjį sūnų, laukiantį pelningo keleivio. „Kaip tu čia dabar atsiradai?“ – šūktelėjau aš. Jau žinojau, kad jis mylėjo Bardiškių sodžiaus ūkininko Jaro dukterį, kurią, maniau, ves ir Lietuvos ūkininkų papročiu ims tėvo šeimos duboj ūkininkaut. Pusbrolis Juzė šyptelėjo: tėvas nepanorėjęs leist jam ženytis, nesutikęs dubą pavest valdyt, tai mergaitės tėvų spiriamas ir Lauksodžio kunigo patariamas, tinkamai bažnyčioj susižiedavęs kurį laiką gaspadoriavo, dirbo kunigo 18 dešimtinių žemę prie bažnyčios. Dabar įsitaisė vežikaut.

„Tai, broleli, mudu abudu vargšai tremtiniai, – raminau aš jį. – Tu netekai tėviškės dėl savo meilės, o aš dėl Rusijos politikos, dėl lietuvių rusinimo štai turiu išsikraustyt iš Lietuvos Rusijon, net Sibiran, taikos teisėjo pareigų eit“.

Palikt arklio su resorine bričkute gatvėj negalima. Taip pat negalima važiuot pas pusbrolį Juzę, toli miesto pakraštin. Tai jis mane su Maryte nuvežė į antrąją geležinkelio stotį. Sumokėjau jam tiek, kiek buvau davęs nuvežusiam sekretorių vežikui, būtent 20 kapeikų. Tų dviejų grivinų pusbrolis nenorėjo paimt, bet įbrukau, sakydams: „Tai tavo teisėtas uždarbis“. Marytė iš savo rankinio sakvojažėlio (krepšiuko) išėmė naują nosinę skepetaitę ir įteikė jam atiduot nepažįstamai brolienei, kad atmintų mus, jau sibiriečius.

Iš Rygos, pervažiavę Dinaburgą (Daugpilį), Polocką, Vitebską, Smolenską, Viazmą, trise Maskvoj atsidūrėm trečiąją dieną, rytmetį. Privargo-

me ne sykį besikraustydami iš vieno traukinio į kitą. Maskvoj turėjom vėl persėst iš vienos – Smolensko geležinkelio stoties į kitą, nepamenu vardo, iš kur toliau traukinys išėjo vakare. Reikėjo arba laukt traukinio, kurs rieda aplink sostinę Maskvą; įsikraustyt į jį, nudardėt ir ten išsikraustyt ir laukt stoty vakaro, arba pasisamdyt vežiką ir juo per miestą nudardėt. Nutarta pasielgt trečiaip. Pasisamdę izvozčiką – porą arklių su puskariete – nuvykom į kitą miesto šoną, į didelę ligoninę, kurioj ūkvedžiu tarnavo Gabrielius Žemkalnis, kurs, netekęs tarnybos pas Joniškėlio Karpį, sugebėjo čia rast sau ir šeimai vietą duonai užsidirbt.

Buvom maloniai priimti jo dviejų didelių kambarių su virtuve bute. Ponia Landsbergienė padėjo, patarė Marytei, kaip teisėjienei įsigyt magazine (parduotuvėj) tinkamų apdarėlių. Su Žemkalniu mano susitarta. Jis, kaip lietuvis patriotas, gauna iš Palangos, iš daktaro Vaineikio, draudžiamą Lietuvoj lietuvišką literatūrą urmu. Tai jis apsiėmė iš Maskvos siuntinėti man į Barguziną Tilžėj spausdinamą „Varpą“ ir kitką.

Iš Maskvos iškeliavom trečios klasės miegamajame vagone. Dieną suole sėdi trys. Naktį gulime vienas ant to suolo, antras – aukščiau, ant atlošiamo suolo, trečias – ant viršutinio suolo palubėj, ant kurio dieną sukraunami daiktai, netilpę po sėdimuoju suolu. Ant suolų miegot pasikloji ką turi. Po galva konduktorius ar vagono tarnas kiekvienam duoda po mažą pagalvėlę, kur ko – ne plunksnų prikimštą. Už tokį patogumą primokama vienai nakčiai kur pusrublis, kur daugiau.

Europoj geležinkelio stotyse, I ir II klasės salėj, gali gauti užkąsti ir pietų pavalgyt. Taip pat ir pervažiavus Uralo kalnus į Aziją, į Sibirą, didelėse stotyse. Bet Sibire – naujiena. Prie stočių, nuošalesnėj perono vietoj, pristatyta stalų, stalelių, nuo kurių paprasti žmonės pardavinėja keleiviams maistą: vienur – virtus kiaušinius, sviestą, sūrį, pieną, kitur – keptus vištčiukus, dešras... trečiur – daržoves, uogas... Nusipirk, neškis į vagoną ir valgyk. Prie kiekvienos stoties pastato, kur traukinys bent penkias minutes stovi, pastatyta bačka (statinė) su karštu virintu vandeniu. Gali į savo indą prisipilti veltui, kiek nori.

Tokiam miegamajam vagone kiti – tokie pat, kaip ir tu, tolimų kelionių draugai. Trumpų kelionių keleivių į šitokį vagoną neįleidžia. Tarp šio vagono keleivių užsimezgė pažintis. Vieni kitus vaišino kaip svečius. Vieni kortavo, kiti knygas skaitė, kiti šiaip kalbėjosi, pasakojosi. Mūsų vagone važiavo linksmas jaunas advokatas su žmonele ir dviem vaikučiais į Irkutską, galima sakyt, į Sibiro sostinę, vildamasis pelningiau uždarbiaut, Sibire vykdant teismų reformą. Jo pavardę pamiršau, gal Stravinskis ar panašiai.

Susidraugauta ir ilgiau palaikyta ta pažintis. Į Irkutską gal uždarbiaut keliavo ir pilnametė panelė, abejotinos išvaizdos ir elgesio.

Pervažiavę didžiąją Rusijos upę Volgą atsiradom Samaros miesto geležinkelio stoty. Pagal tvarkaraštį, kurį turėjom nusipirkę, šioj stoty traukiniui nustatyta stovėt dvi valandas. Apsirūpinus karštu vandeniu, užkandžiaujant susprogo raštvedžio Šipailos stiklinė, ir jis pasiryžo eit į miestą pirkti kitą. Jam išlipus iš vagono traukinys sujudėjo, ir mes išvažiavom. Pradžioj pagalvota, kad traukinys manevruoja, norima vagoną prikabint-nukabint. Bet traukinys riedėjo ir riedėjo pirmyn, vis greičiau ir greičiau. Išdardėjom į laukus. Tada supratom, kad Šipaila atsiskyrė nuo mudviejų. Klausiamas konduktorius, kas atsitiko, atsakė: traukinys buvo pavėlavęs, todėl išvažiavom po 40 minučių. Stoties salėse ir perone buvo garsiai paskelbta. Mes vagone to negirdėjom.

Kas dabar daryt? Visi trys gelžkelio bilietai mano kišenėj. Šipailiuks gal ir pinigų neturi, kad galėtų nusipirkt naują bilietą. Konduktorius patarė: trečioj gelžkelio stoty traukinys stovės 10 minučių. Ten palikt atsilikusio raštvedžio bilietą ir iš ten apie įvykį telegrafuot Samaros gelžkelio stoties viršininkui. Pasakyta – padaryta.

Kreipiausi į trečiosios stoties budintį viršininką. Parodžiau Mintaujos teismo pirmininko man išduotą raštą. Šis viršininkas liepė man atsilikėlio bilietą atiduot į bilietų kasą ir telegrafuot į Samarą. Apie tai pranešiau čia ir budinčiam žandarui. O į Samarą telegrafavau, kad raštvedžio lauksim persiritę per Uralo kalnus, Čeliabinsko miesto geležinkelio stoty.

Šioj stoty nakvot negalima. Nuo stoties iki miesto – 5 ar 10 viorstų. Mūsų laimė, kad šalia stoties dygo miestelis, ten pastatytas viešbutis. Įsikraustėm į jį. Kambary lova su čiužiniu. Tai jau ir gerai – nereikia miegot ant grindų. Čia viskas dvigubai brangiau negu Lietuvoj. Maskvoj nusikerpi už 20 kapeikų, o čia kirpykloj – 40 kapeikų.

Šiaip ar taip kitą dieną sulaukėm traukinio su Šipaila. Pasipasakojo jis, kiek Samaroj privargęs. Kelionę tęsėm vėl trise. Tuomet Sibire statomas pirmas geležinkelis – nuo Čeliabinsko į rytus, iki Užbaikalės srities, didelės kazokų Stretensko stanicos (miestelio), prie Šilkos upės, toli gražu nebuvo baigtas. Ilgiausias, bene šešių tūkstančių viorstų, geležinkelis buvo vedamas per didžiausius Sibiro miestus: pro Omską prie Irtyšiaus upės, kuri įteka į didžią Obės upę, pro Tomską už tos pačios Obės, pro Krasnojarską prie kitos didžios Jenisiejaus upės; pro didžiausią Irkutsko miestą prie Angaros upės, kuri įteka į Jenisejų; toliau aplink pietinį didžiulio Baikalo ežero galą, pro Užbaikalės srities didįjį Čitos miestą, pro tos srities Ner-

činsko miestą, už kurio atskiruose valsčiuose įsteigti katorgos (sunkiųjų darbų) kalėjimai, pagaliau iki pat minėtos Stretensko stanicos, nuo kurios jau Šilkos upe plaukiojo didi garlaiviai į didžiąją Amūro upę ir ta upe – į Didįjį okeaną (vandenyną).

Mūsų trijų kelionė iš Lietuvos iki Užbaikalės srities, Barguzino miesto, tęsėsi maždaug 6000 viorstų, iš kurių tik apie pusę pasisekė pravažiuoti geležinkeliais. Nuo Čeliabinsko iki Kurgano prie Tobolo upės dundėjom dar traukiniu. Čia mane ištiko nauja bėda – mano bagažas jau buvo atėjęs, bet trūko vieno lagamino, kuriame buvo mano – taikos teisėjo uniforma ir kitkas. Bagažo tarnautojas nusišypsojo: „Tai ne naujiena. Pasitaiko ir atvirkščiai. Atvežamas lagaminas, kuris adresuotas kitur. Bus išsiaiškinta įvykusi klaida ir bus atitaisyta, tiktai negreit“. Čia esanti tam tikra transporto bendrovė, kuri turi visoj Rusijoj, gelžkelių miestuose, savo agentų. Ta bendrovė gali greičiau surast nuklydusį lagaminą. Gera geležinkelio tvarka, – pagalvojau. Nuėjau į bendrovės kontorą. Už lagamino suradimą ir pristatymą man į Barguziną – 30 rublių.

Nuo Kurgano iki Irkutsko keliavome plačiuoju Sibiro traktu (vieškeliu), kelių tūkstančių viorstų galą, beveik tris savaites akliais, kibitkomis. Kibitka – paprasti ratai, vežimas keturiais tekiniais. Pryšaky ant pasostės sėdi vežikas, už jo – keleiviai, viens ar du ar net trys, po audekliniu stogeliu glūdintys ant sėdynių, pasidarytų iš savo ryšulių. Vežimo užpakaly sukraunamos dėžės su daiktais, kurie pririšami virvėmis. Kibitkoje galima ne tik sėdėt, bet ir gulėt, pasiklojus savo patalynę. Sibiriečiai keleiviai tam reikalui vežiojasi tam tikrus vailokus – veltinius čiužinius arba net meškos kailius. Tada tavo galva – po būdelės stogu, kojos – po vežiko pasoste, o visą kūną gali apsidengt audekliniu apdangalu, kurio vienas galas pritvirtinamas prie vežiko pasostės, o kitas – dviem kabliukais prikabinamas prie būdelės šonų. Taip tu apsaugomas ir nuo lietaus, ir nuo saulės kaitros.

Pirmą kartą važiuodami daug ko nežinojome ir neturėjome, ko reikia tokiai kelionei. Tai be reikalo pavargome, ypač Šipaila. Dažnai tekdavo jam glūdėt šalia vežiko, pasostėje sėdint. Pakeliui turėjome kas būtiniausia įsigyt. Nesisekė mums ir dėl patyrimo stokos... Jau Kurgane nepasisekė išvažiuot tą pačią dieną. Traukiniu privažiuota daug keleivių. Plačiojo trakto stotyse telaikoma tik po 10 vežikų su pašto arklių trejukėmis. Kol mes gaišom dėl dingusio lagamino, visos trejukės su keleiviais išdardėjo. Teko laukt, kol jos grįš ir pailsės.

Pašto arklių padvada (pastotė) keleivius turi vežt greičiu, ne mažesniu kaip 10 viorstų per valandą. Už pavėlavimą vežikui skiriama pinigi-

nė bauda. Sakykim, jei iš stotelės į stotelę 25 viorstai, tai kelionė pirmyn – pustrečios valandos. Grįžt atgal – žingsniais – penkios valandos. Namie arkliui pašert, pačiam pavalgyt ir pailsėt – šešios valandos. Tik po to vežikas vėl privalo vežt keleivius. Tuomet, nors ir naktis būtų, tuo vežiku keleiviai gali pasinaudot. Jei tą valandą tu pats miegosi, vėl lauk, kol kitam vežikui išeis laikas vežt.

Kai iškeliauja keli vežikai viena linkme, vienas paskui kitą, vienas kito neturi teisės pralenkt. Tąja pat eile keleiviai, atvykę į kitą stotį, tegali tokia tik eile išvažiuot.

Iš Kurgano iškeliavę kitą dieną, dienai auštant, vakare, jau sutemus, buvom pravažiavę apie pusantro šimto viorstų. Tada pasiryžom pernakvot. Rytojaus dieną nuvažiavom mažiau kaip šimtą viorstų. Keliavom ir toliau, kai kur sugaišdami dėl tokios ar kitokios priežasties.

Pakeliui susipažinau su jaunu taikos teisėju, kurs skubėjo iš Kijevo į Irkutsko guberniją, į apskrities Nižne Udinsko miestą, šiapus Irkutsko. Netikėtas nuotykis mus perskyrė, atsilikom nuo jo.

Karštą dieną jau Irkutsko gubernijoj bevažiuodami smarkia pašto trejuke, maždaug tarp stočių pusiaukely, susitikom kitą trejukę su keleiviais. Paprastai, pravažiavus apie 10 viorstų, vežikas sustabdo savo suprakaitavusius arklius atsipūst, pailsėt. Nūn abudu vežikai sustojo ir ėmė prašyt keleivių leist jiedviem pasikeist. Priešingo vežiko keleiviai sutiko persikraustyt į mūsų vežiko kibitką. Pasigailėdams vežikų ir jų arklių sutikau ir aš, ir mano bendrakeleiviai. Kol vyko perkraustymas daiktų, mus pavijo ir praskrido pro šalį kita pašto trejukė. Čia jau supratau nustojęs savo eilės dėl savo kaltės. Pradėjus važiuot toliau pamačiau, kad šie arkliai vos pabėga ristele. Paaiškėjo, kad jie ne pašto, o žemiečių (valsčiaus valdybos) arkliai. Netrukus pavijo mus dar viena pašto trejukė. Ši nesidrovėjo mūsų pralenkt, nes žemiečių vežikas pašto vežikui – pašalinis asmuo, jo nevaržąs. Kai nubindzenom į stotį, pralenkusių mus keleivių neberadom. Stotelės raštininkas-prižiūrėtojas pasakė, kad anie išvažiavo ir kad daugiau laisvų arklių nėra. Maža to. Ir rytoj mums arklių nebus, nes gautas įsakymas sulaikyt visą dešimtį trejukių. Iš Peterburgo atvažiuojąs teisingumo ministeris su palydovais. „Štai ką reiškia pasigailėti! Taip tau ir reikia, Molio Motiejau!“ – pagalvojau sau.

Kitą rytą tvirtų žemiečių arklių pora ir lengva kibitka atdardėjo stanovoj pristav (policijos nuovados viršininkas): „Kad per pusvalandį čia stovėtų visa dešimties troikų vilkstinė!” – sušuko jis. Ministeris savo karieta važiuoja. Kad būtų paruošta šmėrė (tepalas) ašims ir stebulėms ištept,

kad vietoj būtų kalvis, račius, ko reikės pataisyt. Kol balzgana nuo putų, garuojanti pora buvo pakeista kita – stiprių žemiečių arklių pora su nauja kibitka, viršininkas išmaukė čerkelę karčiosios ir prarijo omulio žuvies gabalą. Paskui išdundėjo toliau vieškeliu.

Gal po valandos atdundėjo minėta vilkstinė. Ministeris pats nesiteikė įeit į stotelės trobesio vidų. Pavaikščiojo kur tinkamas. Kai kurie paragavo sibirietiško omulio, kuris, kaip paskui sužinojau, veisiasi Baikalo ežere. Vilkstinei išdūmus stotelės pišorius man pasakė: du keleiviai, patyrę čia taikos teisėją įstrigus, viens kitam pasiūlę mane drauge paimt, bet, sužinojęs, kad aš ne vienas ir su didoka manta, antrasis numojęs ranka. Papasakojo pišorius dar, kad ministeriui lekiant per Sibirą kai kur kritęs viens, kits arklys. Vežikai, sakosi, nedejuoja, nes tokius nuostolius Sibiro vyresnybė atlygina iždo lėšomis.

Keliaudami trise pasiekėme Nižne Udinską. Tenai suradau minėtą taikos teisėją. Ans padejavo: apskrities viršininkas perduosiąs jam keletą šimtų neišspręstų bylų ir penkiasdešimt nebaigtų teismo tardymų. Mat Sibiro taikos teisėjai eina ir teismo tardytojo pareigas. Visai apskričiai yra mieste ir teismo tardytojas, bet šis teturįs daryt tardymus tiktai bylose dėl didesnių, sudėtingesnių nusikaltimų, kurias jam tik prokuroras tegalįs iš taikos teisėjo vedamų tardymų perduot. Nei nukentėjęs žmogus, nei policija neturi teisės kreiptis į Sibiro teismo tardytoją, kad pradėtų tardymą. Šitas Nižne Udinsko taikos teisėjas (mieste gyvensią dar keli kiti taikos teisėjai) paabejojo, ar sugebės jis čia dėl daugybės bylų bei tardymų apsidirbt.

Pagaliau pervažiavome tiltu per plačią Angaros upę, kuri išteka iš Baikalo ežero ir įteka į didžiąją Jenisejaus upę, ir atsiradom Irkutske. Vežiko patariami sustojom ne pašto, bet žemiečių, tiksliau sakant, didmiesčio būstinėje, skirtoje keliaujantiems činovnikams (valdininkams). Būstinėje kelių – didesnių ir mažesnių kambarių patalpos. Čia patyriau, kad už dviejų stočių, iš viso už 40 viorstų – ilgas ežeras Baikalas, pločio vidutiniškai apie 50 viorstų ir iš pietų į šiaurę ilgio beveik 700 viorstų. Anapus ežero – platusis Sibiro traktas eina į rytus, į Užbaikalės srities didmiestį Čitą, kur mano principalas Čitos apygardos pirmininkas, ir į šiaurę, į Barguziną, apskrities miestą, man skirtą rezidenciją (gyvenvietę). Traktu į Čitą gal apie 500 viorstų, o į Barguziną vieškeliu išilgai ežero – apie 300 viorstų. Tučtuojau mušiau telegramą į Čitą pirmininkui, kur man važiuot: ar į Čitą, ar į Barguziną? Kitą dieną išgirdau, kad dar kitą dieną Irkutske, teismų rūmuose, Rusijos teisingumo ministeris Muravjovas iškilmingai paskelbsiąs, atidarysiąs visam Sibirui naujuosius imperatoriaus Aleksandro III refor-

muotus Aleksandro II teismo įstatus ir teismus. Nors buvau netekęs teisėjo surduto, bet pasiryžau tose iškilmėse dalyvauti.

Tuoj sumaniau nusivalyt, pirty nusiplaut. Žemiečių būstinės šeimininkė perspėjo, kad vakare apie pirtį pavojinga vaikščiot. Vis dėlto mes su Maryte išėjova palikę Šipailą būstinėj mūsų mantos prižiūrėt. Iš pirties grįžom sutemus. Atsargumo dėlei ėjova ne šaligatviu, bet viduriu gatvės, apsidairydami. Tik štai iš užpakalio sušlepsėjo žingsniai. Atsigrįžęs pamačiau bėgantį į mus kareivį. Tas, matyt, pastebėjęs mano šviečiančius uniforminės tužurkos antpečius ar dėl kokios kitos priežasties ūmai šoko į šalį ir į vartus, ir ten kiemo tamsoje išnyko. Mudviem atrodė, kad tai būta pasikėsinimo apiplėšt. Grįžom laimingai jau švarūs.

Rytmety, tai buvo liepos 1 d., pasiskubinau į kirpyklą. Ten kandidatų nusikirpt, nusiskust – apsčiai. Laukiau, paklausiau, kieno kuri eilė. Į vieną žydiškos išvaizdos kandidatą kreipiaus, gal jis mane užleistų vietoj savęs. Ans pasakė, kad ir jis rengiasi dalyvaut teismų atidarymo iškilmėse. Tenka man savo eilės laukt.

Nusikirpęs, nusiskutęs skubinuos į Teismo rūmus. Ten jau daug prigūžėta. Lipu plačiais laiptais į antrą aukštą, užduseęs, pamažėli. Mane pralenkia pats ministeris Muravjovas su palydovais. Salėj pilna uniformuotų ir be uniformų, sėdinčių ir pasieniais, ir užpakaly stovinčių. Publikos pirmoj eilėj sėdasi Irkutsko generalgubernatorius ir aukštieji valdininkai. Iš užu žalia gelumbe padengto stalo, ant pjedestalo lipa ministeris Muravjovas ir uniformuoti aukštieji teisėjai su prokuroru. Publika stojasi. Ministeris linkteli, lyg pasisveikindamas, prašo visus sėstis. Stovėdams pats pasako kalbą ir paskelbia: Jo Didenybės Viešpaties Imperatoriaus Aleksandro III įsakymu atidengiąs Sibire reformuotus imperatoriaus Aleksandro II teismus. Publika gausiai paplojo. Ministeris atsisėda kairėj kertėj, minkštam krėsle. Prie žaliojo stalo susėdo Irkutsko teismo rūmų teisėjai su prokuroru. Pirmininkas paskelbė: „Atidarau pirmąjį Irkutsko teismo rūmų bendrąjį susirinkimą“. Nutarta: prisaikdinti susirinkusius taikos teisėjus. Rūmų antstolis pakvietė iš užu šoninių durų teisėjus. Publikai sustojus šie teisėjai šventiko buvo prisaikdinti. Tai buvo 1897 m. liepos 1 d. Aš priesaiką jau buvau davęs Mintaujos apygardos teisme. Tuomet pirmininkas paskelbė Teismo rūmų bendrąjį susirinkimą uždaras.

Visi pasitraukė nuo žaliojo stalo. Prie jo susėdo Irkutsko apygardos teismo teisėjai su savo prokuroru. Šio teismo pirmininkas vėl paskelbė atidaras bendrąjį teisėjų susirinkimą. Vėl prisaikdinti susirinkusieji teismo tardytojai. Tuo iškilmingas teismų atidarymas pasibaigė. Tą dieną, girdėjau,

generalgubernatorius ministeriui iškėlęs pietus.

Po iškilmingo teismų atidarymo sulaukiau pirmininko iš Čitos depešos: važiuot Barguzinan. Mes trise vakare atsidūrėme prie Baikalo ežero, Listveničnoje gyvenvietėje, iš kur rytmetį ruošėmės plaukti garlaiviu skersai Baikalo ežerą į Verchne Udinsko gyvenvietę, nuo kurios – dar keturios paros kelionės iki Barguzino.

Atsidūrėm didelėj tuščioj geležinkelio tarnybos salėj. Jos kairiam gale – bufeto stalas, prie kurio gali išgert karčiosios čerkelę ar suvalgyt omulio žuvies. Omulis čia atstoja mūsų silkę, kurios čia nėra. Omulis už silkę riebesnis, skanesnis.

Ežere, prie pat kranto, du garlaiviai, valtys, valtelės. Mažesnis garlaivis plaukiojąs per ežerą, vežiodams keleivius ir prekes pakrančių gyventojams, bet tik nustatyta tvarka ir laiku, stoviniuodams sustojimo vietose valandomis ar dienomis, naktimis. Plaukt juo į Barguziną man netinka. Ir taip vėlinuos. Turėčiau dar labiau pavėluot. Antras – gelžkelio statybos reikalams didelis garlaivis, kasdien plaukiojantis skersai ežerą į Užbaikalės srities Verchne Udinsko apskrities artimiausią gyvenvietę (selo). Tai rytmetį juo ir išplauksim.

Bet kur nakvot? Vienas keleivis bloškė salės viduryje, tiesiog ant grindų, veltąjį čiužinį, pasidėjo pagalvėlį, dribo ant šio patalo ir užsiklojo kareiviška miline. Šalia jo ir kiti panašiai pasitaisėm sau patalėlius. Naktį iš ežero sklido negirdėta kalinio daina: „Slavnoje more – sviaščennyj Baikal...(Jūra šventoji, Baikalo ežeras...)“. Išgirdęs tą dainą pradžiugau: mano rezidencija man tapo nebe toks baisus užkampis, nes drąsiai, vylingai apdainuojamas. Tatai priminė man mūsų lietuvių knygnešius, ypač nuo mano studentavimo metų pažįstamą Bieliaką-Bielinį, kuris ir Diržiuose, ir Mintaujoj įteikdavo „Tilžės pyragų“ (lietuviškos draudžiamos spaudos) ir slaptai per valstybės sieną kas kartą prasmukdavo nepastebėtas rusų kareivių sargybos ir išsigelbėdavo nuo policijos bei žandarų persekiojimų.

Rytojaus dieną, plaukdami garlaiviu per Baikalą, įsitikinome, kad abiejuose šonuose iškilę kalnai stačiais šlaitais, apaugusiais spygliuočiais miškais. Kai kurie kalnai aukštumo, sakė, daugiau negu pusantro viorsto. Kelionė rytiniu ežero pakraščiu arkliais kibitka truko 4 dienas. Maždaug vidurkelionėj, po poros dienų pasiekėme Goriačinsko kurortą su nediduku karšto sieros vandens ežerėliu, lyg kūdra. Be gydyklos ir vilos – paprasti sodžiaus namai, krautuvės, paštas ir nuolatinio gydytojo namai. Toliau prasideda Barguzino apskrities teritorija.

Vienoj stotelėj vežikas paklausė manęs, ar galima jam pasiimt kir-

vis. Klausiamas man tepasakė: dėl visa ko... Nejauku pasidarė, tačiau leidau pasiimt. Nuvažiavęs apie 10 viorstų arkliams atsikvėpt sustojo vieškely, prie pat ežero kranto, ant kurio ežeras buvo išplovęs negyvų žuvų. „Ar matai, barin (pone), aukštai, aukštai ant kalno?“ – paklausė vežikas. Žiūriu: toli toli guli lyg juodas gyvulys, aplink jį šokinėja mažesni. „Gal galvijai?“ – paklausiau. Vežikas nusišypsojo: „Meška su meškiukais“. Nustebau. Tada supratau, kam vežikas pasiėmė kirvį. Jis paaiškino: dieną čion žemyn nenusileidžia, tik vakare, sutemus ji su vaikais nusirita išmestos ežero žuvies paėst. Tai grįždamas vežikas galįs su meška netyčia susitikt. Nematydama sau pavojaus meška nepuolanti ant žmogaus. Per arti atsidursi, tada ginkis. „Kodėl jos nenušaunat?“ – paklausiau. „Neapsimoka, – tarė vežikas. – Vasarą jos kailis niekam tikęs, tik žiemą brangus“.

Trečią kelionės dieną, vakare, prisiartinome prie Barguzino upės žiočių, už kurių – Barguzino miesto uostas – Ustj Barguzinskoje selo. Patekom į tą gyvenvietę perplaukę dešiniąją upės vagą plaustu. Čia ir nakvojom. Iki miesto dešiniuoju upės krantu, siauru kalnagūbrio šlaitu, tik kur ne kur platesniu slėniu, dar apie 50 viorstų kibitka. Tik rytojaus dieną, 1897 m. liepos mėnesio 5 d., pagaliau šlapiu vieškeliu įriedėjom į Barguzino didžiąją gatvę, į pašto arklių stotelę.

Vaizdas buvo liūdnas, nemiestiškas, greičiau – sodietiškas. Gatvė negrįsta, be šaligatvių, kurioj kur ne kur, net jos vidury, tebeaugo viena kita eglė ar pušis. Trobesiai mediniai, vieno aukšto, lyg sodžiaus ūkininkų, dviem galais. Dingtelėjo mintis: čia ašarų pakalnė. Nustebau pamatęs linksmai bėginėjančius, gatvėj žaidžiančius vaikus. Man atrodė, jog čia negalėjo būti linksmumo ar žaidimo.

Pašto stotelės šeimininkė, namų savininkė, raudonskruostė vidutinio amžiaus rusė, linksmai, meiliai sutiko mus. Tuoj liepė iškūrent pirtį.

Barguzino miestas – prie pat Barguzino upės dešiniojo, šiaurinio, kranto, ilgas kaip sodžius, siauras, nes iš kitos pusės čia pat – kalnagūbrio pakalnė, spygliuočių medžių miškas. Išilgai upės – trys gatvės – krantinė, didžioji ir kalninė su keliomis skersinėmis gatvelėmis. Tarp trobesių išsiskyrė keli didesni pastatai: cerkvė, apskrities valdyba, paštas, žydo Novomaiskio krautuvė ir buvusio apskrities viršininko, kuriame šis pensininkauja, namas.

Šeimininkė, vaišindama mus, lyg savo svečius, saldžia arbatėle su žemuogių uogiene, papasakojo, kaip kas yra. Nuo liepos 1 d. iš Kijevo atvykęs taikos teisėjas jau priiminėja žmonių prašymus ir skundus. Žmonės džiaugiasi, jog prie jo prieit daug lengviau negu lig šiol tokiais reikalais

prie apskrities viršininko. Viršininkas, jau senas žmogus, sutariąs su savo žmona. Jo padėjėjas ir apylinkės policijos viršininkas – abudu vedę, pašto viršininkas – viengungis. Vienintelis mieste ir apskrity gydytojas – lenkas, aptiekorius – irgi ne rusas. Miesto galva – savas žmogus, namų savininkas. Dviklasės mokyklos vedėjas vedęs, mokytojas – ne. Popas doras, blagočinnyj (garbingas). Kalnų ispraunikas – linksmas žmogus, viešpataująs taigoj (girioj), aukso kasyklose, bet gyvenąs mieste.

Kelionėje netekęs uniforminio surduto vizitų valdininkams nutariau nedaryt. Kitą dieną nuėjau pas taikos teisėją ir nustebau, kaip jis prastai – žemučiam paprastam namuke – įsitaisęs savo kamerą ir butą už pertvaros. Geresnės patalpos negavęs. Ir čion vos įlindęs. Šeimininkė našlė turėjus išsikraustyt į vadinamą zimavuju (žieminę gryčiutę). Taikos teisėjas suteikė žinių. Jo apylinkė (mirovoj učiastok) – Barguzino miestas ir Barguzino upės slėnis beveik 300 viorstų ilgumo ir kelių dešimčių viorstų platumo, taip ir Baikalo ežero pakraštys nuo Goriačinsko iki ežero šiaurinio galo. Likusi kalnuota apskrities dalis – plokštikalnis, taiga su aukso kasyklomis – jau antrojo taikos teisėjo apylinkė, vadinasi, man skirtas rajonas. Artimiausios kasyklos nuo miesto prasideda už 150 viorstų nuo Barguzino. Tai mieste man nereikia turėt kameros, tik sau butą ir raštinei kambarį.

Išėjęs iš taikos teisėjo pavaikščiojau po miestą, pasidairiau. Patiko man vieni apynauji namai baltomis langinėmis. Iš priesienio į dešinę – gryčia, į kairę – seklyčia. Tuoj su šeimininkais suderėjau. Už septynis rublius per mėnesį jie atidavė man savo seklyčią su seklytėle gyvent. Raštvedys Šipaila apsigyveno prastesnėj kaimyno troboj, gavęs kambarį už tris rublius per mėnesį. Tada aplankiau kalnų isprauniką (gornyj ispravnik). Jis linksmas chocholas – ukrainietis, pavardė keistoka – Chamskij. Jis papasakojo apie Barguzino taigą.

Tai didis žemės plotas, maždaug ketvirtainis penkių ar šešių šimtų viorstų ilgio ir pločio. Plokštikalnis, slėniai, pelkės, brastos, upės, ežerai, taip ir meškos, vilkai, lapės, voverės, sabalai, šermuonėliai (gornostajai) nepravažiuojamose giriose. Visoj taigoj nėra nei vieškelių, šunkelių, nei nuolatinių sėslių gyventojų sodžių ar vienkiemių. Tik kur ne kur prie upių, upelių aukso kasyklos, į kurias vasarą gali patekt pėsčias ar raitas siaurais takais ar brastomis, o žiemą – arkliais rogėmis. Todėl ispraunikas šia poezija naudojasi tik du kartus per metus, sugaišdams kas kartą po mėnesį, po du. Kasyklose yra policija – kazokai. Kasyklų – keturi rajonai, vienas nuo kito tolokai, kaip salos jūroje. Kiekviename rajone vyresnysis policininkas – kazokų uriadnikas.

Kitą dieną ispraunikas atidavė man jo žinioj buvusias teismo ir tardymo bylas, būtent: 20 kriminalinių (teismo baudžiamųjų) bylų ir kelias tardymo bylas. Apsidžiaugiau, kad bylų nedaug. Tuoj aš su raštvedžiu savaip suregistravome. Ėmiau jas skaityt ir tvarkyt. Netrukus iš ispraunikо gavau raštą: taigoj trys vyrai nužudyti, du aukso pūdai pagrobti. Tuoj turiu išvykt į nusikaltimo vietą už 500 viorstų.

Taiga

Vienodai tariami, bet skirtingai rašomi rusiški žodžiai „seičas“ – „tuoj“ ir „sei čas“ – „ši valanda, dabar“. Rusiškas „seičas“ matuojamas, matyt, valandos tikslumu, gi lietuviškas „tuoj“ – minutės ar sekundės. Sibiro platybėse tas „seičas“ – „tuoj“ gali tęstis kelias dienas.

Gavęs raštą apie žudynes ir plėšikavimą turėjau priešpiet dar nueit į apskrities valdybos įstaigą išgaut iš viršininko tam tikrą bilietą kelionei – arklių reikalaut. Po pietų aplankiau gydytoją ir pakviečiau keliaut kartu, nes teismo tardymą darant nužudytųjų kūnų skrodimas yra būtinas. Kol susitarėm, kada iškeliaut, pas gydytoją ėmė rinktis svečiai. Tai būta gydytojo šeimos žuv-fikso diena, nustatyta viena diena per savaitę svečiams priimt. Bet aš, nepadaręs reikiamų vizitų, jaučiaus netinkamas svečias būsiąs ir netrukus pasišalinau.

Rytojaus dieną buvo pasiruošta ir dar kitą dieną po pietų žemiečių arkliais iškeliavom į rytus, Barguzino slėniu tarp upės ir kalnų. Iš kairės, iš miško mums gegutė kukavo, gydytojo nuomone, tai jų patinėliai, linkėdami laimingos kelionės.

Barguzino taiga – labai didelis užkampis, du tris kartus didesnė negu dabartinė Lietuva. Vakaruose taigos ribos iki Baikalo ežero, šiaurėje – šiaurinė Angaros upė, rytuose – Vitimas, kuris Irkutsko srityje įteka į Lenos upę, o pietuose – kalnagūbriais atsiskiria nuo Verchne Udinsko apskrities teritorijos.

Pravažiavę porą stočių per kelis rusų sodžius šiaurės rytų linkme nakvojome žemiečių būstinėj. Tolimas kelias antrapus Barguzino upės ėjo į rytus vietinių buriatų stepe (pievomis be miško, ganyklomis), per jų ubusą (valsčių), pro jų kur ne kur išbastytas jurtas (palapines, smailias būdeles).

Rusai sodiečiai gyveno pasisėję rugių, pasisodinę bulvių, o buriatai, matyt, vertėsi gyvulininkyste. Važiuojama buvo keliu be griovių iš šonų, plačiu kiek nori. Jei nori, gali ir sustot, supančiot arklius ir pasiganyt. Nieks nedraudžia. Stepė didelė, gyventojų maža.

Jamščikas (vežikas) rusas pasiūlė sustot pailsėt dacane. „Kas tai?“ – paklausiau. Gydytojas paaiškino. Buriatai – mongolų kilmės, Budos tikybos. Jų šventovė (bažnyčia) vadinama dacanu, tuo vardu ir klebonija. „Įdomu“, – išsitariau. Gydytojas pritarė.

Jamščikas pasuko į šalį. Iš tolo pamatėm ypatingą aukštą trobesį, didumo kaip mūsų Lauksodžio katalikų medinė bažnyčia. Tik dacanas tas – ne dviejų šonų stogu, bet beveik plokščiu, kraštais užriestais aukštyn, be to, gražiai, įvairiomis spalvomis nudažytais ir lyg terasomis pastatytais.

Dacanas dideliam, labai dideliam, aptvertam šventoriuje. Prie vartų jamščikas sustabdė arklius. Šventoriuje aplink šventovę bene tuzinas mažučių medinių trobesių. Jamščikui parodžius mudu su daktaru nužingsniavome į didėlesnį namuką.

Viduj nepaprasto grožio reginys. Nėra jokių baldų. Ant grindų tupi, kryžmai sudėjęs kojas, vyras be ūsų, be barzdos, vidutinio amžiaus, gelsva šilkine kinietiška česunčia (sutana), panašiai kaip ir mūsų kunigų juodos sutanos. Jo priešaky – taip pat pusračiu tupinčios moterys buriatės. Čia, aišku, Budos kunigas mokė moteris. Pamatęs mane, neregėtais antpečiais teisėją, su daktaru kunigas kažką pasakė moterims. Tos išnyko. Jisai atsistojo, maloniai pasisveikino, ištiesdamas dešinę (buriatai sveikinasi nepaduodami rankos, bet jas ypatingai sudėdami) ir šiaip taip rusiškai tardams pakvietė mus į kitą namuką.

Ten kambarys apstatytas kukliais sibirietiškais baldais. Klebonas pavaišino pietumis, pateikdamas arako (azijietiškos degtinės, bene daromos iš pieno ar ryžių). Paragavau: ypatingai karti. Atsiprašiau, kad spiritinių gėralų negeriu. Daktaras arako neniekino.

Pasisakiau, kad esu gimimo ne rusas, lietuvis, o daktaras – lenkas, abudu ne pravoslavai, o katalikai, kad mūsų kraštus Lietuvą ir Lenkiją (Poloniją) yra užkariavę, užvaldę Rusijos carai, taip kaip ir buriatų kraštą. Klebonas, silpnai rusiškai kalbėdamas, prisipažino, kad apie mudviejų tautas beveik nieko nežinąs, bet girdėjęs apie Romos katalikų popiežių, kad ir buriatai, Budos tikybos išpažintojai, turi savo aukščiausiąjį kunigą, kuris gyvenąs Kinijos imperijoj, už Mongolijos, Tibeto krašte, kad Rusijoj, Užbaikalės srity, turi jie aukštąjį kunigą, tolygų pravoslavų Čitos archierėjui, katalikų Peterburgo vyskupui. Pirmiau buriatai buvę Šamano tikybos. Lig šiol Šamano tikybos dar yra Barguzino taigoj gyvenanti nedidelė tautelė – klajokliai oročionai. Ją mes galėsime patirti keliaudami per taigą.

Po pietų klebonas pakvietė mudu aplankyt dacaną. Ten viduj, kaip krikščionių šventyklose, įėjęs pro didžiąsias duris matai priešais altorių.

Vietoj abrozdų (paveikslų) altoriuj tupi dievaičiai, pirmoj vietoj – Buda. Nėra suolų kaip katalikų bažnyčiose. Buvo šešios kušetės, pastatytos ne skersai, bet išilgai šventovės, sudurtos viena su kita galais, po tris šonuose taip, kad tarp jų dviejų eilių, kaip bažnyčiose tarp suolų, būtų platus praėjimas.

Ant tų kušečių pusiau sėdomis sugulė klebonas ir kiti penki dvasininkai ar vienuoliai veidais trys prieš tris. Turėdami rankose karolius, lyg katalikiškus rožančius, visi šeši pusiau giedodami, kaip mūsų kunigai per Mišias arba žydų rabinai sinagogose, pasimeldė. Mudu su daktaru sėdėjome kanapoj, kurią patarnautojai buvo įstūmę į tarpą tarp besimeldžiančių.

Po pamaldų klebonas paaiškino, jog pasimelsta, kad mudviejų kelionė pasibaigtų laimingai. Kaip krikščionių Jėzus Kristus, kilęs iš žydų karaliaus, taip ir jų tikras indų karaliaus sūnus, Buda, telaimina.

Per dvi dienas pravažiavę beveik pusantro šimto viorstų buriatų stepe vakare atsidūrėm prie kalnagūbrio papėdės, prie Barguzino šilto sieros šaltinio. Čia ne toks puikus kurortas, kaip Goriačinsko. Čia ligoniams tik vienas trobesys. Daktaro nėra, tik felčeris, galima sakyt, vienintelis nuolatinis gyventojas. Ligoniai – buriatai ir kai kas iš Barguzino rusų.

Toliau važiuojamo kelio į taigą nėra. Tik platus takas tarpukalnio šlaitu, kuriuo smarkiai srovena upelis. Čia prasideda privačių aukso kasyklų traktas raitiems ir pėstiems. Felčeris pagal sutartį su kasyklų šeimininkais yra apsiėmęs laikyt šešetą arklių kasyklų reikalams. Valdininkus jis turėjo jodint dovanai, kaip žemiečių vežikas. Čia savo patogumui daktaras iš anksto buvo pristatęs jojamąjį žirgą, kuris kojas kilnojo kitaip negu visi paprasti žirgai. Tai žirgas, risčia bėgąs, rusiškai tariant – perestupia.

Pernakvoję išjojome keturiais arkliais. Pats felčeris nejojo, tik jo bernas. Daktaro žirgas nekratė, bet supo. Bernas ant mažos kumelės taip pat telingavo. Mane gi aukštas juodis kratė, todėl pusiaukely pasikeičiau akliais su bernu. Ketvirtas arklys nešė mano ir daktaro mantą.

Traktas ėjo aukštyn. Todėl daugiau jojome ne risčia, o žingine. Aukštyn lipome daugiau negu porą valandų. Nors mažas ganydamas tėvo arkliais jodinėjau, bet dabar jaučiausi labai pavargęs. Porą kartų buvome sustoję pailsėti. Tuoj dribdavau ant žolės pagulėti. Tą dieną, berno žodžiais, tenujojom tik 15 viorstų – iki pirmosios stotelės ant plokštikalnio. Kelias nematuotas. Viorstai skaičiuojami pagal laiką. Laikas, kai neturi laikrodėlio, spėjamas pagal saulę.

Pagaliau aš savo, taikos teisėjo, Barguzino taigos apylinkėje. Pirmoji kasyklų stotelė – vienui vienas dviejų kambarių trobesys: vienas pakelei-

viams, kitas – stotelės šeimininkui ir jo žmonai. Jis, kaip ir kiti, pašiūrėj be stogo laiko šešetą arklių. Sibiro arkliai net ir žiemą netveria tvarte: jiems ten per šilta. Šeimininkas – žydas. Juodu sau laiko keletą karvių, todėl keleiviams gali duot šio to pieniško ir duonos. Šeimininko žmona keleiviams pateikė samovarą (virdulį) su karštu vandeniu.

Girdi, stotelės šeimininkas slaptai verčiasi ir pardavinėdamas praskiestą spiritą – degtinę. Už jį įsigyja ne tiek rublių, kiek iš taigos grįžtančių darbininkų nuslėpto aukso trupinių. Už aukso zolotniką (svaras – 96 zolotnikai, o 1 zolotnikas – 4 gramai), pristatytą į Irkutsko aukso lydymo laboratoriją, aukso kasyklos šeimininkui Rusijos iždas išmoka po 3 rublius, o slaptai privačiai kiniečiai supirkinėja po 5 rublius. Taigi kasyklų stotelės šeimininkui vargt apsimoka.

Pernakvojęs ant suolo, ant veltinio kilimėlio ir mažo pagalvėlio, rytmety pasijutau labai sustingęs. Pagalvojau, kas bus jojant toliau. Išjojom keturi vyrai penkiais arkliais. Šioj stotelėj manęs ir daktaro laukė kasyklų policininkas kazokas, aišku, isprauniko Chamskio įsakytas. Kazokas raitas ant savo arklio mus lydėjo iš pirmo kasyklų rajono į antrąjį. Prajoję miškelį susitikom tris raitus vyrus ir nematytu negirdėtu ekipažu vykstančią moteriškę. Jos stiprus arklys buvo pakinkytas pavalkais su lanku bei balneliu į dvi 3 sieksnių ilgumo kartis (sieksnis – 2 metrai). Laibieji karčių galai šliaužė žeme. Ant karčių buvo pritvirtinta apipinta sėdynė, ant kurios sėdėjo moteriškė. Stabtelėjome. Daktaras su ja sušneko. Tie trys vyrai – du jų su barzdomis – vienas policininkas kazokas, kitas – kasyklos tarnautojas, trečias – darbininkas. Jie į Irkutsko laboratoriją gabeno šiek tiek aukso. Moteriškė vyko į sieros šaltinį pasigydyti nuo reumato.

Toliau jodami plokštikalniu dešinėje, slėnyje, pamatėme Vitimo upę, kuri tekėjo iš šiaurės į pietus. Prie jos dešiniojo kranto buvo kelios trobos. Tai, girdi, menkutė aukso kasykla. Jos šeimininkas rusas gyvena Irkutske, o čia šeimininkauja jo žentas, turėdamas vos kelias darbininkų arteles (artelė – maždaug 10 vyrų). Kiekviena artelė savarankiškai kastuvais kasinėja upės krante ir auksingą smėlį geldose plauna vandenyje. Aukso miltelius-kruopas darbininkai turi atiduot kasyklos vedėjui už tam tikrą suderėtą kainą, žinoma, mažesnę negu 3 rubliai. Rizikuoja čia ne kasyklos šeimininkas, bet darbininkai. Jeigu darbininkai aukso neranda, šeimininkas jiems nieko ir nemoka. Maistą iš jo jie gauna skolon. Jeigu pasiseka, skola sumokama. Aukso ieškotojai iš savo darbo vos praminta.

Kitoj stotelėj, už kokių 25 viorstų, šeimininkas rusas. Pietums užkandžiavom tai, ką turėjom su savim, ir gėrėm arbatą. Vėl keliavom akmenuotu

taku. Vienas arklys numetė pasagą. Šeimininkas pasagą pasiėmė. Aš jojau ant ketvergio juoduko. Žirgelis ėmė drebėt, suklupo. Pribėgęs šeimininkas jį nubalnojo. Girdi, jį apniko pelės. Man tatai buvo nesuprantama. Šeimininkas, apčiupinėjęs jo kaklą, pirštais po oda sugriebė lyg kamuoliuką ir yla pradūrė odą. Nuvarvėjo šiek tiek kraujo. Visi sustojo. Šeimininkas, kazoko padedamas, anam arkliui prikalė nukritusią pasagą. Pamačiau, kad Sibiro gyventojas turi būt visų amatų meisteris. Prijojus brastą šeimininkas vakarienei nušovė antį.

Kitą dieną, prieš išjojant iš trečiosios stotelės, daktaras šeimininkei už du kartus – vakare ir rytą – paduotą virdulį paliko rublį, kai pirmose dviejose stotelėse paliko tik po 40 kapeikų. Mano paklaustas daktaras paaiškino: pernai vasarą ji vaišinusi kaip kasyklų šeimininko žmona, dabar vyras subankrutavęs ir tapęs jamščiku (vežiku). Vadinasi, aukso kasykla – rizikingas verslas.

Keliaujant toliau daktaras papasakojo, kad antrajame rajone yra viena didelė aukso kasykla. Jos šeimininkai gyvena Peterburge. Šeimininkauja jų įgaliotinis. Kasmet daroma revizija, žiemą į kasyklą rogėmis pristatomi įrankiai, maistas ir visa, ko reikia. Tarp kitko į kasyklos sąmatą įtraukiama ir lėšos valdininkų, svečių ir šiaip pakeleivių priėmimui. Per vienerius metus kasykla padaro 60 tūkstančių rublių išlaidų, o aukso paprastai būdavo iškasama už 120 tūkst. rublių. O praėjusiais metais ir aukso tebuvo iškasta tik už 60 tūkst. rublių. Kažin kaip bus šiemet?

O kiek rūpesčių ir vargo kasyklai įsteigt! Žmogus ar bendrovė, norėdama įsigyt aukso kasyklą, turi iš anksto Barguzino apskrities valdybai paduot pareiškimą, kad į taigą išsiunčia artelę auksingai vietovei surast. Nusimanąs žmogus auksingą vietą atpažįsta iš tam tikrų požymių. Aptikęs tokią vietą ieškotojas kasa žemėje duobę ar net šulinį, iškastą smėlį plauna ir įsitikina, ar čia yra aukso. Paprastai prakasama keliose vietose. Patyręs, kad, sakysim, iš 100 pūdų smėlio išplaunama ne mažiau kaip vienas aukso zolotnikas (4 gramai), žmogus raitas dieną naktį skrenda į Barguziną, į apskrities valdybą, ir, jeigu pasitaiko, netgi naktį praneša budinčiam apie surastą vietą aukso kasyklai. Tučtuojau, tą pačią valandą ir minutę, valdininkas surašo protokolą. Pasitaiko, kad vos prieš valandą toks protokolas tai pačiai vietai jau būna surašytas, tik pranešus kitam pranešėjui. Vieta pavedama pirmajam pranešėjui. Ir tik teismas gali pirmąjį pranešėją pripažinti sukčium. Tuomet toji vieta eksploatuoti perduodama teisingajam pranešėjui.

Po to valdžia siunčia matininką atmatuoti palei upę ar upelį žemės

ruožą – vieno ar kelių viorstų ilgio ir 100 sieksnių pločio. Tame ruože laimingasis gali kirst medžius, statyt trobesius ir kast auksą. Kas tokį darbą dirba slaptai, rusiškai vadinamas chiščnik (vagis) ir smarkiai baudžiamas.

Po kelių dienų raitosios kelionės nakvojome minėtoje didesnėje aukso kasykloje, įgaliotinio namuose. Čia iš prieškambario esama trejų durų – į dešinę tarnaitės kambarėlis, tiesiai – dvigubai didesnis kambarys, skirtas svečiams, valdininkams; į kairę – erdvi salė, o už jos – įgaliotinio ir jo žmonos kambariai. Kiti raštingi tarnautojai – vedę ir nevedę – sutalpinti kituose namuose, o darbininkai – kazarmėse (kareivinėse, kur atskiruose kambariuose gyvena daug vyrų). Svečių kambaryje buvome patalpinti abudu su daktaru ir visa manta bei balnais. Po ilgu valgomuoju stalu paklotas minkštas kilimas. Vakarienė, pusryčiai mudviem su šeimininkais – ir sotūs, ir skanūs, poniški – su degtine. Išgirdęs, jog aš svaigalų nevartoju ir nekortuoju, įgaliotinis pareiškė: taigoj tai neįmanoma, neįsivaizduojama. Koks aš būsiąs teisėjas!

Šioje kasykloje auksas buvo plaunamas ne artelėmis, ne geldomis, bet specialiu įrenginiu – butara. Tai lovys, pastatytas nuožulniai. Į vieną lovio galą keli darbininkai tačkomis (vieno rato karučiais) nuožulniais tilteliais veža smėlį iš kasamų šulinių ar duobių ir išverčia viršutiniame gale. Kiti pasivaduodami pumpuoja vandenį iš upės ir plauna smėlį. Vanduo tekėdamas neša žemyn smėlį, o aukso trupinėliai, kadangi yra sunkesni už smėlį, lieka ir išbyra pro tam tikras skylutes į apatinį lovį. Abudu loviai aptverti, neprieinami. Darbą prižiūri kazokas policininkas ir kasyklos vedėjas arba tarnautojas. Atrakinus tvoros dureles iš apatinio lovio auksas susemiamas į tam tikrą dėžutę ir nešamas į kontorą. Tas auksas atrodo juodas. Kontoroj, pabėrus jį ant balto popieriaus lapo, pats vedėjas kazoko ir vieno darbininko akivaizdoje nupučia juodus geležies trupinius; grynas gelsvas auksas pasveriamas ir įrašomas į tam tikrą kasyklos knygą, paliekamas vedėjo žinioj, kol bus pristatytas į Irkutsko valdžios laboratoriją.

Iš šios kasyklos vykstame toliau. Nusikamavęs daktaro arklys paliekamas čia atsiganyt. Abudu išjojame kasyklos arkliais. Rajono uriadnikas komandiruoja savo kazoką lydėt mudviejų. Įgaliotinis perspėjo: „Vargote, kol pas mus atvykote, bet toliau kelionė bus dar vargingesnė. Jei sugebėjote čion iš Pabaltijo krašto atsibaladot, sugebėsite ir dar apie 300 viorstų – iki Mnogoobeščajuščevo priisko (Daugžadančiosios kasyklos) nujot.

Nujoję šlaitu apie 5 viorstus, maždaug į rytus, apsukę kalną, judėjom lyg atgal į vakarus, paskiau į šiaurę, į Užukalnio aukso kasyklą, kur šeimininkavo pats savininkas žydas. Jo žmona mus pavaišino pietumis.

Išlydėdamas toliau savo arkliais jisai kelionei davė mums ir šiokio tokio maisto, nes toliau – iki trečiojo rajono – nebebus jokių kasyklų.

Prijojom upę. Kasyklų žmogus perkėlė mudu, taip ir kazoką su jamščiku, valtele. Arkliai perplaukė patys. Dangus ėmė niauktis, toliau kelias ėjo per mišką. Sugriaudė griaustinis, ėmė lašnot. Apsidžiaugiau iš tolo pamatęs seną trobelę be durų, be langų rėmų. Jamščikas patarė nakvot. Vos nusibalnota, manta įnešta į vidų, kai prapliupo smarkus lietus, žaibai, perkūnas. Džiaugėmės atsiradę nors tokioj pastogėj. Susikūrėm ugnį, katilėly užvirinom vandens arbatai, pavakarieniavom ir sugulėm. Audra šėlo. Ant daktaro patalo ėmė varvėt. Dejuodams daktaras savo patalą perkėlė kitur. Netrukus ir ten imta laščiot. Vargšas persikėlė šalia manęs.

Kitą dieną kelias buvo šlapias. Saulutė skaisti. Pryšaky pelkė. Kazokas perbrido ant savo arklio. Paskui jį ir aš laimingai ant širmio. Daktaro bėris suklupo. Daktaras nuo žirgo nusirito į vandenį ir jau pėsčias išbrido. Turėjo persivilkt net ir marškinius. Toliau – kita brasta. Daktaras pareikalavo ir aš su juo pasikeičiau žirgais. Jodams ant širmio daktaras vėl įdribo į balą, nes ir širmis suklupo. Ant bėrio aš vėl laimingai perbridau. Kodėl? Daktaras atrodė bent šešių pūdų svorio, o aš svėriau šiek tiek daugiau negu pusketvirto pūdo.

Pirmos kasyklų stotelės šeimininkas rusas man pasiūlė toliau jot ant elnio. Daktarui elnias buvo per silpnas; jam duodamas geriausias arklys. Elnias gudresnis už arklį. Brisdamas per brastą jis kojas stato ant kupstelių, ne taip, kaip arklys – nežiūrėdams, kur pakliūva. Be to, elnias ir nekrato, o supa. Pasinaudojau ir džiaugiaus. Ilgai, labai ilgai jojom šlaitais, kol vakare kalnagūbrio papėdėj pamatėm trobą. Kai prisiartinome arčiau, pamatėm, kad mus nuo trobos skiria ilgokas ir platokas ežeras. Iš tos trobos per ežerą atplaukė mažutė, lengvutė valtelė, tokia, kad žmogus, užsidėjęs ant peties, tartum galėtų panešt. Valtelė padaryta iš beržo tošies. Jąja atplaukė mažas žmogus – oročionas, beveik nemokąs kalbėti rusiškai. Valtelės dugne paklotas lyg tinklas iš laibų vytelių. Lipdams į valtelę žmogus būtinai turi atsistot ant to tinklo. Kitaip, girdi, statydams koją gali pradurt dugną. Daktaras neišdrįso plaukt ta valtele ir drauge su kazoku nujojo aplink ežerą arkliais. Mane per ežerą pervežė oročionas.

Oročionai – Barguzino taigos klajokliai medžiotojai. Sakė, kad taigoj jų gyvena apie 150 šeimų. Jie pasidaliję į tris seniūnijas. Juos tvarko ir teisia jų seniūnai – pirmoji instancija; ir vadas, rusiškai vadinamas kniazj (lietuviškai – kunigaikštis) – antroji ir aukščiausioji instancija. Tik bylas tarp oročianų ir rusų dabar turėjau spręst aš, kaip taikos teisėjas. Oročionai

gyveno kilnojamose kailių palapinėse. Jie nedirbo nei žemės, nei laikė gyvulių. Telaikė tik šunis ir elnius. Neturėjo nei ruginės duonos, nei drobinių marškinių, dėvėjo vien kailius. Jų tikėjimas – šamanų.

Bylos tardymą dėl trijų vyrų nužudymo ir dviejų pūdų aukso pagrobimo pradėjau neprijojęs paskutinių dviejų kasyklų stotelių, prieš Daugžadančiąją kasyklą, kur dingęs auksas buvo iškastas. Stotelės šeimininkas rusas papasakojo apie įvykį. Jo pasakojimą užprotokolavau.

Prieš mėnesį ar daugiau pro stotelę praėjo galvijų banda, varoma iš buriatų stepės į Daugžadančiąją kasyklą. Savaitę vėliau iš tos kasyklos atjojęs naročnyj (lyg ir paštininkas) su paketu į Barguziną kalnų ispraunikui. Stotelės šeimininkui kazokas papasakojęs, jog iš kasyklos du pūdus aukso į Barguziną išgabenę trys raiteliai – kasyklos tarnautojas ir kazokas – abudu apsiginklavę berdanomis (šautuvais) – ir bernas su kirviu. Nuo kasyklos jie laimingai nujoję apie 70 viorstų per girią, iki pirmosios stotelės, kur šeimininkauja žydas. Pernakvoję rytmety išjoję toliau – link pasakotojo stotelės (tarp dviejų stotelių – 30 viorstų). Netrukus į žydo stotelę atbėgęs arklys, ant kurio buvo išjojęs kazokas. Arklio balno kilpoj įstrigęs kabaliavo batas, matyt, kazoko, nudribusio nuo arklio. Žydas manęs, kad grįš raiteliai su auksu. Bet pasirodė galvijai, varomi į kasyklą, ir varovai pasakė, kad netoli, apie 4 viorstus prieš stotelę, prie tako pamatę tris negyvus vyrus. Varovai nesutikę nei pėsčių, nei raitų žmonių.

Žydas tuoj išjojęs į kasyklą pranešt apie įvykį. Toji kasykla – trijų Barguzino žydų – Novomaiskio, Butlickio ir Frizerio. Į kasyklos sąmatą pirmojo įdėta 60 proc., antrojo – 30 proc. ir trečiojo – 10 proc. įnašų. Bendrovės įgaliotinis – Frizeris, kiti du Barguzine laiko krautuves. Frizeris su rajono kazoku uriadniku pasiskubinę į nusikaltimo vietą. Juodu radę tarnautoją ir kazoką nušautus, o berną kirviu užmuštą. Žudikai nujoję dviem kasyklos arkliais, nusivedę ir trečiąjį, ant kurio balno dviejuose šikšniniuose krepšiuose buvo auksas. Nujoję į šalį, į kalnagūbrį, per kurį arkliai, matyt, negalėjo perlipt. Ten gulėjo visi trys nušauti arkliai. Tai papasakojo stotelės šeimininkas.

Kitą dieną jojant toliau stotelininkas parodė nusikaltimo vietą. Tanki giria, siauras takas, kuris ties ta vieta pasisuka stačiu kampu. Nužudymo vietoje – kryželis. Sustojus pasiūliau visiems aplinkui pasidairyt, gal kas pastebės ką ypatinga. Aš pats pasidairiau antroj tako pusėj ir pamačiau vietelę tarp retų didelių spygliuočių medžių, kur buvo tankiai stovinčios laibutės, sieksnio aukštumo vystančios eglutės. Jos buvo nukirstos ir įbestos. Vieną patraukiau ir ištraukiau. Už jų aukšta žolė sumindžiota, nugulėta.

Vadinasi, čia žudikai laukė, tykojo atjojančių, gabenusių auksą vyrų. Vadinasi, jie žinojo, kad tą dieną auksas bus gabenamas.

Daktaras, braidžiodamas tarp kelmų, išgriuvusių medžių, aukštoj žolėj tarp akmenų, rado tardymui dar geresnį dalyką – senovišką dviejų rūrų (vamzdžių) šautuvą. Čia nebuvo rasta berdanų, kuriomis buvo apsiginklavę tarnautojai ir kazokas. Vadinasi, berdanas pasiėmė žudikai, nubloškę seną šautuvą. Jie, matyt, jį vieną ir teturėjo: iš dviejų rūrų iššovę ir nukovę tarnautoją ir kazoką, o berną jau nukirtę kirviu.

Kai atjojom į paskutinę stotelę, radom iš kasyklos atvykusį rajono uriadniką. Buvo surašytas protokolas apie nusikaltimo vietos apžiūrėjimą. Apklausinėjau stotelininką žydą ir kitus liudininkus, parodymus užprotokolavau. Prieš nusikaltimą tą dieną pas jį į stotelę nebuvo užėję jokie žmonės, nors paprastai pas jį užeina pakeleiviai nusipirkt duonos. Žudikai, matyt, buvo labai atsargūs plėšikai.

Stotelės šeimininkė žydė pavaišino mus – mane, daktarą ir kazoką pietumis. Ant stalo padėjo sriubą inde, apie kurį lenkai sako: z jednym uszkiem co stoi pod luzkiem (viena ausyte, kuris stovi po lovyte). Iš to mūsų imta juoktis. Daktaras pirmas prisipylė sriubos į torielką ir drąsiai siurbė. Aš pradėjau pasakot apie mano kelionės iš Lietuvos į Sibirą maždaug panašų nuotykį. Uriadnikas ir kazokas, matyt, drovėdamasis laukė, kad aš pirmas prisipilčiau; nesulaukę įsipylė sriubos. Daktaras, išsrėbęs vieną lėkštę, prisipylė ir kitą. Kai aš pamėginau samčiu pasemt, indas buvo tuščias. Daktaras pasišaipė: taigoj be Dešimties Dievo įsakymų galingas vienuoliktasis – nežiopsok. „Na, niekis, atsiliepiau aš, – šeimininkė dar papildys“. Bet šeimininkė atsiprašė: daugiau nebėra. Tada visi prapliupo juokais jau iš mano žioplumo. Kai buvo paduotas laukinės anties kepsnys, aš nebežiopsojau.

Po pietų uriadnikas trumpai man išdėstė, jog jo ir Frizerio pastangomis sėkmingai buvo daroma policinė kvota. Nužudytieji palaidoti laikinam kape. Jų lavonai nebus sugedę. Čia žemė po velėna, už pusės sieksnio, ir per vasarą lieka įšalusi. Frizerio ir uriadniko priemonėmis beveik viskas jau susekta, tad teismo tardytojui telieka tiktai patikrint. Frizeris nesigailėjo išlaidų ir sugebėjo pagrobtą auksą surast.

Frizeris, išgirdęs, kad po pagrobimo aukso vienam šlaite rūksta dūmai, suprato, kad ten atsirado žmonės. Apginklavęs 18 vyrų išsiuntė į tą šlaitą netoli nuo Mujos gyvenvietės. Iš tikrųjų šie vyrai pro medžius prie ugniakuro pamatė du vyrus. Kasyklos tarnautojas apsidairė. Jo vyrai išsislapstė. Tai jis iš berdanos iššovė į tuodu vyru. Šiedu, aišku, nusigandę, šoko bėgt. Jųdviejų vienas grįžo prie ugniakuro ir, pasigriebęs kirvį, išny-

ko. Tada tarnautojas su savo vyrais prisiartino prie ugniakuro. Ten rado dvi nužudytųjų berdanas ir kitką. Čia jau buvo tikras jųdviejų nusikaltimo įrodymas, bet abu paspruko.

Vėliau Frizeris išgirdo, kad Mujos gyvenvietėj, pas jakutą, atsilankęs nežinomas senis, nusipirkęs duonos ir išėjęs vieno šlaito link. Tuoj Frizeris išsiuntė sau ištikimą žmogų to šlaito šienaut. Pas jį iš krūmų atėjęs senis, klausęs, kas girdėt apie aukso pagrobimą. Jis pasisakęs, kad tatai jo griekas... Jei nori būt laimingas, še tau šiek tiek aukso trupinių. Nupirk, girdi, jam duonos ir rubachu (viršutinius marškinius). Žmogus apie tai pranešęs Frizeriui. Šis liepęs seniui nunešt ir marškinius, ir duonos. Senis padėkojęs. Bet tuo metu iš krūmų išlindęs kazokas su keliais ginkluotais vyrais ir senį suėmę. Senis šūktelėjęs: „Ach, ty prokliatyj Juda (ach tu, prakeiktas Juda)!“ Tas atsikirtęs: „A ty prokliatyj čiort (o tu prakeiktas velnias), kam savo brolį darbininką nužudei!”

Frizeris sugebėjo senį įtikint, kad šiam bus geriau, jeigu grąžins užgrobtą auksą. Raiti nujoję į tą vietą, kur buvo sušaudyti arkliai. Senis parodęs, kur jo auksas paslėptas. Frizeris senį gerai pavaišinęs. Kur paslėptas antras aukso pūdas, senis nežinojo. Tada Frizeris aukso ieškot pasamdęs klajojančius po taigą medžiotojus. Vienas oročionas pastebėjo, jog ant akmenuoto kalnelio auganti eglė įbrėžta ne žvėries nagais, o įkirsta kirviu. Užlipęs pamatė iš vietos išjudintą akmenį. Akmenį šiek tiek pastūmęs į šalį oročionas išvydo diržo galą, o po akmenėliais – šikšninį krepšį su auksu. To tik Frizeriui ir tereikėjo. Šnibždėta, kad Frizeris seniui žadėjęs progą pabėgt. Bet rajono uriadnikas pasirūpino senį kietai saugot.

Kitą dieną išjojom toliau. Iki Mnogoobeščiajuščego priiska jojom dvi dienas. Pakeliui nakvojom po žvaigždėta dangaus pastoge. Į tą kasyklą jodami turėjom tris kartus siauram šlaite perbrist akmenuotą sraunų upelį. Uriadnikas patarė ištraukt iš balno kilpų kojas. Tarp akmenų arklys gali suklupt.

Visa kelionė iki kasyklos truko iš viso 16 dienų.

Uriadnikui liepiau išaiškint, gal seną šautuvą, rastą nusikaltimo vietoje, kas nors buvo matęs kasykloj. Uriadnikas patyrė, kad prieš pagrobimą aukso kasyklos darbininkas kitų akivaizdoj pardavęs dviem pakeleiviam, kaip tik suimtajam seniui ir jo jaunesniam draugui. Mano klausinėjamas senis pasakė, kad draugas, turėdams kirvį, galėjo pasidaryt sielį ir Vitimos upe nuplaukt į Jakutsko sritį, į anglų milijonierių aukso kasyklą, vadinamą Bodaibo. Ten jis turįs meilužę. Tada telegrafavau Bodaibo policijos viršininkui, kad aną suimtų.

Jodamas per girią vis žiūrėjau, kaip kasamas auksas. Daugžadančioj

kasykloj butara labai didelė – labai ilga, aukšta. Prie jos viršutinio galo ant stiebų pastatyta nemaža aikštė. Į tą aikštę įvažiuojama nuožulniu tiltu iš vienos pusės ir išvažiuojama kitu tiltu į kitą pusę. Smėlis į viršų užvežamas vienaarkliais vežimais. Vanduo į butaros lovį pumpuojamas taip pat arklio jėga. Tvoros durys rakinamos ir antspauduojamos. Kai darbas baigiamas, apačioj žemutinio lovio galo tvoros durelės atrakinamos. Kasyklos tarnautojo, kazoko policininko ir dviejų darbininkų akivaizdoje iš apatinio lovio auksas sušluojamas. Po dienos darbų darbininkai jiems skirtuose barakuose maitinasi, ilsisi, kortuoja. Vedėjai su tarnautojais trobose linksminasi, vaišinasi. Daugžadančioj kasykloj gydytojas su tarnautojais lošė proferansą, stukolką. Pats Frizeris nelošė; skaitė ir skaitė kažkokio keliauninko knygą apie Barguzino taigoj po žeme jo surastus vario rūdos sluoksnelius.

Pagaliau į aukso kasyklą atvyko Čitos prokuroro paskirtas teismo tardytojas iš Verchne Udinsko. Apsidžiaugiau. Tuoj perdaviau bylą tęsti. Jam teliko išklausinėt kelis liudininkus ir drauge su daktaru išskrost nužudytųjų lavonus. Tuomet išsiskubinau atgal į Barguziną. Vėl 16 dienų kelionė atgal.

Molio Motiejus

Grįžęs iš taigos, iš girios, pamatęs ten, kaip kas yra, taikos teisėjas parašė į Čitą apygardos teismo pirmininkui, tiesioginiam principalui (*princeps inter pares* – pirmas tarp lygių, – taip jis vaizduojamas naujajame caro Aleksandro II teismo įstatyme) ilgoką raštą. Vietos sąlygomis taikos teisėjas tegalėsiąs per metus tik du kartus išvykt į savo taigos apylinkę, vasarą – raitas ir žiemą – rogėmis. Kiekviena kelionė tęsis du-tris mėnesius. Teisėjas ir sekretorius turėsią pasiimt patalus, skalbinių, drabužių, šiokio tokio maisto, brezentinę palapinę, dar įstatymų knygas, kanceliarinius rejestrus, vedamas bylas. Tam reikia 4 arklių, neskaičiuojant vežiko. Aukso kasyklose keliaujantiems valdininkams laikomas kambarys. Teisėjo kamerai byloms spręsti reikia didesnės patalpos. Iš gubernatoriaus buvo gautas įsakymas apskrities viršininkui taigos teisėjui duot bilietą keliaut šešiais arkliais, įskaičiuojant ir du lydinčiuosius vežikus. O aukso kasyklų šeimininkams buvo įsakyta teisėjui atvykus pateikt du kambarius.

Sutvarkęs raštus, bylas, per kalnų isprauniką išsiuntęs raginimus bylininkams, taikos teisėjas ėmė ruoštis žiemos kelionei į taigą. Marytė nebenorėjo pasilikt viena mieste. Teko pasirūpint kailiniais abiems, veltiniais batais, kailine antklode.

Tuo tarpu taikos teisėjas su savo Maryte gavo geresnį butą. Buvęs apskrities viršininkas gyveno iš pensijos savo gražiuos namuos. Pensija ne per didelė. Jam pravartu buvo teisėjui išnuomot pusę miestiško namo – salę, valgomąjį ir kabinetą už 20 rublių per mėnesį. Jaunieji įsitaisė poniškai. Kabinete – kanceliarija, valgomajame – miegamasis, salė ir sau, ir svečiams.

Netikėtai iš Čitos atvažiavo prokuroro padėjėjas lenkas Vasilevskis peržiūrėt taikos teisėjų tardymo bylų. Viskas buvo tvarkoj. Ano teisėjo būstinė prokurorui nepatiko, o šio buteliu pasigėrėjo, ypač kad jį Marytė pavaišino pietumis. Tokiu būdu Čitoj įsigytas vienas pažįstamas, draugas.

Taigos teisėjui rūpėjo vienas dalykas. Iš taigos buvo atvarytas valkata bevardis. Tai žmogus, nesisakąs savo vardo, pavardės. Šis arba pabėgęs ilgametis katorgininkas, arba šiaip vyras, padaręs didelį nusikaltimą ir besislapstąs nuo sunkios bausmės. Sibire tokius valkatas turi teist taikos teisėjas. Iš įstatymo teisėjas tegali jam paskirt vienintelę bausmę, o, teisingiau pasakius, dvigubą bausmę, nei daugiau, nei mažiau – ketverius metus sunkiųjų darbų ir trisdešimt rykščių. Bet universiteto mokslu rykštės vyrui – amžinas išniekinimas asmens. Kas daryt? Molio Motiejus pasiryžo. Kas bus, tas bus, paskyrė valkatai 4 metus sunkiųjų darbų ir... taškas. Valkata nesiskųs, bet policija gali paduot apeliaciją. Dabar prokurorui Vasilevskiui teisėjas pasisakė valkatą nubaudęs be rykščių. O ką tas? Gerai, girdi, padarei. Įstatymas pasenęs. Čitoj irgi vienas taikos teisėjas taip pasielgęs. Prokuroras neapeliavęs. Taikos teisėjas nusiramino.

Kol vasarą taikos teisėjas jodinėjo taigoj, raštvedys Šipaila susipažino su viengungio teisėjo sekretorium. Šis jaunuolis buvo baigęs dviklasę miesto mokyklą. Teisėjo kamera ir butas buvo įsikūręs jo motinos našlės namuose. Padėjėjas su motina gyveno tame pat kieme, užpakaliniame namuke, vadinamame zimovje (žieminė). Tokia žieminė miestelėnui vasarą paprastai tarnaudavo kaip virtuvė, žiemą – pirtis. Sekretorius mėnesinės algos gaunąs 20 rublių. Sibire taikos teisėjui be algos per metus skiriama 900 rublių – kamerai, kanceliarijai, knygoms, rejestrams, raštinės reikmenims ir raštvedžio algai.

Šipailiuks padėjo anam kolegai raštinės darbą dirbt ir patyrė, kaip ans teisėjas bylas sprendžia. Raštvedžio patariamas Šipaila įsigijo docho ožkų kailinius, nešiojamus apsivilkus ar apsisiautus plaukais į viršų. Tokia docha – ilga, iki žemės, stačia apykakle ir yra tinkamiausias kelionei apsiaustas. Šitokia docha, kailine kepure su ausimis, veltiniais penkių svarų batais dėvįs keleivis nesušąla. Panašias dochas įsigijo ir taigos teisėjas su

savo Maryte. Šiuodu jau turėjo pasisiūdinę avies kailinius. Tiedviem į taigą dar šilčiau bus važiuot.

Iškeliaujam į pirmąją žiemos kelionę. Paduodamos dvejos plačios rogės po tris arklius. Vienose – teisėjas su drauge, kitose – sekretorius su kanceliarija ir maisto atsarga. Sniegas negilus. Keliaujama dieną, antrą. Trečią dieną keleiviai atsiduria taigoj, pirmam aukso kasyklų rajone, didelėj kasykloj, kurios šeimininkai – tam tikra bendrovė Peterburge. Kasyklos vedėjas – inžinierius, malonus žmogus, o jo žmona – europinė poniutė – dar malonesnė. Kasyklos vedėjas teisėjui paveda trijų kambarių patalpą atskiram namuke nakvot ir byloms spręst. Kasykloj susirinko bylininkai – tų kasyklų šeimininkai, tarnautojai. Visiems – ir teisėjui, ir bylininkams vedėjo namuos vienas bendras stalas pietums, vakarienei, pusryčiams. Kol teisėjas sprendžia bylas, veda tardymus, laisvi bylininkai vedėjo bute kortuoja.

Per pietus teisėjas pasakė: po pietų bus sprendžiamos spirito bylos. Pirmoji byla – kitos aukso kasyklos šeimininko – žydo Gliko. Tas dejuoja: jo staliukas nebaigęs proferanso pulkos (partijos). Gal jo byla, – prašė jis, – galėtų eit vėliau?

Po pietų sprendžiama Gliko kompaniono Viliako byla. Liudytojai parodė patys nematę Viliako spiritą pardavinėjant, tik girdėję žmones taip kalbant; kokie žmonės taip kalbėjo, liudytojai neatmena. Teisėjo sprendimu Viliakas išteisintas. Panašiai išteisinti dar du rusai. Pagaliau svarstoma Gliko byla. Liudytojas rodo: į kasyklą atjojęs raitas. Ką uždirbęs, pragerdavęs. Už pragertą spiritą iš jo atimtas ir arklys. Teisėjo klausiamas liudytojas šūkteli: spiritą jam pardavinėjęs pats Glikas. Kameroj publika nustebo. Kitas liudytojas patvirtina matęs Gliką pardavinėjant spiritą kitiems darbininkams. Už tokį nusikaltimą įstatymas numato nuo 3 iki 6 mėnesių kalėjimo. Glikui teisėjas paskyrė tris mėnesius kalėt. Per vakarienę svečias svečiui šnibžda: Glikas pats kaltas. Kiti su nuskriaustaisiais darbininkais susitaikė ir buvo išteisinti, o šis skriaudos neatlygino ir gavo atpildą. Glikas apeliacijos skundo į Čitos apygardos teismą, kurį turėjo paduot per taikos teisėją, nepadavė. Bausmę jis paskiau atliko Verchne Udinsko kalėjime. Prisimeilinęs kalėjimo viršininkui jis tūnojęs kalėjimo raštinėj, rašinėdams kanceliarinius raštus.

Tą naktį taikos teisėjas dėl susijaudinimo neužmigo. Jį patį paveikė pirmas jo baudžiamasis sprendimas kalėjimu, ypač žmogui svečiui, drauge pietavusiam. Be to, sujaudino dar kitas dalykas. Naktį pasibeldė kazokas policininkas ir pranešė jam, kad darbininkų barakuose triukšmas. „Vienos moters vyrą primušęs jos meilužis?“, – pasitikslino teisėjas. „Abudu girti,

– atsakė policininkas, – abudu mušasi“. „Čia ne teisėjo, policijos darbas, – pabrėžė teisėjas. – Girti uždaromi ligi išsipagirios. Dėl triukšmo viešoj vietoj – barakuose policija surašo protokolą ir perduoda teisėjui triukšmininką baust“. Policininkas teisinasi išbudinęs teisėją, nes uriadnikas su Gliku išvažiavęs.

Norėdamas pažint oročionų būvį teisėjas išvyko ne į antrąjį rajoną, o į oročionų centrą. Prie ežero – nedidukė stačiatikių cerkvė. Visi oročionai krikštyti pravoslavų popo, tačiau tebesilaiko senovės – šamanų tikėjimo ir apeigų. Ten pat dideli namai, oročionų valsčiaus valdyba. Tuos namuos gyvena rusas su šeima, lyg valsčiaus raštininkas. Popas gyvena ne taigoj. Gruodžio 12 dieną kasmet oročionų jomarkas (vok. Jahrmarkt), prekymetis. Paprastai tą dieną iš Barguzino turi atvažiuot policijos atstovas. Šį kartą jis neatvyko. Raštininkas paprašė teisėjo eiti tokio atstovo pareigas. Prekyvietė – tie namai. Iš Barguzino miesto ir sodžių prigūžėjo keliolika krautuvininkų. Oročionai parduoda kailius sumedžiotų žvėrių: meškų, vilkų, lapių, voveraičių ir kitokių. Eina varžytinės. Pradėta derėtis dėl sabalų kailių. Kailiuks – katės didumo, rudas, tamsiai rudas. Pardavėjas kailiuką laiko iškėlęs rankoj, klausia: kiek kas duoda? Vienas atsiliepia: 10 rublių, kitas – 12 rublių, paskutinis – 28 rublius. Tas ir nuperka.

Teisėjui – dyvų dyvai. Toks menkas kailiukas ir taip brangus. Negana to. Kuo tamsesni sabalų kailiukai, tuo brangesni. Kainos auga: 40, 45, 50 rublių. Aukščiausia kaina buvo įvaržyta 75 rubliai. Pilkų voveraičių baltais papilviais kailiukų kaina įvaryta ligi 15 kapeikų. Štuka (vienetas) vienos lapės kailio – 3–5 rubliai, pilko vilko – 4–6 rubliai, meškos – 15–25 rubliai.

Rytmety triukšmas. Vienas pirkėjas skundžiasi teisėjui: jis pirkęs sabalą už 50 rublių, kitas – už 40 rublių. Juodu ėmė ginčytis, kieno kailiukas geresnis, ėmė rodyt viens kitam, čiupinėt, imt iš rankų į rankas, paskui grąžinę kas sau. Tas apsižiūrėjęs, supratęs, kad priešininkas įkišęs jam savąjį. Ans nebeatiduodąs jo pirktojo sabalo. Štai ir byla. Spręsk, kad gudrus. Pakviesti oročionai pardavėjai ir viens kits pritaria skundėjui, o kiti – ne. Bylininkus teisėjas vos vos sutaikė**.** Skundėjas atgavo reikiamą sabalą, primokėjęs antrajam 10 rublių. Surašytas skundas, susitaikymo protokolas ir nutarimas. Už tą 10 rublių antrasis čia pat visus pavaišino magaryčiomis.

Raštininkas patarė teisėjui nusipirkt iš pirklių voveraičių kailiukų. Vienas paprašė už kailiuką 15 kapeikų. „Kaip tai, tamsta pirklys, o parduodi savo kaina“, – nustebo teisėjas. Pirklys sumikčiojo: brangiau neimsiąs. Raštininkas teisėjui paaiškino: čia oročionams pirkliai atsilygina ne pini-

gais, o prekėmis, ypač spiritu, pusiau pramieštu vandeniu. Tas voveres pirkliai Verchne Udinske europiniams Rusijos prekiautojams parduosią gal su šimtu procentų pelno. Apginti oročionus nuo pikto išnaudojimo negalima. Toks jų likimas. Nyksta jie, išmiršta.

Toliau teisėjas keliauja į antrą kasyklų rajoną. Ten nieko ypatinga. Tik vienas kasyklos tarnautojas iškoliojęs kitą. Liudytojas – pats kasyklos šeimininkas į teismo posėdį neatvyko, nors kelio jam tik keli viorstai. Byla atidedama, liudytojas baudžiamas 10 rublių. Kas jam, turtuoliui, 10 rublių, tik nusispjaut. Rasi, tik gėda. Teisėjas vėliau išgirdo: turtuolis sergąs girtuokliavimo liga. Namie gulįs girtas. Kokį mėnesį, kai pagauna jį priepuolis, taip sergąs. Kad ne jo vikri žmona, jis bankrutuotų. Atsipeikėjęs sumoka 10 rublių baudą ir prispiria tarnautoją susitaikyti. Kitaip išvarysiąs iš tarnybos.

Teisėjas iškeliauja ne į trečiąjį rajoną, bet į šalį – į pietus, į ketvirtąjį rajoną. Ten ne taip kalnuota aukštuma. Kasykloj rytmety Marytė karščiuoja, nesikelia. Moteriškė rusė, skirta patarnaut, siūlosi teisėjui ligonę pagydyt – ligą nukerėsianti šnibždėdama raganinę maldelę. Teisėjas nusišypso, raganaut neleidžia. Vakare ligonei karštis savaime nukrito. Ji kviečiama į vedėjo butą vakarienės. „Ach, Marija Osipovna, tamsta visai sveika!“ – pasitinka ją vedėjo žmona. Taip Sibire, kaip apskritai ir Rusijoj, mandagiai kreipiamasi – vardu ir tėvo vardu, kai Lietuvoj pasakytų: „Ach, ponia Čepiene...“ Pats teisėjas čia vadinamas Matvej Francevič. Per vakarienę pasijuokta iš burtininkės. Ligonė pasitaisė be jos kerų. Nukentėjo burtininkės autoritetas.

Atėjo oročionas ir kviečia teisėją į sūnaus vestuves. Teisėjas nustebęs: popas juk neatvažiavo. Oročionas aiškina: popas būsiąs reikalingas tada, kada marti pagimdys sūnelį. Tai reiškia, kai šį reikės registruoti, tuomet įregistruos ir vedybas. Tuo tarpu jaunuosius senoviškai – šamanų apeigomis palaimina tėvai. Būtų įdomu tos apeigos pamatyt, bet... svečias, toks aukštas teisėjas, jaunuosius turi tinkamai apdovanot ir jaunikio tėvams suteikt kokį gorčių spirito. Tokių dovanų teisėjas neturi. Tai jis dėkoja, atsiprašo negalįs vykt į vestuves, rytą turįs iškeliaut toliau.

Daugžadančioj kasykloj vedėjo Frizerio vietoj – pavaduotojas rudabarzdis viengungis. Pats Frizeris išvykęs į Irkutską išgaut kasyklai kreditų. Tais metais kasykla nukentėjo dar dėl antros nelaimės. Atgavęs anuos du pūdus aukso, pridėjęs paskiau iškastąjį Frizeris buvo sugalvojęs tą auksą nuplukdyt Vitimo upe (kuria iš Bodaibo nuplaukė antrasis plėšikas) tiesiog į Irkutską, į aukso laboratoriją (iš kur siunčiamas į Peterburgą, į Monetų

kiemą pinigų kalt). Išplaukė Frizeris pats su palydovais didele valtim. Upėj esama povandeninių uolų, akmenų, slenksčių. Susidūrus su tokiu slenksčiu valtis apvirto. Palydovai laimingai užsiritę ant apvirtusios valties. Pasigedę Frizerio. Dairosi, žiūri, iš po valties iškišta ranka. Pagriebę, ištraukę Frizerį. Vos vos prisiyrę iki upės kranto. Auksas ir visi daiktai nugarmėjo į upės dugną. Frizeris nenuleidęs rankų. Susieškojęs jis Kaukazo čerkesą. Tas už du tūkstančius rublių apsiėmęs sužvejot paskendusį auksą. Nurodytoj vietoj per Vitimo upę ištempęs kanatą – storą stiprią virvę, kurios galus pritvirtinęs prie stiebų, giliai įkastų upės krantuose. Savaitę, kitą diena iš dienos čerkesas plaukiodams laiveliu, prikabintu prie kanato, geležiniais kabliais graibęs, graibęs, bet vis nieko... Sykį išgriebęs Frizerio apsiaustą. Pagaliau sužvejojęs ir krepšį su auksu. Kasykloj išlaidų daug, pajamų nėra. Tai Frizeris Irkutske dabar medžiojąs pinigų pasiskolint.

Atlikusi kas reikia Daugžadančioj kasykloj teisėjo trijulė išvyko toliau į jakutų žemdirbių sodžių, į Mujos seniūniją, maždaug už pusšimčio viorstų į šiaurę nuo Mnogoobeščajuščego priisko, prie upės Mujos, kuri iš vakarų įteka į Vitimą. Čia nežinia kada įsikūrė Irkutsko srities žemdirbių jakutų keliolikos kiemų būrelis. Atrodo, stebuklas: už Barguzino taigos, kur žemė neariama, jakutai, atvykę iš bemaž už tūkstančio viorstų, iš dar šiauresnės vietos, čia, Mujos apylinkėj, tarpukalny sėja rugius, sodina bulves. Krūvoj keli kaimai, kiti – išsibarstę lyg Lietuvos bajorų okolicoj. Seniūnijos namas nemažas. Čia ir seniūno butas, ir patalpa seniūnijos susirinkimams, čia ir trijulė patalpinama.

Kūčių diena. Seniūnas su dviem jakutais skundžiasi seniūnijos vardu. Toj apylinkėj įsikūręs rusas ūkininkas, sėjąs rugius, pjaunąs šieną, laikąs galvijus, kaip ir jakutai. Tai tas rusas jakutų giminei skriaudą padaręs, prisiviliojęs jauną jakutę. Nauja byla. Netrukus atsirado ir rusas, ir mergina jakutė.

Pagal senus įstatymus rusams į Sibiro tautų, tautelių sritį įsibraut ir tais inorodcais (kitagimiais, gimusiais ne iš rusų, o iš kitų giminių) darbams pasinaudot draudžiama. Bet visos kasyklos – oročionų taigoj. Jų taigoj svetimi ir jakutai žemdirbiai, ir rusas ūkininkas. Tuo niekas nesiskundžia. Kova dėl būvio žengia pirmyn nejučiomis. Teisėjo klausiama mergina pasisako: ji 23 metų, tėvo, motinos neturinti, našlaitė, šios jakutų giminės išauginta. Pas rusą atėjusi savo noru. Dirbanti ką liepia rusas arba jo žmona. Pas rusą jai geriau, nes jis jai mokąs algą, o jakutai nemokėję. Jakutų skundą teisėjas atmetė, remdamasis tuo, kad pilnametė mergina, Rusijos pavaldinė, sau darbą laisva pasirinkt.

Tą vakarą trijulę seniūnas vaišino Kūčių vakariene, o pirmąją Kalėdų dieną pasikvietė ans rusas pas save į sodybą už 4 viorstų. Be trijulės svečių buvo ir seniūnas, ir dar aukštas jakutas, gyvenąs už 10 viorstų. Ruso seklyčioj, kaip pas rusus įprasta, kertėj, palubėj – božnica, abrozai, lampadočka – altorėlis, paveikslai, alyva deginama lemputė, kurią rusai žibina subatvakariais. Žemiau, ant staliuko – rusiškas šventraštis, biblija.

Aukštasis jakutas irgi pasikvietė svečių. Antrą Kalėdų dieną jį aplankė rusas ir teisėjo trijulė. Šio jakuto sodyba, kiemas, kaip tvirtovė, apstatyta medinėmis trobomis, aptverta bene pusantro sieksnio aukščio storais basliais (storais kuolais). Tie basliai šalia viens kito subesti į žemę: viršutiniai galai – smaili. Vartai rakinami. Kieme – vilkų veislės šunys dieną pririšami, naktį paleidžiami. Namas erdvus, kaip kokio Lietuvos palivarko. Be šeimininkų – dar keli jakutai, jakutės, atrodo, darbininkai. Kieme slankioja keli rusai. Lygumėlėj, tolėliau – viens kits mažesnis viensėdis, matyti trobos.

Vaišindams svečius teisėjo klausinėjamas šeimininkas pasakojo. Jo kiemas stipriai aptvertas dėl atsargumo. Rusai kieme nepavojingi. Jie – chiščnikai. Tokiu vardu taigoj vadinami žmonės, kurie slaptai kasa, plauja sau auksą be valdžios leidimo, lietuviškai tariant, slapglemžiai, slapknisiai. Vasarą kiek aukso prisiknisę žiemą jie kur prisiglaudę ilsisi, ramiai ulba. Taip pat nepavojingi klajokliai oročionai – teisingiausi gyventojai. Saugotis reikią, kaip ir kitur, tik plėšikų grobuonių: tiek dvikojų, tiek keturkojų. Ramūs yra katorgininkai, atlikę bausmę ar išbėgę iš katorgos, bent dauguma, taip ir kasyklų registruoti ar neregistruoti darbininkai ir padorūs slapknisiai. Tik dykaduoniai plėšikauja. Lankosi dar kiniečiai, palikę žmonas Kinijoj. Kai kurie jų ramiai verčiasi auksakalių darbu; kiti supirkinėja auksą slaptai, mokėdami brangiai – po 4–5 rublius už zolotniką, ir gabena į Kiniją. Bet reikią saugotis kiniečių, vadinamų chun-chu-zeis. Tai baisūs plėšikai – vagiliai.

Teisėjas paklausė, kaip toli Jakutsko srities siena. Jakutas, palingavęs galva, atsiliepė: „Kur toji siena tarp Jakutsko ir Užbaikalės sričių, sunku pasakyt“. Mujos seniūnijos jakutai mokesčius moka ne Čitos, ne Barguzino vyresnybei, bet toli į šiaurę, į savo valsčiaus valdybą Jakutsko srity, toliau už Bodaibo turtingųjų aukso kasyklų; šios dėl susisiekimo patogumų priklauso ne Jakutsko, bet Irkutsko vyresnybei. Ir jis Irkutske išėjęs dviejų klasių mokslą. Gi Barguzino taigos oročionai su savo elniais, šunimis, jurtomis klajoja, medžioja ir čia, ir už Mujos lygumos, į šiaurę, bent dviejų, trijų dienų kelionės tolumo.

Bevaišinami, bešnekučiuodami svečiai pasiliko nakvot. Išgirdęs,

kad Irkutsko teismo rūmų pirmininkas sugalvojęs rinkt pinigus mažamečių nusikaltėlių pataisos kolonijai steigt, šeimininkas pritarė: gal būsią mažiau plėšikų. Kai teisėjas parodė gautą iš pirmininko numeruotą, pasirašytą, antspauduotą popieriaus lapą ir taip pat patikrintą kvitų knygutę tam reikalui aukas rinkt, jakutas pasirinko ne lapą smulkiom aukom, kuriame jau buvo aukojusių po 5, 10 rublių parašai; jakutas pats savo noru tučtuojau paaukojo 50 rublių ir gavo knygutės kvitą. Tada ir svečias rusas taip pasielgė, paimdamas tokį kvitą.

Kitą dieną elniu siaurutėmis rogelėmis atvažiavo oročionas, atvežė jakutui parduot porą lapių, vilko, keliolikos voveraičių ir vieno sabalo kailius, kailiukus. Nupirkęs juos šeimininkas oročioną pasodino drauge su svečiais ir vaišino. Oročionas paklausė teisėjo: „Bog prijechal (ar Dievas, – tai reiškia popas, – atvažiavo)?“ Teisėjas supratęs nusišypsojo: „Kam reikia Dievo?“ Oročionas atsakė, tardams žodį kitą rusiškai, daugiau oročioniškai. Jakutas vertė: oročiono žmonelė susilaukus sūnelio. Tėvus popas turįs vienčati (vainikuoti; pravoslaviškai sutuokiant jauniesiems ant galvos dedami vainikai), taip ir kūdikį kupati (maudyt; pravoslaviškai krikštijant tris kart tam tikrame inde panardinti į vandenį).

Tik vakare svečias rusas su trijule grįžo į Mujos seniūnijos būstinę. Ir čia teisėjas pastebėjo: jakutų kiemuose, trobesiuose pilna svečių – auksakasių, susirinkusių per šventes, gal visai žiemai lėbaut, kol prašvilps kas ką turi. Dieną, antrą teisėjas tardė, bylas sprendė, daromas sutartis kaip notaras liudijo, tvirtino. Susidomėjo ypatinga byla.

Sykį per ežerą laiveliu plaukę keli oročionai drauge su medžiotoju. Šis pasidėjęs šautuvą. Gal norėdams pasižiūrėti oročionas paėmęs šautuvą, timptelėjęs vamzdį. Šūvis, ir oročionas kritęs negyvas. Pasilikusi jauna našlė su kūdikiu, su elniais, šunimis ir jurta. Jauna našlė skundėsi, reikalaudama iš ruso medžiotojo atlyginti už tai, kad negerai padėjo šautuvą. Teisėjas įkalbinėjo juos susitaikyti. Klausiama našlė, ko ji norėtų, atsakė: ji mokanti nušaut žvėrį, paukštį, bet dėl kūdikio negalinti medžiot. Ji reikalinga šeimininko, maitintojo. Rusas medžiotojas patylėjęs, linksmai pažvelgęs į našlę šyptelėjo ir tarė sutinkąs jos jurtoj šeimininkaut, kol ji suras sau vyrą oročioną. Našlei susitaikinimo ženklan jis padavė ranką. Ta griebė jo ranką – ir prie širdies. Teisėjas surašė susitaikymo protokolą ir nutarimą. Jaunųjų porelė ir publika liko patenkinti. Išgūžėjo magaryčių gert.

Teisėjas įsišnekėjo su seniūnu. Čia, abipus upės Mujos, žemę jakutai aria nuo neatmenamų laikų. Su oročionais gyvena draugiškai. Oročionai nei žemės dirba, nei gyvulių laiko. Jiems derlinga Mujos lygumos dirva

nerūpi. Jie tiktai medžiotojai. Jakutai – ir žemdirbiai, ir medžiotojai, ir prekiautojai. Čia tik vienas jakutams didelis nepatogumas: mokesčius mokėt, vežiot į tolimą valsčiaus valdybą. Per taigą nei kelių, nei proskynų, nei takų. Tik žiemą Vitimo upės ledu tevažiuojama. Kelionė pirmyn ir atgal trunka tris savaites. Teisėjas paklausė: gal geriau Mujos jakutams mokesčiai mokėt per oročionų centrą arba per Barguzino aukso kasyklas – trečiojo rajono administraciją? Gal patogiau jiems tiesiog tapti Užbaikalės srities tikraisiais gyventojais? Šita mintim seniūnas susidomėjo. Kitą dieną jis su dviem jakutais kreipėsi į teisėją ir prašė sutvarkyti tą reikalą. Teisėjas nurodė, jog tą reikalą sutvarkyti tegalįs Užbaikalės gubernatorius. Tada jakutų prašomas teisėjas parašė prašymą, seniūnas surinko jakutų parašus. Prašymą teisėjas pasižadėjo nuvežt į Barguzino miesto paštą, nusiųst į Čitą kariniam gubernatoriui.

Su rusu ūkininku teisėjo buvo susitarta drauge važiuot į Daugždančiąją kasyklą Naujųjų metų sutikt. Kaip sutarta, per pietus, 12 val., teisėjui buvo pateikti seniūnijos arkliai. Rusas turėjo atvykt. Jo buvo laukiama porą valandų, nesulaukta. Išvažiuota be jo. Vežikai perspėjo: Vitimo upėj kai kur ledai suskilę, atsiradusios kiaurymės, duobės, vienur pilnos vandens, kitur sausos, užpustytos. Sutemo, stojo naktis. Tik šmakšt pirmutinės rogės įsmuko į pusnį, į duobę, viena iena perlūžo. Kol bendromis jėgomis iš duobės buvo išvilktos rogės, kol rado nukirst tinkamą medelį lazdai pasidaryt, perlaužtą ieną sulopyt, sugaišta daug laiko. Kasyklą trijulė pasiekė vėlai.

Kasykloj savieji su svečiais jau linksminosi, kortavo. Dėl vieno svečio teisėjas nustebo. Pirmyn važiuodamas teisėjas sprendė bylą to svečio, kurs reikalavo iš kasyklos vedėjo pavaduotojo rudabarzdžio atlyginimo už pražudytą brangią Kamčiatkos bebro kailiuko kepurę. Rudbarzdis ginčijosi. O buvo taip: svečio kasykloj šeimininkas ir rudbarzdis kiek įkaušo. Išlydėdamas rudabarzdį šeimininkas per klaidą užmovė savo kepurę, o šis bevažiuodams ją pametė. Teisėjo sprendimu iš rudabarzdžio buvo priteista pusė kepurės vertės tuo sumetimu, kad abudu buvo kalti lygiai. Dabar rudabarzdis mylėjo – vaišino svečią bylininką.

12 valandą, kol laikrodis muša, visi, paėmę po stiklelį, turėjo atsistot, triskart sušukt „urra“ (valio), išgert ir atsisėst. Kas pavėluos, turės išmaukt dar du stikleliu. Degtinės (praskiesto spirito) teisėjas negeria; tai tada atsirado portveino butelis ir jam, ir kitiem, kas nori. Puiki vakarienė buvo paruošta specialisto, katorgininko, buvusio virėjo. Rytmety visi sužinojo, kad po vakarienės per naktį ans bylininkas svečias prasilošęs; net arklius, kuriais atvažiavęs, pralošęs.

Per Tris karalius, taigi per rusų Kreščenije (Jėzaus krikštą), trijulė nesuskubo grįžt į antrąjį rajoną. Taigos žieminėj stotelėj, keleivių kambary, po stalu ant grindų pamatė du gulinčiu, apsiputojusiu vyru, neprižadinamu. Stotelės šeimininko žmonelė papasakojo: jų vienas atvažiavęs iš Barguzino miesto, kitas važiuojąs į tą miestą. Juodu čia susitikę, ėmė rekomenduotis. Pirmas taręs ne paprastai, kirčiuodams: „Svi-nia (Kiaulinis)“. Antras, dar labiau kirčiuodams: „Po-ro-sen-kov (Paršaitis)“. Tartum nei iš šio, nei iš to pirmas užkaitęs, kirtęs antram per ausį. Tas supykęs, drožęs pirmam į snukį. Kai juodu nurimę, antrasis paklausęs: „Už ką tu man smogei per veidą?“ Pirmasis sumurmėjęs: „O kam tu pasityčiojai iš manęs?“ Tas nustebęs: „Kaip aš pasityčiojau?“ „Tu savo pramanyta pavarde norėjai išjuokt mano tikrąją pavardę“. Antrasis: „Porosenkov – mano tikra pavardė“. Pirmas: „Tai kam tu taip nežmoniškai skiemenavai?“ Antras: „Gi tu pats taip savąją skiemenavai, tai ir aš, nenorėdams pasilikt skolingas, pamėgdžiojau“.

Abudu ėmę juoktis. Svininas pašaukęs šeimininką, pareikalavęs spirito. Prasidėjusios vaišės. Ėmę gert visi trys. Gėrę, gėrę, kol visai nusigėrę. Savo vyrą šeimininkė ištempusi į savąją kamaraitę, o tuodu liko gulėti be žado. Taip pagalvojo teisėjas: Trijų karalių dieną trys karaliai naujoviškai susiieškojo trokštamos laimės.

Rytmety du peštukai pabudę, pamatę, kas dar atvykęs, spruko išvažiuot, bet šeimininkas pasakė turįs teisėjui kinkyt visą šešetą arklių. Porosenkovas prisiprašė vežt jį su sekretorium. Gi Svininas Porosenkovui pašnibždėjo atsipagiriosiąs su vežiko žmonele.

Iš taigos į miestą trijulė grįžo vasario mėnesio pradžioj. Teisėjas parsivežė tamsiai pilkų tarbaganų (ypatingų kurmių, dukart didesnių už sabalus) kailiukų, pirkęs kiekvieną po 45 kapeikas, dviems dochoms, taip ir voveraičių kailiukų dochų pamušalams; dar didžiulių briedžių porą plačiai išsišakojusių ragų po penkis rublius kiekvienas drabužių kabyklai.

Gyvenimas Barguzine

Barguzino miestiečiai gyvena panašiai kaip sodiečiai. Per trijų mėnesių karštą, ligi 40 laipsnių pagal Reomiurą, vasarą sodybose jie užsiaugina daržovių. Tarpukalnėse, saulėtuose šonuose, pakalniuose aria, sėja vasarinius rugius, prie upelių šienauja, laiko galvijų. Melžiamos karvės rytmečiais varinėjamos į kitą upės pusę, į ganyklą, į žaliuojančią, šlapią stepę. Barguzino upė gili. Ją karvės perplaukia plaukte, o piemuo – vyras – laiveliu. Tiltas per upę – už kelių viorstų, kur ji įteka į siaurą tarpukal-

nį; už tilto važiuojama vieškeliu, stepės šonu, šalia kalnagūbrio, bene 30 viorstų į atskirą didelį sodžių – valsčių. Miesto soduose vaismedžių: obelų, kriaušių, vyšnių, slyvų, taip ir krūmų – serbentų, agrastų nėra. Dėl didelių žiemos šalčių (iki 35 laipsnių pagal Reomiurą) jų nėra visoje Užbaikalėje. Snieguota žiema tęsiasi ne mažiau kaip septynis mėnesius. Pavasaris ir ruduo, lyginant su Lietuvos, labai trumpi, nežymūs.

Marytė užsimanė obuolių. Ėmė klausinėti moteriškę rusę, kuri jai patarnavo. „Kokių jablokų (obuolių), – klausė ji, – tamsta nori?“ Jai paaiškinta: paprastų, apskritų, gelsvų, raudonų. Tokius jablokus, girdi, pardavinėja prekyvietėj, iš maišų. Marytė apsidžiaugė, nubėgo nusipirkti. Gi ten parduodamos bulvės.

Uogų: bruknių, spanguolių, mėlynių – kiek nori. Auga ten ypatinga, labai skani, panaši į braškę maža uoga, vadinama kniaženica; auga ir žemuogė. Baravykų nėra. Atsargai sibiriečiai grybauja ir raugia tiktai ryžikus (rudmėses) ir grūzdus (paberžes). Kitus grybus, išskyrus kazlėkus, laiko šungrybiais. Nevalgo ir kiškienos, bet meškos kumpis jiems skanėsis.

Barguzino miesto nuolatiniai gyventojai – rusai ir žydai, kilę iš įvairių Rusijos vietovių. Visuomet esti ir perėjūnų. Sykį kažkokiu reikalu pas taiginį teisėją buvo atėjęs vidutinio amžiaus prašalaitis žydas, pavarde Jablonskis. Dėl tokios artimos pavardės teisėjas susidomėjo. Bet žydas ar nenorėjo, ar negalėjo paaiškinti, iš kur jis, jo tėvai kilę. Daug gyventojų ten – katorgininkai, vadinami ssyljno poselencai. Tai yra Sibiran ištremtųjų vaikai, vaikų vaikai.

Miesto gyventojai neturėjo nei teatro, nei klubo, nei kitokių pasilinksminimo užeigų. Linksminosi vieni pas kitus. Valdininkai: apskrities viršininkas, jo padėjėjas, nuovados viršininkas, kalnų ispraunikas, gydytojas, popas spietėsi lyg viename rately; krautuvininkai – auksakaliai žydai susibūrę kitame rately; vietinis taikos teisėjas viengungis, nepritapęs prie anų ratelių, susidraugavo su pašto viršininku, su miesto galva (burmistru). Šiuos suglaudė, vienijo proferansas. Trūko jiems ketvirto partnerio, bet taigos teisėjas nekortavo.

Mieste veikė maža visuomeninė bibliotekėlė. Ji buvo dviklasės mokyklos vedėjo priežiūroj. Dabar, taiginiam teisėjui grįžus iš kelionės, iš girios, turėjo vykt metinis bibliotekėlės draugijos susirinkimas. Į susirinkimą nuėjo ir teisėjas. Kitų minėtų valdininkų nebuvo. Teisėjas buvo pakviestas vadovaut susirinkimui. Tos pareigos atlikt draugijos taisyklėmis negalėjo mokyklos vedėjas, kaip ir kiti draugijos valdybos nariai. Susirinkusių buvo per penkiolika asmenų, daugiau jaunimas – rusų ir žydų. Turtuolio krautu-

vininko – auksakalio Novomaiskio sūnus, universiteto gamtos fakulteto studentas, pasiūlė draugijai prašyt pašalpos bibliotekėlei iš vyresnybės. Pirmininkaująs teisėjas išsitarė prieš tokį pasiūlymą. Barguzino, auksakalių miesto, negalima laikyt neturtingu. Jeigu draugija reikalinga pašalpos, turi kreiptis į savo turtuolius, kurie gali suteikt bibliotekėlei ne vieną šimtą rublių. Studento pasiūlymas nebuvo priimtas. Teisėjas buvo patenkintas turėjęs progos susipažint su šviesesniais miesto žmonėmis.

Rusiškos Užgavėnės – Maslenica

Prieš Užgavėnes – rusų Maslenica – sviesto savaitė. Rusai nebevalgo mėsos, važinėja, ypač savaitės pabaigoje, vieni pas kitus; vaišinasi grikiniais blynais su grietinėle ir raudona bei juoda ikra, raudona žuvimi, vadinama keta, semga, žinoma, ir su stikliuko priedais tiems, kurie geria. O geria bemaž visi. Vieną dieną malonioji paštininkė pasikvietė teisėjo trijulę. Be viengungio teisėjo buvo malūnininkas su visa šeima, atvažiavęs iš savo vandens malūno, iš už keturių viorstų. Aišku, blynai, blynai ir blynai. Stiklelių lašai, lašai. Padainuota: „Audrų ta jūra, šventasis Baikalas"..., dar negirdėta daina „Krasnoboj ty moj, udalec lichoj. Sladka piesnj tvoja, da ne vieriu ja..." Lietuviškai taip būtų: „Gražbyly drauguži, narsuoli velniuži. Giedi man saldžiai, netikiu aš tuo"... ir kitos skambios dainelės.

Dar be antrosios jaunos namų savininkės buvo pakviestas ir trečiųjų namų savininkas, viršininkas pensininkas su žmona. Šis svečius linksmino pasakodams nuotykius, kuriuos jis pergyveno jaunatvėj. Generalgubernatoriaus siunčiamas kurjeriu iš Irkutsko nuskridęs į Maskvą pašto arkliais, niekur nenakvodams, kibitkose tesnausdams. Ir toliau, tuomet vieninteliu Rusijos geležinkeliu – į Peterburgą; ten nusiskubinęs, pagal kurjerio taisykles, nesiskutęs, nesikirpęs, tiesiog pas ministerį, tučtuojau šiam į rankas atidavęs slaptą ekstra paketą. Ta kelionė tetrukus 19 dienų.

Teisėjienė, Marija Osipovna, be abejo, taip pat pasikvietė savo blynų paragaut.

Kitą dieną prie taigos teisėjo buto gonkelio trejeta arklių plačiose rogėse prilėkė malonioji paštininkė su dukra, sūnum vežiko vietoj, girdi, pasivažinėdami. Pasisodinę teisėjo trijulę, paskiau dar viengungį teisėją nudrožė į vandens malūną, į kipšų bei raganų buveinę. Malūnininko šeima, ypač jo dukrelės, apsidžiaugė. Ten įvyko burtų vakaras.

Anot rusų eilėraščio, kuriam... „Dievuški gadali... Za vorota bašmačiok sniav s nogi brosali (mergužėlės šiaip būrė, taip būrė. Batukus numo-

vusios nuo kojų pro vartus svaidė, spėliojo, žiūrėjo, kuris kaip atsidūrė)“. Arba: sugniaužtą jos popierių degino, arba vandens puode šviną virino, šešėlius sienoj tikrino; spėliojo – atjos bernužėlis, ar ne. Burtų laikotarpis nuo Kalėdų iki Gavėnios taip buvo baigiamas.

Barguzino mieste gyvenimas buvo pigus. Pigus buvo vietinis maistas: mėsa, žuvis, pienas, kiaušiniai, taip ir duona, uogos, grybai; dar vietiniai kailiai, baldai. Bet dvigubai, trigubai brangesnė negu Lietuvoj buvo manufaktūra, batukai, kaliošai, – kolonialinės prekės, konservai. Taiginio teisėjo šeimoj abudu negėrė, nerūkė, nekortavo; maža teturėjo išlaidų. Šimteliai buvo taupomi.

Tuoktuvės Čitoje

Teisėjas parašė į Čitą teismo pirmininkui ir gavo leidimą nuvažiuot į tą miestą. Didįjį ketvirtadienį jaunoji porelė iškeliavo. Velykų naktį nakvojo pakeliui dideliam sodžiuj – selo. Bemaž per visą naktį cerkvėj buvo giedama, šventoriuj bubinas (būgnas) daužomas, net šaudoma; turbūt senoviškai tuo piktosios dvasios vaikyta, kol pradėta christosovatsia – bučiuotis.

Pirmą Velykų dieną porelė pasiekė platųjį Sibiro traktą, Verchne Udinsko miestą. Iš tolo pamatė didelius baltus rūmus, pamanė – kokio kunigaikščio pilis. Vežikas nusijuokė: kalėjimas, girdi. Mieste vežikas nuvežė porelę į aukštesniems valdininkams keleiviams skirtus patogiai įrengtus namus. Tų namų šeimininkė vienam keleivių kambary buvo sau paruošus velykinį stalą. Ir šiuos keleivius – kitų nebuvo – vaišino prie to stalo. Iš jos išgirdo: Verchne Udinske manufaktūra žymiai pigesnė negu Barguzine arba Čitoj. Trečią švenčių dieną Marytei buvo nupirkta dvi suknelės ir modernus paltas su pelerina, dar miestiška kepuraitė bei batukai su minkštais aukštais kaliošais ir kiti mažmožiai, kad Čitos mieste tinkamai pasipuoštų. Toliau tą pat dieną iškeliavo. Keliavo kur rogėmis, kur ratais.

Į Čitą atvyko šeštadienį. Sustojo, kaip ir Verchne Udinske, gražiuos keleivių valdininkų namuos. Teisėjas tuoj aplankė prokuroro padėjėją Vasilevskį. Tas jį supažindino su pagalbiniu taikos teisėju lietuviu Byla, neturinčiu savo apylinkės, tik komandiruojamu, kai reikia pavaduot apylinkės taikos teisėją, šiam susirgus ar dėl kitokios priežasties. Su Byla Molio Motiejus nuvyko pas katalikų bažnytėlės, vienintelės didžiulėj Užbaikalės srity, kleboną kunigą Kaminskį, lenką.

Atvelykio dieną ir čia po pamokslo klebonas paskelbė užsakus Molio Motiejui susituokiant su Marija Jablonskyte. Sibire katalikų kunigai

dėl suprantamų priežasčių, dėl vietos sąlygų veikia ypatingai. Tie užsakai galiojo kaip pirmi ir paskutiniai. Po visam jaunieji su palydovais – prokuroru Vasilevskiu bei teisėju Byla, pamergėmis – klebono šeimininke bei jo giminaite panele, gyvenusia klebonijoj, stojo prieš altorių, susituokė.

Netikėtai vestuvininkus klebonas pasikvietė į kleboniją pietų, maloniai pavaišino. Prokurorui Vasilevskiui vadovaujant vestuvininkai, pasivažinėję miesto vežikais, pasiryžo susišildyt ištaigingam restorane, laikomam turtuolio buriato. Gražiai įrengtoj salėj, atrodančioj lyg garsiam Maskvos restorane „Ermitaže“, aplink apskritą stalą susėdo jie vakarieniaut. Šalti užkandžiai – vinigretas (mišrainė), degtinėlės stikliukai, konjako taurelės, baltas ir raudonas vynas, karšti patiekalai, riabčikai (jarubės), pagaliau – saldieji ledai, šampano bokalas. Tą naktį, sugrįžę į keleivių butą, jaunavedžiai jautėsi laimingi taip, kaip dar niekuomet.

Pirmadienį taigos teisėjas prisistatė teismo pirmininkui, taip ir prokurorui, šiam kaip einąs ir teismo tardytojo pareigas. Pirmininko patariamas teisėjas prisistatė ir generolui gubernatoriui. Šis jį priėmė be eilės, labai maloniai. Ans buvo patenkintas, matydamas teisėją, kuris į jo sritį-guberniją pripiršo turtingą jakutų bendruomenę. Gubernatorius nustebo, kad tos piršlybos sudarytos ne Barguzino kalnų isprauniko. Tuo tarpu tas dalykas buvo sprendžiamas Jakutsko gubernatoriaus ir Irkutsko generalgubernatoriaus.

Visiškai netikėtai antradienį priešpiet, kai jaunavedžiai buvo išėję į miestą, į krautuves, gubernatorius teisėjui lyg revizitavo. Atvažiavęs ir teisėjo neradęs namie paliko savo vizitinę kortelę. Tai nepaprastas mandagumas. Viršininkams tarnautojai prisistato anų darbo kabinetuose, įstaigose, ne jų butuose. Viršininkai neprivalo atlankyt tarnautojų. Taip pasielgė ir teismo pirmininkas, ir prokuroras. Savo elgesiu gubernatorius teisėją pamokė. Teisėjas suprato, kad jis su Barguzino administratoriais pasielgęs nemandagiai, neaplankė jų su vizitais.

Tą pat dieną, vakare, visuomenės klube (ramovėj) vyko loterija-allegri prieš metus per tvaną nukentėjusių Čitos gyventojų naudai. Prie taigos teisėjo, šnekėjusio su teisėju Byla, praeidams pro šalį stabtelėjo gubernatorius, pasveikino susituokus. Tuo vėl gubernatorius pareiškė palankumą.

Teisėjas Byla su jaunavedžiais atsisėdo prie atskiro stalelio gert arbatėlės nukentėjusiųjų naudai. Priėjo Bylos pažįstamas apygardos teismo narys, teisėjas Malevskij: susipažino su jaunavedžiais, pasveikino juos, palinkėjo šeimyninės laimės. Apgailestavo, kad dėl susiklosčiusių aplinkybių tokios laimės jis neturįs. Jo giminės trečioji karta mišri. Jo senelis – lenkas

katalikas, senelė – rusė pravoslavė, tėvas – pravoslavas, motina – lenkė katalikė, jis pats buvo vedęs rusę, persiskyrė, dabar gyvenąs su antrąja žmona lenke nesusituokę.

Prisėdo ir Čitos miesto taikos teisėjas, žydiškos išvaizdos asmuo, dėjęsis tikru rusu, vedęs lenkę katalikę. Pagyvino būrelį advokatas lietuvis Buivyd, beveik nebemokantis lietuviškai. Tas juokais: čia, girdi, internacionalas: rusai, lenkai, lietuviai. Trūksta žydų. Čitos teisėjas susiraukė. Advokatas kreipėsi į šį: „Sergej Moisejevič, išgersim alučio nukentėjusiųjų naudai?“ – ir paprašė iš ponių labdarybės bufeto duot tiek butelių, kiek prie staliuko asmenų. Dėl patogumo prie mūsų staliuko pristumtas kitas staliukas. Ant padėklo pusę tuzino butelių atnešė ponia – Čitos taikos teisėjo žmona ir pasveikinusi prie mūsų prisėdo. Taigos teisėjas paprašė buterbrodų. Tuos atnešė ponia Malevskienė; taip pat prisijungė teisėjas Malevskis, iš bufeto ponioms atnešęs saldainių. Čitos teisėjas vyrams atnešė papirosų.

Advokatas Buivydas juokavo, linksmino: viskas, girdi, nukentėjusiems. Ir papasakojo: ne čia, kažkur kitur surinktųjų pinigų nukentėjusiesiems atitekusi tik pusė. Kitą pusę pirmas vyriausiosios labdarybės ponios sekretorius prašutinęs su panelėmis.

Slapknisių byla

Jaunavedžiai grįžo į Barguziną. Naujiena. Proferansininkai pasivilioję sekretorių Šipailą, jiems reikalingą ketvirtą partnerį. Jie lošė ne iš pinigų, tik laisvą laiką praleist. Jų proferanso pulka baigdavosi ne rubliais, o grašiais-skatikais. Belošdami pasitenkindavo menka vakariene: omuliu, dešros galu, duona, skaidriosios buteliuku. Lošdavo pakaitomis pas vieną, pas kitą; dažniau – pas viengungį teisėją. Šipailai išlaidoms padengt ans teisėjas parūpino progą užsidirbt, jo sprendžiamose bylose paadvokataut. Įstatymas sekretoriui draudė savo teisėjo apylinkės bylose advokataut. Kitur, kaip ir kiekvienas pilnateisis asmuo, ne advokatas, turėjo teisę triskart per metus svetimose bylose, civilinėse bylose padėt bylininkams stot teisme, o baudžiamosiose bylose – neribotai, nors kasdien, jeigu teisėjas, sprendžiąs bylą, laikys jį tinkamu, sugebančiu taisyklingai advokataut. Taip Šipailai buvo leista kelis kartus pavaduot bylininką ir užsidirbt keliolika rublių honoraro.

Kita naujiena. Taigos teisėjui atėjo telegrama iš Irkutsko. Teismo rūmų prokuroras, aukščiausias Sibiro prokuroras, klausė teisėjo, ar sutinka jis būti Jakutsko prokuroro padėjėju. Ką tat reiškia? Apygardos teismo pro-

kuroro padėjėjas ir taikos teisėjas Sibire yra vieno ir to pat šešto laipsnio tarnautojai, vienodai Sibire uniformuoti, to pat dydžio algas gaunantys. Tai čia ne paaukštinimas. Be to, teisėjas dirba savarankiškai, atsižvelgdamas į įstatymą, teisdamas savo supratimu arba pakaltindamas, arba išteisindamas, arba ieškinį atmesdamas. O prokuroro padėjėjas prižiūri policiją darant kvotas dėl nusikaltimų, prižiūri teismo tardytojų darbą, iš teismo tardytojų bylų rašo kaltinamuosius aktus, apygardos teisme kaltina teisiamuosius, kai teismo sprendimu nepatenkintas ar jis, ar tik pats prokuroras, rašo apeliacinius protestus į Teismo rūmus bylai iš naujo spręst, reikalaudams arba išteisintąjį nubaust, arba paskirtą bausmę padidint. Jis prokuroro klusnus padėjėjas, veikiąs ano nurodymais. Vieną privilegiją, pirmenybę, teturi jis prieš taikos teisėją, gyvenantį užkampyje – gubernijos mieste gyvendams naudojasi kultūriniais patogumais, pramogomis.

Molio Motiejus nelinkęs prokuratūros darbo dirbt. Kandidataudams Latvijoj jis nesipraktikavo prokuroro kanceliarijoje, nors kandidatų įstatymu turėjo tokioj kanceliarijoj pasimokyt 4 mėnesius. Tai rūmų prokurorui jis mušė tokią telegramą: „Pasiūlymą laikau garbingu, gyvent Jakutske nesutinku“.

Artinosi eilinė vasaros kelionė į taigą. Namie pasilikt Marytė nenorėjo. Raita jot nemokėjo. Vyras pasirūpino arkliais. Kieme ant pabalnoto ramaus kuino ją pasodino. Ji tuoj rankomis įsikibo į balno priekį. Paėmęs pavadį jis ėmė arklį vedžiot, pratint ją sėdėt neįsikibus; paskiau padavė pavadį nepaleisdams apynasrio. Išvedė stulbį ir į gatvę, pavedžiojo ir, eidams šalimais, atsipalaidavo. Pirmą pamoką Marytė paprakaitavo. Antrai pamokai buvo kitas arklys, smarkesnis. Jojikė pamėgino jot risčia. Jai pakako trečios pamokos. Pasijodinėta vyriškai, vyriškais drabužiais, drauge su vyru, dviem žirgais ligi vandens malūno ir atgal, nenulipant nuo arklio.

Kelionė po girią truko ilgiau negu pustrečio mėnesio. Be bylų mieste, sutvarkytų bekeliaujant, iškilo naujų bylų. Besirengiant Daugžadančioj aukso kasykloj grįžt namo iš to rajono kazoko-uriadniko buvo gautas raštas. Jis pranešė: šiaurėj, girioj, toli nuo kasyklos, dar negirdėtam Korolono upeliūkšty, chiščnikai savavališkai kasą auksą.

Nauja byla tardytojui ir teisėjui. Reikia ten vykt. Kelio, praminto tako nesą. Ten galima nuplaukt Vitimo upe. Uriadniko ir kasyklos vedėjo pavaduotojo – ir dabar Frizeris buvo išvykęs į Irkutską – buvo surinkta 12 ištikimų kazokų policininkų ir tarnautojų palydovų. Teisėjas su jais, su uriadniku, su savo sekretorium išplaukė dviem valtimis. Pakeliui Mujoj žmonelė Marytė pasiliko pas aną rusą ūkininką, kurs tuomet tebešienavo, plačiai gamindams šieną aukso kasykloms.

Šita ekskursija – 15 žmonių būrelis turėjo irklais ir Vitimo srovės nešami plaukt atsargiai, išlipt į krantą prieš upės akmeninius slenksčius ir pakraščiais, per slenksčius nuleist valtis. Tat buvo didelė gaištis. Teko nakvot girioj pasistačius brezentines palapines. Antrą dieną plaukdami ekskursantai matė, kaip kairiuoju pakraščiu aukštyn, prieš srovę ėjo vienas, kitas ar keliolikos vyrų su kuprinėmis, su maišais būrelis. Tai, girdi, chiščnikai, prisikasę aukso, grįžta Mujos link. Vyriausias Daugžadančios kasyklos tarnautojas, ilgabarzdis žydas, pasiūlė tuos būrelius sulaikyt, auksą iš jų atimt. Teisėjas atsisakė. Tai esąs ne jo darbas. Reikia negaišt, skubintis į nusikaltimo vietą.

Beplaukdams teisėjas prisiklausė, ką šneka palydovai. Nebejaunas tarnautojas išsitarė: ką pikta chiščnikai darą? Vargšai, vienas ar keli susitarę pasiima po duonos kepalą, po druskos žiupsnelį, lašinių gabalėlį, dar po kastuvą, po kirvį, kai kurie ir po šautuvą, braido po sunkiai įžengiamą girią, po pelkes, po klampynes, aptikę atspėjamą upokšnį knisasi, prakaituoja, išsiplovę kiek aukso kruopelių grįžta pusbadžiai į gyvenamą vietą, auksą parduoda kuriam nors aukso kasyklos šeimininkui ir šiaip taip prasimaitina. Koks čia nusikaltimas?

Uriadnikas kitaip nušnekėjo: netvarka. Žemę išknaisioja kaip kiaulės, auksingą žemės juostą užverčia išplauto smėlio krūvomis. Tų slapknisių auksas Rusijai dingsta. Jis neįrašomas į kasyklų knygas, parduodamas Kinijai, kitoms valstybėms. Todėl jie baustini.

Teisėjui atėjo į galvą: Lietuvoj ūkininkai, kurie neturi savo miško, vogčiom kerta sau dvarininko girioj medžius malkoms, padargams. Tatai nelaiko vagyste, nuodėme. Dievas, girdi, auginąs mišką, ne dvarininkas. Panašiai atrodė teisėjui ir šių slapknisių darbas. Bet įstatymas šiaip taip reikia vykdyt, kaip vykdytina ir valkatų bevardžių nuostata.

Teisėjas išgirdo dar: prieš kelerius metus kitoj taigoj buvo įsikūręs bene penkių tūkstančių chiščnikų lizdas, veikęs ilgą laiką. Tik kariuomenės būrys teišvaikęs juos. Susirūpino teisėjas.

Palydovai pasakė, kad Korolono upelį galima pasiekt jau šiandien vakare. Teisėjas liepė dar nepriplaukus to upelio nakvot girioj pastačius sargybą. Rytmety beplaukdami jie matė: Vitimas tarp kalnų, apaugusių spygliuočiais medžiais. Krantai aukšti. Kairėj, vakarų pusėj, plati smėlėta pakrantė. Dyvų dyvai. Daug valčių, laivelių, ištrauktų ant smėlio. Toj pakrantėj atskiros krūvos, krūvelės pilnos maišų, kaip paskiau paaiškėjo, – miltų, druskos ir kitko. Tiesiog sandėlis po atviru dangumi. Aišku, chiščnikų čia turi būt nemaža.

Prie vienos maišų krūvos, žiūri jie, tupi apysenis nuspuręs vyras. Prie jo pirmutinis priėjo tarnautojas ilga barzda, šnektelėjo. Grįžęs pasakė – ans senis nesukalbamas. Senį pasikvietęs teisėjas klausinėja. Tas nieko doro neatsako. Teisėjas taria: „Ans, matyt, sandėlio sargas. Suimt jį“. Atrasta seni vyriški drabužiai, kišenėj – sidabrinis laikrodėlis. Įsakyta juos paimt, laikyt. Ekskursantai padalinti pusiau: vieni su sekretorium, su ilgabarzdžiu paliekami vietoj – taborui, stovyklai tvarkyt, sandėliui prižiūrėt; kiti su uriadniku, su teisėju lipa į krantą, į upelį. Korolono upelis siaurutis, akmenuotas, išteka iš siauro tarpukalnio plyšio, lyg iš gatvės į kiemą pro vartus. Praląst pro tuos vartus neįmanoma nebrendant vandeniu. Suieškomas takelis per kalvą. Eina teisėjas su septyniais šautuvais ginkluotais vyrais.

Pakeliui jaunam vikriam žydukui tarnautojui teisėjas sako: „Apsimesk vienui vienas težinąs paslaptį, jog paskui ekskursantus atjoja kareivių kazokų šimtinė. Tą paslaptį prie progos tyliai pasakyk sutiktam slapknisiui, tik vienam. Tuo tarpu to nepasakok kitiems ekskursantams“. Belipant palei kriokiantį upelį krūmuose ekskursininkai pamatė vyrus, geldose plaunančius smėlį. Ans žyduks neraginamas sušuko: „Smirno! Mirovoj idiot (ramiai, taikos teisėjas eina)“. Pamatę taikos teisėją su paauksuotais antpečiais, taip ir kazokus policininkus bei kitus su šautuvais vyrai metė geldas. Klausinėjami pasakė: netoli jų – mažasis sodžius ir ten nuvedė ekskursantus.

Aikštelėj šalia upelio pilna įvairių palapinių, pastogių – brezentinių, tošinių, taip ir iš krūmų šakų, kaip tat Lietuvoje daro pusberniai, ganydami arklius; alksninių ar karklinių būdelių. Bežiūrint susirinko chiščnikai. Jų, sakosi, mažajam sodžiuj esą apie 150, gi dar toliau, didžiajam sodžiuj, esą ligi 300 vyrų.

Teisėjas kreipėsi į juos: „Gal vyručiai pavaišinsite arbata?“ Tuoj atsirado geležinis arbatinukas, pripylė medinį, Rusijoj vartojamą arbatinį puodelį. Teisėjas, paragavęs sako: „Čia spiritas, aš prašiau arbatos“. Tuoj kitą arbatinuką užkaitė ant ugniakuro. Teisėjas ėmė aiškint, ko jis atvykęs. Jeigu geruoju to upelio šlaite jie mestų darbą ir pasišalintų, tuo visa byla ir pasibaigtų. Rytoj teisėjas pereisiąs palei upelį, jeigu neberasiąs žmonių, nutrauksiąs tardymą, pats išvyksiąs namo. Kol teisėjas su palydovais gėrė arbatą, susirinkę slapknisiai tarėsi. Jie visi rytoj ateisią į teisėjo stovyklą, susitarsią. Teisėjas pareiškė: į stovyklą tegalį ateiti ne daugiau kaip 10 asmenų. Jo sargyba daugiau nepraleisianti. Žinoma, sargyba nedidelė, slapkasių kur kas daugiau; teisėjo stovyklą slapkasiai jėga galėtų nušluot. Ge-

ruoju sutinka jis priimt tik dešimtį ir nesiderėt, bet išklausyt, ar jie sutinka pasišalint, ar ne.

Sugrįžęs į stovyklą teisėjas surašė protokolą, kas buvo atsitikę. Ilgabarzdis pasisakė sutikęs pabėgusių iš Daugžadančiosios kasyklos darbininkų; todėl pasiliksiąs ten paruošt, kas reikia aukso kasyklai įsteigt. Tai jam teisėjas pavedė saugot surašytą protokole pakrantės sandėlio turtą. Išklausinėjęs suimtąjį sargą teisėjas tesuprato, kad ans – Frizerio darbininkas. Jam, kaip chiščnikų sargui, buvo surašytas protokolas ir nutarimas laikyt areštuotą. Surašytas dar protokolas atrastiems drabužiams. Teisėjas nustebo. Sidabrinio laikrodėlio nebebuvo. Tie drabužiai su laikrodėliu buvo sekretoriaus padėti į teisėjo palapinę. Sekretorius visą laiką ten sėdėjo. Likę stovykloj palydovai taip pat vaikštinėjo, kur jiems buvo įdomu. Liko neaišku, kas pavogė laikrodėlį. Girios aplinkybėmis suvaržytas teisėjas nė nekėlė klausimo dėl tos vagystės. Pagalvojo tik, kad čia darbas ar paties sargo, ar kurio ekskursanto. Padarė tik pastabą sekretoriui geriau prižiūrėt tardymo įrodomuosius daiktus.

Kitą rytmetį į stovyklą atvyko 10 slapkasių atstovų. Jie norėtų tam šlaite laikyt aukso kasyklą savo vardu. Teisėjas paaiškino, jog tuo reikalu jie turbūt pavėlavo. Garsas apie Korolono auksą jau bus pasklidęs. Gal nebe vienas bus jau Barguzino mieste padavęs prašymą. Tą klausimą spręs Irkutsko kalnų valdyba, ne jis, teisėjas. Jo dalykas tik daryt tardymus dėl slapto kasimo. Po pietų teisėjas eisiąs į upelio šlaitą patikrint. Atstovai, ilgabarzdžio pavaišinti, išėjo, pasižadėję pranešt saviesiems, kaip kas yra.

Kai po pietų teisėjas su palydovais nuvyko į mažąjį sodžių, ant medžio, nutašytame viename jo šone, rusiškai buvo parašyta: „Mirovoj! Špana rešila otsiuda uiti. Ušlo 180“. Lietuviškai būtų: teisėjau, špana nutarė išeiti, išėjo 180. Kas ta špana? Teisėjui buvo paaiškinta: chiščnikų vyresnybė, visuotinis chiščnikų susirinkimas. Špana palaikanti griežtą discipliną. Jeigu chiščnikas chiščniką apvagia, špana nutaria, vagilį skaudžiai prilupa ir išvaro iš savo tarpo, nors dvėsk. Apsidairę po to sodžiaus aikštę ekskursantai pamatė: visos palapinės išardytos; telikę griaučiai – kuolai, kartelės. Krūme kazokas pastebėjo: kyšojo rentai – minkšti batai, padai ir aulai vienodo kailio storumo, lyg aulai būtų prisiūti prie naginių. Žiūri jis: guli žmogus. Klausiamas tyli. Teisėjas taria: „Nu golubčik (balandėli), nepaklausei nei rusų valdžios, nei španos, gausi patupėt“. Jis suimamas ir vedamas toliau drauge su ekskursija.

Jeigu nelengva ateit į mažąjį sodžių, tai kopt toliau dar sunkiau. Vietomis, kad nenugarmėtum į upelio srovę, reikia kojas statyt pėdą į pramintą

pėdą, reikia žengt vienas paskui kitą. Pakeliui rado jie gulinčią žemėj geldelę su skalautu smėliu, tarp kurio dulkelių blizgėjo aukso kruopelės. Vienas palydovų sušuko: „Baigt plaut!" Teisėjas sudraudė, liepė geldelę su smėliu nublokšt į upelį. Belipdami aptiko dar vieną pasislėpusį vyruką. Ir tą varėsi drauge aukštyn. Vakare pasiekė jie didžiojo sodžiaus aikštę. Ir čia viskas buvo išardyta ir be gyvos dvasios. Jokio parašo nebuvo matyt. Ir čia po skudurais rastas – jau šeštas slapukas. Visi buvo pailsę. Susitarta nakvot čia pat, po atviru dangum. Bet teisėjas pastebėjo: aukštai aukštai kalnuose, vienur, kitur žibt-žibt-žibt. Uriadnikas aiškina: tai chiščnikai įsirėplioję, prie ugniakurų, turbūt girtuokliauja ar kortuoja. Uriadnikas nugirdęs suimtuosius šnekučiuojantis. Chiščnikai laukę teisėjo su kareivių šimtine, nusidanginę į kalnus, palikę suimtuosius žvalgytis ir pranešt, kas bus. Uriadnikas sakydams šypsojosi: jie buvo gavę žinių apie ateinančius kareivius.

Teisėjas taip pat šypsodamasis išsireiškė: ar bus kareiviai, ar nebus, nesvarbu. Svarbu, kad dėl tokių žinių slapkasiai pasišalino. Jeigu ne, tai ką jie, ekskursantai, būtų turėję daryt? Teisingiau pasakius, ką su jais būtų padarę slapkasiai. Dabar ekskursija galėsianti grįžt ramiai namo. Į tai uriadnikas pareiškė: čia nakvynė pavojinga. Tada teisėjas liepė visus išrikiuot į eilę ir grįžt į stovyklą.

Pirmas žengė uriadnikas, paskui jį – suimtieji ir sargybiniai, paskutinis – teisėjas. Sunku buvo įsirioglint į upelio šlaito viršūnę, nelengva buvo ir nusirioglint žemyn nakčia. Vėl visa vilkstinė atsidūrė stovykloj. Tuoj teisėjas atliko savo pareigą. Jis suprato, jog jo tardymas bergždžias darbas. Chiščnikų nuo savivaliavimo nesulaikys. Jų sulaikyti ne savivaliavimo organizatoriai, ne vadai, tik menkiausieji dalyviai, ir tie patys sulaikyti ne auksą kasant. Tai prie ugniakuro jis brūkšt brūkšt šiaip taip surašė suimtųjų apklausinėjimo protokolą ir nutarimą siųst juos į areštą. Dokumentų jie neturėjo. Pasivadino jie kaip norėjo, sakysim, Ivan Ivanovič Ivanov arba Sidor Sidorovič Nepomniaščij (neatsimenąs) arba Bezpamiatnyj (be atminties). Jų pasiteisinimai metė šešėlį į tikrus vadovus, dar nepasiekiamus.

Kitą dieną, apklausinėjęs kelis liudytojus palydovus, teisėjas ėmė ruoštis grįžti namo. Iš Korolono upelio pro stovyklą praėjo būrelis su kuprinėmis, su kastuvais, kirviais Mujos link. Ant Vitimo upės kranto, prie stovyklos jie sustojo, įsikūrė ugnį, išsivirė arbatos ir geria. Ilgabarzdis gundo teisėją suimt juos, atimt iš jų prikastą auksą: „Juk jie geruoju išeina iš upelio. Tai kam tuo kliudyt kitiems išeit?" – atsikirto teisėjas. Maža to, jis pats vienas nueina pas būrelio žmones, pasisveikina. Iš jų patiria, kad einant Vitimo pakrante reikia brist per upelius, kurie įteka į Vitimą. Per vieną

tokį platų ir gilų intaką tenka perplaukt pasidirbus sielį, jeigu tokio nėra kas palikęs šiapus.

Paskiau iš upelio į stovyklą ateina viena vadinamoji aukso kasyklų ieškotojų partija, keli vyrai su dokumentais iš Bodaibo kasyklų administracijos. Partija atėjusi iš ten tiesiog kalnais, giriomis ir Korolono upelį pažymėjus ženklais jų kompanijos kasykloms paimt. Upelyje partija chiščnikų nemačiusi. Partijos vadovas prašo perleist jiems vieną laivą plaukt Vitimu į Bodaibą. Teisėjas paaiškina: laivai paimti kaip tardymo bylos įrodymai. Pasitaręs su uriadniku teisėjas parduoda jiems vieną ekskursantų valtį, nes grįžtant į Mują bereikalinga viena valtis.

Išlydėdams ekskursantus su suimtaisiais ilgabarzdis aprūpina maistu. Tarp kitko teisėjui įteikia du kepaliukus duonos. Nešiodamas daiktus į valtį sekretorius nuneša ir tuos kepaliukus. Iškeliaujama dviem būreliais. Septyni suimtieji – su septyniais sargybiniais pakrančių giria. Kiti – teisėjas, sekretorius, uriadnikas su penkiais palydovais – pakrante, vilkdami valtį su manta prieš srovę. Ilgabarzdis savo vietoj pastatė oročioną. Valties kapitonu tapo uriadnikas. Sėdo jis į valties pirmagalį ir ilga kartim stūmėsi nuo kranto. Teisėją pakvietė jis į antrą galą, prie vairo. Kiti pakaitomis įsinėrė į virvės kilpas, traukė valtį pirmyn, Mujos link. Vietomis Vitimo upės vanduo siekė aukštą krantą, uolas. Ten į laivą įlipdavo visi ir bendromis jėgomis, irklais ir kartimis stūmėsi pirmyn.

Beplaukdami išgirdo šūvį, kitą, trečią iš ten, kur turėjo eit suimtieji. Kai jie prisiartino prie plačios, gilios upės, įtekančios į Vitimą, priėjo ir suimtųjų vilkstinė. Vilkstinės vadovas kazokas pranešė: du suimtieji pabėgę, į pabėgėlius sargybiniai šaudę, nepataikę. Teisėjas teištarė: „Kokia kieno laimė“. Tiek teišgirdęs kazokas nusiramino. Per plačią gilią upę abu būreliai buvo perplukdyti valtim. Toliau kiekvienas būrelis keliavo vėl skyrium, kaip ir pirma. Vėl girdėt šūviai; vėl pabėgęs vienas suimtasis. Daugiau būreliai nebesusiėjo. Teisėjo būrelis nakvojo perplaukęs skersai Vitimą. Vitimo upė ten laikoma siena tarp Barguzino taigos ir Čitos apskrities girios. Iš ten per girią į Čitos miestą jokio susisiekimo nebuvo. Tą naktį ir kitą naktį nakvota Čitos girioj, kapitono žodžiais – dėl patogumo, dėl atsargumo.

Kai pirmą kartą sustota pasiganyt, pasisotint, paaiškėjo, jog teisėjui duoto maisto nebėra. Kiekvienas savo maistą laikė kuprinėj tiek, kiek jam reikia. Teisėjo ir sekretoriaus padėtis tapo kebli. Išgelbėjo uriadnikas ir oročionas. Pirmas krepšely turėjo rugienių miltų maišelį. Iš jų katilėly kepė blynelius, tešlainius. Oročionas paraškė žolelių, ne rūgštynių, lyg kiškio kopūstų, kitokių ir arbatinuke virė sriubą. Teisėjas pats turėjo dar tris dėžutes

konservų, vieną – sardinių, dvi – šprotų. Susitarta teisėjo su sekretorium kasdien abiem suvalgyt po vieną konservų dėžutę su rugieniais tešlainiais ir pasrėbt oročiono putros.

Antrą kelionės dieną, vidurdienį, valtis sustojo upės saloj, gražiai žaliuojančioj. Išplaukiant valtis kažkur įkliuvo. Šiaip stumtasi, taip stumtasi, valtis nė iš vietos, atsistojo skersai srovės. Kas daryt? Lyg pavojinga. Oročionas strikt į vandenį iki juostos, riktelėjo kitiems, ėmė valtį stumt, kitų padedamas išjudino ją iš akmenų nelaisvės ir vėl įšoko. „Molodec (šaunuolis)!" – pagyrė kapitonas. Trečią dieną, vakare, sustojo jie ties Muja. Į Daugžadančiąją kasyklą nebeplaukė.

Savo Marytę Molio Motiejus rado grėbiančią šieną. Rusas ūkininkas tebešienavo. Tuomet sunku buvo jam pasamdyt darbininkų. Į pagarsėjusį auksingą upelį bėgo kas galėjo – taigos bastūnai, net aukso kasyklų darbininkai. Tai džiaugėsi rusas, gavęs teisėjienę – grėbikę, kuri neatsiliko nuo jakutės ir kitų darbininkų.

Apsidžiaugė Marytė sulaukusi grįžusio vyrelio. Tą naktį vyrelis nedavė ramybės: raičiojosi jis patale, dejuodamas dėl skausmų viduriuose. Gydytojo nebuvo, nei felčerio. Mujoj bepraktikavo povivolnaja babka (gimdyvių bobutė). Rusai šeimininkai buvo prityrę. Tie spėliojo: teisėjo skausmų kaltininkai turėjo būti konservai. Kelionėj konservų dėžutė kai kada prakiūra, žuvelės genda ir žmogų nuodija. Gelbsti karštas kompresas. Tai Marytė savo vyreliui tapo gailestingąja sesute: aprišo juosmenį, dėjo drobulę su karštais pelenais. Į rytmetį skausmai atslūgo, vyrelis pasveiko.

Mujos seniūnijoj teisėjui uriadnikas pranešė: sodžiuj gyvenąs kitas rusas – Korolono španos seniūnas. Tat uriadnikas išgirdęs iš žmogaus, kurio vardo negalįs pasakyt. Uriadniko, kaip liudytojo, parodymą teisėjas užprotokolavo. Liudytojo paaiškinimu tą žinutę gavęs jis iš nepažįstamo praeivio. Toks parodymas, kai liudytojas nežino žmogaus, iš kurio žinią yra patyręs, neturi lemiamos reikšmės, pasakė uriadnikui teisėjas. Todėl negalima tariamo seniūno traukt tieson. Įstatymas teleidžiąs klausinėt jį tiktai kaip liudytoją. Tokį liudytoją teismo tardytojas pirma turi perspėt, jog nėra verčiamas liudyti prieš save. Taip įtariamasis asmuo buvo pakviestas ir paklaustas: ką jis žino apie Korolono chiščnikus ir kur per vasarą dirbo?

Šis pasakė: visą laiką triūsęs namie, Mujoj. Jo alibi patvirtino du kaimynai, parodydami, jog per vasarą jį nuolat matė Mujoj; iš sodžiaus išvykdavęs tik ūkio darbų dirbti ar medžioti. Pats įtariamasis pabrėžė: jis spėjąs, jog jį įskundęs Frizerio įgaliotinis ir Ilgabarzdis kaip konkurentą.

Šitie trys liudytojai suteikė žinių: auksingąjį upelį rado chiščnikų

artelė. Prisiplovę aukso jie Mujoj girtuokliavo. Tat išgirdęs Frizeris. Jis pažadėjo 500 rublių rankpinigių ir tie nuvedė Frizerį į upelį. Susitarta. Artelė plaus auksą, Frizeris teiks jiems kas reikia. Juos aprūpindavo Ilgabarzdis. Upely priviso daugiau chiščnikų. Nesutarus su Ilgabarzdžiu buvo apskųsti. Frizeris spruko į Barguziną paduot pareiškimo savo vardu: visą upelį aukso kasykloms paimt savo vardu, savo žmonos ir vaikų vardu. Dabar Korolono upely – jau valtys, maišai su miltais, spiritas, taboka, įrankiai; viskas buvo pristatyta Ilgabarzdžio, Frizerio įgaliotinio.

Iš Mujos teisėjas iškeliavo ne į Daugždančiąją kasyklą, o tiesiog į taigos stotelę, kur jam buvo duota vienuoliktojo įsakymo pamoka. Pakeliui buvo atskira Butlickio kasykla. Paaiškėjo, kad iš kasyklos į Koroloną išbėgę visi darbininkai. Tėra vienas darbininkas, tas pats vos vakar atsiradęs, be jokių dokumentų. Negana to. Ėmus siaust Sibiro jazvai (juodligei) krito arkliai. Teliko penki sveiki arkliai. Pernakvota. Teisėjas, teisėjienė, sekretorius ir pats Butlickis išvyko tais penkiais arkliais. Ant penkto arklio sukrauta kanceliarija ir kitkas, daugiau negu penki pūdai. Vežiko vietoj – ans ateivis, atėjęs pėsčias, tikras bastūnas.

Joję tris valandas, nujoję, sakysim, 15 viorstų, stabtelėjo pasiganyt. Atsigėrę arbatos, užkandę vėl išjojo; penktasis arklys liko dar nepabalnotas ir vežikas bastūnas dar nepasiruošęs. Netoli pajoję palauksią vežiko su arkliu. Už viorsto laukia, nesulaukia. Teisėjas grįžta. Arklys dar nepabalnotas, tik dabar pradedamas balnoti. Išvyksta. Tas arklys pirmas, paskui pėsčias vežikas, paskutinis – raitas teisėjas. Ten anų trijų nebėra. Nujota pirmyn. Anie nebepavejami. Kelio dar apie 30 viorstų. Nužingsniavęs pusę to kelio arklys su našta gula, nebesikelia. Vežikas sako: jį per daug slegia našta, reikia nuimt, duot arkliui pailsėt. Ilsimės pusvalandį. Vėl žingsniuojama pirmyn. Ima lynot. Jau vakaras. Lietutis neperstoja. Arklys vėl atsigula. Norom nenorom tenka nakvot.

Ištempiamas brezentas kaip vienšlaitis stogas – apsisaugot nuo vėjo ir lietaus. Reikia įžiebt ugniakuras. Vežikas bastūnas ėjo vienmarškinis, peršlapęs. Pritašė kirviu sausų skiedrų, skiedrelių, prikirto sausuolio šakų. Jis atsiklaupė prie pat brezentinės pastogės, apsigaubė sermėga, milo apsiaustu. Jis turi vienui vieną degtuką, teisėjas – nė vieno. Baugu, kad nepasiseks įžiebti. Čirkšt, žibt, ir po sermėga, bastūno rankoj suliepsnoja beržo tošis. Nuo tošies užsidega skiedrelės, skiedros, paskiau ir šakos. Džiugu. Dulksnojantis lietutis neįveikia užgesint ugnelės. Kaičiamas geležinis arbatinukas. Teisėjas išsitraukia teisėjienės grėbikės uždarbį – konjako butelį, įpila į arbatinį medinį puodelį, duoda bastūnui. Tas išgeria, sušyla. Teisėjas

siūlo jam gert antrą. Ans atsisako. Girdi, įkaušęs kvailiojąs. Teisėjui nuo tų žodžiu darosi šiurpu. Atsigėręs arbatos, užkandęs teisėjas po pastoge pasikloja smulkių šakučių, ant jų veltinį patiesalą, gula, kviečia gult šalia bastūną. Tas nesutinka. Teisėjas stengiasi neužmigt, kišenėj laiko revolverį. Tik triokšt. Teisėjas suprato buvęs užsnūdęs. Jį paėmė šiurpas. Žiūri – bastūnas kursto ugniakurą. Teisėjas nusiramina, guli. Pokšt. Teisėjas vėl pabunda. Bastūno nematyt. Šone girdėt kirvio pokšėjimas – kerta medį. Bastūnas atneša malkų. Lietus liovęsis lijęs. Teisėjas pakyla. Ima brėkšt. Liepia pašildyt arbatinuką, atsigert arbatėlės ir vykt. Pakeliui takelis atsiduria į plačią upę. Arklys su našta šmukšt į vandenį, brenda. Srovė atneša medį. Arkliui iškyla pavojus. Arklys laimingai prasilenkia su medžiu. Arkliui vandens – iki šonų. Srovė smarki, jį stumia žemyn, įstrižai upės. Vėl arkliui pavojus. Pagaliau jis išlipa į krantą. Nesuskubęs sulaikyt arklio prieš upę vežikas prašo teisėjo leist jam įsikibt į jojamojo arklio uodegą, kitaip ans, brisdams prieš srovę, neatsilaikysiąs. Visą kelionę atsargumo dėlei teisėjas jojo, laikydams bastūną priekyje, dabar padėtį reikia keist. Ano reikalavimas rimtas. Jie laimingai perbrenda. Už viorsto jie pro krūmus pamato stotelės stogą. Apsidžiaugė. Troboj rado anuos tris tebemiegančius. Čia miegota diena ir naktis.

Kitoj pakelės stotelėj šeimininkas rusas. Prieš kelias dienas du raiti kazokai policininkai varę tris pėsčius Korolono suimtuosius. Visus penkis šeimininkė gerai pavaišinusi. Jų vienas jaunas vyrukas pailsęs, vos paėjęs. Šeimininkas davęs jam širmą, dar nejojamą kumelaitę iki kitos stotelės. Kai ans vyruks ant kumelaitės užšokęs, ta piestu stojus, vyruks nudribęs, bet pavadžio iš rankų nepaleidęs. Šeimininko padedamas kumelaitę sulaikęs, vėl sėdęs ant jos ir suvaldęs. Rytmety penkiukė išvykusi. Po pietų kumelaitė parbėgusi. Netrukus grįžę ir abu kazokai. Keikdamiesi juodu pasakoję: pakeliui prie upelio sustoję pasiganyt. Tuodu abudu buvę įkaušę, užmigę, o suimtieji išnykę. Juodu šeimininkė nuraminus gerai pavaišindama. Šeimininkė teisėjui bepasakodama prasitarė: aną vaikiną pavadino sūneliu, susigriebė, apsiašarojo. Teisėjas ją nuramino. Jis pasakė: ką žino Molio Motiejus, to jis, teismo tardytojas, gali nežinot. Tas vaikinas teisėjui buvo pasivadinęs svetima pavarde.

Ir čia nuo Sibiro ligos buvo kritę keli arkliai. Teisėjas sutiko jot ant širmukės. Tik liepė dviem vyrams laikyt ją, kol jis sės į balną, ir pavedžiot kurį laiką. Paskui teisėjas išjojo ir ji ramiai sekė paskui kitus arklius.

Parvykęs į Barguzino miestą taigos teisėjas laukė iš Irkutsko grįžtančio Frizerio. Šis, traukiamas tieson kaip chiščnikų rėmėjas, teisinosi: dabar

jis jau teisėtas Korolono aukso kasyklų šeimininkas. Iš chiščnikų nupirktas auksas įrašytas į Daugžadančiosios kasyklos kasos knygą ir pristatytas į Irkutsko kalnų valdybos laboratoriją. Kitaip tas auksas būtų žuvęs rusų valdžiai. Vis dėlto Frizerį teisėjas išklausinėjo kaip kaltinamąjį, slapto aukso kasimo dalyvį. Kad nepasislėptų nuo teismo, teisėjas pareikalavo 50 tūkstančių rublių užstato, laidavimo. Už jį laidavo minimi Novomaiskis ir Butlickis.

Tuo tarpu į Koroloną buvo nuvykęs kalnų ispraunikas. Dar pakeliui susitikęs jis grįžtančią chiščnikų artelę, pamėginęs ją sulaikyt. Chiščnikai taip pasipriešinę, jog sveikas pats teištrūkęs nuo jų. Korolone radęs jis jau Ilgabarzdžio pastatytą trobesį, į kurį buvo suneštas visas turtas nuo Vitimo upės. Upely chiščnikai nebeveikę. Ispraunikas pasiryžęs juos sutramdyt, bet dėl jų pavojingų grasinimų turėjęs anam trobesy pasislėpt. Tik paskiau Frizeris, atvykęs su dešimčia kazokų kareivių, susitvarkęs su chiščnikais. Jų artelės pasilikusios dirbt kaip dirbusios, tik auksą už sutartą kainą atiduodančios Frizeriui į jo įrengtą kontorą.

Kai tardymo bylą teisėjas perdavė prokurorui, šis nei Frizeriui, nei kitiems nesurašė kaltinamojo akto ir Čitos apygardos teismas bylą nutraukė. Tais metais iš Korolono Frizeris gavo 40 pūdų aukso, virto milijonieriumi.

Savame namelyje

Per vasarą Barguzino mieste išdygo naujas medinis namuks. Tam pat kieme, prie Didžiosios ir Skersinės gatvių dar trobelė, vadinama zimovje, žieminė, kurioj vasarą virtuvė, žiemą – pirtis. Tą sodybą su trobesiais savininkas, Užupinio valsčiaus sodietis išnuomojo už 15 rublių kas mėnesį taiginiam teisėjui. Marytė apsidžiaugė: dabar galėsianti laisvai, nevaržomai viena, be savininkų, šeimininkauti.

Pirmą rytmetį Molio Motiejus namuko virtuvėje nusiprausęs grįžo į miegamąjį kambarį ir nudžiugo: kambarys išvalytas, abi lovos, patalai sutvarkyti, langas į skersinę gatvę atviras, vadinasi, miegamasis vėdinamas. Tik žio... Ant palangės – tamsiai rusvas keturkampis partmonetas su jo visais popieriniais pinigais. Koks neatsargumas.

Įeina Marytė. Ir ji nustebo, susijaudino. Piniginę vakare padėjus ji į lovą, po pagalve. Rytmety tat pamiršus. Lovą sutvarkyt liepus tarnaitei buriatei, vos vakar pasamdytai, mieste gyvenančiai. Portmonetas sulenktas kaip paprastai. Juodu žiūri: užpakalinėj gilioj portmoneto kišenėlėj, kaip

buvo, taip ir tebėra stambesniais banknotais keli šimtai rublių. Ir priekinėje kišenėlėje buvo rubliniai popierėliai, pusiau sulenkti pluošteliais vis po dešimtį. Tokių pluoštelių tėra keturi, o būta jų penkių ir dar vienas nepilnas – devynių rublių. Taigi 19 rublių nebėra. Štai kas... Tatai prityrusios smalsios vagilės darbelis. Marytė nusiminė, net apsiašarojo. Jis ramino: džiaukis, gera pamoka, ne per brangi! Džiaukis, kad pro langą nežuvo visi pinigai.

Susitarta merginai nieko nesakyt, nieko nepastebėt. Vis dėlto kitos dienos vakare buriatė klausia: ar ponai neatleisią jos iš tarnybos? Teisėjas sako: „Kodėl, ar nuobodu vienai?“ Turįs jis pasamdyt pasiuntinį raštams į paštą, į policiją nešiot, kiemui, gatvei šluot. Raštvedys Šipaila žinąs kaimynę vargšę rusę su berniuku, 13 metų. Tai šis buvo pasamdytas, apgyvendintas drauge su buriate žieminėj.

Sykį atėjo krautuvininko auksakalio Butlickio sūnus, jaunuolis kažkokiu reikaliuku, lyg svečiuosna. Išeidams namuko koridoriuj apsivilko jis apsiaustą. Čiupt, čiupt, kišenėse nėra zamšinių pirštinių. Iš žeminės ieškot pakviečiami mergina ir berniukas. Nei koridoriuj, nei gonkely, nei kieme pirštinių nerasta. Vakare žieminėj linksminamasi, dainuojama, net armonika čiršinama. Rytmety berniuks aiškina: armoniką pirkęs. Vargšas jis. Pirmos algos dar negavęs. Pasiteirauta. Paaiškėjo: jis pardavęs pirštines ir kitus daiktus, kurių Marytė pasigedo. Pakviesta motina. Ta nieko nežinanti. Berniukas jai grąžintas. Kitą dieną buriatė pati atsisakė tarnaut ir išėjo.

Keista naujakurių padėtis, atsiradus taip be tarnų.

Išgelbėjo namų savininkas. Pripiršo jis savo sodžiaus moteriškę su vyru. Tas, atlikęs katorgoj bausmę, išgyveno 10 metų kaip tremtinys, jau prirašytas tame valsčiuj kaip krestjanin – sodietis. Jo žmona, savo valia buvo Sibiran atkeliavusi. Dabar juodu ištikimai ėmė tarnaut naujakuriams.

Barguzino miestas – užkampis

Barguzino miestas – užkampis. Jame laikraštis – retenybė. Peterburgo ir Maskvos dienraščiai išsirašyt neturi prasmės, jie ateina tik po mėnesio. Visam Užbaikaly teišeina vienui vienas savaitraštis – „Užbaikalės srities žinios“. Iš Čitos į Barguziną jis teatvežamas arklių paštu per 7 dienas. Iš Irkutsko miesto į Barguziną – arčiau negu iš Čitos. Irkutske be gubernijos oficialių „Žinių“ išeina dar privatus laikraštėlis „Irkutsko lakštelis“. Tai

šis lakštelis atneša į Barguziną pirmas žinutes, kas dedasi pačioj europinėj Rusijoj, apskritai Europoj, Amerikoj. Šitam lakštely barguziniečiai perskaitė: vyks Puškino, didžiojo Rusijos poeto, 100 metų jubiliejus.

Tokia proga pasinaudot pravartu, ir Molio Motiejus ėmė tartis su mokyklos vedėju. Visuomenės iškilmes kelt mokyklos patalpose tuomet buvo draudžiama. Kitos reikiamos patalpos Barguzine nebuvo. Išeitis atsirado. Naujakuriams pritiko kelt įkurtuvės savo privačiame bute: kiekvienas pilietis, Rusijos įstatymams leidžiant, galėjo linksmintis su savo svečiais: šokt, dainuot, net deklamuot ir teatrališkai vaidint.

Paskirtą dieną, po pietų, taiginio teisėjo bute susirinko apie du tuzinu svečių, ypač jaunimo. Mokyklos vedėjas trumpai papasakojo Puškino biografiją, apie jo dvikovą (duelį) dėl žmonos garbės ir mirtį, neliesdamas caro vaidmens šiame reikale, kaip ir Puškino poezijos reikšmės rusų literatūroj ir visuomenėj, neminėdams poeto santykių su dekabristais, 1825 metais sukilusiais prieš carą Nikalojų I, žengiant jam į sostą. Kitas mokytojas paskaitė iš Puškino poemos, kaip Rusijos dvarininkaitė, provincijos panelė Tatjana liūdėjo, įsimylėjus svečią, Peterburgo jaunikaitį Eugenijų Oneginą, kurs į ją nekreipė dėmesio, kaip paskiau sostinėj jos, jau generolienės, tas pats Eugenijus keliaklūpsčiais maldavo meilės, bet ji pasiliko savo vyrui ištikima.

Puškino apysaką „Litvinka“ (Lietuvaitė) perskaitė smulkaus krautuvininko duktė žydaitė: kaip toji lietuvaitė liūdėjo rusų kunigaikščio pily, nelaisvėj, ir kaip išsigelbėjo keliaujančio lietuvio kanklininko padedama. Viengungis teisėjo raštvedis padeklamavo Puškino išverstą į rusų kalbą lenkų poeto Mickevičiaus eilėraštį „Trys Budriai“, kaip visus tris tėvas siuntęs kariauti – vieną į vakarus prieš vokiečius, kitą – į pietus prieš lenkus ir trečią – į rytus prieš rusus, kaip tėvas pageidavęs susilaukti sūnelių su laimėtomis dovanomis – su plieno kardu, su švelnia gelumbe, su aukso brangenybėmis, kaip sūneliai vienas po kito parjojo vedini po gražuolę lenkaitę ir tėvas iš karto iškėlęs trejas vestuves.

Be numatytos programos netikėtas svečias, valdžios kalnų inžinierius lenkas, važiuodamas iš Verchne Udinsko į Barguzino taigą aukso kasyklų technikos patikrint ir atsiust po 5 rublius iš kasyklų už kiekvieną įregistruotą darbininką metinio atlyginimo, staigiai susirinkimą pagyvino senu anekdotu apie tai, kaip Puškinas, rusų didis poetas, susitikęs didį lenkų poetą Mickevičių ir taręs: „Beregysj dvoika, tuz idiot (saugokis, dvejuke – tūzas muša)“ ir kaip tas atsakęs: „Kozyrnaja dvoika i tuza bjot (kozyrio dvejukė ir tūzą muša“. Kilo ginčas, kuris ką pasakė. Į ginčą įsikišo ir

taigos teisėjas: poetas Mickevičius nesvetimas ir lietuviams. Jis didįjį savo veikalą pradėjęs žodžiais: „O Litwo, Ojczyzno moja, ty jest jak zdrowie (Lietuva, tėvyne mano, tu man kaip sveikata)“. Toj savo poemoj jis Napoleono laikais vaizduojąs ne lenkų, bet lietuvių visuomenę prie Nemuno.

Taip rusų, lenkų ir lietuvių tautų santykiais susidomėta Barguzine, tolimam Sibiro užkampy.

Toliau buvo vaidinamas juokingas dalykėlis „Malūnininkas ir kaminkrėtys“, vaizduojąs šviesybės kovą su tamsybe. Kaminkrėtį vaidino Barguzino vandens malūnininko sūnus, nusipaišęs suodžiais, apsivilkęs juodai, o malūnininką – turtuolio Novomaiskio tarnautojas buriatas, nusibaltinęs miltais. Skaniai prisijuokta. Po šio spektaklio viengungis teisėjas prabilo: „Svečiai, mes pasilinksminome veltui, o artistai triūsė, prakaitavo. Reikia atsilygint nors skatikais“, – ir jis padėjo ant stalo 5 rublių banknotą. Pirmiau vikrioji žydaitė buvo pasiūliusi pardavinėti bilietus į šitą vakarėlį, bet taigos teisėjas nesutiko. Tada būtų nebe šeimyninis pasilinksminimas, bet viešoji pramogėlė, reikalinga valdžios leidimo. Dabar taigos teisėjas atsiliepė: „Gerai, kas nori, gali paaukoti ne saviems, bet, sakysim, Puškino garbei, kad ir Čitos gyventojams nuo pernykščio potvynio nukentėjusiems“. Paplota. Buvo suaukota 43 rubliai, kurie kitą dieną buvo išsiųsti į Čitos laikraščio redakciją ir jame buvo tatai paskelbta.

Tuo tarpu teisėjienė Marytė svečius pakvietė į bufetą – tiesiog į virtuvę, kur ant pailgo stalo jau gulėjo užkandžiai: priruošti buterbrodai. Ten ir raštinės kambary buvo tiekiama arbata ir kava be svaiginamųjų gėralų. Salionėly pravirko armonika. Bežiūrint prasidėjo šokiai. Jaunimas trypė bemaž ligi dienai auštant, juo labiau, kad bufetas tebeveikė.

Proferansininkų būrelis neaugo, nyko. Per vasarą, kol raštvedis Šipaila keliavo po taigą, pakortuodavo trise. Grįžęs iš kelionės, susipažinęs mieste su kunigėliu, rečiau Šipaila beproferansavo. Ir miesto galva, paprastas miestietis ūkininkas, ne visuomet turėdavo laiko palošt. Sykį viengungis teisėjas tesusilaukė pas save tiktai pašto viršininko. Lošė juodu dviese, dalindami kortas kaip proferansui dera, trims partneriams. Tą vakarą pašto viršininkas pralošė porą rublių. Išėjęs namo netrukus jis grįžo, pranešdamas teisėjui: pašto kasa išplėšta. Nuvykęs į vietą teisėjas su policijos nuovados viršininku, su palydovais pamatė: pašto kasos kambarėlio lango vienas stiklas išmuštas. Kasos dėžė atdara. Pašto viršininkas pastebėjo: kasoj trūksta vieno voko su 15 tūkstančių rublių. Kiti paketai ir pinigai tebėra kaip buvę. Kasos spyna nesugadinta. Policijos viršininkas atkreipė dėmesį į tai, kad išmušto stiklo skeveldros išbyrėjusios oran, į gatvę. Pašto namuo-

se be pašto viršininko gyvena tik sargas su žmona. Teisėjo klausiamas pašto viršininkas paaiškino: į kasos kambarį sargas, sargienė visuomet galėję įeit, šluot, valyt. Ar matė sargas žuvusį voką su tūkstančiais, ar žinojo esant kasoj tokiai sumai, viršininkas negalįs pasakyt.

Kilus įtarimui, jog langas išmuštas iš vidaus, jog vagies į kasos kambarį įeita ne pro langą, jog vagies žinota, kokia didelė suma kasoj, buvo padaryta krata visur pašto namuose ir sargo patalpoj, ir viršininko bute. Voko su žuvusiais pinigais nebuvo surasta. Pašto viršininkas papasakojo: parėjęs namo, sargo įleistas pro užpakalines duris į butą jisai užsižibinęs žvakę, iš savo kambario dėl kažkokio mažmožio įėjęs į kasos kambarį, tuoj nusigandęs: kasos dėžės viršelis buvęs pakeltas, atdaras, pastebėjęs ir lange išmuštą stiklą. Tučtuojau pašaukęs sargą ir pats pasiskubinęs teisėjui pranešt.

Sargas teisinosi. Jis su žmona jau miegojęs, kai viršininkas parėjęs namo. Kai viršininką įleidęs į vidų, vėl atsigulęs, ėmęs snaust. Išbudęs lyg nuo trenksmo, gal nuo viršininko balso. Atsiskubinęs į kasos kambarį ir pamatęs kasą atdarą, langą išmuštą. Ar kasoj buvo vokas su dideliais pinigais, sargas nežinojęs. Jam miegant į pašto namų vidų svetimas žmogus negalėjęs įsiskverbt neišmušdams lango stiklo. Sargo pasiteisinimą patvirtino jo žmona.

Patikrinęs, kiek kasoj palaidų pinigų ir vokuose, patikrinęs kasos pinigines knygas, teisėjas įsitikino, kad kasoj trūksta nurodytos pašto viršininko sumos. Paskiau, surinkęs žinių apie sargo, sargienės ir pašto viršininko praeitį, teisėjas kaltinamuoju patraukė tiesiog pašto viršininką. Todėl iširo proferansininkų būrelis. Teisėjas viengungis dažniau ėmė lankytis taigos teisėjo bute. Abiems teisėjams buvo naudinga kits kitą pasiteiraut dėl kai kurių įstatymų neaiškumo, dėl vieno kitam prieštaravimų arba dėl jų pritaikymo besikeičiant gyvenimui. Viengungiui netrūko kalbų ir su teisėjiene Maryte.

Viengungis nuobodžiavo. Dejuodavo, kad nesiseka jam sukurt šeimyninis lizdas. Jo simpatija, Kijevo vokietaitė, jo žiniomis, prisiviliojus kažkokios įmonės buhalterį, knygvedį, jau ištekėjusi. Čia, Barguzine, arklių paštininkės dukružė ir vandens malūnininko vyresnioji kreipiančios dėmesį labiau ne į jį, o į sekretorių Šipailą, kuris jo apylinkėj pradedąs advokataut. Viengungiui patikus vikrioji žydaitė, kai poetiškai, jausmingai skaitydama Puškino apysaką „Litvinka“, atvaizdavusi lietuvaitės liūdesį nelaisvėje, jos viltį ir džiaugsmą, kai, pilies aukštoj seklytėlėj gulėdama, ji išgirdo po savo langu kieme kanklininką dainuojant lietuviškai, kaip ans, rusams nesuprantant, dainavęs, kuriuo būdu pasiryžęs ją, mylimą, išvaduot.

Čia vėl kliūtys. Žydaitė turėtų pereiti į pravoslavų tikėjimą. Apie tai ji net kalbėt nenori. Atvirkščiai, ji ištekėsianti, jeigu jaunikis būsiąs krikštytas žydiškai, vadinasi apipjaustytas. „Nu, jejo k čiortu (na, velniop ją!)“ – išsikeikė viengungis. Atsiradusi svacha (piršliaujanti moterėlė). Ši peršanti jam apskrities viršininko riestanosę dukrą. Jeigu jis, jaunikis, negražus, ir jeigu jaunoji ne gražesnė, tai kokie išgamos būsią jų vaikai... Tokios poros jis nenorįs. Gi lyg tyčia viršininkas ėmęs kviesti jį antradieniais stukolkos lošti. Sykį stukolkoj toj prakišęs jis keliolika rublių. Vieną vakarą kalnų ispraunikas laimėjęs keliasdešimt rublių. Prasilošt viengungis nė nemanąs, tai dabar vengiąs tų antradienių. Abu teisėjai ėmė žaist šachmatais.

Žiemos kelionė į taigą su mokytu, linksmu vežiku

Lapkričio mėnesį taigos teisėjas su raštvedžiu išvyko į taigą žiemos kelionei paprastų baudžiamųjų bei civilinių bylų bylelių spręst, tardymą dėl svarbesnių nusikaltimų vest, nutarimų dokumentų, kam reikia, surašyt arba tik paliudyt, patvirtint. Drauge išvažiavo apskrities gydytojas, nebe minėtas lenkas, bet į jo vietą paskirtas žydas. Iš taigos kazoko uriadniko per kalnų isprauniką gavo raštą, jog už Mujos, prie tako į Koroloną, pastebėtas gulįs negyvas vyras, ispraunikо nuomone, rasi nužudytas. Nors patikrinti, ar yra nužudymo davinių, turėtų pirma pats ispraunikas, tačiau teisėjas nesigindamas pasiryžo pradėt tardymą dėl nužudyto žmogaus; todėl ir pasikvietė gydytoją lavono apžiūrėt ir skrost. O šis gydytojas pakeliui aukso kasyklose, teisėjui savo maršrutu dirbant darbą, turėjo ir galėjo ligonius gydyt ir kasyklų darbininkų trobesių sanitariją ir žmonių sveikatos reikalą tikrint.

Pirmam kasyklų rajone, aukso kasykloj, jiems teko dalyvauti nepaprastoje mėgėjo fotografo iškilmėje. Kasyklos tarnautojas, jaunuolis žydelis, dėl neaiškių priežasčių krikštijosi. Buvo čion iš pietų per ketvirtą ir antrą kasyklų rajonus atvykęs sviaščennik, paprastai vadinamas popu, o švelniai – batiuška, mūsiškai tariant – pravoslavų-stačiatikių kunigas. Krikšto tėvai – kasyklos šeimininkas ir kaimyno auksakalio poniutė. Dėl tokio įvykio svečiai pasigėrė, pasigėrė ir naujasis krikščionis, labiausiai pasigėrė popas. Šis buvo mėgėjas girtuokliaut. Kitą dieną krikštytasai žydelis, gavęs metriką, nusivylė: jam buvo, jo žodžiais, žadėta suteikt podino (krikšto tėvo) pavardę. O metrikoj įrašyta jam naujas krikščioniškas vardas, jo tėvo žydiško vardo vietoj – podino vardas, o pavardė, kaip buvo, taip ir liko žydiška: Maizel. Jo norėta nusikratyt žydiškumo be pėdsakų. O

dabar pavardė kyšos ir bus aišku, kokios jis kilmės. Tai geriau jam buvo nesikrikštyt. Dar labiau nuliūdo jis išgirdęs: Rusijoj iš pravoslavų tikėjimo išeit nebegalima. Nuramino jį teisėjas pasakęs: pavardė „Maizel“ skamba europietiškai. Net Anglijoj buvęs valdovas panašiai skambančia pavarde: Kromvel.

Kai teisėjas su gydytoju nuvyko į antrąjį kasyklų rajoną, popas pasuko į šalį, į oročionų centrą, ten pamaldų cerkvėj laikyt, oročionų būstinėj metrikuot gimusius, vedusius, mirusius. Oročionuose pravoslavija nebuvo prigijusi. Toksai girtuoklėlis popas retai, gal sykį per metus teapsilankąs, kad ir jų vadinamas „dievu“, maža krikščioniškos dvasios tegalėjo jiems įkvėpt. Vietinių rusų žodžiais, oročionai buvę ir tebėra šamanų tikybos, pagonys. Tiek jų dievaičiai – miškiniai, upiniai ir kitokie, tiek jų dvasininkai buvo vienodai vadinami šamanais. Turbūt dėl to ir popą oročionai vadino „dievu“. Po kelių dienų tas jų „dievas“ taip pat atsirado antrajame rajone ir buvo teisėjo panaudotas.

Atėjo pas teisėją du vyrai, prašydami jų dviejų ginčą išspręst. Jiedu kasę auksą, – kur, pasakė jie, nesvarbu, – išplautą auksą paimdavęs laikyt Jonas. Kai per kažkiek laiko juodu surinkę, Petro nuomone, apie porą svarų, pasidalinę. Jonas pasidalinimui tepateikęs vos apie vieną svarą aukso, sakydams, jog tiek aukso teišplauta. Petras reikalavo priteist iš Jono po pustrečio rublio už aukso zolotniką – už nuslėptą pusę svaro. Liudytojų juodu neturėjo. Tokiam ginčui išspręst teisėjas terado vieną taisyklę. Jeigu abudu bylininkai nori, turi raštu prašyt teisėjo išspręst ginčą tam tikra priesaika. Tuo raštu vienas bylininkas turi pasižadėt prisiekt, kad jis tesakąs tikrą teisybę. Kai tokia priesaika padaroma bylininko, tai teisėjas tesprendžia bylą šio naudai. Petras šūktelėjo: teprisiekia Jonas, kad pasidalijimui pateikęs visą auksą. Jonas sutiko. Buvo pagamintas reikiamas raštas. Abudu: ir Jonas, ir Petras pasirašė.

Erdviam kambary, priešakinėj dešinėj kertėj, kybojo pravoslavų abrozai – paauksuoti, rėmeliuose po stiklu Jėzaus ir kitų šventųjų paveikslai. Susirinkus bylininkams ir susidomėjusiems tąja byla pašaliniams asmenims teisėjas pradėjo posėdį, paaiškino, kokia ir kaip sprendžiama byla. Kai popas auksu, sidabru blizgančiais apdarais, su Evangelija rankoje pakvietė Joną prisiekt, šis išblyško ir atsisakė priesaikos. Buvo surašytas ir pasirašytas teismo protokolas. Tuomet teisėjas iš Jono Petrui priteisė aukso už 48 zolotnikus po 2 rub. 50 kap., iš viso 120 rublių ir 12 rublių teismo išlaidų, iš kurių 10 rub. Petras sumokėjo popui už žygį. Taip buvo išspręsta rasi dviejų ieškinių byla.

Kelionėj iš antrojo kasyklų rajono į trečiąjį, tarp dviejų taigos stotelių, reikėjo pasikelt per didelį aukštą kalnagūbrį. Vasarą, kada diena tęsiasi 16 valandų, tą kalnagūbrį saulei šviečiant raiti perjoja per 5 ar 6 valandas; žiemą trumpomis, 8 valandų dienomis rogėmis nušliaužiama vos per 9–10 valandų, išvykstant iš vienos stotelės dienai auštant, nuvykstant į kitą – jau sutemus. Teisėjas su gydytoju, įsispraudę į plačias roges su atramomis iš šonų, ant pagalvių bei meškos kailio, po avių kailelių antklode, apsivilkę dochomis, veltiniais, kailinėmis kepurėmis su antausiais, keliavo per tą kalnagūbrį šnekučiuodami. Gydytojas pasidomėjo, kodėl mieste teisėjai nedraugauja su kitais administracijos valdininkais.

„Pėsčias raitam ne draugas, – šyptelėjo teisėjas, – Kai Sibiro teisėjui prie algos valdžia duoda 600 rub. metinio priedo, kalnų ispraunikas iš aukso kasyklų kasmet gauna priedo apie 6000 rub. Tai lygiomis draugaut neįmanoma“. Pašnekesys tęsėsi. Gydytojas: „Žmonių lygybė – nepasiekiamas idealas. Žmonės broliai turi bendrauti“. Teisėjas: „Viengungis teisėjas bendravo su pašto viršininku. Koks galas?“ Gydytojas: „Ne visi tokie, kaip pašto viršininkas. Kiti kitaip ir smaginasi“. Teisėjas: „Ar stukalka priemonė geresnė, negu proferansas?“ Gydytojas: „Vis dėlto valdininkas negali tūnot kaip piskatas (baukšti žuvelė), savo gūžtelėj pasislėpęs. Gal sveikesnių pasilinksminimo priemonių turi teisėjai?“ Teisėjas: „Tuo tarpu pasišnekėjimai, šachmatai. Gal, tamsta, ką gudresnio pasiūlysi?“ Gydytojas: „Aš sūnus tokios tautos, kuri nustojo savo tėvynės, išsiskirstė po visas šalis. Kur gerai, ten ir mūsų tėvynė. Mūsų dalykas – prisiderint. Čia mes turime, anot rusų patarlės, būt „niže travy, tiše vody (už žolę žemesnis, už vandenį tykesnis)“. Jums, krikščionims, kas kita. Jūsų mokytojas Jėzus savo apaštalams yra pasakęs: „Būkite gudrūs kaip žalčiai, neklastingi kaip karveliai“. Tai nūn teisėjai patys turi sugalvot, kaip žmonėms gyvent“. Teisėjas: „Mat, koksai tamsta Švento rašto žinovas! Tai gal pasakysi, kokia pasaulio pradžių pradžia?“ Staiga rogės pakrypo, abu keleiviai pasviro. Jeigu ne vežikas, jeigu jis nebūtų ūmai iššokęs, atsvėręs, atlaikęs, keleiviai būtų išvirtę. Vežikas prasijuokė: „Mat, tokia kartais būna pradžia“. Visi trys nusikvatojo. Toliau tęsėsi kelionė ir pašnekesys jau trise.

Vežikas pasisakė buvęs gimnazistas, ištremtas Sibiran, dabar jau įsigijęs Sibiro krestjanino (sodiečio) teises. Teiravosi, aiškino, kas jam rūpėjo. Kodėl visagalis Dievas pasaulį sutvėrė ne vienu akimirksniu, o per šešias dienas? Sekmą dieną, subatą, Dievas ilsėjosi, lyg pailsęs. Biblijos – Senojo Testamento pirmosios knygos autorius Moisiejus parašė: „Pradžioj Dievas sukūrė Dangų ir Žemę“. Toliau autorius rašo, kurią dieną kas buvo

sutverta ir kaip kas buvo padaryta: šviesą atskyrė nuo tamsybės, dieną nuo nakties; padarė vandenis, jūras, sausumą, sutvėrė saulę, žvaigždes, taip ir žemėj želmenis, paukščius, žvėris, pagaliau žmogų Adomą iš molio ir iš jo šonkaulio – žmoną Ievą. Bet nė vienu žodžiu nepaminėta dangaus gyventojai angelai. Paskiau, kai pasakojama nebe apie sukūrimą pasaulio, apie kitus dalykus, autorius pamini angelus, neaiškindams, kada ir iš kur jie atsirado. Autoriaus žodžiais, iš rojaus Adomą ir Ievą išvijo angelas su kardu rankoj. Angelai lanko Abraomą, Lotą. Be to, kitur pasakojama: kai kurie angelai su šviesiausiuoju vadu Liuciferiu buvo sukilę prieš Dievą, kovoję. Tada Dievas nugramzdinęs į pragarą ir ten ligi šiol Liuciferis su savo pavaldiniais tebešeimininkaująs. Maža to, jie dabar vadinami piktosiomis dvasiomis, velniais, turi galios lankytis žemėj, ypač naktimis vaidentis, žmones gundyti Dievui nusidėti. Kodėl Dievas jų nesudraudžia? Ar negali? Ar nenori? Gal tyčia leidžia jiems taip elgtis? Gal dėl to Jėzaus maldelėj „Tėve mūsų“ Dievas prašomas nevesti į pagundą. O gal dėl to, kad patį Jėzų, Dievo sūnų, dykumoj tris kartus velnias išdrįso gundyt. Kilo klausimų klausimai.

Kodėl Dievo valia (be Dievo valios nė plaukas žmogui nuo galvos nenukrenta, taip kunigų sakoma) pirmieji žmonės įsivaizdavo, kad Žemė esanti pasaulio vidury, lyg didžiulis apvalus stalas, gi ant to stalo esąs atsirėmęs dangus, lyg apvožtas katilas, o po tuo stalu, po žeme – baisusis pragaras, Liuciferio karalystė. Tik Kopernikas atrado, kad didžiulė Žemė esanti apvalus skritulys, kaip obuolys ar kiaušinis, besisukąs apie pusantro milijono kartų didesnį Saulės ugninį skritulį, gi ta saulė su regimomis žvaigždėmis baisiai greitai skriejanti apie daug daug didesnę žvaigždę, gal Šiaurinę, o ši savo ruožtu drauge rasi su vadinamojo Paukščių tako žvaigždynu vėl lekianti apie nežinomą centrą.

Netikėtai pašnekesį pertraukė vežikas sušukdamas, žinoma, rusiškai:

Kopernik celyj viek trudilsia,
Čtob dokazatj zemli vraščenje,
Durak! Začem on nenapilsia?
Togda by ne bylo somnenja.

Tatai lietuviškai skamba maždaug šitaip: Kopernikas visą amžių triūsęs, kad įrodytų, jog Žemė aplink Saulę sukasi. Kvailys! Geriau būtų nusigėręs, tuomet nebūtų likę abejonių.

Taip tauzydami, juokaudami keliautojai nė nepajuto, kaip vidurdienį, saulutei šaltį šiek tiek sutramdžius, užsirito į kalnagūbrio viršūnę. Stabtelėjo arkliams pailsėt. Važiuota pora arklių. Siauru kalnagūbrio taku per mišką neįmanoma trejetu pralįst. Iš paskos sekė raštvedys Šipaila be vežiko kitomis rogėmis, vienu arkliu. Visi iš rogių išsirito nutirpusių kojų atgaivint, po sniegą pabraidyt. Arkliams buvo numesta šieno po glėbelį. Kiekvienas keleivis, išsitraukęs iš užančio, sukramtė, prarijo po buterbrodą, po antrą.

Toliau į pakalnę arkliams vilkt roges buvo lengviau, bet keleiviams teko ne kartą pasvyruot ir sykį net išvirst. Dėl to jie nenusiminė. Vežikas net užtraukė dainą:

Ukaži mnie takuju obitel,
Gdie by ruskij mužik ne stonal.

(Man parodyk tu tokią buveinę,
Kur rusų sodietis nevaitotų.)

Ši rusų poeto Nekrasovo daina nukreipė keleivių kalbą į kitą sritį, į auksakasių darbininkų išnaudojimą, į chiščnikų nelemtą vargą, į oročionų skurdą. Apskritai daug kas negero. Negerovė šalintina ir šalinama, žmonių gyvenimo tvarka taisoma, reformuojama. Caras Aleksandras II yra padaręs svarbių reformų. Jisai panaikino baudžiavą. Baudžiauninkai, kuriuos bajorai dvarininkai pirkdavo-parduodavo, išnaudodavo kaip gyvulius, dabar jau laisvi žmonės. Savo džiaugsmą jie reikšdavo daina:

Ach ty volia, moja volia – zolotaja ty moja,
Volia – sokol podnebesnyj – volia svietlaja zaria.
Al s rosoj li ty spustilasj, al vo snie li vižu ja,
Al goračaja molitva doletiela do caria...

Sulietuvinus skambėtų taip:

Ak tu laisvė, mano laisvė – tu auksinė manoji,
Laisvė – sakalas padangių – laisvė – aušra skaisčioji.
Su rasa gal nusileidai – gal sapne aš tematau.
Ar malda mūsų karštoji pasiekė gal carą jau?

Be luominių savivaldybių – be valsčių sueigų, apskričių bei gubernijų bajorų susirinkimų, miestų tarybų, caras tas įsteigė dar vieningą visų gyventojų savivaldybę, vadinamą zemstvą (žemietiją); tuo tarpu centrinėse Rusijos gubernijose visų žmonių ūkio reikalams įvedė žemiečių savivaldybę. 1864 metais išleido jis įstatymą, tobulą įstatymą savarankiškiems teismams įsteigt ir veikt. Apie senuosius teismus, kurie vykdavo kanceliariškai ir daug metų vilkindavo bylas, žmonės sakydavo: „zakony sviaty, sudji supostaty“, – lietuviškai tariant: „įstatymai padorūs, teisėjai nedori“. Rašytojo Gogolio komedijoj „Revizorius“ buvo pavaizduotas toksai nedoras teisėjas Tiapkin Liapkin, aiškus kyšininkas. Naujuos teismuos bylas teisėjai turi spręst gyvu žodžiu, viešai, publikos akivaizdoj, lyg jos priežiūroj, vaduodamiesi tiktai įstatymais, sąžiningai suprastais. Kad gerai įstatymus žinotų, naujieji teisėjai turi būt išėję teisės mokslą universitete. Tokių asmenų, kiek reikia, tuomet pakankamai nebuvo. Todėl, gal ir dėl kitų priežasčių naujieji teismai pirmiausia buvo steigiami tiktai centrinėse europinės Rusijos gubernijose, paskiau valstybės vakarų ir pietų pakraščiuose. Tik pernai, po 33 metų, šiaip taip buvo įsteigti Sibire. Vien taikos teisėjų reikėjo paskirt 333, įskaitant aukštesniųjų apygardos teismų bei dar aukštesnių Teismo rūmų teisėjų, prokurorų, taip ir teismo tardytojų, notarų. Reformos, aišku, vykdomos nelengvai. Įsteigdamas naujuosius – savarankiškus teismus ans caras taręs: tebūnie teismas greitas, teisus, mielaširdingas. Geriau, girdi, abejojant 10 kaltininkų bus išteisinta, negu vienas nekaltas nubaustas. Ar prigis naujuos teismuos teisingumas, parodys praktika.

Šiaip ar taip baudžiavos panaikinimas, savivaldybių, nepriklausomų teismų įsteigimas – didelė pažanga. Vis dėlto skurdas, vargas, varguolių išnaudojimas tebevyksta taip pat didelis. Lietuvoj tebegiedama giesmė Marijai: „Palengvink vergiją, pagelbėk žmonijai, išgelbėk nuo priešo baisaus!“ Žmonių santykiai susipainioję, vargiai išpainiojami.

Neišmezgamą Gordijaus mazgą Aleksandras Makedonietis „perkirto kardu“, o linksmasis vežikas netikėtai pažėrė sąmojį ir nustebino abu keleivius. Šie suprato: vežikas neeilinis žmogus. Juodu juomi susidomėjo. Jau buvo sutemus. Kaip tik taigos stotelėj jie pamatė žiburį. Tą dieną kelionė atrodė trumpa ir smagi.

Daugžadančioj aukso kasykloj Frizerio vietoj tarnavo pavaduotojas rudbarzdis, paprastas geros širdies žydas. Šis teisėjui lyg parūgojo, kam, girdi, Korolone pardavęs valtį, pinigų nepasiėmęs, bet liepęs kazokui uriadnikui įnešt į kasyklos kontorą. Kadangi teisėjas neimąs iš kasyklų jokio priedo prie algos, tai tie maži pinigai būtų buvę nors menkas atlyginimas

už vargingą kelionę į chiščnikų stovyklą.

Mujos jakutų bendruomenė jau buvo priskirta prie Užbaikalio srities. Jakutai buvo patenkinti. Džiaugėsi jie dar tuo, kad arti atsirado naujų aukso kasyklų, kuriom brangiai galėjo parduot perteklių savo derliaus ir šieno, taip ir daugiau pelnyt, maitinant praeivius darbininkus ir chiščnikus. Atvykęs gydytojas jiems buvo naujiena. Nesugebėjo dar juo pasinaudot. Nieks dėl ligos į jį nesikreipė. Vargu ar jis būtų galėjęs ką pagydyt neturėdams vaistų. Tesivežė jis mažutę vaistinėlę – dėžutę su būtiniausiais kelionėj keleriopais milteliais, jodu, marle ir kitkuo. Bet popas turėjo darbo – metrikuot ir paūžt.

Negyvėlis, kazoko uriadniko žiniomis, buvęs rastas rudeniop prie tako, ant sniego betupįs nugara į augantį medį; jo lavonas buvo padėtas netoli tos vietos, mažoj trobelėj, nežinia kieno pastatytoj ir nebegyvenamoj. Trobelė nuo Mujos, važiuojant rogėmis Vitino upės ledu, apie 3 valandas kelionės. Iš vakaro teisėjo liepiamas uriadnikas išsiuntė kazoką policininką su dviem vyrais toj trobelėj krosnį iškūrent, karšto vandens paruošt, lavono nejudint. Kitą vidurdienį ten jau atsirado teisėjas su gydytoju ir uriadniku.

Trobelė – mažutėliais langeliais, ne stikliniais, o sliudiniais (sliuda – žėrutis), vos peršviečiamais lapeliais. Viduj, asloje, negyvėlis buvo paprastais darbininko drabužiais. Švarko kišenėj – kapšis; jame kažkokio Sibiro valsčiaus sodiečio pasas; dar keli smulkūs sidabriniai pinigėliai. Kitoj kišenėj pypkutė ir kiti mažmožiai. Jo krepšely – duonos gabalėlis, dešros galelis. Lavonas buvo nuvilktas. Kūnas be žaizdų. Kaklas be jokių smaugimo, korimo žymių. Oda pumpuruota, kaip žąsies. Gydytojo nuomonė: velionis sveikas, sušalęs. Teisėjas priėjo išvadą: velionis, eidamas uždarbiaut į pagarsėjusį Koroloną, pailsęs, pritūpęs pailsėt, užsnūdęs ir sušalęs, miręs. Taigi teisėjas nutarė: tardymą nutraukt, perduot prokurorui, Čitos apygardos teismui bylą pristatyt baigt.

Palikę uriadniką su vyrais velionio palaidot teisėjas su gydytoju ir raštvedžiu iškeliavo toliau. Vėlai vakare privažiavo naujus trobesėlius, kuriuose apgyvendintas Frizerio stotelės vežikas su šeima keleiviams vežiot. Čia nakvynė. Tik kitą dieną nuvyko jie į Koroloną. Tenai naujuose trobesiuose jau gyveno pats Frizeris su tarnautojais, kaip ir darbininkai, buvę chiščnikai. Šie tebedirbo kaip dirbę artelėmis, susitarę su Frizeriu. Tie naudojosi jo šiltomis patalpomis, ėmė maistą iš jo sandėlio, išplautą auksą atiduodavo į Frizerio kontorą už sutartą kainą. Upelis buvo auksu turtingas. Darbininkų uždarbis – didelis, toks didelis, kad kai kurie tarnautojai, Frizeriui sutinkant, išėjo iš tarnybos, sudarė artelę auksui kast. Likusiems

tarnautojams algos buvo padidintos. Taip įsisteigė didelė aukso kasykla. Čia buvo jau naujo rajono kazokas uriadnikas ir felčeris.

Gydytojas pernakvojęs, apsidairęs išvyko namo, į miestą. Teisėjas su raštvedžiu užtruko kelias dienas dėl iškilusių bylų bylelių, dėl notarinių dokumentų sudarymo. Frizerio santykiai su teisėju pasiliko paprasti, kaip buvę. Frizeris kaltino tik Ilgabarzdį, be reikalo iškėlusį chiščnikų bylą. Todėl Ilgabarzdį Frizeris paliko Novomaiskiui, Daugžadančioj kasykloj vedėjo padėjėju.

Pirmoji Kalėdų diena Korolone, tarnautojų patalpoj, buvo atšvęsta iškilmingai, riebiai, linksmai, su gaivinančiais lašeliais. Darbininkų barakuose per dieną ir naktį sklido dainos: „Ei, dubinuška, uchnem“ ir kitos panašios. Tos dainos Frizerio nejaudino.

Antrą švenčių dieną teisėjas su raštvedžiu išsiskubino namo. Naujuosius metus juodu sutiko linksmojo vežiko stotelėj, gerokai prieš 12 valandą. Vyresnioji jo dukrelė Olia paklausė: „Mamut, kodėl metai greitai pasensta?“ „Kaip tai pasensta?“ – nustebo motina. „Gi štai paveikslėlis, – atsiliepė Olia, – štai pernykščiai metai – seneliuks nusibaigęs, susikūprinęs vos pažengia į kairę, gi Naujieji – gražutis kūdikėlis ateina iš dešinės pusės. Šių metų pabaigoj kūdikėlis taip pat virs seneliu“. „Gudri tamstų mergytė, – prabilo teisėjas, – padarys gerą karjerą, turės puikią ateitį“. „Kokios čia, taigoj, puikios ateities vargšė mergaitė tegali susilaukt?“ – paabejojo motina. „Keliaus gal koks princas, gal susidomės. Visaip gyvenime pasitaiko, – tvirtino teisėjas. – Kadaise, prieš 500 metų, Lietuvos pajūry augo žvejo duktė gražuolė Birutė. Jojo pro šalį krašto valdovas, kunigaikštis. Pamatė ją, įsimylėjo, ir gražuolė tapo kunigaikštiene“. Kadaise kitur gal taip atsitiko. Bet Rusijoj tokių dalykų motina negirdėjusi. „Kaip tik Rusijoj įvyko dar įdomesnis nuotykis, – pasakė teisėjas. – Lietuvio baudžiauninko duktė Katriukė, išauginta, išauklėta mieste, patiko keliaujančiam Rusijos imperatoriui Petrui Didžiajam ir virto imperatoriene, o jam mirus – ir Rusijos valdove imperatore Katre Pirmąja“. „Tatai tiesiog stebuklas“, – išsitarė motina. „Dar didesnį stebuklą, mano miela, tu žinai“, – įsikišo pats vežikas. „Aš?.... Kokį dar stebuklą?“ – trūktelėjo ji pečiais. „Tu pati žinai, kas Jėzaus Kristaus tėvai. Motina Marija, dievobaiminga žydaitė. Tėvas – pats senasis Dievas. Tėvas ir motina – Dievas ir Marija. Kaip aukštai ji iškilo. Dabar ji – Dangaus karalienė“, – dviprasmiškai nusišypsojo jis. „Šit, Jonuti, ne žemiškas dalykas, neprilyginamas aniems pavyzdys“.

„Mamut, te kortos. Paburk, ką duos mums Naujieji metai“, – prišoko Olia prie motinos. Tėvas išėjo į priemenę. Grįžęs su krepšiuku išbėrė jis

ant stalo kedro medžio riešutų. „Štai Naujųjų metų dovanėlė!“ – nusijuokė jis. Vaikų veideliai nušvito; tuoj apspito stalą tų riešutų krimst. Ir teisėjas iš savo krepšio iškrapštė jakutų saldainių, pagamintų iš kedrinių riešutų. Vėl buvo džiaugsmo vaikams. Šeimininkė padėjo ant stalo šernienos košelienos (šaltienos), ragaišio, garuojantį samovarą (virdulį), o keleiviai paruošė saldžias arbatos. Įvyko Naujųjų metų puota. Neapsiėjo be burtų. Šeimininkė išbūrė kiekvienam, ką kortos rodė. Be kortų pasakė ji burtą: kas Naujųjų metų dieną keliauja, tas tais metais iš to krašto iškeliauja. „Patikrinsim“, – pareiškė teisėjas ir pernakvojęs iškeliavo toliau.

Per Tris karalius teisėjas atsirado antrajam rajone, stambioj žydo kasykloj. Atvyko ten kaimynas, taip pat žydas, pasiskundė: nuo Naujųjų metų jo kasyklėlėj darbininkai girtuokliauja, nebeišeina į darbą, streikuoja. Tuomet veikė įstatymas: samdytas tam tikra sutartim darbininkas, metęs darbą, baudžiamas ligi vieno mėnesio arešto. Tai čia nauja bylelė. Teisėjas, pasikvietęs kazoką, uriadniką, važiuoja į tą kasyklą. Kelias upės ledu į vakarus apie valandą laiko, toliau į šalį – į pietryčius – dar apie pusvalandį. Kasyklėlėj pasitiko kazokas policininkas. Kol šeimininko bute keleiviai šildėsi, policininkas iš barako iškvietė darbininkus, išrikiavo į eilę. Pasisveikinęs teisėjas paklausė pirmutinį, ar sutinka dirbt. Tas pasisakė neisiąs. Teisėjas liepė išeit iš eilės ir atsistot šalia policininko. Kiti – antras, trečias, ketvirtas sakėsi eisią dirbt. Penktas ir dar kelintas iš 30 asmenų eilės nesutinką dirbt. Tuos tris jis pakvietė į kasyklėlės kontorą, o kitiems pasakė grįžt į baraką.

Kontoroj anie trys, kiekvienas skyrium, klausinėjami pasiteisino. Dirba jie artelėmis. Leidžiama patiems pasirinkti vietą, kur kast duobę ar griovį. Už iškastą, išplautą auksą jiems šeimininkas sumoka sutartą kainą. Kai aukso jie neranda, nieko iš šeimininko ir negauna. Kai pasiseka jiems aptikt gausingą aukso gyslą, šeimininkas juos iš tos vietos išvaro ir liepia kitur naują duobę kast. Kai kam vėl pasiseka auksinę vietelę rast. Gi jiems nesisekė. Vienur, kitur pamėginę nieko jie neradę. Prasiskolinę. Tai nebenori šioj kasykloj dirbt. Paklaustas šeimininkas teisinosi. Girdi, kaip tik randa darbininkai turtingesnę auksu vietą, aukso dalį nuslepia ir parduoda kitur.

Teisėjas rūpinosi šalis sutaikint. Jis nurodė: taip kasant auksą artelėmis abi šalys rizikuoja, abi turi ir sutarties laikytis. Šeimininkas neturi teisės varyt artelės iš kasamos vietos; darbininkai neturi teisės išplautą auksą parduot kitur. Šios sutarties darbininkai, nerasdami aukso, rizikuoja be pelno pasilikt, kaip šeimininkas, samdydams darbininkus dirbt iš algos, mokamos už darbo dieną, kad ir neranda aukso. Po ilgų derybų iš šių trijų

tik du tesutiko tęst darbą. Trečias pasakė tiek įpykęs ant šeimininko, kad jokiu būdu čia nebedirbsiąs. Teisėjo patariamas šeimininkas sutiko jį atleist ta sąlyga, kad ans tučtuojau išsinešdins, negundys kitų darbininkų. Buvo surašyti protokolai ir dėl susitaikinimo byla buvo nutraukta.

Tada teisėjas pats vienas nuėjo į baraką su darbininkais pasišnekėt. Ano trečiojo nebuvo. Jie ėmė klausinėt apie Koroloną. Teisėjas papasakojo: tas upelis auksu gana turtingas. Uždirbama daug. Bet kelionė ten tolima ir sunki. Teisėjas su gydytoju turėję apžiūrėt vieną sušalusį, beeinantį uždarbiaut pas Frizerį. Maistas ten brangus. Vis dėlto iš ten kai kurie grįžta gerai užsidirbę. Tatai iš teisėjo išgirdę patys barako darbininkai ėmė pasakot: uždarbis čia menkas, bet galus su galais suvest galima. Kartais kitiems nematant pasiseka iškast kam auksinis gabalėlis graiko riešuto didumo arba didesnis. Tai jo laimikis. Parduodamas, žinoma, kitur, brangiau. Ir jų šeimininkas perka, kai kas iš kitur atneša nuslėptą auksinę pupą ar slyvą. Gi ans, trečiasis, vikrus vyruks, ne vieną tokį gabalėlį radęs. Dabar jis nusipirksiąs arklį – raitas ar važiuotas nuvyksiąs į Koroloną.

Dėl susitaikinimo darbininkus šeimininkas pamylėjo, davęs kiekvienam po čerkelę spirito dovanai. Po vakarienės, nakčia, teisėjas iš kasyklėlės išvažiavo ir gerokai paklaidžiojo. Vežikas nepastebėjo, kaip išvažiavo iš upelio ir, užuot pasukęs atgal į upę, į dešinę pusę, nudrožė tiesiog upe pirmyn. Taip pavažiavęs kokią valandą išgirdo šunis lojant ir suprato pasiklydęs. Teko grįžt ir porą valandų daugiau, negu reikia, sugaišt.

Laimė sulaukus pirmagimio

Pavasaris. Saulutė nusileido. Barguzine, savo bute, miegamojo kambario lovoj, teisėjienė Marytė guli apklota tiktai drobine paklode. Ir ta jai per sunki. Neištversianti, mirsianti. Nepaprasta viešnia – akušerė ją ramina. Žmonelės prašomas vyrelis turi stovėt jos priešaky. Taip jai ramiau esą. Po ilgų valandų, po balsių dejavimų, po skaudžių vaitojimų po vidurnakčio baisiai sukliko moteriškė, plonai sucypė pirmagimis. Vyreliui atslūgo susijaudinimo bangos. Akušerė pasveikino jaunąją mamą laimingai sulaukus sūnelio. Pasveikino ją ir nudžiugęs jaunasis tėvelis. Jaunoji motina ėmė snaust. Jis išėjo į salionėlį. Langinės iš vakaro nebuvo pridarytos.

Aušo diena. Dangus jam atrodė neregėtai nušvitęs, kaip dar niekada. Oras – lyg skaidresnis. Visa gamta – aukšti kalnai, spygliuotas miškas, tartum spindėjo nepaprastai šviesioj aušroj, tartum džiaugėsi drauge su laimingąja šeima, sulaukusia kūdikėlio. Lyg apsvaigęs jisai pasviro į kanapą ir

išsitiesė. Kaip buvo apsivilkęs, taip ir miegojo ligi pusryčių. Paskui pirštų galais išėjo į virtuvę. Ten triūsė tarnaitė senutė; jos senuks šlavė kiemą lyg šventadieniui. Jiedu linksmai jį pasveikino sūnelio susilaukus. Kiekvienam jų jis padovanojo po auksinį pinigėlį ir prižadėjo kas mėnesį pridėt prie algos po rublį. Atėjęs raštvedys Šipaila taip pat jį pasveikino. Tam davė jis seną imperiolą (auksinę monetą) ir padidino jo mėnesinę algą dar 10 rublių. Priešpiet jaunąją motiną aplankė meilioji paštininkė su dovanėle – su kniaženicos uogiene, o po pietų – viengungis teisėjas, atnešęs visą svarą šokolado.

Gimdyvė buvo silpna. Kaip elgtis, vyrelis žinojo. Dar Sibiran važiuodami juodu tarp kitko buvo nusipirkę storą knygą „Matj i ditia“ (Motina ir kūdikis). Tą knygą Barguzine abudu perskaitė. Ir akušerė dabar perspėjo: pirmąją dieną gimdyvės nereikia vargint net kalbomis. Tris dienas ji turi išgulėt ant nugaros. Tik po devynių dienų tesikelt iš lovos. Todėl ir paštininkė, ir viengungis teisėjas su ja tik kelias minutes tesimatė. Kūdikėlis ramiai gulėjo iš anksto parūpintoj lovelėj. Buvo patariama apsieit be lopšelio, nesupt. Nesupamas, girdi, apsipranta, mažiau motiną vargina. Geriau, girdi, jo nevaržyt vystyklais, laisvai vyniot ir laikyt tam tikrai pasiūtam konverte (voke). Penėt jį motinos krūtimi tik kas ketvirtą valandą. Naujoviškai rėkdyt.

Prasidėjo jaunai mamutei naujos laimės ir vargo, o jaunam tėveliui – naujo džiaugsmo ir rūpesčių gyvenimas. Žmonelę pradžiugino vyrelis, dovanodamas jai margutės švelnutės medžiagos lengvutį chalatą (palaidą naktinį apsiaustą), pirktą Novomaiskio krautuvėj. Tokia buvo maloni padidėjusios šeimos pradžia.

Teisėjo vasaros kelionė po taigą vėl tęsėsi porą mėnesių. Jeigu praėjusią žiemą teisėjienė Marytė pasilikus namie nuobodžiavo, tai dabar vasarą ji su sūneliu nebeturėjo laiko nuobodžiauti. Daili mergaitė virto dar dailesne moteriške. Taigoj teisėjas nieko ypatingo nepatyrė. Tiesa, teko jam po žeme atsidurt.

Sykį jodams pastebėjo netoli tako kelis vyrus, besikapstančius apie kažkokį rentinį. Prijojęs pamatė lyg šulinį, tik platesnį. Kas čia? Matai, šachta. Naujiena. Įdomu pažiūrėt. Prašom! – vienas vyriškis, aukso kasyklos tarnautojas kopėčiomis leidžiasi žemyn; į tą platųjį šulinį. Teisėjas seka paskui. Tolyn, žemyn, tamsyn. Ant dugno – koridorius. Tarnautojas veda teisėją tuo koridorium. Baugu. Kur ne kur švysteli, žiba, kaip geležinkelio tunely. Netrukus prieina juodu šviesą iš viršaus. Ir čia šulinys. Ir čia kopėčios aukštyn. Bet čia yra ir liftas, lyg svarstyklių medinė keturkampė aikš-

telė, traukiama aukštyn ir nuleidžiama žemyn. Teisėjas smagiau atsikvėpė, atgavo ūpą. Jis su tarnautoju atsistojo ant tos aikštelės, ant lifto, ir pakilo aukštyn. Viršuj išlipo iš rentinio ir linksmai atsistojo ant žemės. Džiaugėsi pergyvenęs šiurpulingą malonumą. Tada buvo pietų laikas, tai darbo ten nematė. Vis dėlto suprato, pajuto, koks pavojingas darbas po žeme. Kai kur, žinoma, šachtose žemė griūva, susirinkusios dujos sprogsta arba didelių liūčių vanduo paskandina. Taip žmonės žūva.

Jodams pirmyn teisėjas turėjo nakvot linksmojo vežiko stotelėj. Šį kartą vaikučiams įteikė jis po saują tikrų miesto saldainių, popierėliuos įvyniotų. Vaikai apsidžiaugė. Be to, jis mergaitei padovanojo du rausvu atlasiniu kaspinėliu kasytėsna įsipint, abiem berniukam – po birbynėlę, motinai – perkelinę skarelę galvai apsigaubt, tėvui – pypkutę. Niekniekis, bet vis dėlto taigoj ir tokius niekniekius gaut malonu. Tai dėkojo teisėjui jie nuoširdžiai. Iš šeimininko teisėjas išgirdo: iš Čitos gubernatorius važiavęs į taigą Mujos jakutų kampelio pažint. Atpuškėjęs jis į ketvirtąjį aukso kasyklų rajoną tiesiog iš didžiojo Sibiro trakto, pavargęs ir nebeišdrįsęs toliau į taigą keliaut, kad ir rogėmis. Keliavęs jis žiemą, sniego keliu. Matyt, pabūgęs per kalnus keltis, iš rogių virst.

Korolone teisėjas pamatė jau daug trobesių. Frizeris buvo pasistatęs sau atskirą namelį, kur gyveno vienas, laikydamas jame sau atskirą virėją. Tam namely jis išliko vos gyvas ir sveikas. Jį, įsigilinusį į kasyklos raštus, šovęs iš revolverio chiščnikas; kulipka prazvimbus pro ausį ir įstrigus į sienos rąstą. Chiščnikas keršijęs. Frizeris nebuvo sumokėjęs penkių tūkstančių rublių chiščnikų artelei, kuri pirmutinė rado Korolone auksą ir kuri už parodymą upelio buvo tą sumą iš Frizerio išsiderėjus. Tą chiščniką po šūvio Frizeris sučiupęs, nugalėjęs, net surišęs. Dėl pasikėsinimo nužudyt chiščnikui Frizeris bylos nekėlė. Turbūt jiedu geruoju atsiskaitė. Dabar tam namely Frizeris skaitė Bokačio „Dekameroną“ – dešimties dienų meilės nuotykių pasakas. Vadinasi, Frizeris turėjo laiko jau savo malonumams pasišvęst.

Į kasyklą atjojo nebe jaunas ponas, gražiai nuo galvos ligi kojų apsitaisęs. Svečią priėmė pats Frizeris. Teisėjui tarnautojas nusišypsojęs pasakė: tai kaimynas, netolimos aukso kasyklos šeimininkas, „spiritistas“, auksą ne kastuvais kasąs, o spiritu plaująs. Kaip tatai? Ogi spiritu įgyjąs kad ir iš Frizerio darbininkų nuslepiamą auksą. Tokio aukso į kasyklos knygas neįrašoma, į Irkutsko laboratoriją nesiunčiama. Parduodamas jis į šalį, žinoma, brangiau. Tai „spiritistas“ pats už jį svetimiems darbininkams daugiau sumoka arba pinigais, arba spiritu. Kodėl prieš tokį „spiritisto“

elgesį nesigriebia Frizeris priemonių? Tai būtų bergždžias darbas. Visose kasyklose taip elgiamasi. Jeigu ne tam „spiritistui“, tai kitam Frizerio darbininkai ir chiščnikai savo auksą pardavinėtų.

„Spiritisto“ kasyklos sodybą teisėjas matė jodams į Koroloną. Krito jam į akis prie upelio, įtekančio į Vitimą, gražus namuks su dar dviem trobelėm. Tada vežikas nusijuokęs: naujoviška aukso kasykla. Gražiam namely Elena gražioji gražiai mylinti, vaišinanti brangius svetelius. Dabar gražusis ponas pasikvietė teisėją su raštvedžiu aplankyt, jo besikuriančią kasyklą pagerbt. Raitam tik valanda jot. Kitą dieną po pietų nujota. Graži jauna poniutė maloniai svečius pasitiko, linksmai, mandriai vaišino. Nė nepastebėjo, kaip vakaras atėjo. Svečių nebeišleido, apnakvydino.

Kažkas ore pakvipo, lyg dūmais. Žiūri – kalnuose nušvito, suliepsnojo. Suprato: miškas dega. Tatai, girdi, chiščnikų neatsargumas. Gražiam namely pajuto pavojų. Ugnis plėtėsi. Laimė: kasyklos trobesiai nuo Mujos pusės apsaugoti upelio. Ugnis slenkanti žeme, per upelio vandenį neperšoksianti. Laimė dar: miškas retas. Žalių medžių viršūnių ugnis nepasiekianti, tedega sausmedžiai. Kasykloj tik trys auksakalių artelės, maždaug po dešimt žmonių kiekvienoj. Juos šeimininkas išsiuntė su kirviais ir kastuvais kast griovį aplink sodybą. Vėjas pūtė nuo kalnų ne sodybos linkui, o išilgai Vitimo upės. Elena gražioji drąsi, ramina svečius. Galima, girdi, miško gaisru pasigrožėt. Vyras su darbininkais trobesius apsaugos. Jeigu ne, išsigelbėsime laiveliais, valtimis priplaukę Vitimą. Ir iš tikrųjų, upelis ir griovys, darbininkų iškastas, sulaikė ugnį prieš sodybą.

Susibičiuliauta su oročionų kunigaikščio šeima

Grįždams į Barguziną teisėjas turėjo ilgėliau užtrukt antrajam kasyklų rajone. Stambioj rusų bendrovės kasykloj vedėjo ruso žmona buvo labai meili. Ji pati paprašė teisėjo ir raštvedžio sunešiotus skalbinius atiduoti; ji turinti gerą skalbėją. Kelintą dieną per pietus teisėjas išgirdo: už kelių viorstų nuo kasyklos stovyklaująs oročionų kunigaikštis. Teisėjas pareiškė pageidaująs aplankyt oročionų stovyklą. Meilioji šeimininkė išsitarė: vargšai tie oročionai. Vykstant pas juos reikia jiems šį tą nunešt. Po pietų išjojo penki raiteliai. Stovykloj jie terado moteris su vaikais. Kunigaikščio jurta (palapinė) ir pati kunigaikštienė maža kuo tesiskyrė nuo kitų. Vyrai rytmety buvo išsidanginę medžiot.

Kasyklos vedėjas iš šikšninių sumų (krepšių) išėmė ir padavė moterims du kepalu duonos, „kirpičnago čaju“ (prasčiausios arbatos lapelių

trupinių, supresuotų į plytutę) ir kažkiek sukapoto į smulkius gabalėlius cukraus. Tuoj ore, tarp augančių pušų, židiny ant žemės buvo užkaisti keli katilėliai su vandeniu. Moterys rusiškai kalbėt beveik nemokėjo. Šiaip taip susikalbėt tegalima buvo tik su kunigaikštiene ir su kunigaikštyte, jaunute mergaite. Jurtos – apskritos, smailos, beržo tošimis ligi žemės dengtos. Viduj, vidury jurtos, ant žemės – židinėlis; aplink jį pakloti kailiai, veltiniai patiesalai sėdėt arba gulėt, taip ir kiti daiktai. Netrukus prasidėjo puota. Ore atsisėdę, atsitūpę kur kas ant akmens, ant kelmo ar tiesiog ant žemės visi svečiai, šeimininkės, vaikai ėmė siurbt iš medinių čaškų (negilių puodukų) karštą saldžią arbatą, sotintis duona su oročionų kepta stirniena, gardžiuotis jų surinktomis uogomis – mėlynėmis.

Oročionės sugalvojo svečius palinksminti. Visi, visos sustojo į ratą, kits į kitą įsikibo rankomis, alkūnėmis, susiglaudė tampriai ir ėmė linguoti į kairę, į dešinę, trypt žemę kojomis, belinguojant suktis ratu, kažką oročioniškai niūniuojant. Kiekvienas vyriškis glūdėjo tarp dviejų skaistuolių. Lyg elektros srovė vieną prie kito pririšo, sušildė, sudirgino.

Taip besimalonijant parjojo raiti ant elnių medžiotojai, nuliūdę, nė vieno žvėries nenušovę. Kasyklos vedėjas juos pradžiugino, spirito butelį patiekęs. Atsisveikindams teisėjas padovanojo savo tą dieną išlygintą abrūsą (rankšluostį), kunigaikštytei – kvepiančio prausiamojo muilo gabaliuką.

Kitą dieną į stambiąją kasyklą ant elnio atjojo kunigaikštytė, teisėjui atnešė gražią dovanėlę – oročioniškas kailines pirštines, gyslomis siūtas ir išsiuvinėtas. Ją meilioji šeimininkė pakvietė drauge su visais prie stalo pietų valgyt. Naudotis šaukštu, peiliu, šakutėmis kunigaikštytė mokėjo. Teisėjas susirūpino, kaip atsidėkot. Iš liemenės kišenėlės išėmė mažytį veidrodėlį, ne stiklinį, metalinį, iš abiejų pusių spindintį, rankos piršto ilgumo, platumo – kiek trys pirštai skersai. Veidrodėly pamatė kunigaikštytė savo veidelį, nusišypsojo. Veidrodėlio gale buvo skylutė. Įvėręs šeimininkės duotą raudoną šilkinį šniūrelį (virvutę) teisėjas tą veidrodėlį kunigaikštytei pakabino ant kaklo.

Taip susibičiuliauta su klajoklių tautele, kuri nei sėja, nei pjauna, minta iš medžioklės, be duonos, nešioja kailinius drabužius be audeklinių marškinių.

Molio Motiejus perkeliamas į Stretenską

Trečias ruduo Barguzine Molio Motiejų užtiko grįžtantį iš taigos.

Žmonelę, sūnelį rado jis sveikučius. Kad ir džiaugėsi Marytė, vaikutį myluodama, vis dėlto pasiilgo ji savo Motiejėlio, kaip ir tas jos. Sulaukę jo džiaugėsi tarnai senukai. Daugiau žmonių namie, linksmiau. Vakarais vėl imta žaist šachmatais. Be viengungio teisėjo kai kada prisidėdavo dar Jeruzalės bajoras gydytojas, ne menkas šachmatininkas. Teisėjienę be meiliosios paštininkės, be jos dukters aplankydavo ir našlė akušerė. Retkarčiais apsilankydavo malūnininko šeimos kas nors. Taip mezgėsi draugiškas ratelis.

Netikėtai iš Čitos, iš teismo pirmininko teisėjas gavo laiškelį. Šis klausė, ar sutinka teisėjas persikelt į naują vietą, į Stretenską? Stretenskas – kazokų stanica (kaimas-sodžius) prie Sibiro plačiojo vieškelio-trakto, didesnis negu Barguzinas miestas. Kur jis? Toli. Iš Barguzino daugiau kaip 250 viorstų, nuo Verchne Udinsko į pietus. Tai gerai: šilčiau. Toliau Sibiro traktu, pro Čitą, į rytus maždaug 800 viorstų, vadinasi, dar toliau nuo Lietuvos. Tat blogiau. Bet ligi Stretensko jau rieda Sibiro geležinkelio vagonai. Tatai didelis pliusas. Su Maryte susitarta: dėkot pirmininkui. Persikėlimas pageidautinas.

Dabar sudiev taiga, Barguzino giria. Tuo tarpu tylėt, nesipasakot, bet ruoštis persikėlimui. Raštvedys Šipaila priminė teisėjui: laikas skirt bylas teismo posėdžiams taigoje, siųst raginimus bylininkams, liudytojams. Teisėjas šyptelėjo: gal šią žiemą į taigą nebevažiuosim. Raštvedys ištempė akis: kaip tai? Ar lauksim kitos vasaros? Teisėjas: palaukim. Tuo tarpu sutvarkykim visus raštus, susiūkim bylas bylų knygose, kaip reikia, įrašykime visas rezoliucijas, nutarimus, sprendimus. Žodžiu, kad būtų tvarkoj kanceliarinis darbas. Raštvedys buvo patenkintas, kad nereiks žiemą trankytis po taigą.

Lapkričio mėnesio pabaigoj atėjo teismo pirmininko raštas: taigos teisėjas perkeliamas į Stretenską: bylas turi perduot kaimynui, viengungiui teisėjui. Šis taip pat gavo įsakymą. Šio bylas priimt ir kol kas tvarkyt. Raštvedys Šipaila apsidžiaugė, spėliodams pakliūt į kultūringesnę apylinkę. Senukai tarnai susirūpino savo ateitimi. Jiems teisėjas sumokėjo algą už gruodžio mėnesį ir dar už vieną mėnesį į priekį. Meilioji paštininkė pareiškė apgailestaujanti, kad nustoja draugiškos šeimos. Per dvi savaites prisiruošta iškeliaut. Kelionė arkliais ligi Verchne Udinsko, toliau – geležinkelio vagone. Malūnininko bute bičiuliai iškėlė nuoširdžias išleistuves su vyno taurėmis, su užkandžiais. Iš Barguzino miesto teisėjas su šeima ir su raštvedžiu Šipaila buvo palydėti ligi vandens malūno. Lydėjo paštininkė, jos dukra ir sūnus, taip ir mokyklos vedėjas, viengungis teisėjas ir šio simpatija – vikrioji žydaitė.

Čitoj sūnelis buvo krikštytas vardu Kenstutis. Teisėjas vėl, jau kaip Stretensko apylinkės teisėjas, prisistatė teismo pirmininkui jo kabinete. Teisėjas nustebo pamatęs, kaip visus iš pašto gautus paketus į kabinetą atnešė teismo sekretorius, vokus prakirpo ir išėjo. Pats pirmininkas, bekalbėdamas su teisėju, peržiūrėjo korespondenciją ir, paskambinęs skambučiu, išėjusiam kurjeriui atidavė nunešt registratoriui įrašyt į ateinančių raštų knygą. Paprastai iš pašto ar iš kitų įstaigų paketai, jeigu ant vokų nėra pažymėta „slaptai“, priimami registratoriaus, iš vokų raštai jo išimami, įrašomi į registracijos knygą ir perduodami atitinkamai baudžiamojo ar civilinio skyriaus sekretoriams, kurie patiekia tuos raštus pirmininkui, valdančiam vieną teismo skyrių, ir pirmininko padėjėjui, kito skyriaus tvarkytojui. Pirmininkas teisėjui paaiškino: visą korespondenciją peržiūrįs norėdams būt „kurse“ – žinot abiejų skyrių bylų eigą.

Be to, pirmininkas perspėjo, kad Stretenske gyvenimas brangus. Tinkamai taikos teisėjo kamerai (patalpai) namai metams išsinuomot tegalima ne pigiau kaip už pusantro tūkstančio rublių. Tuo pirmininkas pasirūpinęs ir karinis gubernatorius (šis ir Užbaikalės kazokų kariuomenės vadas-atamanas) įsakęs: turtingoji Stretensko stanica dabar taikos teisėjui patiekianti reikiamą patalpą už 400 rublių. T. y. dvigubai brangiau negu Barguzine. Bet Stretenske taikos teisėjas turįs kas mėnesį notarinių pajamų daugiau negu po 100 rublių. Be to, teisėjui pirmininkas patarė pačiam kreiptis į gubernatorių, prašyt, kad ans įsakytų teisėjo kamerai aptarnaut skirti kazoką kurjerį be atlyginimo iš teisėjo. Tokį teisėjo prašymą gubernatorius prižadėjo patenkint.

Stretenskas – stanica, sodžius, bet iš tikrųjų – miestas prie upės Šilkos, kuri įteka į didžiulę Amūro upę. Stanicose paprastai tvarkosi kazokas-uriadnikas. Stretenske tvarkytojas kazokas – karininkas. Pakrantės gatvėj dideli kelių milijonierių pastatai, namai, sandėliai, krautuvės. Didelis paštas – 17 tarnautojų. Valstybės banko skyrius. Nemaža vaistinė. Kareivių pulkas kareivinėse. Gelžkelio ruožo vyresnybės ir stoties pastatai. Stretensko uostas, iš kurio vasarą upėmis – Šilka ir Amūru – plaukioja į Vladivostoką, į Didžiojo vandenyno pajūrį didoki laivai. Į tokią gyvenamą vietą pateko Molio Motiejus su šeima.

Taikos teisėjo kamera ir butas atskiram kieme, erdviuos namuos. Kamerai – trys kambariai: didelė salė, mažas kabinetas, pailga raštinė. Bute taip pat trys kambariai: salionėlis, valgomasis ir miegamasis su prieškambariu ir su virtuve antrapus koridoriaus. Buvusio apylinkės taikos teisėjo nebebuvo: jis buvo atsistatydinęs ir išvykęs kažkur į advokatūrą. Čia nebe-

galėjęs ištvert dėl brangaus gyvenimo ir dėl bylų daugybės. To vietoj dabar veikė du pavaduotojai – vienas taikos teisėjo, kitas – teismo tardytojo teisėmis. Per tris dienas Molio Motiejus priėmė kelis šimtus neišspręstų taikos teisėjo bylų ir ans pavaduotojas išvažiavo į Čitą kitam taikos teisėjui padėt bylas spręst. Antras pavaduotojas pasiliko Stretenske senų tardymo bylų vest. Tokių nebaigtų tardymo bylų buvo daugiau negu pusantro šimto. Naujasis taikos teisėjas Molio Motiejus turėjo, be anų, jau priimtų neišspręstų bylų, spręst naujai iškylančias bylas ir daryt naujus teismo tardymus.

Raštvedžio Šipailos padėtis taip pat buvo sunki. Raštinės ilgo kambario gale, už tam tikro paravano, buvo jam leista pasistatyt lovą. Pažadėta jam dar 10 procentų iš būsimų notarinių pajamų. Netrukus atvyko komandiruotas kazokas kurjeris, kuris įsitaisė virtuvės kertėj. Tarnaitė rusė turėjo lovą kambariūkšty prie virtuvės. Šiaip ar taip susitvarkyta.

Kad nepasidarytų nesmagių santykių, kaip kad buvo Barguzine, Molio Motiejus pasiryžo vizituoti. Tuomet Sibire laikytasi tokio papročio. Atvykęs į naują vietą valdininkas pirmą sekmadienį daro vizitus esamiems atskirų dalių viršininkams. Kitą sekmadienį tie viršininkai revizituoja atvykėlį. Tas, apmąstęs, su kuo jam draugauti pravartu, trečią sekmadienį drauge su žmona vizituoja numatytas šeimas, kurios ketvirtą sekmadienį revizituoja šitą šeimą.

Molio Motiejus vizitavo pirmą šventadienį visą eilę pirmesnių gyventojų: geležinkelio ruožo, taip ir stoties viršininkus, uosto tvarkytoją, pašto viršininką, banko direktorių, stanicos atamaną, pulko vadą, pulko vyresnįjį gydytoją; šis, papulkininkio laipsnio antpečiais, buvo nuostabus žydas. Vizitininką priėmė gydytojas ir jo žmona, žymiai jaunesnė už vyrą žydė. Gydytojas, išgirdęs, jog teisėjas lietuvis, kilęs iš Kauno gubernijos, o jis žydas iš Vitebsko gubernijos, draugiškai barė: kam mums, zemliakams, vieno krašto žmonėms, oficialūs vizitai? Geriau paprasčiau. Be jokių tolesnių vizitų, revizitų! Šiandien pat vakare ateikite su savo žmona pas mus ir būsime pažįstami. Taip ir įvyko. Susidraugauta. Paskiau susidraugauta dar su dviem šeimomis. Vaistinę laikė lietuvis Paleckis, vedęs lenkę. Pašto viršininkas lenkas, labai meilus žmogus, jo poniutė rusė. Pas vaistininką iš Lietuvos tarnaut vaistinėj netrukus atvyko farmaceutas Renigeris. Bet pavasarį šis netikėtai virto Stretensko uosto viršininku, dideliu ponu, Amūro laivininkystės bendrovės agentu. Su tokiais draugais apsiprasta.

Teisėjas sprendė bylas tik Stretenske. Šios ir kitų aplinkinių Sibiro stanicų raginamieji į teismo posėdį turėjo atvykti, jeigu gyveno ne toliau kaip 50 viorstų. Byloms svarstyti teisėjas pasirinko per savaitę dvi dienas:

antradienį – baudžiamosioms byloms, penktadienį – civilinėms. Teismo posėdį skyrė tų metų naujoms byloms ir tik kelioms senesnių – 3–5 metų byloms. Taigi senąsias bylas tegalima rasi išspręst ne greičiau, kaip per dvejus metus. Kitomis dienomis teisėjas turėjo dirbt teismo tardymo, kanceliarinį, notarinį darbą, taip ir rašyt jo išspręstų bylų sprendimų sumetimus, kodėl taip, ne kitaip tos bylos išspręstos. Darbo daug. Pavaduotojas baigė apie 50 teismo tardymų ir buvo komandiruotas kitur taikos teisėjui padėt. Tai Stretensko teisėjui atiteko dar apie 100 senų, nebaigtų tardymo bylų baigt.

Iš Čitos atvažiavo prokuroro padėjėjas Nekraš (Nekrošius), iš pavardės lietuvis, geltonplaukis, mėlynakis pravoslavas, malonus vyruks, pažiūrėt, kaip teisėjui sekasi tardyt. Jo akivaizdoj teisėjas gauna ruso milijonieriaus raštelį: šio kontoroj, iš rašomojo stalo, pavogta kelių tūkstančių rublių suma. Vadinasi, nauja teismo tardymo byla. Teisėjas su prokuroru eina ten. Kontora ta – didelė salė, pilna stalų, stalelių; tarnautojų nėra, nes pietų pertrauka. Kontoroj grindis šluoja sargas. Ateina milijonierius ir kontoros vedėjas. Milijonierius parodė savo dirbamąjį stalą su stalčiais, kaip komodoj. Vakar išeidams pietų milijonierius viduriniam stalčiuj palikęs daugiau kaip du tūkstančius kreditinių banknotų. Po pietų atėjęs tų pinigų jis neberadęs. Stalčius buvęs užrakintas; raktelį su kitais pasiėmęs jis pats. Po pietų stalčių pats atrakinęs. Milijonierius buvo pravardžiuojamas „Kopeikinu (kapeikiniu)“. Jis turėjęs paprotį. Šeštadieniais, išmokėdams darbininkams uždarbį, smulkiais pinigais pritrūkdavęs kapeikos ar kelių. Jei darbininkas parūgodavęs, milijonierius ramindavęs: kas tau ta kapeika? Man, girdi, iš tų kapeikų – rublis.

Teisėjas, apžiūrėjęs stalą aplinkui, paėmė rankomis viršaus briauną ir pakėlė, atskyrė nuo stalčiaus. Iš vidurinio stalčiaus imk ką nori. Nustebo milijonierius. Teisėjas paklausė: kas tarnautojų paskutinis vakar pietų išėjo iš kontoros? Sargas to nepastebėjęs, nors ir šlavęs kontorą; nepastebėjęs, ar savas, ar svetimas paskiau į kontorą įėjęs. Čia pat teisėjo buvo surašyta protokolai ir dar apžiūrėto stalo ypatybės bei nukentėjusiojo ir dviejų liudytojų parodymai, kuriuos pasirašė ir prokuroro padėjėjas. Šis, išėjęs iš kontoros, nusikvatojo: Kopeikinui už kapeikas atsilyginta...

Pavasarį teisėjas turėjo keliaut į taigą, į Nerčinsko taigą (Stretenskas – Nerčinsko apskrity), į aukso kasyklas, kurios buvo Stretensko teisėjo žinioj. Ten gulėjo tais ir pernykščiais metais nužudyti 8 žmonės. Palikęs Stretenske raštvedį Šipailą priiminėt iš pašto, iš kitų įstaigų, iš žmonių gaunamus raštus ir juos įrašinėt į registrą, teisėjas išplaukė stanicos valtim

su miegamąja kajute Šilkos upe žemyn, į paskutinę stanicą, iš ten – ratais į girią. Tik kur ne kur iš kasyklos į kasyklą tereikėjo raitam jot keliolika viorstų. Čia nebuvo nė vieno žydo. Kasyklos valdžios – imperatoriškos. Tarnautojai – rusai. Darbininkai – ir rusai, ir svetimšaliai kiniečiai. Negyvėlių lavonai kol kas buvo užkasti įvairiose vietose. Gydytojas, atvykęs iš Nerčinsko, turėjo visus skrost. Vienam laikinam kape, karste, kvepėjo parfumais, kvepalais, mat tai buvo jauna poniutė, kazoko uriadniko žmona, kurią taip palaidojęs jis mylėdams. Byla buvo policijos iškelta spėliojant, kad ji buvo nusižudžius dėl vyro kaltės. Betardydams teisėjas išaiškino. Ji – Irkutsko miesto panelė. Tėvai privertė ją ištekėt ir su vyru išvažiuot į Nerčinsko taigą. Čia ji nuobodžiavus, nors vyras ją labai mylėjęs. Tam iš namų išvykus tarnybos reikalais ilgėlesniam laikui ji paskutinę dieną vaikščiojus kaip viešnia pas kelias pažįstamas šeimas, gavus revolverį, namie nusišovus. Tą bylą teisėjas nutraukė.

Kita byla teisėjui davė daug darbo. Šitam aukso kasyklų rajone buvo įsigalėję spirtonosai (spiritonešiai). Į šitas kasyklas jie vykdavo slaptai, spiritą parduodavo darbininkams už jų nuslėptą auksą. Šitais metais veikė trys spiritonešių artelės. Viena artelė išvyko į taigą, paskiau – kita. Trečia artelė vėliau išsirengė be spirito. Ši artelė taigoj palaukė pirmosios grįžtant su auksu. Naktį, kai pirmieji prie ugniakuro miegojo, tretieji juos iššudė, apiplėšė. Taip pat buvo puolami ir antrieji. Šitie, pastebėję plėšikus, atsišaudė ir pranešė į artimiausią stanicą, kas dedasi. Stanicos atamanas su 18 ginkluotų kazokų gaudyt plėšikų išjojo į taigą. Siauram šlaite, prie upelio, tarp medžių kazokai susitiko su plėšikais. Šių dešiniajam upelio krante būta trijų. Vienas kazokas jojęs kairiuoju upelio krantu per pievutę. Jį plėšikas nušovė. Tada prasidėjo susišaudymas. Plėšikų vienas pabėgo. Kiti du iš užu didelio kelmo atsišaudė. Kazokai ėmė šaudyt į kelmą. Tas prakiuro. Vienas iš dviejų ėmė nuo to kelmo šliaužt – už akmens pasislėpt. Tą kazokai nušovė. Paskutinis ilgai gynėsi. Pagaliau nutilo. Priėję kazokai rado jį nebegyvą.

Tuodu plėšikai ten pat buvo paguldyti laikinam kape. Trečias, pabėgęs kitą dieną, buvo suimtas kitoj Sibiro stanicoj. Užbaikaly žiemą žemė įšąla giliai. Vasarą ji atšyla, atsileidžia tik paviršiuj; giliai ji pasilieka įšalus. Tai giliai įkastas lavonas nepūva. Nuo pernai vasaros tuodu lavonai giliam kape išgulėjo nesupuvę. Ant jų aukštai buvo lentų lubos ir tik ant jų buvo užpilta žemė. Kape šliaužiojo daugybė juodų musių. Vieno plėšiko kišenėj tebebuvo aukso trupinių ryšuliuks. Jį buvo bepaslepiąs vienas kazokas, bet tuoj kitas čia pat pasakė teisėjui; ans susigėdęs ištraukė iš savo

kišenės ir atidavė į tardymo bylą; tai plėšikavimo įrodymas. Iš plėšikų kišenių daugiau aukso galėjo išnykt anksčiau.

Buvo ir nežiaurių bylų. Tų kasyklų vyriausias vedėjas-direktorius, nuvežęs auksą į Irkutsko laboratoriją, grįžo su didele pinigų suma kasyklų reikalams. Iš Irkutsko vyko jis į Stretenską geležinkeliu, toliau – upės Šilkos garlaiviu ligi paskutinės kazokų stanicos. Iš ten turėjo važiuot arkliais vieškeliu, per taigą, į jo kasyklų rezidenciją. Iš vakaro stanicoj pasisamdęs vežiką nakvojo, pasiryžęs anksti rytą iškeliaut vieškeliu. Rytmety išsiuntė jis tuo keliu du kazoku-policininku jot; jų vienam įteikė jis paketą su pinigais. Tie kazokai, paprastai apsiginklavę šautuvais, bejodami pamatė šalia vieškelio, prie ugniakuro, devynis vyrus. Vienas kazokas, prijojęs prie jų, paklausė, kur ir ko eina. Gavęs atsakymą – einą jie darbo ieškodami. Kazokas grįžo pas draugą, ir abudu nujojo savo keliu.

Juodu sutiko jojantį iš kasyklų tarnautoją. Tas prijojęs prie ano ugniakuro. Tuoj vyrų buvo sulaikytas. Jų vienas, laikydams revolverį rankoj, nuvarė jį pėsčią į šalį, į mišką, iš kur nebematyt ugniakuro, nebegirdėt anų vyrų balsų. Tarnautojui varovas liepė atsisėst ant išvirtusio medžio; pats atsisėdo ant kelmo.

Taip jiedu kažko laukė valandą ar daugiau. Staiga išgirdo šūvį, antrą. Vėl tyla. Artinosi vakaras. Varovas išsikeikęs tarė: „Grįžkim“. Prie ugniakuro nieko nebuvo. Apsidairęs varovas pasakė: „Eisim į stanicą“. Beeidams varovas netikėtai šūktelėjo: „Še tau brauningas, dabar varyk tu mane!“ Tada tarnautojas išdrįso kalbint varovą, ką tatai reiškia. Tas tepramurmėjo: „Žulikai, apgavikai! Stanicoj pamatysi“. Stanicoj paaiškėjo. Išsiuntęs du kazokus direktorius išvažiavo kitu, aplinkiniu keliu. Anuo vieškeliu iš stanicos vienais ratais iškeliavo keli vyrai. Šūviais prie ugniakuro jie buvo sustabdyti. Vienas keleivių pažino kurį anų prie ugniakuro. Ugniakuriečiai nusivylę, sustabdę ko jiems nereikia; atsiprašę, juokus esą krėtę. Keleivių klausinėjo, ką daręs stanicoj kasyklų direktorius. Išgirdę, jog direktorius iš stanicos išvažiavęs pirmiau negu keleiviai, ugniakuriečiai nusiminę. Jų vienas šyptelėjęs: „Ot, velnias, paspruko kitu keliu“. Iškilo byla dėl pasikėsinimo apiplėšt kasyklų direktorių. Aną varovą direktorius pažino. Jį pastebėjęs ir važiuodams į Irkutską, ir grįždams iš ten traukiniu, ir garlaivy. Tas prisipažino gaujos įsakytas sekęs direktorių.

Pačiam Stretenske buvo iškilus netikėtina byla. Taikos teisėjo patalpos namų savininkas – stambus pirklys. Be tų namų stanicoj turėjo jis kitus, kuriuose gyveno, ir dar atskirą sandėlio kiemą. Iš to kiemo, iš klėties, buvo pavogta partija polušubkų (trumpų kailinių). Vagių nepagavo, neišaiš-

kino, bet pirklys spėliojo. Jis susitarė su savo tarnautoju vežiku. Tas, iš pirklio gavęs pinigų, ėmė karčiamose, restorane girtuokliaut ir pirklį Šustovą keikt. Begirtuokliaudams susidraugavo su kareiviu, pulko koptenarmusu. Juodu susitarė apvogt Šustovo sandėlį, kuriam dabar sukrautas muilas. Naktį, koptenarmusas su dviem kitais kareiviais trim pulko arkliais atvažiuoja į tą sandėlį. Kiemsargis papirktas. Kieme visi trys vežimai prikraunami muilo. Koptenarmo žmogus atsargus: vieną kareivį palieka su kiemsargiu vietoje laukti, kol važiuos antrą kartą, o kompanioną vežiką varo važiuoti ano kareivio vežime. Tas kareivis, vežimams išvažiavus, klausia kiemsargio: „Kas klėty?“ Ten, girdi, brangusis prausiamasis muilas, atsako kiemsargis. Kareivis nori pamatyt. Kiemsargis neleidžia, kareivis reikalauja. Kiemsargis nusileidžia, atrakina klėtį. Kareivis į klėtį. Kiemsargis užrakina klėties duris. Kareivis klėty ima belsti, prašytis. Kiemsargis nė mur mur. Praneša jis Šustovui, tas taikos teisėjui, šis pulko vadui, kuris kareivį atranda klėty. Muilą rado pulko šieno kaugėj. Kailinių vis dėlto Šustovas nebeatgavo, nors ir jie buvo to paties koptenarmuso išvogti.

Dar atsitiko nepaprastas Stretenske nuotykis. Popas, visų klebonas, blagočinnyj kanauninkas (dekanas), papasakojo banko direktoriui: nepažįstamas prasčiokėlis radęs klad – užkastus auksinius pinigus, imperiolus bei pusimperiolius, senoviškus 10 ir 5 rublių vertės, kurie dabar dėl valiutos reformos vertinami 15 ir 7,5 rublio. Tas prasčiokėlis, gal lig šiol neturėjęs rankose auksinių pinigų, norįs tas monetas pakeisti popieriniais rubliais, senovišką rublį už rublį. Įbaugintas jis: radinį policija galinti atimti iždan. Pakeičiant tas monetas galima laimėti 5000 rublių. Popas pinigų atliekamų neturįs. Gal direktorius ta proga pasinaudos? Popas už tarpininkavimą pageidauja gaut 1000 rublių. Tą radinį popas matęs, įsitikinęs. Visas radinys 10 000 senų rublių.

Po trijų dienų direktorius sutiko. Susitarta. Naktį, paskirtą valandą, susitikt kapinėse. Direktorius su popu nuėjo, kaip sutarta, sušvilpė, bet ans žmogelis nepasirodė. Laukė juodu pusvalandį, nesulaukė. Grįžo nieko nepešę. Po kelių dienų popas direktoriui pasakė: žmogutis pabūgęs, kad direktorius galįs pasikviest policiją, buvęs jis pasislėpęs, žvalgęsis. Dabar įsitikinęs, kad jam pavojaus nebus. Vėl susitarta. Šį kartą jiedu rado driskį su pailgu ryšuliu. Šikšninėj, lyg storoj dešroj makšty direktorius pamatė, pačiupinėjo pinigus. Tuo metu kapinėse kažkas subraškėjo. Driskius, griebęs makštį su pinigais, šoko tolyn. Popas jį sulaikė ramindamas: nieko pavojingo. Driskius grįžo, tarė: greičiau. Direktorius įteikė popui šimtą po šimtą banknotų pluoštelį, apvyniotą popieriaus juostele. Driskius atidavė

direktoriui makštį su auksu. Gavęs iš popo aną pluoštelį, neskaitydams pinigų driskius išnyko. Namie direktorius pamato: makšty viršuj keli auksiniai, daugiau variokai. Paaiškėjo: makštis diakono. Tai ir popas patrauktas tieson.

Taikos teisėjo darbas įvertintas gerai

Grįžusio iš Nerčinsko taigos į Stretensko stanicą Molio Motiejaus laukė smūgis. Jo nepasitiko Marytė. Rado ją lovoje sergančią šiltine. Gydė abu pulko gydytojai – papulkininkis Kušlevskis ir jo padėjėjas kapitonas Bieliauskis. Kasdien lankė ligoninėje. Namie slaugė rusė tarnaitė. Tuomet stanicoj siautė šiltinės epidemija. Ligoninė buvo pilna tokių ligonių. Gydymas be vaistų. Karščiui numušti ligoniai keliolikai minučių buvo guldomi į šiltą – 29° vandens tynę (vonią). Be to dieta – tik skystas maistas, ir jo nedaug. Vaistų lašelių duodavo gydytojai, pastebėję ligonės širdį silpnėjant. Ėjo devinta – krizės, persilaužimo diena. Ligonė naktį kliedėjo. Rytmety atsigavo. Karštis ėmė kristi. Atsirado apetitas. Gydytojai griežtai uždraudė sočiai penėti, ir tai tik skystimais. Jokiu būdu neduoti tirštimų. Ir ji pasveiko. Bet vėl nelaimė. Susirgo tarnaitė. Taip pat šiltine. Ji buvo paimta į ligoninę. Ir ta, pergyvenusi krizę, džiaugėsi besveikstanti. Lankė ją giminės. Pasigailėdami apvalgydino. Liga atkrito. Mergaitė nebeištvėrė, mirė. Išgydę teisėjienę iš jos vyro gydytojai nepriėmė jokio honoraro. Tarp šių trijų šeimų užsimezgė dar glaudesni santykiai. Gydytojo Bieliauskio poniutė, gyvnašlė dainininkė, Kušlevskienė – pianistė, teisėjienė Marytė, irgi ne be balselio, o pats Bieliauskis – dar šioks toks baritonas. Tai ir kvartetas pasilinksmint. Be to, prisidėjo ketvirta šeima – Bieliauskio draugo, karininko majoro. Dar linksmiau. Sekmadienio vakare savo bute susilaukęs šių svečių gydytojas Bieliauskis dar paskaitė savo straipsnį apie tuo metu pagarsėjusį grafo Levo Tolstojaus romaną „Voskresenje“ (Prisikėlimas), apibūdino to romano veikėjus – kunigaikštį ir jo suviliotą guvernantę, šių dviejų nelaimingos meilės santykius, jų priežastis. Po dviejų savaičių savo svečiams ir Molio Motiejus skaitė savo rašinėlį, atkreipė dėmesį ir į priežastis, dėl kurių guvernantę, nužudžiusią savo pavainikį kūdikį, niekinamas teismas turėjo nuteisti katorgon. Taip ėmė draugauti keturios šeimos.

Be to, Molio Motiejaus šeima draugiškus santykius palaikė ir su vaistininko, ir su pašto viršininko šeimomis. Su vaistininku Paleckiu, su padėjėju Renigeriu tekdavo pasikalbėti ir lietuviškai. Lietuvybė jiems, ypač Renigeriui, nerūpėjo. Šis labiau domėjosi lenkų literatūra, o Paleckis bu-

vo pasinėręs į vaistinės biznį. Vaistinė buvo pirklio Šustovo. Pradžioj toj vaistinėj Paleckis ėjo vedėjo formaceuto pareigas. Vaistinė duodavus tik nuostolių. Šustovas perleido ją Paleckiui už tam tikrą sumą išsimokėtinai. Dirbdamas be poilsio Paleckis kukliai gyveno. Šiaip taip Šustovui jau buvo išmokėjęs žymią suderėtos sumos dalį. Jo žmona lenkė, tarnaitės padedama, auklėjo du vaikučiu; šiaip ji, linksma būdama, nuobodžiavo. Pašto viršininkas, malonus lenkas, tvarkingai valdė savo didžiulę 17 tarnautojų įstaigą. Namie, jo bute, viešpatavo smarki jo draugė rusė, bevaikė. Teisėjo butą šios dvi šeimos lankydavo skyrium, nedalyvaudamos keturių šeimų dienomis.

Molio Motiejus gavo laiškelį iš Čitos, iš apygardos teismo pirmininko teisėjo. Pirmininkas perspėjo: iš Peterburgo atvažiuojąs teisingumo viceministeris su palydovais susipažinti, kaip sekasi Sibire naujiems teismams. Reikią kaip pridera priimti. Kaip taikos teisėjui toksai aukštas valdininkas priimt? Molio Motiejus pasitarė su gydytoju Kušlevskiu. Į Stretenską viceministeris atriedės geležinkeliu į pavakarį. Toliau išplauks garlaiviu Šilkos ir Amūro upėmis į rytus – į Blagoveščensko, Chabarovsko, Vladivostoko miestus. Gal Stretenske nakvos? Tuo teisėjas Molio Motiejus pasirūpino. Milijonierius „Kopeikinas“ pasižadėjo viceministerį apnakvydinti pas save, kiti turtuoliai apsiėmė pasikviesti jo palydovus. Be to, Stretensko visuomenė sutiko tokiems aukštiems svečiams iškelti tinkamus pietus-vakarienę. Kad būtų linksmiau, pulko vadas pasižadėjo per pietus duot pulko orkestrą. Tatai teisėjas Molio Motiejus pranešė į Čitą teismo pirmininkui, prašė tik duot jam žinią, kurią būtent dieną atvyks į Stretenską viceministeris. Bet į paskesnę Molio Motiejaus telegramą teismo pirmininkas neatsiliepė. Neturėdamas tikslios žinios bufetininkas negalėjo pagaminti iškilmingų pietų.

Vieną dieną Stretenske atsirado vicegubernatorius iš Čitos. Paaiškino jis teismo teisėjui, kad teismo pirmininkas buvo baisiai prasiskolinęs. Kreditorių raštus, siunčiamus į Čitos apygardos teismą, pirmininkas, kontroliuodamas pašto korespondenciją, sulaikydavęs. Dėl tokios keblios padėties pirmininkas perkeliamas į Kaukazą, į aukštesnį teismą, į Teismo rūmus, bet tik teisėju. Į Stretenską viceministeris atvyksiąs rytojaus dieną. Iškilmingų visuomenės pietų pagaminti bufetininkas negali suspėti. Tai vicegubernatorius užsakė geležinkelio stoties bufete paruošt ką galima tiktai viceministeriui bei jo ypatingiems reikalams valdininkui, dar kurjeriui, taip ir palydovams – Irkutsko teismo pirmininkui bei prokurorui ir Čitos apygardos teismo prokurorui.

Kitą dieną, traukiniui atdundėjus, salone-vagone viceministeriui,

palydovo akivaizdoj, Stretensko teisėjas Molio Motiejus prisistatė ir pristatė apyskaitą – popieriaus lapą, išbraižytą skersai ir išilgai, išmargintą skaičiais skiltyse, kiek Naujųjų metų dieną teisėjas yra priėmęs neišspręstų bylų, kiek per pusmetį atsirado naujų bylų bei tardymų, kiek per tą laiką bylų išspręsta ir tardymų baigta ir kiek ir kokių kelionių tam darbui padaryta. Tą apyskaitą viceministeris atidavė palydovui, ministerijos valdininkui, peržiūrėti, pats ėmė klausinėt, kaip elgiasi teisėjas, gavęs pranešimą apie didelį nusikaltimą-nužudymą, apiplėšimą, padegimą, apie nusikaltėlio suėmimą. Ar tučtuojau teisėjas išvyksta į nusikaltimo vietą? Ką daro teisėjas, jeigu tuomet reikia spręst jau paskirtos bylos? Ar perspėjami bylininkai, kad nebevažiuotų į teismo posėdį? Ar siunčiama jiems kontraraginimai, atraginimai? Ar suimtieji teisėjo klausinėjami per 24 val.?

Teisėjas paaiškino. Tiek Stretenske, tiek ir Barguzine, kur pirma jis tarnavo, teisėjas vyksta į taigą, į aukso kasyklas periodiškai – sykį vasarą, sykį žiemą, raitas ar važiuotas, po mėnesį, po kitą, kol visur atlieka būtiną darbą. Štai šią vasarą Stretensko aukso kasyklų taigoj teisėjas turėjo spręst įvairiose vietose nužudytų aštuonių žmonių lavonus, tardymus daryti ir bylas spręsti, sugaišdamas apie mėnesį laiko. Tuo tarpu pačiam Stretenske visi įvykiai ir naujai suimtieji laukė teisėjo grįžtant. Ir atvirkščiai, kai teisėjas dirba Stretenske, į taigą vykti negali. Neleidžia tolimos kelių šimtų viorstų nepatogios kelionės. Suimtieji taigoj nusikaltėliai atvaromi į Stretenską ir čia per 24 valandas teisklausiami. Viceministeris paabejojo dėl tokios tvarkos teisėtumo. Bet Teismo rūmų prokuroras ir pirmininkas pateisino: vietos aplinkybėmis kitaip elgtis neįmanoma. Teismo posėdžių dėl naujų tardymų nukeldint atraginimais nepasiektų tikslo. Dėl didelių atstumų ir menkų susisiekimo priemonių atraginimai pavėluotų, bylininkai atvyktų kaip raginami apgaulingai ir bylos bergždžiai užsitęstų. Teisėjas pareiškė nuomonę: Stretenske reikia arba dviejų taikos teisėjų, arba drauge su teisėju turėtų būti dar teismo tardytojas.

Stretenskas – susisiekimo mazgas: Didžiojo Sibiro geležinkelio paskutinė stotis iš vienos vakarų pusės, gi iš kitos – rytų pusės pirmas Amūro laivininkystės uostas. Stanica virto miestu ir auga; auga ir teismo bylų skaičius ir svoris.

Viceministeris paklausė savo valdininko, peržiūrėjusio apyskaitą. Na, kaip ? Tas atsakė: „Vyše srednego (geriau negu vidutiniškai)“. Viceministeris padėkojo teisėjui Molio Motiejui ir, spūstelėjęs ranką, atsisveikino. Aukštieji svečiai miegojo vagono kajutėse, naudodamiesi ministerijos kurjerio patarnavimu. Kitą dieną juos pasikvietė „Kapeikinas“ pusryčių.

Neaplankę, nematę Stretensko teisėjo kameros ir bylų, išvyko jie iš Šilkos upės uosto dideliu Amūro laivu, užėmę pirmos klasės salionėlį su pianinu ir miegamąsias kajutes, taip ir kambariūkštį su karšto ir šalto vandens vonia.

Kaltinamas dėl lietuvybės

Sykį ateina gyd. Kušlevskis, susirūpinęs klausia teisėjo Molio Motiejaus, kas atsitiko. Molio Motiejus nustebęs žiūri. Kušlevskis gavęs iš Nerčinsko, iš pažįstamo teismo tardytojo laiškelį. Šis klausia: kas atsitiko? Ar Molio Motiejus susirgęs, ar kur išvykstąs? Teisėjas trūktelėjo pečiais, bet pasijuto neramus. Kitą dieną gyd. Kušlevskis vėl atėjo, pranešė: atvažiavęs pas jį tas teismo tardytojas, dar prokuroro padėjėjas Nekrašas ir gubernatoriaus valdininkas ypatingiems reikalams... Jie darysią pas teisėją kratą. Tuo tarpu jie pusryčiauja. Išeidams Kušlevskis tarė: jis turįs 10 000 rublių, galėsiąs duot, reikalui esant, įkaitan (užstatant) už teisėją. Molio Motiejus nustelbtas. Vis dėlto griebiasi priemonių. Tučtuojau išsiunčia jis kazoką – kurjerį su paketais į paštą. Marytei liepia tuoj siųst kur nors tarnaitę ko nors pirkt, o pačiai kurt krosnį, sudegint visus lietuviškus laikraščius, knygeles, laiškus, taip ir kairiuosius kitomis kalbomis spaudinius. Pasakyta – padaryta. Pats Molio Motiejus, taikos teisėjas, kameroj-salėj be publikos (tą dieną teismo posėdžio nebuvo) atsisėdo prie stalo savo vietoj surašyt naujoms devynioms tardymo byloms pradinių nutarimų. Čia rado jį anie trys valdininkai berašantį septintą nutarimą. Prokuroras Nekrašas iš tolo tarė: „Zdrastvuite (sveiki gyvi)“. Teisėjas, nesikeldamas, neišleisdamas plunksnos iš rankų, paprašė laukt, atsisėst kameros suoluose, kol baigsiąs rašęs. Šie trys ir dar du jų pakviesti palydovai – būsimieji liudytojai ir sargybiniai, eiliniai kazokai, susėdo. Baigęs nutarimus Molio Motiejus atsistojo, paklausė: „Kuo galiu patarnaut?“ Atsistojo ir tie ponai. Valdininkas ypatingiems reikalams pareiškė ko atėję. Krata nieko jiems nedavė. Vis dėlto buvo paskelbta: teisėjas suimamas dėl Liepojos žandarų rotmistro telegramos, kaip kaltinamas priešvalstybiniu nusikaltimu. Telegramoj nepasakyta, kada, kur, kokį nusikaltimą teisėjas yra padaręs. Surašyta atitinkami protokolai, raštai. Kratos protokolo nuorašas (kopija) buvo duotas Molio Motiejui, jam paprašius.

Kadangi iš Stretensko traukinys jau buvo išėjęs, tai ligi rytdienos Molio Motiejus nebe teisėjas, pričislennij k Ministerstvu justiciji (priskirtas Teisingumo ministerijos žinion), paliekamas savo bute su sargyba: saugot jį pasilieka du kazokai jo virtuvėje. Tą pat dieną suimtąjį aplankė kameros

namų savininkas pirklys Šustovas. Šis atsisakė priimti iš Molio Motiejaus dar nesumokėtą sumą už kameros ir buto patalpas. Aplankė suimtąjį ir gyd. Kušlevskis. Tas pareiškė: gal grįši nebe teisėju, gal notaru. Tai atmink, tie 10 000 rub., reikalui esant, galės būt notariniu įkaitu. Ką pergyveno Marytė su metiniu kūdikiu, sunku pasakyt. Elgėsi ji ramiai, kaip ir sekretorius Šipaila. Taikos teisėjo bylas tvarkyt priėmė Nerčinsko teismo tardytojas. Šiam Šipaila buvo pageidaujamas raštvedys. Be algos Šipailai Molio Motiejus davė dar 50 rublių ir dovanojo tarbaganų kailiukų dochą.

Rytmety atėjo prokuroras Nekrašas, pasišnekėjo lyg svečias. Perspėjo jis: iš kelionės į Stretenską grįžęs žandarų rotmistras. Tai suimtasis perduodamas jo žinion. Rotmistras – žmogus griežtas, bet Nekrašas pataręs jam švelniai elgtis. Be to, Nekrašas pats prižiūrėsiąs. Kelionei Molio Motiejus galįs pasiimti kas reikalinga. Vėliau atvažiavo rotmistras. Prieš savaitę rotmistras buvo atvykęs pas teisėją Molio Motiejų pasitart, kas daryt. Kreditorius grasinąs traukt jį tieson dėl skolos. Teisėjas buvo pataręs sumokėt dalį skolos, kad kitą dalį kreditorius atidėtų vėlesniam išmokėjimui. Tada teisėjas Molio Motiejus pasijuokė: menka bėda rotmistrui eit pas teisėją. Kas kita atvirkščiai – teisėjui su bėda eit pas rotmistrą, jei kas atsitiktų. Štai dabar juokai virto tikrove. Rotmistras mandagiai, kaip svečias su šeimininku, pasisveikinęs pašnekėjo, kad nieko pasauly nėra amžino. Pagaliau tarė: reikia važiuot. Galima, kas reikia, pasiimt. Tik nieko aštraus. Ramiai Molio Motiejus atsisveikino su Maryte, su sūneliu.

Išvyko Molio Motiejus su rotmistru susėdę šalimais vežiko tarantase. Kitas vežikas vežė Molio Motiejaus lagaminą, kelionės patalą krepšy ir du palydovu. Tai privažiavo ne prie geležinkelio stoties iš priekio, bet iš užpakalio, iš kitos pusės bėgių. Į vagoną pateko nesutikdami perone publikos. Ir publika negalėjo matyti suimtojo teisėjo. Tai buvo nedidelis mikstvagonas pusiau antros, pusiau trečios klasės. Teisėją vieną rotmistras paliko II klasės skyriuj, įteikęs jam dienpinigių, bene, po 40 kapeikų dienai kelionei ligi Irkutsko. O III klasės skyriuj įsitaisė du palydovai žandarai. Netrukus pas Molio Motiejų įėjo prokuroras Nekrašas. Jis Molio Motiejų nustebino. Paklausė: ar sutinkąs Molio Motiejus priimt jį drauge važiuot ligi Čitos. Žinoma, Molio Motiejus apsidžiaugė. Atsisėdęs priešpriešiais Nekrašas pirštu parodė į poliruotą suolo atlošą-sienelę. Joje lyg veidrody atsispindėjo Molio Motiejaus šešėlis, jo judesiai. Tuo be žodžių Nekrašas perspėjo būt atsargiam. Kitą dieną rytmety Nekrašas atsisveikino. Mikstvagonėlis buvo nuo traukinio atkabintas. Molio Motiejus buvo perkeltas į kitą traukinį, į didelį II klasės vagoną. Pirmoje vagono kupė du kiti žan-

darai susitvarkė. Teisėją taip pat vieną patalpino šalia, antroje kupė. Taip keliavo jie toliau dieną ir naktį ligi Irkutsko. Molio Motiejus neatsiklausęs, sustojus traukiniui, galėjo laisvai pasivaikščioti perone. Pirmos klasės bufete pusryčiaut, pietaut ir vakarieniaut.

Žandarai iš paskos nesekiojo. Molio Motiejus suprato, kad stotyse jį prižiūri nematomi sargybiniai. Dienpinigių bufete apsimokėt, aišku, neužtekdavo. Molio Motiejus prie savęs turėjo 300 rub. Jo paties nekratė nei išvežant, nei kelionėj. Keliose stotyse jis sutiko pažįstamų. Šie netikėjo, kad jis žandarų vežamas.

Irkutske Molio Motiejus atsidūrė rytmety. Iš geležinkelio stoties jį, jo daiktus žandarai nugabeno į miestą dviem vežikais. Jų vyresnis, dėl mandagumo atsiklausęs, sėdosi su juo į vieno vežiko tarantasą, o antras su daiktais važiavo paskui kitam tarantase. Suimtasis buvo pristatytas tiesiog į žandarų pulkininko įstaigą, į šio kabinetą. Pulkininkas paklausė: kuo kaltinamas. Molio Motiejus atsiliepė: kaltinamojo aiškinimai nepatikimi. Jis nežinąs ir manęs čia išgirst, kokia kaltė jam primetama. Jam pulkininkas parodė kėdę prie atskiro staliuko su laikraščiais ir pasiūlė sėstis, pasiskaityt, kol pats prie rašomojo stalo peržiūrės atėjusius naujus raštus. Suimtajam buvo netikėtas toksai priėmimas. Kai sienos laikrodis išmušė 12 valandų, suimtąjį nustebino naujas pulkininko pasiūlymas: „Gal, tamsta, sutiktum čia drauge su manim išgert kavos?“ „Ačiū už siurprizą!“ – atsakė Molio Motiejus. Ir abudu prie laikraščių staliuko sotinosi kava su buterbrodais. Paskiau pulkininkas Molio Motiejaus akivaizdoj priiminėjo prašytojus. Tarp kitko įėjo ponia. Ją Molio Motiejus pažinojo. Ji atvažiavus iš Barguzino. Tai turtuolio žydo Novomaiskio žmona. Pulkininkas, pasodinęs ją, pažiūrėjo į bylą ir pasakė: iš kalėjimo tamstos sūnaus tuo tarpu išleist negalima. Tokius vizitus baigęs pulkininkas kreipėsi į Molio Motiejų. Pulkininkas pasakė: tą dieną jo žmonos varduvės. Pietums kviesti svečiai. Būsiąs Teismo rūmų prokuroras, ne pats prokuroras; jis atostogaująs Peterburge. Čia jį pavaduojąs prokuroro padėjėjas. Atvyksiąs šis. Su juo prie vieno stalo nepatogu sodint belaisvį. Tai pulkininkas pakvietė ir nusivedė belaisvį Molio Motiejų iš kabineto per saloną, pro valgomąjį į didelį vaikų kambarį. Kai susirinkę svečiai linksmai pietavo, šitam kambary, kertėj už paravano, Molio Motiejus buvo vaišinamas visais pietų patiekalais, tik be svaiginančių čerkelių.

Po pietų pas jį atėjo pulkininkas su svečiu prokuroru. Ir šis paklausė, kuo belaisvis kaltinamas; tegavo tokį, kaip ir pirmiau duotą pulkininkui, neigiamą atsakymą. Svečiams išsiskirsčius namuose įsiviešpatavo tyla. Nyku, liūdna ir nuobodu buvo sėdėt vienam ant kanapos už paravano. Molio

Motiejus išdrįso, progai pasitaikius, paklaust pulkininko, gal leistų vakare į teatrą. Pulkininkas nesupyko, tik parodė laikrašty skelbimą, jog tą dieną teatre spektaklio nebus. Lukterėjęs Molio Motiejus pasiprašė į pirtį. Pulkininkas sutiko. Lydimas žandaro Molio Motiejus nuėjo, išsivanojo atskiram pirties numery ir grįžęs ramiai išsimiegojo.

Kitą dieną, lydimas jau dviejų žandarų, išvažiavo jis iš Irkutsko į vakarus geležinkeliu, taip pat II klasės vagone. Žandarai, kaip ir jų pulkininkas, labai mandagūs, šnekūs. Pasipasakojo jiedu skaitę italų poeto-filosofo Dantės „Dieviškąją komediją“ – savo įspūdžius dėl pavaizduotos Dantės kelionės po pragarą, skaistyklą ir dangų. Po pietų stotyje jų vienas pasakė: kažkoks keleivis paklausęs, kur keliauja jie su teismo valdininku. Mat, Molio Motiejus tebedėvėjo taikos teisėjo uniformuotus drabužius su blizgančiais antpečiais. Žandaras keleiviui atsakęs: tas valdininkas su jais vykstąs svarbiu reikalu.

Vakare traukinys dunda monotoniškai: dagu-dygu, dagu-dygu. Vagonas šiek tiek svyruoja iš šono į šoną. Tamsoka. Abu žandarai savoje kupė. Molio Motiejus vaikščioja vagono koridorium pirmyn ir atgal. Koridorius siaurutis. Molio Motiejus karts nuo karto stuktelia vienu ar kitu pečiu į koridoriaus sienas. Nei iš šio, nei iš to jam galvoj dilgtelėjo mintis: jeigu per koridorių iš galo į galą praeisiu triskart nepalietęs sienelių, tai mano vargas pasibaigs. Tatai pasisekė, nestuktelėjo.

Vėlai vakare iš traukinio Molio Motiejus buvo nugabentas į Krasnojarsko miestą, į žandarų rotmistro įstaigą. Rotmistras gyveno ne tuos namuos. Maždaug po pusvalandžio jis atvyko. Rūsčiai paklausė: ar turįs suimtasis Irkutske pažįstamų? Jokių, išskyrus Teismo rūmų pirmininką bei prokurorą, kuriuos pažinęs teisingumo viceministeriui šią vasarą belankant Sibiro teismus, – atsakė suimtasis. „Keistas dalykas“, – pramurmėjo rotmistras. Jis gavęs iš Irkutsko žandarų pulkininko telegramą. Rotmistras abejojęs: gal telegramą siuntęs ne pulkininkas, gal koks suimtojo draugas klastingai. Telegrafuojama areštantą Molio Motiejų iš sargybos išleist. Rotmistras patikrinsiąs, telegrafuosiąs pulkininkui, paklausiąs, ar jis tą telegramą mušęs. Tuo tarpu Molio Motiejus turėsiąs nakvot kalėjime.

Netikėtai įsikišo vyresnysis palydovas žandaras. Rotmistrui jis pareiškė: suimtąjį teisėją Irkutske pulkininkas laikęs ir apnakvydinęs savo bute. Taip pasielgt, – tarė rotmistras, – negalįs: nei jo mažam bute, nei čia, nedidukėj įstaigoj, nesą patogios vietos. Tie patys palydovai nuvežė suimtąjį į kalėjimo kontorą. Ilgokai teko laukti, kol atsirado kalėjimo viršininkas. Jam palydovas žandaras pranešė, kaip kas yra, ir pridūrė: gal belaisvį lai-

kyt kontoroj, kol ateis iš Irkutsko nauja telegrama? Pagalvojęs viršininkas pasakė: geriau bus bajoriškoj kameroj. Iš kontoros per kiemą belaisvį ir jo daiktus nugabeno žandarai su kalėjimo tarnautoju į atskirą kambarėlį, įtaisytą kalėjime korpuso šone, su atskiromis iš kiemo siauromis durimis. Tam kambarėly tik viena lova, staliukas ir kėdė. Dar kontoroj belaisvio prašomas viršininkas liepė duot karšto virinto vandens arbatai. Prie žvakių šviesos Molio Motiejus, turėdamas savo arbatžolių, cukraus, duonos, sviesto, dešros, pavakarieniavo. Lovoj ant šiaudinio čiužinio pasiklojo savo patalynę ir miegojo. Durys, žinoma, buvo užrakintos. Kitų durų iš kambarėlio nebuvo. Pro langą švietė mėnulis.

Rytmety, dienai auštant, pabudęs Molio Motiejus išgirdo kameros duris atrakinant. Įžengė kalėjimo tarnautojas su vietiniu žandaru. Šis pasakė: rotmistras atsiuntęs vežiką, kviečiąs teisėją pas save, į butą. Su žandaru nuvažiuota. Rotmistras pasisveikino žodžiais: tamsta laisvas. Be to, kvietė teisėją atsigert arbatos. Tas atsisakė, padėkojo, pasiteisindamas taip anksti nepusryčiaująs, juo labiau vėlai naktį kalėjime vakarieniavęs. Tuo pat vežiku nuvažiavo jis pas miesto taikos teisėją.

Išgirdęs, iš kur ir kaip Molio Motiejus atsidūręs Krasnojarske, nepažįstamasis taikos teisėjas rusas ir jo žmona draugiškai priėmė kolegą. Po pusryčių Molio Motiejus mušė į Irkutską Teismo rūmų pirmininkui telegramą: Krasnojarske išlaisvintas. Kas daryt? Tą pat dieną iš pirmininko atsakymas: važiuot Peterburgan, kreiptis į Teisingumo ministeriją. Antra Molio Motiejaus telegrama – į Stretenską, gyd. Kušlevskiui: „Jau laisvas. Lauksiu žmonos Krasnojarske, taikos teisėjo bute“. Tą dieną Marytė su sūneliu, ponios Kušlevskienės lydima, jau buvo išvažiavus. Jiedvi buvo pasiryžusios sustoti Irkutske, tam tikram viešbuty pasiteiraut apie suimtojo likimą. Tam viešbuty jiedvi gavo gyd. Kušlevskio telegramą. Ten pernakvota. Kitą – jau septintą po suėmimo dieną jiedvi atrado belaisvį laisvą. Kiek buvo džiaugsmo! Pernakvota nuoširdaus taikos teisėjo bute. Ponia Kušlevskienė papasakojo: Irkutsko viešbuty Stretensko žandarų rotmistras įsibrovęs ir ėmęs Marytę kamantinėt, kas per žmogus jos vyras. Ta net apsiverkus. Jis atstojęs tik jį Kušlevskienei sudraudus. Iš Krasnojarsko, padėkoję maloniems šeimininkams už vaišes, keleiviai išsiskirstė: Kušlevskienė grįžo Stretenskan, o Molio Motiejus su šeima išvyko į Maskvą.

Maskvoj vėl liūdna naujiena. Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, jo žmonos žodžiais, suimtas ir išvežtas į Liepoją. Per kratą jų bute paimtas Molio Motiejaus laiškelis, kuriuo buvo siunčiama 100 rublių gydytojui Liudui Vaineikui į Palangą. Tik dabar Molio Motiejus tesuprato, kodėl jis bu-

vęs suimtas. Bet negalėjo jis suprast, kodėl buvo išlaisvintas. Pernakvoję ponios Landsbergienės bute Marytė su sūneliu iškeliavo į savo tėviškę, į Užnemunį, į Rygiškių kaimą, o pats Molio Motiejus – į Peterburgą.

Teisingumo ministerijos kanceliarijoj Molio Motiejus patyrė turįs savo reikalu kreiptis į 2-ojo departamento direktorių. Prieš šį kabinetą, antrapus koridoriaus, erdviam laukiamajam kambary, susirinko keliolika vizitininkų. Susėdę kėdėse palei tris sienas laukė jie daugiau negu valandą. Iššergęs iš kabineto į laukiamąjį direktorius iš eilės priėjo prie kiekvieno vizitininko, sustojusio prie savo kėdės. Kas aiškinosi, kas ko prašė žodžiais, taip ir raštu. Molio Motiejui pasisakius, kas, iš kur ir ko atvykęs, direktorius iš karto tiksliai tarė: kreiptis į savo – Irkutsko rūmų prokurorą Kovalevskį. Jo adresas Peterburge ... toks ir toks. Molio Motiejus nustebintas. Vadinasi, čia palankiai žiūrima į jį. Iš besikugždėjusių vizitininkų Molio Motiejus buvo nugirdęs direktoriaus pavardę: Čaplin. Ji priminė lietuviškas pavardes: Čepulis, Čepas, Čepinskis.

Kitą dieną, rytmety, Molio Motiejus buvo jau kur nurodyta. Tarnaitė pakvietė jį į salioną palaukt. Po kelių minučių įėjo prokuroras Kovalevskis, apsivilkęs chalatu – ilgu naktiniu palaidiniu. Prokuroras pasakė: „Žinau. Iš Irkutsko padėjėjas telegrafavo“. Tuoj kreiptasi į policijos departamento direktorių. Tą pat dieną buvo telegrafuota į Irkutską: „Tučtuoj paleist. Žinau, kad išlaisvintas buvai Krasnojarske. Kodėl Čitos prokuroras be mano žinios leido suimt?“ Į tą klausimą Molio Motiejus, aišku, negalėjo atsakyt. Padėkojo už išlaisvinimą. Poryt prokuroras liepė vėl ateit. Pasakysiąs, kas bus toliau. Vėl Molio Motiejus atėjo. Jį pasitiko prokuroras, jau apsivilkęs švarku, kaip pridera. Šį kartą jis liepė Molio Motiejui prisistatyt Peterburgo teismo rūmų prokurorui. Tas vizitininkus priiminėjo po vieną savo kabinete. Sėdėdamas prie savo didelio rašomojo stalo jis, pasodinęs Molio Motiejų priešpriešiais, pareiškė: šiam iš prokuratūros pusės nebus kliūčių grįžt į teisėjo vietą. Pirma turi būt kvota baigta ir iš Liepojos pristatyta. Tat Molio Motiejus pranešė prokurorui Kovalevskiui. Po kelių dienų Kovalevskis įsakė Molio Motiejui važiuot į Liepoją. Žandarų rotmistras Vonsiackis turįs Molio Motiejaus išklausinėt kaip kaltinamąjį ir paskirt kardomąją priemonę, užkirst kelią pasislėpt nuo teismo. Bet iš Peterburgo bus rotmistrui Vonsiackiui ir Liepojos teismo prokurorui duota reikiamų nurodymų. Kovalevskis paklausė: ar turįs Molio Motiejus 50 rub. patiekt rotmistrui įkaito priemonei? Gavęs teigiamą atsakymą Kovalevskis vėl paklausė: gal Molio Motiejus turįs tam reikalui 100 rub.? Jeigu turįs, tai šitos sumos pakaks. Nereikia tik skubint važiuot. Ne taip greit Peterburge rašomi ir išsiunčiami raštai.

Po penkių dienų Molio Motiejus nuvyko į Liepoją, pas prokurorą. Šis atostogavęs. Jo pareigas ėjo vyresnysis padėjėjas. Tas liepė eit pas kitą prokuroro padėjėją, kurio žinioj politinės bylos. Šis tą dieną dalyvaująs apygardos teismo posėdy. Teisme, kai teisėjai iš salės išėjo į pasitarimo kambarį, Molio Motiejus pasisakė šiam prokuroro padėjėjui, kokiu reikalu atėjęs. Pasibaigus posėdžiui abudu vienodai uniformuoti nuėjo į rotmistro Vonsiackio įstaigą. Dideliame pailgame kabinete, vienam gale, susėdę prie rašomojo stalo, rotmistras su prokuroro padėjėju šnibždėjosi, liepę Molio Motiejui sėstis kitam gale prie staliuko. Taip tęsėsi daugiau negu pusvalandį. Molio Motiejui atrodė keista, kad nepradedamas klausinėjimas. Tik štai atvyko vyresnysis prokuroro padėjėjas. Pusbalsiai jiems pasikeitus keliais žodžiais jaunesnysis prokuroro padėjėjas išėjo. Tik tada prasidėjo kvota.

Rotmistras paklausė: „Ar rašei šitą laiškelį?“ Tą laiškelį padavė jis, prinešęs kaltinamajam, besėdinčiam prie staliuko. Tas ėmė skaityti. Laiškelis buvo rašytas dar iš Barguzino, kai ten Molio Motiejus tarnavo. Laiškelio turinio tiksliai jis nebeatsiminė. Perskaitęs sumišo. Per daug buvo prirašyta. Kurį laiką tylėjo. Prokuroras paragino: „Žinai, reikia atsakyt“. Tas paraginimas padrąsino. Gintis, išsižadėt nebebuvo prasmės. Laiškelio žodžiais, 100 rub. buvo siunčiami Driskiui (L.Vaineikio slapyvardis). Minimi buvo laikraščiai „Varpas“ bei „Ūkininkas“, Prūsuose, Tilžėj, spausdinamieji. Be to, iš Sibiro prokuroro Kovalevskio Molio Motiejus žinojo, kad gyd. L. Vaineikis suimtas, kad šis byloj svarbiausias kaltininkas. Todėl Kovalevskis, siųsdamas Molio Motiejų į Liepoją, patarė jam prašyt rotmistrą Vonsiackį iš visos bylos, kuri gali užsitęst, kvotą dėl Molio Motiejaus išskirt ir pristatyt į Peterburgą skyrium. Tai Molio Motiejus teisinosi: studentaudamas dovanai gaudavęs anuos „Varpą“ ir „Ūkininką“. Paskiau santykius nutraukęs. Bet, nenorėdamas pasilikt negarbingu skolininku, ir siuntęs tą šimtinę, atsargumo dėlei, ne tiesiog į Tilžę, bet per Landsbergį ir Vaineikį. Kai Molio Motiejus protokolą pasirašė, taip ir rotmistras bei prokuroras, šis paskutinis pasišalino.

Rotmistras pareiškė: kardomoji priemonė – įkaitas. Ar turi Molio Motiejus pinigų? Šis atsakė turįs 100 rub. Rotmistras iškėlė rankas nusivylęs: suma per maža. Gal Molio Motiejus Liepojoj turįs pažįstamų? Ne, neturįs, buvo atsakymas. Patylėjęs rotmistras pasitenkino, priėmė 100 rub. įkaitan. Neiškentė jis nepadejavęs: be reikalo, girdi, Molio Motiejus buvęs išlaisvintas. Į tai Molio Motiejus nieko neatsakė, bet kreipėsi į rotmistrą prašydamas kvotą dėl jo išskirt iš visos bylos. Rotmistras nustebęs atsiliepė: kuriuo būdu? Molio Motiejus paaiškino. Kvota dėl 100 rub., dėl atskiro epi-

zodo gali būt išskirta iš visos kvotimo bylos. Tokios nuomonės ir Teismo rūmų prokuroras. Rotmistras pasiindomavo, kuris būtent prokuroras taip manąs. Molio Motiejus pasakė: tat pataręs prašyt rotmistrą Sibiro prokuroras. Gi Peterburgo teismo rūmų prokuroras tikinęs Molio Motiejų, kad netrukus šis galėsiąs grįžt į Sibirą, į savo tarnybos vietą. Rotmistras nieko nepažadėjo.

Pagaliau Molio Motiejus laisvas, bet suvaržytas, turįs gyvent pasirinktoj vietoj. Liepojos žandarų rotmistrui pranešęs; be to, be tarnybos, be algos, be uždarbio. Jo laimė, kad per trejus metus sutaupęs daugiau kaip porą tūkstančių, kuriuos išsivežė Marytė į savo tėviškę. Nūn važiuoja jis ten geležinkeliu ligi Pilviškių stoties. Pranešt, kad į stotį atvažiuotų pasitikt, nėra laiko. Laiškelis per vėlu siųst. Griškabūdžio miestely, 4 viorstai nuo Rygiškių kaimo, nėra pašto. Paštas su telegrafu Pilviškių miestely – bemaž už poros mylių. Mušt telegramą neapsimoka: jos Rygiškiuos reikiamu laiku negaus. Keliauja jis nepranešdams.

Į Pilviškių stotį traukinys atėjo į pavakarį. Stoties kieme telaukia vienas poros arklių vežimas, vežiojęs keleivius į Pilviškių miestelį. Tas kviečia Molio Motiejų drauge su kitais keleiviais važiuot į miestelį, ten pernakvot, rytojaus dieną pasižada jį nuvežt į Rygiškius. Vos vos Molio Motiejus prisiprašė vežiko. Nuvežęs keleivius grįžo jis į stotį. Sutemo. Rudenio naktis tamsi. Kelias šlapias. Iš Pilviškių į Griškabūdį vieškelis nežvyruojamas, molėtas, duobėtas. Važiuojama geriau šunkeliais. Težingsniuojama, brendama per purvyną. Tamsoj privažiavo juodu prie vienkiemio. Vežikas išlipa sodybos (kolonijos) vartų atkelt. Kieme šunys ėmė lot. Iš namų išėjo vyras, klausia, kas kur važiuoja. Vežikas atsiliepia. Vyras leidžia važiuot per kiemą, tik liepia išvažiuojant užpakalinius vartus užkelt.

Toliau dar tamsiau. Kelio nebematyt. Laikas nuo laiko vežikas laipioja iš vežimo patikrint, ar tebevažiuojama šunkeliu. Vienoj vietoj išlipęs vežikas pasakė: čia toks ir toks vienkiemis. Šunkelis einąs tiesiai pro šalį. Bet jums reikią išsukt į dešinę, į kitą šunkeliuką. Ar tas šunkeliukas jau pravažiuotas, ar dar priešaky, jis nežinąs, nepastebėjęs. Tai eisiąs jis patikrint. Patrepsėjęs vietoj, pasakęs, jog jie iš kelio neiškrypę, tamsoj jis išnyko. Tokiu būdu buvo surastas ans šunkeliuks. Taip keliauta kelias valandas, kol vežikas, pamatęs žiburį, parodė ir pasakė: štai Jablonskynė. Apsidžiaugė Molio Motiejus, kurį dėl šalčio buvo pradėję krėst šiurpuliai.

Jablonskynėj, gryčioj (stuboj), dar vakarota. Marytės motina ir mergina Marcelė, begė (kurčnebylė), abidvi verpė. Gi tėvas vijo vadeles, o pusberniuks – pančius. Čia pat Marytė savo sūnelį migdė niūniuodama.

Svečius priėmė gryčioj. Seklyčia (stubelė) nebuvo kūrenama. Nušvito namiškių veidai pamatę dieną iš dienos laukiamą svečią. Aišku, baisiai rūpėjo jiems, kaip baigsis jo byla. Kiek buvo džiaugsmo susilaukus jo laisvo, linksmo, dar su lauktuvėmis. Moterys sukruto gamint, tiekt vakarienę. Visi drauge su vežiku lietuviu susėdo prie vieno stalo. Silkutės su grietinėle, kiaušinienė su spirgučiais ir arbata su romu prisotino, sušildė, pralinksmino visus. Taip pavakarieniavęs, atsiėmęs trirublę už kelionę vežikas išvyko namo. Nūn atviriau pasipasakota. Gal šiek tiek šviesiau buvo atvaizduota negu tikrovė žygiavimas Peterburge nuo Ainošiaus pas Kaipošių, taip ir Liepojos makalynė. Tuo lyg norėta labiau nuramint namiškiai.

Šie irgi patiekė vietinių žinių. Pilviškiuos apsigyvenęs praktikuojąs gydytojas Stasys Matulaitis, Molio Motiejaus universitetinis kolega; juodu drauge su gydytoju Grinium, studentaudami Maskvoj, gyveno trise vienam kambary. Šakių mieste taip pat praktikuojąs lietuvis gydytojas Šakenis. Marijampolės mieste advokataująs ir Molio Motiejaus universitetinis kolega Samojauskis. Kaune tebeadvokataująs Motiejus Lozoraitis, kurio tėviškė – 4 viorstai nuo Pilviškių, prie vieškelio į Griškabūdį. Jų pačių sūnus Jonas Jablonskis tebemokytojaująs Revelio (Talino) gimnazijoj, o Pranas Mašiotas – Rygos gimnazijoj. Vilniuj, girdi, įsitvirtinę keturi broliai Vileišiai – vienas inžinierius, kitas – gydytojas, trečias – technikas, ketvirtas – advokatas.

Apie save namiškiai pareiškė: Jablonskynės 60 margų dubą (koloniją), taip ir Bernotynės 40 margų ūkį, tebevaldąs sūnus Jurgis, vedęs Bernotaitę ir gyvenąs su ja, su jos tėvu anam ūky. Tėvai Jablonskiai, savininkai – vienas vienos dubos pusės, kitas – kitos pusės, kaip ir Bernotas, ano ūkio savininkas – visi trys žodžiais pavedę Jurgiui ūkininkaut abiejose dubose. Savo žinioj pasilikę Jablonskiai – tėvas – vaisių sodnelį, motina – Jablonskynės daržus.

Trečias jų sūnus Antanas tarnaująs Panemunės Zano dvare, spirito varyklos vedėju. Jis, kaip ir Jurgis, išėjęs tiktai pradžios mokyklos mokslą. Patekęs į tą dvarą per brolio Jono rekomendaciją. Tuomet šis vasarodams mokęs Zano vaiką. Į spirito varyklą Antanas buvęs priimtas tik darbininku prie vedėjo vokiečio. Kitais metais vokietis buvęs atleistas ir į jo vietą buvęs paskirtas Antanas. Tada Antanas vedęs dvaro akmistrinę, neva lenkę, gražiai šnekančią lietuviškai. Dabar auginąs jis sūnelį ir keturias dukreles; vaikai moka kalbėt ir lenkiškai, ir lietuviškai.

Jablonskis tėvas turėjęs be tų trijų sūnų, be jauniausios dukters Marytės, dar visų vyriausiąją dukrą Oną iš pirmos, jau mirusios žmonos. Ši

buvo ištekėjusi už ūkininko. Šiam mirus ji atsiėmus iš ūkio našlės dalį, vėl ištekėjus už pusininko Kušnerausko. Šitas, susilaukęs iš jos sūnelio, taip pat miręs. Dabar ji našlė, tebeūkininkaujanti tam mažam ūky, 10 viorstų nuo Jablonskynės ir auginanti tiek savo sūnelį, tiek pusininko vaikus iš jo pirmosios žmonos.

Tokiomis aplinkybėmis Molio Motiejus su žmonele ir sūneliu atsidūrė jos tėviškėje geresnės ateities laukt.

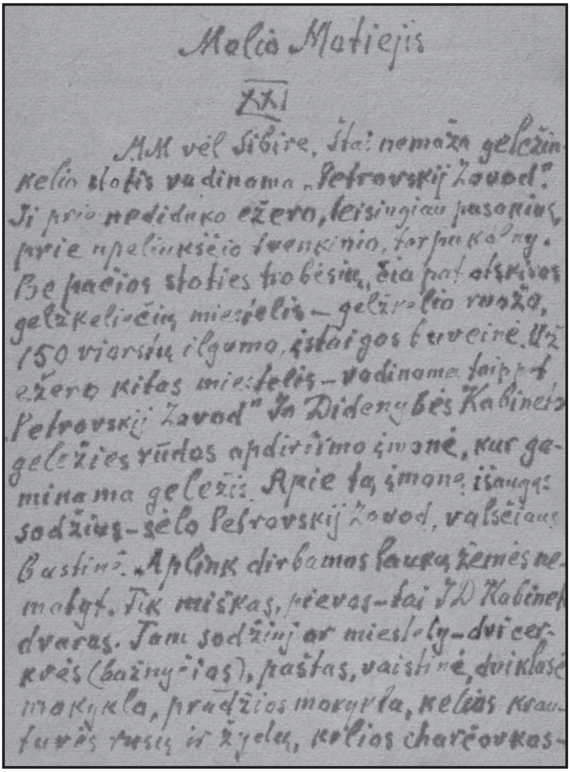
Molio Motiejis
XXI
M.M. vėl Sibire. Štai nemaža geležin-
kelio stotis vadinama „Petrovskij Zavod".
Ji prie nedideko ežero, teisingiau pasakius,
prie upeliukščio tvenkinio, tarpukalny.
Be pačios stoties trobesių, čia pat atsiradęs
geležkeliečių miestelis – geležkelio ruožo,
150 viorstų ilgumo, įstaigos buveinė. Už
ežero kitas miestelis – vadinama taip pat
„Petrovskij Zavod" Jo Didenybės Kabineto
geležies rūdos apdirbimo įmonė, kur ga-
minama geležis. Apie tą įmonę išaugęs
sodžius – sėlo Petrovskij Zavod, valsčiaus
būstinė. Aplink dirbamos laukų žemės ne-
matyt. Tik miškas, pievos – tai J.D. Kabineto
dvaras. Tam sodžiuj ar miestely – dvi cer-
kvės (bažnyčios), paštas, vaistinė, dviklasė
mokykla, pradžios mokykla, kelios krau-
tuvės rusų ir žydų, kelios charčevkos-

Motiejaus Čepo rankraščio faksimilė

DVEJI METAI LIETUVOJE, TEISMO PRIEŽIŪROJE

Rygiškiuos, laukiant geresnės ateities

Juozas Jablonskis nusipirkęs Rygiškių kaime, prieš išsiskirstant į vienkiemius, 40 margų koloniją-dubą prie Novos upelio, o besiskirstant į vienkiemius laimėjęs – įgijęs galulauky, ganyklose, didesnę – 60 margų koloniją. Iš kaimavietės trobesius turėjęs perkelt į kolonijos vidurį, iškirst, išraut krūmus, iškast griovius, nusausint, išplėšt dirvonus, pasidaryt laukus, išugdyt sodnelį. Taip prasiskolinęs 900 rublių. Tada sūnus Jonas, jau gimnazijos mokytojas, išgelbėjęs nuo skolintojų, sudarydams dokumentus: tėvui pusė ūkio ir motinai – kita pusė.

Motinos aiškinimu, sūnų Joną į mokslus išleidęs brolis kanauninkas Šipaila. Mokslus eit Jonelis pradėjęs lietuviškoj pradžios mokykloj. Mat, lietuviškasis Užnemunis – Suvalkų gubernija – buvo priskirta ne prie Vilniaus, bet prie Varšuvos generalgubernatorijos. Čia lietuvių kalba mažiau buvo Rusijos valdžios varžoma. Paskui Jonelis perėjęs į Marijampolės gimnaziją, kur visi dalykai buvo dėstomi rusiškai, bet joj buvo ir lietuvių kalbos pamokų. Universitetą baigęs jis Maskvoj. Broliui kanauninkui mirus Jablonskienei teatiteko tik puikus didelis brolio portretas. Iš tikrųjų Rygiškių Jablonskynės seklyčioj gražiausias papuošalas ir buvo kanauninko, dėvėjusio balta kamža, paveikslas dideliuose bronzuotuose rėmuose.

Čia, Rygiškių kaime, Griškabūdžio parapijoj, Jablonskiai giminių neturi. Jų giminės bei gentys gyvena anuos Kubiliuos, Meištuos, apskritai ten, Būblelių gminoj (valsčiuj), kurios raštinė seniau buvus Bublelių kaime, dabar Naujamiesty, kur ir jų parapijos šventykla (bažnyčia). Ir Šipailai ūkininkauja Būblelių gminoj – Rudžių, Višpinių, Būblelių kaimuose. Jablonskienės Juozienės sesuo yra ten ištekėjusi už Kudirkos, gydytojo Vinco Kudirkos giminaičio. Šie giminės į Rygiškius atvažiuoja per metus tik vieną kartą, būtent vasarą, per didžiuosius Griškabūdžio parapijos atlaidus. Su šios parapijos gyventojais Rygiškių Jablonskiai nesisvečiuoja. Tai Jablonskynė – ramus kampelis. Teapsilanko tik Bernotas su Jurgio kelerių metų sūneliu, su Antanuku.

Į Bernotynę kai kada pakviečiami paviešėt Molio Motiejus su Maryte. Aplink Jablonskynę – įvairūs kaimynai. Šiaurės pusėj, antrapus tiesaus

šunkeliuko iš rytų į vakarus, Bernotynės link, visas 40 margų. Kuro ūkis – ligi Novos upelio. Kiti to Rygiškių kaimo smulkesni ūkininkai – vakarų pusėj – vienas 12 margų, kitas 18 margų, trečias už šių dviejų – 25 margų ūkis; rytų pusėj – keli viens prie kito mažažemių – 4 margų, 2 margų, net l margo ūkeliai. Pietų pusėj – jau kitų kaimų stambus 60 margų Kregždyno ūkis ir toliau šone, taip pat 60 margų, Ilijošių ūkis. Iš šio ūkio yra kilęs kunigas Pranaitis, Peterburgo katalikų akademijos profesorius, taip ir jo auklėjama sesutė Julė, baigusi Peterburgo Šv. Kotrynos gimnaziją, dar tebesilavinanti Prancūzijoj, kažkokiam vienuolyne. Tik kaimynai mažažemiai teateina į Jablonskynę, kviečiami į talką ūkio darbams, kad ir javams kult arkline mašina. Smulkieji ūkininkai apsilankydavo tiktai turėdami šiokį tokį reikalą, kad ir pasiskolint kokio įrankio.

Po pergyvento smūgio dėl keliamos politinės bylos, po audringos kelionės iš Sibiro Molio Motiejus su šeimynėle šitoj ramioj Jablonskynėj ilsėjosi, raminosi apie mėnesį.

Antrosios krikštynos – Diržiuose

Sugalvota paviešėt ir Molio Motiejaus tėviškėj. Vėl kelionė geležinkeliu iš Pilviškių į Šiaulius. Nuo Šiaulių ligi Diržių kaimo – 8 mylios arkliais, kuriais parvežė Molio Motiejaus brolis Juozas, atvažiavęs iš namų jų pasitikt. Namie juos pasitiko tėvas našlys, jo šeimininkė – apie 16 metų dukrelė Verutė, ir jaunesnysis Motiejaus brolis Kostas. Ir čia keleiviai sutikti buvo nuoširdžiai.

Čia namai šiek tiek didesni negu Rygiškiuos. Tiek gryčioj, tiek seklyčioj kambarių po tris. Seklyčia šildoma koklinių plytų krosniuku su ilga, aukšta šilta kokline sienele. Tuos namus Marytė jau pažįsta. Dar prieš vedybas, beeidama mokslus Mintaujos gimnazijoj, buvo ji su savo mokine Verute atvažiavus į Diržius ir šituos namuos praleido Kalėdų atostogas. Tuomet susipažino ji su Verutės tėvu ir broliais ir su jų giminėmis. Tada visiems ji patiko savo kuklumu ir meilumu. Buvo juokaujama būsianti jiems marti. Dabar ji atvyko kaip tikra marti jau su sūneliu Kęstučiu. Jis buvo krikštytas dar Sibire, Čitoj, besikeliant iš Barguzino į Stretenską. Čia, Diržiuos, Marytė jautėsi lyg tarp savųjų. Netrukus ėmė lankytis vyrelio giminės, draugai, žingeidaudami žinot, kas kaip atsitiko.

Giminių buvo apsčiai. Keturios tėvo Prano seserys seniai ištekėjusios: viena – Poželienė jau našlė Steigvilių sodžiuj – 2 viorstu nuo Diržių. Kita Kūkų sodžiuj, už 3 viorstų – Muldarienė, taip pat našlė. Trečia už 4

viorstų, Mykoliškių sodžiuj – Užpurienė su vyru. Ketvirta toliau, už 10 viorstų, Pavirčiuvės vienkiemy – Šimkūnienė, jau mirusi. Ir visų ūkiuose jau šeimininkavo, dirbo suaugę vaikai. Netoli gyveno ir motinos Elenos giminės. Ji, gimusi Morkūnaitė, bet išaugusi Domininko Poželos kieme Steigviliuose kaip Poželaitė. Ji ir tas Domininkas – vienos motinos vaikai. Domininkas irgi jau buvo vedęs ir ūkininkavo tėvo duboj. Jo brolis Ignatas buvo išėjęs užkuriuosna į Bardiškių sodžių, pusė viorsto nuo Diržių; tuos du sodžius, jų pakluonius teskyrė Beržtelio upelis. Antras Domininko brolis Jonas taip pat buvo išėjęs užkuriuosna tolėliau – į Ruponių sodžių, už 10 viorstų. Be to, tėvas Pranas jau buvo išleidęs vieną dukterį Aliutę į minėtus Bardiškius, už Karolio – Jurgio Keršansko, kitą – Augutę tolokai, už 12 viorstų, į Laitiešinių sodžių, už Adomaičio. Tokiu būdu devyni kiemai – artimiausių giminių. Dar dešimtas kiemas pačiuos Diržiuos. Mat tėvo Prano tėvas – senelis Juozapas buvo išsirūpinęs vyresniam sūnui Juozui kitą dubą savo sodžiuj. Tas vedęs, duboj ūkininkavęs, susilaukęs sūnelio Juozuko, pats miręs. Senelis Juozapas tam tikru raštu leidęs Juozo našlei į dubą dvidešimčiai metų priimt užkurį Petrą Kasiulį. Dabar tėvo Prano sutartim su Kasiuliu tą dubą valdė pusiau sūnelis Juoziuks. Tai tėvo Prano kieme dėl Molio Motiejaus atvykimo beveik kasdien svečių netrūko.

Tėvas Pranas turėjo dar brolį Ignatą, kunigą, klebonavusį Žemaitijoj. Tuomet tas nebuvo atvažiavęs. Jis senas žmogus, baigęs mokslus dar baudžiavos laikais. Mat Molio Motiejaus senelis buvo laisvas žmogus, galėjo sūnų Igną išleist į kunigus. Diržiuos dubą senelis buvo išsinuomojęs iš Biržų grafo Tiškevičiaus. Bardiškių, Steigvilių, Mykoliškio ūkininkai buvo vadinami gosudarstvennyje krestjane – valstybiniai – karališkieji valstiečiai; kiekvienas kiemas valdė po 60 desiatinų. Tai baudžiavos laikais ir šie galėdavo savo vaikus leisti į mokslus. Tėvo Prano sesuo Poželienė ir jos vyras Antanas dar prieš lenkmetį, prieš 1863 metų sukilimą, leido sūnų Antaną mokytis į Panevėžio gimnaziją. Tėvui Antanui mirus sūnus grįžo į dubą ūkininkauti. Šis išmokslino jaunesnį brolį Vitolį. Tas, dabar provizoriaus padėjėjas, už dviejų mylių nuo Diržių, Linkuvos miestely, buvo įsisteigęs vaistinę. Po lenkmečio Mykoliškio Užpurai sūnų Iliarą išleido į kunigus, kuris netrukus mirė. Taip pat Bardiškių ūkininkas, tėvui Pranui pusbrolis, buvo sūnų Joną išleidęs į kunigus, kurs Žemaitijoj tebekunigavo. Ruponių Požėlis, Jono sūnus Aleksandras, buvo išėjęs mokslus Rygos politechnikume, prekybiniam skyriuj. Šituo atžvilgiu įdomiausias buvo Steigvilių Januškevičiaus kiemas. Tėvai išleido į mokslus visus savo 7 sūnus. Du jų vyresnieji – provizoriaus padėjėjai – Motiejus Peterburge laikė

vaistų magaziną, Aleksandras – Rozalimo miestely savo vaistinę. Trečias – Juozas, beeidams Mintaujoj šeštą gimnazijos klasę, dėl susidėjusių aplinkybių turėjo bėgt į Ameriką. Ketvirtas, Nikodemas, kunigavo Vitebsko gubernijoj. Penktas, Karolis, baigęs Rygoj politechnikumą, inžinierius, tarnavo Uralo kalnuose. Jaunesnieji du – farmaceutai tarnavo kažkur Rusijoj. Dubą Januškevičiai tėvai paliko dukrai Aliutei, mažamokslei, puikiai dainininkei. Kitas dvi dukružes išleido į stambius ūkius, o ketvirta gražuolė bežydėdama pasimirė. Tokios rūšies kiemai lankė ir kvietė pas save Molio Motiejų su žmonele.

Vieną dieną apsilankė nepaprastas svečias, Žeimely praktikuojąs gydytojas Adomas Sketeris, Jono Jablonskio žmonos Konstancijos brolis. Pasiteiravęs, kaip Molio Motiejaus reikalai, pats pasisakė ton bylon traukiamas ir jis, ir Bitė – Gabrielė Petkevičiūtė, Joniškėlio miestelio ligoninės gydytojo duktė. Į tą bylą įklampinęs Liudas Vaineikis. Per kratą Palangoj pas jį buvo rasta sąrašas asmenų, kuriems ans siuntinėjęs Tilžės spaudinius. Sketeris, tebegyvenąs Žeimely, vaistinės mūro namuos, dviejų kambarėlių salkoj; ligonius priiminėjąs pačioj vaistinėj, atskiram kambary, susitaręs su naujuoju vaistininku latviu; tebepietaująs pastorate, pas suvokietėjusį latvį pastorių Šulcą bei jo žmoną vokietę. Kai Molio Motiejui studentaujant Diržiuos buvo slaptas susirinkimas lietuvių spaudai remt, tą dieną, vakare, kad policijos dėmesį nukreipt, tam pastorate Šulcai, Sketerio, kaip to susirinkimo pirmininko, prašomi, buvo pasikvietę svečių į maskaradą, į kaukių balių, kur ligi saulutei užtekant svečių buvo šokama. Sketeris, evangelikas, kilęs iš Švobiškio kalvinų, pravardžiuojamų bambizais. Dabar Sketerio kviečiami Molio Motiejus su žmonele vieną dieną aplankė Šulcus, per vakarienę susipažino su vaistininku bei jo žmona. Kitą savaitę vakarieniavo vaistinėj jie su Sketeriu ir Šulcais. Paskiau šie vieną vakarą svečiavosi Diržiuos, Verutės vaišinami. Molio Motiejus stebėjosi, kad jo, rusų valdžios persekiojamo dėl lietuvybės, nevengė šitie latviai – liuteronų pastorius bei vaistininkų šeimos, atvirkščiai skatino palaikyt gerus santykius: nepabūgo būt įtartais, jog ir jie priešvalstybiniai gaivalai ir gali susilaukti nemalonių pasekmių.

Žeimelis – ypatingas Lietuvos miestelis, 6 viorstai nuo Kurliandijos gubernijos, nuo Latvijos, bet jis, galima sakyt, pusiau lietuviškas, pusiau latviškas. Čia ir latvių – liuteronų raudonų plytų bažnyčia bei vokiškas pastoratas; čia ir lietuvių – katalikų balta mūro bažnyčia su lenkiška klebonija. Be to, kaip visur Lietuvoj, miestelis pilnas žydų krautuvininkų, amatininkų, kurie subatomis (šeštadieniais) meldžiasi nuošalioj vietoj, savo

sinagogoj. Tūno čia ir valdžios atstovas, policijos uriadnikas rusas, šalia valsčiaus pišorio (raštvedžio), taip pat ruso, prie valsčiaus staršinos (viršaičio), žmonių renkamo ūkininko lietuvio. Vieną kartą trejiems metams buvęs išrinktas viršaitis latvis. Kaip Lietuvoje, dvaruose, ponavo sulenkėję bajorai, taip Latvijoje muižėse (dvaruose) viešpatavo vokiečiai baronai, laikydami savo rankose savivaldybę. Lietuvos bajorai dvarininkai, rusų valdžios spaudžiami, ilgainiui nyko. Latvijos baronai dvarininkai, naudodamiesi savivaldybės privilegijomis, tvirtėjo, turtėjo. Latvijos dvarininkų kunigaikštis Livenas jau buvo Lietuvoj nusipirkęs kelis dvarus – didelį Glebavo dvarą prie pat Latvijos sienos, prie vieškelio iš Mintaujos į Panevėžį, ir dar tris dvarus prie to vieškelio, vienapus Žeimelio ir kitapus prie miestelio, ir toliau į pietus, už 4 viorstų nuo Žeimelio – Lauksodžio bažnytkiemio dvarą šalia katalikų bažnyčios. Glebavo dvarą valdė kunigaikščio urėdas, o kituose – Pažeimelio ir Lauksodžio dvaruose – ūkininkavo latviai nuomininkai. Lauksodžio dvaro žemė siekė Diržių sodžiaus žemę. Tarp tų dvaro ir sodžiaus sodybų vieškeliu – 3 viorstai. Vadinasi, Latvija jau buvo prisiartinusi prie pat Diržių. Diržių vyrai, vežiodami javus į Mintautą parduot, buvo pramokę šiek tiek runat (šnekėt) latviškai.

Besisvečiuojant su pastoriaus ir vaistininko šeimomis buvo keliami šūkiai (tostai): „Tegyvuoja lietuviai! Lai dzivoj latviešiai (tegyvuoja latviai)“. Tik pastorienė įsikišdavo: „Hoch! Deutschland, Deutschland Ueber alles!“ Juokais sykį Molio Motiejus atsikirto: „Tetrūksta – Polska, Polska przede wszystkiem“. Vis dėlto pastorienė pabrėžė: ateitis priklausanti vokiečiams. Sketeris paabejojo: kažin? Sakoma, šviesa ateinanti iš rytų. Tokios nuotaikos gaivino juos.

Kalėdų šventės Diržiuos praūžė kukliai, šeimyniškai. Ištarnavę metus, atsiėmę algas, gavę paviržiaus samdiniai išsiskirstė atostogaut. Be jų ūkininkų šeimos daugiau turėjo darbo: gyvulius šert, namų ruošą atlikt. Nebegalėjo svečiuotis. Naujuosius metus Molio Motiejaus šeima sutiko tik su Verute ir su tėvu. Broliai Juoziuks ir Kostuks, pasišėrę gyvulius, nejučiomis išsprūdo pas savo mergužėles.

Maždaug po mėnesio ėmė rinktis samdiniai. Buvo pakviesta sodžiaus bobutė Lašinienė, per 50 metų amžiaus. Naktį Marytė vyreliui padovanojo dukrelę, antramečiui Kęstučiui – sesutę. Lašinienė gavo darbo ir laimingą motiną, ir kūdikį prižiūrėt.

Bene po trijų dienų į kiemą, nuklotą sniegu, netikėtai įsuko pora puikių širmių, dailiu važiu, blizgančiais šorais pakinkytu ypatingai – vienas arklys priešaky, antras jo užpakaly, tarmiškai tariant, partrauktais arkliais.

Taip ten važinėja ponai dvarininkai, kai sniegas gilus, kai pora arklių negali siauru pravažiuotu keliu bėgt šalimais. Vežikas sustabdė arklius ties namų stikliniu gonkeliu. Išėjęs pasitikt, pamatęs važy tebesėdinčias dvi pažįstamas paneles Molio Motiejus sušuko: „Tai bent mums siurprizas! O ir mes judviem suteiksim siurprizą“. „Na, na negąsdink!“– atsiliepė širmių savininkė Elzė Juodinskaitė, atvažiavusi iš užu 4 mylių, iš Švobiškio dvaro. „Ar malonus bus siurprizas?“ – šyptelėjo jos draugė Miliutė Brazdžiūtė, Panevėžio miesto namų savininko duktė, dabar jau iššokusi iš važio. „Tai pataikėte! Sveikinu kūmutes“, – atsakė Molio Motiejus. Viduj pačios pamatė siurprizą, abidvi pasižadėjo podėmis (krikšto močiomis) būt. Jiedvi – Marytės gimnazijos draugės. Su Molio Motiejum buvo susipažinusios jiedvi Jono Jablonskio bute Mintaujoj. Dabar Miliutė – Elzės viešnia Švobišky. Ten išgirdusios Molio Motiejų su šeimynėle iš Sibiro parvykus. Nebesitvėrusios namie ir atlėkusios pasimatyt. Džiaugėsi jiedvi netikėtai progai susigiminiuot.

Kitą dieną Elzė išvažiavo kūmos riestainių kept, o Miliutė pasiliko Marytės slaugyt. Vėl netikėtai atskrido iš anapus Linkuvos miestelio, iš užu trijų mylių, puikiu sarčiu, gražiu važiu, su dzinguliukais du nepažįstamu ponu – jaunas bajoraitis Lapinskis su savo dėde. Juodu šeimininkus nustebino: atvykę pirštis Verutei. Tai dar septyniolikiai metai nebuvo pasibaigę. Jaunikaičio tėvai, piršlio žodžiais, valdą 90 dešimtinių palivarką (dvarelį). Tiesa, ir Molio Motiejaus tėvas be išpirktos iš grafo Tiškevičiaus Diržių 40 deš. dubos turėjo dar kunigo Ignato pinigais iš Draudelių dvaro vokiečio pirktą atskirą, apie 45 dešimtinių ūkį. Bet Verutė buvo ne bajoraitė, visai nepažįstama jaunikiui mergaitė. Tai šis atdzinguliavo lyg paprastas sodietis, lyg pasogos derėtis. Apie pasogą ir kraitį piršlys nė neišsižiojo, bet atrodė tuo dalyku atvykę. Piršliui Molio Motiejus tarstelėjo: „Jaunikiui dvarininkui labiau pritiktų pirštis dvarininkei Juodinskaitei arba panelei Brazdžiūtei“. Piršlys pasiteisino: „Jaunikis reikalingas darbščios šeimininkės“. Kol taip juodu šnekučiavosi seklyčioj (salionėly), o Miliutė su Maryte – seklytėlėj (miegamajam), tuo tarpu valgomajam kambarėly Verutė, jaunikio svečio padedama, ruošė stalą popietinei arbatai. Kas tarp šių dviejų atsitiko, nežinia. Seklyčioj Molio Motiejus su piršliu išgirdo pliaukštelėjimą. Į seklyčią įsėlino jaunikis, paraudęs kairiuoju skruostu. Verutė, išbėgus per prieškambariuką į gryčią, į tėvo miegamąjį. Atėjo tėvas Pranas arbatos gert. Jam piršlybos patiko, tik pasakė: dukrelė per jauna, reikia dar palaukti. Piršlys išvažiuodamas kvietė tėvą atvažiuot, jaunikio palivarką pažiūrėt.

Kelintą dieną panorėjo grįžt į Švobiškį Miliutė. Tėvo žemaituku,

lengvu važiuku, išvežė ją pats Molio Motiejus. Švobiškio dvare Molio Motiejus kadaise buvęs jau sykį, per Škapliernos atlaidus, Elzės brolio pakviestas iš Linkuvos, kur dar studentaudams atlaiduose susitikę ir porą dienų dvare linksminęsi. Tuomet panelė Elziutė bene 13 metų amžiaus težydėjus. Dvarą valdęs tas vyresnysis brolis, laikydams dvare urėdą (ūkvedį). Gi pats tada tarnavęs Rusijoj taikos teisėju. Du jaunesnieji broliai, tuomet tebesimokę – vienas universitete, kitas – gimnazijoj. Jų tėvas, Švobiškio evangelikų parapijos ūkininkas, paveldėjęs iš savo tėvo bene 40 dešimtinių dubą; beūkininkaudams prisipirkęs toj apylinkėj, prie upės Mūšos, vieną palivarką, paskiau kitą, pagaliau ir Švobiškio dvarą, kuriame tebestovi evangelikų bažnytėlė. Dabar ir jaunesnieji įpėdiniai – abu broliai taip pat Rusijoj tarnavo taikos teisėjais. Dvare viena panelė Elzė prižiūrėjo urėdą ar urėdas ją. Nuo Švobiškio už kelių viorstų – Joniškėlis, kur veikė jau pasižymėjusi Bitė – Petkevičiūtė, rašytoja. Tada Elzė dalyvavo Bitės rately, kuris rinko lėšas gabiems neturtingų tėvų vaikams į mokslus leist. Susilaukus dabar Miliutės su Molio Motiejum Elzė apsidžiaugė.

Vakare jie išsipasakojo praeities atsiminimus. Per aną Škaplierną dvare į ją Molio Motiejus nekreipęs dėmesio, mažai tešokdinęs. Tik paskiau Mintaujoj, Jablonskio bute, su juo geriau susipažinus. Tada, saulėtą rudenio dieną, po pietų nulijus smarkiam lietui, į Mintautą atėjęs Molio Motiejus pėsčias iš užu 32 viorstų, visas šlapias ir dumblinas. Jablonskienės padedamas susitvarkė. Tą vakarą Jablonskynėj būta svečių: advokatas Lozoraitis su žmona, teismo kandidatai Kriščiukaitis, Mačys, mokytojas Mašiotas su žmona iš Rygos, dar viešnia Miliutė, gimnazistė, taip ir namiškės gimnazistės Marytė ir Elzė, tuomet tam bute gyvenusios. Kriščiukaitis skaitęs savo kūrinėlį; visi klausę, paplojė. Lozoraitis kažką dėl lietuviškos spaudos pasakojęs. Kiti pasisakę savo nuomonę. Buvęs įsikišęs ir Molio Motiejus su savo dvylekiu. Padainuota, Jablonskienei pianinu pritariant. Tuomet Elzei įstrigęs Molio Motiejus: jis tą naktį miegojęs jos lovoj, už paravano (už uždangos), o ji su Maryte – šios lovoj dviese. Tada Mintaujoj Miliutė su dviem broliukais gimnazistais gyvenus savarankiškai, be tarnaitės, atskiram bute. Į tą butą Miliutės aplankyt kitą dieną buvo nuėjęs Molio Motiejus su Maryte. Klausiama, kodėl ji čia, ne Panevėžy tėvų namuos, Miliutė paaiškinus: „Ten nesą gimnazijų, tik berniukams realinė mokykla“.

Dabar, beminėdami tokius praeities įvykius, trise maloniai praleido vakarą. Tą vakarą turėjo jie dar malonesnių atsiminimų. Po tų įvykių, praslinkus metams, Molio Motiejus apsigyvenęs Mintaujoj, Jablonskio jau kitam dideliam dviejų aukštų bute. Apatiniam aukšte Jablonskis, mokyto-

jaudams gimnazijoj, laikęs bendrabutį keliems Lietuvos bajoraičiams gimnazistams drauge su jų tam tikru prižiūrėtoju, bene 6-os klasės gimnazistu Jurgiu Šlapeliu. Antram, bene šešių kambarių, aukšte buvo paties Jablonskio butas, kurio vienam kambary tilpo Marytė su nepaprasta lietuvaite, baronaite Cile Šilingiūte iš Krinčino dvaro. Tais metais Elzė, norėdama pramokt lenkiškos kalbos, buvo perėjusi į lenkų šeimą. Molio Motiejus buvo patalpintas apatiniame aukšte, atskiram kambary. Pusryčiams, pietums, vakarienei visi susėsdavę viršum, valgomajam kambary prie vieno stalo.

Per Užgavėnes bendrabučio salėj slaptai buvo suvaidinta Keturakio komedija „Amerika pirtyje“. Režisierius, jis ir dekoratorius – Kriščiukaitis. Artistai: Bekampienė – Marytė, Agota – Jablonskienė, Faibčikas – gimnazistas Antanas Smetoniuks. Molio Motiejus tik sufleris. Publika – Lozoraičiai, Mašiotai, Silvestraičiai, gimnazistai – slapto ratelio „Kūdikio“ dalyviai, gimnazistės lietuvaitės. Po spektaklio, žinoma, šokiai. Kokio džiaugsmo ir malonumo patirta?! Arba vėl – Rygoj buvo įsisteigus Lietuvių darbininkų savišalpos draugija. Kai kada, ypač per Kalėdas, per Velykas, ta draugija rengdavo viešus dainų-šokių vakarėlius. Iš Mintaujos geležinkeliu, Jablonskio raginami, vykdavę į Rygą jaunieji lietuviai. Pirmą kartą tokį vakarėlį aplankę minėtos trys gimnazistės – Marytė, Miliutė ir Elzė su vadove Jablonskiene ir su Molio Motiejum. Baronaitė Cilė jau buvo išvykus į Maskvą laimės ieškot. Teismo kandidatai Kriščiukaitis ir Mačys jau buvo Rusijoj – vienas – teisėju, kitas – tardytoju. Ponia su panelėm – visos keturios buvo pasirėdžiusios spalvotais lietuviškais kostiumėliais, o Molio Motiejus – uniformuotas teismo kandidato antpečiais, auksu blizgančiais. Tarp kelių šimtų svečių vakarėly šie mintaujiškiai krito į akis visiems. Kai pasibaigė vakarėlio programa, kai svečiai skirstėsi, mintaujiškiai buvę draugijos pirmininko pakviesti į atskirą kambarį vakarieniaut prie keliolikos garbingesnių stalo, kur draugijos valdyba, besidžiaugdama vakarėlio pasisekimu, maloniai vaišino. Vakarėlio sužavėti mintaujiškiai grįžo namo. Tais prisiminimais dabar Švobišky trijulė gėrėjosi ligi po vidurnakties.

Sutartą dieną Diržiuos susirinko svečių išlydėt naujagimę į Lauksodžio bažnyčią. Išpukšnojo keturi važiai: pirmuoju – pertrauktais nebe širmiais, bet bėrais arkliais kūmutė Elzė Juodinskaitė su Jurgiu Jablonskiu, atvykusiu iš Užnemunio. Antruoju – žemaituku antra kūmutė Miliutė Brazdžiutė su Molio Motiejaus broliu Juozu. Trečiuoju – puikiu gelsviu Verutė su pusbroliu, Užpuro Edvardu. Ketvirtuoju – ramiu palšiu buvo pati mergytė vežama bobutės Lašinienės su vaikesu Jonu Žemaičiu. Netrukus jie grįžo. Į kiemą įčiuožė pirma naujoji katalikė Marytė-Birutė Lašinienės

glėby, o kiti važiai paskui juos. Vien Birutės pagonišku vardu krikštyt nesutikęs Lauksodžio filialistas, senas sulenkėjęs kunigas. Tai ji dvivardė. Ir jos tėvas mat Motiejaus-Antano vardu. Kūmų pietūs buvo patiekti gryčioj, šviesiam, ilgam siauram kambary. Stalą apkrovė podė Verutė riebiais kepsniais, balta-juoda duonele, prieskoniais. O kitos dvi podės – Elzė ir Miliutė nustebino įvairiais gausiais saldumynais, dar Diržiuos nematytais tortais. Podžiai Jurgis, Edvardas, Juozas neapsileido. Pastatė jie skaidriosios, konjako, portveino, iš anksto parsigabenę iš Žeimelio. Prie stalo susėdo podžiai ir svečių, kiek tilpo, bene 20 asmenų. Tai buvo tik pirmas stalas. Kiti svečiai seklyčioj tuo tarpu gurkšniavo putojantį šeimininkų alutį. Kai pirmieji prisivaišino, į tą stalą sėdosi antrieji. Šie su seneliu Pranu priešaky buvo kūmų taip pat vaišinami. Negana to. Į trečią stalą pakviesti buvo likusieji svečiai ir namiškiai, taip ir jaunieji tėvai, Lašinienė su Jonu Žemaičiu priešaky. Kūmams, ypač kūmutėms, teko dar paprakaituoti. Kai paskutinis stalas vaišinosi, pirmesnieji seklyčioj jau dainavo. Vėlai naktį svečiai ėmė skirstytis. Tolimesnius svečius kaimynai išvedžiojo pas save nakvynėn. Kūmas Edvardas išvažiavo savo gelsviu namo, į Mykoliškį, o kūmą Jurgį net ir kūmą Juozą parsikvietė Kasiulio Juozas Čepuks. Krikštynų namuos nakvot pasiliko abidvi viešnios kūmutės su Verute.

Kitą dieną, priešpiet, pradėjo iš kaimynų rinktis tolimesnieji svečiai. Pietums užteko vieno stalo. Po pietų susirinko vakarykščiai svečiai – artimesnieji giminės ir kaimynai. Vėl linksminosi, gerdami alutį ir kramtydami naminį sūrį. Šiandien, kaip ir vakar, į stalą vakarienei svečius kvietė jau šeimininkai per tris kartus. Ir mylėjo kaip įmanydami. Tam tyčia iš Latvijos, iš Bauskės miesto, iš užu 25 viorstų, Molio Motiejaus lėšomis buvo pargabenta žuvelių – kilkų (šprotų), taip ir ikrų – raudonų, juodų. Tatai Diržiuos buvo naujiena. Šitais užkandžiais svečių pasigardžiuota. Šiandien apsieita be degtinės, be vyno, vien su naminiu alučiu. Po vakarienės kai kurie tolimesni svečiai išsiskubino namo. Trečią dieną kaimynai atsilankė dar atsipagiriot. Po pietų viešnios kūmos išvažiavo namo. Prieš išvykdamos išgirdo, kaip senelis Pranas siūlė Molio Motiejui nuvažiuot į bajoraičio Lapinsko palivarką pažiūrėt, patirt, kaip atrodo jo tas palivarkas. Elzė pritarė ir patarė, kad grįždams iš ten Molio Motiejus pakeliui sustotų Dūčių dvare, pas jos giminę Jasinskį, pas kurį gyvena Marytės gimnazijos draugė Onytė Puodžiūniūtė, Jasinskio auklėtinė. Elzė paklausė: kurią dieną Molio Motiejus aplankys Lapinskį.

Tam palivarke, kieme, Molio Motiejų maloniai sutiko pats jaunikis, bet kai Molio Motiejus su jo motina kalbėjo ir buvo vaišinamas, nepasiro-

dė. Jų gyvenamieji namai – raudonų plytų, gražūs, erdvūs; viduj – seklyčia, salionas, baltai tinkuotas, švarus; baldai paprasti. Kitos trobos – medinės, nesenos. Tvartai – molio drėbti, nepairę. Galima sakyt, puikūs trobesėliai. Motina pasakė: vyras išvažiavęs į Šiaulius gydytis. Jie, tėvai, ketiną persikelt į miestą, arčiau prie gydytojų, dvarelį pavedą sūnui vieninteliam; šis turįs juos aprūpint, duot jiems 4000 rublių. Gudriai pasakyta, – pagalvojo Molio Motiejus. Todėl jų sūnelis ir važinėjąs ieškot panelės su pasoga. Grįžusiam į Diržius Molio Motiejui tėvas pasakė – bergždžia kelionė buvus. Jaunikis su Verute, niekam nematant, blogai pasielgęs ir gavęs nuo Verutės antausį. Tik dabar ji pasisakiusi. Todėl jaunikis taip greitai išvažiavęs.

Dūčių dvare, Jasinskio dar didesniuos mediniuos namuos, Molio Motiejaus laukė malonus siurprizas. Čia rado jis šeimininkę panelę Onytę su abiem kūmutėm, su Elze ir Miliute. Onytės dėdė važinėjąs kažkur dvaro reikalais. Su juo Molio Motiejus nepasižinojo. Matydavęs jį, jaunuolį, Žeimely, kai ans Pažeimelio dvare jo dėdės viengungio buvo auklėjamas. Dėdė, ano dvaro nuomininkas, nupirkęs šitą Dūčių dvarą, mirdams palikęs šį jam. Gi jis, taip pat viengungis, auklėdams seserėčią Onytę, pavyzdingai ūkininkauja. Pasirodė jis trumpam laikui, pasakė lakstąs į mišką pažiūrėt stirnos šeimos, ar tebeturi šieno, ir vėl išnyko. Jisai atrodė maždaug 45 metų amžiaus. Vakarą Molio Motiejus praleido su trimis gražuolėmis. „Kodėl tamstos neištekat?“ – paklausė jisai. Tos aiškinosi. Tokių, kaip lenkuojantis bajoraitis Lapinskas, kurie ieško ne tiek meilės, kiek pasagos, jos nepageidaujančios. Lietuviai, išėję mokslus, išdumią į Rusiją, vedą svetimtautes, kad ir Kriščiukaitis: vedęs lenkę, Mačys – rusę. Tokioms, kaip jos, baigusioms gimnazijos mokslus, nėra atitinkamų jaunuolių. Telieka joms iš nuobodumo flirtuot. Molio Motiejus pabrėžė: „Panelės turite pareikšt iniciatyvos daugiau“. „Kokios dar iniciatyvos? Kaip tatai dar pareikšt?“– atsiliepė viena, kita. Patylėjęs, pagalvojęs Molio Motiejus tarė: „Tai paklausykite!“.... Ir jis papasakojo.

...Važiavusį į Rygą kandidataut Jonas Jablonskis Mintaujoj Molio Motiejų sulaikęs. Kam, girdi, į Rygą? Galįs teisme kandidataut ir Mintaujoj gyvent jo gimnazistų lietuvių bajoraičių bendrabuty. Kol kas laikysiąs jį dovanai, kreditan. Taip išgyvenęs jis teismo kandidatu be algos bemaž metus. Pavasarį iš Maskvos atvažiavęs naujai iškeptas gydytojas Liudas Vaineikis, pasiryžęs praktikuot Palangoj. Molio Motiejus ėmęs piršliaut: „Palangos miestely vienam bus nuobodu. Vesk!“ Tasai sakėsi nepažįstąs tinkamos lietuvaitės. „Gi štai Marytė, gimnazistė, Jablonskio sesutė“. Tas jos beveik nepažįstas. „Tai susipažink!“ – paragino Molio Motiejus. „Išeik

takeliu pasivaikščiot su ponia Jablonskiene, o aš paskui išeisiu su panele. Bevaikščiodami, pasikeisime damomis. Ir pasižink. Sodelio gale, kertėj miestiškas suolelis, patogus sėdėt. Nežiopsok!“ Išlydėjęs Vaineikį su ponia Molio Motiejus radęs panelę vaikų kambary, lovoj išsitiesusią. Kalbinąs jis. Ji neatsiliepia – įmigus. Jis pirštu bakst. Ta kaip šoks iš lovos ir ... strikt jam ant krūtinės, rankelėmis ant kaklo pakibus. Tokio dyvo Molio Motiejus nė nesapnavęs. Apie Marytę nė negalvojęs, apie vedybas nė nesvajojęs. Juk jis – kandidatas be algos. Sumišęs bernužėlis. Lyg žaibo trinkteltas. Užkaitęs. Bet jis piršlys. Atsikvošėjęs, paglostęs jos galvutę, prisiglaudusią prie jo peties, ir taręs: „Maryt, eiva pasivaikščiot į sodelį!“ Ta apsidžiaugus. Toliau vykus programa. Palikę sodely Vaineikį su Maryte Molio Motiejus su Jablonskiene išėję į butą. Atsiradęs vienas savo kambary Molio Motiejus susimąstęs: Marytė be galo kukli mergaitė. Ir štai kokį pokštą iškrėtė! Ar pokštas, ar širdelės šauksmas? Tik štai į kambarį įlindęs jaunikis. „Kodėl taip greitai?“ – nustebęs paklausė Molio Motiejus. „Kai jūs išėjote, ir panelė pasišalino“. Taip niekais virto Molio Motiejaus piršlybos.

Tuomet Molio Motiejui jau pasisekę. Jį apygardos teismo pirmininkas paskyręs eit sekretoriaus padėjėjo pareigas. Mėnesinis atlyginimas – 50 aukso rublių. Tai Molio Motiejus miesto centre nusisamdęs Repečkienės bute kambarį. Rudeniop Jablonskis išsinuomojęs butą tolimam miesto pakrašty. Vieną dieną, popiet, girdi Molio Motiejus: iš laiptų aikštelės pasibeldė ir įėjo dvi panelės. „Tamsta, Miliute, su Maryte atėjote algebros uždavinio spręst“. Į pasakojimą įsiterpė Miliutė: „Tatai buvo Marytės prasimanymas pamatyt, kaip tamsta gyveni“. „Gerai, – pabrėžė pasakotojas, – ir antrą kartą Marytės buvo pareikšta iniciatyva“. Kitą savaitę pasibeldė Marytė viena. Sustojus kambario vidury tyli, tyli ir meiliai įsisypyrus žiūri. Molio Motiejus supratęs, ko ji atėjus. Paskiau Jablonskis iš Mintaujos „tarnybos labui“ buvo perkeltas į Revelį (į Taliną). Ir Marytė atsidūrė Revelio gimnazijoj. Tuomet prasidėjęs slaptas jųdviejų susirašinėjimas tam tikru jos nurodytu adresu. Per tą laiką Molio Motiejus buvo skiriamas eit apygardos teisme sekretoriaus pareigas; paskiau kandidatu į apskrities miestą Jakobštadtą teismo tardytojui padėt tardymus vest. Ten gavo jis Teisingumo ministerijos telegramą su pasiūlymu tarnaut Sibire teisėju. Neturėdams vilties tarnybą gaut nei Lietuvoj, nei Latvijoj, Molio Motiejus sutikęs važiuot į Sibirą. Vykdams į naują vietą sustoja jis vėl Repečkienės atskiram kambary. Tuo tarpu sekmadienį, prieš Užgavėnes, Rygoj turėjo vykt Lietuvių darbininkų savišalpos draugijos dainų-šokių vakarėlis. Marytė pasirūpino, kad į tą vakarėlį brolis Jonas leistų ją su broliene. Kelionėj ji prirašė bro-

lienę nuvažiuot į Mintautą. Toliau Molio Motiejus pasakė: „Tamstos, panelės, visos trys žinote, kas įvyko: panelė Elzė, gyvendama jau Švobišky, taip pat atvažiavo į Mintaują. Šeštadienio vakare visos keturios su ponia Jablonskiene atsirado ponios Repečkienės bute, mano viešniomis“. Tada pasirūpinęs Molio Motiejus viešnių palinksmint. „Ar buvo linksma, pačios žinote. Jablonskienė išvažiavo traukiniu į Rygą nakvot Mašiotuose. Marytę ji paliko Repečkienei globot. Marytė pateko mano globon. Ligi šiol žodis „myliu“ mudviejų nebuvo ištartas. Apie vedybas nebuvo galvojama“. Molio Motiejus Marytės paklausęs: „Ar važiuotum į Sibirą, jeigu mane paskirtų ten teisėju? Sekmadienio vakare Rygoj per vakarėlį, juk panelės atmenate, visi linksminomės. Po vakarėlio, po savišalpos draugijos pirmininko paruoštos vakarienės, Jablonskienė išsivedė Marytę nakvynėn pas Mašiotus, o kiti mes nakvojome viešbuty. Rytmety atėjo Marytė, užklupo visus bemiegančius, atsisveikino ir su savo broliene grįžo į Revelį baigt paskutinę klasę. Atsitiko taip, kad panelė Elzė, grįždama namo, nakvojai dar Mintaujoj, Repečkienės bute. Ši globėja pasirūpino, kad viešnia nepatektų Molio Motiejaus globon. Juk tai tiesa? Toks, matyt, likimas“.

Tukume, eidams teismo tardytojo pareigas, Molio Motiejus gavęs žinią: jau paskirtas jis į Sibiro vidurį taikos teisėju. Atleistas iš tarnybos grįžęs į Diržius susitvarkyt kelionei. Marytė jam rašanti: apie jųdviejų santykius, apie Sibirą pasisakiusi brolienei. Brolis Jonas reikalaująs, kad pirma ji baigtų trejų metų mediciniškus kursus. Molio Motiejus dumiąs į Revelį. Sutarta. Po egzaminų gimnazijoj Marytė važiuoja į tėviškę geležinkeliu. Radvilišky į traukinį atvyksta Molio Motiejus ir toliau abudu keliauja į Rygiškius, jos tėvų palaiminimo gaut. Nebebuvo laiko vestuvėms kelt. Sutuoktuvės įvykusios Sibire. „Štai kaip Marytė pasiryžo ir laimėjo, ko troško!“ – pasakė Molio Motiejus trims gražuolėms: „Ne flirtas, meilė ir pasiryžimas nulemia!“ „Mat, kokia ta tylutėlė, kuklioji Marytė!“ – šūktelėjo Miliutė. „Nuo pradžios ligi pabaigos Marytės žygiai – tikra poezija“, – pasigėrėjo Onytė. Panelė Elzė išdrožė tiesiog pamokslą: „Skonis ir spalva, kaip kieno galva. Marytei valio! Bet ar ne poezija drugeliu, zvimbiančiu nuo žiedo ant žiedo, čiulpimas sulčių, saldaus medučio? Ar maža džiaugsmo viengungių gyvenime? Ne be malonumų tarpsta, neskaičiuojant dėdės Jasinskio, koksai daktaras viengungis Sketeris arba bajoraitis viengungis Sabas (Sabanskis), dvarininkėlis, kurs dvaruose per balius (iškilas) dailiai šoka ir „Varpą“ mūsų slaptai skaityti moka“.

Iškilo ginčai. Minėta buvo istorija ir geografija. Patriarchas Abraomas be pačios Savos mylėjęs Agarę. Patriarchas Jokūbas buvo vedęs dvi

sesutes – Liją ir Rachelę. Karalius Dovydas, kūrėjas psalmių, tebegiedamų bažnyčiose visų krikščionių, turėjęs keliasdešimt žmonų, o jo sūnus, gudriausias karalius Saliamonas – dar daugiau, nors jo meilės giesmė, aukštoji giesmių giesmė, patalpinta Šventam rašte, Senajam Testamente. Evangelikė Onytė priminė evangeliją, Jėzaus žodžius: „Žmogus, palikęs tėvą ir motiną, laikysis savo moters, ir du bus vienas kūnas“. Priešingas pažiūras lyg suderino, sušvelnino Miliutė, pareikšdama Romėnų poeto Horacijaus nuomonę: „Laikytis auksinio vidurio“.

Nauji kaltinimai – dėl rašinių „Varpe“

Sakoma, genys margas, gyvenimas dar margesnis. Po malonių dienų įvyko ir neramių. Bene Verbos anksti rytą Diržiuos Molio Motiejus pabudęs išgirdo svetimą balsą. Įėjęs į seklytėlę tėvas Pranas tarė: „Kelkis! Pas tave atvyko Žeimelio uriadnikas“. Valgomajame šis Molio Motiejui įteikė Panevėžio žandarų rotmistro raginimą būt Žeimelyje tokią dieną ir valandą dėl politinės bylos. Kas čia dabar? Ar nauja byla? Ar dėl rotmistro Vonsiackio kvotos? Kokia dar naujiena? Neramu. Sieninis laikrodis rodo: šešta valanda beciksinti. „Kodėl taip anksti raginimas įteikiamas?“ – klausia Molio Motiejus. Uriadnikas kažką murma. Ans įkaušęs. Paskiau paaiškėjo: iš vakaro uriadnikas atvykęs į Diržius, pas ūkininką Dumbrą, medžiotoją kiškių, tetervų. Juodu gėrę naminio alaus. Iš ten uriadnikas ir atėjęs. Tėvas Pranas, norėdams išvengt nemalonaus susidūrimo, tuoj uriadnikui pasiūlęs ąsotėlį savo alaus, ir juodu pasiliko prie to ąsotėlio.

Kurį vakarą, jau sutemus, įeina Linkuvos valsčiaus pašto vežikas, vežąs į Žeimelį žandarų rotmistrą su prokuroro padėjėju. Šie, pasilikę karuose prie vartų ir laukią Molio Motiejaus. Tas išeina. Rotmistras klausia: „Ar toli Žeimelis?“ Atsakymas: „Septyni viorstai“. Rotmistras: „Hmm...“ Tyla. Ką reiškia tas „Hm“ ir tyla, Molio Motiejus nesuprato, vėliau išsiaiškino: tų ponų norėta čia nakvot. Kelias nenusistovėjęs. Vieškeliu važiuojama ratais, papievėmis, išilgai Beržtelio upelio – rogėmis. Greitai važiuot neįmanoma. Šalta. Tų ponų noras pateisinamas. Molio Motiejui neatėjo į galvą, kad kvotininkai išdrįstų nakvot pas kaltinamąjį, atvykę jo kvost.

Prokuroras taria: „Tai ką, važiuosim“. Rotmistras įsako Molio Motiejui atvykt į Žeimelį rytą, anksti, kai muš šeštą valandą. Molio Motiejus klausia: ar į valsčiaus raštinę? Ne, į viešbutį, kuriam jie nakvosią, atsakė prokuroras. Žeimely viešbučio nėra. Smuklėj – restorane prie stadelės, kurioj pakeleivių arkliai su ratais statomi, yra keleiviams pora kambarėlių.

Rytmety Molio Motiejų nuveža brolis Kostas žemaituku – važiuku. Prieš restoraną, aikštėj, trepsi uriadnikas; Molio Motiejų palydi akimis, nusišypsojęs, lyg sakytų: dabar gausi per kelnes. Kvotininkus Molio Motiejus rado vos atsikėlusius. Patiekiamas naujas kaltinimas. Liepojos rotmistro byloj Molio Motiejus kaltinamas „Varpe“, „Ūkininke“ spausdinęs rašinius „Greitakojo“ slapyvardžiu. Tokio kaltinimo jis tebijojo. Buvo jisai pasiruošęs ir išsigynė, manydams, kad rimtų įrodymų byloj negali būt. Teisinosi jis tuo, kad jo tėviškės apylinkėj pirmas ėmęs jodinėt velosipedu, lietuviškai tariant, greitakoju. Todėl jis pats buvęs taip pravardžiuojamas. Tai gal kas ir supainiojęs jį su tų rašinių autorium, su „Greitakojo“ slapyvardžiu. Kai buvo kvotos protokolas pasirašytas, Molio Motiejus laukė sau naujos kardomosios priemonės. Nustebo, kai prokuroras paklausė, ar malonėsiąs atsigert arbatos. Iš restorano patiekta buvo arbata su buterbrodais trims asmenims. Iš kaltinamojo Molio Motiejus virto svečiu. Taip bepusryčiaujant rotmistras pareiškė: jeigu būtų traukiamas tieson jis nekaltas, būtų protestavęs, skundęsis, vykęs pasiteisint pas ministerį, pas patį carą. Molio Motiejus, trūktelėjęs pečiais, pasiaiškino: jis, buvęs Sibire taikos teisėjas, gerai žinąs, jog kaltinamojo protestai ir skundai formaliai teisėto tardymo nesustabdo. Kaltinamasis nepatikimas, o tardytojo pusėj įstatymas ir jėga. Tik kai byloj paaiškėja klaidingas kaltinimas, pats tardytojas atitaiso nekaltojo padėtį. Ir jo, Molio Motiejaus, praktikoj būta klaidų. Žiemą kaime, ant upės ledo, sniege atsirado užmuštas žmogus. Vos pasisekė, kas jis toks, išsiaiškint. Jis buvęs katorginis, atvykęs iš užu 250 viorstų pas buvusią jo katorginę draugę estę, gyvenusią tam kaime, savo namuke dviese su ruse. Naktį kaimynė iš dešinės, laukdama vyro iš miško, pamačiusi pro snieguotą lango stiklą pravažiuojančius lyg baltu arkliu rogėmis du vyru; trečias gulėjęs. Estė gynėsi. Rusė buvo išbėgusi į kitą kaimą. Sugautoji ne iš karto pasakė: ans katorginis pas jas radęs du tokius pat siljno-poselencus. Šie vienas kitą vadinę – Ilja. Daugiau nieko nepasakė. Estės kaimynas – tremtinys – taip pat Ilja vardu. Jis turįs du baltu arkliu. Šis buvo suimtas, gynėsi nekaltas esąs. Molio Motiejus jam atsakęs: apygardos teismas išaiškinsiąs. Beieškant antrojo, spėjamo tremtinio, Carevo pavarde, šio bute kitam kaime rado ne Carevą, bet tremtinį Ilją. Šio miestiški batai atitiko pėdoms ant ano upės ledo, sniege. Dar svarbiau – pas šitą Ilją rasta buvo pirštinė į porą kaip tik tokiai pirštinei, kuri buvo pakelta prie užmuštojo žmogaus. Supratęs pėdų ir pirštinių įrodomąją reikšmę šitas Ilja prisipažino važinėjęs su Carevu pas estę palšu arkliu. Prašom ponai! Aiški tardytojo klaida. Pirmutinis Ilja nekaltas.

Molio Motiejus buvo išleistas iš sargybos. Vykt pas carą kaltinamajam neįmanoma. Peterburge tegalėjęs jis pamatyt tik ministerijos departamento direktorių, toli gražu ne ministerį. Ką bekalbėt! Čia kaltinamasis net Žeimelio uriadniko niekinamas. Molio Motiejus papasakojo, kaip, kada jam buvo įteiktas raginimas čion atvykt. Prokuroras ištarė: uriadniką reikėsią sudraust. Juodu pasisakė: pakeliui Joniškėly kvotę Petkevičiūtę ir pietavę jos bute. Dabar turį pasišnekėt su gydytoju Sketeriu. Kai Molio Motiejus su broliu sėdosi į važiuką namo važiuot, uriadnikas nebesišaipė. Paskiau gydytojas Sketeris pasakė: jį iškvotę tie ponai pietavę pastorate ir išvykę kažkur kitur.

Šiuo metu nei Žeimely, nei Lauksody katalikų klebonijose Molio Motiejus nesilankė, bijojo mest ant tų filialistų kunigų savo nusikaltimo šešėlį, kad anie nebūtų įtariami priešvalstybine veikla. Tuomet Prūsuose buvo spausdinami ir klerikaliniai lietuviški laikraščiai. Šie kunigai nedavė progos pasimatyt. Lauksodietis kunigas, pakrikštijęs Marytę-Birutę, per pamokslą barėsi: girdi, atsirado katalikų, kurie užsimano krikštyt pagoniškais vardais, sakysim, Birutė. Tai ko gera imsią krikštyt šluotomis, moliais ir panašiai. Šis klebonėlis, matyt, buvo pamiršęs, kad vyriausiąjį apaštalą Simoną Jėzus praminė vardu – uola (akmeniu). Žodis „uola“ lietuviškas. Jėzus kalbėjo žydiškai, teisingiau pasakius, aramėjiškai. O aramėjiškai uola – „kefa“... graikiškai tas žodis – „petra“, kuris paplito ir prigijo vardas Petras, nors Jėzus vadino Simoną Kefu – uola. Tai lauksodietis be reikalo anaip barėsi. Aišku, tatai nepaskatino Molio Motiejaus su tuo kunigėliu draugiškai bendraut. Teko Molio Motiejui susieit su Bardiškių jaunu ūkininku Ignu Lapinsku, vadovu Bardiškių ir Diržių sodžių ūkininkaičių slapto ratelio, kuris buvo įsikūręs dar Molio Motiejui studentaujant, ne be jo pastangų. Pradžioj jų buvo nutarta kas mėnesį surinkt iš kiekvieno po 10 kapeikų „Ūkininko“ laikraštėliui per knygnešį Bieliaką-Bielinį įsigyt ir skaityt. Dabar, Ignui Lapinskui vadovaujant, ratelio dalyviai skaitė nebe tą vieną „Ūkininką“ ir galvojo, rūpinosi geresne lietuvių ateitim. Nūn jų patarėju, švietėju buvo Steigvilių ūkininko Jono Poželos sūnus, universiteto studentas Vladas, parvykdamas namo atostogų. Steigvilių sodžiuj, kuris su Bardiškiais ir Diržiais sudarė vieną seniūniją, buvo be jau minėtų Dominino, Antano, Jono Poželų, dar pravardžiuojami – Kalninis, Pakalnis, Riešiukas ir Leonas Požela. Šis paskutinis, kuklus ūkininkas, bet pirmutinis šioj seniūnijoj skaitytojas „Auszros“.

Apie Poželų kilmę moterėlės kugždėjo: jų protėvis, kūdikis, buvęs rastas po ąžuolu, pamestas motinos mergaitės, pagimdžiusios iš didelio

pono. Todėl, girdi, jie ir esą gabūs; todėl jų ir tokia pavardė. Tai senovės lietuvių tautinės tikybos popiežius, krivių krivaitis Lizdeika, tokiu būdu ne vienintelis kilęs, surastas lizde, medy. Bet gabių ūkininkų šioj seniūnijoj buvo ir daugiau. Imkim, kad ir Igno Lapinsko senelį. Baudžiavos laikais jisai buvo išleidęs į mokslus, į kunigus vieną sūnų, kurs tebeklebonavo už Panevėžio, didelėj Raguvos parapijoj. Kitas jo sūnus, ūkininkas, kuriam senelis buvo pavedęs savo Bardiškių dubą, buvo išleidęs taip pat į mokslus savo vyresnįjį sūnų Domininką, kurs jau mokytojavo Rusijoj, gimnazijoj; kitą sūnų tebeleido mokintis gimnazijoj. Tik Ignas, tėvo skiriamas ūkininkaut, tebuvo išėjęs pradžios mokyklos mokslą, bet, brolių per atostogas pamokomas, reiškėsi gabiu, išlavintu jaunuoliu. O kur Steigvilių Januškevičius, išleidęs į mokslus septynis sūnus?!

Diržiuos, Kauno gubernijoj, net visoj Vilniaus generalgubernatorijoj, rusų caro valdžios suvaržymai buvo didesni, skaudesni negu Užnemuny, vadinamoj Suvalkų gubernijoj, priskirtoj prie Varšuvos lenkiškos generalgubernatorijos. Lietuviška spauda visur Lietuvoj vienodai buvo draudžiama, bet kiti dalykai kitaip. Šiapus Nemuno valdininkaut lietuvių visiškai nepriimdavo, anapus Nemuno valdžios įstaigose šalia rusų, lenkų tarnavo ir lietuviai. Čia veikė vien rusiškos gimnazijos, net pradžios mokyklos. Ten pradinėse mokyklose lietuvių mokytojų pamokos buvo dėstomos lietuviškai; gimnazijose, tiesa, visi dalykai – taip pat rusiškai, bet Marijampolės gimnazijoj buvo lietuvio mokytojo mokoma lietuviškos kalbos. Čia lietuviams buvo draudžiama laisvai pirkt žemes ūkininkaut. Tik gubernatorių pripažinti valdžiai ištikimi tegalėdavo nusipirkt ligi 60 dešimtinių. Ten jokio draudimo nebuvo. Bet ištikimybė lietuviui atseidavo, sakysim, įteikus uriadnikui 10 rublių, asesoriui (stanavomui pristavui – policijos nuovados viršininkui) apie 25 rublius, apskrities isprauniko (viršininko) kanceliarijoj – apie 50 rublių, o pačioj gubernatoriaus kanceliarijoj – 100 rublių.

Pavasary Diržiuos neberimo Marytė: pasiilgo savo motinos, tėviškės, savo kraštelio. Sutarta važiuot į Užnemunį vasarot. Pasakyta, padaryta. Molio Motiejus su padidėjusia šeimynėle vėl atsidūrė Jablonskynėj.

Pažintis su Antanu Jablonskiu

Jablonskynėj kitokia – rami būsena. Pasitarta, kaip patogiau, šilčiau įsitaisyt. Sutarta seklyčioj įsimūryt šildomas krosnelis. Molio Motiejus parūpino plytų, kalkių. Jurgis – molio. Tėvas Jablonskis pakvietė apysenį mūrniką. Tas šnekus. Dirbdams pasišnekėdavo su Molio Motiejum vis dėl

Šventojo Rašto. Molio Motiejus suprato krosnininką esant baptistu. Tasai ėmė minėt, kaip turįs būt atliekamas krikštas. Tatai, girdi, matyt iš Mato evangelijos. Ten parašyta: pas Joną Krikštytoją ėjo Jeruzalė, visa Judėja ir visa Pajordanės šalis. Jie buvo krikštijami Jordane... vandenimis... Tuomet atėjęs pats Jėzus iš Galilėjos į Jordaną pas Joną, kad būtų pakrikštytas. Bet iš karto Jonas neleidęs. Jėzus taręs: leisk, nes taip pridera. Tuomet Jonas jam leidęs. Iš to, kaip parašyta, krikštytis žmonės ėję, vadinas, ne kūdikiai, bet suaugę. Jonas krikštijęs leisdamas į Jordano upę trokštančius krikštytis vandenimis. Tai tikras krikštas turįs būt atliekamas suaugusiam žmogui upės vandeny. Todėl ir krikštytas kūdikis tam tikru ceremonialiniu būdu turi suaugęs krikštytis prideramai upėj.

Baptistas kalbėjo ir kitais dalykais. Jėzus sakęs fariziejams ir vienam jaunikaičiui laikytis įsakymų (10 Dievo įsakymų), tarp kitko, įsakymo: neužmušk. Tai krikščionys, girdi, neturi žmogaus užmušt, žudyt, neturi kariaut. Paimtas kariuomenėn neturi nušaut, kad ir priešo. Jėzus taręs: Evangelija skelbiama beturčiams. Taręs: garbinu Tave, Viešpatie, kad tai paslėpei nuo išmintingųjų, nuo gudriųjų, tai apreiškei mažutėliams. Nusidėjėlių Jėzus nesmerkęs. Marija-Magdalena, fariziejų pagauta paleistuvaujant, žydų įstatymais baustina, užmušant akmenimis. Jėzus išgelbėjęs ją nuo mirties, pareikšdams fariziejams, kas iš jų be nuodėmės, pirmas temeta į ją akmenį. Ir visi vienas po kito išsiskirstė, palikę ją su Jėzum. Po to ji paskui Jėzų ligi jo mirties sekiojusi ir virtusi šventąja. Žmonių niekinamą muitininką Matą Jėzus lankęs, pas jį valgęs, gėręs, pagaliau pakvietęs būti jo mokytiniu, apaštalu, kuris parašęs pirmą evangeliją.

„Jeigu tamsta toks Šv. Rašto žinovas“, – paprašė Molio Motiejus, – išaiškink nesklandumus, kurie krinta į akis skaitant šią ir kitų trijų evangelistų evangelijas. Kodėl fariziejus, mokytus turtuolius, Jėzus keikė ir keikė: jūs žalčiai, angių veislė, veidmainiai, piktadariai; net vyriausią savo apaštalą Simoną-Kefą-Petrą sykį išvadino šėtonu? Kodėl kalbėdams miniai Jėzus nemandagiai atsikratė savo motinos bei brolių, kurie buvo atėję kalbėtis su juo? Kodėl perspėtas apie jo ieškančius tuomet išsitaręs į savo mokytinius: štai jūs mano motina ir mano broliai. Kodėl Jėzus net klausiamas stačiai nesisakė, kas jis? Į tai baptistas atsiliepė Mato evangelijos žodžiais: nemeskite to, kas šventa, šunims, nebarstykite perlų kiaulėms.

Krosnelis pamūrytas. Molio Motiejus su Jurgiu Jablonskiu važinėjo ir grįžo vieškeliu. Sutiko užnemuniečių vežimą, bene 8 asmenų, tarp kurių sėdėjo krosnininkas baptistas. Prasilenkdami sveikinomės. Jurgis paaiškino: šie, girdi, ritasi į baptistų pamaldas. Jų šitoj apylinkėj vos keliolika. Jie

kviečia ir savo pažįstamus, jiems palankius. Meldžiasi jie dievobaimingai. Jų pamaldos slaptos. Jų tikyba valdžios draudžiama. Pamaldas baigia jie savotiškai. Meldžiasi, gieda vakare ligi sužiba, užgęsta žvakės. Skirstosi, patamsy bučiuojasi, kaip kas su kuo pasitaiko. Vienas Jurgio pažįstamas bernužėlis papasakojęs: norėdams patirt, su kuo teks jam glamonėtis, pasiryžęs jis buvo ir žirklėmis nukirpęs myluotos moters prijuostės kertelytę. Paskiau pamatęs jis, kad taip apkirptą prijuostę nešiojanti jo motina.

Motina Jablonskienė papasakojo nepaprastą istoriją. Netolimoj katalikų parapijoj vikaravęs jaunas kunigėlis. Miręs darbininkas. Našlė atėjus klebono prašyt vyrą palaidot. Klebonas pareikalavęs trijų aukso rublių. Tiek pinigų našlė neturėjusi. Išėjo ji verkdama. Susitiko vikarėlį, pasisakė kas atsitiko. Kunigėlis davė jai trirublį. Grįžo ji, įteikė klebonui. Tas net parūgojęs, kam iš karto nenorėjus sumokėt. Apskritai kunigėlis paguosdavęs vargšus. Buvo mylimas. Norėdams pažint popiežiaus didingos šv. Petro-Povilo bažnyčios šventenybes jis išvažiavęs į Romą. Iš jo klebonas gavęs ilgą laišką, kuriam jis nupasakojęs pirmutinius malonius įspūdžius. Klebonas pasigėrėjęs, net perskaitęs bažnyčioj po pamokslo. Popiežiaus bažnyčioj gali tilpt apie 80 tūkstančių maldininkų. Bet šiais laikais per didžiausias iškilmes susirenka vos pusė tiek, gi paprastais sekmadieniais – gal dešimtoji dalis. Popiežiaus rūmai – 11 tūkstančių kambarių. Pats popiežius tesinaudojąs viena sale. Kiti salionai – kardinolams, prelatams, kunigams, taip ir paveikslų galerijoms, stovylų muziejams, knygynams, visokioms įstaigoms, kanceliarijoms, popiežiaus sargyboms, tarnams. Tiek bažnyčioj, tiek rūmuos neišpasakyta grožybė, skaistybė. Iš kitų karalysčių atsilanko maldininkų ekskursijos po kelis šimtus vyrų ir moterų. Tuos šventas tėvas priimąs labai iškilmingai tam tikroj puikioj salėj. Maldininkai paklupdomi pusračiu. Į salę pirma įeina popiežiaus gvardijos kareiviai, kunigai ir pagaliau pats Šv. Tėvas. Jis praeinąs klūpančius, kiekvieną palaiminąs, duodamas bučiuot žiedą ant jo piršto su šventenybe.

Po mėnesio kunigėlis grįžęs nusiminęs. Kai kam papasakojęs: Romoj viešėdamas nusivylęs. Šventykloj kunigai puošniai laiko Mišias paskubomis, per 13 minučių. Šiaip gyveną per daug linksmai, laisvai. Jisai net pasipiktinęs, vienam, kitam pareiškęs savo apgailestavimą, nematydams ten šventųjų gyvenimo. Netrukus klebonas gavęs iš vyskupo raštą atstatyt kunigėlį nuo bažnyčios. Klebonas kunigėliui liepęs išsikraustyt iš klebonijos. Šiam nėra kur dėtis. Priėmęs parapijos ūkininkas. Šio seklyčioj kunigėlis įsitaisęs altorėlį ir laikąs mišias. Atsiradę dievobaimingų žmonių, ypač moterų, užperkančių jo mišias. Klebonas ėmęs bartis, trukdyt.

Kunigėlis išgirdęs, gal ir pirmiau žinojęs: lenkų gubernijose kai kurie kunigai buvę atskelti ar patys atskilę nuo katalikų lotyniškos popiežiaus bažnyčios ir įsikūrę net atskiras parapijas ir laikę mišias nebe lotyniškai, tik lietuviškai. Per mišias giedodavę „Gloria“ vietoj „Garbė tau, Dieve“. Vietoj „Credo“ „Tikiu į vieną Dievą“. Vietoj „Dominus Vobiscum“ „Viešpats su jumis“. Tik palikęs „Amen“. Tas žodis, hebrajiškas žodis, perėjęs iš žydų pamaldų į krikščionių maldas, reiškia lietuviškai: tebūna. Žinoma, anie lenkų kunigai giedoję ne lietuviškai, lenkiškai. Kadangi tie kunigai daug giesmių giedodavę ir melsdavęsi Švč. Marijos garbei, jų tikyba praminta Mariavitų tikyba. Tos tikybos parapijos lenkuose rusų valdžios buvo pripažintos; pripažintas buvęs net Mariavitų vyskupas. Į tą vyskupą kreipėsi kunigėlis ir Lietuvoj, prie Nemuno. Kriūkų bažnytkaimy, šalia katalikų lotyniškos bažnyčios, buvo įsteigta Mariavitų lietuviška parapija. Jurgis Jablonskis sakėsi ten klausęs lietuviškų mišių, labai dievobaimingai laikomų ūkininko seklyčioj.

Vasarą, prieš šv. Antano dieną (birželio 13 d.), iš vakaro į Jablonskynę iš Panemunio, iš Zano dvaro, atvažiavo Jurgio brolis Antanas Jablonskis su visa šeima, su krūva vaikučių, dvaro arkliais ilgose kripėse su keliom sėdynėm, išklotose šienu. Atvažiavo pas tėvus savo vardadienio švęst su žmonos keptais pyragais, su skilandžiu, ypatingu užnemuniečių patiekalu, ypatingai pagaminta kiaulės pilve dešros mėsa. Žinoma, jis, kaip spirito varyklos vedėjas, atsivežė didelę alaus bonką su spiritu, slaptai nuo akcizininkų privarvėjusiu. Namiškiai turėjo jį pasveikint. Motina su Maryte virė, kepė ką galėjo. Pats Molio Motiejus parsigabeno iš Griškabūdžio smuklės-restorano dviejų kibirų statinę alaus, nes užnemuniečiuos naminis alus nedaromas. Tris dienas vardadienio proga su Bernotynės giminėmis linksmintasi.

Dabar Molio Motiejus gerai susipažino su Antanu. Šis geros širdies žmogus, dvare pramokęs lenkiškai, slaptai skaitąs lietuviškus raštus. Vaikai šneka ir lietuviškai, ir lenkiškai. Žmona – grafo Tiškevičiaus artimiausio dvaro urėdo sesuo. Dvarininkas Zanas – užkurys. Jo sūnus – Jono Jablonskio mokinys – tebeinąs mokslus Lenkijoj, agronomijos mokykloj. Zanas lenkas. Kilęs jis iš Vilniaus krašto. Prieš pirmąjį lenkų-lietuvių 1831 metų sukilimą, daugiau kaip prieš 75 metus, jo pranokėjų šeimoj pasižymėjęs patriotas. Tomas Zanas – „Gente lituanus, natione polonus“ – lietuviškai tariant – gimimo lietuvis, tautybės – lenkas. Ans buvusiam Vilniaus universitete studentaudams kūręs ir vadovavęs slaptam lietuvių studentų „Spinduliečių“ – filaretų-filomatų – rate. T. Zano tikslas buvęs sužadint rimtai

mokytis, padoriai elgtis, tėvynę mylėt, visuomeniniam gyvenimui rengtis, savo kraštą vaduot iš rusų priespaudos. Kai valdžia susekė, T. Zanas gavęs kalėt tvirtovės kalėjime ir buvęs ištremtas iš Lietuvos į Rusiją. Šio pranokėjo dvasia atsiliepianti dabartiniam Zane ir jo žmonoj.

Per Škaplierną (liepos 16 d.) Zano dvare, pas Antaną Jablonskį, taip pat tris dienas viešėjo atvažiavę 5 mylias iš Rygiškių tėvas Jablonskis su marčia Jurgiene ir Molio Motiejus su Maryte. Dvaras bene 600 hektarų. Rūmai dviejų aukštų. Spirito varykla – didelė pailga, raudonų plytų troba šalia pailgo tvenkinio. Vienam trobos gale – vedėjo butas dviejų erdvių kambarių su prieškambariu ir virtuve. Iš vieno šono ir iš buto galo – didelis dvaro vaismedžių sodnas, kuriam 30 dvaro bičių avilių; tarp kito trobos šono ir tvenkinio – siaurutis pailgas jaunas sodnelis su 9 bičių aviliais paties Antano Jablonskio. Jis ir bitininkas. Bitininkystės mokėsi jis vieną vasarą Zano komandiruotas Varšuvoj. Jo žmona darbšti. Laiko melžiamą karvę, šeria meitėlį ir kiaulę su paršais, lesina kiek vištų ir ančių.

Sekmadienį, vėlai vakare, jų bute susirinko svečių – dvaro tarnautojai: ponų kučeris (vežikas), šėrikas, dvaro ūkvedys, pagaliau panelė akmistrinė ir kalvis, šaltkalvis, dar daržininkas. Vakarienei be pieniško ir mėsiško patiekta ir daržovių – ridikėlių, salotų, net agurkų. Svečiams labiausiai rūpėjo spirito varyklos dovanėlė. Kai ta dovanėlė ėmė veikt, imta pasakot anekdotai, – parvažiavęs Zaniuks iš mokyklos, užsimanęs dvare iškirst senų liepų alėją, kreipęsis į darbininkus. Šie nustebę. Laiku tėvas sudraudęs. Gardžiai pasijuokta iš mokyto agronomo.

Dvaro virėjas – girtuoklis. Dabar čion neatėjęs, pasigėręs ir miegąs. Jo duktė išvažiavusi į Peterburgą mokytis. Į ją įsimylėjęs kažkoks sostinės ponaitis. Ta pasisakius jam atvažiavusi iš Panemunės dvaro. Vasarą ji grįžusi pas tėvą. Vieną dieną pas ponus Zanus Nemunu, garlaiviu, atvyko tas Peterburgo ponaitis, norėdams susipažinti su panelės tėvais ir su dvaru. Kai jis pasakė panelės pavardę, išgirdo, kad ji ne dvarininkaitė, tik virėjo duktė. Reikia įsivaizduot ponaičio konfūzą neleipstant juokais.

Atvažiuodavęs pas Zanus susenęs kunigaikštis Giedraitis. Sykį prie pietų stalo iš kunigaikščio kėdės pokštelėjęs skambus balsas. Šeimininkai apsimetę nieko negirdėję. Kitą kartą vėl toks atsitikimas. Ponia Zanienė linksmai papasakojus, kaip rusų poetas Puškinas ūmai sugalvojęs dvieilį: „Niestaraitiesj, baron, ne popadiote v etot ton (nesistenkit, barone, nepataikysite į tą patį toną)“, – kai taip svečiuos kažkoks baronas, paleidęs tokią pat muziką, mėginęs ją atvaizduot ir užtušuot brūžindamas kėdę į grindis. Daugiau kunigaikštis nebevažinėjęs svečiuotis.

Ponai Zanai buvo išplaukę Nemunu, garlaiviu, į svečius į kitą dvarą. Šio dvaro rūmai stovi ant aukšto kranto. Apačioj, paupy, palei Nemuną, nutiestas vieškelis, iš kurio aukštyn, į dvaro sodybą, šlaitu iškastas vingiuotas kelias kokių dviejų šimtų sieksnių ilgumo. Tas kelias status, sunkus nusileist ir juo labiau pasikelt. Ties tuo keliu garlaiviai sustoja, išlaipina ir įlaipina keleivius. Kai į dvarą pas pačius Zanus atplaukia kiti ponai, garlaivis prieš sustodams čia ypatingai kaukia, kad iš dvaro tiems ponams pasitikt atsiųstų arklius su ekipažu. Taip Zano susitarta su garlaivių kapitonais. Kadangi tik kitą dieną iš svečių turėjo grįžt patys ponai Zanai, jų vežikas ir kiti dvaro tarnautojai galėjo pas Antaną Jablonskį linksmintis per naktelę ir dainas dainuot, tiek lenkiškas, tiek lietuviškas. Pagaliau, pavaišinti agurkais su medumi, jie išsiskirstė.

Rytmety vėl anekdotiškas įvykis. Marytė buvo palikus namie dukrelę Birutę senelytės globoj. Mergytė buvo tebemaitinama motinos krūtimi. Pritvinkęs pienutis kankino maitintoją. Grėsė pavojus arba jis sugesiąs, arba nutrūksiąs. Gudrios, prityrusios Antanienės pamokyta Marytė rado, pamylėjo kad ir nemažą, mielą kitą čiulpiką.

Griškabūdy – Šv. Marijos gimimo atlaidai (rugsėjo 8 d.). Iš vakaro vėl atvažiavo Antanas, švogeris be žmonos, tik su vaikais. Šį kartą atsivežė dvi dideles spirito bonkas. Mat kitą dieną po pamaldų Jablonskynėj turėjo susirinkt giminės iš Naumiesčio apylinkės. Tai ir Molio Motiejus pasirūpino parsigabent dvi alaus statinėles. Ir iš tikrųjų privažiavo pilnas kiemas bričkučių ir vežimų (ratų). Sugalvota svečiams valgomasis stalas pastatyt seklyčioj, o erdvesnė gryčia palikt šokiams. Seklyčioj pietaujant, gryčioj pakviestam muzikantui čirškinant armoniką, Jurgis pakuždėjo Molio Motiejui: kas daryt? Į gryčią įsibrovęs nekviestas kažkoks bernas, kimbąs prie esančių ten svečių. Molio Motiejus jau žinojo užnemuniečių paprotį. Kur susirenka į vakaruškas pasišokt savo kaimo jaunimas, dažnai ir kitų kaimų nekviesti bernai šokdina svetimas merginas. Ten įprasta: kiekvienas šokdina tik pasirinktą mergužėlę, per visą vakarą tik ją vieną. Tai tarp savųjų bernelių ir atėjūnų kyla nesusipratimai, ginčai, barniai, net peštynės; retkarčiais viens kitą sužeidžia, sukruvina. Būna atsitikimų – ir nužudo.

Molio Motiejus paprašė Jurgio atvest įsibrovėlį į seklyčią ir pasisodino jį prie stalo, šalia savęs. Tas, tuo nustebintas, ne iš karto ėmė vaišintis. Įsidrąsinęs vyrukas iš kišenės ištraukė pusbutelį degtinės ir pastatė ant stalo, sakydams: „Paragaukite ir mano“. Molio Motiejus padėkojo: „Ačiū, tamsta mūsų svečias. Vaišinkimės, kas šeimininkių padėta. Tamstos buteliuką paliksim atsargai“. Ir padavė buteliuką Marytei padėt į tinkamą vietą.

Vyruks paaiškino: jis muzikanto draugas. Tai ir atėjęs pašokt. Po pietų Marytė pirmutinė išėjo su juo šokt. Prieš išeinant namo ans pusbutelis buvo išgertas jo su muzikantu, su Marytės sesute Ona ir kitais svečiais, degtinės garbintojais. Iš jo kalbos atrodė jis sąmoningas darbininkas. Paminėjo jis gydytoją Stasį Matulaitį, praktikuojantį Pilviškiuose, palankų darbininkams. Svečias įsibrovėlis pareiškė: „Jūs, ūkininkai (žodis „tamsta“ Užnemunėj nebuvo vartojamas), teklausote, ką skelbia „Ūkininkas!“ Pravartu jums išgirst ir „Darbininko balsą“. Žodžius „Ūkininkas“, „Darbininko balsas“ tarė jis pabrėždams. Galima buvo suprast, kad jis šneka apie laikraščius. „Darbininkų balsas“ vos 1901 m. liepos mėnesį tebuvo pradėjęs eit iš Tilžės. Tat težinojo Antanas Jablonskis. Mat kokios rūšies buvo tas nekviestas svečias. Mat kokių pažiūrų buvo ir Antanas, švogeris.

Kvota pas Jablonskius Revely

Baigėsi metai nuo katastrofos, nuo Molio Motiejaus suėmimo dienos. Apie bylos eigą jokių žinių šis neturėjo. Tai išvažiavo į Peterburgą. Sibiro prokuroro Kovalevskio nebuvo. Per tuos metus jis buvo kilnojamas iš Irkutsko į Kaukazą, vėliau iš Kaukazo į Varšuvą vis Teismo rūmų prokuroru. Peterburge Molio Motiejus rado Irkutsko teismo rūmų pirmininką, kurs buvo atkeltas čion į senatvę. Tasai pasiteiravęs tepranešė: iš Liepojos į Peterburgą kvota nepristatyta dar. Kai tik bus byla gauta, Molio Motiejus būsiąs atstatytas į savo vietą.

Tada Molio Motiejus nudundėjo į Revelį. Jono Jablonskio šeimoj susirūpinimas. Neseniai jų bute buvo policijos kvota. Lietuviškų spaudinių nerasta. Paimtas buvęs juodraštis, jo paties ranka rašytas – projektuojamos lietuviškos draugijos įstatai. Policijos įstaigoj tarnaująs lietuvis raštininkėlis žadėjęs iš bylos tą juodraštį iškrapštyt ir grąžint. Molio Motiejui atvykus raštininkėlis pranešė: juodraštis, girdi, užprotokoluotas, tai nebegalįs jo išimt. Molio Motiejų Jablonskiai apnakvydino ne savo bute, bet antram aukšte, atskiram kambariuke, kur gyveno teismo kandidatas Andrius Bulota. Šis papasakojo: kai Jablonskio bute buvo daroma krata, lietuviški raštai gulėję pas jį, lagamine. Pravėręs duris, pamatęs apačioj, po laiptais, policininką, šnektelėjęs su juo. Kai tas, besidairydams pasitraukęs į šalį, Bulota pabeldęs į duris savo kaimyno, gimnazijos mokytojo. To buto tarpdury pasirodžius mokytojo žmona. Ir tos durys, ir jo kambarėlio durys veda į aikštelę ant laiptų. Lagaminą su knygom pervilkęs per aikštelę, ir jį priėmus ponia į savo butą. Todėl jo kambarėly policija nieko įtartina nerado.

Suvalkietiškos vestuvės

Molio Motiejus vėl Jablonskynėj. Rudeniop motinos Jablonskienės brolis Šipaila, Rūdžių kaimo ūkininkas, prisikvietė svečių į sūnaus vestuves. Nudulkėjo Jurgis Jablonskis ir Molio Motiejus su žmonomis tą dieną, kada parvažiuoja jaunasis su jaunąja iš jos tėviškės. Laukia jų su palydovais susirinkę jaunojo giminės, vaišinasi, geria degtinėlę, tik degtinėlę. Alaus nėra. Užnemuny naminis nedaromas, pirktinis per brangus. Tai ten nėra papročio alum vaišint svečius. Gi degtinė prie Prūsų sienos pigi. Prūsuose spiritas labai pigus. Paprūsės valsčių gyventojai gauna tam tikrus leidimus lankytis, kada nori, per muitines artimiausiose Prūsų apylinkėse, nusipirkt mažmožių, parsigabent, sumokant muito mokesčius. Spiritas gabenamas slaptai ne per muitines. Tai ir pigus. Belaukdami jaunųjų svečiai išgėrė visą degtinėlę, kiek šeimininko buvo pagaminta. Atsitiko taip, kaip, anot Švento Rašto, Galilėjos Kanoj, kur per vestuves dalyvavo Jėzus. Bet čia nėra Jėzaus. Kas bus? Šeimininkas ramus. Ligi Prūsų sienos – keli viorstai. Išleidžia važiuot, parsivežt naujų svečių. Parveža du sargybiniu su spiritu. Vadinasi, nereikėjo nė per sieną į Prūsus dangstytis.

Pagaliau parvažiavo jaunieji su piršliu, su svočia, su pamergėmis bei paberniais, su kraičvežiais, su kraičiu. Matyt, jaunoji iš turtingų namų, kaip ir jaunasis. Jaunieji parsivežė muzikantus – smuiką, trimitą, armoniką, būgną. Maršui dundant, ūžiant jaunieji, jų palydovai sveikinasi su tėvais, su svečiais. Atvykusius susodino prie stalo, pavaišino. Iš kraičio skrynios jaunoji imdama apdovanojo tėvus jos pasiūtais plonos naminės drobės marškiniais, kitus namiškius ir net svečius, kiekvieną – abrūsais, juostomis, pirštinėmis, kaklaraiščiais, vis jos pagamintais. Vienas palydovas, šlubis, išpyškino juokingą prakalbėlę, paskatindams padėt jauniesiems prasigyvent, ir prieš jaunąją ant stalo padėjo auksinį penkrublį. Kiti svečiai, viens po kito, tardami žodelį, dėjo taip pat – kas auksinį, kas sidabrinį ar popierinį pinigėlį. Gavęs jaunosios išaustą spalvotą kaklaraištį Molio Motiejus neatsiliko nuo kitų, linkėdams jaunajai laimingai prie jaunojo glust, prie širdelės spust – pridėdams į krūvų ir savo skatikų. Tada prasidėjo šokiai. Linksmos buvo vestuvės. Viena viešnia, gana palaida suknia pasipuošus, ypatingai smarkiai šoko, trypė, grakščiai sukinėjosi, žadindama kitus šokt su ja ligi apsvaigimo. Bet ji greitai išnyko. Po vakarienės tolesnius svečius kaimynai-vienkiemiai išsivedė nakvynėn. Molio Motiejus su Maryte buvo pakviesti kito Jablonskienės brolio, Jono Šipailos. Išsimiegojo juodu puikiuos pataluos seklyčioj. Rytmety, jiedviem tebegulint, šeimininkė

atnešė skanios kavos su saldžiais kukuliais. Molio Motiejus buvo bešokąs iš lovos, bet šeimininkė ir šeimininkas sulaikė: per vestuves toki svečiai turi kavos atsigert neišlipę iš lovos. Tokio papročio Molio Motiejus nebuvo girdėjęs. Šeimininkas nustebino pasakęs: šią naktelę ana smarkioji šokėja subyrėjus, susilaukus nepageidaujamos jai dukrelės, nakvodama svečiuose. Marytė atsiminė savo dukrelę Birutę, kurią tebemaitino. Tuo tarpu nuo atliekamo pienučio atsipalaidavo tam tikru įnagiu.

Po pietų iš Jono Šipailos su jais abu svečiai vėl nužingsniavo į vestuvių kiemą. Ten vėl buvo linksmintasi. Vakare Molio Motiejus su Maryte ir Jurgis su žmonele iškiūtino namo. Pavargę jie pakeliui įsuko į Onos ūkelį. Ši vestuvėse nedalyvavo: ji Šipailoms ne giminė. Mielai šiuos svetelius priėmė ji nakvynėn. Rytmety nukirto ji keliems viščiukams galvytes ir svetelius pamylėjo skaniais pusryčiais. Birutė-mažytė susilaukė mamutės tik pietums.

Motiejaus brolis Juozas socialistų rojaus nenori

Pirmutiniu sniego keliu, pasisamdęs Pilviškių gelžkelio stoty vežiką pora arklių su rogėmis, atlėkė Motiejaus brolis Juozas. Jį tėvas iš Diržių siuntęs pažiūrėt, kaip Jablonskynėj gyvenama. Jam krito į akis, kad Užnemunio šalis kitokia negu Kaunijos kraštas. Kaunijoj – sodžiai, Užnemuny – vienkiemiai. Jablonskynės sodyba su trobesiais – lyg miškely pasislėpus. Visi patvoriai aplinkui apsodinti medžiais. Trobesiai mediniai, stogai šiaudiniai, kaip ir Kaunijoj. Gyvenamieji namai dviem galais (gryčia, seklyčia), bet stoguose vis vienas kaminas, kai Kaunijoj – po du. Paprastoj Jablonskynės seklyčioj Juozą nustebino didelis puikiuos bronziniuos rėmuos kanauninko Šipailos paveikslas. Diržiuos neturėta tėvo brolio kunigo klebono Ignato tokio įspūdingo portreto. Kitą dieną kalėdojo Griškabūdžio parapijos vikaras su vargonininku ir zakristijonu. Kaunijoj sodžiuj bepigu kalėdot. Kalėdininkai atvažiuoja į vieną kiemą, pereina per sodžių iš kiemo į kiemą, grįžta pėsti į pirmą kiemą, čion suneša, suveža kalėdą ir linksminasi, gerdami naminį alutį. Užnemuny kalėdininkai turi važinėt pakiemiais, atsiimt kalėdą, ir sudiev. Jablonskynėj pasirūpinta kalėdininkus priimt vaišėmis ir alučiu, ir midučiu, taip ir užkandžiais su arbatėle, su uogiene. Kunigėliui patiko. Netikėtai jis paprašė sukviest aplinkinius mažažemius, kad čia atliktų kalėdines pareigas. Molio Motiejus įsikišo: „Kunigėli, kiekvienam žmogeliui malonu vieną kartą per metus savo namely susilaukt dvasiško tėvelio ir apturėt jo nameliui pageidaujamą palaiminimą“. Paklausė ir

išvažiavo. Tėvas Jablonskis palingavo galvą, o Jurgis išsitarė: „Kaip būtų galėję anie su vaikais čia susirinkt dabar, žiemą?“

Tą vakarą broliai įsišnekėjo, Juozas pasakė naujieną. „Tu, Motiejau, kadaise Bardiškių miške mums, berniokų tuzinui, įpiršai skaityt „Ūkininką“. Dabar mes turime didelį vadovą. Jis išaiškino, koks yra gyvenimas ir koks turi būt. Jėzus žadėjo rojų danguje, gi šis žada – rojus būsiąs žemėje. Tatai padarysią darbo žmonės. Būsią visi žmonės lygūs, draugai socialistai“. Motiejus paklausė: „Gal pasakojo jis, kaip tą rojų žemėj yra aprašęs amerikietis savo knygoj, apysakoj, romane, įvardytame „Po šimto metelių“. „Ir tu žinai? – lyg nustebęs sušuko Juozas. – Tik tas rojus įvyksiąs žemėj ne po 100 metų, bet greičiau. Taip sako Steigvilių Jono Poželos studentas Vladas“. „Taip, taip, – pritarė Motiejus: – Tu, Juoziuk, pats gali rojaus pradžią padaryt. Parvažiavęs į Diržius atiduok klėčių raktus darbininkams. Kiekvienas jūsų kieme iš klėčių pasiimt, ką kas nori, galės būti kaip šeimininkas. Bus lygybė. Prasidės rojus“. „Nu, ne, – pratęsė Juozas. Tokio rojaus aš nenoriu. Nesutinku, kad mano gerą imtų kas įsigeis“. Taip pasibaigė brolių pašnekesys apie socializmą.

Valgo pietus Bernotynėj. Tėvukas Bernotas paklausė: „Kaip sekėsi kelionė?“ Svečias Juozas nusišypsojo: iš Diržių, girdi, į Rygiškius važiavęs daugiau negu 13 dienų. Tėvuks sužiuro į svečią. „Bene, perdedi, prietelіau?“ „Ne, ne, dar prikišiau skatiko“, – Juozas besišypsodams papasakojo: iš Diržių išvažiavęs rogėmis į Joniškį, puspenktos mylios kelio. Toliau per naktį keliavęs diližanu – ratais, šešias mylias plentu į Šiaulius. Iš ten geležinkeliu. Kaune į vagoną įlipęs nebejaunas ponas, atsisėdęs šalia jo, taręs: „Na, tai dabar per Nemuną, per geležinkelio tiltą, dundėsim 13 dienų“. Juozas pagalvojęs: ponas krečiąs juokus. Laikąs jį, 30 metų vaikesą lyg mažu vaiku. Juozas burbtelėjęs: „Pasaka“. Ponas klausiąs: „Kelinta šiandien diena?“ – Juozas atsiliepęs: „Gruodžio 5-ta“. Tada ponas pareiškia: tai anapus Nemuno būsią 18-ta diena. Pasiūlė lažybų – du buteliu alaus. Ponas su Juozu padavę kits kitam dešines rankas. Keleivis, sėdįs priešais, per jų sunertas rankas pliaukštelėjęs savąja dešine. Sujudėjęs traukinys, riedąs pamažu, pamažu. Palengvėle, palengvėle įsirita į tiltą. Nejaugi 13 dienų? – dingtelėję Juozui galvoj. Sekundė po sekundės traukinys jau Nemuno vidury. Ne, ne, bežiūrint vagonas jau antroj Nemuno pusėj. Laimėta lažybos, – džiaugėsi Juozas. Palauk, sako ponas, privažiuosim sustojimo vietą. Netrukus traukinys, išlindęs iš Jiesios upelio šlaito, stabteli, į vagoną įsiskubina naujas keleivis. Šio ponas klausiąs: „Kelinta dabar diena?“ Tas sako: „Aštuoniolikta“. Tatai patvirtino keleivis, sėdįs priešpriešiais.

Tada ponas išaiškinęs: Kaunijoj, girdi, gyvenate senuoju – pagoniškuoju kalendorium, Julijaus Cezario, Romos valdovo paskelbtu kalendorium. O Užnemuny, kaip ir Lenkijoj ir kituose Europos kraštuose, laikas skaičiuojamas naujuoju katalikiškuoju, popiežiaus Grigo nustatytu kalendorium. Kai senuoju kalendorium gruodžio 1 diena, tai naujuoju – jau keturiolikta. Šito kalendoriaus metai suderinti su Saulės metais, o senasis vėluojąs. Kazlų Rūdos stoty traukiniui sustojus Juozas turėjęs už lažybų alų sumokėt du auksiniu, dvigubai brangiau negu smuklėse.

Mums tatai ne naujiena, – pasigyrė Jurgis. Mūsų kaime esanti naujiena – kaimyno eržilas, kokio Juozas gal dar nėra matęs. Po pietų juodu su Motiejum nuėjo pas šimtamargį ūkininką. Mielai tas jiems parodė didžiulį, stambų eržilą. Baisu prie jo net prisiartint. „Kam toksai reikalingas?" – klausė Juozas. „Kumelėms, – nusišypsojo šeimininkas. – Už kiekvieną uždirbu po 10 rublių". Visus tris šeimininkas pakvietė į namus, į vidų. Šimtamargis nevedęs, šeimininkauja motina ir sesuo, bene 25 metų amžiaus. Tuoj ant stalo – skaidriosios butelis, silkės su grietinėle, šviežia dešra, sūris. Trys vyrai – Motiejus negeria – butelį tuština; motina ir panelė išgėrė po stikliuką. Motiejus susirūpino: šimtamargis pragarsėjęs, nekvailas išgert ir triukšmaut. Brolis Juozas, įkaušęs, drimbąs, kur pakliūva, ir miegąs. Bijodams galimų nemalonumų Motiejus, padėkojęs už vaišes, pasiryžo eit namo. Šeimininkas, abi šeimininkės draudžia palaukt vakarienės – vėdarų. Motiejus nepasiduoda, atsiprašo, pažadėjęs Marytei vakarieniaut namie.

Kai visi išėjo, Jurgis paaiškino: Juozas patikęs panelei. Motina ir brolis pamanę, kad Juozas atėjęs pirštis. Gera partija. Juozas iš tėvo galėsiąs gaut vieną dubą. Merginos pasoga – 3000 rublių, neskaitant kraičio. Kodėl tokia didelė pasoga? Kaunijoj iš tokio ūkio – 100 margų (daugiau negu 50 dešimtinių) dukteriai pasogos teduodama tik apie 500 rublių. Mat Kaunijos įstatymais iš tėvo žemės duktė tegali gaut tik keturioliktąją dalį, o Užnemuny tėvui mirus dukterys paveldi lygiomis dalimis su broliais. Juozas parūgojo broliui Motiejui: be reikalo jį išvedęs. „Juoziuk, – ramino jį Motiejus, – namie tu turi daug gražesnę pasirinkęs, ir turtingą. Tu būsimas ūkininkas, vedęs žmoną iš užu 300 viorstų, nevažinėsi viešnagėn pas jos gimines, kaip paprastai; mažiau teturėsi kur pasilinksmint. Į mane, atsiskyrusį nuo tėviškės žemės, nežiūrėk. Toks atsiskyrėlių, valdininkų likimas – blaškytis po pasaulį ir kitur rast sau laimę".

Išvažiuodamas namo į Diržius Juozas pasikvietė tėvą Jablonskį su savim drauge keliaut, su žento Motiejaus giminėmis susipažint. Tėvuks varžėsi, bet kai iš Motiejaus gavo du auksiniu penkrubliu, išvyko. Grįžo

jis po Naujųjų metų. Gailėjosi netekęs namie, Rygiškiuos, Kalėdų švenčių. Diržiuos, girdi, tuo metu tebėjęs adventas su silkutėm, su naminėm garsvyčiom. Ko nepalaukei tenai jų Kalėdų? – klausiamas jis atsakė: nors Trijų karalių šventę panorėjęs švęst namie. Tokiu būdu tais metais dėl kalendoriaus kaltės tėvukas Jablonskis pasiliko visai be Kalėdų.

Proklamacijos prieš lietuviškos spaudos niekšingą draudimą

Žiemą Molio Motiejus gavo laišką iš Diržių. Verutė kreipėsi prašydama gelbėt ją: tėvelis ketinąs ją išleist už nemylimo vyro. Pasitaręs su Maryte Molio Motiejus išsiskubino į savo tėviškę. Padavė tėvui Verutės laiškelį. Tas, perskaitęs tepasakė: „Mat kaip“. Iš tikrųjų atvažiavo aukštas, tvirtas vyras, apie 40 metų amžiaus. Rado jis Motiejų seklyčioj prie stalo, bešnekučiuojant su pusbroliu, Bardiškių Ignatienės Poželienės vyresniuoju sūnum Juoziuku, dabar, tėvui mirus, ūkininkaujančiu. Susėdo trise. Ant svečio blizga skersai pilvo lyg auksinis kišeninio laikrodėlio retežėlis, ant batų su aulais – naujutėliai kaliošai. Motiejus svečiui: „Turbūt, tamsta, pirmą kartą apsimovei kaliošus, taip gražiai spindi. Gal malonėtum juos nusiimt“. Kaliošus čia pat svečias nusimauna ir nunešęs į kertę prie koklių padeda ant rudai dažytų grindų. Pusbrolis Juoziuks svečiui: „Puikų dvarą tamstai Amerikos klebonas nupirko. Turbūt brolis turi turtingą parapiją?“ Svečias giriasi: taip, taip, brolis jau turįs Amerikos bankuose 300 tūkstančių dolerių, daugiau kaip pusę milijono rublių. Motiejui aišku, kodėl tėvas nori atiduoti jam Verutę. Į seklyčią įeina brolis Kostuks, sakąs: „Tai bent svečio eržilas! Juodbėris, bet atrodo lyg širmas, apsiputojęs. Matyt, svečias smarkiai lakstai?“ Svečias patenkintas. Motiejus rodo Kostukui į kertę, taria: „Broli, kaliošus nunešk į prieškambariuką!“ Svečias raukosi. Tėvas neatėjo. Pasisakė nesveikuojąs, gulįs savo kambarėly. Verutė nesirodo. Brolis Juozas atnešė ąsotį alaus, o Verutė – sūrio. Pasisveikinus su svečiu ji išėjo. Išgerta dar antras alaus ąsotis, kol Verutė pakvietė į valgomąjį vakarienės. Juoziuks Požela pasiūlė svečiui kitos šeimininkės pasiieškot. Motiejus pareiškė apgailestavimą, kad tam dalykui Verutė dar per jauna. Vaškiečiuos esą nemaža suaugusių dvarininkaičių. Linki svečiui ten pasisekimo.

Kitą dieną netikėtai iš Bardiškių atvažiavo nebuvėlė viešnia Valiulienė. Nei iš šio, nei iš to Motiejui ir jo tėvui pripasakojo apie vaškietį svečią: jisai esąs nevykėlis, tinginys, girtuoklis ir t.t. Peikė, peikė, visai išpeikė jį ir išvažiavo. Keistai atrodė jos elgesys. Brolis Juozas spėliojo: ji turbūt Igno Lapinsko svočia.

Ignas Lapinskas, tasai kaimo jaunimo vadovas, ūkininkaudams vos galus su galais suvesdavo. Daug išlaidų turėjo jis tebeleisdams į mokslus brolį Antaną. Be to, privalėjo išpasogint pusę tuzino seserų. Tesugebėjo kiekvienai duoti tik po 300 rub. pinigais, neskaitant kraičio, kaip ir priedo gyvuliais ir negyvu inventorium. Jo jaunesnysis brolis Juozas pareikalavo dalies – 2000 rub. ir tais pinigais bei gauta pasoga nusipirko anapus Žeimelio 20 dešimtinių ūkį. Ignas tas turėjo jau pasidaręs ligi 5000 rub. skolos. Ir štai paaiškėjo – jisai ir Verutė kits kitą pamilo. Aišku, tokių vedybų Verutės tėvas nenorėjo. Dabar įsikišo Motiejus. Tėvas nepritarė, bet neprieštaravo, tik reikalavo palaukt, kol Verutei sukaks 18 metų.

Vieną vakarą ūmai Motiejui ėmė iš nosies varvėt kraujas. Toliau – daugiau. Teka, nenustoja. Nusilpo. Atsigulė į lovą. Brolis Juozas išlėkė į Žeimelį gydytojo parvežt. Tuo tarpu Motiejus nustojo sąmonės. Buvo uždegta grabnyčios žvakė. Atsigavęs Molio Motiejus pamatė susirinkusius namiškius jo marint. Kraujas nebeplūdo. Gydytojas Sketeris jį nuramino. Pasišnekėjo, pranešė: šiomis dienomis būsią išlipdytos lietuviškos proklamacijos, skelbimai dėl lietuviškos spaudos niekšingo draudimo. Kitos dienos vakare Motiejus vaikščiojo po seklyčią. Panorėjo pasikalbėt su broliu Juozu. Tėvas pasakė: Juoziuko gryčioj nesą. Molio Motiejus supratęs perspėjo: nebeieškokit jo. Tėvas klausia, kodėl? Molio Moptiejus spėjąs: ans bus išvykęs bene proklamacijų lipdyt. Tėvas susirūpino: „Iš kur tu žinai?“ Molio Motiejus paaiškino. Vėlai Juozas atsirado namie. Motiejaus klausiamas pasisakė pasikinkęs arklį į roges, važinėjęs į Steigvilių mišką, kur jis ir kiti žmonės kasdien kertą sau medžius, perką iš steigviliečių. Pakeliui ir miške lipdęs proklamacijas.

Kitą dieną lakstė po sodžius uriadnikas, šimtininkai plėšt tų proklamacijų. Dieną atėjo Diržių dešimtininkas Jasiūnas ir tėvui prikišo: „Čia tai ne kieno kito, tavo pono Motiejaus darbas. Mums dabar bėda, varo plėšyt, žiūrėt, ieškot lipdytojų pėdų. O jie, bjaurybės, matyt, kojas apsivynioję skudurais lipdė. Jokių žymių – nei naginių, nei batų nėra“. Vėliau iš Steigvilių atvažiavo Antanas Požela, Molio Motiejaus pusbrolis ir krikšto tėvas – podinas. Ir tas, kaip ir dešimtininkas Jasiūnas, taip pat spėlioja. Molio Motiejus jam atsikirto: „Nemanyk, kad aš toks kvailas, kad būčiau atvažiavęs kaip tik ten, kur bus toks darbas dirbamas“. Tėvas dar aiškino jiedviem, kad Motiejus atvažiavęs jo kviečiamas, kad susirgęs, buvęs marinamas, gydytojas buvęs parvežtas. Ne tokie darbai jam galvoj. Rūpinasi tik išsiteisint ir grįžt į savo tarnybą.

Galbūt ir dešimtininkas Jasiūnas, ir šimtininkas podinas Požela pa-

tikėjo. Turbūt taip jiedu paaiškino ir uriadnikui, ir atlėkusiam iš Pakruojo asesoriui-pristavui, policijos nuovados viršininkui. Įtarimų debesis praėjo pro šalį. Brolis Juozas nebuvo įtariamas. Kaip aną vakarą jis važinėjo ir lipdė, niekas nematė. Neįkliuvo nė Ignas Lapinskas. Tos proklamacijos lietuviams padarė didelį įspūdį. Pajuto, suprato, kad čia nebe vaikų darbas.

„Bitės“ ir „Greitakojo“ susitikimas

Kai policija aprimo laksčius, šnipinėjus, iš Diržių Molio Motiejus su broliu Juozu pasiryžo kai ką aplankyt. Pasišovė pirma į Rozalimą, už penkių mylių nuo Diržių. Tam miestely vertėsi Molio Motiejaus draugas vaistininkas Aleksandras Januškevičius, o už to miestelio – Juozo simpatija, ištekėjusi už ūkininko. Išvažiavo žemaituku važelyje. Pusiaukely sugalvojo pailsėt prie upės Mūšos, sodžiuj, pas ūkininką Poželą. Jis jiedviem – giminė iš motinos pusės, o jo žmonelė – iš tėvo pusės, jau trečiu keliu. Tame kieme prieš dešimt metą Molio Motiejus svečiavosi per ūkininko brolio – vos įšventinto kunigėlio – primiciją, o Juozas – kiek paskiau, per paties ūkininko vestuves. Namie šeimininkų jiedu nerado. Priėmė ir vaišino netikėtai pasirodžiusi jiemdviem nežinoma juodaplaukė panelė, kaip šeimininkė. Ji pasisakė, kad čia ją patalpinęs minėtas kunigėlis – vikaras. Ji ir jos sesutė – našlaitės žydės. Su kunigėliu jiedvi susipažinusios klebonijoj; jos siūdavusios, megzdavusios klebonui ir kunigėliui. Meilus kunigėlis išaiškinęs: krikščionių-katalikų tikėjimas kilęs iš žydų tikėjimo. Žydų Šventasis raštas tas pats, ką krikščionys vadina Senuoju testamentu. Ir žydų, ir krikščionių tie patys protėviai – Adomas ir Ieva. Žydų patriarchus – Abraomą, Izaoką ir Jokūbą tebegarbina ir krikščionys. Krikščionys tebegieda ir žydų karaliaus Dovydo sugalvotas psalmes. Žydų pranašui Mozei – Moižiešiui Dievas davė 10 įsakymų, kaip reikia žmonėms elgtis, ir krikščionys šiais Dievo įsakymais tebesivadovauja. Marijos sūnus Jėzus, krikščionių laikomas Dievo sūnumi, sakėsi atėjęs ne panaikinti Šv. Rašto įstatymų, jų įvykdyti, tik sušvelninti. Žydų Šv. Rašte pasakyta: mylėsi savo artimą ir nekęsi savo artimo; akį už akį ir dantis už dantį. Jėzus įsakęs mylėt savo artimą kaip pats save; mylėt savo neprietelius taip, kaip žydą, plėšikų apiplėštą ir sužeistą, gelbėjęs žydų priešas samarietis. Tai abi sesutės krikštijosi. Ji čia dabar globojama, kita jau ištekėjusi už lietuvio ūkininko.

Į Rozalimą pas vaistininką broliai atskrido tik vakare. Čia palikęs Motiejų Juozas išlėkė pas savo simpatiją. Molio Motiejus, dar studentaudamas Maskvoje, buvo susidraugavęs su A. Januškevičium, kai šis ten, uni-

versitete, laikė egzaminus provizoriaus padėjėjo laipsniui įsigyti. Paskiau Rozalime šoko jis per savo draugo Aleksandro vestuves. Tuomet dvaruose ir klebonijose viešpatavo lenkiška kalba; lenkiškai kalbėta ir smulkių bajorų okolicose (viensėdijose).

...Už penkių mylių, Rozalimo miestely, Aleksandras įsteigė pirmąją vaistinę. Priešpriešiais jo išsinuomoto vaistinei namo, antrapus gatvės, stovėjo tokie pat gražūs mediniai namai, kuriuose gyveno našlė miestelienė, kuri išaugino ir auklėjo giminaitę, gražią panelę; šiedvi kalbėjo ir lenkiškai, ir lietuviškai. Tuomet Lietuvoje klebonijose, dvaruose, okolicuose, miestuose, miesteliuose ponija šnekėjo lenkiškai. Tai ir jaunoji dėjosi esanti lenkė, mokanti kalbėti ir lietuviškai. Draugavo jiedvi su artimos okolicos bajorais, kurie dėjosi lenkais esą. Aišku, tuoj susidarė įsimylėjusių porelė. Dėl vestuvių iškilmingumo ir dėl Aleksandro patriotiškumo buvo pakviestas piršlys Gabrielius Landsbergis, Joniškėlio dvaro ir polivarkų savininko, didiko Karpio įgaliotinis, gyvenęs nuo Rozalimo užu 4 mylių, Linkavičių palivarke, pastaruoju metu susidomėjęs mūsų bajorų-dvarininkų litvomanija ir palankus „Auszros“ ir „Varpo“, redaguoto Varšuvos studento Vinco Kudirkos, šalininkams.

Paberniai – brolis Karolis, dar jaunas Rozalime praktikuojąs daktaras Polujanskis, taip ir aš ir du vietiniu bajoraičiu, su kuriais Aleksandras buvo čia susipažinęs. Pamergės – jaunikio abi sesutės dainininkės ir trys vietinės panelės... Tarp svečių – vietinio dvaro savininkas Bagdonavičius ir jo poniškas urėdas, taip ir Pakruojo policijos viršininkas, rusas su žmona bei sesute.

Vestuvėms lietuvišką toną davė piršlys. Jaunosios namuose Landsbergis, autoritetingai vadovaudamas, šūktelėjo lietuviškai: „Gerbiamieji! Jau laikas važiuot į bažnyčią. Žirgai žvengia prie durų. Panelės – pamergės, ponaičiai – paberniai, teikitės poromis paskui mane su jaunikiu ir ponios svočios su jaunąja vykt į bažnyčią!“

Nors toji šventykla čia pat, ne toliau kaip pusvarstis, visi susisėda į puskarietę, į porines bričkas ir į vienarklines bričkutes. Bėrių bričkoj, kuria buvo atvykęs piršlys, atsisėdo jis pats su jaunikiu. Bagdonavičiaus širmių puskarietėj – jaunoji su savo svočia. Pamergės su paberniais – šių porinėse bričkutėse, vis porelėmis. Gi aš vienas su bajoraite vienkinkėj savo žemaituku mažoj bričkutėj. Svočios su panelėmis buvo susitarta, kas su kuo turi važiuot.

Šventykloj prie altoriaus sustojusiai porai klebonas piršlio rūpesniu suteikdamas susituokimo sakramentą reikiamus klausimus davinėjęs lietu-

viškai, ne lenkiškai. Toks, – pasakojo man kolega Ignas, – bene pirmą kartą apylinkėj lietuvio inteligento vestuvėms buvo piršlio duotas tonas – ne lenkiškas, lietuviškas. Nors svečių buvo įvairių, jaunosios tetos namuose, prie ilgo vestuvinio stalo besivaišinant, drąsiai, garsiai lietuviškai šnekučiuotasi ir tostai kelti. Tą vakarą pas jaunąją, kitą vakarą pas jaunąjį, ačiū Karoliui su sesutėm, lietuviškai prisidainuota. Žinoma, ir šokta, net daug. Piršlys buvo fundijęs, atvežęs iš Linkuvos miestelio garsų muzikantų kvartetą.

Jaunosios giminės – okolicos šlachetai, proszę paną dobrodziejai. Vestuves buvo pagerbęs ir gretimo dvaro savininkas, kilmės totorius, nūn jau lenkas, taip ir jo dvaro ūkvedys, sulenkėjęs lietuvis. Dalyvavo vestuvėse ir rajono asesorius (stanovoj pristav) su žmona, su seseria. Gi jaunikio svečiai: tikras brolis – Technologinio instituto studentas bei pora sesučių, vietinis gydytojas, dar dvi gimnazistės – apskrities miesto namų savininko lietuvio dukružė ir netolimo dvarelio taip pat savininko lietuvio dukrelė su broliu studentu, na, ir aš.

Piršlys lietuviškai išdrožęs tostą jauniesiems, įkūrusiems lietuvišką-inteligentišką šeimą. Tarp kitų – ir aš kėliau tostą, kad nūn čia įvykęs stebuklas, nes Lietuvoj, lietuvio jaunojo vestuvėse, šnekama, tostuojama lietuviškai. Gimnazistės dėl to stebuklo ėmė kvatot. Mat jos savo gimnazijoj buvusios lietuvybės pionierės.

Tuo stebuklu susidomėjo didikas dvarininkas Bagdonavičius ir ponas rusas asesorius. Dėl to juodu pasikvietę pas save: pirmasis į dvarą mane su gydytoju Polujanskiu, o antras – piršlį su Ignu į asesoriaus rezidenciją porytdienai. Bagdonavičius, norėdamas ištirt tą litvomanijos dalyką, klausinėjo mus, kodėl nesidedam su lenkais, o varom, jo žodžiu, separatizmą... Ilgokai, gerdami arbatą, aiškinomės. Pagaliau jis tarė: „Gal ir turite racijos, pagrindą“.

Po dviejų dienų piršlys su muzikantais ir aš su Karoliu pakeliui, piršlio iniciatyva, sustojom Pakruojo miestely, pas asesorių. Jo paties neradom namie. Žmona ir sesutė mus maloniai pavaišino. Landsbergis pajuokavo: „Mat aš piršlys, dar su muzikantais. Štai du kavalieriai. Panelė gali pasirinkt. Tuoj pašoksim vestuves“

Dabar Molio Motiejus ir A. Januškevičius turėjo malonių prisiminimų. Pasikeitė žiniomis, nuomonėmis dėl dabarties, dėl proklamacijų, kurių ir Rozalimo apylinkėse buvo prilipdyta.

Paskiau broliai atsidūrė Joniškėly, pas Bitę-Petkevičiūtę. Ir čia turėta malonių prisiminimų. Kandidataudams Mintaujos apygardos teisme,

Jono Jablonskio paragintas, Molio Motiejus, parsivežęs iš Mintaujos į Diržius per Kalėdų šventes jo sesutę Marytę, dar gimnazistę, nuvažiavo drauge su ja į Joniškėlį susipažint su Bite, jau žinoma rašytoja, ir jos tėvo bute praleido Naujuosius metus. Kadangi gydytojas turėjo savo dvarelį, tai jame Molio Motiejus rado svečių – vietinių dvarininkėlių. Tuo metu Joniškėlio didiko dvarininko Karpio rūmuose taip pat buvo sukviesta dvarininkų. Bitės svečiai šnekėjo ir lenkiškai, ir lietuviškai. Ir čia linksmai buvo sutinkami Naujieji metai. Linksmintasi per naktį, kaip sako – ligi trečiųjų gaidžių. Dabar susitiko juodu kaip Liepojos žandarų rotmistro klientai – Bitė ir Greitakojis. Aišku, jai Molio Motiejus turėjo atpasakot, kaip jis Sibire buvo suimamas, vežamas, kaip išleistas, ką Maskvoj ir Peterburge patyręs, kaip rotmistro Vonsiackio kaltinamas, varžomas. Žinoma, ir ji pasipasakojo apie save. Džiaugėsi pasisekus proklamacijų lipdymui, uždraustos mūsų spaudos bujojimui. Į ateitį ji žiūrėjo optimistiškai. Tikėjo, – lietuviai laimėsią. Reikią tik kovot, kovot kultūringomis priemonėmis, skelbti, aiškinti, kaip kas buvo, kaip yra ir kaip kas turi būti. Skleist šviesą žmonėse, lavint gabesnį jaunimą. Steigt dainų ratelius, vaidint nors daržinėse kur kas galima, kad ir slaptai. Svečias Juozas padejavo: „Kad tokia panelė būtų Žeimely! Sketerio veikla būtų smarkesnė“. „Per daug man garbės“, – teatsiliepė ji. Per pietus jos tėvui, gydytojui, dalyvaujant Bitė pasiūlė po stikliuką šūktelėdama: „Tegyvuoja Lietuva!“ – Bitės optimizmas paveikė svečius, Molio Motiejus atgavo gerą ūpą.

Grįždami namo broliai pakeliui įsuko į Švobiškio dvarą. Kūmutė Elzė Juodinskaitė apsidžiaugė. Linksma vakarienė ir nakvynė. Ji paerzino svečią Juozą: gal tiktų ji jam į porą? Tas nusišypsojo: per daug tiktų. Mokyta dvarininkė panelė nesugebėtų šeimininkaut kad ir Draudelių duboj, anksti pusryčių virt, dieną kiaulių šert. Vis dėlto Juozas rytmety išvaikščiojo dvarą, apžiūrėjo trobesius, gyvulius, inventorių, šnektelėjo su ūkvedžiu. Juozas pasiidomavo: trys broliai, viena sesutė. Dvaras, du palivarkai ir duba. „Ką panelė Elzė gausi pasidalinusi su broliais?“ Ta atsakė: „Arba viską, arba nieko“. Ir prasijuokė: „Mat, aš kokia!“ Nustebusiems svečiams paaiškino: „Arba dvaras, arba miestas tetinka man. Galiu tarnaut, štai kaip draugė Miliutė. Ji dabar mokina bajorų dvare vaikus“. Toliau ji kalbėjo: dabar nauji laikai, be „Varpo“ bei „Ūkininko“ išeinąs jau „Darbininkų balsas“. Dabar skelbiama: Laisvė, Brolybė, Lygybė. Skelbiama kova dėl būvio. Ateitis priklausanti darbininkui. Dėl lygybės svečias Juozas paabejojo. Molio Motiejus priminė Vinco Kudirkos perspėjimą: tuo tarpu lietuviai pirmon galvon turį dėt pastangų kovai prieš tris priešus – rusus, lenkus ir

vokiečius, kurie mus engią. Taip ir čia nuomonėmis draugiškai pasikeista, draugiškai atsisveikinta.

Išlydėdama svečius kūmutė Elzė Molio Motiejui padovanojo savo mažutį gramofoną su plokštelėmis. Tatai Diržiuos buvo netikėta naujiena. Žmonės nenorėjo tikėt mašiną kalbant. Kai pirmą kartą padėjęs gramofoniuką ant stalo, padengto staltiese, Molio Motiejus paleido linksmai dainuojamą dainelę, ūkininkas Povilaitis, pakėlęs staltiesės kertę, žvilgterėjo po stalu įsitikint, ar nedainuoja palindęs žmogus. Paskiau daug kas ėjo pasiklausyt, kaip mašinėlė dainuoja, muzikuoja ir šneka žmogaus balsu.

Molio Motiejus lanko draugus Kaune

Grįždamas į Rygiškius Molio Motiejus sustojo Kaune. Mat prieš išvažiuodams iš Diržių, užsukdams gramofoną buvo sudraskęs jo membraną, plokštelę, ir Kaune už trirublį įsidėjo naują. Aplankė ir nakvojo jis pas advokatą Motiejų Lozoraitį. Ir čia malonūs prisiminimai iš studentavimo laikų, iš kandidatavimo Mintaujos teisme. Ypač juodu susiartino Mintaujoj. Ponia Lozoraitienė buvo priėmus į savo butą Molio Motiejaus sesutę Verutę, kai brolis, gaudams sekretoriaus padėjėjo algą, buvo iš Diržių pasikvietęs ją šiek tiek prasilavint. Tuomet Molio Motiejus, gyvendams Repečkienės bute, atskiram kambary, mokė sesutę aritmetikos, ponia Jablonskienė – lietuviškos kalbos, literatūros, Marytė gimnazistė – istorijos ir geografijos, gi ponia Lozoraitienė – lenkiškos kalbos; šios kalbos Verutė greitai pramoko, nes Lozoraičiai tarp savęs kalbėjo lenkiškai. Už pamokas Molio Motiejus iš savo algos kas mėnesį p. Jablonskienei ir Marytei mokėjo po 6 rub., gi p. Lozoraitienė lenkiškai mokė dovanai ir laikė Verutę labai pigiai, imdama iš jos tik po 13 rub. už mėnesį, kaip ir pirmiau ėmė už jo paties išlaikymą Jonas Jablonskis.

Dabar Lozoraitis sugebėjęs likt nepaliestas rotmistro Vonsiackio nagų. Kaune jis buvo įsigijęs geroką advokato praktiką. Bet ištiko jį kitoniška nelaimė. Dar Mintaujoj jam ėmė gelt kojos. Jau tada jis vasarą praleisdavo Rygos pajūry, Kemerno vasarvietėj, sieros šaltiny, sieros tynėse (voniose) besimaudydams. Kaune gėlimas dar labiau jį maitojo, kojos silpnėjo. Sunku buvo jam vaikščiot po teismus. Gydytojų patariamas namie, kambary, vonioje, tam tikram sūriam vandeny, po keliolika minučių ilsėdavosi. Žmona, su tuo jau apsipratus, ramiai juo rūpindavosi. Molio Motiejaus kviečiama drauge eiti į teatrą ji pareiškė nenorinti taip linksmintis, kai vyras negali eit kartu. Taip prisirišusi prie vyro buvo ji ir Mintaujoj. Jei Lozoraitis iš

teismo nepareidavo namo laiku, trečią valandą, pietų nevalgydavo, kol ans pareidavęs. Ir sirguliuodamas M. Lozoraitis ryšių su draudžiamąja lietuvių spauda nenutraukė. Ir jis pabrėžė Molio Motiejui naujų srovių veikiant. Lozoraitis priminė, kad dar prie Vinco Kudirkos (šis mirė 1899 metais) „Varpe“ buvo kilę įvairių nuomonių dėl pasaulėžiūros. Parūpo turėt, atgaut ne vien lietuvišką spaudą, bet ir laimėt laisvą spaudą, laisvą nuo valdžios cenzūros, atsipalaiduot nuo rusinimo, nuo pravoslavinimo. Pasigirdo balsų, kad lietuviai reikalingi savivaldybės, net nepriklausomybės. Pasigirdo Vilniaus ir Kauno miestų darbininkų balsai apie prieš šimtą metų paskelbtus prancūzų revoliucijos obalsius – Liberte, Fraternite, Egalite. Dar prieš 1901 metų „Darbininkų balsą“ – 1896 m. buvo pasirodę „Lietuvos darbininkas“ Vilniuj ir 1897 m. „Kauno darbininkas“. „Kodėl negali būt, – pasakė Lozoraitis, – panaši prancūziškai ir Rusijos revoliucija, ir Lietuvos savarankiškumas?“ Molio Motiejus teištarė: „Pasauly nieko nėra amžino!“

Tokių lauktuvių, kaip gramofonas, Rygiškiuose nieks nelaukė. Jurgis buvo matęs, girdėjęs dėžutę iš plokštelių muzikuojant. Kai iš dėžutės suskambo žmogaus balsas, visi nustebo. Visą vakarą džiaugėsi namiškiai, neišskiriant Marytės, kuriai gramofonas buvo nebe naujiena. Sekmadienį po pietų pasiklausyt prisirinko ne vien aplinkiniai mažažemiai ir kai kurie kaimynai ūkininkai. Ir per Gavėnią gramofonas kalbėdavo, krėsdavo juokus.

Per Velykas atėjo gretimo Bliuviškių kaimo mažažemio sūnus Jurgis Baltrušaitis, bene 20 metų amžiaus. Pasisakė išėjęs jis pradžios mokyklos mokslą, tarnavęs gminos (valsčiaus) raštininko padėjėju, ėjęs paties raštininko pareigas, paskutiniu laiku pavadavęs Griškabūdžio parapijos vargonininką. Dabar išgirdęs Italijoj esant saleziečių misionierių seminariją su įžengiamąja 4 klasių mokykla. Pasiryžęs jis stot į tą mokyklą, paskui į seminariją ir paskui – misionieriaut kur Afrikoj ar Azijoj. Toj seminarijoj mokslas teikiamas dovanai. Reikia tik savo lėšomis nuvažiuot. Susitaupęs jis šiek tiek, bet kelionei nepakanka. Klebonas pataręs kreiptis į visuomenę ir dovanojęs auksinį penkrublį. Jaunuolis parodė popieriaus lapą, kuriame klebonas pasirašė davęs 5 rub. Molio Motiejus prirašė dar savo penkrublį. Susirinkęs 40 rublių Jurgis Baltrušaitis ir išvyko į Italiją. Po kelerių metų susitiko jį Molio Motiejus Vilniuje. Pasipasakojo bevažiuodams į Italiją Baltrušaitis Austrijoj pritrūkęs pinigų. Vagone sėdėdams šalia pono, lenkiškai kalbančio, išsipasakojęs, kur ir ko vykstąs. Ponas davęs jam kiek reikia gelžkelio bilietams nusipirkti iki anos seminarijos. Baigęs jos įžanginę mokyklą, pakeitęs savo nusistatymą dėl misionieriavimo, grįžęs į Lietuvą stot

į Seinų klierikų seminariją. Tam tikslui lėšom užsidirbt dirbęs „Vilniaus žinių“ redakcijoj. Be to, iš italų kalbos į lietuvių kalbą išvertęs Boscos parašytą vieno šventojo gyvenimą. Už tą vertimą Petras Vileišis sumokėjęs jam bene 25 rub.

Į Rygiškius atvažiavo Jono Jablonskio žmona su keturiais vaikučiais. Ji čia dar nebuvo buvus, gal dėl to, kad ji evangelikė. Ją, marčią, maloniai sutiko tėvai. Atsirito ji iš savo tėviškės, iš Švobiškio parapijos. Jonas, jos vyras, pasilikęs pas jos brolį, gydytoją Sketerį Žeimelyje. Atvežė ji čion linksmumo ir naujienų. Molio Motiejui teko pirma naujiena. Ji pasakė: „Apsiaustas apdulkėjęs“. Jis iš karto nesuprato. Ji paaiškino: „Reikia skirt žodžius „apsiaustas“ ir „apsiaustas“. „Apsiaustas“, girdi, Jono pramanytas vieton „ploščiaus“, „paliato“. Gi „apsiaustas“ tolygus „apsisiautęs“. Kita naujiena – rimtesnė. Brolienė Jonienė Molio Motiejui įteikė surašytą lietuvių liaudies pasaką „Sigutė“. Tuoj ją pats perskaitė. Vėliau namiškiams skaitė. Tik Marcelė, begė, negalėjo pasigėrėt gražia pasakėle, pasigailėt vargšės našlaitės Sigutės, pasmerkt žiežulą raganą už Sigutės sudeginimą.

Per porą vasaros savaičių tėvuko žaliuojančiam sodnely prisišnekėta, pasidžiaugta ir vaikų, ir tėvų, ir senelių. Brolienė pasakojo: be šios žiemos proklamacijų – atsišaukimų į lietuvius dar pirmiau plito daug atsišaukimų lapelių, skirtų Vilniaus ir Kauno darbininkams dėl iškovojimo jiems geresnės būklės. Maskvos lietuviai studentai išleidę net keletą socialistinio turinio brošiūrėlių – knygučių. Ta linkme veikią ir Peterburgo studentai lietuviai, ne visi, kai kurie.

Brolienei išvažiavus Molio Motiejui teko važiuot į Pilviškius pas gydytoją Stasį Matulaitį, buvusį universiteto kolegą, parsivežt jo žmoną, akušerę. Ta pernakvojusi pasakė: dar per anksti. Žadėjo, kai reikės, vėl atvykti. Visam kam paliko vaistų ir paaiškino Molio Motiejui, kaip naudotis, kaip elgtis. Išvažiavo, be vyro jos namie laukė ir du vaikučiai. Po to trečią dieną sodnely motina Jablonskienė susijaudinusi pasakė Molio Motiejui: „Jau prasidėjo“. Namie daugiau nieko nėra; nėra nė tėvuko. „Mama! – sako Molio Motiejus, – tamstai teks priimt“. „Dieve apsaugok! Ne, ne, bijau“, – atsiliepė ji. Molio Motiejus pasiskubino pas mažažemę bobutę, ta buvo jo perspėta reikalui esant ateit. Ji buvo pasižadėjus. Namie jos nėra, išvykusi į Pilviškius. To tetrūko. Tekinas Molio Motiejus namo. Marytė guli seklytėlėj. Jis seklyčioj savo lovą patraukia nuo sienos į vidurį, pakloja naują paklodę, padeda Marytei ateit, atsigult į lovą. Pats nusivelka švarką, liemenę, nusiplauna rankas, pasiruošęs vandens su vaistais. Ir štai, – baisu pasakyt, – Molio Motiejus pats vienas susilaukia antros dukrelės. Pavyzdin-

gai atlieka kas pridera. Motina išbėgus kitos moteriškės ieškot. Ji atveda kaimynką jau po visam. Šiai tenka kūdikis paimt, išnešt į seklytėlę, ten sudorot. Maždaug po valandos įvyksta antra operacijos dalis ne be Molio Motiejaus pagalbos: jis turėjo atitinkamai Marytę masažuot, braukyt. Nei manyt nemanė, nei sapny nesapnavo Molio Motiejus, kad jam toks darbas teks dirbt ir laimingai atlikt.

Pas Vilniaus lietuvius

Molio Motiejų apniko influenza, sloga. Dar pirma negu teko jam akušeriauti jis jau dejavo strėnomis. Besiskubindamas iš namų bobutės pakviest, strėnoms geliant, vos nustraksėjo jis pusę viorsto per lauką; grįždams, kiek pabėgęs, lauko vidury, ant griovio krašto turėjo ilsėtis. Buvo sušilęs. Diena buvo vėjuota. Tatai atsiliepė. Po akušeriavimo jisai per kryžių (per strėnas) apsivyniojo kompresu – šlapiu abrūsėliu (rankšluosčiu), cerata, vata, vilnoniu šaliku. Strėnos atslūgo, bet prasidėjo sloga. Tuomet gydytojų buvo rekomenduojamas ryt chininas, po truputį. Ar nuo slogos, ar nuo chinino ėmė skaudėt dešinė ausis. Jisai nuvyko pas gyd. Matulaitį. Tas liepė ausį plaut boro rūgštim. Tartum nieko baisaus. Pamylėjęs pietumis papasakojo Matulaitis, kad kelis kartas jo bute daryta žandarų krata buvo be pasekmių. Kas kartą krata daroma netrukus po to, kaip jis gaunąs iš Tilžės per knygnešį spaudinių. Matyt, yra kas šnipinėja ir žandarams praneša. Bet jis sugebąs laiku spaudinius paslėpt. Jis parodė, kur ir kaip spaudinius slepiąs. Kai žandaras atvažiuoja iš miesto į Pilviškių miestelį, Matulaitis išgirsta ir suskumba susitvarkyt.

Diena iš dienos Molio Motiejus plovė ausį boro rūgštim, bet gėlimas nemažėjo, didėjo. Važiuoja jis į Vilnių, pas gyd. Antaną Vileišį. Tas priima jį savo bute, bet liepia kreiptis į specialistą, ausų gydytoją lenką. Specialisto laukiamajam kambary sėdi keli pacientai. Iš gydytojo kabineto išeina graži ponia su ašaromis akyse. Įspūdis liūdnas, nieko gero nežadąs. Iš eilės į kabinetą patenka ir Molio Motiejus. Kabinetas apstatytas baldais, kažkokiais įrankiais. Ligonio ausį specialistas praplauna iš švirkščiančio metalinio stiebelio, iš tam tikro kranelio. Į ausį specialistas įpila kažkokio skystimėlio, įspraudžia vatos, ausį per galvą subintuoja. Iš karto sopulys palengvėja. Specialistas duoda receptą, pasakęs: tetraboricum. Vaistus liepia atnešt rytoj. Linksmas Molio Motiejus eina į Vileišio butą. Bet į pavakarį ausis vėl ima skaudėt. Kuo toliau, tuo labiau. Naktį sopulys neduoda miegot. Rytmety Molio Motiejus su milteliais pas specialistą. Vėl tas pats

gydymas, palengvėjimas. Vėl paskiau namie naktį skaudėjimas, vos pakenčiamas. Kitą dieną taip pat švirkštęs, lašinęs, bintavęs specialistas Molio Motiejų nugąsdina, pasakęs: „Reikia daryt operaciją, išleist pūlius“. Operaciją daraęs chirurgas lenkas, po operacijos nepatariama ligoniui pasilikt chirurgo palatoj, gyvent viešbuty, ir ten Molio Motiejų lankysiąs šis pats specialistas. Molio Motiejus pareiškė, jog jis apsistojęs pas gyd. Vileišį. Specialistas pasakė: „Tatai nepatogu“, – dar pridūrė: Molio Motiejus turįs tuoj kreiptis į chirurgą, kad operacija būtų padaryta rytoj. Jeigu vėliau, specialistas nebeatsakąs už pasekmes.

Namie ponia Emilija Vileišienė pasipiktino. Siunčia vyrą pas specialistą, vakare grįžęs iš specialisto A.Vileišis pasakė: specialistas nekeičiąs savo nuomonės. Dar sopulio naktis. Po pusryčių gyd. Vileišis veža Molio Motiejų pas chirurgą. Sėdėdamas vežiko kabriolete Molio Motiejus klausia: „Ar Vilniuj nėra kito ausų specialisto?“ Vileišis atsako: „Yra žydas“. Molio Motiejus: „Tai važiuokim pas žydą!“ Vileišis liepia vežikui apsigręžt. Specialistas žydas, apžiūrėjęs ausį, manydams, kad ligonį gydąs gyd. Vileišis, pasakė: „Gerai“. Pats ausį vėl išplovė, prilašino, apibintavo ir Vileišiui patarė taip pat ausį plaut, tik ne vieną, bet tris kartus per dieną. Parašė jis receptą, trupučiuką pakeisdamas vaistus. Molio Motiejaus klausiamas, ar nereikia daryt operacijos, specialistas trūktelėjo pečiais, atsakė: „O kam? Kai išploviau ausį, ir sopulys nutilo“. Taip atsitiko ir namie, kai Vileišis paprasta švirkšle ausį išplovė. Naktis ramiai miegota.

Rytmety gydytojas Antanas pasakė: brolis Petras, inžinierius, kviečiąs Molio Motiejų pietų.

Šis burbtelėjo: negalįs eiti, sergąs, galva apibintuota. Antanas pareiškė: Petras ir Petrienė tatai žiną, vis dėlto kviečią. Molio Motiejus galvoja: Petras milijonierius, geležies fabriko Vilniuj savininkas, moksleivių lietuvių mecenatas; pats Molio Motiejus studentaudamas iš Petro buvo gavęs 100 rublių pašaipos. Neit nemandagu. Eina abudu su Antanu. Ponia Emilija – ne. Ji su Petriene šiaip ir taip. Abi lenkiškų šeimų auklėtinės, abi moka ir lietuviškai. Bet Antanienė namie veikli lietuvė, gi Petrienė – tikra lenkė. Vadinasi, priešininkės. Atsiliepia gal ir tai, kad viena – Vilniaus miesto sanitarijos gydytojo žmona, pėsčia vaikštinėja, palaiko pažintį su lietuviškomis šeimomis, kita važinėja po miestą savo ekipaže gražiu bėriu, dažnai lankosi Varšuvoj, lenkiškoj draugijoj. Pietūs šeimyniški: abu šeimininkai, jų vaikai ir tik du svečiai. Ponia mandagiai lietuviškai kalbina Molio Motiejų, įdomaujasi Sibiro gyvenimu, romantiška kelione į Sibirą ir atgal. Po pietų Petras parodo paskutinius lietuviškus laikraščius, Amerikoj spausdintą

lietuvišką albumą. Tuos spaudinius gaunąs jis oficialiai, turėdams tam tikrą vidaus reikalų ministerio leidimą išsirašinėt juos iš užsienių. Lietuviškas darbas dirbamas ne vien Lietuvoj, dar smarkiau Amerikoj (JAV) lietuvių išeivių, – pasidžiaugė jis. Tų išeivių ten nebe tūkstančiai – šimtai tūkstančių. Ten laisvė. Buvęs „Auszros“ redaktorius Jonas Šliūpas ten ir laisvamanis veikėjas spaudoj, ir su kunigu Burba rūpinąsis lietuviškų katalikiškų parapijų steigimu. Veikiąs skaitlingas „Susivienijimas lietuvių Amerikoj“ tiek savišalpai, tiek apsišvietimui. „Džiugu“, – pasakė jis.

Savo bute gyd. Antanas vėl perša: rytą Vileišiai lietuviai žygiuoja, kad ir nebe gegužis, į gegužinę. „Tai ir tu, Motiejau, turi su mumis drauge vykt“. Tas atsikerta: „Tatai jau per daug drąsu mano ausytei“. „Nepakenks! – atrėžė Antanas. – Duok čia dar kartą įšvirkšim, būsi sveikas“. Puikioj Vilijos-Neries apylinkės kalnuotoj, žaliuojančioj vietelėj susirinko neskaitlingas – vos keliolikos gegužninkų būrelis. Ponia Emilija lyg vadovė. Žaidimai: damos – „Kur banguoja Nemunėlis, kur Šešupė miela plaukia“... Dar nesveikas Molio Motiejus rado pažįstamą Povilą Gaidelionį. Tas buvęs Mintaujos gimnazistų lietuvių slapto ratelio „Kūdikis“ steigėjas ir pirmininkas, paskiau Petrapilio technologijos instituto studentas, pramintas amžinu studentu, dabar Vilniaus žemės banko tarnautojas, scenos vaidila. Jis padejavo, kad vilniečius pralenkę kauniečiai: Kauno katedros vargonininkas Naujalis įsteigęs slaptą lietuviškų dainų chorą, kelių dešimčių asmenų, prisidengdamas bažnytinio choro vardu. Tinkamai vykdąs jis, tas Naujalis, Jėzaus įsakymą apaštalams: būkite gudrūs kaip žalčiai, neklastingi kaip karveliai.

Kitą dieną Molio Motiejus išdundėjo į Rygiškius. Paskiau gydytojas A. Vileišis jam parašė: gatvėj jį sutikęs lenkas specialistas paklausęs, kodėl Molio Motiejus neinąs pas chirurgą? Jis atsakęs kaip yra.

BYLA NUTRAUKTA. VĖL SIBIRAN

Bandymai apkaltinti lipdžius proklamacijas

Netrukus Molio Motiejus gavo oficialų pranešimą, kad dėl jo bylos kvota nutraukta. Džiaugsmas. Naujagimė buvo Griškabūdžio bažnyčioj krikštijama Danute. Kūmų pietūs – Jablonskynės sodnely. Podis Juozas Šipaila palinkėjo jai laimingai išaugt, pasidaryt agronome (atspėjo). Po krikštynų čia, apylinkėj, vieną naktį buvo išlipdyta proklamacijų – priešvalstybinio turinio atsišaukimų. Jurgis Jablonskis pranešė – Griškabūdy iš smuklininko lietuvio išgirdęs: vyresnysis stražnikas (policininkas, tolygus Kaunijos uriadnikui) įtariąs Molio Motiejų lipdžius proklamacijas. Jurgio klausiamas policininkas pasiteisinęs: tatai jam pasakęs šimtamargis, minėto eržilo savininkas, kurs įvardijęs kelis asmenis, kurie šiam pranešę. Su tuo policininku rusu Jurgis susieidavęs geruoju; pamylėdavęs jį ir namie, ir lietuvio smuklėj. Iš tikrųjų. Sykį policininkas buvo atėjęs ir į Jablonskynę, siūlęs Molio Motiejui pamedžiot kiškių, kad ir neturint tam tikro leidimo; policininkas neįskųsiąs. Dabar Jurgis patikinęs policininką, kad tą naktį Motiejus buvęs namie. Jurgis spėlioja: šimtamargis keršijęs, kam Molio Motiejus sutrukdęs brolio Juozo piršlybas, kam paniekinęs jo seserį. Šiaip ar taip Molio Motiejus su Jurgiu važiuoja patikrint, ar nurodyti asmenys yra šimtamargiui pranešę. Ir vienas, ir kitas, ir trečias klausiami nustebo ir patikino: nieko panašaus šimtamargiui nėra pasakoję. Grįždami namo juodu sustoja smuklėj atsigert alaus, ateina vyresnysis stražnikas, prisėda prie jų staliuko, geria. Jisai sako Molio Motiejui: jis jau žinąs, jog proklamacijas lipdžiusi moteriškė. Savo pasiteisinimui Molio Motiejus galėtų paliudyt, kad ana moteriškė lipdžiusi. Molio Motiejus pasipiktino: „Tamsta, pasiūlymas visiškai nesuprantamas. Spėjamos moteriškės nesu savo gyvenime matęs, negirdėjęs nei jos vardo, nei pavardės, negirdėjęs, nematęs ją lipdant“. Jurgis įsikišo: „Aišku kaip diena, Molio Motiejus nieko nežino. Šimtamargis sumelavo. Jo minimi asmenys nieko nėra jam pranešę. Išgerkim dar po vieną“. Policininkas prisipažino netikįs įkaušusio šimtamargio plepalais.

Netikėtai kitur nukrypo įtarimai. Vieną vakarą prie smuklės pora arklių privažiavo du vyrai. Vienas įėjo į vidų, rado vieną smuklininką. Jo ateivis paklausė: „Tamsta „Kanklės“ šeimininkas?“ Tas pasisakė. Ateivis

bac jam į kaktą iš brauningo ir šmukšt laukan pro duris, strikt į vežimą ir nudardėjo. Pasklido gandai: nušautasis buvęs policijos šnipas. Pavojus dėl Molio Motiejaus įtarimo pranyko.

Su rotmistru Vonsiackiu Molio Motiejus turėjo dar atsisveikint. Kreipėsi jis raštu, kad ans jam grąžintų 100 rublių įkaitą. Iš ano gavo pranešimą: pinigus galįs atsiimti Liepojoj iš iždo įstaigos. Iš depozito. Molio Motiejus parašė prokurorui paveikt rotmistrą, kad įkaitą tas grąžintų per Griškabūdžio gminos vaitą (viršaitį). Dėl 100 rublių per brangu Molio Motiejui važinėt į Liepoją arba samdyt Liepojos advokatą pinigus atgaut. Po kelių savaičių buvo grąžinti tie pinigai, taip ir knygos, knygelės, paimtos Sibire, Molio Motiejaus bute kratą darant. Trūko dviejų knygučių – Voltero ir Rotšildo biografijų. Tiek to, Molio Motiejus nebesiskundė. Tuomet Molio Motiejus susipažino su vaito įstaiga. Griškabūdžio gminos vaitinė buvo ne miestely, bet apie viorstą nuo miestelio, vaito ūky. Šio namuos, raštinėj, Molio Motiejus terado raštininką, bešnekantį su atėjusiu kaimiečiu ne rusiškai, ne lietuviškai – lenkiškai.

Peterburgo nuotykiai

Laukęs nesulaukęs žinių iš Teisingumo ministerijos Molio Motiejus išvyko į Peterburgą. Šį kartą jį priėmė departamento direktorius savo puikiai apstatytam kabinete, pasveikino laimingai pasibaigus bylai. Ruošiamas raštas ministeriui. Tas pristatysiąs carui. Paskiau ministerijoj imsią sudaryti dokumentus ir Molio Motiejus gausiąs iš departamento žinią apie paskyrimą į Užbaikalę, į laisvą taikos teisėjo vietą. Į klausimą, ar sutiks caras, direktorius šyptelėjęs teatsakė: „Juk prieš tamstą Jo Didenybė asmeniškai nieko neturi. Gavęs iš departamento žinią galįs, tamsta, nesiskubint. Mat turėsi pasirašyt atsisakąs nuo kelpinigių ir dienpinigių kelionei į Sibirą. Algą gausi nuo caro rezoliucijos dienos. Kuo vėliau išvyksi į Sibirą, tuo daugiau turėsi lėšų. Tik gavęs paskyrimo dokumentą nuo tos dienos per mėnesį turėsi stot tarnybos vietoj“.

Pernakvojęs viešbuty, vadinamuose Zarembos mebliuotuose kambariuose, prie kryžkelio, kur susikerta du prospektai (didžiosios gatvės) – Nevos ir Liteinos, Molio Motiejus įsigeidė vakare pasidžiaugt valstybiniame teatre. Bilietą į teatrą, žino jis, reikią nusipirkti iš anksto. Po pusryčių eina jis pėsčias Nevos prospektu viorstą ar daugiau, pasuka į kairę, į skersinę gatvę, teatro link. Prie kryžkelio mato jis ateinančią iškilmingą procesiją – pravoslaviškas laidotuves. Pasiskubinęs galėtų jis gatvę perbėgt priešaky

procesijos. Tik štai dingt jam galvoj mintis, ir jis apsigręžęs kiūtina atgal į savo viešbutį. Jo kambario durys – į aikštelę, per kurią eina koridorius, vedąs į kitus viešbučio kambarius. Toj aikštelėj prie sienos pritvirtinta keturkampė lenta su kabliais. Keleivis, išeidamas iš savo kambario į miestą, užrakinęs duris, raktą pakabina ant lentos, ant savo kambario numerio kablio. Tokia viešbuty tvarka, kad keleiviui išėjus kambarinė tarnaitė galėtų kambarį iššluot, išplaut, sutvarkyt. Ar procesijos burto paveiktas, susijaudinęs, ar užsimiršęs Molio Motiejus tiesiog prieina prie savo kambario durų, siekia klemką (durų rankeną), bet klemka, dar jo nepaliesta, sujuda. Jis krūpteli. Durys lyg pačios pamažu atsidaro. Už pravertų durų pasirodo kambarinė su šluota vienoj rankoj. Ji sušunka: ach! Išblykšta. Ūmai kiša kitą ranką užantin, ištraukia portmonetą, Molio Motiejaus portmonetą su keturiais šimtais rublių ir atiduodama jam taria: „Atsiprašau, radau ..... ant grindų“. Jis prisiminė išeidamas į miestą apsivilko švarką, palikęs portmonetą surduke, pakabintam ant kėdės. Kad ne laidotuvių burtas, tų pinigų Molio Motiejus nebūtų daugiau matęs.

Apsidžiaugęs kambary jis neberimo. Atsiminė Peterburge, už Nevos upės, vadinamajame Vasiljevskij ostrov, vaistų magaziną (sandėlį) laikąs steigvilietis Motiejus Januškevičius. Dar studijuodamas Maskvoj Molio Motiejus lankydavosi Peterburge, Lietuvių draugijų viešuose koncertuose, spektakliuose, kurie baigdavosi šokiais. Sykį per tokias iškilmes jis susipažino su M. Januškevičiaus žmona. Jos tėvas – caro rūmuose ne valdininkas, tik tarnautojas. Ji lenkė. Dabar Molio Motiejus pasiryžo juos aplankyt. Vaistų sandėly rado jis vieną Januškevičių. Sandėliukas – kaip mažutė krautuvėlė. Pardavinėja jis pats vienas visokius miltelius, lašelius, dantims šepetukus, kvepalus ir t. t. Pirkėjų netrūksta, smulki prekyba. Jo butas kitur. Jis kviečia Molio Motiejų pietų. Iš buto atbėga jo vaikutis. Mama prašanti pinigų. Jisai duoda. Liepia vaikučiui pasakyt mamai: telaukia svečio. Paskirtą valandą uždaro jis savo magaziną, veda Molio Motiejų į butą.

Prie buto išeiginių durų kortelė „Januškevičienė“. Klausiamas, kodėl ne „Januškevičius“, jisai juokiasi: „Jeigu magazine bankrutuočiau, kreditoriai negalėtų kibti, buto, baldų parduot už skolas“. Butas nedidukas, dailus, nuoma, girdi, pusantro tūkstančio rublių per metus. Ponia dailiai pasirėdžius. Ir vaikučiai gražiai aprėdyti. Pietūs poniški: užkandžiai, sriuba, kepsnys, desertas. Susitarta. Po pietų vyras – į savo magaziną. Ponia su Molio Motiejum – į privatinį teatrą. Ten gastroliuojąs, dainuojąs žinomas italų dainininkas Mazini. Atsižvelgdama į Molio Motiejaus tarnybinę padėtį ponia pati nusiperka bilietą, neleisdama Molio Motiejui jai pirkti,

nors tuometiniu papročiu jis turėjo tai padaryt. Tą vakarą vaidinamas „Rigoletto“. Molio Motiejui, seniai belankiusiam teatrą Maskvoj, paskui Rygoj, vaidinimas atrodė labai puikus. Kai Mazini itališkai padainavo ariją, publika pasiuto plot, šaukt: bis, bis, bis!!! Nurimo tik tada, kai Mazini išėjo dar sykį padainuot. Sužavėta publika vėl kėlė ovacijas. Neregėtas, negirdėtas dalykas: audringos katutės prispyrė Mazini dvylika kartų kartot tą ariją. Tokių dainininko-lakštingalos trelių Molio Motiejus nebuvo girdėjęs ir paskiau per savo amžių nebegirdėjo. Tokio malonumėlio nebepatyrė. Nei Mazini, nei ponios Januškevičienės Motiejienės jis per savo ilgą gyvenimą daugiau nebesutiko.

Atgal į Sibirą

Sugrįžęs į Rygiškius ir prieš išvažiuodams į Sibirą Molio Motiejus panorėjo atsisveikint su savo tėvu, su tėviške. Todėl jis su visa savo šeimynėle, motinos Jablonskienės lydimi, geležinkeliu išvyko į Šiaulius, o į Diržius linksmai atvyko arkliais. Jablonskienei malonu buvo susipažint su žento giminėmis. Ji įsitikino, kaip tų giminių yra mylima jos duktė Marytė su vaikučiais. Bet jai rūpėjo savi namai. Po kelių dienų ją išvežė žentas žemaituku į Joniškį. Ten įsodino į diližansą, kurs nuvežė į Šiaulius. Ramia širdimi atsisveikino ji su Maryte ir su žentu, neabejodama dėl jų sėkmingos ateities.

Molio Motiejus pasiliko Jonišky, klebonijoj, nakvot. Klebonas Šiaučiūnas jam draugiškas. Jųdviejų pažintis nepaprasta. Ji susimezgusi su visa kitų pažinčių eile, Molio Motiejui įdomūs prisiminimai. Iš pat pradžios, kaip lotyniškai sakoma, *ad avo*, iš kiaušinio, tie prisiminimai malonūs. Čia tuo pirmapradžiu kiaušiniu buvo Maskvos studentų lietuvių slapta draugija, į kurią Molio Motiejų įvedė Antanas Vileišis. Tuomet joj pirmininkavo Petras Leonas, studentas teisininkas, dabar Azijoj, Turkestano krašte, teisėjas, o draugijos kasininku buvo Baltramiejus Čepulis, provizorius, vienos vaistinės tarnautojas, vedėjas. Draugų susirinkime Antanas Kriščiukaitis, taip pat teisininkas, dabar jau teisėjas Rusijos mieste, skaitė savo kūrinėlį, humoristinę apysakaitę, bene „Bričką“.

O A. Kriščiukaičio tėviškėj, Užnemuny, Būgnų kaime, vyko slaptas lietuvių užnemuniečių suvažiavimas lietuvių spaudai remt, į kurį Molio Motiejus pavėlavo 12 dienų dėl kalendorių skirtumo. Studento Antano namie nerado. Tada nuvyko į Pustelnikų kaimą, kur pas tėvus vasarojo Pranas Mašiotas, Rygos realinės mokyklos mokytojas. Su šiuo Molio Motiejus pir-

miau buvo susipažinęs Steigviliuos, kai ans viešėjo pas Karolį Januškevičių, Rygos politechnikumo studentą, besižvalgydams, kur rast sau mylimą pačiutę. Pustelnikuose Molio Motiejus pirmą kartą ragavo užnemuniečių bulvinių blynų ir skilandžio. P. Mašiotas nuvežė jį į Vilkaviškį ir paliko nepažįstamo jam Jono Bulotos, veterinoriaus-gydytojo bute. Pats Bulota buvo išvykęs į Eitkūnus-Virbalį ir iš Prūsų parvežė kelis šimtus egzempliorių naujai išleistos knygutės ir įteikė Molio Motiejui 50. Sukišęs jas į kišenes, apsisiautęs plačiu apsiaustu be rankovių, plačia skrybėle ant galvos Molio Motiejus geležinkeliu smuko į Kauniją, vienam bažnytkaimy užėjo į kleboniją, kur buvo pakviestas pietų. Keli kunigėliai paėmė po vieną knygutę už auksiną (15 kap.), o vienas kunigėlis, kalbindams lietuviškai, nusipirko 5 knygutes.

Kitais metais, pavasarį, Maskvoj Molio Motiejus gavo iš Joniškio laiškelį, lietuviškai rašytą. Pasižinom, girdi, anam bažnytkaimy. Norėčiau pasimatyt. Grįždams iš universiteto atostogų aplankyk mane. Pasirašyta: vikaras Šiaučiūnas. Aišku, rašė kunigėlis, įsigijęs tada 5 knygeles. Dabar kunigėlis Šiaučiūnas – jau klebonas. Jo šeimininkė – tikra jo sesutė. Juodu su tarnaite – kituose namuose. Molio Motiejus sutinkamas kaip mielas svečias. Nakvot Molio Motiejų klebonas nuvedė į trečiąjį namą, matyt, neseniai suremontuotą. Mat vyskupas Paliulionis vizituodams čia nakvojęs. Susėdę minkštose kėdėse juodu ilgokai šnekučiavosi. Klebonas išreiškė ypatingą nuomonę: dabar, girdi, lietuviai sukruto trimis srovėmis. „Varpas“ – tautininkai kudirkiškiai; „Tėvynės sargas“ – vadinamieji klerikalais kunigiškiai; „Darbininkų balsas“ – socialdemokratai, raudonieji, žmonių lygintojai. Tegul reiškia kiekvienas, kas kam skauda, ko kas trokšta. Yra progos kits kitą suprast, savo klaidas pažint, ištaisyt. Mūsų, gramofonų, amžiuj, kai nebe vien žmogus, bet ir jo sugalvota menka mašinėlė šneka ir gieda žmogaus balsu tiesiog stebuklingai, negali nesikeist pasaulėžiūra, žmonių santvarka.

Tokių stebuklų juk yra daugiau... Perkūnas, žaibas – Dievo baisus padarinys. Ir štai žmogus išmoko jį pagaut, įkinkyt, pasidaryt telegrafą, telefoną, elektros lemputę, jei ne pas mus, tai Amerikoj (JAV), kur pragarsėjo lyg burtininkas Edisonas. Gyvenam nepaprastą išradimų amžių. Susilauksim ir nepaprastų žmogaus gyvename permainų.

Guldams į minkštą patalą Molio Motiejus prisiminė: maždaug prieš dvidešimt metų jam, gimnazistui, dėdė kunigas Ignatas, klebonaudams Šiluose, pasakojo senosios kartos kunigijos pažiūras. Pragaras – po žeme. Vartai į pragarą Italijoj – Vezuvijaus ugnikalny. Dievas amžinas. Tikėk!

Juk išmintinga tikėt. Jeigu Dievo nėra, kaip bedieviai plepa, vis dėlto tikėk. Numiręs nieko nepralaimėsi. Bet jeigu Dievas yra, netikėdams miręs pražūsi, per amžius pragare degsi. Jėzus, sako, ne Dievažmogis, žmogdievis, sako, ne Dievas nužengęs žemėn per Švč. Marijos isčių, bet gimęs iš jos žmogus, savo mokslu evangelija iškilęs iki dievybės. Iš pirmutinių krikščionybės amžių buvę ir ligi šiol tebesą tikinčiųjų į vieną Dievą, vadinamieji arijonai ar kitais vardais sektantai, kurie tebeneigia Jėzaus dievybę, sapalioja – Jėzus, girdi, kaip dažnai mergaičių vaikai, buvęs nepaprastai gabus, sugebėjęs įsidievint, panašiai kaip Indijoj įdievintas karalaitis Buda, virtęs šimtų milijonų tikinčiųjų aukščiausiuoju dievu. Šiaip ar taip, pabrėžė dėdė kunigas Ignatas, ketvirtajam krikščionybės amžiuj du krikščionių visuotiniai susirinkimai pasmerkė heretiko Arijaus mokslą ir sudėjo mūsų poterį: „Tikiu į Dievą Tėvą, Sūnų Jo vienatinį, kurs prasidėjo iš Dvasios Šventos, gimė iš panos Marijos“... Gi pats Jėzus, sakydams pamokslą miniai, pasakęs: atėjęs jis ne Šv. Rašto (Senojo Testamento) panaikint, atėjęs jį įvykdyt. Kol dangus ir žemė neišnyks, nei viena jata ir nei vienas Šv. Rašto žodelis neišnyks, esą bus visa įvykdyta. Taip ir bus! Stuktelėjo dėdė kunigas kumščia į stalą. Pridūrė dar: jeigu katalikų tikybą rusai persekioja, kas daryt? Gi Jėzus mokąs: būkite gudrūs kaip žalčiai, neklastingi kaip karveliai!

Į Sibirą iš Diržių Molio Motiejus su šeima vyko per Mintaują. Ponios Didžiulienės bendrabuty po pietų jos duktė Vanda kreipėsi į jį: dėde (taip tos šeimos vaikai jį vadindavo), ar tekėt jai už buvusio jų bendrabuty gimnazisto, dabar Šveicarijos studento Mickevičiaus? Atsakymas: geriau palauk, kol baigs mokslą. Bet jis ne prastas studentas, rašytojas, visuomenės veikėjas „Kapsukas“. Tik džiovininkas. „Už džiovininko tekėt nepatarčiau“, – atsakė Molio Motiejus.

Gavęs Peterburge, Teisingumo ministerijoj, paskyrimo dokumentą ir algą už du praėjusius mėnesius, atstatytasis taikos teisėjas su šeima vėl iškeliavo į Užbaikalę, į naują vietą, į vadinamąjį selo Petrovskij Zavod, prie geležinkelio stoties, kur 1825 m. Peterburgo sukilėliai prieš carą Nikalojų, žengiantį į sostą, – pagarsėję dekabristai – kunigaikščiai ir didžiūnai – kalėjo, kasdami geležies rūdą.

Petrovskij Zavod

Štai nemaža geležinkelio stotis, vadinama Petrovskij Zavod. Stotis įsikūrusi prie nediduko ežero, teisingiau pasakius – prie užpelkėjusio tven-

kinio, tarpukalny. Be pačios stoties trobesių, čia pat atskiras geležinkeliečių miestelis, geležinkelio ruožo, 150 viorstų ilgumo, buveinė. Už ežero kitas miestelis, vadinamas taip pat Petrovskij Zavod, Jo Didenybės Kabineto (J. D. K.) geležies rūdos apdirbimo įmonė, kur gaminama geležis. Aplink tą įmonę išaugęs sodžius – selo Petrovskij Zavod, valsčiaus būstinė. Aplink dirbamos žemės laukų nematyt. Tik miškas, pievos – tai J. D. Kabineto dvaras. Tam sodžiuj ar miestely – dvi cerkvės, paštas, vaistinė, dviklasė mokykla, pradžios mokykla, kelios krautuvės – rusų ir žydų, kelios charčovkos – lyg karčiamos, kur atvažiavusieji arkliais sustoja, valgo savo atsivežtą charč (maistą) arba gaunamą čia karštą viralą ar vandenį arbatai. Yra ir smuklė – paprasčiausias restoranas.

Tokion vieton gyvent paskirtas Molio Motiejus. Traukinys atėjo dieną. Stoties bufete gavo pavalgyti pietus. Apėjęs ežerą Molio Motiejus nužingsniavo į taikos teisėjo įstaigą. Pasitiko jį juodaplaukė, švelni ponia, žydė, bet pravoslavė. Ponia paaiškino: teisėjas išvažiavęs į valsčių bylų spręsti. Čia, Petrovskij Zavode, turį gyventi trys taikos teisėjai. Tuo tarpu tesą tik vienas – Suchanovas, vietinis teisėjas. Kitas – Chiloko geležinkelio ruožo taikos teisėjas – atstatytas. Trečias – Čikojaus apylinkės teisėjas – pats išėjęs į advokatūrą. Tai Suchanovas tuo tarpu tvarkąs visų trijų apylinkių bylas. Molio Motiejui, kaip Čikojaus naujajam teisėjui, ponia patarė: tuo tarpu apsistot vadinamajame žemiečių bute. Be to, ji su šeima pakvietė rytojaus dieną pas save pietų.

Per pietus ponia papasakojo: P. Zavode daug valdininkų. Aukščiausias – J. D. Kabineto geležies įmonės vedėjas, upravliajuščij, gyvenąs gražiuos atskiruos namuos, po miestelį važinėjąs dailiam tarantase trejetu arklių. Antras – J. D. K. kontrolierius, glūdįs senuos dviejų aukštų namuos, pastatytuos po 1825 m. rusų bajorų sukilimo prieš carą Nikolajų ištremtų į Sibirą dekabristų kunigaikščių Volkonskių ar Trubeckojų; kontrolierius per metus algos gaunąs 6000 rublių. Trečias – J. D. K. dvaro urėdas, viengungis, nemenkas ponas. Dar kiti – įmonės ir dvaro tarnautojai, kontorininkai, meisteriai. Pačiam sodžiuj-miestely didesnis valdininkas – Krestjanskij. Tai načalnik (valdininkas), maždaug atitinkąs Lietuvoj vadinamą „zemskij načalnik“. Be to, pašto viršininkas, akcininkas, mokyklų mokytojai, farmacininkas.

Geležinkelio miestely aukštas ruožo viršininkas, lenkas, važinėjąs dailiam kabriolete gražiu arkliu; jo padėjėjas – taip pat lenkas; žinoma, stoties viršininkas, dar kiti ruožo ir stoties tarnautojai. Pagaliau du gydytojai – vienas geležinkelio, kitas – J. D. Kabineto, taip ir felčeriai; geležinkelio felčeris turįs didesnę negu gydytojas praktiką.

Po pietų ponia pasipasakojo: ji buvusi garsios artistės Litvin kameristė. Su Litvin gastroliavusi Amerikoje. Paskui Peterburge kameristė ištekėjusi už jauno valdininko, kuris buvo paskirtas į Sibirą ir dabar tebetarnaująs čia, J. D. Kabineto įmonėje. Jo alga nedidelė. Tai ji stojusi sekretoriaut pas teisėją Suchanovą, viengungį, apie 40 m. amžiaus. Kai su juo išvažiavusi keliaut po valsčių, grįžusi namo jau kaip žmona. Teisėtasis vyras neprotestavęs, sutikęs skirtis. Skyrybų byla tebesitęsianti. Dėl tokios padėties ar dėl savo būdo Suchanovas nepalaikąs santykių su kitomis šeimomis. Tai ji džiaugiasi sulaukusi Molio Motiejaus su šeima.

Jos žodžiais, Čikojaus apylinkė prasidedanti už 150 viorstų nuo J. D. K. Zavodo. Šias dvi apylinkes skiriąs aukštas ilgas kalnagūbris, kuris tęsiasi tarp dviejų upių – Chiloko ir Čikojaus.

Šios ponios padedamas Molio Motiejus rado ir susikraustė į dviejų kambarių su prieškambariu bei virtuve atskirą namelį. Ir čia, kaip Barguzine, taikos teisėjui nereikia bylų spręst namie. Tai jam čia tereikalinga patalpa raštinei. Prie namelio yra žieminė trobelė, tinkama raštinei. Atsirado jaunas bernelis raštvedžio pareigoms, taip ir Marytei tarnaitė rusė.

Parvažiavęs iš kelionės Suchanovas Molio Motiejui atidavė Čikojaus apylinkės bylas. Gavęs iš namelio savininko arklį su tarataika ir pusberniuką Molio Motiejus pirmąjį sekmadienį padarė reikiamus vizitus, norėdamas susipažinti su minėtais valdininkais. Jau antrą dieną, dar prieš revizitus, Vera Aleksejevna, ta švelnioji ponia, perspėjo: ateinantį sekmadienį J. D. Kabineto gydytojas kelsiąs varduves, kviesiąs ir Molio Motiejų su žmona. Molio Motiejus paabejojo: žmonos juk dar nepažįstamos. Niekis, girdi, čia Sibiras. Šiuo atveju – laisvė. Ypač kad gydytojo ponia tokia pat gyvanašlė, kaip ir Vera Aleksejevna.

Gydytojo butas erdvus. Svečių susirinko bene tuzinas. Salione toną davė kontrolieriaus Savičiaus aukšta, laiba ponia, Peterburgo aristokratų instituto auklėtinė; tą institutą aplankęs caras Aleksandras III, paspaudęs jai, kaip ir kitoms auklėtinėms, rankelę. Vera Aleksejevna į varduves atvyko viena, be teisėjo ir be teisėto vyro. Ponios šiek tiek šnairavo, bet Vera Aleksejevna nesivaržė. Marytei buvo gera proga susipažint su poniomis.

Valgomajame per pietus – gausūs tostai, linkėjimai. Neatsiliko Molio Motiejus nepratareęs: girdėjęs jis pasaką. Kažkada, iš kažkur atsiradusi ir susiburkavusi karvelių porelė. Gėrėjosi kiti paukšteliai. Tik varna sukranksėjusi: porelė nesipuškinusi Jordane. Patinėlis suburbuliavęs: „Bičiule, širdele, aida į salelę, kur dvasia gyva, kur meilė laisva“. Ir išskrido. „Kad tokia laisvė būtų žmonėse. Tegyvuoja tikra laisva meilė!” – baigė

Molio Motiejus. Tostas įkaitusių svečių buvo priimtas karštai. Paskui Vera Aleksejevna pasakojo: svečiai, viešnios kuždėjęsi, kam taikomas šis tostas, kas toji varna, kuri taip kranktelėjusi. Šnibždėta: koks Molio Motiejus drąsuolis buvo gydytojo bute tokį pavojingą tostą keldamas. Kaip tik tokie įklimpsta į politines bylas ir išsisuka iš jų sausi. Mat jau žinota Molio Motiejaus praeitis. Jisai pagalvojo: na, atsargiau, broleli...

Prieš išvažiuodamas bylų spręst Molio Motiejus iš Suchanovo patyrė, koks tai kraštas yra Čikojaus apylinkė. Kalnuota žemuma tarp aukštų kalnų. Į Čikojaus apylinkę tėra du įvažiuojami vieškeliai. Vienas iš J. D. Zavodo, iš šiaurės į vakarinį šoną, į selo Krasnyj, per aukštą kalnagūbrį. Nuo Krasnojaro – vieškeliu į šiaurę, į kurortą Tamarovką, 100 viorstų, ir į pietus, į selo Urluk – 120 viorstų. Antras važiuojamas kelias, vieškelis, ateina į Urluką iš pietų, iš miesto Troickosovsko, iš šalia to miesto tūnančios milijonierių slobodos (miestelio) Kiochtos. Kitų kelių įvažiuot ir išvažiuot į Čikojaus apylinkę nėra. Tik medžiotojai gal žino takus. Kairiajam Čikojaus upės krante – keturi valsčiai. Pačioj apylinkės pietryčių kertėj yra dar Ust Ukir – penktas valsčius ir atskira kazokų stanica. Į ją teina takas raitiems iš Krasnyj-Urluk vieškelio, maždaug 140 viorstų ilgumo.

Atsižvelgdamas į padėtį Molio Motiejus nusistatė tokią tvarką: kas mėnesį sykį keliaut į Čikojaus artimiausius keturis valsčius, o į tolimesnį Ust Ukirą – tik du kartus per metus – žiemą rogėmis, vasarą raitas. Į kurortą Tamarovką – tiktai vasarą, tik vieną kartą. Kelionei į Ust Ukirą Molio Motiejus pasirūpino turėt ne tris, kaip visur, bet šešis arklius. Mat į Ust Ukirą 140 viorstų takas ėjo per girią, per upes, per klampynes. Pakeliui jokių gyventojų, jokių trobesių. Nujot tuo taku tegalima buvo per tris dienas, nakvojant girioj kur nors prie upelio dvi naktis. Reikėjo, kaip ir Barguzino girioj, be bylų, be įstatymų knygų, gabentis ir brezentinę palapinę, ir patalynę, ir maistą.

Nuo P. Zavodo ligi Krasnojaro pirmą kartą Molio Motiejus keliavo pustrečios dienos paprasta kibitka trejetu arklių. Visas 150 viorstų vieškelis padalintas į penkias stotis. Iš P. Zavodo 35 viorstai iki pirmojo sodžiaus. Pakalnėj tuščia lyguma be ariamų laukų. Tik prie sodžiaus jau dirvos, daržai. Sodžius didelis, ilgas. Gyventojai – sentikiai. Cerkvės nėra. Cerkvės vietoj – molelnia – maldykla. Popų jie nepripažįsta. Patys save vadina semeiskije – šeimyniškieji. Popo vietoj – nastavnik – jų pačių išrinktas ūkininkas, kurs moka skaityt Šv. Raštą.

Kol atsiranda naujas vežikas su kibitka ir arkliais, Molio Motiejus ir raštvedys geria arbatą, užkandžiauja, vakarieniauja. Antroji stotis – šlaite.

Dviejų kiemų trobesiai. Viename kieme – žemiečių, kitame – pašto vežikų. Molio Motiejus važinėja žemiečių arkliais ir žemiečio vežiko troboj nakvoja. Kitą dieną, nuvažiavę apie 20 viorstų, turėjo persikelti per upę keltu. Už kokių septynių viorstų – mažas Moletų – lyg lietuviško vardo – sodžius. Gyventojai pravoslavai, šneka tiktai rusiškai. Klausiami, ar jie ne iš Lietuvos kilę, atsako: nežino, čia jau jų tėvai gyvenę. Žemiečių buto šeimininkė pavaišina pietumis – sriuba, kepsniu. Kiek už pietus mokėt? Šeimininkė dairosi. Čia toks klausimas neįprastas. Paprotys: kiek valdininkas ant stalo padės, tiek ir pakaks. Seniau administracijos tarnautojai nieko nemokėdavę. Už vaišes tokiai šeimininkei atlyginimą sumokėdavo sodžiaus ūkininkai, kurie samdydavo ir tokį butą. Vienas gubernatorius pasipiktinęs, liepęs paskelbt, kad šeimininkės be pinigų nieko neduotų. Tas įsakymas žmonių savotiškai suprastas. Paskui gubernatoriui pačiam važinėjant po guberniją tokia šeimininkė, paduodama užkandį, padėjus rublį. Tas nustebęs, klausiąs, ką tai reiškia. Šeimininkė atsakiusi: liepta be pinigų nepaduot. Sibire galėjo kilti ir toksai juokų pro ašaras anekdotas.

Į šitą sodžių atvežė vežikas čigonas, kurs nesigailėjo arkliams botago. O čia vežikas pasitaikė lietuviško veido. Jo arkleliai neriebūs. Pirmyn kelias kyla aukštyn į šlaitą, į kalnagūbrį, per kurį reikia skersai pervažiuot. Nuo sodžiaus iki kalnagūbrio – 32 viorstai. Molio Motiejus stebėjosi, kad vežikas nė vieno karto nesudrožė arkliams. Tik abiem rankomis tampė vadeles šūkteldamas: „Ei, balandėliai, ei, draugužėliai!“ – ir greitai važiavo. Porą kartų buvo sustojęs arkliams atsipūst, keleiviams, kaip sakoma, pauogaut, pagrybaut. Ir sustodavo tiktai zovada užlėkęs ant kokio nors kauburėlio. Prie kalnagūbrio pado, į sustojimo vietą, atvežė jis per pustrečios valandos. Negaila jam buvo duot du auksinu arbatpinigių, nors paprastai duodama grivina (10 kapeikų) arba auksinas.

Toj kalnagūbrio papėdėj, miške, taip pat tik dveji trobesiai: žemiečių ir pašto keleiviams sustot. Čia vėl nakvynė. Pirmam kambary – keli keleiviai, du atlikę katorgoj bausmę ir jų palydovai, kurie anuos turi pristatyt į vieną Čikojaus valsčiaus sodžių apgyvendint. Tai sylno-poselencai, tremiami čion per 10 metų geru elgesiu išsitarnaut Sibiro valstiečio teises, o per kitą 10 metų įsigyt teisę apsigyvent europinėj Rusijoj, tik ne savo gimimo gubernijoj. Vienas tremtinių – aukštas, tvirtas, gal 40 metų vyras atkreipė į save dėmesį. Jį Molio Motiejus pasikvietė pas save į antrąjį kambarį, pasisodino drauge arbatos gerti. Tremtinys pasipasakojo: Užbaikalės rytų pakrašty, Nerčinsko katorgoj, pasmerktieji laikomi griežtai kalėjime, varinėjami sunkių darbų dirbt. Po metų, kitų, kaip kas išsitarnauja, naudo-

jasi teise vaikščiot po kalėjimo kiemą, aptvertą aukšta tvora, ir kitomis lengvatomis. Dar po kiek laiko kai kurie nuteistieji išleidžiami gyvent už kalėjimo tvoros, kur jie pasitaiso sau kokį urvą arba trobesį. Maistą kasdien ir šie gauna iš kalėjimo. Ir jie įsakytą darbą dirba.

Rytmety Molio Motiejus persirito per kalnagūbrį, į Krasnojarą. Tai ypatingas sodžius – selo. Pravoslavų cerkvė paprasta. Be valsčiaus įstaigos dar paštas, pradžios mokykla. Bet šalia sodžiaus – spirito varyklos didžiulis kiemas su daugeliu trobesių. Varykla nebeveikia. Ją saugo aukšta tvora ir sargas trobelėj prie vartų. Kiemo gilumoje, gražiuos namuos, buvusio savininko ar vedėjo bute, dabar gyvena Čikojaus krestjanskij načalnik – valstiečių viršininkas. Pačiame sodžiuje krinta į akis didelis švarus kiemas su trimis dailiais miestiškais namais prie gatvės. Jų savininkas – buvęs sodžiaus ūkininkas, paskiau krautuvininkas, žvėrių kailių – meškų, vilkų, lapių, voveraičių, sabalų pirklys, dar vėliau, statant Sibiro geležinkelį, stambus rangovas, bankrutavęs. Dabar iš nusiminimo sumišęs. Jo žmona laiko pravažiuojantiems valdininkams žemiečių butą. Kitame name jų duktė našlė – degtinės monopolijos vedėja. Jis pats kreipėsi į teisėją. Turįs daug naminių paskolos raščiukų, duotų jam už prekes mažmožiais, po keliolika, po keliasdešimt rublių. Teisėjas nurodė: iš valstiečių skolų raštelių iki 100 rublių išieškoma per valsčiaus teismą. Tasai nusiminė: per teismą neturįs vilties iš ūkininkų ką nors išgauti.

Urlukas – didelis sodžius. Be valsčiaus įstaigos ir čia yra paštas, vaistinė, kurią tvarko felčeris; kelios krautuvės, dviklasė mokykla, dvi cerkvės – viena pravoslavų, kita jedinovercų – vienatikių. Vieni žegnojasi trimis pirštais, antri – dviem. Jedinovercų popai eina mokslus pravoslavų seminarijose, bet pamaldas laiko prisiderindami prie sentikių papročių. Valsčiaus raštininkas ypatingas, dėvįs juodą surdutą, panašiai kaip toksai ponaitis Barguzino apskrity nešiojo. Šis gal irkutskietis, malonus viengungis. Jisai papasakojo teisėjui, kad už 6 viorstų nuo Urluko, ant aukšto kalnagūbrio, miške, yra vienuolynas. Tą vienuolyną įsteigęs katorgininkas maždaug prieš kelias dešimtis metų. Tremtinys buvęs apgyvendintas Urlane. Tuomet tuo kalnagūbriu ėjusi Rusijos ir Kinijos imperijų siena. Tremtinys pasislėpęs kalnagūbrio viršūnėje, išsikasęs urvą, įsitaisęs duris, guolį ir apsigyvenęs. Po kelerių metų jį atrado Urluko medžiotojai. Apie jį, vienuolį, pasklidę gandai. Geri žmonės ėmė jį lankyt, dovanėlių, maisto nešiot. Atsirado ir tokių, kurie taip pat, kaip ir tremtinys vienuolis, šalia jo įsikniso. Gyveno jie vienuoliškai, dievobaimingai. Įsikasę įsirengė ir mažą cerkvelę. Išgirdo vyresnybė. Tremtinys buvo suimtas, įkištas į Irkutsko kalėjimą.

Ir kalėjime elgėsi kaip vienuolis. Kalėjimo popas pranešė archijerejui (vyskupui). Tas liepė jį iš kalėjimo išleisti, išmokyti atlikti pamaldas ir, įšventinęs jį popu, grąžino į Urluką, į kalnagūbrį, paskyręs jį vienuolyno igumenu (viršininku). Dabar ten pastatyta nemaža cerkvė, trobos vienuoliams ir maldininkams, atvykstantiems ypač per šv. Joną (birželio 24 d.). Tremtinys igumenas jau miręs, bet už to vienuolyno, už kalnagūbrio, išaugo jau keli rusų sodžiai su cerkvėmis, su krautuvėmis. Čia Užbaikalės siena jau nebėra tas kalnagūbris, siena pasistūmė iki mongolų jurtų stepėje.

Štai dar selo Korotkovo (Trumpių), pakelėj iš Krasnojaro į Tamarovką, bene už 25 viorstų nuo Krasnojaro. Pradžioj turbūt sodžius buvo mažas, trumpas. Dabar jis labai ilgas, didelis, Korotkovo valsčiaus centras. Žemė derlinga. Tai šiapus ir anapus jo yra išaugę dar keli mažesni sodžiai. Jų viename, tarp Korotkovo ir Tamarovkos, gyvena praturtėjęs ūkininkas, krautuvininkas, vadinamas bankininku. Jisai aukštas, tvirtas senis, jau apakęs, bet tebešeimininkaująs ir ūkyje, ir krautuvėje ir skolinąs pinigus, kam reikia, iš tam tikros skrynios. Čiupinėdamas pirštais pažįsta juos, moka atskirt auksinį nuo sidabrinių ir variokų, net imperiolą – 10 rub. ar 15 rub., pusimperiolą 5 rub. ar 7,5 rub. Taip ir 20, 15, 10 kapeikų sidabrinių ir 5, 3, 2 ir 1 kapeiką varinių. Sunkiau jam su popieriniu pinigu. Dėl šių jis turi šauktis sūnaus, jau vedusio vyro pagalbos. Vis dėlto ir pats šiek tiek nusimano. Skrynioj banknotai laikomi surišti pluoštais skyrium rubliai, dvirubliai, penkrubliai ir t.t.

Kitame šio valsčiaus sodžiuje turtuolis ūkininkas savo sodyboj, atskiram pievos kluone, aptvertam aukšta storų karčių tvora, laikė 8 didžiulius, aukštesnius negu aukšti arkliai, briedžius. Kasmet briedžiams išaugą dideli šakoti ragai. Pradžioj tie ragai minkšti. Juos perka kiniečiai ir išveža į Kiniją kažkokiems vaistams gaminti. Už porą minkštų ragų mokama iki 100 rub. Laiku nenupjauti jie sukietėja ir patys nukrinta. Tokių nukritusių ragų dar Barguzino girioj Molio Motiejus buvo nusipirkęs porą už 5 rub. ir namie naudojęs prieškambariui papuošt, kepurėms, juostoms pasikabint.

*

Grįžęs iš pirmosios dviejų savaičių kelionės po savo apylinkę, Molio Motiejus Veros Aleksejevnos buvo pakviestas į jos pirmojo bučkio metines. Be Molio Motiejaus su Maryte svečių buvo tiktai jaunas raudonskruostis J. D. Kabineto įmonės tarnautojas ir P. Zavodo namų savininkas Beloziorovas su žmona. Šio tėvas – pirklio sūnus, buvęs auklėjamas eilinio dekabristo. Vakarieniaujant svečias Beloziorovas pasidžiaugė: Suchano-

vas esąs minkštas teisėjas. Raudonskruostis pridūrė: dažnai išteisinąs. Suchanovas teisinosi: caras Aleksandras II, steigdamas naujuosius teismus, pareiškęs: geriau 10 nusikaltėlių išteisinti negu vieną nekaltą nubausti. Kai teisėjas dėl teisiamojo kaltės abejoja, geriau išteisinti. Marytė ir Vera Aleksejevna pritarė. O Molio Motiejus išsitarė: „Tiesioginių aiškių kaltės įrodymų retai kada būna. Sakysim, retai vagį sučiumpa bevagiantį, retai kas mato nusikaltėlį nužudant žmogų. Dažniau teturima šalutinių įrodymų. Įtariamojo pašiūrėj randamas koks vienas vogto turto mažmožis. Gal įtariamasis vogęs, gal tą mažmožį jis pirkęs arba radęs, gal jam vagis tyčia ar netyčia pametęs. Atsižvelgdamas į tas ir kitas aplinkybes gali vienas teisėjas įtariamąjį pakaltinti, kitas – abejodamas išteisinti. Abejonė gali būti rimta arba silpna. Silpna abejonė šiuo atveju neprasminga. Taip išteisinant galima daug vagių, nusikaltėlių priveist. Ar kolega Suchanovas turi ar neturi tokios silpnybės, Molio Motiejus nežinąs. Bet žinąs vieną jo svarbią silpnybę“... Visi sužiuro į Molio Motiejų. Šis lyg niekur nieko tarė: „Gerbiamojo kolegos didžiausia silpnybė... malonioji Vera Aleksejevna. Tegyvuoja ji, mūsų meili šeimininkė!” Svečiai prapliupo juokais. Vera Aleksejevna pripylė alaus stiklines.

Beloziorovas, 45 m. amžiaus, malonus žmogus. Jo žmona – geros širdies moteriškė. Juodu Molio Motiejui pasiūlė geresnius namus apsigyvent. Ans dekabristas šalia jų senelio sodybos buvęs pasistatęs sau trobesius – namą, klėtį, tvartą, daržinę. Mirdamas jis tą savo sodybą su trobesiais palikęs savo mokiniui – jo tėvui. Tėvas ten, kiemo vidury, pastatęs dar vieno kambario ir prieškambario namuką kontorai. Dabar tie trobesiai Beloziorovui nelabai reikalingi. Gyvenamuosius namus Beloziorovas suremontuosiąs. Molio Motiejui būsią patogiau negu dabartiniame name.

Molio Motiejus į tuos namus persikraustė pavasarį. Gegužės mėnesio pabaigoj tuos namus aplankė jaunas Tomsko universiteto docentas gydytojas. Pasisakė jis iš valdžios trejiems metams išsinuomojęs Tamarovkos kurortą. Jis kvietė Molio Motiejų drauge su juo tuoj važiuot vasaroti. Kelionė 250 viorstų. Bet teisėjas turėjo kas mėnesį važinėti po savo apylinkę nustatytu maršrutu, siųsdamas iš anksto bylininkams raginimus. Tai tučtuojau Molio Motiejus negalėjo docento pasiūlymu pasinaudot. Tamarovkoj jis teturėjo vienos tardymo bylos du liudytojus išklausinėti. Tad pamylėjęs docentą pusryčiais Molio Motiejus išlydėjo vieną. Tik paskiau dešimčiai dienų į Tamarovką nuvyko su žmonele. Vaikai pasiliko namie pradžios mokyklos mokytojos ir tarnaitės globojami.

Tamarovkos kurortas – tarpukalnio šlaite, prie kalnų upeliūkščio,

keli viorstai nuo Čikojaus upės. Išilgai upeliūkščio – keliasdešimt atskirų namelių, kurie, vežiko žodžiais, pastatyti pačių nuolatinių vasarotojų. Tik keli didesni namai testatyti valdžios – gydytojui, atsitiktiniams vasarotojams, bendrai valgyklai. Šaltinėlis aptvertas, sutvarkytas, apjuostas rentiniu. Vanduo skanus – soda. Savo puoduku pasisemk ir gerk kiek nori. Geriama rytmečiais, prieš pusryčius ir popiet. Artimiausiems gyventojams į kaimus leidžiama išsivežt sumokant po vieną kapeiką už butelį. Nuomininkas docentas pradėjo varyt biznį. Iš šaltinio per tam tikrą kraną sodos vandenį pilsto į butelius, siunčia arkliais į P. Zavodą ir toliau geležinkeliu į vakarus ir į rytus, į miestus. Jo nustatyta pardavinėt butelis to skanaus vandenėlio, Tamarovkos vandenėlio, P. Zavode po 15 kap., kitur brangiau.

Vasarotojų – apytikriai pora šimtų. Daugiausia užbaikaliečiai iš Verchne Udinsko apskrities, iš gretimo Troickosovsko apskrities, iš Čitos, net iš kitų gubernijų – Irkutsko, Vladivostoko. Netikėtai viena puošni ponia su džiovininku vyru atvyko iš paties Peterburgo. Mat Užbaikalės kalnų pušynų puikus oras – džiovininkams tiesiog sanatorija.

Molio Motiejų su žmona docentas laikė maloniai, kaip savo svečius. Kurorte jis ir nuomininkas, jis ir gydytojas. Vasarotojų – daugiausia ponių. Tarp jų docentas – kaip sūris svieste. Erdvi, išlyginta aikštelė žaidimams – sviediniui gaudyt, kroketui mušt... Saulėtame šlaito kalno šone, docentui pasiūlius, patys vasarotojai ėmė kasti taką zigzagais, kad prieš pusryčius būtų lengviau į kalno kuprą lipti – kiek kas gali, kasdien vis aukščiau. Valgykloj sočiai, skaniai valgydino. Naujų vasarotojų vis dar atvykdavo. Docentui biznis sekėsi.

Nuo Krasnojaro Marytė išvažiavo pašto arkliais namo, mokėdama po 3 kap. už arklį ir viorstą, o pats Molio Motiejus tęsė kelionę po apylinkę žemiečių arkliais dovanai. Kitą mėnesį Molio Motiejus su raštvedžiu iškeliavo į tolimą Ust Ukirą raitas. Šiai kelionei už šešetą arklių ir 140 viorstų jam gubernatoriaus buvo duodama mokėt kaip už pašto arklius.

Į šitą kelionę buvo išjojama iš Bepirščio vienkiemio. Čia kadaise mėginta kast auksas. Kasyklos trobos buvo pamestos. Tai dabar čia ūkininkavo Bepirštis. Kairės rankos didįjį pirštą jam nutraukęs kumelys. Važiavęs jis vienu arkliu vadinamąja „bėda“ – ratais dviem tekiniais. Iš užpakalio vedęs kumelį, laikydams jo apynasrio pavadį rankoj. Kumelys kažko pasibaidęs, šokęs į šalį ir pavadis jam nutraukęs pirštą. Iš Molio Motiejaus už vaišes Bepirštis, kaip kitur žemiečių butuose, nepriėmė pinigų, lyg čia būtų aukso kasykla.

Bejojant vežikas atkreipė Molio Motiejaus dėmesį į pėdas ant tako.

Tai būta šviežių meškos pėdų. Nejauku. Pirmą nakvynę teko nakvot pievoj, prie upelio, antrą – ant kalnagūbrio, kurs laikomas Rusijos ir Kinijos imperijų siena. Takas vingiavo ir Užbaikalės, ir Mongolijos pusėj. Ten takas vadinamas traktu Obojudu – abipusiu. Apsinakvota ištempiant brezentinę palapinę prie ugniakuro. Štai atjoja mongolas. Čia ir jis apsinakvojo po atviru dangumi. Jis vaišino mūsiškius saldžiu sūriu ir buvo mūsų vaišinamas arbata, žuvų konservais. Įdomūs, malonūs santykiai. Savaime prisiminė, kokie santykiai Lietuvoje prie Prūsų sienos.

Ust Ukire teisėjas sustojo kazokų stanicoj. Kiekvienas kazokų kiemas valdė po 30 dešimtinių žemės – šiek tiek ariamos, daugiau ganyklų, pievų, miško. Be to, stanicai pavestas didelis plotas atsarginės žemės su mišku. Sibiro gyventojai vislūs. Ūkininkai dirba žemę be samdytų darbininkų, nes kiekvienas gali gaut žemės ūkiui įsikurt. Tai ūkininko kieme tik jis pats su žmona ir vaikais. Suaugę vaikai tepadeda tėvams žemę dirbt. Kad būtų daugiau padėjėjų, tėvai apvesdina sūnų, kai jam sukanka 18 metų. Marti jiems jau darbininkė. Pasitaiko, kad jaunuolis iki 21 metų nevedęs. Tai išleidžiant į kariuomenę nors paskutinę dieną jis apvesdinamas. Todėl turtingesnis kiemas tas, kuriame daugiau vedusių sūnų, gyvenančių drauge su tėvais. Bet dažnai vedęs sūnus atsiskiria ir ima ūkininkauti savarankiškai. Tam reikalui kazokų stanicose skiriama atsarginė žemė, iš kurios toksai naujakurys gauna taip pat 30 dešimtinių. Stanicoj tvarkytojas yra atamanas, panašiai kaip sodiečių valsčiuj staršina (viršaitis).

Atamanas su savo staničnikais turi prižiūrėti imperijos sieną, tam tikrą jos ruožą. Siena ypatingais ženklais neatžymėta. Nurodoma ji kalnagūbriais, tarpukalniais, šlaitais, upeliais, ežerais. Kazokų arkliai ir kiti gyvuliai laisvai ganosi, jokių sienų nepripažindami. Todėl taip besiganydami ilgainiui kazokai pasisavino Mongolijos ganyklas, padidino Užbaikalės kraštą ir Rusijos teritoriją. Mongolai žemės nearia, verčiasi gyvulininkyste, gyvena kilnojamose veltinėse jurtose, nesipriešindami pasitraukia į savo krašto gilumą, į pietus.

Kazokų vaikai iš mažens pratinami naudotis šautuvais, kitokiais ginklais, jodinėti, medžioti. Į savo apskrities pulką jaunuolis vyksta su savo pabalnotu žirgu, mokosi kariaut. Kazokų pulkai atskiri. Visų Užbaikalės kazokų pulkų viršininkas – Užbaikalės gubernatorius, atamanas.

Tarp kitko teisėjas turėjo spręsti kazokų bylą su Ust Ukiro valstiečiais dėl savavališko ganymo. Su abiejų šalių atstovais Molio Motiejus jodinėjo į ganyklą. Ir vieni, ir kiti ją savinosi. Tarpukalnis – slėnis. Išilgai slėnio tekėjo upeliūkštis. Šalys susitaikė pripažindamos kazokų ir valstie-

čių žemių sieną upeliu. Ir čia, ir kitur Čikojaus apylinkės bylininkus Molio Motiejus dažnai sutaikindavo. Šit pasisekdavo gal dėl to, kad nei šioj apylinkėj, nei P. Zavode nebuvo nė vieno advokato, kad aukštesnis – apeliacinis teismas – toli, už kelių šimtų viorstų, Čitoj; kasacinis – Irkutske.

Tik Ust Urluko dviklasės mokyklos vedėjas mėgino bylininkams padėti, kai kada stot už vieną ar kitą pusę teisme, parašyt skundą, apeliaciją, žinoma, už atlyginimą. Vienoj jo vedamoj byloj per posėdį, kuriame jis nedalyvavo, teisėjui pasisekė ieškovą su atsakovu sutaikinti. Bylininkams susitaikius apeliacija nebegalima. Po to laikraštyje „Užbaikalės gubernijos žinios“ buvo atspausdinta korespondencija: taikos teisėjas bylininkus būtinai verčiąs taikintis, įbaugindamas, jog toliau bylinėtis apeliacinėj ir kasacinėj instancijoj brangiai atseisią. Per nesusipratimą bylininkai susitaiko, po to apgailestauja. Ar čia apsireiškė korespondencijos autoriaus nuoširdumas, ar piktumas dėl nustoto apeliacinio honoraro, nežinia. Aišku buvo, kad autorius buvo pamiršęs, jog taikos teisėjas kaip tik ir turi taikyti.

Grįžęs iš kelionės į P. Zavodą Molio Motiejus gavo iš pašto, iš Mintaujos, Liudos Didžiulienės laišką. Ji rašė: Liudos gydytojas penkeriems metams išvykęs į Irkutską praktikuot. Dėdė Jonas nebegrįšiąs į Revelį (Taliną), pasiliksiąs Žeimelyje, pas švogerį. Jos vyresnysis sūnus išstojęs iš gimnazijos. Direktorius uždraudęs jai laikyt bendrabutyje vyresniųjų klasių gimnazistus. Vyresnioji – Ona įstojus į akušerių kursus, antroji – Vanda išvažiavusi į Šveicariją studijuoti drauge su sužadėtiniu. Iš dvarelio kiek reikia nebegaunanti. Vyras suvaržytas, pats vargstąs Panevėžy. Prašo paskolint jai 100 rublių. Viskas Molio Motiejus aišku. Gydytojas L. Vaineikis ištremtas, J. Jablonskis iš gimnazijos mokytojo vietos atstatytas. Jos sūnus Antanas iš gimnazijos išvarytas. Dėl Antano nusižengimo nebeleidžiama motinai laikyti jo draugų mokinių bendrabutyje. Vanda, matyt, pasiryžusi ištekėt už Kapsuko, bene socialdemokrato. Pats Didžiulis rasi suimtas tupi Panevėžy, galbūt dėl santykių su knygnešiais. Molio Motiejus turėtų padėti Didžiulienei, bet jis pats tesuveda galus su galais. Per dvejus metus Lietuvoj santaupos ištirpo. Atvykęs iš Lietuvos į P. Zavodą Molio Motiejus teturėjo 30 rublių. Čia tuoj reikėjo įsigyt šiokį tokį inventorių – baldų, indų, maisto atsargų. Be to, dingtelėjo mintis: dėl 100 rublių sykį jis jau nukentėjo. Čia kvepia panaši istorija. Kas daryt?

Atėjo teisėjas Suchanovas, klausia: „Gavai laišką?“ „Iš kur žinai?“ – taip pat klausia Molio Motiejus. Tas atsako: „Tat nesvarbu. Svarbu, kad nesusirašinėtum“. Padorus žmogus pranešė jam, kad perspėtų, kad tokių laiškų nebegautų. Šiurpas Molio Motiejų nukratė – svarbu žinot, kas tas

padorėlis, – spyrėsi Molio Motiejus. Suchanovas atsiliepė: „Nebeklausk“. Padorėliui pasakęs kitas padorėlis. Suchanovas pasižadėjęs jų vardų neminėti. Pasiliko paslaptis. Molio Motiejus spėliojo. Gal pašto viršininkas, gal žandarų rotmistras, nebe jaunas šeimos tėvas, malonus kaip Irkutsko žandarų pulkininkas, reziduojąs čia geležinkeliečių miestelyje. Ponia Didžiulienė buvo perspėta laiškeliu, įmestu į pašto dėžutę ne P. Zavode, bet apskrities mieste Verchne Udinske, už 150 viorstų į vakarus.

Sugludo Molio Motiejaus šeima dekabristo sodyboj. Gyvenamasis namas, kaip Lietuvoj pasiturinčio ūkininko, dviem galais trobesys. Tik priesienis (priemenė) mažas ir su lubom. Tiesiai durys į sandėliuką. Į dešinę – seklyčia su seklytėle – dabar salionėlis su valgomuoju. Iš valgomojo pro sandėliuko užpakalį – šiltas koridoriuks į ilgą kambarį – miegamąjį. Šalia šio, kairėj, gryčia, dabar virtuvė. Kieme, kontoros namely, taikos teisėjo raštinė. Sodyboj du aptverti daržai, kuriuos tvarko Marytė. Gyvenimas pigus. Nuomos mokestis – 15 rub. per mėnesį. Sakysim, kiaušinis P. Zavode – 2 rub. 3 kap., o Krasnojare – dar dukart pigiau. Bylų nedaug: tos pačios menkos ir nesudėtingos. Darbo nedaug, šiek tiek daugiau negu Barguzine, bet kur kas mažiau negu Stretenske.

P. Zavode atsirado trečias teisėjas su žmona, bevaikiai, nekvaili kortuot. Susirado jie savo ruožo geležinkeliečių kompaniją ir lošia ar šie pas juos, ar jie pas geležinkeliečius Chiloko miestelyje, stoty. Proferansą ar vintą lošt teisėjas su žmona atsisėda prie vieno staliuko ir paprastai išlošia.

Sykį geležinkelio ruožo viršininkas Kalenda pasikvietė svečių, kaip rusai sako, na čašku čaju – arbatėlės atsigert. Gyveno jis atskiram nemažam name, gražiam bute. Vakarienė puošni: ant stalo gėlės, įvairūs užkandžiai, pora skaidrių ropučių, kitokių skysčių butelių baterija, paskui buvo patiekiamas karštas kepsnys, saldus desertas. Svečiai susodinti atsižvelgiant į kiekvieno visuomeninį svorį. Stalo pirmagaly – pati ponia Kalendienė, stambi, puošni gražuolė. Ponia Savičienė iškėlė klausimą: ar pergyveno Sibiras Gogolio „Revizoriaus“ laikotarpį? Šeimininkas Kalenda atsiliepė: tatai geriausiai galįs žinoti ponas kontrolierius. Užsimezgė gyvas, linksmas pašnekesys apie dabartinius „gorodničius“, ispraunikus – apskrities viršininkus, teisėjus – „tiapkinus liapkinus“. Kontrolierius Savičius pabrėžė griežtos kontrolės reikalingumą. Tokios Sibire valdžios ir geležinkelio įstaigoje dar nesą. Geležinkelio stoties viršininkas rusas plerptelėjo: jeigu mokėtų tarnautojams didesnes algas, vagių ir kyšininkų turbūt būtų mažiau. Ruožo viršininko padėjėjas Kušlis, Grigorovič, kreipėsi į Molio Motiejų: „Kokia tamstos nuomonė?“ Šis šyptelėjęs pareiškė: „Visi žinome pa-

tarlę – vagiui duok milijoną, vogti jis nenustos“. Patylėjęs Molio Motiejus pridūrė: Barguzino aukso kasyklos šeimininkui milijonieriui Frizeriui jis, teisėjas, pataręs padidinti tarnautojams, darbininkams atlyginimą. Frizeris atsikirtęs: kuo brangiau mokėsi, juo daugiau vogs. Opų pašnekesį nutraukė ponia Kalendienė: „Taip, taip, kai valdo vieni vyrai. Kažin gal būtų geriau, kad ir moterys administruotų?“ J. D. Kabineto dvaro urėdas bumbtelėjo: „Tegyvuoja malonioji, sąmoningoji Kalendienė! Urra!” Linksmai išgerta šeimininkės sveikatėlėn.

Po vakarienės Kalendienė paskambino pianinu. Viena kita porelė pašoko. Kai kas sėdosi lošt proferanso. Proferansavo ir savas žandarų rotmistras. Ponas Kalenda ir Kušlis atsiskyrę su Molio Motiejum įsišneko. Juodu abudu vilniečiai. Apie inžinierių Petrą Vileišį jie girdėję, tačiau nepažinoję. Čia, Sibire, visiems trims zemliakams – žemiečiams, vieno krašto žmonėms, malonu buvo arčiau susipažint. Kalenda pasisakė rūpinąsis savo ruože turėt daugiau vilniečių. Jo nuomone, kad dažniau pasimatyt su savaisiais, pasišnekėt, pasilinksmint, reikėtų čia įsisteigt klubą, tiek geležinkeliečiams, tiek vietiniams gyventojams. Klubo pirmininku turėtų būti žmogus, kuris sugebėtų visus suvienyti, visiems įtikti, laisvų, šviesių pramogų suteikti. Tinkamiausis pirmininkas, jo manymu, ne kas kitas, kaip tik ponas Motiejus. Netikėtas pasiūlymas. Kušlis karštai pritarė: „Klubo draugijos susirinkime renkant pirmininką toksai kaip tamsta kandidatas tiksiąs ir dešiniesiems, ir kairiesiems“. Molio Motiejus pasakė dar pagalvosiąs.

*

Petrovskij Zavode žymi naujiena. Jo Didenybės Kabineto vedėjas keičiamas kitu. Prieš išvažiuodamas vedėjas išpardavė daiktus. Molio Motiejus iš jo pirko gražų, šviesiai pilką, stambų asilą su pakinktais ir bričkute, kuria vaikai pasivažinėdavo, už 15 rublių. Dabar ne vien jo vaikučiai, bet ir pats Molio Motiejus su Maryte galėjo pasinaudot – po miestelį pasikieminėdams, belankydams pažįstamus.

Naujasis J. D. Kabineto geležies įmonės vedėjas inžinierius, paskirtas iš Peterburgo, iškėlė įkurtuves. Iškilmingi pietūs. Ponia Savičienė paklausė: „Kaip patinka tamstai Sibiras?“ Tas trūktelėjo pečiais: „Atsiprašau, malonioji ponia! Sibiras per didelis, kad galėčiau pažint jį. Nuo Uralo kalnų iki Kamčiatkos pusiasalio – bemaž 8000 viorstų“. „Iš tikrųjų, palankiai atsiliepė J. D. K. dvaro urėdas. – Nors iš Rusijos narsusis Dono kazokas Jermakas pirmas pramušė vartus į Sibirą dar prieš 300 metų, tačiau nė vyresnybė nežinojo, kur nuvingiuoja didžiulė 4000 viorstų ilgumo upė Amūras su

savo šaltiniais. Tik XIX amžiaus vidury Irkutsko generalgubernatorius Nikolajus Muravjovas, išsiuntęs ekspediciją, tesužinojo, kad Amūras įteka ne Kinijos pietuose į Didįjį vandenyną, kaip tuomet Peterburge manyta, bet į Ochotsko jūrą. Tik tada tebuvo prie Amūro uosto pastatytas miestas tuometinio imperatoriaus Nikolajaus I vardu“. „Žinau, žinau, – atsigriebė ponia Savičienė. – Ir Nikolajevsko, ir Blagoveščensko, ir Chabarovsko miestai buvo įkurti prie Amūro tik prieš pusšimtį metų. Aš norėjau išgirst tik, kaip ponui patiko mūsų Petrovskij Zavodas“. Vedėjas pasiaiškino: prieš išvažiuodamas žinojęs jis Petrovskij Zavodą buvus dekabristų kunigaikščių katorginiukų buveinę. O radęs ne katorginį kalėjimą, o jau laisvai samdomų darbininkų geležies įmonę. Dekabristų dvasios neužuodžiąs čia. Dabar Rusijos bajorai dvarininkai visai ištikimi carui pavaldiniai. Jeigu bruzda kas, tai gal miestų, fabrikų darbininkai, ir ne prieš carą, o prieš savo šeimininkus, valstiečiai – prieš dvarininkus.

Svečių susidomėta iškilusiais klausimais. Gyvai buvo reiškiamos įvairios nuomonės. Kai kam atrodė, jog per daug kapitalistai išnaudoja darbininkus: už sunkų darbą teduodą per mažą atlyginimą, per skurdi darbininko būklė. Kiti pabrėžė, jog Rusijoj per menkai išsivysčiusi pramonė, per maža fabrikų; reikią paskatint, padėt kapitalistams, nereikią jų varžyt. Vieni manė, jog dvarininkai turi per didelius dvarus, gi valstiečiams per maža duota žemės – jie vos vos teišgali išsimaitinti. Kiti pabrėžė, jog tik pačioj Rusijoj trūksta valstiečiams žemės, gi Sibire laisvos žemės be galo daug; europinės Rusijos valstiečius tereikią paragint, pagelbėt kraustytis čion, Sibiran. Sibire dvarų ir dvarininkų nėra. Užbaikalėj kiekvienas gyventojas gali naudotis žeme tiek, kiek pats su savo šeima išsiaria. Kur nori, laisvą dirvoną plėšk, statyk trobesius ir ūkininkauk. Kiti galvojo kitaip. Ne visur dirva gali būt parengta. Štai Petrovskij Zavod geležies rūdos apylinkėj dirbamos dirvos nėra, – čia javai neužauga. Stepėmis, gyvulių ganyklomis naudojasi vietiniai gyventojai buriatai su savo galvijų bandomis. Atėjęs rusas tik girioj tegali įsitaisyt, iškirtęs miško medžius, išrovęs kelmus, sunkiai per kelerius metus dirbęs, prakaitavęs. Sibiro žieminis kraštas-tundra visiškai netinka žemdirbystei.

J. D. K. dvaro urėdas pabrėžė: per tris šimtmečius rusai sugebėjo užvaldyti šaltą Sibiro kraštą. Tik pastaruoju metu nesiryžta veržtis į pietus, į šiltesnę šalį. Užimta aziatų valstybė Chiva, pavergiama jau kita – Buchara. Laikas atkreipt dėmesį, kad ir į Mongoliją, į Korėją. Apie Mandžiūriją juo labiau, kad, susitarus su Kinijos vyriausybe, per šį kraštą jau pratiesiamas rusų geležinkelis iš Čitos į Vladivostoką.

Šeimininkas ponas Kalenda pakėlė tostą besidžiaugdams suteikus progos svečiams išsiaiškint, kaip kas yra. Po pietų prie kavos puoduko su likeriu ponas Kušlys pasiūlė: J. D. K. įmonės vedėjo atvykimą pagerbt įsteigiant P. Zavode naują šviesią pramogėlę-klubą. Visi pritarė, paprašė Kušlį tuo pasirūpint. Šis pasižadėjo, jeigu Molio Motiejus jam tatai padės sutvarkyti.

Paskutinę gruodžio mėnesio dieną į Molio Motiejaus butą atvyko jaunas ponaitis. „Ar pažįsti, p. teisėjau, savo mokinį“, – taip pasisveikino jis. Iš tikrųjų daugiau kaip prieš 13 metų Šiauliuose Molio Motiejus padėjo šiam, tuomet pirmos klasės gimnazistui, jo tėvo advokato bute begyvendamas, pamokas išmokt, taigi buvo jo repetitorius, šiaulietiškai tariant – guvernierius. Dabar ponaitis pasisakė stojęs p. Kalendos gelžkelio ruože tarnaut. Pavaišintas pietumis mokinys kreipėsi į mokytoją pasiskolint 25 rublius. Paklaustas, kuriam reikalui, pasakė: „Juk šiandien klube bus sutinkami Naujieji metai“. Šiam vakarui turįs jis pasiskolint fraką. „Be reikalo frakas, – pabrėžė Molio Motiejus, – čia, P. Zavode, kad ir klube, svečiai bus apsivilkę paprastai“. Mokiniui mokytojas pinigų nesutiko skolint. Tada mokinys paprašė, kad jį, įeinantį į klubą, mokytojas rekomenduotų. Ir šito jo prašymo patenkint Molio Motiejus atsisakė: reikiamą rekomendaciją jam galįs suteikt žinomas gelžkelietis, pagaliau budįs tą vakarą klubo staršina-tvarkytojas. Mokinys dar mėgino pasinaudot teisėjo autoritetu: „Tamsta, p. teisėjau, klubo pirmininkas. Tai galėtum vakaro tvarkytojui tart dėl manęs palankų žodelį“. Ir šito Molio Motiejus nepažadėjo: šiandien dar tik klubo steigimas. Pirmininkui, aišku, daug rūpesčių, be to...

Į klubą svečiai ėmė rinktis po mišparų (po večernios). 10 val. suskambėjo trijų muzikantų stygos. Prasidėjo šokiai – valsas. Pirma pora – pirmininkas su ponia Kalendiene. Nedidukėj salėj ėmė suktis ratu linksmos poros. Visiems į akis krito frakuotas ponaitis, vieną po kitos šokdinęs paneles ir ponias. Dar daugiau porų ėmė trypt, kai pradėta polka. Kiti svečiai linksminosi bufete, gurkšniuodami alutį ir kitką, ragaudami buterbrodus. Apsilankė bemaž 27 klubo nariai – kiekvienas su dama ir dar šiek tiek jaunimo. Todėl buvo pilnas ir ponių kambarėlis, ir kambarys, skirtas laikraščiams skaityt, šachmatais-šaškėmis žaist. Prieš vidurnaktį nutilo muzika, nurimo šokiai.

Svečius pirmininkas pasveikino Naujųjų metų susilaukus kaip tik steigiamajame klube. „Naujieji 1904 m. nepaprasti, – pabrėžė jie. – Pirmiausia tai kilnojamieji metai – ilgesni negu pasibaigiantieji, vasario mėnuo turės ne 28, o 29 dienas. Antra, sukako 40 metų, kaip vargšai baudžiauninkai

atgavo amžiais nuteriotą laisvą valią. Dabar todėl čia linksminomės valstiečiai, miestiečiai su bajorais – visi drauge. Palinkėkime, kad naujaisiais metais šitame klube toji draugystė suklestėtų. Tegyvuoja steigiamasis mūsų klubas!" Svečiai pritarė, šaukdami: „Urra! Urra!" Buvo sudainuota „Ach, ty volia, moja volia, zolotaja ty moja. Volia, sokol podnebesnyj… (Ak tu, valia, mano valia! Tu auksinė manoji valia! Sakalas iš padangių!)".

Tuoj prasidėjo chorovod – rusiška daina su tam tikru ratelio šokiu. Rately dalyvavo tiek asmenų, kiek leido salės erdvė. Po pertraukos, po pasivaišinimo bufete – skanėsiai. Netikėtai salės vidurin iššoko ir ėmė trypt valsčiaus raštininkas (pisarj) aplink jo pakviestą Bielozioroviene. Ši, įsirėmusi viena ranka, kitą iškėlusi aukštyn, dviem pirštais laikydama plevėsuojamą skepetaitę, smulkučiais trepsėjimais plaukte plaukė rateliu. Raštininkas, dėvįs pilką vilnonę rubachą (viršutinius marškinius), persijuosęs blizgančiu juodu diržu, trypė, daužė kojomis grindis, lakstydams, net pritūpdams beveik ligi grindų, rodė savo miklumą. Gi ji, pasirėdžiusi išsiuvinėtu žibančiu sarafanu, lingavo lyg viliodama bernužėlį. Šis improvizuotas šokis baisiai visiems patiko ir susilaukė ilgų, garsių katučių.

Tik štai vėl įspūdinga porelė. Netikėtai muzikantai išdrožė mozūrą. Tučtuojau į salę įskrido frakuotas ponaitis su mergužėle ir pasileido iš galo į galą lakstyt, striksėdamas trejopą mozūro pa, priklaupdams ant vieno kelio, besukdams damą aplink save. Tat paveikė kitus. Prisidėjo dar penkios poros. Pašokta, pademonstruota dvi mozūro įprastinės figūros, Petrovskij Zavode dar nematytos. Paskui pakaitomis tęsėsi naujieji šokiai ir senobiniai chorovodai.

Po dviejų dienų bufetininkas kreipėsi į pirmininką. Frakuotasis ponaitis pasilikęs jam skolingas. Tasai prisėdęs bufete prie žandarų rotmistro, pateikęs bufetininkui penkrublį, pareikalavęs išgert, užkąst dviems asmenims. Vaišinosi jis su rotmistru. Sunaudota už 15 rublių. Kadangi jis buvo frakuotas, sakėsi buvęs pirmininko mokinys, taip bičiuliavosi su rotmistru, tai bufetininkas patikėjęs ir davęs net brangaus vyno. Dabar bufetininkas patyręs, jog ponaitis iš vienos ponios pasiskolinęs 10 rublių. Vieną penkrublį sumokėjęs jis už pasiskolintą fraką, o kitą įteikęs bufetininkui. Iš ponaičio algos nesą vilties kiek nors išgaut, nes jis jau pasidaręs daug skolų. Tai kas dabar grąžins bufetininkui skolą? „Kreipkis, tamsta, į tą, kas ponaitį rekomendavo, į klubą", – patarė bufetininkui Molio Motiejus.

METAI, PRALEISTI ČITOJ...
(apyaklio rašinys)

Susitikimas su Bielinio-Bieliako sūnum

Čita. Kur ji? Toli, rytuose, Sibire, už ežero Baikalo, už ežero – kaip jūra. Pabėgėlis katorgininkas, ežerą perplaukęs statinėj žuvims – omuliams sūdyti, dainavo: „Slavnoje more, sviaščennyj Baikal... (Jūra šventoji, Baikalo ežeras, laivas garsusis – bačka omulinė. Ei, Barguzine, išjudink bangas plaukt bernužėliui tėvynėn!...)“.

Nuo Lietuvos iki Čitos – apie šešis tūkstančius kilometrų. Pasaulinio karo metu iš Vilniaus Čiton žmogus, riedėdams gelžkeliu traukiniais dieną ir naktį, nukeliaudavo vos per dvi savaites.

Čitos miestas XVII amžiuj rusų įsteigtas, užkariavus buriatų šalį prie Čitos upelio, kuris įteka į upę Ingodą, o ši – į dar didesnę upę Šilką, o ta, susijungus su upe Arguni, virsta jau Amūru, kurs banguoja į Didįjį vandenyną.

Pirmojo pasaulinio karo metu Čitoje ramiai triūsė per 60 tūkstančių gyventojų. Tiesa, jau pėstininkų divizija su generolu, su oficieriais (karininkais) geležinkeliu buvo išdundėjus į vakarus, už Uralo, sibiriečių žodžiais – į Rusiją, į karo frontą vokiečių mušt. Miestą ir sritį (sic: ne guberniją, bet oblastį) tebevaldė ypatingas caro karinis gubernatorius generolas Kijaško, kilęs iš Kijevo; jisai buvo ir Užbaikalės srities kazokų stanicų ir pulkų vyriausiasis vadas-atamanas.

Mieste be soboro, su archierejaus palocium (katedros su vyskupo rūmais) ir be rusų pravoslavų cerkvių – stačiatikių šventyklų, pakrašty, glūdėjo nedidukė medinė Romos katalikų bažnytėlė; jos klebonas lenkas – pats vienas kunigas, nemokąs kalbėt lietuviškai. Sekmadieniais sumą jis laikydavo lotyniškai ir lotyniškai atsiliepdavo jam vargonininkas su fisharmonija nuo aukšto, virš didžiųjų durų. Per Mišias protarpiais giesmes giedodavo žmonės, vargonininkui pritariant jau lenkiškai. Ir Evangelija buvo kunigo iš sakyklos lenkiškai skaitoma ir taip pamokslas sakomas. Vadinasi, čia buvo įsikūrus katolicka polska (lenkų katalikų) parapija.

Mieste, be abejo, gyventa ir lietuvių. Tomis pamaldomis ir jie pasitenkindavo. Čia lietuvių priviso XIX amžiaus pačioj pabaigoj ir XX amžiaus pradžioj, kada rusų caro valdžios buvo nutiestas per Sibirą – nuo Uralo kalnų iki Didžiojo okeano – vienintelis ilgas, ilgas geležinkelis – viena

linija ligi Stretensko kazokų stanicos, prie Šilkos upės, su dviem šakom nuo Čitos. Viena – link Kinijos imperijos sienos ir toliau per Mandžiūrijos provinciją, pro Charbino miestą ligi Rusijos Vladivostoko, garsiojo miesto; gi kita – šiaurės šaka – per Sibiro teritoriją, pro Blagoveščensko ir Chabarovsko miestus. Tuomet prie geležinkelio linijos ir miestuose palei geležinkelį prigūžėjo nemažai ir lietuvių darbininkų, tarnautojų – įvairių profesijų darbuotojų.

Naujienas, kas dedasi pasauly, Rusijoj, pasaulinio karo fronte, čitiečiai patirdavo iš Čitos vienui vieno, vicegubernatoriaus cenzūruojamo, mažo administracinio laikraštėlio „Užbaikalės žinios“, o vėliau – ir iš taip pat mažų privatinių Užbaikalės Verchne Udinsko miesto, taip ir iš priešbaikalio miesto Irkutsko laikraštukų; gi jau daug vėliau – iš Maskvos, Peterburgo, na, ir iš Vilniaus laikraščių.

Ar vasaros pabaigoj, ar rudens pradžioj Čitos teisėjas lietuvis „Užbaikalės žiniose“ perskaitė: vokiečiai pradėjo veržtis per Rusijos imperijos sieną, ir pasienio gyventojai ėmę bėgt iš Suvalkijos gubernijos į rytus. Teisėjo žmona – suvalkietė, jis pats – kaunietis. Teisėjas susirūpino. Jų dvi dukružės, abi žemutinių klasių gimnazistės, rengėsi eit Sumos klausyt. Jiedviem jis liepė: jei išgirsite ką nors lietuviškai šnekant, parsiveskite!

Po pamaldų šventoriuj jiedvi pamatė, išgirdo du saldotu, vienas kitam lietuviškai padejavus: „Ir čia nėra lietuvaičių“. Jaunesnioji gimnazistė prišokus leptelėjo: „Gi štai dvi!“ Kareiviai sumišę, bet ir apsidžiaugę. Susitarta. Juodu dar palandžiosią po krautuves, netrukus ateisią. Mergaitės, parbėgusios namo, pasigyrė, kaip ką laimėjusios.

Po pusvalandžio į teisėjo butą pro užpakalines duris, per virtuvę įžengė du Rusijos valstybės gynėjai, sveikindamiesi: „Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus!“ Atsiliepta, žinoma: „Per amžių amžius“. Kam teko gyvent svetimoj šaly ir sutikt savo tėvynainį, tas gerai žino, koks tatai džiaugsmas! Tokio malonumo dabar turėjo ir šeimininkai, ir svečiai, drauge pietaudami.

Svečiai papasakojo: jų – pėstininkų pulkas iš apskrities miesto į Čitą atžygiavęs vakar; jųdviejų bataliono žalnieriai nakvoję miesto vidury, tuščiam kvartale, po pušimis, ant žemės, gi papulkininkis su oficieriais – gretimuose kvartaluose, atskiruose butuose. Iš čia pulkas iškeliausiąs geležinkeliu, traukiniais į karo frontą. Šita liūdesio, gailesčio mintis sujaudino visus. Į klausimą, ar pulke yra daugiau lietuvių, atsakyta: yra, yra, yra – ir lietuvis pulko daktaras Vaiciuška... „Vaiciuška!“ – šūktelėjo teisėjienė. Bene buvęs Mintaujos gimnazistas, kai ji mokėsi tenai mergaičių gimnazijoj. Paprašė

ji svečių pasakyt daktarui, kad malonėtų aplankyt ją.

Vaiciuška su žmona ruse, akušere, padarė teisėjo šeimai vizitą ir linksmai vakarieniavo. Daug savo mantos, supakuotos dėžėse, atsivežė dr. Vaiciuška. Išgirdęs, jog vokiečiai jau į Lietuvą ėmę veržtis, jisai pasiprašė priimti tas dėžes sukrauti teisėjo malkinėj. Tatai įvyko paskiau. O tą dieną po pietų su kareiviais tarnaitė lietuvaitė pranešė, kad per priešakines duris ji įleidus du nepažįstamus ponus, atėjusius pas teisėją. Kareiviai tuoj pakilo eit į savo batalioną. Iš valgomojo kambario juodu teisėjienė išlydėjo per virtuvę, o teisėjas nutrepsėjo per prieškambarėlį į salionėlį naujų svečių priimt. Vienas lietuviškai atsirekomendavo: Liutkevičius, matininkas, čia tarnaująs, atvykęs susipažintų, pasikvietęs drauge ir savo bičiulį, atkeliavusį iš Lietuvos. Tas bičiulis prisistatė: Petrauskas, keliaująs per Sibirą dar toliau. Teisėjas nudžiugo.

Petrauskas papasakojo, kas dėjosi Lietuvoj prieš porą savaičių, kai jis iš Vilniaus išsidanginęs. Po to, kai Rusijos generolo Samsonovo 40 000 kareivių korpusas, garbingai įsibrovęs į Prūsiją, paskui negarbingai buvo vokiečių sunaikintas, ir pats generolas nusišovė. Lietuvos gyventojai pajuto pavojų, gresiantį iš vokiečių armijos. Nuo Vokietijos pasienio kai kurie žmonės ėmę šalintis į rytus, į Kauną, dar toliau – į Vilnių. Atsirado neturtingų pabėgėlių, kurie buvo reikalingi globos ir pašalpos. Lietuvių organizacijos ėmė rūpintis savaisiais; panašiai ėmę veikt ir žydai, ir lenkai.

Užsimezgė kalba apie lietuvių spaudą. „Lietuvių žinios“ ir kiti laikraščiai atkreipę visuomenės dėmesį į caro valdžios kovų metu iš Rytprūsių į Rusiją ištremtus lietuvius, tarp jų – ir ūkininką Martyną Jankų, ėjusį tam tikrą laiką „Auszros“ redaktoriaus pareigas.

Petrauskas paklausė teisėjo, ar skaitęs „Blūdą“ – Lindės Dobilo veikalą. Teisėjas prisipažino, kad buvo pradėjęs tą storą veikalą skaityt, bet dėl jo monotoniškumo metęs. Tik po kelių mėnesių pasiryžęs ir vos vos perskaitęs iki galo. Tai, jo nuomone, cicilikų jaunuolių nelemta kova su bažnytkaimio klebonu ir jo aklai tikinčiais parapijonimis nuobodžiai atvaizduota. 1905 m. Rusijos revoliucijos vaizdas Lietuvoj, daug reikšmingesnis Vilniaus seimas, monopolio alkoholinių krautuvių daužymas, valsčiaus staršinų/viršaičių, iškalų učitelių (rusų pradžios mokyklų mokytojų) išvaikymas tikriau apreiškė neišvengiamą kovą dėl būvio. Abudu svečiu pripažino, kad „Blūdas“ sunkiai skaitomas; dar tiksliau nurodė to veikalo trūkumus, bet pabrėžė jo idėjos svarbumą.

Liutkevičius paklausė, ar teisėjas pažinojęs knygnešį Bieliaką. Teisėjas papasakojo. Jis dar Maskvos universiteto studentas, kartą vasarą atos-

togaudamas tėviškėje, Diržiuose, savo tėvų namuose, sutikęs Bieliaką, susipažinęs. Kaimyno Dumbros mergina buvo atsiųsta rėčio pasiskolint ir pranešė, kad jų kieman atsibastė uriadnikas. Studentas supratęs, kad čia ne rėčio dalykas. Turbūt Dumbra matė Bieliaką pravažiuojant per sodžių. Tais metais iš eilės Dumbra buvo sodžiaus dešimtininkas, o uriadnikas – jam viršininkas. Dumbra vaišino uriadniką, kad galėtų perspėt knygnešį Bieliaką. Bieliakas, padėkojęs motinai už vakarienę, išėjo prie šulinio, paėmęs viedrą vandens, pagirdė širmukę. Studento akivaizdoj daržinėj jis užsirito ant šieno strėkio (prėslo), nuo jo – ant avidės, kur jau pirmiau šiauduose buvo padėtas maišas su Tilžės spaudiniais. Pasiėmęs, kiek jam reikia knygučių ryšuliukų, Bieliakas išėjo per pakluones, per Beržtelio upelį į gretimą sodžių. Tenai nakvojo pas jaunutį ūkininką Igną Lapinską, kurs šeimininkavo su motina. Šis paskiau, Lietuvos demokratinei respublikai įsikūrus, kurį laiką darbavosi Lietuvos Seimo atstovu. Gi tada, rytmety, Bieliakas grįžo į sustojimo vietą, paliko šiek tiek Tilžės „pyragaičių“ ir su savo širmuke, karukais išdundėjo vieškeliu Tėvynės darbo dirbt.

Dar sykį Bieliakas aplankęs teisėją, kai šis jau tarnavęs Mintaujos apygardos teisme jaunesniuoju teismo kandidatu ir gyvenęs pas lietuvę Repečkienę. Ir tuomet Bieliakas pasotinęs jį tilžiškiais „pyragaičiais“.

Svečių vienas paklausė, ar pažinojo teisėjas Kapsuką-Mickevičių? „Ne!“ – atsakė teisėjas, pažinojęs tik Kapsą-Kudirką. Svečias pareiškęs: Kapsukas-Mickevičius buvęs Mintaujos gimnazistas, Didžiulienės bendrabučio auklėtinis. Teisėjas pasisakė Stasio ir Liudos Didžiulių šeimą pažįstąs, pats padėjęs poniai Didžiulienei išrūpint gimnazijos direktoriaus leidimą gimnazistų bendrabutį laikyt. Tam bendrabuty buvo susispietę slapto lietuvių ratelio, vardu „Kūdikis“, nariai-gimnazistai, tarp kurių teisėjas, tuomet teismo kandidatas, pažinojęs Smetoną. Pavardę Mickevičius jisai išgirdęs iš Didžiulių dukters Vandos. Važiuodams iš atostogų, iš Lietuvos į Sibirą, teisėjas Mintaujoj aplankęs ponią Didžiulienę. Tuomet panelė Vanda kreipėsi į jį patarimo, ar tekėt už Mickevičiaus, kurs studentavo Šveicarijoj. Teisėjas neigiamai pakratęs galvą. Vis dėlto ji už jo ištekėjus.

Tas Mickevičius dabar Kapsukas – žymus visuomenės veikėjas, – pasakė svečiai. Teisėjas atsiliepė: jeigu Mickevičius pasirinko slapyvardį „Kapsukas“ tai turbūt eina „Kapso“ keliais. Kapsas-Kudirka taip pat buvęs studentas, tik Varšuvos universiteto, taip pat džiovininkas, tapo „Varpo“ steigėju, redaktorium, lietuvių himno autorium, didžiu lietuvių patriotu. Tegul sveikas Kapsukas panašiai dirba. Svečiai pareiškė: Kapsukas – kosmopolitas, kairiųjų pažiūrų. Brrr... – pramurmėjo teisėjas: vadinasi, bene

nihilistas, anarchistas, teroristas...

Patylėjęs teisėjas svečią Petrauską paklausė – gal jis Miko bei Kipro Petrauskų, garsiųjų muzikų-dainininkų, giminė? Šis nuneigė klausimus: iš kur jis, gal jis koks menininkas, kokios jis profesijos. Nieko tiksliai nepasakė. Tada teisėjas pagalvojo: atėjo susipažint ir apie save vengia aiškiai pasisakyt. Teisėjas, 1900–1902 m. nukentėjęs, buvęs suimtas, byloj dėl lietuviškos spaudos platinimo persekiojamas, dabar nutarė kalbėt atsargiau. Gyvas pasikalbėjimas nutrūko. Tuodu ponai atsisveikino, sakydami per ilgai vizitavę. Teisėjas nekvietė jų nė arbatėlės gert. Paskiau nesusipratimas išaiškėjo: Petrauskas iš tikrųjų buvo knygnešio Bieliako sūnus Bielinis, bėgęs iš Lietuvos nuo mobilizacijos. Kai teisėjas išsišokęs prieš Kapsuką, Bielinis pabūgęs prisipažint. Įsikūrus Lietuvos demokratinei respublikai Bielinis buvo Seimo atstovas. Gi su Liutkevičium teisėjas jau Sibire draugavo, Lietuvoj – bičiuliavo.

Viešnelė iš Lietuvos

Iš Apygardos teismo po darbo valandų teisėjas grįžo namo. Vos įžengus į butą dzingtelėjo telefono skambutis. Paėmęs ragelį išgirdo moterišką balselį: „Aš ką tik iš Vilniaus Čitoj, prašom atspėt“. Teisėjas nustebęs: iš Vilniaus!... „Jei jau Vileišienė, ponia Emilija“... „Deja, tiktai Bortkevičienė-Potvinskaitė!“ – atsiliepė balselis. Teisėjas: „Labai malonu nors per telefoną asmeniškai susipažinti su „Lietuvos žinių“ administratore-redaktore“. „Džiaugiuos tat išgirdus, pone Čepai. Šiandien supažindink mane su Čitos lietuvių kolonija!“ Teisėjas: „Oi-oi!.. šiandien neįmanoma... Lietuviai išsibarstę ilgame, plačiame mieste; daugumas net už trijų viorstų, gelžkelio krovinių stoties miestelyje gyvena. Dabar 15 minučių ketvirtos... Rytoj sekmadienis... Geriausiu atveju susirinkt tegalima tik po sumos, penktą valandą“. Bortkevičienė: „Rytoj turiu būt už 100 viorstų, Kinijos imperijos pašonėj, Mandžiūrijos stoty“. Čepas: „Mmm... Kur, ponia Felicija, esi? Bortkevičienė: „Nagevičiaus aptiekoj“. Čepas: „Tamstos, poniute, laimė. Ponas Nagevičius ketvirtą valandą turi būt kitoj, dar didesnėj – Marcinkevičiaus vaistinėj... Ano šiandien žmonos vardadienio pietūs. Tai kartu su ponu Nagevičium gali tenai atvykt ir susipažint su mūsų kolonijos galvele“. Bortkevičienė: „Bet baisiai nepatogu man kreiptis į nepažįstamą poną Nagevičių... aš esu ne pas jį, o pas jo tarnautoją, provizoriaus padėjėją... kad mane, nepažįstamą, rekomenduotų trečiam nepažįstamam į jo man nepažįstamos ponios iškilmes...“ Čepas: „Tai palauk, gerbiamoji ponia, manęs at-

vykstant arkliuku su žmona... Trise padarysim Marcinkevičienei siurprizą.

Pasakyta – padaryta. Tik pirmiau teisėjas telefonavo Marcinkevičienei. Ji mielai sutiko susilaukt vilnietės viešnios. Marcinkevičius – praktiškas vyras. Jis pradžioj felčeris Lietuvoj, paskiau farmaceutas. Rusų valdžiai statant geležinkelį per Sibirą ir per Kinijos teritoriją, per Mandžiūrijos provinciją, Marcinkevičius su žmona atsidūrė prie Kinijos sienos, kur Rusijos pusėje buvo statoma stotis „Sibiras“, o Kinijos pusėj – stotis „Mandžiūrija“. Prie šios stoties ūmai išaugo didokas miestas. Turėdams vos keletą šimtų rublių Marcinkevičius tame mieste įsitaisė vaistų sandėlį. Per kelerius metus sutaupęs 3000 rublių. Tada Čitoj iš žydo nusipirko tą aptieką už 30 000 rub. išsimokėtinai (už rublį buvo galima gaut šimtą kiaušinių).

Gyveno jis kukliai užpakaliniuose tos vaistinės dviejuose kambariuose iš savo ir žmonos algų: buvo jas pasiskyręs pats sau, kaip provizoriui, vaistinės vedėjui, ir žmonai, kasininkei. Kitus pinigus, kiek uždirbdavo, kas mėnesį žydui sumokėdavo.

Pirmam kambary jau buvo priruoštas ilgas stalas penkių šeimų devyniems asmenims; vilnietei viešniai – dešimta vieta. Be užkandžių – omulio iš Baikalo ežero vietoj silkės, be buljono su kopūstų kukuliais svečiai sudorojo bene trijų mėnesių paršiuką, taip ir gal trijų sprindžių ilgio lyną; pasigardžiavo saldžiu spanguolių kisielium. Išgerta po šiek tiek skaidriosios taurelių, po balto, raudono vyno bokalą.

Besivaišinant kava su tortu prabilo Bortkevičienė. „Linksmai, sočiai, skaniai gyvenate čia, ponai. Kas kita dabar Lietuvoj“. Nuo karo fronto bėgą žmonės į rytus per sodžius į miestus – ir važiuoti, ir pėsti su manta ir be mantos, išvargę, nuskurę, alkani, sergantys, nakvodami vežimuose ir po vežimais, šaldami ir lietaus lyjami. Norom nenorom lietuviškoji visuomenė ima jais rūpintis, savo broliais; žydai – savaisiais, lenkai – savaisiais.

Vilniuj įsisteigė Lietuvių komitetas nukentėjusiems dėl karo šelpti. Pirmininkas – advokatas A. Bulota. Pabėgėliai talpinami vienintelės lietuvių, gautos iš lenkų, Šv. Mykalojaus parapijos salėje, taip ir inžinieriaus Petro Vileišio duotuos namuos ir kitur. Pabėgėliai guli ant šiaudų, gyvendami pusalkiai. Daktaro Antano Vileišio žmona, palaksčius po sodžius, parvežė apie tūkstantį rublių ir kelis vežimus maisto ir drabužių. Ir pati Bortkevičienė važinėja dabar kalėdodama. Gaunamus pinigus ji tuoj siunčianti paštu. Svečiai susižvalgė. Teisėjas paklojo ant stalo 100 rublių banknotą. Taip pat po šimtinę padėjo notaras Racevičius-Stanevičius ir abudu vaistininkai, o elektros stoties buhalteris Jurskis sukrapštė 80 rb., bet šio duota daugiausia, nes pajamų per mėnesį uždirbdavo mažiau negu kiti.

Čitos lietuviai buriasi

Pasaulinio karo metu teisėjui kildavo mintis Čitoj gyvenančius lietuvius suorganizuot. Tad ir ragino jis savo dukružes Birutę ir Danutę po Romos katalikų lenkų pamaldų sužvejot lietuvių.

Į lietuvių organizavimąsi Lietuvos krašte Rusijos caro valdžia – vyriausybė žiūrėjo skersomis. Bijojo ji, kad lietuviai drauge su lenkais vėl nesukiltų, kaip tat buvo padarę 1831 m., taip ir 1863 metais. Sibire, tolimoj Užbaikalės srity (Zabaikalskaja oblastj), vietinė administracija apie tai negalvojo. Valdydamas sritį ypatingasis karinis gubernatorius generolas Kijaško gyventojams buvo gana palankus. Vietiniai gyventojai – buriatai, mongolų kilmės, Budos tikybos, vertėsi gyvulininkyste, klajodami stepėse palei upes, ganydami galvijus, avis, arklius, net kupranugarius. Vis dėlto jie turėjo savo medinius namukus ir kilnojamas palapines. Žemės jie nedirbo, nearė. Buriatai buvo skirstomi rajonais, vadinamais ulusais, kuriuose tvarką palaikė jų pačių viršininkai, o šie priklausė jau caro valdžios apskrities viršininkui, na ir gubernatoriui. Kiekviename uluse – graži medinė Budos tikybos bažnytėlė – dacanas. Kunigai jų – vienuoliai – dėvi sutanas, kaip ir katalikų kunigai, tik geltono kiniško šilko. Jų vyresnieji – klebonai ir vienas Užbaikalės, sakysim, vyskupas. Pats vyriausias, sakysim, popiežius gyvena Kinų imperijoj; karalius yra Tibeto karalystėje, vadinamas Dalai Lama. Gubernatorius Kijaško gerus santykius palaikė su budistų vyskupu. Vyskupas, gyvendams tam tikram rajone, surinko iš buriatų 3000 rb. gubernatoriui – Čitos mieste viešojo sodno-parko tvorai aptvert. Gi gubernatorius leido buriatams tam parke budistų bažnytėlę – dacaną pasistatyt. Šios aplinkybės, atrodo, buvo patogios ir lietuviams Čitoj organizuotis. Vis dėlto teisėjui tam darbui buvo kliūčių. Jis žinojo, jog slapta policija jį prižiūri dėl jo ankstesnės veiklos.

Jis pats dvejus metus buvo persekiojamas gydytojo L. Vaineikio byloj, o L. Vaineikis dėl draudžiamos literatūros platinimo buvo penkeriems metams ištremtas į Sibirą, į Irkutsko sritį. Buvo suimtas iš Žemkalnis, Maskvos ligoninės ūkvedys, per kurį teisėjas L. Vaineikiui siuntė 100 rublių už spaudą. Jonas Jablonskis, Revelio gimnazijos mokytojas, nustojo savo tarnybos. J. Jablonskis į savo tarnybą buvo atstatytas, Žeimelio gydytojui A. Sketeriui, G. Petkevičiūtei-Bitei, na, ir pačiam teisėjui bylos buvo nutrauktos. Teisėjas vėl buvo paskirtas Sibiran taikos teisėju, bet suprato, kad ir po bylos nutraukino tebeveikia jo slapta policijos priežiūra.

Be šitos kliūties buvo ir kita. Pažįstami Čitoj lietuviai buvo malonūs

ir padorūs žmonės, bet jų šeimose naminė buvo lenkiška kalba. Vaistininkas Nagevičius – Žemaitijos ruso didiko Naryškino dvarų buvusio urėdo, sūnus. Tėvas, kuris gyveno pas sūnų, pasijuokdavo iš litvomanų; sūnus buvo vedęs lenkę, nemokančią lietuviškai. Vaistininkas Marcinkevičius ir jo žmona kilę iš miestelių Panevėžio apskrityje, čia draugavo su lenkais. Notaras Racevičius-Stanevičius geriau mokėjo lenkiškai, negu lietuviškai; jo ponia – rusė, pametus savo vyrą, jauną ir gražų teisėją kolegą. Tik buhalteris Jurskis, tikras lietuvis patriotas, bet ir jo žmona – 1863 m. sukilėlio lenko, dabar sibiriečio, duktė, važinėjusi pas gimines į Varšuvą ir nemokanti lietuviškai. Kitų lietuvių pažįstamų teisėjas neturėjo, nežinojo. Šitos dvi kliūtys varžė teisėją.

Štai vieną popietę teisėją jo bute netikėtai aplanko klebonas lenkas su kitu pažįstamu lenku, neseniai atsiradusiu Čitoj, laikomu inžinierium. Juodu kvietė teisėją tapti būsimosios labdaringos Romos katalikų draugijos valdybos nariu. Teisėjas apsidžiaugė pajutęs progą neįtartinu būdu sužinot, kiek ir kokių lietuvių yra Čitoj. Bet jisai sutiko steigiamojoje draugijoje dalyvaut tiktai eiliniu nariu. Norėjo turėti laisvas rankas. Po ilgų įtikinėjimų, jog teisėjo dalyvavimas valdyboj didžiai reikalingas, jis pasiūlė juodviem į valdybą priimt jo žmoną. Ta sutiko. Tuo juodu pasitenkino. Draugija buvo įsteigta. Valdyboj kilo klausimas įsteigt lenkišką mokyklą, taip ir biblioteką. Teisėjienė, pasitarusi su vyru, valdyboje pasiūlė mokykloj ir bibliotekoj įkurti lietuviškus skyrius. Pasiūlymas buvo griežtai atmestas. Teisėjienė išėjo iš valdybos. Paskiau draugijos pirmininkas, ans inžinierius, buvo atstatydintas, nes išeikvojo tam reikalui surinktus pinigus. Tuo tarpu Katalikų draugijos pirmajame susirinkime, kur teisėjas buvo pakviestas pirmininkaut posėdžiui, jisai susipažino su lietuviais gelžkeliečiais – kontorininkais ir meisteriais. Tai buvo Ryžkus su žmona, kurie turėjo trejetą vaikų, Dainius – dar didesnės šeimos galva, Šimkevičius su dviem pilnametėmis seserimis, Liudžius – viengungis ir kiti, kurių pavardžių nebeatmenu.

„Užbaikalės žiniose“ buvo paskelbta telegrama: nuo vokiečių fronto gyventojai jau bėga iš Vilniaus. Pabėgėliai vežami traukiniais Rusijos gilumon. Tada teisėjas kreipėsi į vaistininką Marcinkevičių: kaip turi elgtis Čitos lietuviai, jeigu netikėtai čionai atbruzdėtų pilnas vagonas pabėgėlių iš Lietuvos? Juodu sutarė: pasitart su kitais, jiedviem žinomais. Paskirtą dieną Marcinkevičiaus vaistinėj susirinko minėtas miesto penketukas ir du geležinkeliečiai – Ryžkus ir Liudžius. Pašnekučiuota, ką daryt. Pasisakyta: pabėgėlius reiktų pasitikt, priimt, pavaišint, apnakvydint – dieną kitą ar ilgiau išlaikyt, kol jie patys susitvarkys, kol susiras darbo ir buveinę. Pabė-

gėlius laikyt savo butuose čitiečiams lietuviams nepatogu. Tie butai, išskyrus vieną kitą – maži; pabėgėlių gali būt daug, be sveikų – dar ir ligonių. Tai reikėtų suieškot atitinkamą patalpą, išsinuomot, aprūpint būtiniausiais reikmenimis. Tam reikalingi pinigai. Tuomet visi septyni sudėjo apie šimtą rublių ir pavedė teisėjui kas galima padaryt. Dar nutarta: jeigu bus vargšų be lėšų, kiekvienam kasdien duoti po 25 kap. maistui. Tuomet duonos svaras Čitoj kainavo 2 kapeikas, mėsos svaras – 10–15 kapeikų.

Čita – beveik medinių namų miestas, išaugęs per 300 metų nuolaidžioj smėlėtoj pakalnėj, išraižytoj taisyklingais kvadratais, po bene 100 sieksnių ilgio ir 50 sieksnių pločio. Kvadratai kits nuo kito atskirti tiesiomis išilginėmis, einančiomis palei Čitos upelį ir skersinėmis plokščiakalnio link, plačiomis negrįstomis gatvėmis, kurios ir po lietų greitai tapdavo sausos. Paskutinė viršutinė gatvė skyrė miestą nuo plokščiakalnio pušyno, kuris tęsėsi labai toli. Kai kurie kvartalai dar buvo be jokių trobesių, pasipuošę tebeaugančiomis pušimis.

Teisėjo namukas stovėjo trečioj nuo pušyno gatvėj. Trečiame už jo namo kvartale riogsojo negyvenamas – apleistas namas. Teisėjas su savininku tuojau suderėjo tą namą pabėgėliams. Savininkas namą išvalė, net langines baltai nudažė. Baldų nebuvo. Teisėjas telefonavo į lentpjūvę nepažįstamam šeimininkui latviui. Paprašė: gal ans teiksis pabėgėlių reikalams pigiau – už savikainą pristatyt lentų suolams, guoliams, kėdutėms. Latvis savo arkliais pristatė tris vežimus medžiagos... netikėtas dalykas – dovanojo pabėgėliams. Teliko pasamdyt meistrą. Padaryta buvo dvi eilės suolų ir gultų palei vieną visą namo sieną ir kiti baldai.

Savininkas pareikalavo sudaryt rašytinę nuomos sutartį. Visi septyni iniciatoriai suprato, jog nė vienas negali apsiimt savo vardu pasirašyt tokios sutarties... Tada iškilo klausimas steigt tam tikrą lietuvių draugiją. Visi septyni pritarė. Tada teisėjas su notaru kreipėsi į gubernatorių. Generolas Kijaško, savo kabinete maloniai pasodinęs juodu, išklausė, pritarė. Atsisveikindams dar paklausė notaro, kaip jo žmonos sveikatėlė. Kitą dieną karinis gubernatorius atsiuntė teisėjui leidimą steigt Čitos lietuvių labdarybės draugiją pabėgėliams šelpti. „Užbaikalės žiniose“ teisėjo buvo paskelbta: tam tikrą dieną lietuviai kviečiami atvykti į miesto klubo salę, į Čitos lietuvių labdarybės draugijos pabėgėliams šelpti steigiamąjį susirinkimą.

Susirinko vyrų ir moterų apie 40. Tarp kitko dalyvavo du, atkreipę į save dėmesį, nepažįstami – inžinierius matininkas Račkauskas ir Užbaikalės katorgos kalėjimų viršininkas. Teisėjas papasakojo, kas ir kaip jau padaryta septynių asmenų, padedant latviui, lentpjūvės šeimininkui. Į drau-

gijos narius įsirašė visi, išskyrus katorgos viršininką. Į draugijos valdybą susirinkimas pakvietė iniciatorius, jos pirmininku – teisėją.

Tuo buvo baisiai suerzinti lenkai. Buvo sušauktas ekstra Romos katalikų labdaringos draugijos susirinkimas. Ir ten vėl teisėjas buvo kviečiamas pirmininkauti, bet jis atsisakė pasiteisindamas, jog šį kartą turėsiąs kai ką pranešti. Pirmininkavo advokatas Šiškovskis, kilęs iš Gardino.

Tuoj buvo iškeltas klausimas, ar Katalikų draugijos nariai gali būti Lietuvių draugijos steigėjais, nariais, net pirmininkais. Griežtai pasisakyta, jog tai neleistinas dalykas, ardąs katalikybę. Atsiliepdams teisėjas pareiškė: tai nesusipratimas. Tiesa, vienos tikybos – katalikų draugijos nariai negali būti kitos tikybos, sakysim, pravoslavų arba liuteronų draugijos nariais. Taip pat vienos tautos – lenkų tautiškos draugijos asmenys negali būt kitos tautos, imkim, vokiečių, vengrų ar lietuvių tautiškos draugijos nariais. Nereikia painiot religijos reikalų su tautos reikalais. Katalikų draugijos, kad ir Čitoj, nariais gali būti ir lenkas, ir prancūzas, ir lietuvis. Bet ir lenkas, ir prancūzas, ir lietuvis dar gali būti ir savo tautos draugijos patriotiškais nariais. Pirmininkas Šiškovskis ramiai tarė: teisėjas išaiškino teisingai. Nėra ko daugiau kalbėt. Lenkai nutilo. Vėlėliau, kai jau prirengtoji patalpa buvo pilna pabėgėlių, taip ir antroji netoliese, dar geresnė – buvę popo namai, advokatas Šiškovskis Lietuvių draugijai paaukojo 100 rublių.

Pirmieji pabėgėliai Čitoj buvo ne lietuviai, o Vitebsko gubernijos du gudai, kurie duoną užsidirbdavo Kaune. Tvirtovės komendantui įsakius ūmai gyventojams išsikraustyt vyras su sūnum, žmonai mirus, ieškodami uždarbio, atsibastė Čiton. Abiem buvo leista pabėgėliams skirtame name įsikurt ir trims dienoms duota pusantro rublio maistui. Juodu buvo įgudę darbininkai, mokėjo kalbėt rusiškai, ir jau antrą dieną rado darbą ir su savo ryšuliais išėjo į darbovietę. Po kelių dienų atsirado rusas, kurs, Lietuvoj atitarnavęs kariuomenėj, buvo ten pasilikęs ir dabar, bėgdams nuo fronto, čionai atsidūręs. Ir tas buvo aprūpintas.

Pamatęs tuos tris pabėgėlius – apspurusius, apiplyšusius, mažokai daiktų teturinčius teisėjas kreipėsi į Čitos visuomenę rašinėliu, atspausdintu „Užbaikalės žiniose“, maždaug taip: „Čitiečiai! Baisus karas. Nuo Rusijos imperijos vakarų pasienio, iš Lietuvos krašto, nuo besiveržiančių vokiečių fronto ūmai, netikėtai ėmė bėgt gyventojai, ypač lietuviai. Iš Vilniaus miesto jau geležinkeliu žmonės vežami Rusijos gilumon. Čitoj pabėgėliams šelpt jau įsikūrė Lietuvių labdarybės draugija, pirmininkas toks ir toks..., adresas šitoks... Netrukus Čiton traukiniais gali atriedėt būrys pabėgėlių. Keli vikresni – du gudai, vienas rusas jau buvo čionai atsiradę

ir buvo šios draugijos aprūpinti. Pabėgėliai Lietuvoj pametę savo turtus ir virtę neturtėliais, vargšais. Todėl kas turi atliekamų, kad ir nudėvėtų drabužių, prakiurusių batų, apdaužytų indų, sulankstytų šaukštų, peilių, šakučių, tesiteikia juos paaukot Lietuvių draugijai pabėgėliams šelpti“...

Ir Čitoj atsirado žmonių, kurie nešė, siuntė įvairius daiktus draugijai arba pranešdavo pirmininkui, kad aukojamas geras dalykas. Netrukus atvyko lietuviai iš Suvalkijos. Kaimiečiai džiaugėsi pasirinkę, kas reikia.

Štai gubernatorius pakvietė įstaigų bei įmonių atstovus susirinkti miesto valdybos salėje. Jis iš Peterburgo gavęs įsakymą imtis priemonių pabėgėliams šelpt. Susirinko apie 30 asmenų. Pranešta, kad Peterburge Didžiosios kunigaikštytės Tatjanos vardu įkurtas komitetas nukentėjusiems dėl karo šelpt. Siūloma to komiteto skyrių įsteigt ten, kur bus pabėgėlių. Sėdėdami prie ilgo stalo vienas po kito kalbėjo, kur, kas, kaip, gana ilgai. Pagaliau pasiūlyta: pirma reikia išsiaiškint sąlygas, išdirbt programą ir t.t. Tam dalykui reikia įsteigt komisiją. Atsižvelgiant į komisijos projektą jau galima bus ir komiteto skyrių steigt.

Tada atsistojo teisėjas ir tarė: komisija geras dalykas, bet jos darbas gali tęstis ilgėliau, o komisijos projekto ir komiteto skyriaus apsvarstymas – dar ilgiau. Gi pabėgėlių vagoną, kitą traukinys gali Čiton pristatyt netrukus. Kur jiems tada dėtis? Čitos lietuviai – vienas, du, trys... septyni jau įsteigė tam tikrą draugiją pabėgėliams šelpt ir turi jau įrengę patalpą ir surinkę lėšų trumpam juos išlaikyt. „Ir mes šiandien turėtume reikiamą komiteto skyrių organizuot“.

Buvo padaryta posėdžio pertrauka pasitart. Per pertrauką vienas dalyvių priėjo prie teisėjo ir paklausė, ar jis sutiktų būti komiteto pirmininku. Teisėjas atsakė: nesugebėsiąs tokiam dideliam organui vadovaut. „Rinkime pirmininku vyriausiąjį matininkų viršininką“. Susėdus prie stalo ans dalyvių šūktelėjo: „Siūlau komiteto skyriaus pirmininku rinkt p. Čepą“. Teisėjas tarė: „Bijau ar sugebėsiu“. Vis dėlto jis vienbalsiai buvo išrinktas pirmininko pavaduotoju.

Netrukus vieną vėlų vakarą iš geležinkelio stoties Čitos lietuvių miesto komiteto pirmininkui Čepui buvo telefonuota: atvažiavo vagonas pabėgėlių. Tai buvo suvalkiečiai, kaimiečiai. Pirmininkas nudardėjo į stotį. Pasveikino: „Tegul bus pagarbintas“. „Per amžių amžius“, – atsiliepta. Visi nudžiugo. Pirmininkas paaiškino: nakvosit čia – barake. Gausite karšto vandens tuoj ir rytmetį. Rytoj priešpiečiai – pas mano žmoną. Pirmiausia miesto arkliais visi būsite nuvežti į pirtį, paskui – į bendrabutį“.

Tokia buvo Lietuvių draugijos pirmininko darbo pradžia.

MOTIEJUS ČEPAS APIE ŽMONES

VERUTĖ

Kartą mane, grįžusį iš Šiaulių, bene trečios klasės gimnazistą, motina pakvietė į seklyčią: „Mociuk, pažiūrėk, kas čia“. Apytamsėj seklytėlėj – tėvų lova, šalia po linge kybo lopšelis. Jame suvystyta lėlytė. Tuoj dzingt į galvą: „Mama, Papa! Der Klopperstorch ist da. Er hat in diese Nacht ein kleines Kind gebracht“. Tą eilėraštį buvau išmokęs Latvijoje, Bauskės vokiškoj privatinėj mokykloj. Lietuviškai gal taip skambėtų: „Šiąnakt atnešė mažutį štai garnys-klegys vaikutį“. Vadinas, turėsiu trečią sesytę, septintą tetušio-motušės kūdikėlį. O aš pats vyriausias jųdviejų vaikas. Ir išaugo mylimiausia motinos dukrelė Verutė.

Verutės mokslai po motinos mirties sustojo. Nebebuvo kas jos pamoko. Motinos vietą turėjo užimt Augutė, tada bene 16 metų. Jai padėt privalėjo Verutė.

Tėvas ūkininkaudams kurį laiką tarnavo valsčiaus staršina (viršaičiu), paskiau 18 metų – Žeimelio kasininku, dirbdams ten darbą tik trečiadieniais. Todėl mažai laiko tėvas turėjo Verutei mokyt. Per vasaros atostogas, deja, ir aš nedaug tepamokydavau. Buvau įsigijęs metalinį dviratį, tai per vasaros atostogas jodinėjau juo po Lietuvą šiur tur ir važinėjau net po Žemaitiją ir po Užnemunę į slaptuosius lietuvių suvažiavimus dėl Tilžės šelpimo. Todėl dažnai nebūdavau namie.

Po motinos mirties Verutė, likusi jaunesnė negu 15 metų, tikriausiai dvasiško peno semdavosi daugiausia iš lietuvių patriotiškų dainų, dainelių. Motina buvo dainininkė ir mokėjo daug dainų. Dainuodavo ir kunigo Strazdelio dainuškas. Štai viena humoristinė:

Ne apimti Dievo cūdai, anei visi žmonių būdai.
Nėr ant svieto tos asabos, kuri visiems pasidabos.
Blogas būsi, jei kalbėsi, ir netikęs, jei tylėsi.
Kursai rėdos, tasai – pliuškis, nesirėdo – tasai suskis...

Kaip tik svietas prasidėjo, Dievas lygybę padėjo.
Dievą žmonės jau užmiršo, tuoj sau velnią prisipiršo.
Ėmė šienavot balvonus, užsidėjo sau ir ponus.
Mums tik juoda duona krimst, sunkius vargus nuolat kęst...

Tos dainos paskutinis posmas:

Ir ateis jiems tokia diena – ir nebus jų anei vieno.

Čia Strazdelis jau pranašas. Jis mirė 1833 m., o 1861 m. caras Aleksandras – reformatorius paskelbė manifestą apie baudžiavos panaikinimą, išlaisvino žmones iš ponų valdžios. Po to kasmet Rusijos spaudoj buvo manifesto paskelbimo diena – Vasario 19-oji – minima kaip šventadienis. Žmonėse buvo pasklidusi rusiška laisvės dainuškėlė, kuri lietuviškai taip skambėjo:

Ak, tu valia, mano valia, tu auksinė manoji!
Valik sakalas padanginis ar aušrinė šviesioji
Su rasa gal tu nuslinkai, gal sapne tik tematau?
Ar malda mūsų karštoji pasiekė gal carą jau?

Gi Rusijoj 1917 m. spalių mėnesio revoliucija visiškai nušlavė ir ponus, ir patį carą. Šitaip įvyko Strazdelio pranašystė. Šito kruvino dalyko Verutė, žinoma, nesapnavo, bet Strazdelio dainas žinojo.

Gretimo Steigvilių sodžiaus ūkininko jaunesnysis sūnus, Rygos politechnikumo studentas, drauge su sesutėmis – naminio mokslo Aliute (galingas balsas) ir gražuole Miliute pirmutiniai mūsų apylinkėje ėmė dainuot naujoviškas daineles. Štai viena:

Miškas ūžia, verkia, gaudžia, vėjas žalius medžius laužo.
Nuliūdimas širdį spaudžia, lyg kad replėmis ją gniaužia.

Miškas verkia didžių girių, kurias kirviais jau išskynė.
Verkia Lietuva didvyrių. Jų neprikelia Tėvynė.
Kas mums praeitį grąžintų – ir jos garsą, ir jos galią? –
Kas tuos kaulus atgaivintų – kur po žemėmis nubalę?

Studentas Karolis žinojo apie buvusią prieš 500 metų didelę Lietuvos valstybę nuo Baltijos jūros iki Juodųjų jūrų, apie jos valdovus: Mindaugą, gavusį iš Romos popiežiaus karališką karūną, taip ir Gediminą, Algirdą, Kęstutį, Vytautą, sukūrusius tą valstybę. Tatai jisai papasakojo, žinoma, sesutėms, o šiedvi – ir Verutei. Jiedvi šiek tiek buvo išsilavinusios, nes jų vyresnieji penki broliai, išėję mokslus, – trys farmaceutai, kunigas ir šeš-

tos klasės gimnazistas dėl susidėjusių jam nepalankių aplinkybių išbėgęs į Ameriką, taip pat ir Karolis jas mokę. Tai jiedvi su Verute draugavo ir švietėsi bendrai.

Nemažą įspūdį Verutei padarė Karolio brolio Aleksandro ne lenkiškos, o lietuviškos vestuvės, kuriose dalyvavo jos brolis Motiejus ir grįžęs papasakojo. Gabrielių Landsbergį Verutė jau pažinojo, nes vasarą jis buvo atvažiavęs į Diržius su manim susipažint. Tada jis pasisakė gyvenąs Karpio Linkavičių dvare.

Po trejų metų taikos teisėjo tarnybos Sibire mane ištiko smūgis – buvau suimtas, vežamas traukiniu antros klasės vagono kupė, dviejų žandarų sargyboj į Latviją, Liepojos žandarų rotmistro Vonsiackio žinion, kaip kaltinamas padėjęs Palangos daktarui Vaineikiui platint Tilžės lietuviškus spaudinius, nes buvau Vaineikiui nusiuntęs 100 rublių. Vyriausiajam Sibiro prokurorui įsikišus buvau paleistas Krasnojarske; rotmistrui kvotą betęsiant aš su šeima žiemą gyvenau Diržiuos. Tėvo duboj šeimininkavo Verutė. Netikėtai iš užu 4 mylių, iš Švobiškio dvaro puikiais širmiais atvažiavo Elziutė Juodinskaitė su savo viešnia Miliute Barzdžiūte. Girdi, jiedvi sužinojusios mus parvažiavus ir nūn padariusios siurprizą. Ir aš padariau siurprizą: seklyčioj pro dureles į seklytėlę žmonelei, kuri prieš keletą dienų man buvo padovanojusi dukrelę, šūktelėjau: „Maryt, atvažiavo dvi kūmos“. Elzė padėkojo už garbę būt pode (krikšto motina). Miliutė paklausė, kas podinas, Pasakiau: „Pakviestas iš Užnemunio Marytės brolis Jurgis. Verutė prazvimbė: „Labai malonu, kad atvažiavot, bet mergytę krikštyt vešiu aš, aš, aš“. „Gerai, – tariau aš, – būkite podėmis visos trys“. Trijų podžių pyragais dvi dienas buvo vaišinami svečiai ir tik trečią dieną atsipagirioję išsiskirstė.

Netrukus vėl netikėtai atvažiavo du nepažįstami ponai pirštis panelei Verutei. Jaunikis – iš užu Linkuvos miestelio, 90 dešimtinių dvarelio savininko Lapinsko sūnus. Nustebau. Už Linkuvos yra nemaža palivarkų ir bajorų okolicų, daug bajoraičių. Šie ponai elgiasi, kaip paprastai daro sodiečiai ūkininkaičiai, kurie važinėja pas vieną, pas kitą mergaitę, kad ir nepažįstamą, derėtis pasogos. Be to, bajoro šeimoj, žinojau, į marčią sodietę žiūri skersomis. Atvirkščiai, Verutė, manau, nesidės su nepažįstamu tartis ir už nemylimo netekės. Tatai pasakiau piršliui. Ans atsiliepė: „Jaunikis pamatęs vasarą panelę Linkuvoj per Škapliernos atlaidus. Ji jam patikus. Meilė – svarbus dalykas, bet ir pasoga svarbi. Juodu nūn darę vizitą... Gal mes padarysim jiems revizitą. Pažiūrėsit, pasikalbėsit su jaunikio tėvais.

Mūsų tėvas, žinoma, tokia piršlyba buvo labai patenkintas. Tuoj jis ant stalo – naminio alaus ąsotį, o Verutė – minkšto balto sūrio. Aš pasišali-

nau. Po valandos ponai išvažiavo. Tėvas pasakė man: „Geresnio jaunikio Verutė nė nesulauks. Trumpai, mat, poniškai tesisvečiavo. Piršlys jį kvietęs jaunikio tėvus aplankyt. „Kur aš, senas, žiemą pusketvirtos mylios važiuosiu“, – ir pasiūlė man nulėkt patirt. Pasakyta, – padaryta.

Dvarelio trobesiai gražūs, turbūt neseniai statyti. Kieme mane pasitiko jaunikis, pats padėjo man žemaituką su važiuku pastatyt vežiminėj, pakvietė į namus, bet pats nužingsniavo į diendaržį. Erdvioj šviesioj seklyčioj mane pasitiko jaunikio motina – ponia, ne ponia ir ne sodietė. Per liemenį ji persijuosus, po juosta kybojo metalinis žiedas su raktais rakteliais. Vadinasi, tvarkinga ji šeimininkė – viską laiko po raktu ir, kam ko reikia, pati paduoda.

Atsirekomendavau. Ponia padejavo, kad vyras išvažiavęs į Šiaulius. Pasisakė vieną sūnų teturį, o dukters – nė vienos. Atsiprašė luktert ir išėjo. Ilgokai laukiau. Apsidairiau. Seklyčios grindys rudai dažytos, sienos tinkuotos, baltos. Apskritas stalas ties kanapa, trikampiai staliukai kertėse, kėdės – naminio darbo vyšniavos spalvos. Ta kanapa ir kita apmušta cerata. Stalas, staliukai padengti baltomis tinklinėmis servetėlėmis. Priešakinėj, dešinėj kertėj – kryžius-kančia. Priešakinėj sienoj, tarp langų, popiežiaus portretas. Šoninėse sienose – vienoj veidrodis, kitoj – laikrodis.

Įėjo ponia su mergina, nešinos indais ir pietumis vienai personai. Jie patys jau po pietų. Man valgant ponia papasakojo. Ji su vyru išvažiuosią į Šiaulius, ūkį atiduosią sūnui, kuris turi jiems 4000 rublių atiduot. Tatai man keista. Keista ir tai, kad seklyčioj nepasirodė jaunikis. Mane jis mandagiai išlydėjo.

Parvažiavęs namo viską papasakojau. Gi tėvas man: „Bergždžia tavo kelionė“. Verutė pasisakė: kai tėvas su piršliu gėręs alų, Verutė išėjus į gryčią. Ten nieko nebuvo. Atsiradęs jaunikis. Jis taip pasielgęs, kad ji šveitus jam delnu per skruostą. Todėl jiedu ūmai išvažiavę.

Po krikštynų, rudeniop, aš jau su šeima Marytės tėviškėje. Gaunu Verutės laiškutį: „Broleli, gelbėk! Tetušis nori mane išleist už nemylimo vyro“. Nuvažiuoju į Diržius. Jos laiškutį parodau tėvui. „Mat kokia ji, – pasakė tėvas. – Peršasi turtingas vyras, Vaškų parapijos stambaus ūkininko brolis. Jų trečias brolis – kunigas, klebonaująs Amerikoj, parvažiavęs ir nupirkęs netoli 150 dešimtinių dvarą. Jaunikis – bemaž 40 metų amžiaus. Verutei – 20 m. Lankėsi jis pas mus jau dukart. Gi Verutė: ne ir ne. Žinau kodėl! Ji įsimylėjus Bardiškių sodžiaus našlės Lapinskienės Igną. Jis keturiais metais už ją vyresnis. Jo Bardiškių duba, žinai, 60 dešimtinių. Tartum tinkamas jaunikis. Bet jis turi seserims ir broliams išmokėt dalių už 5000

rublių. Koks vargingas būtų Verutei su juo gyvenimas. Ar galima išleist į tokį vargą dukrelę?“

Lyg tyčia kitą dieną atvažiavo vėl vaškietis dvarininkas. Prieškambary pakabinęs apsiaustą ir kepurę jisai rado mane seklyčioj. Vyras jis tvirtas, dėvįs dailią milo eilutę. Jo batai su kaliošais spindėjo. „Pone dvarininke, pamiršot kaliošus nusiaut“, – jis žvilgterėjo į kaliošus ir į mane ir atsiliepė: „Kaliošai švarūs. Na, jeigu reikia, galima ir nusimaut“. Ir padėjo juos seklyčioj ant dažytų grindų, kertėj prie koklinės šiltosios sienelės. Aš jam vėl prikišiau: „Kaliošai nusimaunami ten, kur paliekamas apsiaustas ir kepurė“. Jis atsikirto: „Ne purvini, grindų nesuteps“. Tada pabrėžiau: „Atsiprašau, aš turiu išeit. Pasilik tamsta čia su kaliošais“. Ir išėjau.

Nežinau, ką su juo kalbėjo tėvas, atsiradęs su naminio alaus ąsočiu. Pasirodė ir Verutė su sūriu. Tik ji greit išėjo į kiemą ir su manim nužingsniavo į daržą kopūstus apspitusių kirmėlių naikint. Ištuštinęs ąsotį, – tėvas mažai tegėrė, – svečias išvažiavo. Netrukus iš Bardiškių atvyko našlė Valiulienė, lyg pas tėvą našlį. Tėvas vėl ant stalo pastatė mažesnį pilną ąsotėlį, gi Verutė – košelienos (šaltienos). Visi keturi susėdom pusdienių – pavakarių valgyt. Tėvas pasakė, jog vaškietis išvažiavo susierzinęs. Valiulienė ėmė zaunyt: dvarininkas ans – šioks toks, kitoks, nenaudėlis... Paskui patyriau, jog jam atvažiavus Verutė tuoj pusmergę su rašteliu išsiuntus pas savo Igną, tas – pas Valiulienę, o ši – pas mus, tyčia. Valiulienei išėjus namo tėvui pasakiau savo nuomonę.

Amerikietis klebonas bus broliui nupirkęs prastą dvarą. Po 1861 metų baudžiavos panaikinimo bajorai dvarininkai neteko darbininkų – vergų. Jų daugelis nusigyveno, pasidarė skolų Žemės bankui. Išmokėt jų nebegalėjo ir ėmė apleistus dvarus pardavinėt. Tokį dvarą turbūt tas kunigas broliui nupirkęs. Dvaro trobesiai galbūt seni, suirę, šiaudiniai stogai kiauri, maža gyvulių, tie patys menki, maža ir mėšlo, dirvos nualintos. Bajorų sumokėta gal tūkstantis, kitas; taip ir bankuos – tik bajorų laiku nesumokėti mokesčiai. Gi visą didelę skolą bus užsiėmęs nustatyta tvarka užmokėt naujasis savininkas. Todėl šis, kaip paprastas sodietis, rūpinas ne tiek Verute, kiek jos pasoga. Jis jau žino, jog jos tėvas turi, be Diržių 40 dešimtinių dubos, dar kitą už pustrečios mylios – 50 dešimtinių, kurias valdo nuomininkas, mokėdams kasmet po 300 rublių nuomos. Gi jeigu jis nenaudėlis, taip pat, kaip ir bajoras, gali bankrutuot. Į kokį vargą gali pakliūti Verutė, už jo ištekėjusi!

Kas kita – Bardiškių Lapinskas. Skolų jis neturi, tik dalys. Dvi seseris jis jau išleidęs už bežemių, išpasogindams po 300 rublių, dar po kar-

vę, po arklį pridėdams. Vienas jų išsikraustęs į Rygą, bene vežikaut. Kitas išsinuomojęs minėtą 50 dešimtinių dubą Draudelių sodžiuj. Kitas seseris Lapinskas turbūt sugebėtų taip pat išpasogint, jeigu gautų Verutę su 1000 rublių pasogos. Po tūkstantį rublių tėvas davė ir dviem jos sesutėm: Aliutei ir Augutei. Gi vyresnysis Lapinsko brolis – jau gimnazijos mokytojas, vargiai bereikalaus savo dalios. Jaunesnysis brolis tebeina mokslus, gal pasitenkins lėšomis, kurias jis dabar gauna. Igno su motina Bardiškių duba tvarkingai vedama. Ignas su Verute, meiliai gyvendami, išmokėdami dalis, taptų vieninteliais dubos savininkais.

Tėvas neberagino Verutės pasidaryt dvarininke.

Dėl minėtos politinės žandarų kvotos daktaras Vaineikis buvo ištremtas į Sibirą, į Jakutsko sritį penkeriems metams. Jonas Jablonskis išmestas iš tarnybos. Landsbergis-Žemkalnis Maskvoj neteko vietos. Kitiems ir man byla buvo nutraukta. Po dvejų metų vėl buvau paskirtas taikos teisėju į Sibirą. Verutė ištekėjo už Igno Lapinsko ir laimingai kukliai gyveno.

Ji susilaukė lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo; skaitė Petro Vileišio įsteigtas „Vilniaus žinias". Liūdėjo, kai jos mylimas vyras Ignas dėl jo revoliucinių kalbų nuo bačkos buvo suimtas ir kalėjo iki pat Didžiojo karo (Pirmojo pasaulinio). Iš Sibiro aš su šeima buvau dukart parvažiavęs į Lietuvą atostogų 6 mėnesiams, tuomet gaudams ir savo algą. Džiaugėsi augindama dukrelę Danutę. Paskutinį kartą su ja matėmės, kai ji su broliais Kostuku ir Aleksiuku drauge lydėjo mane iš Diržių į Draudelius, kur tuomet šeimininkavo nebe nuomininkas, o Juozuks, jau vedęs. Visi trys broliai išvežė mane su šeima į Šiaulius. Tuomet sodnely atsisveikindams paklausiau Verutės, ar iš Draudelių važiuos į Linkuvą, į Škapliernos atlaidus. „Ne, – atsakė ji, – skatikų neturime atliekamų". Pasiūliau jai banknotą. Ji nenorėjo priimt. Galėsiąs aš ilgai kelionei pritrūkt. Gi priėmusi pinigą linksmai šūktelėjo: „Dabar tai abudu važiuosim iš namų". Supratau, kad juodu dar nėra visų dalių išmokėję, bet laimingi.

Tai buvo paskutinis mudviejų pasimatymas. Prasidėjus Didžiajam karui Verutės mylimas Ignas, bijodams mobilizacijos, paliko ją su savo motina duboj ūkininkaut, paspruko į Peterburgą ir tenai fabrike įstojo darbininko darbą dirbt karo reikalams. Ten aš jį sutikau atvažiavęs iš Sibiro į Lietuvių seimą 1917 m. Tuomet Lietuva jau buvo vokiečių paimta. Susirašyt su Verute buvo nebegalima. Po karo grįžęs į Lietuvą Ignas jos neberado: gimdydama ji mirus. Kai vėliau grįžau ir aš, jisai dejavo nepaėmęs jos su savim.

KNYGNEŠYS JURGIS PARŠAITIS

Gimė Jurgutis Lietuvoj, bažnytkaimy, kaip tik tais metais, kada buvo panaikinta baudžiava. Jo tėvas buvo baudžiauninkas, dvarininko purmonas – vežikas, motina taip pat baudžiauninkė – dvaro rūmų pakajavoji – kambarinė. Juodu supiršo pats ponas. Tuomet baudžiauninkams dvarininko bajoro valdžia buvo neribota.

Jeigu būtų pasipriešinę, ponas būtų galėjęs abudu, lyg arklį bei karvę, parduot kitam dvarininkui arba savo klojime skaudžiai nuplakt rykštėmis. Gi susivinčiavojus kai kurie dvarininkai naudojosi vadinama pirmosios povestuvinės nakties teise, jeigu jaunikė dar nebuvo nėščia. Tai nežinia, kas tikras Jurgučio tėvas buvo: ar vežikas, ar dvarininkas.

Panaikinus baudžiavą Jurgučio tėvai tapo valnais (laisvais) žmonėmis: galėjo pasišalint iš dvaro, kur nori. Tačiau juodu pasiliko dvare – jis vežiku, o ji dvaro karvių melžėja. Pasiliko gyvent dvaro darbininkų atskiram kambary, maitintis, kaip ir pirmiau, dvarininko duodamu maistu, taip ir dėvimais drabužiais. Susiderėta ištarnaut metus už tam tikrą kelių ar keliolikos sidabrinių rublių algos. Svarbiausias skirtumas buvo tai, kad dvarininkas nebeturėjo teisės nei baust jų rykštėmis, nei parduot kaip gyvulius.

Vežiko prie arklių, melžėjos prie karvių darbas nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro per dienų dienas – ar šiokia diena, ar šventadienis, vargino juodu be poilsio. Skurdžiai augo Jurgiukas, ypač kai daugiau atsirado jam broliukų ir sesučių. Beaugdams jis pažino ir piemens, pusbernio, ir berno vargą. Panašus į motiną, geltonplaukis, mėlynakis, išaugo sveikas, stiprus, vikrus bernužėlis.

Kaip visoj Lietuvoj, to dvaro rūmuose, taip ir klebonijoje, viešpatavo lenkų kalba. Lietuviškai šnekėjo tik dvaro darbininkai ir tarnai; iš ponų savaime tarnai pramokdavo ir lenkiškai.

Tokia tvarka, kaip žinoma, įsigalėjo nuo to laiko, kada Lietuvos valstybės valdovas didis kunigaikštis Jogėla vedė Lenkijos karalaitę Jadvygą.

Dvi dvarininko dukros buvo auklėjamos namie. Išmokslino jas dvaro guvernantės – lenkė ir prancūzė. Lenkiško rašto šiek tiek išmoko ir Jurgiuko motina, tuomet apsukri kambarinė, tarnaudama; ji jau mokėjo iš savo lietuviškos maldaknygės melstis. Kiek ir kaip pati mokėjo, taip išmokė ji savo Jurgiuką, jau bene dešimties metų vaiką.

Bažnytkaime buvo įsteigta rusiška valsčiaus pradžios mokykla. Po-

rą žiemų į tą mokyklą bėginėjo ir Jurgiukas. Mokytojas rusas lietuviškai nemokėjo kalbėt. Tai ten vaikas mažai ko išmoko. Sau niūniuodavo jis: „Trudis baba, trudis died – kvatanica klieba niet (netaisyklinga rusų kalba, – lietuviškai galėtų būti taip: triūsk, seni, triūsk, sene, pasižiūri, kad duonos vis tiek nėra). Vis dėlto pramoko keturių aritmetikos veiksmų iki 100.

Kodėl Lietuvoj atsirado rusiškos mokyklos, tatai taip pat gerai žinoma. Nuo Jagėlos su Jadvyga vedybų beveik per 400 metų Lenkijos-Lietuvos valstybė dėl bajorų tarpusavės kovų nyko, silpnėjo. Tuo pasinaudodami trys kaimynai: Rusijos, Vokietijos ir Austrijos valdovai sudraskė ją ir pasiglemžė sau po dalį. Didžią Lietuvos dalį pavergė Rusijos imperatorienė Kotryna II; paskui jau šimtą metų tą šalį – Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijas, taip ir Užnemunio Suvalkų guberniją – valdė Rusijos carai. Tuomet jie buvo užvaldę ir Lenkijos 10 gubernijų.

Per tą šimtmetį Lenkijos ir Lietuvos gyventojai ne vieną kartą bandė atgaut politinę laisvę. Po 1863 m. sukilimo, žiauriai numalšinto, caro paskirtas Vilniaus generalgubernatorius Muravjovas, dėl savo žiaurumo pramintas Koriku, smarkiai suvaržė lietuvius, Lietuvos gyventojus. Daug sukilėlių buvo Muravjovo įsakymais pakarta, daug daugiau palankių sukilėliams lietuvių buvo ištremta į tolimas Rusijos gubernijas, net į Sibirą. Lietuvoj į valdininkų vietas imta skirt rusus ir steigt tik rusiškas mokyklas.

Maža to. Muravjovo įsakymu buvo uždrausta lietuviškas knygas spausdint lietuviškomis (lotyniškomis) literomis – raidėmis. Dėl šito įsakymo kilo ir augo žmonėse neapykanta... Lietuviškas knygas – elementorius, kalendorius, maldaknyges ir kitokias – lietuviškomis raidėmis imta spausdint už Rusijos-Vokietijos sienos, Prūsijoj, Tilžės mieste, prie Nemuno kairiojo kranto, ir iš ten slapta gabent šiapus Nemuno ir platint žmonėse tiek Žemaitijoj, tiek Aukštaitijoj – kaimuose ir miestuose.

Užnemunė, Suvalkų gubernija, priklausė ne Vilniaus, bet Varšuvos generalgubernatoriui. Todėl Suvalkijoj vietiniams gyventojams – tiek lietuviams, tiek lenkams – buvo mažiau suvaržymų. Ten pradžios mokyklose pamokas dėstė lietuviškai lietuviai mokytojai. Ten Marijampolės gimnazija buvo rusiška, bet buvo dėstoma lietuvių kalbos pamoka ne ruso, bet lietuvio mokytojo. Tilžės lietuviškus spaudinius suvalkiečiai gaudavo, tiesa, slaptai, bet lengviau. Mat Tilžė – Mažosios Lietuvos miestas priklausė Prūsų karaliui – buvo šalia Suvalkijos. Rusijos-Prūsijos siena tęsėsi palei negilią Šešupės upę, kurią bepigu buvo perbrist bet kur, neveizint rusų sienos kareivių sargybinių.

Tokiomis aplinkybėmis ir sąlygomis subrendo mūsų Jurgis, vargšas.

Vėl ėjo gyvenimo mokslą, tarnaudamas bene penkerius metus caro vaiske (kariuomenėj), kur maskoliui (kareiviui) oficieriai (karininkai) kumštimis daužė žandus.

Grįžęs iš kariuomenės Jurgis Paršaitis apsistojo Vilniuje, stojęs kiemsargiu pas turtingą pirklį Iciksoną. Gyvent būdelėj prie kiemo vartų, pačiam maitintis iš suderėtos algos. Tarnyba pas šį kapitalistą ne lengvesnė kaip pas dvarininką. Nuo ankstyviausio ryto ligi vėliausio vakaro – vis ant kojų. Gatvę ir kiemą kasdien valyt nuo purvo bei sniego. Malkas skaldyt, vandenio prinešt. Visokius darbelius dirbt.

Be to, pačiam sau maistą pasigamint, sau marškinius išsiskalbt, suplyšusį drabužį sulopyt, suadyt... Norom nenorom turėjo Paršaitis pagalvot. Ir... vedė lietuvaitę, kuri meldėsi iš lenkiškos maldaknygės. Mat Vilnius, galima sakyt, jau buvo sulenkėjęs. Visose bažnyčiose, be lotynų kalbos per mišias ir mišparus, visas giesmes giedodavo tiktai lenkiškai.

Daug pastangų ir vargo padėjo Vilniaus gyventojai lietuviai, kol iš tos mūsų sostinės vyskupo išgavo leidimą giesmes giedot lietuviškai vienoj bažnyčioj. Tai buvo mažos bažnytėlės pastatas, apleistas ir paverstas sandėliu. Varydamas lenkišką politiką vyskupas, tepabūgęs lietuvių skandalingų skundų vyresnybei, pagaliau paskyrė tai Šv. Mykalojaus katalikų šventyklai lietuvį kunigą tarnaut.

Jurgio Paršaičio žmonelė buvo kelerius metus ištarnavusi namų savininko – sulenkėjusio lietuvio šeimoj, eidama tarnaitės, kukarkos (virėjos) ir kambarinės pareigas... Ji – buvusio baudžiauninko duktė, pailgaveidė, juodakė, tamsiomis kasomis ant pakaušio gražuolė, mokėjo verpt ir megzt. Po vedybų Paršaitis džiaugėsi turėdams tokią padėjėją. Kai atsirado vienas, antras, trečias kūdikis, vėl prispaudė jį vargas, neišvengiamas su tokia šeima.

Vilniuj bendraudamas su tokiais pat vargšais patyrė jis esant naują, nepaprastą, pavojingą, bet pelningą darbą; tuo amatu galima prie kiemsargio algos šiek tiek prisidurt. Tai Tilžės lietuviškų spaudinių platinimas.

Daktaro Jono Basanavičiaus įkurtam laikraščiui „Aušrai“ nutrūkus ėjo jau studento Vinco Kudirkos įsteigtas „Varpas“ ir kiti laikraščiai, taip pat ir įvairios knygutės. Vilniuje tarnavo daug tarnaičių lietuvaičių ir nemaža įvairių darbininkų bei amatininkų, na, ir lietuvių gimnazistų bei šiokių tokių lietuvių inteligentų.

Gaudamas minėtų spaudinių iš slaptų knygnešių Paršaitis ėmė juos pardavinėt, surasdams pirkėjų. Šiaip taip tas darbas sekėsi. Deja, įkliuvo jis į policijos nagus ir buvo ištremtas į tolimą rusišką guberniją. Žmonelė

pasilikus su vaikučiais patyrė didžiausio vargo.

Svetimam krašte Paršaitis tapo geležinkelio darbininku. Užsidirbęs ėmė jis kai kada savo žmonai siuntinėt po kelis rublius. Paskiau jam pasisekė gaut darbo prie privatinės bendrovės naujai statomo geležinkelio. Čia uždarbis dar didesnis. Bet kai susirinkdavo šimtai, tūkstančiai darbininkų, pragyvenimas staiga pabrangdavo. Dingdavo ir pelnas.

Štai caro vyresnybė sugalvojo pratiest ilgą ilgą geležinkelį per visą Sibirą, nuo Uralo kalnų iki Didžiojo vandenyno, maždaug 7000 viorstų ilgumo iš vakarų į rytus. Dideliausiam Sibire gyveno labai labai mažai žmonių. Gi tokiam ilgiausiam geležinkeliui padaryt reikėjo aibės darbininkų. Paršaitis, aišku, jau ten atsirado. Kuo toliau nuo Uralo, tuo brangiau mokėjo darbininkui. Tai jisai ilgainiui atsidūrė vidury Sibiro, prie Baikalo ežero, kuris iš pietų į šiaurę tęsiasi bemaž 700 viorstų; jis pločio vidutiniškai apie 50 viorstų. Čia jį sužavėjo Baikalas, vietos gyventojų vadinamas jūra, apsuptas aukštokų kalnų. Dar labiau sužavėjo garlaivio jūreivių, plaukiojusių Baikalo ežeru, dainuojamos katorgininkų dainos. Iš jūreivių Paršaitis išgirdo, kad už Baikalo, rytų pusėje, yra dideliausia gubernija, vadinama Užbaikalės sritis, susidedanti iš kelių didžiulių apskričių, kad jos dviejose rytinėse apskrityse yra baisioji katorga – keli kalėjimai, kur teismų pasmerktieji sunkiuosius darbus dirba, kad tos srities šiaurvakariniam kampe – Barguzino kalnuota taiga, didumo kaip mūsų keturių gubernijų Lietuva, tik tris ar keturis kartus didesnė.

Štai toj Barguzino taigoj, girdi, tarp kalnų, prie upelių iš po žemių sluoksnių kasamas... auksas, auksingas smėlis. Ten galima praturtėti, – dingtelėjo Paršaičio galvoj džiaugsminga mintis. Jisai paklausė jūreivių: „Kodėl jūs nenorite ten pralobt?“ Tie atsiliepė: „Mes jau atsikandom“. Ir šie papasakojo, koks ten vargingas, sunkus, net pavojingas darbas.

Toj didžiulėj Barguzino taigoj skersai ir išilgai po penkis šimtus viorstų ar daugiau nėra sėslių gyventojų, nėra miestelių, kaimų bei viensėdžių ūkininkų, nėra nei vieškelių, nei šunkelių. Tik plokštikalniai, slėnys, vos peržengiamos girios, pelkės, sraunūs upeliai. Vasarą – didžios kaitros, žiemą – baisūs šalčiai, speigai. Pavojai – nuo žvėrių – meškų, vilkų.

Iš Baikalo jūreivių Jurgis Paršaitis suprato, kad jam, svetimos šalies neturtingam darbininkui, vienam be galo sunku Barguzino taigoj būtų surast auksingą sluoksnį ir auksą kast.

KAROLIO POŽELOS GIMINĖ

LTSR Valstybinio istorinio revoliucijos muziejaus direktoriui Leopoldui Rašeliauskui

Tamstos pageidavimą tenkindams štai siunčiu savo rašinėlį apie tragiškai žuvusio dėl idėjos Karolio Poželos gimines. Daugiau žinių gali suteikti Karolio sesutė Kazė (Jonišky), taip ir uošvis Stasys Matulaitis, gydytojas, na, ir draugas Gaška, Ignas, Tamstai be abejo gerai žinomi vilniečiai.

1954-07-24

Karolio Poželos senelis Ignatas, kiek atsimenu, kilęs iš Steigvilių kaimo. Tuomet to sodžiaus ulyčia tęsėsi palei Beržtelio upelį, kairiajame krante. Apie porą viorstų žemiau Beržtelis vingiavo iš pietų į šiaurę tarp kitų dviejų sodžių – Bardiškių, kur Ignatas Požela buvo išėjęs užkuriom, ir Diržių, kur Ignato sesuo Elena buvo ištekėjus už mano tėvo Prano. Šitie trys sodžiai, jų ūkininkai buvo sujungti į vieną starostiją (seniūniją), priskirtą prie Nociūnų (Žeimelio) valsčiaus.

Žeimelio miestely veikė vos viena rusiška mokykla, kur mokytojas rusas lietuviškai nemokėjo, kur mokydavosi ne daugiau kaip 30 berniukų iš viso valsčiaus. Gi valsčius didelis, ilgas, tęsėsi palei Beržtelį nuo Steigvilių, pro Žeimelį iki Kurliandijos (Latvijos); per visą valsčių nuo Steigvilių iki Žeimelio palei Beržtelio kairįjį šoną, o nuo Žeimelio iki Kauno ir Kuršo gubernijų sienos dešiniuoju šonu ėjo vienintelis platus žvyruojamas vieškelis, iš viso bene 20 viorstų ilgumo.

Tuomet lietuvių sodžiuose vaikus slaptai temokydavo lietuviškai ar tėvai, ar davatkos, ar vadinami daraktoriai – mažamoksliai.

Taip mokytis teko ne Karolio seneliui – mano dėdei Ignatui Poželai, bet man, Motiejus aš, gimimo metrikoj įrašytas rusiškai Macei-Antoni; esu gimęs 1866 metais. Vieną žiemą tėvas Pranas, dažniau motina Elena, mane mokė lietuviškos abėcėlės, elementoriaus, taip ir ličbų – viens, du, trys... iki 10 skaičiuot ir grifeliu rašyt lentelėj; kitą žiemą Žeimelio iškaloj (liaudies mokykloj – v narodnoj škole, v učilišče) rusiškos azbukos bei skaičiuot – odin, dva tri... sudėliot, atiminėt iki 20 ar 30; trečią žiemą – jau Latvijoj, Bauskės mieste, privačioj latvio Mazingo vokiškoj pradžios šulėj, – vėl alfabeto vokiško bei: ein, zwei, drei... iki 100 ir keturių aritmetikos veiksmų.

Gi dėdei Ignatui Poželai, gimusiam, kaip ir mano motina, Steigviliuose, Domininko Poželos duboj, toli gražu prieš lenkmetį, prieš panaikinimą baudžiavos, atiteko kas kita.

Tikrai negaliu pasakyt, ar aš esu matęs dėdę Ignatą Poželą gyvą, ar ne. Vos vos prisimenu, lyg per miglą, slankiojau Bardiškiuose, jo – užkurio duboj, jo namuose, iš gryčios į seklyčią ir atgal, tarp daugelio žmonių. Gal tatai buvo šermenys, gal jo, o gal jo paskiau mirusios žmonos Ignatienės. Tuomet tebuvau aš visai mažas vaikas. Atsimenu, kad mane motina iš Diržių į Bardiškius vedžiojo pas Ignatienę dėdienę ne abiejų sodžių ulyčiomis, ne važiuojamu iš Diržių vieškelio šunkeliu pro kapines, bet tiesiog pakluonėmis per Beržtelį, per lieptą. Tuomet jau žinojau, kad dubą valdė dėdienė su vyresniuoju sūnum Juozuku. Paskiau mirus Ignatienei, iki Juoziuks paseno, buvo vadinama Juozuko Poželos duba.

Mat šalimais, už tvoros, tūnojo tokios pat dubos sodyba, kurią valdė kitas jaunas Juozas Požela, vadinamas Edvarčiuku, turbūt pagal jo mirusio tėvo vardą. Per Edvarčiuko vestuves šokau aš, jau Šiaulių gimnazijos pirmos klasės mokinys, parvažiavęs į Diržius atostogų per rusišką Maslenicą, prieš mūsų Užgavėnes. Gi paskiau Juoziuko Poželos vestuvėse visai nedalyvavau, nors jis vedė mano giminaitę Čepyčią, Bardiškių ūkininko dukterį. Juoziuko vestuvės, matyt, buvo keliamos rudeniop, ne mano atostogų metu.

Kokį mokslą buvo išėjęs Karolio Poželos senelis Ignatas, negaliu pasakyt. Bardiškiečiai ir steigviliečiai buvo vadinami karališkaisiais žmonėmis. Visi jie – steigviliečių 20, bardiškiečių – 11 kiemų, išskyrus vieną, dirbo žemę dubose, kiekvienoje po 60 dešimtinių (hektarų). Be Bardiškių dviejų kiemų Steigviliuose Poželos triūsė dar septyniose sodybose, kurių gyventojai, kad lengviau būtų atskirt, buvo įvairiai pravardžiuojami: Kalninis, Pakalnis, Rimšiuks, Šmerka... Iš kur čia tiek daug Poželų prisiveisė? Viena dievobaiminga ūkininkė man, jau pilnamečiui, pašnibždėjo: po ožalu (ąžuolu) gero žmogaus buvo rastas suvystytas kūdikėlis... ir išaugintas. Iš to, girdi, ir Poželų pavardė.

Pavardė „Požela“ vietos tarme kirčiuojama kaip žodžiai „potvynis“, „pokylis“, „pogrindis“, bet ne taip, kaip išgirdau Vilniuje, tariant kaip rusai vardą „Jagello“. Gal šiaip ištariama dėl tos priežasties, kad kai kurie Poželos pasirašinėdavo rusiškai: „Požello“.

Šiaip ar taip Karolio senelis Ignatas, turtingos ūkininko šeimos sūnelis, turėjo būt bent šiek tiek raštingas, juo labiau, kad jo sesuo, mano mama Elena, meldėsi iš lietuviškos maldaknygės ir mane mokė skaityt elementorių.

Kaip žinau, mūsų apskrities mieste Panevėžy prieš 1863–1864 m. lenkų-lietuvių sukilimą veikė tam tikra lenkiška kelių klasių mokykla. Toj mokykloj, žinau, mokėsi Steigvilių Antano Poželos, kurs buvo vedęs mano tėvo Prano seserį, sūnus, irgi Antanas; tėvui mirus sūnus Antanas, išėjęs ten kelias klases, turėjo grįžt į tėviškę ūkininkaut drauge su motina. Ten ir mano tėvas prieš lenkmetį pramoko lenkiškai skaityt, rašyt ir kalbėt. Tai rasi ir Ignatas Požela galėjo toj mokykloj eit klases. Todėl jisai namie galėjo pamokyt ir savo įpėdinį Juoziuką, Amžinąjį Juoziuką.

Jeigu Ignatas Požela neleido Juoziuko į aukštesnius mokslus, norėdams jį padaryt savo įpėdiniu ūkyje, tai po vyro gyvos galvos Ignatienei ūkyje juo labiau jis buvo reikalingas kaip gaspadorius. Juoziukas pasiliko mažamokslis. Našlė, o jai mirus ir Juoziuks, jaunas, nepritypęs ūkininkas, tesugebėjo broliukus – Aleksandrą išleist į Latviją, į Mintaują-Jelgavą rimoriaus darbo išmokt, tai yra, pakinktų, šikšninių pavalkų su šlajais, su balneliu, reikalingų kinkyt arklį į ienas su mediniu lanku; ir šikšninių šorų, kinkant be lanko, gamybos išmokt. Besiversdams rimoriaus-šikšnio amatu Aleksiuks išgyveno savo amžių prie brolio Juoziuko Bardiškiuose.

Trečias brolis Kaziuks kelerius metus mokėsi Bauskėj, Mazingo vokiškoj mokykloj. Jau subrendęs buvo išsidanginęs į Ameriką (JAV) laimės ieškot. Priėjęs išvados, jog taip, kaip Amerikoje sunkiai dirbdamas, galįs ir Lietuvoj Amerikos uždarbį turėt, Kaziuks grįžo į Lietuvą. Atsiėmęs iš brolio Juoziuko savo dalį pinigais ir gyvuliais jisai nusikraustė į Rygą vežiko amatu verstis. Vedė jis savo apylinkės lietuvaitę, turtingą ūkininkaitę. Dvi jų dukterys Rygoj išėjo gimnazijos klases. Viena ištekėjo už lietuvio, gimnazijos mokytojo, kurs, Lietuvos demokratinei respublikai įsikūrus, tarnavo savo tėvynėje.

Be trijų sūnų Ignatas Požela paliko ir dukrą Monikutę. Ta buvo ištekėjus už kelių viorstų į Gelčių sodžių už ūkininko Martinaičio. Jųdviejų sūnus, jei neklystu, vardu Kazys, už socialistų proklamacijų lipdymą ir platinimą buvo ištremtas į katorgą. 1917 m. revoliucijos metu Užbaikalės srity, iš Nerčinsko katorgos tuometinės valdžios išlaisvintas su kitais politiniais nusikaltėliais. Jie buvo nugabenti į Čitos miestą, kur aš jau tarnavau teisėju. Tuos politinius Čitos visuomenė iškilmingai vaišino: ponios net tortus iškepė. Kol jų kiekvienas susitvarkys gyvenimą, buvo aprūpinti butais ir maistu. Tuomet tarp jų suradau ir Kazį Martinaitį, kurs kurį laiką viešėjo mano šeimoje.

Karolio Poželos aš neprisimenu, jo krikštynose nedalyvavau. Jis gimęs, berods, tuo metu, kai aš studentavau Maskvoj ar jau tarnavau svetur.

Po lenkmečio Vilniaus generalgubernatoriaus Muravjovo tvarkymu Lietuvos krašte lietuviai katalikai į valstybinę tarnybą nebebuvo skiriami. Todėl universiteto teisės fakultete valstybinius egzaminus išlaikęs stojau aš Mintaujoj apygardos teisme tarnaut teisminiu kandidatu. Tam teisme kandidatams buvo dvi vietos, kiekviena po 50 rb. mėnesinės algos. Ir čia nusivyliau. Netrukus į tas vietas buvo paskirti du rusai. Turėjau tarnaut be algos. Mane priėmė Jonas Jablonskis, gimnazijos mokytojas, ir savo bute išlaikė metus, pareiškęs, jog atsilygint galėsiu, kai turėsiu iš ko. Maža to. Jablonskis aprūpino mane mėnesiniu 15 rb. uždarbiu, įpiršęs privačioj vokiškoj pradžios mokykloj rusiškai dėstyt aritmetiką nuo 8 iki 9 val. ryto. Mano kandidatavimo Mintaujoj trečių metų pabaigoj iš Peterburgo teisingumo ministerijos gavau telegramą-pasiūlymą tarnaut Sibire taikos teisėju. Užbaikalio srity ištarnavau daugiau kaip 25 metus trijose vietose taikos teisėju ir srities centre, Čitos mieste, apygardos teismo civilinio skyriaus nariu.

Todėl per tuos beveik 30 metų tartum nė nebuvau Karolio Poželos susitikęs, parvažiuodams tik retkarčiais į tėviškę. Tiesa, 1900 m., apkaltintas platinęs „Varpą“ ir „Ūkininką“, turėjau glūdėt Lietuvoj, daugiausia Suvalkijoj, savo žmonos, Jono Jablonskio sesers Marės, tėviškėje. Tai ir tuomet man neteko pasimatyt su Karoliu Požela, taip ir vėliau, kai grįžau iš Tolimųjų Rytų respublikos, iš Čitos, į įsikūrusią Lietuvos demokratinę valstybę, Klaipėdos kraštui prisijungus, kai tarnavau Vyriausiajame tribunole teisėju, pagaliau jo Civilinio skyriaus pirmininku. Tada sužinojau, jog Karolio vienas brolis, tarnaudams kariuomenėj, bene Peterburge, žuvęs, kitas – Jonas vėliau, išėjęs į savo mišką su šautuvu, nusišovęs. Žuvus visiems trims broliams tėvas Juoziuks Bardiškiuose, savo sodyboj, pastatė Vytauto Didžiojo stovylą, pagamintą Žeimelio mokyklos mokytojo Nesavo.

Juoziuko duktė Kazė, Meškuičių valsčiaus pradžios mokyklos mokytoja, dabar Joniškio profesinės sąjungos veikėja.

MAŽASIS BIČIULIS

Sekmadienį šventykloj po pamokslo, giedant „Aniols pasveikino Paną Mariją“, žmonės ėmė skirstytis. Skirstėsi tiek tie, kurie stovėjo ar klūpojo, tiek tie, kurie sėdėjo suoluose – kanapose; tose kanapose savo numeruotas sėdynes kiekvienas maldininkas turėdavo išsipirkti, sumokėdamas klebonui nustatytą mokestį tarnams atlyginti už jų darbą: nušluostyti nuo kanapų dulkes, išplauti grindis ir apskritai švarą bažnyčioje palaikyti. Gi tarp tų kanapų, maždaug šventyklos vidury, vyrų pusėj, stovi du paprasti suolai, skiriami seniems sėdėt dovanai. Viename tų dviejų suolų, užpakaliniame, sėdėjau aš, peržengęs slenkstį į devyniasdešimtuosius metus. Nuo rudens mano regėjimas jau tiek susilpnėjęs, kad iš tos vietos didįjį altorių temačiau lyg per miglą. Gi nei laikančio sumą arnotuoto kunigo su jam patarnaujančiais kamžose berniukais, nei žibančių ant altoriaus žvakių spindėjimo nebemačiau. Ką čia parašiau, perskaityt nebegaliu.

Priekiniame paprastame suole, kaip tik priešais mane, sėdėjo sena moteriškė. Ji atsistojo ir išėjo. Netrukus į jos vietą atsisėdo vienas iš priešais stovėjusių berniukų. Vargšas, – pagalvojau aš, – nuvargo per sumą ir pamokslą stovėdamas ir klūpėdamas... Pasibaigus giedojimui pakilau ir aš. Beeidamas didžiųjų durų link pastebėjau greta savęs betrepsintį tą berniuką. Pagrindinės durys buvo uždarytos. Išeinantieji suko į kairę ir slinko pro plačias dvivėres duris į atskirą patalpą, lyg priemenę, ir pro šonines duris laukan. Pro duris pamačiau lauke dulstant sniegą. Stabtelėjau šalia moterėlių, pardavinėjančių škaplierius ir kitką. Žiūriu, ir berniukas greta manęs bestovįs. Pasistačiau kailinę apykaklę, užsimoviau minkštą kepurę ir žengiau per slenkstį, lazdele bakstelėjau į mūrinių laiptų viršutinę – jau apsnigtą pakopą. Ir čia berniukas iš kairės man pašnibždėjo: „Slidu“. Turbūt, pamaniau, berniukas neatsitiktinai prie manęs šliejasi. Savo kairiąja ranka įsikibau į jį sakydamas: „Padėk man nulipti“. Pasiremdams berniuku iš vienos pusės ir lazdele iš kitos atsargiai nusileidau žemyn. Apačioje kaip tik pataikiau į slidžią vietą. Vos susilaikiau nepaslydęs. Čia berniukas pratarė: „Man pakeliui“. „Aaaa“, – supratau: jis sutinka mane palydėt. Paklausiau: „Iš kur žinai, kas aš ir kur gyvenu?“ Berniukas linksmai šūktelėjo: „Gi pavasarį... nebeatsimeni?“ Pavasario įvykio iki gruodžio mėnesio nebuvau užmiršęs. Turbūt neužmiršiu, kol gyvas.

Mane išlaiko dukra gydytoja Birutė. Jau metai, kai ji su šeima gy-

vena ne pačiame Kupiškio mieste, bet prie pat miesto, prie katalikų kapinių, prie vieškelio. Tas platus, gerai žvyruojamas vieškelis eina iki miesto centro; jo galas, per miestą grįstas akmenimis, vadinamas Vytauto gatve. Ši gatvė stačiu kampu susiduria su Gedimino gatve, kuri taip pat yra galas kito vieškelio, dar geresnio, lyg plento, einančio į geležinkelio stotį.

Gydytojos Birutės mažas trijų kambarėlių su virtuvėle butas yra buvusio ūkininko Jono Kriuko namuose, vienam gale. Kitame gale gyvena jis pats su savo šeima. Jo 7,5 hektaro dirbamoji žemė paimta kolūkio žinion. Jam palikta 60 arų sodyba su trobesiais, su sodnu. Ir sodyba prijungta prie miesto teritorijos, kaip Vytauto gatvės Nr. 63.

Iš Kriuko sodybos į geležinkelio stotį važiuojama per miesto centrą anomis dviem gatvėmis ir vieškeliais. Tatai sudaro alkūnę. Gi iš tos sodybos į stotį tiesia linija galėtų būti trumpesnis kelias per laukus ir pievas. Vieną gražų pavasario rytą tai pabandžiau patirt. Išėjęs iš sodybos į vieškelį pasukau ne į dešinę pusę – miesto link, bet į kairę. Visai arti iš vieškelio į dešinę pamačiau atsišakojant vieškelėlį, siauresnį, kuris tęsėsi per Kupos upelį, per aukštą, ilgą, naują, gražų medinį tiltą; tuoj už tilto iš vieškelėlio į dešinę atsiskyrė šunkelis, prasiskverbęs pro krūmus; už krūmų kairėj pusėj – troba su daržu, o dar toliau spindi bala, ilgoka, skersai šunkelio ir abipus pievose. Prie trobesio pastebėjau berniuką, vienmarškinį, basą, be kepurės. Paklausiau jo, ar šituo keliuku galima nueiti į geležinkelio stotį ir ar galima balą apeit sausomis kojomis, nenusiavus batukų. Berniukas mandagiai paaiškino, kaip yra. Eidamas drauge su manimi pasisakė, kad jis 12-kos metų, trečios klasės mokinys; pasiįdomavo, kokio aš amžiaus. Pasakiau: baigiu aštuoniasdešimt devintuosius.

Balą padaręs siauras upeliūkštis tekąs skersai šunkelio į Kupą. Upeliūkštis po lietingų dienų patvinęs ir iš savo krantų išsiliejęs... Prie keliuko, šioje upelio pusėje, išaugęs didelis gluosnis, šakomis į kitą upelio pusę. Atsistojęs ant storos apatinės šakos, besilaikydamas į aukštesnę šaką, padariau žingsnį ir nušokau į kitą krantą. Net suprakaitavau. Turbūt mane paveikė ne tiek jėgų išeikvojimas, kiek baimė, kad nepasieksiu antro kranto ir dribsiu į vandenį. Iš stoties, aišku, grįžau jau patogesniu keliu – per miesto centrą. To berniuko daugiau nebemačiau.

Dabar šventoriuj išgirdau: „Ar atsimeni balą? Tai aš“. Mat koks likimas. Pavasarį berniukas padėjo balą apeit, nūn gruodžio mėnesį, kai sninga, pusto, šąla, siūlo padėt namo pareit. Na, ir padėjo.

Iš šventoriaus padėjo man ypatingais plačiais, slidžiais laiptais nusileist į Gedimino gatvę, kuri tęsiasi greta Vytauto gatvės, iki paskutinės

skersinės Lauko gatvės. Gedimino gatve ėjom šaligatviu be pavojaus, o Vilniaus gatve turėjom eit viduriu, pravažiuotu, pramintu taku, nes šaligatviai nebuvo nuvalyti. Berniukas saugojo mane nuo pravažiuojančiųjų iš užpakalio.

Pasukę į dešinę, į Lauko gatvę, pabridom vos kelis žingsnius per sniegą, nes turėjom iš jos išsisukt į siaurutį keliuką, einantį tarp išartų dirvų iki buvusio vaistininko didelės sodybos, papuoštos aukštų medžių. Čia prasidėjo varginga kelionė. Viskas padengta baltu sniegu. Keliuko žymių nematyt. Mudviem ne kartą teko iš jo iškrypt į dirvas. Vis dėlto mudu šnekučiavom sau ramiai. Berniukas pasisakė: jis Alfonsas. Mokytis jam nesiseka. Jo tėvas – darbininkas, Kupiškio kalkių pramonės darbą dirbąs. Motina – 52 metų, silpnų akių, nebepaskaitanti savo maldaknygės. Ji pasakojanti iš Šv. Rašto. To Rašto jis neturįs. Deja, jo jis nė nematęs.

Skersai vaistininko sodybos mudu nėjome; pasukome į kairę kitu keliuku, pagal vielų tvorelę; nuo kertės vėl bridom palei sodybos užpakalinę tvorelę iki trečiojo keliuko. Patvorių keliukai vietomis užpustyti. „Nuo šitos kertės, – pasakiau, – reikia sukti į ketvirtą keliuką tarp dirvų, o paskui dar sukti į penktą keliuką, kuris veda tiesiai į Kriuko namus“. Čia paklaidžiojom po dirvą. Alfonso sveikos akys nuvedė mudu į Kriuko namo prieangį. Pamatęs šluotą berniukas nuvalė sniegą nuo savo batukų ir nuo mano veltinių kaliošuose.

Nusipurtę sniegą nuo savo drabužių mudu atsiradome mano kambarėly. Nusimoviau vienapirštes vilnones rankines; išsinėriau iš savo kailinių ir kepurės. Alfonsas tenusiėmė ausinę kepuraitę ir ėmė trint sušąlusius pirštelius. Nepastebėjau, jog jis lydėjo mane nepirštiniuotas. „Trink, trink, – pasakiau, – ir kišk po pažastim“. Atsisegęs paltuko viršutinę sagą kyštelėjo rankutę ir vėl ėmė trint pirštelius... Pagaliau nurimo.

Tokį svečią turėjau pamylėt. Bet aš išlaikytinis. Kišenėj turėjau saldainį; pasiūliau jam. „Nieko, nieko, visai nieko nereikia“, – gynėsi berniukas. Mano prašomas priėmė, išvyniojo ir čiulpė.

Paėmęs iš knygų lentynos mažą nutriušusią knygutę padėjau ant rašomojo stalo. Berniukas linksmas čiupo ją ir ėmė skaityt: „Naujasis mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus Testamentas“. Vertė Juozas Skvireckas, Kauno Arkivyskupijos metropolitas“. Vartydamas lapelius berniukas skaitė antraštes: Šv. Mato evangelija, Šv. Morkaus... Šv. Luko..., Šv. Jono..., Apaštalų darbai. Perskaitė ir apaštalų laiškų autorių vardus ir Šv. Jono apaštalo apreiškimą...

Tada Alfonsas paklausė: „Ar čia visas Šv. Raštas?“ „Čia tik antroji

dalis – apie Jėzaus gyvenimą ir mokslą, – atsakiau. – Pirmąją dalį parašė žydų didis pranašas Mozė ir kiti pranašai bei žydų karaliai – apie pasaulio sutvėrimą, apie 10 Dievo įsakymų ir kitką. Tai žydų šventraštis, kurį krikščionys vadina Senuoju Testamentu. Senasis ir Naujasis Testamentai – visas krikščionių Šv. Raštas.

Alfonsas išsitarė: „Laimingi tie žmonės, kurie turi Šv. Raštą“. Patylėjęs pridūrė: „Šita knygelė atspausdinta Kaune 1936 m., o mano maldaknygė 1939 m. Vadinas, maldaknygė buvo atspausdinta prieš 16 metų, o Naujasis Testamentas – prieš 19“.

Pagalvojau: koks berniukas, trečios klasės mokinys, o toks pastabus ir sumanus. Kodėl jam mokytis nesiseka?

Alfonsas prisipažino, jog šventykloj jis sėdėjo prieš mane, o sekęs paskui mane tyčia. Norėjęs pažiūrėt, kaip tokiu oru pareisiąs namo. Dabar jam reikia eit namo pamokų daryt.

Kambarėly turėjau Birutės duotą man obuolį ir bulkutę. Juos berniukas priėmė tėveliams parnešt. Pasakiau: „Dėl aklumo ir žiemos šalčio turbūt į šventyklą nebenueisiu... Džiaugiuos, kad Dievas davė tave šiandien pagalbon. Kitaip gal dar beklaidžiočiau brisdamas po sniegą. Ačiū, ačiū, ačiū tau, bičiuli“.

Ir atsisveikinom nuoširdžiai.

1955-03-04
Kupiškis

MOTIEJAUS ČEPO LITERATŪRINIAI BANDYMAI

MŪSŲ ŠEIMA

Juozapas Čepas – Diržių senelis, žmogus laisvasis, ūkininkas –
Meistras, vedęs vaškietę, didžiai pinigingą.
Užsiauginęs vaikus septynis, kūningą vieną – Igną Chapowich;
Skaitė lietuviškų pamaldų kningą Pranas, tėvelis, prasimokinęs
Lenkiškai-ruskai, vedęs Morkūno-Poželos dubos Karališkio Alę.
Gimė septyni. Pats dar staršina, banko kasiras.
Kunings jam pirko dar Draudelių dvaro nemažą dalelę.

Broliai (vaikai) keturi, šio bei to turį; sau išsiskirstę gyveno.
Sostinėj vienas, tvirtas kaip plienas, bylas bespręsdams paseno.
Tris tiktai vaikus gyvus ir sveikus teišauklėjo Tėvynei:
Gydyt, sėt-pjauti, profesoriauti, dirbti lietuviškai miniai.
Mieste namuką, kaime ūkiuką pats įsigijo senatvei.
Mirė jo žmona. Rusai šėtonai tuoj jį besviedė į gatvę.
Vokiečiai glosto, duod šiek tiek osto, bet iš namuko jau varo;
Ragina keisti, Kauną apleisti, kraustytis į kitą barą.
Sūnus docentas, viens ir kits žentas žilį širdingai globoja.
Seserys broliai kviečia namolei, patalus minkštus pakloja.

Antras – šiaip kietas, valdo tris vietas. Sūnūs penki žemę arė.
Mokslus dar ėjo; trys – net išėjo; du ir karjerą padarė.
Jie lyg ir frantai, ir muzikantai; viens Lietuvos dar gusaras.
Skaistūs žaliukai, darbštūs vyrukai, linksmi ar taika, ar karas.
Motina mirė. Namai iširę. Tėvas jau antrąkart vedęs,
kaip ir nevedęs; vedęs-nevedęs, močios namo neparvedęs.

Trečias keistuolis, tyčios varguolis, metęs dukrelę ir žmoną.
Trisdešimt metų slapstės be batų, seną dėvėdams žiponą.
Buvo raštingas. Kam jam mitingas? Vaistinės jis praktikantas,
Krautuvininkas, felčeris, kažin kas, bernas, išgerti – talantas.
Vokiečių-prūsų, lenkų ir rusų kalbą ir raštą mokėjo,
Bet savo kraštą ir savo raštą, dainas lietuvių mokėjo.
Kažkur apakęs, dar prisiplakęs prie gailestingos našlelės.
Jį dukra rado. Brolio gaspadoj baigia jis savo dieneles.

Krautuvėj žmona grakšti, raudona vertėsi... Dievas težino.
Dukterį mažą, sveiką ir gražią akušeriaut išmokino.
Ir jos (žmonos) sūnelis, tikras vargšelis, motinai aiški paguoda.
Nūn su žentu – techniku plintas valgo iš vieno aruodo.

O ketvirtasis brolis, jaunasis, tėviškę viens paveldėjo.
Sūnų pramokyt, dukras tris mokyt didelių pastangų dėjo.
Sūnus seniūnas – šaulys kariūnas. Dukterys: ūkio poniutė,
Auklė mėgėja – klasių vedėja, gailestingoji sesutė.
Pats dar dainuoja, šneka, dejuoja, sako pamokslus griaudingus,
Kas nepavyksta – barasi, pyksta, krečia ir pokštus juokingus.
Žmona garbinga, svečiui meilinga, tramdė ji vyrą maloniai;
Verpė ir audė, ruošės, nesnaudė; tvarkė namiele kaip ponia.

Gi sesučių buvo trys. Jas papeikti kas išdrįs?
Viena daili pažiūrėt, „politikė“ glamonėt.
Nepaklausė giminių – tėvo, brolio ir žmonių.
Vyrą puikų skubo gaut. Teko vargšei apsigaut.
Banke vyras kasą čiupt. Tuoj prisėjo ir suklupt,
Metus kitus jam kalėt; jai akių nebėr kur dėt.
Ėmė šelmis girtuokliaut, amžinatilsin keliaut.
Sūnūs tėvo pėdom sekt. Ūkis skolosna prasmegt.

Antrai likimas davė vyrą tvarkingą, darbštų, rimtą, tyrą.
Šis ūkininks, dailidė, kalvis: skolų neturi, tik pagalvius.
Jie išaugino šešias dukteris, dar sūnus tris – visi apsukrūs.
Du – dvarininkai, inžinierius – direktorius, ne šiaip koks svėris.
Dukrelės visos ištekėjo – į gražius ūkius trys išėjo;
Trys žymių valdininkų žmonos; joms motinos ir drobės plonos.
Lankyt vos spėja ji radynas, jų kūdikių visų krikštynas.
Pati jau nebe šeimininkė – tiktai aistringa tretininkė.

Sesutė trečioji – mūsų jaunesnioji. Kiek mokslo ragavo, jau
šeimininkavo.
Greit piršos bajoras, sodietis dar storas, kiekvienas po dvarą turėjo
gan gerą,
O ji jau mylėjo bernelį veikėją. Šio brolių, seselių pasogų, dalelių
Iš jo reikalavo. Tatai jį kamavo. Nepaisė to viso, tekėt ji išdrįso.

Abu triūsė, ėjo ir išsimokėjo. Tad laimę pažino, dukrelę augino.
Per Didįjį karą vyrs vargo pas carą. Pati Lietuvoje sveikatą eikvojo.
Nebuvo kas gydo, kapuosna nuslydo. Paminklą sumanė dukra
laisvamanė.
Štai kapą puoš angels, mergytė. Našlaitė dūsauja ir mokytojauja.

1942 m.
Rokiškis

GRAFO TANKOJ VARDINĖS

Lietuvoj dideliam 600 desetinų (hektarų) dvare gyveno ypatingas grafas su šeima ir pats ūkio darbus prižiūrėjo. Dvaro sodyba nuo apskrities miesto buvo į vakarus už kelių viorstų – kilometrų, prie plataus, gerai žvyruojamo vieškelio. Nuo vieškelio į šiaurę, tiesiog į dvaro rūmus – graži, ilga, plati liepų alėja su šalitakiais iš abiejų pusių. Alėjos galas atsiduria į aukštus, plačius, į abi puses atsiveriamus, su mažais varteliais rūmų kiemo vartus, įstatytus į mūro tvoros staktą. Kiemas didelis, kvadratinis. Iš abiejų šonų nuo vartų tęsiasi žalių akacijų gyvatvorės. Kiemo vidury šiek tiek mažesnis, dailus, apskritas darželis – gėlynas, apjuostas siaura, žalia pievos juostele ir aplinkiniu keliu. Už darželio, ties vartais – balti, ilgi trijų aukštų mūro rūmai, kurių galai beveik siekia akacijų gyvatvores taip, kad lieka keliukai pravažiavimui į užpakalinę žaidynių aikštę. Į rūmų vidų įeinama per terasą, pro gražiai išraižytas priešakines suveriamas duris, taip ir pro kitas – galines ir užpakalines duris. Nuo dešiniojo rūmų galo, nuo gėlyno, už gyvatvorės – vaismedžių sodas, oranžerija ir parkas su žvyruojamais takais, takeliais. Virš terasės, ant baltų apvalių kolonų, nemažas balkonas. Rūmų stogas padengtas raudonomis dokaltomis (čerpėmis), nuo laiko pajuodusiomis. Prie užpakalinių durų – ilga riesta veranda, iš kurios laiptais nusileidžiama į didelę keturkampę aikštę.

Iš tos aikštės per mišką, nepramintu takeliu per keliolika minučių nueini iki ežero, kelių kilometrų ilgio ir apie pusę kilometro pločio. Anapus ežero, prie kranto matyti viena kita viensėdija, trobesiai su sodeliais. Kokia čia graži vieta!

Tokioj gražioj vietoj ans grafas auklėjo savo sūnelį. Berniukas namie buvo ruošiamas mokslą eiti. Pati grafienė nuvežė Seriožą į didelį miestą, kur jis išlaikė egzaminus į pirmąją klasę. Nenorėdama vaikų atiduoti į svetimas rankas grafienė parsivežė jį į dvarą. Turtingi aristokratai savo vaikus laikydavo prie savęs. Štai kitas grafas, Zubovas, daugelio dvarų savininkas, gyvendams didžiojo savo dvaro rūmuose, Šiaulių mieste, neleisdavo savo įpėdinio Volodės bėgioti į gimnaziją. Vieną gražią dieną Šiaulių gimnazistai išgirdo, jog direktorius, inspektorius ir mokytojai pakviesti į grafo rūmus pietų ta proga, kad jo sūnus išlaikęs visų gimnazijos klasių egzaminus ir gavęs brandos atestatą. Panašiai norėjo pasielgti ir Seriožos tėvai.

Grafienei direktorius rekomendavo naminiu mokytoju abiturientą,

kurs šį pavasarį įsigijo brandos atestatą. Tas neturtingas abiturientas, neturėdamas iš ko važiuoti į universitetą, buvo pasiryžęs per vienerius akademinius metus tam reikalui užsidirbti lėšų. Tas sodžiaus – kaimo ūkininkaitis buvo laiškeliu pakviestas Seriožai guvernieriaut dvare.

Šisai apsidžiaugė ir nuvyko. Jisai buvo maloniai priimtas, patalpintas rūmų pirmajame aukšte, atskirame kambary, langu į minėtą aikštę, durimis iš kambario į koridorių, kurs veda pro galines duris į sodą, parką.

Serioža – linksmas berniukas, gabus. Pamokas atlikdavo iki pietų. Po pietų guvernierius buvo laisvas. Taip praslinko apie mėnesį, kai atėjo grafo vardadienis. Dosnus grafas guvernieriui dovanai pasiūdino surduto eilutę, lyg tyčia tam vardadieniui. Dėkingas guvernierius sugalvojo pasveikinimo eilėraštį:

Ach, graf, Vaš dobryj nrav
Opišet biograf,
Kak druga služaščich,
Rabočich ir boljnych.

V denj Vašich imenin
Tak pozdravliaju Vas,
Serdečno – Vaš litvin,
Litovec Piotr Prūsas.

(Ach, grafe, gerą Jūsų būdą
Nupieš Jums biografas,
Kaip draugą darbininkų,
Tarnų ir nelaimingų.

Jums varduves laimingai
Praleist linkiu širdingai.
Taip sveikina nerusas,
Lietuvis Petras Prūsas.)

Tą eilėraštį, surašytą ant gražios kortelės, guvernierius įteikė grafui, atėjusiam į valgomąjį pusryčių. Grafas aukštas, status, pailgo veido, tamsiai rudų akių, brunetas, žilais bakenbardais, įsinėręs į juodą chalatą, susijuosęs. Perskaitęs eilėraštį grafas nusišypsojo, patapšnojo guvernieriui per petį ir tarė: „Molodec! Ačiū, ačiū!“

Paduodams kortelę savo žmonai grafas pasakė: „Žiūrėk, mano miela, kokį miklų poetą mes turime“.

Grafienė, blondinė, dailaus veido, melsvų akių, šypsančiomis lūputėmis, puošni, iškilnia krūtine, apsisiautus ilgu peniuaru trumpomis, plačiomis rankovėmis. Perbėgus akimis kortelę grafienė maloniai žvilgterėjo į guvernierių ir pratarė: „Koks, tamsta Piotr Piotrovič, meilus, taip nuoširdžiai ir tiksliai pasveikinai grafą“.

Įėjo dvaro urėdas, latvis, vedęs vokietę, grafo pasveikinti. Grafienė pakvietė visus gerti arbatos. Arbatą iš samovaro, kurs buvo pastatytas ant staliuko, šalia jos prie stalo, pilstė pati grafienė. Grafas urėdui įsakė: šiandien dvaro lauko darbus baigt iki pusdienių, kad visi galėtų išsimaudyti pirty. Be kasdien duodamo maisto liepk papjaut dar porą avių visiems darbininkams ir tarnautojams vakariene pavaišint. Paprašyk varyklos vedėją privarvint jiems bonką spirito – penkiems buteliams arielkai – degtinei padaryt. Duok jiems ir vieną naminio alaus bačką. Prižiūrėk, kad visi būtų patenkinti. Geriausia pats su jais drauge pasivaišink.

Tą dieną, pavakare, į rūmus prigūžėjo apsčiai svečių. Svečius prie terasės laiptų pasitikdavo šveicorius-durininkas, rudbarzdis, dėvįs gražią livrėją, apsiūtą geltonais galionais; ir nusiskutęs frakuotas liokajus – tarnas. Toliau svečius tarnas ir ištikimoji grafienės tarnaitė vedė į pirmojo aukšto atskirus kambarius pailsėti ir susitvarkyti. Vėliau frakuoti, munduruoti ar surdutuoti ponai, taip ir ponios, labiau ar mažiau dekoltuotos, lipo plačiais laiptais į antrąjį aukštą, į svečių salioną su minkštais baldais. Tenai svečius priiminėjo pats grafas, apsivilkęs dailiu fraku, ir grafienė, viliojamai dekoltuota, bei panaši į tėvą brunetė grafaitė. Svečiai – pora kariškių, valdininkai, laisvų profesijų tarnautojai – sveikino grafą, solenizantą. Pagaliau atvyko vietinis taikos teisėjas, dar baronas ir Lietuvos bajoras – magnatas, daugelio dvarų ir palivarkų savininkas Didokas. Šis atvažiavo ketverta arklių, karietoj; baronas – pora arklių, puskarietėj, o teisėjas – linguojančioj bričkoj.

Svečius grafienė pakvietė pietų į valgomąjį salioną. Grafas nusilenkė svarbiausiai viešniai poniai Didokienei, ir ta įkibo į dešinę ranką, atsistodama į porą, o paskui juos – kiti svečiai poromis nutrepsėjo prie stalo. Grafas su savo dama atsisėdo prie stalo iš šono, ties viduriu, o grafienė su savo kavalierium pulkininku – priešais, antrapus stalo. Viename stalo gale – grafienės kompanionė su aptiekorium – vaistininku, o kitam gale – Serioža su guvernierium.

Baronas, sėdėdams tarp grafienės ir grafaitės, išpyškino kalambūrą:

„Proszę pana, Herr Graff, bolšoje sposibo už tokius iškilmingus pietus, merci beaucoup“. Advokatas atsiliepė, jis ir miesto juriskonsultas – aukštas vyras riestais ūsais: „Pone barone, internacionaliniu vinigretu sužadinai mums apetitą“.

Mažo ūgio apskrities ispravnikas sukirto advokatą: „Apetitui sužadinti dar geresnė rusų priemonė: „Krambambuli – otcov nasledstvo – liubimoje pitjo u nas… (Krambambuli – tėvų palikimas – mylimas mūsų gėrimas)“.

Visi svečiai išgėrė po vieną taurelę balto ir raudono skystimėlio ir pradėjo ragaut užkandžius. Taip gėrė ir prieš kiekvieną patiekalą, – kas norėjo užsienietiškų vynų ar konjako tol, kol priėjo prie prancūziško, iš bonkų šaudančio į bokalus skanaus šampano.

Įkaušęs baronas pasiūlė savo damai išgert bruderšaftą, kad paskiau viens kitam galėtų sakyti „tu“. Grafaitė atsikirto: „Bruderšaftas tinka tik vyrams, o bruderšvesteršafto nėra priimta“.

Po pietų svečiai išsirito į grafo biblioteką. Tenai jau buvo paruošti atskiri stalai svečiams kavai su romu arba su likeriais gerti. Aplink vieną stalą susėdo grafas su poniomis ir ponais, kurie panorėjo, ir ėmė linksmai kalbėtis. Iškilo klausimas apie Rusijos didybę ir galybę. Pulkininkas, Rusijos dvarininkas, priminė, kad Rusija valdo beveik šimtą tautų. Ispravnikas paminėjo Kateriną II, kuri sugebėjo užimt Lietuvos kraštą, kurios dėka mes čia, kaip namie, linksminamės. Grafas pašnibždėjo apie imperatorės aistrą, apie jos teikiamą malonę generolams, karininkams, apskritai – gražuoliams. Prokurorienė, ponia iš gubernijos miesto, panorėjo tatai sušvelnint, pratarė: „Didi moteriškė gali būti ir didžios aistros“.

Burmistro – miesto galvos žmona, dvarininkė, pritarė: „Mūsų, katalikų, didi Šventoji Marija Magdalena buvo taip pat didžiai aistringa“.

Atvykusi iš didelio miesto gimnazijos direktoriaus pati pridūrė: „Tą šventąją pripažįsta ir mūsų, pravoslavų, religija“. O teisėjo ponia, vokietė, pasigyrė: „Katerina II buvo tokia gabi, nes ji – vokiečių kraujo princesė“.

Aplink kitą stalą susėdo vieni vyrai: magnatas Didokas, nusiskutęs ponas, mėgstąs pokštus krėst. Sykį, sekmadienio rytą, iš dvaro rūmų į šventyklą (bažnyčią), esančią už kilometro, važiuot jisai liepęs ekipažų tuziną pakinkyt. Eilės pradžioj puikių žirgų pora, dailioj karietoj, su livrėjiniu vežiku ir tarnu, stovinčiu užpakaly, važiavo pati ponia Didokienė. Paskiau puskarietėse – bričkose – Didokų vaikai, tarnai ir darbininkai. Eilės pabaigoj, ilguose karuose, kuriuose vežiojamas šienas, keliavo pats ponas Didokas, sėdėdams su vežiku ant šiaudinės pasostės.

Kitas prie vyrų stalo sėdo apskrities miesto galva, tvirto sudėjimo, dviejų didelių namų mieste savininkas, savo žmonos netolimo dvaro valdytojas; miesto inžinierius architektas, storas vyras, gyvenąs miesto pakrašty, didelėj žmonos sodyboj, kurioj buvo laikoma apie tuziną melžiamų karvių, progai pasitaikius, ganomų ir miesto ąžuolyne; riestaūsis advokatas, miesto juriskonsultas, vedęs stambaus dvarininko dukterį, gyvenąs išsinuomotų 7 kambarių namuose su vaismedžių sodeliu; vaistininkas, tiesiu sklastymu, einančiu nuo kaktos iki viršugalvio, gyvenąs su seserim savo vaistinės baltuose, dviejų aukštų mūro namuose; gydytojas, miesto ligoninės vedėjas, jaunas gražuolis, viengungis, taip pat gyvenąs su šeimininke cousine (kuzine-pussesere) išsinuomotame penkių kambarių bute; pašto kontoros viršininkas, ožio barzdele, skaitlingos šeimos tėvas, gyvenąs valdžios bute, kontoros namuose.

Šis viršininkas, gurkšnodamas kavą su gaivinančiais lašeliais, paklausė, ar tiesa, kad likerius išrado katalikų zokonykai (vienuoliai). Atsiliepė vaistininkas, jog tatai tiek tiesos, kaip ir tai, kad vodką (degtinę) pramanė pravoslavų monachai (rus. vienuoliai).

Miesto galva pralemeno: mylimą gėrimą turi kiekviena tauta. Tuoj pašto viršininkas paklausė poną galvą: kokį mylimą gėrimą turi jo tauta? Ponas galva pramurmėjo: „Mano tauta… ėėė“, – ir nutilo. Pašto viršininkas tuoj kreipėsi į jį: „Pone galva, šiandien čia, tamsta, kaip ir mes, įkaušom, užmiršai, kokios tautos pats esi“. Pasidarė nejauki tyla. Tą tylą nutraukė magnatas Didokas: „Mes, Lietuvos bajorai, namie šnekame lenkiškai, bet pasiliekame savo lietuviško krašto patriotai“.

Advokatas-juriskonsultas, pritardams rado reikalą paaiškint, jog tatai istorijos dalykas. Kaip žinoma, Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila, vedęs lenkų karalienę – karalaitę Jadvygą, vengrų princesę, pasielgė klaidingai: vieton parvedęs žmoną į Vilnių pats nusikraustė į Krokuvą ir davė lenkams progos lietuvius lenkinti. O inžinierius pridūrė: „Anot patarlės, mes – gente Lituani, natione Poloni (lo. mes – iš prigimties lietuviai, tautos – lenkai)“. Pašto viršininkas ūmai išreiškė: „Mes, rusai, tokio dvylipumo nesuprantame. Aš gimęs ir augęs Rygoj, ėjęs mokslus vokiškoj gimnazijoj; vokiškai kalbu ne prasčiau, kaip rusiškai, vis dėlto nesijaučiu esąs vokietis“.

Tada magnatas Didokas autoritetingai pareiškė: „Tuomet, kai Rusija vedė karą su prancūzų Napoleonu pirmuoju, rusų imperatoriaus Aleksandro I ir rusų aristokratijos šeimose viešpatavo prancūzų kalba. Kai kurios aristokratės nė nemokėdavo gerai rusiškai kalbėti. Tokios ponios, subėgu-

sios nuo fronto į Maskvą, slankiodamos sostinės gatvėmis, šnekėdavo prancūziškai. Tuo pasipiktinę žmonės numušdavo joms nuo galvos skrybėles. Tačiau caras ir aristokratija, vadovaudami rusų kariuomenei, išvijo iš Maskvos ir iš Rusijos prancūzus ir net buvo paėmę prancūzų sostinę Paryžių. Tai jiems nekliudė išreikšt rusišką patriotizmą“.

Pašto viršininkas atsikosėjo, lyg norėdamas prieštaraut. Advokatas kreipėsi į jį: „Ivan Ivanovič, sudaužkim taureles nugalėtojų garbei“. Visi išgėrė po taurę. Vaistininkas, lyg pritardams, pasakė: „Mes, latviai inteligentai, išeinam vokiškas mokyklas ir kai kurie namie, savo šeimose, šnekam vokiškai, bet pasiliekam latviai“. O daktaras pareiškė: „Mūsų, lietuvių evangelikų, inteligentai taip pat dėl susidėjusių aplinkybių namie kalba arba vokiškai, arba lenkiškai, bet liekam lietuviai“.

Prie vieno stalo pulkininkienė, mikli, vikri gražuolė, šypsodamasi padejavo, jog Rusijoj visuomenės moterys labai suvaržytos. Joms teskiriama miegamojo, valgomojo, vaikų kambario reikalais tesirūpinti. Garbingiausioji viešnia Didokienė aukso spalvos garbanomis, pasipuošus spindinčiais, rasi briliantiniais auskarais ir žiedu, taip ir gintariniais karoliais, pritarė sakydama: „Damoms teleidžiama dar savo buduaruose priiminėt vyrų vizitus ir linksmintis su jais drauge salione“.

Gimnazijos direktorius, rimtas pedagogas, mandagiai ėmė aiškinti: „Tatai pareina iš senų senovės. Iš žydų Šventojo Rašto, vadinasi, iš krikščionių Senojo testamento, žinoma, jog Dievas padaręs iš molio Adomą, įkvėpęs jam dvasią, dūšią, sielą; iš jo šonkaulio – Ievą. Bet neparašyta, ar jai įkvėpė dvasią. Todėl žydai buvo įsitikinę, kad moterys neturi sielos. Todėl žydai lig šiol į savo sinagogas neįsileidžia moterų. Tokios pat pažiūros buvę ir pirmieji krikščionys – pirmieji krikštyti Jeruzalės žydai, kurie buvę įsteigę pirmąją krikščionių parapiją. Panašiai tikėję ir paskiau krikštyti kitų tautų pagonys, kurie buvo krikštyti Jėzaus žydų apaštalų. Tik vėliau visų tautų krikščionių atstovų susirinkime tas klausimas buvo ilgai svarstomas. Vieni teigė, kiti neigė, jog moterys turi sielą. Balsai pasidalijo beveik pusiau ir tik vienu daugumos balsu tepripažinta moteriškė turinti sielą“.

Stalo dalyviai nusišypsojo, kiti nets prasijuokė. Direktorius užbaigė pasakojimą. Jo žodžiais, lig šiol todėl ir išsilaiko suvaržymų moterims.

Tada grafienė pasakė, jog Rusijoj įvyko naujų suvaržymų. Rusijos universitetai moterims uždaryti, į valstybės įstaigas tarnaut moterys visai nepriimamos, net mergaičių gimnazijos mokytojai tik vyrai. Klasės damos, sėdėdamos per pamokas klasėje, turi žiūrėt tik, kad mokytojai neflirtuotų su gimnazistėmis. Čia vėl nusijuokta. Tuomet atsiliepė prokuroras: „Jau

imperatorius Petras I stengėsi išlaisvint Rusijos bajores iš moteriškų suvaržymų. Stengėsi, reikalavo leist moterims dalyvaut viešuose pasilinksminimuose. Nuo to laiko per pusantro šimto metų šiuo atveju daug padaryta, bet sulygint vyrus su moterimis neįmanoma. Vyrai negali gimdyt kūdikių. Tatai yra moterų privilegija. Moterys netarnauja kariuomenėj. Šit taip pat yra moterims privilegija. Dabar moterys turi daug laisvės. Vasarą kurortuose, jūroje drauge su vyrais gali maudytis. Salionuose, kaip štai dabar, moterys dominuoja ir joms vyrai rankas bučiuoja“.

Prie jaunimo stalo kilo dar linksmesnės kalbos. Pagaliau iškilo klausimas apie tai, kas yra tikroji meilė. Elegantė Didokaitė išsitarė: „Tikroji meilė – balandėlių poroje“. O grafienė pratarė: „Gal dar tikresnė meilė gandrų poroje“. Kapitonas, Rusijos dvarininkaitis, pajuokavo: „O gaidžio su vištomis kieme kokia meilė?“ Gi baronas vėl iškirto kalambūrą: „All right, mesdames, kakova liubovj miškuose, giriose bei den Tieren?“ Teismo tardytojas, Rusijos bajoras, bene pamelavo, jog Azijoje esanti tautelė, kurioj viešpatauja moterys; kiekviena gali turėt po keturis vyrus, panašiai, kaip turkas mahometonas laiko po keturias žmonas. Anos motinos vaikai vadinami motinos pavarde“. Tuo metu priėjo grafas, lankydamas stalus, ir tarė: „Mielas jaunime, jūs pakankamai nepritYrę meilės klausimui išspręst, nes ir seniai vos tesugeba“. Šita penkiukė ir dar dvi panelės, sėdėjusios su jais, neprieštaravo grafui.

Dar prie vieno stalo gėrė kavą su likeriais ir linksmai šnekučiavo taikos teisėjas, vietinis dvarininkas su trimis trejukėmis: progimnazijos viršininkė rusė – tarp iždininko esto ir lietuvio, vietinio banko direktoriaus. Fotografas – tarp vaistininko sesutės ir daktaro kuzinės (pusseserės). Taip ir Serioža – tarp grafienės kompanionės ir guvernieriaus. Čia juokauta, šnekėta apie šį, apie tą, apie viską. Progai pasitaikius guvernierius nežymiai pasišalino į savo kambarį. Nusivilko grafo dovanotąjį surdutą, apsivilko savo švarku ir nukiūtino į darbininkų namus.

Jau viešpatavo žvaigždėta naktis. Tiek grafo rūmuose, tiek darbininkų namuose pro langus švietė žiburiai. Prisiartindamas prie ilgokų darbininkų namų guvernierius išgirdo dainuojant: „Ei, dubinuška, uchnem“… Lietuviškai: „Ei, vėzduži, ausim“… Plačios išorinės durys į siaurą pailgą priesienėlį tarp dviejų kambarių buvo atvertos. Dešiniajame kambarėlyje tuo metu kaip tik dainavo kalvio, mūrininko ir kontorininko šeimos, o kairiajame lošė stukolką iš pinigų grafo kučeris (vežėjas), svečių furmonai (vežikai) ir miesto vežikai, kortas dalijant mesdami po 3 kapeikas. Abiejuose kambariuose taip linksminosi tie žmonės, sėdėdami prie stalo su alaus

uzbonu ir čininiu krūzeliu (metaliniu puoduku).

Jų guvernierius neaplankė. Jis pasuko į kairę, pro namų kertę ir nusiskubino toliau palei namą. Neįėjo jis ir pro šonines duris į tokį pat priesienėlį su dviem kambariais, o įsmuko pro antrąsias šonines duris, tiktai ne į priesienėlį, bet į dar mažesnį iš lentų sukaltą keturkampį, vadinamą tamburu, o iš jo – į erdvią gryčią su langais į kiemą. Gryčioj ūžė darbininkai, darbininkės, jų vaikai. Vieni stovinėjo, vaikštinėjo po molinę aslą; sėdėjo arba ant plačių suolų pasieniais, arba ant kilnojamų dvisėdžių suolelių prie dviejų stalų, pastatytų gryčios galuose. Apžergęs suolelį skėteriojosi kiemsargis, apysenis tvirtas vyras, pravardžiuojamas visų amatų meistru. Jis mokėjo plaukus kirpti ir skust barzdą, arklį kaustyt ir taisyt armoniką, sugaut bičių spiečių, išromyt (iškastruot) paršiukus, net jaunoms merginoms gumbus išgydyt. Kiemsargis, pamatęs įžengiant guvernierių, šūktelėjo: „Striuks buks ponaičiuks, naujutėlaitėmis kelnaitėmis, kasdieniniu švarkeliu. Prašom, prašom sėstis su manim, sutilpsim. Štai lyg tyčia mano rankoj sklenyčia. Tamstos sveikaton, mano žyvaton (į mano pilvą)“. Išgėręs iki dugno, pripylęs pilną įbruko ją jau atsisėdusiam guvernieriui. O tas, taip pat pasielgęs, įteikė gražuolei mergužėlei iš dešinės, sėdėjusiai prie stalo šono. O ta – toliau. Ir sklenytėlė nukeliavo aplink stalą.

Sėdįs prieš gražuolę Monikutę antroj stalo pusėj jaunas vyras stalius, išmokęs savo amato Jonavos mieste, garsioj baldų dirbtuvėj, kreipėsi į guvernierių: „Kodėl, tamsta, iš rūmų atbėgai pas mus? Ar nepatiko poniška kompanija?“ „Anaiptol, – atsakė guvernierius, – labai patiko. Įsigeidžiau patirt, kaip grafo varduvių proga džiaugiasi jo dvaro žmonės“.

Atsiliepė kiemsargis: „Pats matai, kaip mes linksminamės. Prisisotinę skanios avienos, ruginės duonelės, kvietinio ragaišio, kurių likučiai – kauleliai, kąsneliai, trupiniai – teberiogso ant stalo, – paragavę skaidriosios arielkos po čerkelę, tebesigardžiuojame putojančiu alučiu, – juokaujame ir džiaugiamės“.

Į kalbą įsikišo šyptelėjusi gražuolė Monikutė: „Toks čia džiaugsmas žmonių, kurie per savaitę šešias dienas nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro dirba, plūkia, teturėdami poilsio vos septintą dieną savo reikalams aptvarkyti. Ir šitą poilsį tegauna toli gražu ne visi. Mano tėvelis – šėrikas, o senas dėdė – piemuo su padėjėjais turi ir šventomis arba šerti, arba ganyti. Taip pat ir virėjos turi kasdien gaminti pusryčius, pietus, vakarienę. Štai ir aš su savo draugėmis turiu karves melžti ir gaminti rūgusio pieno, varškės, smetonos, sūrio, sviesto. O apie rūmų tarnus nėra ko ir kalbėti: ir dieną, ir naktį, kai reikia, jie turi būti ant kojų. Taip triūsia prakaituoja visi dvaro

žmonės, tik vienas grafas su šeima nieko nedirba ir lėbauja kasdien. Dievulėliau mano, kokia čia teisybė!“

Stalius, kuris buvo mokęsis rusiškoj valsčiaus mokykloj, pakraipė galvą ir suklegeno rusiškai, Krylovo pasakėčios žodžiais: „Oi, moška galingoji, ant dramblio, mat ji loja“. Gi kiemsargis ėmė burbuliuoti: „Mergužėle tu jaunoji, savo proteliu galvoji, prikąsk liežuvėlį nors šį vakarėlį. Per vestuves nedejuojama, per laidotuves nedainuojama. Tai viena. Antra: grafas dirba ne rankomis, ne kojomis, bet galva. Jis gudrus ir darbštus, nusisamdęs išmintingą ūkvedį ir darbininkus, mokančius kiekvienas savo darbą, pats prižiūri viską. Todėl ir mes, dvaro žmonės, sotūs ir tinkamai apsirėdę ir išsimiegoję. Gi pažiūrėk į didįjį dvarininką anapus ežero. Jis laksto po Vilnių, Varšuvą, Paryžių, o jo dvaro žmonės skursta. Kai kada pritrūksta net juodos duonos“.

Kiemsargio pamokslą nutraukė sėdįs kitam gale lesvinčius, lietuviškai tariant, eigulys, užtraukęs dainą, kiti pritarė ir pasklido kunigo Strazdelio baudžiavos metu sudėta dainuška:

Kaip tik svietas prasidėjo,
Dievas lygį bepadėjo.
Žmonės Dievą nūn pamiršo,
Tuoj sau velnią prisipiršo.
Ėmė šienavot balvonus,
Užsidėjo sau ir ponus.
Mums tik juoda duona misti,
Sunkius vargus nuolat kęsti.

Ponams lėbaut, kortom groti,
Minkštuos pataluos miegoti.
Mūsiškai nebekalbėti,
Į žmones skersom žiūrėti.

Svetimos tik procios laukia,
Žmonių prakaitą tik braukia.
Kai į dvarą pasišaukia,
Paskutinį kraują traukia.

Dūšią ponai nors nešioja,
Žmones jie skriaudžia.

Ir ateis jiems tokia diena,
Ir neliks jų anei vieno!

Kada taip čia buvo garbinamas grafas Tankoj, prie antro stalo domėtasi grafo svečiais. Davatka, bėginėjanti iš parapijos į parapiją po atlaidus, visur užsidirbanti duonos kąsnį verpimu, papasakojo apie grafo garbingiausią svečią, daugelio dvarų, palivarkų savininką bajorą Didoką. Jos žodžiais, tas bajoras – keistas ponas. Vasarą, girdi, šv. Jono atpuskų dienos rytmety liepęs pakinkyt tuziną vežimų kelionei į bažnyčią. Karietose, bričkose važiavo ponia ir namiškiai, darbininkai, o jis gale – žemaituku, pakinkytu į paprastus karukus, ant šiaudų prikimšto maišo, šalia šėriko. Senas piemuo praburbėjo: „Tas ponas – dievobaimingas dykaduonis per visą pilvą“. Darbininkai nusikvatojo. „Prašmatnius pokštus iškrečia ne tik didžiūnai ir ponpalaikiai“, – ištarė jaunuolis, kurs mokėsi Kurliandijoj, Mintaujos mieste, rimoriaus darbo ir buvo išmokęs vokiškai kalbėt. Dabar, kur kviečiamas, jis siuva šikšninius šorus. Mat toj gubernijoj ir dviejose gretimose – Livliandijoj ir Estliandijoj – rusų imperatorius dvarininkams, baronams vokiečiams krašto įstaigose ir mokyklose buvo leidęs vokiškai kalbėt.

Štai grafo svečias fotografas – nemenkas pokštininkas. Jisai, pavarde Bergman, turbūt vokiečių ar žydų kilmės, vedęs kazokų krašte lenkę, nemokančią lietuviškai kalbėt, Lietuvoj dėjosi lenku, šeimoj kalbėdavo lenkiškai, su činovnikais (valdininkais) – rusiškai, su žydais – vokiškai; na, ir lietuviškai grabaliojo, pavyzdžiui: „Proszem pana biskį pinendzu douk, fain portretą gousi“. Jis sugebėjo galingu balsu padainuot, vikriomis kojomis tanciavot, šiek tiek fortepijonu šokiams paskambint, na, ir, kam reikia, papiršliaut.

Sykį piršliavimas jam ypatingai pasisekė. Mieste laisvai praktikavo lenkas daktaras. Šis činovniko mylimą panelę šeimininkę, krikštytą žydę, pagydė iš sunkios ligos. Pasveikusi panelė Olga patiko ir daktarui, nors jis buvo vedęs linksmą, sulenkėjusią lietuvaitę, bet nebeturėjo progos su ta panele pasimatyti. Činovnikas, kažko sirguliuodamas, lankėsi pas daktarą ir susipažino su jo žmonele; ir jam patiko daktarienė ir taip pat neturėjo progos paskui pasimatymams.

Činovnikas, vėliau ir daktaras kreipėsi į fotografą papiršliaut, jų pageidavimus patenkint. Tuomet miesto klube buvo paskelbtas maskaradas, – pasakojo rimorius, – tai yra poniškos vakaruškos, į kurias susirenka svečiai, taip ypatingai apsirėdę ir prisidengę veidus vualiais ar kaukėmis, kad kits kito nepažintų ir su nepažįstamais paišdykautų.

Fotografui jo žmona išplepėjo paslaptį, jog jos bičiulė, geriausia miesto siuvėja, apsiėmus maskaradui daktarienę aprėdyt čigonės drabužiais su raudonu rožės žiedu ties širdim, panelei Olgai pasiūt lietuvišką senovišką raudoną kikliką su krūtinėj išsiūta rūtų šakele. Fotografas pranešė tiems dviem ponams tik atvirkščiai – daktarui, kad panelė Olga bus čigonė, o rusui činovnikui – kad daktarienė bus lietuvišku kikliku. Be to, fotografas daktarui pažadėjo surasti totorišką, tamsiai mėlyną, auksiniais siūlais siuvinėtą kepuraitę, o činovnikui – turkų trikampę raudoną kepurę. Ir apie tai irgi atvirkščiai fotografas pranešė daktarienei ir Olgai.

Maskarado vakaruškose susirinko daug įvairių kaukių; jos slankiojo iš kambario į kambarį, stengdamosios pažint kita kitą. Daktaras ir činovnikas ieškojo pageidaujamų gražuolių, o daktarienė ir panelė Olga svajojo pasilinksmint su sau įdomiu kavalierium. Visi akimis ieškojo klaidingai apipasakotų kaukių. Svečias totorišką kepuraite, pamatęs čigonę su raudona rože, šnabždėjo: „Oi, čigonėle, kaip tu man patinki“. Ji jam: „Ir man patinka aistringi totoriai“. Bežiūrint susidraugavo ir nežymiai išėjo į sodnelį pasivaikščiot, grynu oru pakvėpuot. Pūtė vėsus nakties vėjelis. Jie įsmuko į kiemsargio būdelę. Gudrus kiemsargis sugebėjo kaip reikiant patarnaut. Totorius ir čigonė jaukioj vietelėj džiaugėsi viens kito artuma. Nepamatė, kaip praėjo pusvalandis. Čigonė prakuždėjo: „Ach, mano mielas, kaip malonu slaptai pasimatyt“. Totorius atsiliepė: „Duok Dieve, kad dažniau būtų tokių pasimatymų“. Jisai brūkštelėjo degtuką papirosui užsidegt. „Oi, Jėzus Marija“, – šūktelėjo ponia. Abu, lyg perkūno trenkti, sustingo. Atsipeikėjęs daktaras pralemeno: „Mudviem tokiem taip ir reikia. Tas šelmis fotografas taip padarė. Ar mus išjuokt, ar į protą atvest norėjo?“ Daktarienė irgi prisipažino: „Apgavo kaip žaltys Ievą su Adomu rojuje“.

Taip pasakęs rimorius ištarė: „Mat kokį juokingą pokštą iškirto piršlys fotografas“.

Prie stalo prapliupo juokais. Smalsi davatka paklausė: „O kaip kita pora?“ „Beveik panašiai, – atsiliepė rimorius. – Lietuvaitę turkas nusivedė į viešbutį ir, kai užžibino žvakę, apstulbęs pliaukštelėjo panelei Olgai per skruostą. O panelė Olga nagais jam sukruvino veidą. Atsikvošėjęs činovnikas išsikeikė: „Velniop tas fotografas! – bet tuoj garsiai nusikvatojo: – Vis dėlto tas šunsnukis sumaniai kasdieninę duonutę padarė skaniausiu pyragėliu. Et, Olenka, eiva namo, namie geriau išsimiegosim“.

Prie stalo pasigirdo griausmingi juokai. Kai jie nurimo, davatkėlė kreipėsi į rimorių: „Iš kur taip smulkiai tamsta viską žinai?“ Rimorius lyg sumišo. Patylėjęs išstenėjo: „Iš gražuolės Olenkos“…

Tuo momentu į gryčią įsibrovė frakuotas tarnas ir suriko: „Ar čia nėra paštininko?“ „Aš čia“, – atsiliepė iš kertės kokių penkiolikos metų berniukas, panašus į grafą. „Ar čia tau vieta?“ – pasibarė liokajus. – Išlaksčiau po visus rūmus. Še, raštelį, dumk į paštą. Mušk telegramą į Kauną!“ „Kas atsitiko?“ – paklausė berniuko motina, anksčiau tarnavusi kambarine, o dabar paukštininkė. Tarnas atsakė: „Telegramą siunčia prokuroras, grįšiąs ne rytoj, o poryt“. Jis padavė berniukui pinigą, sakydams: „Grąžą pasiimk, taip prokuroras liepė“.

Jauna mergina, skalbėja, sudejavo: „Še tau ir džiaugsmo! Dėl to pono užgaidos tamsią naktį berniukas turi bėgt keturis viorstus pirmyn ir atgal“.

Šėrikas pasiūlė paštininkui prašyt urėdą arklio. Berniuks pasakė: „Raštams nešiot į paštą arklys man nepriderėtas“. Ūmai pakilo Monikutė, tarstelėjo paštinukui: „Palauk!“ – ir išbėgo pro vieninteles duris. Mat kitų durų nebuvo. Priešakinėj sienoj tebuvo prakirstos dvi angelės, lyg langiukai, pro kurias iš virtuvės įėjusis į gryčią galėjo gaut savo maisto porciją. Taip gudriai grafo buvo darbininkams įtaisyta.

Liokajus išgėrė alaus, sukalbėjo sveikaton ir išskubėjo į rūmus. Netrukus grįžo Monikutė ir pasakė arklininkui: urėdas liepęs duot paštininkui jot mažąjį derišį. Berniuks išvyko. Guvernierius paklausė Monikutės: „Kur radai urėdą?“ Ta atsakė: „Nagi čia pat, šiam namo gale, su spirito varyklos vedėju, sodininku ir mechaniku lošia proferansą iš pinigų“. Stalius pasiderėjo, kad darbininkai lošia tik dėl savo malonumo. Guvernierius pareiškė, jog koziriais lošia ir mokyti ponai. Sulig tais žodžiais stalo gale eigulio rankose sukliko armonika. Gryčioj ėmė suktis, trypt, molinę aslą daužyt poros, apsiavę naginėmis arba apsimovę klumpėmis. Ir guvernierius pašoko polkutę su gražuole Monikute. Paskui atsisveikinęs guvernierius spruko į rūmus.

Grįždamas jis išgirdo, kad atvažiuota naujų svečių, pavėlavusių dėl svarbių priežasčių. Asesorius, rajono policijos viršininkas (stanovoj pristav), pavėlavęs darydamas kvotą apie sodietę, pasikorusią miške; ji tarnavo apskrities mieste ir tapus nėščia; ją išvarius ponia, namų savininkė, keikdama savo vyrą. Notaras buvo išvežtas į netolimą dvarą testamento surašyt. Ūmai susirgo dvarininkas. Su šiais atvykęs ir grafo pakviestas šokių muzikantas, paprastai vadinamas taperiu. Ši trijulė buvo vaišinama pietų likučiais ir kava su romu. Iš bibliotekos salės svečiai jau buvo išsiskirstę pailsėti. Grafo kabinete parūkyti susirinko vyresnio amžiaus ponai ir netrukus susėdo prie lombierinių žalių staliukų – vieni proferanso, kiti vinto lošti.

Grafienės erdviam buduare ponios dalijosi šios dienos įspūdžiais.

Grafienė, atsisėdus šalia magnatės Didokienės ant otomanės, linksmai prašneko: „Koks žavėtinas mūsų advokatas!“ „Taip, taip, ma chere (mano brangioji). Juo ir susižavėjo tokio stambaus dvarininko dukružė ir prieš tėvų norą ištekėjo; dabar ji ne dvarininkienė, kaip tėvai pageidavo, tik advokatienė“, – pasakė magnatė, atsilošusi į spyruoklinį pagalvėlį.

Į pokalbį iš kitos pusės įsikišo apskrities miesto burmistro ponia: „Nėra to blogo be gero. Advokatienė dabar laimingai ir linksmai gyvena“.

Taip užsimezgė pašnekesys apie vedybas. Kitam buduaro gale, kertelėj į minkštą fotelį įsispraudus, prokurorienė patylomis pratarė: „Kokia čia draugystė ruso grafo su lenkų didžiūnu ir baronu vokiečiu!“ Prieš prokurorienę ant spyruoklinio pufo pritūpusi miesto gimnazijos direktoriaus žmona atsiliepė: „Kai nėr žuvies, ir vėžiai žuvys“.

Čia pašnekesys nukrypo į tų džentelmenų būdą: kas jų didesnis donžuanas ar donkichotas.

Kitoj kertėj už pianino, ant kušetės, sėdėjo dvi bičiulės. Inžinierienė padejavo, jog jai padarė gėdą tas psia krew ispravnikas, paskyręs jai, miesto inžinieriaus žmonai, pabaudą už nevalytą šaligatvį ties jos namais. Gi dabar ispravnikas teisinosi, jog kaltas ne jis, o kvartalo nadziratelis, prižiūrėtojas, surašęs protokolą. Ispravnikas turėjęs skirti baudą iki dvidešimties penkių rublių, o paskyręs tik dešimt. Ją paguodė miesto banko vedėjo pati. Ši papasakojo, kaip jos vyras vengiąs tokių nemalonumų. Vyras tos nuomonės, jog geriau vieną prietelį turėt negu šimtą rublių. Rusų činovnikai nemoka pragyvent iš algų. Šiek tiek duok jiems pagal jų laipsnį, ir turėsi prietelį. Kasmet per didžiąsias šventes – per Kalėdas, per Velykas – vyras siuntinėja tokiems ponams sveikinimo vizitinę kortelę, apvyniotą tam tikru banknotu. Tada nesulauksi nei protokolų, nei pabaudų. Atvirkščiai, jei gresia koks pavojus, tai tie ponai dar perspėja, kaip reikia pasisaugot.

Taip ponioms talalaujant jaunimas ūžė, juokavo, išdykavo, išsibarstęs po kambarius. Notaras su daktaro kuzine ir taperiu net niūniavo lietuviškai:

Linksminkimės, linksminkimės,
Kol mes jauni esma.
Nebus laiko, nebus laiko,
Kai jau pasenėsma,
Kada savo žilą galvą mes žemyn nulenksma
Ir lazdele pasirėmę amžinybėn žengsma.

Tuo tarpu baronas su ispravniku pirmutinio rūmų aukšto kambary prisila-

kę knarkė. O kitam kambary prokuroras su taikos teisėju ramiai sau ilsėjosi.

Guvernierius, grįžęs į savo kambarį, nusivilko švarką, nusimovė štibletus, nusiplovė rankas, išsikrapštė panages. Mat pagal patarlę – po nagais juoduoja, ženklina artoją. Guvernierius dar odekolonu išsipurškė, užsivilko surdutą ir plačiausiais laiptais pakilo į antro aukšto aikštelę. Iš aikštelės buvo atviros durys tiesiog į šokių salioną.

Salionas – nepaprastai originalus. Kai atvažiavęs pirmą kartą į jį įžengė, buvo didžiai nustebęs. Ne mažiau būtų nustebęs, jei būtų pamatęs dailiai apsirėdžiusį poną su skrybėle ar cilindru mieste šaligatviu žengiantį be batų, visiškai basą.

Įsivaizduok erdvų salioną be keturių sienų, apvalų kaip stiklinė, iš kurios alų geri. Tas salionas buvo aukštesnis negu antrojo rūmų aukšto gretimi kambariai. Jo aukštis – per antrąjį ir trečiąjį aukštus. Jo lubos skliautuotos, lyg kepurė, kurios pamušalas išsiuvinėtas fantastiškais piešiniais. Viršum aukštųjų durų, prie apvaliosios sienos, įtaisytas riestas balkonas. Į balkoną įžengt galima tik iš trečio aukšto.

Įžengęs į balkoną prieš save pro didžiulius langus matai sūpuoklių aikštę, toliau mišką, kelią iki ežero. Kadaise čia gyveno to dvaro ir daugelio palivarkų savininkas, Lietuvos bajoras. Šitame balkone šokiams muzikuodavo orkestras. Dabar grafas Tankoj, tevaldydamas tik vieną šį dvarą, praktiškais sumetimais tesinaudojo tik vienu taperiu.

Salionas, galima sakyt, tuščias, jeigu neskaičiuot dailaus spindinčio fortepijono ir vieniškų apvalių kėdžių riestais atlošais, sustatytų aplink salioną pasieniais. Į salioną įžengęs pastebi didžiulį veidrodį ir save nuo galvos iki kojų jame. Į abi puses nuo veidrodžio ant sienų kabo du dideli paveikslai bronziniuose rėmuose. Vienas jų vaizduoja paminklą Peterburgo centrinėje aikštėje, ant didžiulio akmens, gal didesnio negu Lietuvos Anykščių šilelio Puntukas. Tas akmuo į šitą vietą buvęs atgabentas sunkiausiomis priemonėmis; ant akmens – raitas vyras ant žirgo, šokančio piestu. Paminklas pastatytas pirmojo Rusijos imperatoriaus Petro Didžiojo garbei. Vyras be kepurės, čiuprės (plaukai) banguoja, ant pečių apsiaustas, prie kairio šono – kardas. Paminklas turbūt išreiškia Petro I drąsą ir galybę.

Antras atvaizdas taip pat paminklo, pastatyto Maskvoj, Tverės bulvare, ant nemažo pjedestalo, rusų didžiajam poetui Puškinui. Stovi vyras, taip pat garbanotas, apsisiautęs apsiaustu, dešinę ranką sulenkęs ties krūtine, pirštais prie širdies. Šis paminklas tikriausiai vaizduoja Puškino meilę savo tautai.

Motiejaus Čepo užrašuose minimas Bardiškiuose 1930 m. pastatytas Vytauto Didžiojo paminklas (skulp. Nesavas), išstovėjęs per visą okupaciją. Paminklą pastatė Motiejaus dėdė Juozas Požela (komunisto Karolio Poželos tėvas)

MOTIEJAUS ČEPO GYVENIMAS NUOTRAUKOSE

Alė Morkūnaitė Čepienė, Motiejaus Čepo motina

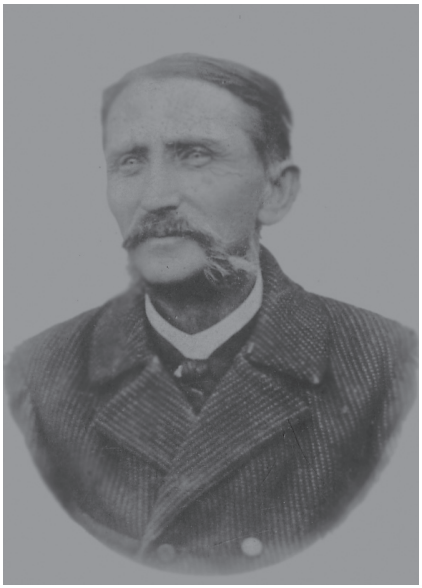

Pranas Čepas, Motiejaus Čepo tėvas

M. Čepo gimtasis namas Diržiuose, kuris dar stovi iki šiol. Prie gonkelio, darželyje: (iš kairės) brolio Kosto vaikai: mokytoja Birutė, ūkininkas Pranas, Verutė Juknienė ir Motiejaus Čepo dukra, kaunietė Birutė Čepaitė

Diržių Čepų klėtis, kuri dar mena ne tik Motiejų Čepą, bet ir didįjį knygnešį Jurgį Bielinį, šioje sodyboje slėpdavusį lietuvišką draudžiamą spaudą, M. Čepo vadinamą „prūsiškais pyragais“

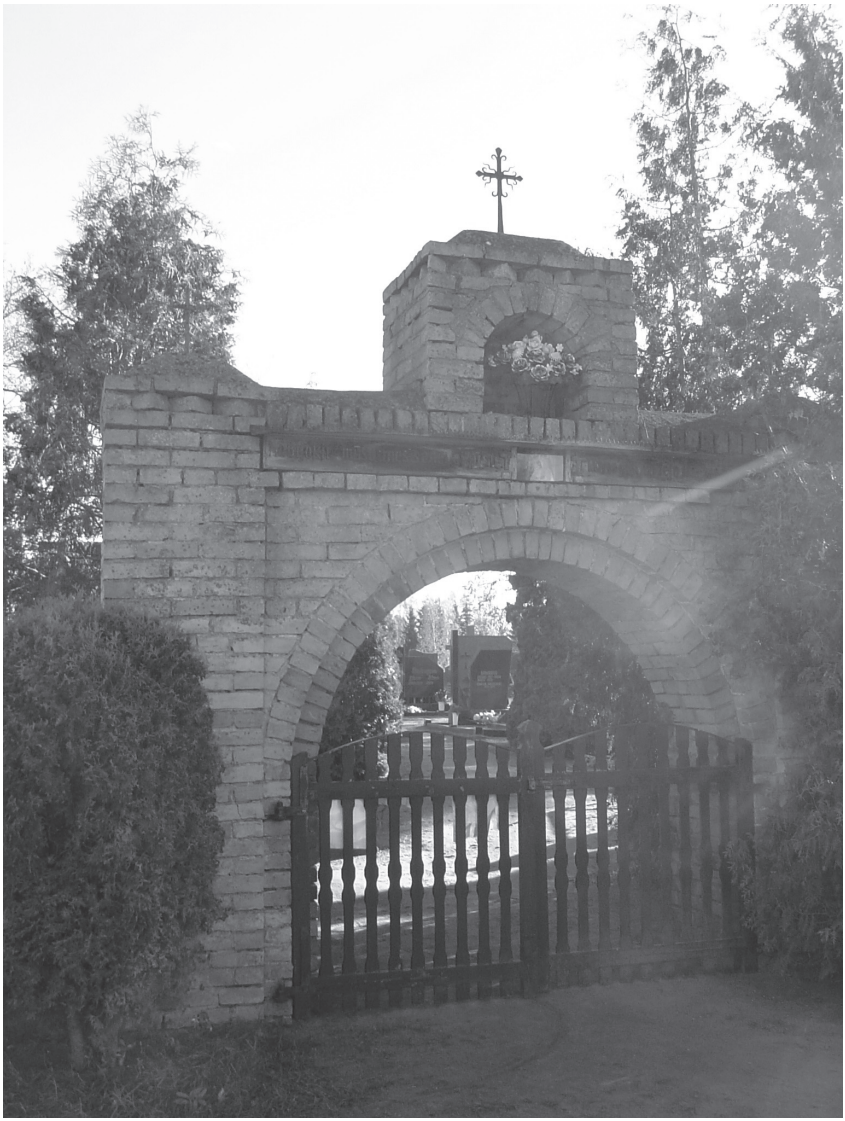

Diržių kapinių, kur palaidoti Motiejaus Čepo tėvai ir brolis Kostas, vartai. Virš vartų išskaptuoti tebešviečia Motiejaus sukurti žodžiai: „Nebijokite mūsų, mes seneliai jūsų, kurie jus mylėjo, už jus galvas dėjo“

Prieš 2006 m. Vėlines Diržių kapinėse buvo atnaujinti kapai, kur guli Motiejaus Čepo tėvai ir brolis Kostas su žmona

Gimnazistė Marija Jablonskytė, būsimoji Čepienė, Mintaujoje apie 1887 m.

Motiejus Čepas, Maskvos universiteto studentas. Apie 1889 m.

Miliutė Brazdžiūtė, Marijos Jablonskytės gimnazijos draugė

Motiejus Čepas, teismo kandidatas Mintaujoje. Apie 1895 m.

Būrelis bendraminčių, Varpininkų suvažiavimo dalyvių, Jono ir Konstancijos Jablonskių namuose Mintaujoje (Jelgavoje). Oficialiai buvo „švenčiamas“ Onutės Jablonskytės, būsimosios prof. Vytauto Landsbergio mamytės, krikštynos. Motiejus Čepas – sėdi ant žemės priekyje. Antroje eilėje: (iš kairės) Motiejus Lozoraitis ir Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis; trečiojoje eilėje (iš kairės): Jonas Jablonskis, Juozas Tumas-Vaižgantas, jau sergantis Vincas Kudirka. 1894 m. Vienintelis šios nuotraukos originalas saugomas Motiejaus Čepo anūkės Danutės Andriušytės Butrimienės šeimoje

Gimnazijos draugės: (iš dešinės stovi) Marytė Jablonskytė, (sėdi) Miliutė Brazdžiūtė (?), (klūpo) Elzė Juodinskaitė Mintaujoje

Marytės Jablonskytės ir Motiejus Čepo sutuoktuvių dieną Čitoje. 1898 m.

Taikos teisėjo Motiejaus Čepo šeima Sibire

Marija Čepienė su sūnum Vytautu 1912 m. Sibire, Čitoje

Taikos teisėjo M. Čepo šeima Sibire, Čitoje: (iš kairės) Motiejus Čepas, dukra Danutė, sūnus Vytautas, žmona Marytė Čepienė, sūnus Kęstutis (miręs pakeliui į Lietuvą, Petrozavodske, ir ten palaidotas), dukra Birutė. Apie 1914 m.

Vyriausiojo tribunolo teisėjas Motiejus Čepas su paaugusiais vaikais: Vytautu, Birute, Danute ir žmona Marija Kaune. 1924 m.

Marija Jablonskytė Čepienė Kaune

Keturios bičiulės: (iš kairės) Konstancija Jablonskienė, Marija Mašiotienė, Marija Lozoraitienė, Marija Jablonskytė Čepienė Kaune

Motiejaus Čepo šeima. Jo paties ranka ant nuotraukos parašyta: „Motiejus Čepas, jo žmonelė Marytė Jablonskytė, taip ir sūnus, teisių daktaras Vytautas (antroje eilėje, viduryje) ir dukružės – Birutė (pirmoje eilėje, dešinėje), gydytoja su vyru A. Kubilium, Ukmergės apskrities žemės tvarkytoju ir dukrele Ramute) ir Danutė, agronomė, su vyreliu I. Andriušiu, taip pat agronomu, ir dukryte Danutyte“

Motiejus Čepas, Lietuvos Vyriausiojo tribunolo pirmininko padėjėjas

Vyriausiojo tribunolo teisėjai ir tarnautojai. Iš kairės sėdi: teisėjai I. Buika, J. Staškevičius, S. Petrauskas, Vyriausiojo tribunolo pirmininko padėjėjas Motiejus Čepas, pirmininkas A. Kriščiukaitis (buvęs M. Čepo jaunų dienų bendražygis), teisėjai J. Brazaitis, J. Rimša, P. Adomavičius

Motiejus Čepas su sūnum Vytautu savo sodybos Kaune darže. 1933 m. Domo Adomaičio nuotr.

Motiejaus Čepo dukters Birutės vestuvių, vykusių Neolituanų salėje, Kaune, pulkas. Jame ir Motiejaus jaunystės laikų bičiulis prezidentas Antanas Smetona. Pirmoje eilėje sėdi (iš kairės): 1. Sofija Jablonskienė; 2. Ona Landsbergienė; 3. Vera Jablonskienė; 4. Julija Petkevičienė. 5.....? 6. Pranė Juškienė; 7. R. Glinskienė; 8. Marija Čepienė; 9. Jadvyga Tūbelienė; 10. Motiejus Čepas; 11. Sofija Smetonienė; 12. Antanas Smetona; 13. Birutė Čepaitė; 14. Antanas Kubilius; 15. Konstancija Jablonskienė; 16. Liutkevičius; 17. Marija Lozoraitienė; 18. .....?; 19. Marija Mašiotienė; 20. .....? 1933 m.

Šiaulių kraštotyros draugijos nariai Motiejaus Čepo sesers Eugenijos Čepaitės Adomaitienės sodyboje Pašvitinio valsčiuje, Šiaulių apskrityje: 1. Pranas Adomaitis; 2. Domas Adomaitis; 3. Jonas Adomaitis; 4. Zuokas; 5. Veronika Adomaitytė Zuokienė; 6. Kostas Korsakas-Radžvilas; 7. Aleksandra Adomaitytė Petrauskienė; 8. Juozas Šerkšnis; 9. Genovaitė Adomaitytė Navickienė; 10. Navickas; 11. Eugenija Čepaitė Adomaitienė; 12. Jonas Adomaitis; Donata Adomaitytė Burbienė; 14. Emilija Adomaitytė Jurašūnienė; 15 Felicija Adomaitytė Salickienė

M. Čepo sūnaus Vytauto ir Lydijos Manomaitytės vestuvės. Antrajame plane matyti Kauno stadiono originali tvora ir šoniniai vartai

Ant nuotraukos Motiejaus Čepo ranka užrašyta: „Motiejus Čepas su žmonele Maryte Jablonskyte, daugiau kaip 40 metų išgyvenę santuokoj, tebeglūdį įsigytoj Babėnų 18 ha su dviem namukais vasarvietėj, šaltoką gegužės dieną, kai tapo pensininku. 1939 m.

M. Čepas su anūkėmis: (kairėje) Danute Andriušyte ir Ramute Kubiliūte

Buvęs Lietuvos Vyriausiojo tribunolo teisėjas Motiejus Čepas su seseria Eugenija Čepaite Adomaitiene senatvėje

Motiejaus Čepo laidotuvės Kaune 1962 m. Antrajame plane matyti jo namelis Kaune. Giminėje juokaujama, kad tai namas, kurį galima buvo pasistatyti iš teisėjo algos

Prie Marijos ir Motiejaus Čepų kapo Petrašiūnų kapinėse anūkas Gintaras (Vytauto Čepo sūnus), gyvenantis JAV, su žmona Valentina

APIE MOTIEJŲ ČEPĄ IR JO ŠEIMĄ

IŠ MŪSŲ GYVENIMO SIBIRE

Tolimajam Sibire caro laikais lietuviai atsirado neatsitiktinai. Nemažai jaunų tvirtų žmonių dėl vargingo gyvenimo savame krašte laimės ieškoti važiavo į Ameriką, kiti traukė į Rusiją, į Sibirą, tikėdamiesi rasti geresnes gyvenimo sąlygas. Ir tiems, kuriems pavykdavo carinėje Rusijoje baigti aukštuosius mokslus, bet kurie negalėjo įsidarbinti Lietuvoje, nes caro valdžios buvo laikomi nepatikimi, Sibire taip pat reikėjo ieškoti sau vietos. Jie buvo mėtomi po įvairias Rusijos vietas. Taip ir mano tėvas – baigęs juridinius mokslus Maskvoje negavo teisėjo darbo ne tik Lietuvoje, bet ir kaimyninėje Latvijoje. Lietuviams gimtinėje buvo leidžiama verstis tik advokato praktika. Tėvas, nejausdamas turįs advokato gabumų, po ilgų darbo paieškų ryžosi priimti pasiūlymą dirbti teisėju Sibire. Taip prasidėjo jo gyvenimas Užbaikalėje: Barguzine, Stretenske, Čitoje.

Sibiro laikotarpis su džiaugsmais, liūdesiu, sėkmėmis ir nesėkmėmis tęsėsi 25-erius metus. Į Sibirą tėvas išvažiavo su mama dviese. Ir dabar stebiuosi tuometine mamos drąsa. Ji, globojama brolio Jono Jablonskio, buvo ką tik baigusi gimnaziją. Brolis siūlė ir toliau jai sudaryti galimybes mokytis. Ji viso to atsisakė ir ryžosi keliauti dviese į nežinomą kraštą. Manau, kad tai galėjo padaryti tik labai mylėdama tėvą. Tai pripažino ir tėvas, senatvėje rašydamas savo atsiminimus.

Mano Sibiro atsiminimai siekia žymiai vėlesnius metus. Vaikiškai lyg pro miglą prisimenu miestelį Petrovskij Zavod, kur tuomet gyveno mūsų šeima. Žinau, kad ten buvo rusų dekabristų trėmimo vieta. Turbūt turėjau kelerius metukus, kai, su vyresniąja sesute Birute išbėgusios iš kiemo, lakstydavom prie netoliese esančio ežero, kol mus surasdavo išsigandę tėvai.

Paaugusi sužinojau šeimos išgyventą istoriją iki mano gimimo, kai tėvas, dirbdamas teisėju Stretenske, caro valdžios buvo suimtas ir grąžintas į Lietuvą, kur tuo metu buvo nagrinėjama vadinamoji Liudo Vaineikio byla dėl lietuviškos spaudos platinimo. Į šią bylą buvo įtrauktas ir mano tėvas. Mama likvidavo savo turtą ir su vyriausiuoju broliuku Kęstučiu – „Cyte“ – nėščia traukiniu grįžo į Lietuvą. Tėvas apie tai daug pasakodavo ir šiltai minėdavo Stretensko miestelio daktarą žydą Kušlevskį, kuris tada daug padėjo tėvui ir mamai, palaikydamas moraliai ir materialiai. Mamai grįžus į Lietuvą tėvo tėviškėje, Diržių kaime (dabartinis Pakruojo raj.), greitai gi-

mė sesuo Birutė, o po pusantrų metų, jau mamos tėviškėje, Rygiškių kaime (Šakių raj.), 1902 m. atsiradau ir aš. Tėvas nebuvo kalinamas, bet laikomas namų arešte – valdžios priežiūroje. Po dvejų metų, nesudarius bylos, tėvas vėl grįžo dirbti į Sibirą, į Petrovskij Zavod, po to – į Čitą, iš kur likę daugiau mano prisiminimų.

Antrą kartą į Sibirą tėvai važiavo jau ne dviese, o su trimis vaikučiais. Čita buvo gubernijos miestas su gubernatoriaus rezidencija. Tuo metu mieste buvo dvi modernios gimnazijos – viena berniukų, kita mergaičių. Valdžios įstaigos – bankai, keli stambesni prekybos pastatai – puikavosi centrinėje, grįstoje gatvėje su cementiniu šaligatviu. Ten stovėjo ir gubernatoriaus namas. Berods, buvo ir dvi miesto ligoninės. Gyventojai – beveik vien tarnautojai. Lietuvių šeimas galima buvo suskaičiuoti ant pirštų: vaistininkas Marcinkevičius su žmona ir jų globotine; kitas vaistininkas – Nagevičius su žmona – jauni, vaikų neturėjo; miesto notaras Racevičius-Stanevičius – turbūt pats turtingiausias mieste valdininkas; dar Kazys Petrauskas su žmona ir mokyklinio amžiaus sūnumi. Petrauskas dirbo finansų žinyboje – „Kazionnaja palata“. Vėliau mūsų šeima susipažino su viengungiu inžinierium Račkausku. Tokia buvo pradžia. Pažintys paprastai užsimegzdavo lankant pamaldas katalikų bažnytėlėje. Nedidelė medinė bažnytėlė buvo miesto pakrašty. Dauguma parapijiečių buvo lenkai. Tarp jų buvo ir sulenkėjusių lietuvių. Išgirdę lietuviškai kalbant prieidavo susipažinti. Tėvas mėgdavo po Mišių lankytis klebonijoje, padiskutuoti religiniais ir politiniais klausimais.

Eidamas į miestą tėvas imdavo su savimi ir mus, vaikus. Eidami garsiai kalbėdavomės lietuviškai. Mudviem su sesute išėjus į gatvę pažaisti, pasikapstyti smėlyje (gatvė prie namų nebuvo grįsta), tėvas liepdavo tarp savęs kalbėtis lietuviškai ar net dainuoti. Atsimenu, sykį mums bedainuojant „Sėjau rūtą, sėjau mėtą“ priėjo jaunas, gražiai apsirėdęs vyras ir nustebęs paklausė: „Mergaitės, kas jūs, iš kur jūs mokate dainuoti lietuviškai?“ Atsakėm: „Mes lietuvaitės“. „O kur jūsų tėveliai?“ Pasakėm: „Čia, mes jus nuvesim“. Ir parvedėm namo. Tai buvo inžinierius Račkauskas. Buvo kiek sulenkėjęs, bet susipažinęs su mūsų ir kitų lietuvių šeimomis tapo uoliu lietuviu ir visad dalyvaudavo lietuviškuose pobūviuose. Tokius pobūvius tėvas stengdavosi ruošti ir kitomis progomis. Buvo renkamasi tai vieno, tai kito lietuvio namuose, o dažniausiai pas mus. Tomis progomis tėvas mėgdavo suorganizuoti vaikų programėlę – deklamuodavom, suvaidindavom kokį gyvą paveikslėlį ar net vaidinimėlį. Žinoma, viskas būdavo lietuvių kalba. Tolimam Sibire, gyvenant tarp svetimų, išsiilgę savo krašto visi mie-

lai ateidavo į tuos pobūvius praleisti kelias valandas tarp tautiečių. Šį jausmą pažįsta kiekvienas išeivis.

Prisimenu iš tų metų dar vieną įspūdingą įvykį. Tai buvo Martyno Yčo, vykusio į Tolimuosius rytus, sutikimas Čitos geležinkelio stotyje. Susirinko visas gražiai pasipuošusių, su lietuviškais užrašais, gėlėmis lietuvių būrys. Kas galėjo, dėvėjo tautinius rūbus. Sustojus traukiniui ir Yčui išėjus iš vagono lietuviai sugiedojo lietuvišką giesmę. Buvo sakomi sveikinimai, kalbos. Mano sesutei Birutei buvo duota gėlių puokštė, kurią ji įteikė garbingam svečiui. Kitą puokštę kitam svečiui įteikiau aš. (Šitą įvykį šiltai aprašo pats Martynas Yčas savo atsiminimų 3-ajame tome, išleistame 1936 m., 204–205 psl. M. Yčas – Kauno gubernijos atstovas Rusijos IV dūmoje; Pirmojo pasaulinio karo metais M. Yčas buvo Tatjanos komiteto – nukentėjusiųjų nuo karo šelpimo organizacijos narys, nuo 1917 m. – vicepirmininkas; Tatjanos komitetas veikė ir Čitoje, M. Čepas buvo jo vicepirmininkas. Red.) Toks viešas lietuvių pasirodymas tolimajame Sibire atkreipė miestelėnų dėmesį. Jiems buvo nauja girdėti neįprastą kalbą.

Čitos lietuvių veikla žymiai suaktyvėjo po 1914–1915 m., kai atvyko karo pabėgėliai. Negaliu pasakyti, kada ir kaip buvo sužinota apie jų atvažiavimą, bet jiems dar neatvykus tėvas surengė vietos lietuvių susirinkimą ruoštis sutikimui – apgyvendinti ir pamaitinti. Nutarta sudėti pinigų, išnuomoti namą. Atvažiavo daug šeimų. Tą namą ir pabėgėlius prisimenu. Namas buvo nemažas, erdvus, medinis, su daug kambarių. Žinoma, išvargusiems ir netekusiems gimtosios pastogės jis neatstojo to, ką jie buvo praradę, bet vis dėlto stogą virš galvos jie turėjo. Buvo pasamdyti ir vežimai jų mantai parvežti iš stoties. Žinau, kad buvo rūpinamasi ir jų tolesniu gyvenimu – vyrams padedama įsidarbinti, moterims ir vaikams – rūpintis namų buitimi. Prisimenu, kad po kurio laiko valdžia jiems pasiūlė nemokamai imti žemės ar miško ir kurtis savarankiškai. Pora šeimų tuo susigundė ir išvyko už miesto į kalnus statytis namų ir dirbti žemės, bet po mėnesio kito grįžo. Be įrankių, be padargų, stokojant pinigų šis kąsnis jiems buvo neįkandamas. Ir vėl stojo dirbti už atlyginimą prie įvairių darbų mieste ar miškuose. Moterys, jau apsipratusios, prisidurdavo uogaudamos miške. Keliaudavo į kalnus, į miškus, o parneštas uogas parduodavo. Į tokias keliones su jomis, vedama jaunystės polėkio, porą kartų, tėvams leidus, keliavau ir aš. Pabėgėlių gyvenimui paįvairinti tėvas kartu su kitais seniau čia gyvenančiais lietuviais didžiųjų švenčių proga surengdavo lietuvių pobūvius su vaišėmis ir programa. Kažkodėl, prisimenu, pabėgėliai tų susibūrimų nelabai mėgo, mažai lankė, mieliau laukdavo piniginės pašalpos.

Taip pamažu ir vienodai iki 1917 m. revoliucijos slinko lietuvių gyvenimas Čitoj. Revoliucijos bangai atėjus iki Čitos aš jau buvau mergaičių gimnazijos 8-oje klasėje. Prisimenu, su kokiu šėlstančiu džiaugsmu ją sutiko moksleiviai. Mokykloje vyko mitingai, skambėjo oratorių kalbos ir šūkiai: „Griauti sena, statyti nauja!“ Buvo ir tokių: „Šalin blogus mokytojus, dvejetus!” Revoliucija daug kam teikė ne džiaugsmą, bet susirūpinimą: vieni liko be darbo, kitus suiminėjo. Palietė ir mūsų šeimą: teismus panaikino, teisėjus atleido. Likusiam be darbo tėvui teko ieškotis pragyvenimo šaltinio. Atrado greitai ir lengvai – įsidarbino užmiestyje įsikūrusioje psichiatrinėje ligoninėje ūkvedžiu. Kadangi gyvenome pusiau ūkiškai, laikėm arklį, karvę, auginom kiaulę ir vištas, tai ir toliau vertėmės neblogai. Apsiėmėme arkliu vežioti žmonėms vandenį iš miesto šulinio. Tai atlikdavom mes, vaikai. Vasarą mes su sesute ir tėvu, pasikinkę arklį, keliaudavom į mišką gamintis malkų žiemai. Reikėdavo ir prisikirsti, ir supjauti, ir pasikrauti. Tekdavo keliauti su nakvyne po vežimu. Ir kiti inteligentai lietuviai taikėsi prie naujų sąlygų, kaip kas išmanė.

Sujudo ir visas Čitos lietuvių būrelis, dar artimiau susiglaudęs. (Todėl grįžę į Lietuvą mes vieni kitus vadinome Sibiro giminėmis, nes Sibire laikėmės kaip viena šeima, vieni kitiems padėdami.) Įsijungę į naują gyvenimą visu būriu lietuviai dalyvaudavo rengiamose eisenose su savo vėliava, tada dar raudona, su užrašu: „Narodovlastije, svoboda narodov (liaudies valdžia, laisvė tautoms)“. Kaip prisimenu, mama aktyviai rodė savo džiaugsmą, kad griuvo carinė priespauda. Turbūt ji juto netolimą grįžimą į Lietuvą. Prisimenu ir save, žygiuojančią kartu su mama, kuri nešė vėliavą. Tėvo tuose žygiuose kažkaip neprisimenu. Nuo tokių pasirodymų jis laikėsi nuošaliau, bet nuo lietuvių gyvenimo nenutolo ir, kur reikėdavo, vadovavo.

Iš to laikotarpio mano atmintyje paliko pėdsakus kai kurie įvykiai. Mieste vyko rinkimai. Visi turėjom balsuoti. Rinkimų dieną kartu su mama nuvažiavome įmesti biuletenių. Už ką turėjom balsuoti, neprisimenu. Ir tada rinkimai vyko iš anksto parengti ir net prižiūrimi. Kai privažiavom ir ėjom į rinkimų būstinę, jame girdėjom kažkokį sujudimą ir garsius ginčus. Staiga prie mūsų priėjo keli vyrai ir kreipėsi į mamą: „Ar jūs čia agitavote prieš balsavimus?“ Mama atsakė: „Mes ką tik atvažiavom ir nieko negirdėjom, nieko nežinome“. Bet vyrukai nepaliko mūsų ramybėje ir teigė, kad žmonės matė ir nurodė į mus. To ir užteko. Mamą suėmė ir nuvežė į saugumą, o aš nuskubėjau į namus apie įvykį pranešti tėvui. Reikėjo džiaugtis, kad tuo metu saugume nemažą postą užėmė lietuvis socialdemokratas, ma-

tininkas Liutkevičius. Sužinojęs jis greitai ėmėsi aiškintis ir tą pačią dieną mama grįžo namo. Jeigu nebūtų padėjęs Liutkevičius, reikalai galėjo baigtis kur kas liūdniau. Galimas daiktas, kad mamos sulaikymą nulėmė tėvo – teisėjo, – priešo, – padėtis.

Noriu paminėti ir dar vieną išgyventą įvykį Čitos lietuvių gyvenime, kuris jau tada man kėlė gilų susimąstymą. Neprisimenu, kurie tai buvo metai (1917 m. Red.), kai Petrapily buvo šaukiamas lietuvių suvažiavimas (Lietuvių seimas) tartis dėl tolesnės Lietuvos ateities. Buvo siunčiamas delegatas ir iš Čitos. Kaip prisimenu, važiuoti vienbalsiai buvo išrinktas tėvas. Visų lietuvių širdyse plakė didžiulė viltis, džiaugsmas ir noras atgauti nepriklausomybę. Susirinkę išlydėti delegatą visi linkėjo geriausios sėkmės ir pasiryžimo. O mūsų socialdemokratas Liutkevičius dar stotyje garsiai sušuko: „Parvežk nepriklausomybę!" Ir ką gi! Tėvui sugrįžus ir pranešus, kad nuspręsta reikalauti nepriklausomybės, tas pats Liutkevičius puolė tėvą, kam išrinko nepriklausomybę, o ne balsavo kartu su socialdemokratais už Lietuvą Sovietų Rusijos sudėtyje. Mane tai nustebino, tada aš dar nesupratau suaugusių politikos, bet kad galima taip greitai keisti savo mintis ir norus visai priešinga linkme, mane stulbino. Kilo mintis – tai kas toji partija, jei reikia paklusti jos valiai? Tada supratau tėvo nuolat reikštas mintis ir nusistatymą nestoti į jokią partiją. Tėvas visad sakydavo – teisėjas negali priklausyti jokiai partijai. Toks jis liko iki galo.

1918 m. vasario 16 d. Lietuvą paskelbus nepriklausoma mūsų šeima vis dar gyveno Čitoj. Aš jau buvau baigusi gimnaziją ir dirbau sąskaitininke Čitos finansų palatoj (Kazionnaja palata). Teatmenu, kad pradžioje Užbaikalės kraštas buvo valdomas atamano Semionovo, kuris, norėdamas išlaikyti savo valdžią, buvo pasikvietęs japonus. Japonai išsilaikė neilgai. Užėjus žiemai jie tą kraštą apleido, nes nei jų kareiviai, nei arkliai negalėjo atlaikyti žiauraus krašto klimato. Jiems pasitraukus išvyko ir pats atamanas. Atėjus bolševikams valdžia paskelbė tą kraštą Tolimųjų rytų respublika. Įstaigos buvo performuojamos į ministerijas. Mano darbovietė buvo prijungta prie Finansų ministerijos. Finansų ministeris, atvažiavęs iš Maskvos, buvo lietuvis – Komaras. Apie tai sužinojau vėliau, kai ministeris išgirdo, kad pasitraukiu iš darbo ir su šeima išvažiuoju į Lietuvą. Jis mane pasikvietė ir davė laišką nuvežti giminėms į Kauną, senamiestį. Liko keistas jausmas, kad ministeris nedrįso laiško pasiųsti oficialiai.

Lietuvai atgimus pasikeitė ir mūsų šeimos gyvenimas Čitoj. Tėvas gavo oficialų Lietuvos valdžios raštą – paskyrimą atstovauti lietuvių reikalams Tolimuosiuose rytuose. Visų tėvo pareigų neįsiminiau, žinau, kad prie

Danutė Čepaitė Andriušienė su dukra Danute, kuri išsaugojo ir išleido senelio rankraščius

mūsų gyvenamojo namo buvo iškelta Lietuvos vėliava, kuri mus saugojo nuo nepageidaujamų asmenų lankymo. Tarp kitų pareigų viena svarbiausių buvo tautiečiams išduoti lietuviškus pasus. Norinčių juos gauti buvo nemažai. Prieš išvažiuojant į Lietuvą tokius pasus gavome ir mes su sesute.

Čia norėčiau pasakyti apie tai, kad sesers pase buvo parašyta: „gimusi Žeimelio valsčiuje, Diržių kaime“, o mano pase: „gimusi Griškabūdžio parapijoj, Rygiškių kaime“. Taip, matyt, laikydamasis tiesos, mus suskirstė tėvas. Taip mes ir likom – ir namuose mus laikė, ir pačios save laikėm – sesuo aukštaite, aš suvalkiete.

Toks tėvo darbas Čitoj dar prasitęsė metus kitus, ir į Lietuvą mes išvažiavom tik 1923 m. Išvažiuojant geležinkelio stoty mus lydėjo liekantys lietuviai, kurie grįžo vėliau. Nuo Čitos iki Maskvos keliavom visą savaitę, nors važiavom to laiko greituoju traukiniu be persėdimų. Kelionė neapsiėjo be trukdymų. Maskvoje sustojus traukiniui ir mums dar neišlipus iš vagono netikėtai buvo sulaikytas tėvas ir atlikta mūsų daiktų krata. Mama su sesute Birute ir broliais Vytučiu ir Gedučiu buvo paleisti ir juos nuvežė į Lietuvos atstovybę, pas Jurgį Baltušaitį. Mane tėvas pasiliko su savim. Kratė, ieškojo, kruopščiai viską atidarant. Galų gale nustebo vienoj dėžėj radę Čitos lietuvių kolonijos vėliavą su užrašu: „Narodovlastije, svoboda narodov“. Toliau, nieko nepaėmę, mane su visais daiktais pristatė į Lietuvos atstovybę, o tėvą išsivedė. J. Baltrušaitis, visa tai sužinojęs, ėmė aiškintis, ir po dviejų parų tėvas grįžo. Mums

tik papasakojo, kad buvo laikytas rūsy su kitais žmonėmis.

Trumpai pabuvę Maskvoj iškeliavom toliau. Kelionė iki Kauno užtruko dar 5 dienas. Dieną ar dvi išlaikė karantine prie rubežiaus (pasienyje). Atsimenu brolį Vytutį, kaip jis, dvylikametis, pervažiavus rubežių garsiai atsiduso. Pasirodo, ir jo buvo ne mažiau už suaugusius jaudinamasi kelionėje. Kokį laisvės džiaugsmą pajuto ištrūkęs iš Rusijos glėbio.

Taip pasibaigė šeimos gyvenimas Sibire, trukęs 25-erius metus. Sugrįžus netikėtai nutykojo nauja nelaimė. Diržių sodybos prūde tą pat vasarą nuskendo mūsų mažiausias broliukas Gedutis, vos trejų metukų. Neišsaugojom. Mamai tai buvo antras smūgis. Mat dar anksčiau, 1910 m., šeimai važiuojant atostogų į Lietuvą, traukinyje staiga susirgo, kaip vėliau aiškino – krupu, ir tą pačią naktį mirė mūsų vyriausias broliukas Kęstutis. Palaidojom jį pakely – Petropavlovsko mieste, išlipę iš vagono, suradę stoties tarnautoją lenką kataliką, kuris, pats neseniai palaidojęs savo dukrelę, sutiko šalia jos priglausti ir mūsų brolį.

Grįžus į Lietuvą prasidėjo naujas gyvenimo etapas. Tėvas gavo teisėjo darbą Vyriausiajame tribunole. Mes, vaikai, iš penkių likę tik trys, kibom į mokslą jau lietuviškose mokyklose, universitete.

Danutė Čepaitė Andriušienė

SENELIS NEMOKĖJO MELUOTI

Tai, ką žinau dar prieš savo atmintį...

Yra fotografija: vasarą gražiame dvarelio prie Subačiaus kieme – pokylio kompanija – 50–60 žmonių. Centre tarp moterų sėdi teisėjas Čepas, kuris su savo vyriausiąja dukra Birute svečiuojasi pas buvusį sibirioką, čitietį Liutkevičių. Šeimininkas – matininkas, pokylyje dalyvauja ir jo kolega Antanas Kubilius, kuris nuotraukoje – paskutinėje eilėje stovi uždėjęs ranką ant Birutės Čepaitės peties. Kai jau nuotraukos buvo padarytos, Birutei gerokai teko nuo tetytės už tokį laisvumą – leisti uždėti ranką pirmą kartą matomam vyriškiui. Tačiau tas rankos uždėjimas buvo lemiamas – didelės meilės pradžia.

Bet Birutė dar tik III ar IV medicinos kurse, o dar stažuotė. Vedybų reikėjo laukti trejus metus. Ir dar: Ukmergės žemės tvarkytojas Kubilius Čepų šeimoje buvo priimamas mielai kitų namiškių, bet būsimojo uošvio – rezervuotai: nebaigęs aukštų mokslų... Ir kai piršlybų dieną buvo paklaustas: „Kiek, tamsta, algos gauni?“ – atsikėlė ir išėjo. Jei ne geroji Marytė Čepienė, dievaižin, kaip ten būtų buvę.

Vestuves atšventė (1933-11-15) visu iškilmingumu. Kai pirmagimei (man) reikėjo rinkti vardą, buvo nutarta – Raminta. Senelis užprotestavo: „Sodinta – nepasodinta, auginta – neužauginta, raminta – nenuraminta“. Jo autoritetas buvo neginčijamas. Tapau Ramute.

Iš giminės suėjimų kuriomis nors progomis Čepų namuose, kol dar buvau maža, senelio neprisimenu. Matyt, jis daugiau kalbėdavo su suaugusiais. Užtat dar tebejaučiu Močiutės šilumą ir rūpestį, jos rankomis padarytas dovanėles mums, dviem vienmetėms pusseserėms. Bet gal ir senelio nurodymu mums buvo paruošti baldeliai verandoje – jei atvažiuotų anūkės.

Deja, Močiutė greit mirė (1940 m.), mums teturint po 6 metus. Prisimenu, kaip jai sunku buvo klausytis mūsų triukšmo paskutinėmis savaitėmis. Mus suaugusieji nuolat ramino.

1941–1944 m. gyvenome Rokiškyje. Senelis buvo su mumis. Nuomojom butą pas p. Stainienę. Dieną visi būdavome darbe ar mokykloje, namuose likdavo Senelis. Daug skaitydavo, vaikščiodavo. Nedirbdavo ir namo šeimininkė. Senelis, kaip ir su visomis poniomis, palaikė su ja gerus santykius.

Tuo metu jis kažkurioje enciklopedijoje buvo išskaitęs prof. Suvo-

rovo (?) metodą – gydyti daug ligų, tarp jų ir sklerozę, bei atnaujinti gyvybines jėgas badavimu. Pradėjęs nuo kelių dienų ilgindavo tokio gydymo laikotarpį iki 30–33 dienų. Pradedant 2-ąja savaite daugiausia gulėdavo, gerdavo daržovių, ypač morkų, nuoviras. Mama nebūdavo patenkinta – sunkiausia būdavo vėl pereiti prie normalaus maitinimosi. Būdavo visokių sutrikimų. Tačiau Senelis atkakliai laikėsi savo metodikos.

1944-ųjų vasarą atsidūrėm Šakių apskrities Miknaičių kaime – vyresniųjų Andriušių sodyboje, kur jau buvo ir jaunieji – Juozas Andriušis ir teta Danutė Čepaitė Andriušienė su dukra ir dar nemažai žmonių. Buvo iškasta slėptuvė ir bombonešių užskridimo metu visi ten bėgdavome. Kai paaiškėjo, kad Nemunas nesustabdys fronto, visi ten buvę patraukė į Vakarus. Dar pradžioje kelionės, kryžkelėje, tėtė paklausė mamos: „Gal sukim atgal, Lietuvos pusėn?“ Mama, kuri laukė netrukus gimstant brolio, atsakė: „Darykim kaip visi“.

Toliau – Cvijonas, Vokietijos dvaras, kur mes, pabėgėliai, gyvenom švariame ilgame tvarte. Laukėm tolesnių nurodymų. Eidavom į netoliese buvusį Instanburgą, o kartą buvom nuvažiavę ir į Karaliaučių. Senelis Čepas buvo su visais.

Kadangi mama laiko turėjo nebe daug, kažkokiu būdu susirišom su jau nuvažiavusiu ir Liuben Spreevalde (70 km. į rytus nuo Berlyno) apsigyvenusiu dėde Vytautu Čepu. Kartu su Seneliu ten nuvykom traukiniu. Stotyje pasitiko Dėdė. Tai buvo labai „šilta“ svetimam krašte.

Pradžioje Senelis apsigyveno atskirai, pas šeimininkę vokietę, o mes – jos ūkiniame pastate, bet tai truko neilgai. Gavome kambarį, į kurį visi susikraustėm. Vokietės, turinčios vietos bute, buvo įpareigotos įsileisti pabėgėlius. Žinoma, patenkintos jos tuo nebuvo, ir mums teko kaitalioti šeimininkes. Nepamenu, kad jos būtų buvusios nepatenkintos Seneliu. Labiausiai pyko, kad namuose atsirado naujas gyventojas – brolis ir jo vystyklai. Nebadavom. Pagal korteles apsirūpindavom maistu beveik patenkinamai, bent jau tvarkingai, net sekmadieniais nueidavom į kavinukę suvalgyt po torto gabaliuką su kava, taip pat pagal korteles. Gyvuoti Vokietijai buvo likę nedaug.

Pamenu pokalbį. Tėtė, nors ir nemokėdamas kalbos, dirbo fabrike, matyt, sukarintame. Jie ir patys nežinodavo, kam gamina detales, spėjo tik. Ten dirbo daugelio tautybių pabėgėlių – susikalbėdavo gestais ir piešiniais, kartais humoristiniais. Kartą tėtė parsinešė nedidelę detalę – gal parodyti, ką gamina, gal vaikams pažaisti. Senelis padarė pastabą – jei visi po detalę išneš, kas bus. Frontas buvo jau čia pat.

Susirinkom pas mus svarstyti, kaip elgtis toliau. Buvo organizuojamasi vykti į Vakarus. Dėdei Vytautui – reikėjo. Buvo galvojama, kad tai neilgam, todėl dėdienė Lydija su vaikais norėjo pasilikti, bet Dėdė užprotestavo – nežinia kiek tas „neilgam“. Jis buvo teisus.

Mes neabejojom – bandyti grįžti Lietuvon. Senelis su mumis.

Pamenu tas baisas naktis, kai mes, namo gyventojai, tūnojom rūsy, o gatvėje stovėjo rusų pabūklai. Už poros namų, parke – vokiečiai. Patrankų šūviai ir atsakymai į juos. Mūsų namas, bent jau rūsys, liko sveikas. Kai jau jį užėmė rusai, naktį važiavome į tolokai esančius ligoninės rūsius, matyt, ten buvo saugiau.

Palikę ir tą nedaug, ką turėjome, kambary, ką galėjome, susikrovėme į nedidelį sodo vežimėlį, kurį, lenkdamasis nuo švilpiančių kulkų, traukė tėtė. Juk su mumis – 5 mėn. kūdikis, reikėjo šiokių tokių atsargų. O prieš tai – dar vienas smūgis Seneliui. Į Vokietiją jis buvo atsivežęs savo sibirietiškus kailinius – dochą, vienintelį jam likusį turtą. Vežimėlyje vietos jiems jau nebebuvo...

Iš viršutinių aukštų į ligoninės rūsius buvo sukelti sužeistieji, rusų kareiviai vedė ir šaudė gydytojus vokiečius, tardė vyrus. Pamenu siaubą, kai tardymui buvo išvestas tėtė ir ilgai negrįžo. Grįžo sveikas.

Lengva suprasti 78-erių metų bejėgio žmogaus – Senelio – būseną tuo metu. „Kiem rabotal, starik (kuo dirbai, seni)?“ – paklausė ginkluotas kareivis inteligentiškos išvaizdos Senelį, vilkintį juodu kostiumu. „Mirovym sudjoi (taikos teisėju)“, – atsakė Senelis. Jau to būtų užtekę sušaudyti, bet jie dar paklausė, kaip jis žiūrįs į tarybų valdžią. „Tai tas pats, kaip Jėzaus Kristaus mokymas – lygybė“, – maždaug taip atsakė Senelis.

„Stanovisj (stokis)“, – sekė įsakymas.

Tik mamos ašaros, šliaužiojimas keliais ir kojų bučiavimas išgelbėjo Senelį. Meluoti ir keisti pažiūrų jis nemokėjo.

Šita jo nuostata ir inteligentiška išvaizda (kiti buvo priėmę kiek galint labiau burliokišką pavidalą) dažnai užkliūdavo ilgoje pusės metų grįžimo Lietuvon kelionėje. Važiavom tuo pačiu rankiniu vežimėliu, jaučiais, arkliu. Kasdien reikėdavo aiškinti, kas mes tokie, kur važiuojam. Žodžius reikėdavo gerai apgalvoti. Tėtė tą visą kelią (beveik nuo Berlyno iki Panevėžio) praėjo pėsčias. Ratuose sėdėjo mama su 5–11 mėn. broliu, dažnai Senelis ir kartais aš. Žinoma, mums kelionėje labai padėjo rusų kalbos mokėjimas.

Manau, kad Senelis po ilgos pertraukos vėl pasijuto savimi, kai dar nepasiekę Panevėžio užvažiavom pas jo pažįstamą kleboną (sakyčiau,

Truskavoj). Mes, nešvarūs, suvargę, užmiršę bet kokį etiketą, sėdim prie iškilmingo pietų stalo Lietuvoj, visi gyvi ir sveiki. Senelį vadina ponu Pirmininku...

Toliau – tas pokaris.

Reikėjo gyventi ten, kur mažiausiai žinomi. Reikėjo gydytojos Pumpėnuose – ten ir apsigyvenom, gavom butą prie ambulatorijos. Po metų išsikėlėm į Troškūnus. Mama – vienintelė gydytoja, tėtė – ne matininkas, o dezinfektorius. Apie ankstesnį gyvenimą ir keliones reikėjo tylėti. Aš prigrasinta. O Senelis? Jam reikia bendraminčių, reikia pasikalbėti. O reikia tylėti. Nebent su šeimininke Viktute. Lieka knygos.

Gydytojos darbas pokario miestelyje (1946–1950 m.) sudėtingas ir įtemptas. Vieną naktį pagalbą reikia suteikti vieniems, kitą – kitiems. Laviruoti ir tylėti.

Šita problema – tylėti – lydėjo ir vėliau, persikėlus į Kupiškį. Seneliui ji buvo sunki. Lieka pakalbinti anūkus. Nepamenu, kad Senelis bartų. Bet pastabas padarydavo. Ir pasakodavo – apie Diržius, Steigvilius, Bardiškius, Sibirą ir mažai apie gyvenimą Kaune. Prašydavo padainuoti, ir buvo laikas, kai mielai vykdydavau jo pageidavimą.

„Mama, mamute“, – dažnai atsidusdavo vienumoje, prisimindamas Močiutę.

Daug skaitydavo ir rašydavo į sąsiuvinius. Kartais taisydavo knygų kalbą. Gerai žinojo Senąjį ir Naująjį Testamentus, mėgo ginčytis bažnytinėmis temomis su kunigais, bet į bažnyčią nueidavo.

Ramutė Kubiliūtė Markevičienė

DĖDĖ MOTIEJUS ČEPAS

Prašomas parašyt apie mano motinos brolį Motiejų Čepą pirmiausia patikrinau „Lietuvių enciklopediją“, išleistą Bostone. 4 tome suradau apie jį. Spėju, kad apie tėvą Motiejų žinias davė ir sūnus Vytautas Kostas.

Mano vaikystės žinios apie vyriausią mano motinos brolį Motiejų yra menkos. Žinojau, kad jis gyvena Sibire – Čitoje. Ant mūsų komodos buvo jo fotografija, šalia motinos tėvo ir kun. Tumo fotografijų.

Lietuvai 1918 m. paskelbus nepriklausomybę iš gautų laiškų sužinojome, kad jis su šeima grįžta. Mažiausias jų sūnus Gedukas (Gediminas) dar Sibire kartojo ir kartojo gal pirmąjį savo sakinį: „Vazuosim Lietuvon“.

Jie turbūt visi grįžo į tėvo tėviškę Diržius, bet ten ilgesniam laikui liko motina su Geduku. Po kiek laiko išgirdom baisią žinią: Gedukas prigėrė sodybos prūde. Motina, negalėdama pakelti skausmo, netrukus atsirado pas mus, Laitiešiniuose. Kiek ilgai ji čia buvo, nebeprisimenu, bet mano atmintyje liko tada matytas jos vaizdas: apsiašarojusi motina Čepienė guli mūsų sode, kažką pasiklojusi, po obelim.

Vėliau sužinojome, kad dėdė Motiejus yra Vyriausiojo tribunolo teisėjas ir su šeima gyvena Kaune. Pirmą kartą jis apsilankė mano tėviškėje 1928 m. Tais metais, baigęs Šiaulių gimnaziją, grįždamas namo nustebau, kad birželio mėnesį visi laukai tebebuvo juodi. Dėl nuolatinio lietaus laukuose nebuvo nieko pasėta. Radau namiškius nusiminusius, nežinančius, kaip reiks gyventi.

Tą vasarą, gal dėl tos nelaimės, savo tėviškę aplankė dėdė Čepas, o vėliau jis užsuko ir pas mus, į Laitiešinius. Stebėjau, kad jie vieni du su seserimi – mano motina ilgai kalbėjosi. Svečiui išvažiavus motina man pasakė, kad jie kalbėjo apie mane ir mano mokslą. Jie sutarė, kad rudenį aš turiu važiuoti į Kauną, stoti į universitetą ir gyvensiu pas dėdę Motiejų Čepą. Taip staiga jie išsprendė mano rūpestį: gimnaziją baigiau, bet kas toliau?

Su kumpiu ir duonos kepalu atsiradęs Kaune radau dėdės mažiuką namelį dideliam darže, Perkūno alėjoje, prie Radijo stoties. Su tėvais namelyje gyveno: duktė Birutė, studijuojanti mediciną, ir sūnus Vytautas, lankantis gimnaziją. Duktė Danutė mokėsi Dotnuvos žemės ūkio akademijoje. Pagrindinė gyvenimo rūpintoja – dėdienė Marija Jablonskytė Čepienė mano apsigyvenimu padidintą naštą maloniai priėmė ir per ten išgyventus trejus mokslo metus širdingai mane globojo. Tačiau, matydamas ją į kalną

Parodos gatve sunkiai nešančią naštas, norėjau kuo greičiau sumažinti jos vargą. Pradėjęs vasaros praktikos darbus ir kiek užsidirbęs pinigų išsikėliau į bendrabutį. Tvirtai tikėdamas, kad universitetą baigiau tik dėka jų pagalbos, visą gyvenimą esu jiems dėkingas ir savo maldose jų nepamirštu.

Dėdės Čepo patarimą neužsidaryti vien savo profesijoje, – kas skaitė mano knygą „Laisvųjų ištvermės vaisius“, 2005, Vilnius, – patvirtins, – kad tai įvykdžiau su kaupu.

Vokiečių okupacijos metu prof. Vlado Jurgučio kviečiamas būti jo, kaip Verslų ūkio tarėjo, pavaduotoju kreipiaus į dėdę Čepą patarimo: sutikti priimti kvietimą, ar ne? Tuo metu turėdamas pramonės inspektoriaus tarnybą dėl prof. Jurgučio kvietimo abejojau. Mane išklausęs dėdė pasakė: „Ar bus geriau, jei į tą vietą paklius koks vokiečių pataikūnas? Sutik“. Taip ir padariau. Ir dabar dėl to nesigailiu.

Vokietijoj bebūnant gavau dėdės Čepo laiškelį, kuriame džiaugėsi, kad gavo šiltą kambarėlį, tačiau vis tiek su Birutės Kubilienės šeima ruošėsi grįžti Lietuvon.

Mano motinos laidotuvių Šančiuose fotografijoje matau savo mamos Eugenijos Čepaitės Adomaitienės laidotuvėse dalyvaujantį ir dėdę Motiejų Čepą. Ačiū Jam!

Girdėjau, kad vienu metu dėdė Čepas gyveno viename kambaryje su mano tėvu Jonu Adomaičiu pas Kalevų Petrauskus...

Mano 97-ieji metai sako: Domai, gana rašyti!

Domas Adomaitis

2006 m.

POST SCRIPTUM
MOTIEJŲ ČEPĄ DIRŽIUOSE PRISIMENA

2006 m. spalio 28 d. Bardiškių kultūros centre (Pakruojo raj., Lauksodžio seniūnija), vyko Motiejaus Čepo 140-ųjų gimimo metinių minėjimas, buvo aplankyta jo gimtoji sodyba Diržių kaime ir tėvų kapai Diržių kapinėse, ant kurių vartų išrėžta Motiejaus Čepo sukurta sentencija: „Nebijokit mūsų, mes seneliai jūsų, kurie jus mylėjo, už jus galvas dėjo“.

Minėjime dalyvavo iš visos Lietuvos suvažiavę Motiejaus Čepo giminės ir palikuonys: dukters Danutės dukra Danutė Andriušytė Butrimienė (senelio rankraščio saugotoja ir rengėja spaudai); dukters Birutės sūnus Vytautas Kubilius, Birutės dukters Ramutės sūnus Vaidas Markevičius – Motiejaus Čepo proanūkis; brolio Kosto, kuris paveldėjo tėviškę, anūkės Nijolė Verkelienė ir Algimanta ....., Birutė Čepaitė; sesers Eugenijos anūkės Danutė Jakštonienė ir Aldona Švereikienė, proanūkė Auksė ir proproanūkė Austėja. Prisimenantys Senelį ir Dėdę pasidalijo prisiminimais.

Nors į minėjimą nesusirinko daug aplinkinių kaimų žmonių, bet vis tiek galima sakyti, kad Motiejaus Čepo valanda išmušė ir pirmieji ledai prikeliant jo vardą iš užmaršties pralaužti. Jo 140-ąsias gimimo metines paminėjo ir Lietuvos žiniasklaida. Yra vilties, kad šiam XIX a. pab.-XX a. pr. Lietuvos atgimimo dalyviui, lietuvybės žadintojui, knygnešiui ir švietėjui pagaliau bus rasta garbinga vieta tarp kitų, iki šiol jau minimų to meto tautos didvyrių, šalia Vinco Kudirkos, Jono Jablonskio, Antano Kriščiukaičio-Aišbės, Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio, Liudos Didžiulienės-Žmonos, Antano Smetonos ir kitų, su kuriais kartu dirbo ir kentėjo. Motiejaus Čepo vardas buvo užmirštas nepelnytai. Jo indėlis pirmajame Atgimime yra nė kiek ne menkesnis, o kartais ir svaresnis už dažniau minimų istorinių asmenybių. Ir ypač svarus M. Čepo indėlis į jo gimtojo krašto – Pakuršės, kaip pats Motiejus Čepas užrašuose įvardija, kultūrą ir istoriją.

„Žiemgalos“ almanache Teodora Katilienė, Motiejaus Čepo sesers Aliutės anūkė ir gal vienintelė jo biografė, ieškojusi progos laisvę atgavusios Lietuvos spaudoje priminti apie šį atkaklų kovotoją už spaudos laisvę caro priespaudos metais, rašė, kad Diržių žemė jam buvo šventa. „Visada jo vidinėje kišenėj būdavo gražiai išsiuvinėtas mazgelis su gimtosios žemės žiupsneliu. M. Čepas aiškino savo vaikams ir visiems, kad tai senolių ir prosenelių palikimo dulkės, įsigėrusios į jų kūnus per duoną ir vandenį“.

Motiejaus Čepo minėjime Bardiškių kultūros centre dalyvavo: (iš dešinės) anūkė Danutė Andriušytė Butrimienė (senelio rankraščio saugotoja ir rengėja spaudai); dukters Birutės sūnus Vytautas Kubilius; brolio Kosto anūkė Nijolė Verkelienė, sesers Eugenijos anūkės Aldona Švereikienė, Danutė Jakštonienė ir brolio Kosto anūkė Birutė Čepaitė

Tai liudija ir šie talentinga ranka vedžioti užrašai, kuriuose tiesiog deimantu sužiba Pakuršės kraštas. Gal pirmą kartą lietuvių literatūroje taip ryškiai atsispindi Šiaurės Lietuvos dvarelių, kur būrėsi Mintaujoje mokęsi ir dirbę lietuviai inteligentai, reikšmė Lietuvos kultūroje. Tas nuošalus kampas aplink Žeimelį, Lauksodį, Pašvitinį, Linkuvą, Joniškėlį iki šiol atrodė pilkas ir neįdomus, prisimenamas nebent su garsaus kraštotyrininko Juozo Šlevo darbais. Motiejus Čepas liudija kitokią šio krašto istoriją. Jo užrašuose pasakojama, kad Pakuršės dvareliuose lankėsi ir repetitoriais dirbo bei lietuvybės labui veikė Mintaujoje, Rygoje, Revelyje ir kituose šiauriau esančiuose carinės Rusijos miestuose mokęsi ir dirbę Suvalkijos šviesuoliai.

Keletą žodžių reikia pasakyti ir apie Motiejaus Čepo užrašų kalbą, kurioje daug tam kraštui ir tam laikotarpiui būdingų elementų. Jis gimnazijoje buvo paakintas rinkti tautosaką, tas įsipareigojimas įamžinti savosios tarmės ir tautosakos ypatumus išliko ir vėliau. Jis pasakoja apie etnogra-

finius dalykus ir sąmoningai vartoja savo tarmės žodžius ir kalbos lytis. Leidėjai stengėsi kiek įmanoma daugiau tokių reliktų palikti (žodžių galūnių trumpinimą; tarmėje vartojamas lytis: tete – tėtė; tute – teta; kulynai – krūmai; vaikesas – bernas; mylėti – vaišinti). Tiesą pasakius, jo kalba senatvėje buvo jau gerokai atitolusi nuo gimtosios tarmės ir priartėjusi prie „jablonskinės“, kaip pats yra išsireiškęs. (Kartą jis vertęs teisinį dokumentą ir buvęs kritikuotas, kad kitų Lietuvos kraštų žmonės jo nesupranta ir patartas laikytis Jono Jablonskio parengtos gramatikos, sudarytos suvalkiečių zanavykų tarmės pagrindu.) Kaip įprasta švietėjui, tarminius žodžius jis skliausteliuose paaiškina. Kaip paaiškina ir to meto lietuvių kalboje dažnus rusiškus žodžius.

Reikia atkreipti dėmesį per šiuos užrašus einančią ryškią Lietuvos istorijos liniją. Šiandien tai mums jau nebe naujiena, bet 1944–1962 m. pasakoti, tegu ir slapta vedamuose užrašuose, apie Lietuvą nuo jūrų iki jūrų reikėjo drąsos. Motiejus Čepas per savo ilgą gyvenimą du kartus patyrė tautinės minties slopinimą – rusišką carinį ir bolševikinį.

Dėkoju Dievui ir likimui, kad „Žeimelio“ monografijos sudarytojo ir vyr. redaktoriaus Aloyzo Bėčiaus, nuodugniai išstudijavusio šios apylinkės istoriją, dėka sužinojau apie Motiejų Čepą ir jo nespausdintą rankraštį ir turėjau progos prisidėti prie M. Čepo anūkės Danutės Andriušytės Butrimienės pastangų paskelbiant šį rankraštį. O Lietuva neužmirš Čikagoje gyvenančio Motiejaus Čepo sūnėno Domo Adomaičio, kuris mielai sutiko finansuoti šią knygą, aukos.

Prisilietusi prie Motiejaus Čepo rankraščio iš naujo atradau savo gimtųjų apylinkių žavesį, užsikrėčiau pasididžiavimu šiuo Pakuršės kraštu. Ir vienas iš tų žemiečių, kuriais galiu didžiuotis, kaip tik ir yra idealistas teisėjas ir švietėjas Motiejus Čepas. Jo tėvo Prano statytame gyvenamajame name Diržiuose dar stovi tas pats pečius, kuris šildė ir garsųjį lietuvių knygnešį Jurgį Bielinį-Bieliaką, bei klėtis. Ši gerokai apleista sodyba turėtų atkreipti kultūrininkų ir rajono valdžios dėmesį ir tapti paminkline. Čia gimė Lietuvos švietėjas Motiejus Čepas, čia yra lankęsi žymūs lietuvių kultūros veikėjai: Jonas Jablonskis, Aleksandras Sketeris, Garbielius Landsbergis-Žemkalnis, Vileišiai, čia ateidavo pirmieji lietuviškieji laikraščiai „Aušra“ ir „Varpas“, čia vyko Kaunijos (Kauno gubernijos) lietuvių suvažiavimas ir kt. Kultūros niekada nebūna per daug. O tuo labiau šiame, nuo didžiųjų kultūros centrų nutolusiame krašte.

Audronė Viktorija Škiudaitė

Motiejaus Čepo (1866–1962 m.) knyga „Molio Motiejaus užrašai“ – tai teisininko, pasiekusio aukščiausią profesijos rangą prieškarinėje Lietuvoje, Lietuvos valstybės apdovanoto aukščiausiais apdovanojimais, prisiminimai ir pamąstymai, rašyti jau sovietinės okupacijos metais, sulaukus pensijos. Užrašai okupacijos metais slėpti, naikinti, nujaučiant kratos galimybę, paskui vėl iš naujo slapta atkuriami, todėl prisiminimuose esama pasikartojimų, kuriuos redaktoriai paliko, nes juose esama naujų detalių. Manoma, kad dalis užrašų yra žuvę. Išliko nuostabus pasakojimas apie vaikystę gimtinėje – Diržių kaime (dabartinis Pakruojo raj; ši pasakojimo dalis bus atspausdinta ir Žeimelio monografijoje, iš ciklo „Lietuvos miesteliai“, kurią leidžia „Versmės“ leidykla), mokslo metus, knygnešių judėjimą Šiaurės Lietuvoje, mokslą Maskvos universitete, pirmąją teisininko tarnybą Mintaujoje ir bendradarbiavimą su atgimstančia lietuvių šviesuomene. Ir pagaliau, negavus darbo, M. Čepo pasiryžimas taikos teisėju išvykti į Sibirą, kur praleista 25 metai. Jis buvo caro valdžios persekiotas dėl lietuviškos spaudos platinimo ir bendradarbiavimo lietuviškame „Varpe“, ėjusiame Tilžėje. Pasakojimas praktiškai baigiasi Sibiro laikotarpiu. Pasakojimą papildo M. Čepo artimųjų prisiminimai apie Tėvą, Senelį, Dėdę. Knyga skiriama plačiajam skaitytojų ratui, bet, galima daiktas, kai ką nauja ras ir mokslininkai, tyrinėjantys daugiau kaip šimto metų senumo laikotarpį.

MOTIEJUS ČEPAS

MOLIO MOTIEJAUS UŽRAŠAI

2007 m.

Maketas ir viršelis Daumanto Girininko

Spausdino AB Standartų spaustuvė, Dariaus ir Girėno 39, Vilnius. Tiražas 400 egz.